

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

4

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Γ'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΚΕΙΜΕΝΟΝ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΣΧΟΛΙΑ

Ὑπό
ΝΙΚΗΤΑ ΤΣΙΟΜΕΣΙΔΗ
Θεολόγου — Συνεργάτου τοῦ Πατρ. Ἰδρ.
Πατερικῶν Μελετῶν

Ἐπόπται

ΠΑΝ. Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ & ΣΤΕΡ. Ν. ΣΑΚΚΟΣ
Καθηγηταὶ Πανεπιστημίου

Ἐπιμεληταὶ

ΘΕΟΔ. Ν. ΖΗΣΗΣ, Ὑφηγητὴς Θεολ. Σχολῆς
ΒΑΣ. Σ. ΨΕΥΤΟΓΚΑΣ, Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας

Ε Π Ε

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

4

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Γ'

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Εἰς τὰς δογματικοῦ περιεχομένου ἐπιστολάς τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἐντάσσονται καὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ α) Περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, β) Πρὸς Σεραπίωνα Περὶ Ἀγίου Πνεύματος τέσσαρες ἐπιστολαί, γ) Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου, δ) Πρὸς Ἀδέλφιον ἐπίσκοπον καὶ ὁμολογητὴν καὶ δ) Πρὸς τὸν φιλόσοφον Μάξιμον, αἱ ὁποῖαι καὶ συμπεριλαμβάνονται εἰς τὸν παρόντα τόμον.

α) Ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας (248 - 265), εἰς τῶν σπουδαιότερων μαθητῶν τοῦ Ὠριγένους, ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἱκανότερων ἐπισκόπων τῆς ἐποχῆς του. Ἐπέδειξε μέγιστον ἐνδιαφέρον δι' ὅλα τὰ φλέγοντα ἐκκλησιαστικὰ καὶ θεολογικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του πρὸς ἐπίλυσιν τῶν ὁποίων ἐπεκοινῶνει δι' ἐπιστολῶν μὲ ἄλλους ἐκκλησιαστικούς ἡγέτας.

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Γάλλου (251 - 253) ἐνῶ ἀκόμη ἐτάρασσε τὰς ἐκκλησίας τὸ περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἵρετικῶν ζήτημα, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους εἰς τὴν Πτολεμαΐδα τῆς Πενταπόλεως τῆς ἄνω Λιβύης ἀπεδέχθησαν τὸ αἵρετικὸν σύστημα τοῦ Σαβελλίου καὶ τόσον πολὺ διέδωσαν αὐτό, ὥστε σχεδόν, ὅπως λέγει ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, νὰ μὴ κηρύττεται εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῶν περιοχῶν ἐκείνων ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ¹. Μαθὼν τοῦτο ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, στέλλει, ὡς ἔχων τὴν μέριμναν καὶ τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, ἐπιστολὴν, καὶ συμβουλεύει τοὺς αἰτίους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Πτολεμαΐδος τῆς Πενταπόλεως, ὅπως παύσουν νὰ κηρύττουν τὴν κακοδο-

1. Μ. Ἀθανάσιος, Περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, 5, 1, ΒΕΠ 31, σ. 205, ΡΓ 25, 485C.

ξίαν τοῦ Σαβελλίου. Ἐπειδὴ ὁμως οὗτοι δὲν ἔπαυον, ἀλλ' ἐξηκολούθουν ἀναιδέστερον νὰ ἀσεβοῦν, ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολάς ¹.

Αἱ ὡς ἄνω ἐπιστολαὶ καὶ κυρίως ἡ Πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον διήγειρον ὑποψίας περὶ αὐτῆς τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ συγγραφέως, καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὀρθοδόξους ἤλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὸν Διονύσιον Ρώμης· ἡ κατηγορία δὲν ἦτο ἀβάσιμος, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἐπιστολῶν.

Ὁ ἱερός Διονύσιος πολεμῶν τὸν Σαβέλλιον, ὁ ὁποῖος ἐταύτιζε Πατέρα καὶ Υἱόν, διὰ νὰ δείξῃ σαφῶς τὴν προσωπικὴν διακρίσιν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, μετεχειρίσθη ἐκφράσεις καὶ εἰκόνας, αἱ ὁποῖαι δεικνύουσαι διαφορὰν εἰς τὴν οὐσίαν, κατεβίβαζον τὸν Υἱὸν εἰς τὴν τάξιν τῶν κτισμάτων. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ Πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον λέγει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι «ποίημα καὶ γενητόν» ὁ δὲ Πατὴρ ἔχει τοιαύτην σχέσιν πρὸς τὸν Υἱόν, ὅποιαν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον, ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος, καὶ ὁ Υἱὸς «ποίημα ὧν οὐκ ἦν πρὶν γένηται».

Ἐπερασπίζων ὁ Μ. Ἀθανάσιος τὸν ἱερὸν Διονύσιον καὶ ἀποκρούων τὴν κατ' αὐτοῦ ὑποψίαν λέγει ὅτι «καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἴλκυσαν αὐτὸν τοιαῦτα γράψαι» ² καὶ ὅτι τὰς ἐκφράσεις αὐτὰς μετεχειρίσθη κατ' οἰκονομίαν ³· ὅτι ὁμως τὸ φρόνημα αὐτοῦ ἦτο ὀρθόδοξον καὶ ἐφρόνει προηγουμένως τὰ ἴδια τὰ ὁποῖα ἐφρόνει καὶ μετὰ ταῦτα, τὸ ἀποδεικνύει προσάγων διάφορα χωρία ἐκ τοῦ «Ἐλέγχου καὶ τῆς ἀπολογίας» συγγράμματος τοῦ

1. Ἀντίγραφα τῶν ἐπιστολῶν ἔστειλε καὶ πρὸς τὸν Εὐστόν, ἐπίσκοπον Ρώμης. Βλ. Εὐσεβίου, Ἐκκλ. Ἱστορία Ζ', 6. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Διονυσίου αἱ ὁποῖαι ἐγράφησαν καὶ ἐστάλησαν πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Πενταπόλεως εἶναι αἱ ἐξῆς: α) Πρὸς Ἀμμωνα, ἐπίσκοπον τῆς κατὰ Βερνίκην ἐκκλησίας, β) Πρὸς Τελεσφόρον, γ) Πρὸς Εὐφράνορα, δ) Πρὸς Ἀμμωνα καὶ Εὐπορον καὶ ε) Πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον.

2. Αὐτόθι 4, 4, ΒΕΠ 31, σ. 204, ΡΓ 25, 485В.

3. Αὐτόθι 6, 3, ΒΕΠ 31, σ. 205, ΡΓ 25, 488В.

Διονυσίου αποτελουμένου ἐκ τεσσάρων βιβλίων, τὸ ὁποῖον ἔστει-
 λεν οὗτος πρὸς τὸν Διονύσιον Ρώμης, καὶ εἰς τὰ ὁποῖα ἀποκρούει
 ὅλας τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὸν κατηγορίας καὶ διασαφεῖ ἢ μᾶλ-
 λον ἐπανορθοῖ ἑαυτὸν, ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς ὀρθοδοξίας του
 τὴν ὁποῖαν καταδεικνύει περιγράφων τὴν σχέσιν τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν
 Πατέρα. Ἐπειτα προσάγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος ἄλλα χωρία εἰς τὰ
 ὁποῖα ὁ ἱερός Διονύσιος δικαιολογῶν ἑαυτὸν, διατί ἀπέφυγε τὴν
 λέξιν «ὁμοούσιος» λέγει· «εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄνομα τοῦτό φημι μὴ εἰ-
 ρηκέναι μηδ' ἀνεγνωκέναι που τῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρή-
 ματά μου τὰ ἐξῆς ἅ σεσιωπήκασι, τῆς διανοίας ταύτης οὐκ ἀπά-
 δει»¹ καὶ ἐξακολουθῶν προσάγει πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ὁμοουσιό-
 τητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα τὴν ἀναλογίαν γονέων καὶ τέ-
 κνων, τὴν σχέσιν τοῦ φυτοῦ πρὸς τὸ σπέρμα καὶ πρὸς τὴν ρίζαν καὶ
 τῆς πηγῆς πρὸς τὸν ποταμόν.

Εἰς τὴν περὶ τοῦ Διονυσίου ἐπιστολὴν ὁ Μ. Ἀθανάσιος ὑπερ-
 ἀπολογεῖται τοῦ Ἀλεξανδρείας Διονυσίου κατὰ τῶν κατηγο-
 ρούντων αὐτὸν Ἀρειανῶν ὡς ὁμόφρονά των, δεικνύων τὰς ἀφορ-
 μάς καὶ τὸ πνεῦμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὁ ἱερός ἀνὴρ, γράφων κατὰ τοῦ
 Σαβελλίου, μετεχειρίσθη τὰς γνωστὰς ἐκφράσεις, καὶ ἀποδει-
 κνύει, χρησιμοποιοῦν ὀλοκλήρους ἐκφράσεις ἐκ τοῦ συγγράμματος
 ἐκείνου («Ἐλεγχος καὶ ἀπολογία»), τὸ ἄδικον τῶν κατηγορῶν. Ση-
 μειωτέον ὅτι τὴν ἐνέργειαν τοῦ Διονυσίου νὰ ἀπολογηθῆ ὡτὼ μαν-
 θάνομεν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ συγγράμματος τούτου τοῦ Μ. Ἀθανα-
 σίου, καθ' ὅτι ἀπωλέσθησαν τὰ σχετικὰ ἔργα αὐτοῦ. Ὁ Μ. Ἀθα-
 νάσιος συγκρίνων αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀρειὸν ἀπεκάλεσε τὸν δεύτε-
 ρον κακῆς αἰρέσεως ἐφευρέτην, τὸν δὲ Διονύσιον τῆς καθολικῆς
 Ἐκκλησίας διδάσκαλον². Ἡ ἐπιστολὴ ἀπευθυνομένη πρὸς κά-
 ποιον φίλον ἐγράφη γύρω εἰς τὸ 350³.

β) Αἰ πρὸς τὸν Σεραπίωνα περὶ Ἀγίου Πνεύματος τέσσαρες

1. Αὐτόθι 18, 2, ΒΕΠ 31, σ. 213, ΡG 25, 505B.

2. Αὐτόθι 6, 1, ΒΕΠ 31, σ. 205, ΡG 25, 488B.

3. Βλπ. Π. Χρήστου - Σ. Σάκκου, Μ. Ἀθανασίου ἔργα 1, ΕΠΕ, σ. 38.

ἐπιστολαὶ ἐγράφησαν κατὰ τὴν εἰς τὴν ἔρημον διαμονὴν τοῦ ¹ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 356 - 362 καὶ ἀποτελοῦν ἓν ὅλον. Ὁ Σεραπίων εἶχε καταστήσει γνωστὸν εἰς τὸν Ἀθανάσιον² ὅτι μερικοὶ ὁμοιοσιανοὶ ἐδέχοντο τὴν διδασκαλίαν τῆς Νικαίας περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἠρνοῦντο ὁμῶς τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, τὸ ὅποιον ἐθεώρουν ὡς κτίσμα, ὡσάν ἓνα ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα. Πληροφορηθεὶς τοῦτο ὁ Ἀθανάσιος ἔγραψε κατ' αἴτησιν τοῦ Σεραπίωνος τὴν πρώτην ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποίαν τονίζει ὅτι οἱ αἰρετικοὶ αὐτοὶ ἠρμήνευον τροπικῶς, δηλ. μεταφορικῶς τὰ Γραφικὰ χωρία τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀντίθετα πρὸς τὴν διδασκαλίαν των ³· ἐν συνεχείᾳ ἀνασκευάζει τὰς ἀπόψεις των διαλύων τὰς ἐνστάσεις αὐτῶν, κατὰ τῆς θεότητος τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.

Αἱ ἐπόμεναι δύο ἐπιστολαὶ ἀρχικῶς ἀπετέλουν μίαν. Εἰς αὐτὰς ἐκθέτει συντόμως καὶ περιληπτικῶς τὸ περιεχόμενον τῆς λίαν διεξοδικῶς ἐκτεθείσης διδασκαλίας εἰς τὴν πρώτην ἐπιστολὴν, ὥστε ἡ μὲν δευτέρα πραγματεύεται περιληπτικῶς περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, ἡ δὲ τρίτη περὶ τῆς θεότητος τοῦ Ἀγίου Πνεύματος.

Τέλος ἡ τετάρτη ἐπιστολή, ἡ ὁποία ἐγράφη καὶ αὐτὴ κατ' αἴτησιν τοῦ Σεραπίωνος, ἀνασκευάζει τὰ νέα σοφίσματα τῶν πνευματομάχων καὶ καταλήγει εἰς τὸ ἕβδομον κεφάλαιον εἰς δοξολογίαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἀπὸ τοῦ ὀγδόου κεφαλαίου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου, τὰ πραγματευόμενα περὶ τῶν λόγων τοῦ Κυρίου ἐν Ματθαίῳ 12, 32, καίτοι προστίθενται ὑπὸ τινων ἐκδοτῶν εἰς τὴν τετάρτην ἐπιστολὴν, ἀλλ' ὡς ἐμφανιζόμενα εἰς τὴν παράδοσιν ἰδιαιτέρως, φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦν μέρος ἄλλης, ἴσως πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα γραφείσης ἐπιστολῆς ⁴.

1. Βλπ. 1, 1 καὶ 33.

2. Κατὰ τὰς ἐξορίας καὶ τὰς ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπουσίας αὐτοῦ ὁ Σεραπίων ἀδιαλείπτως ἐπληροφῶρει αὐτὸν περὶ τῶν ἐνεργειῶν τῶν Ἀρειανῶν. Ὁ δὲ Ἀθανάσιος εἴτε ἐκ τῶν πληροφοριῶν αὐτοῦ λαμβάνων τὰς ἀφορμὰς εἴτε ἐκ τῶν διαφόρων παρακλησέων του, ἔγραφε διαφόρους πραγματείας καὶ ἐπιστολάς ἐκ τῆς ἐρήμου ἢ ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς ἐξορίας του.

3. Π. Χρήστου - Σ. Σάκκου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 37.

4. Ἰ. Εὐστρατίου, Πατρολογία, Θεσσαλονίκη 1971, σ. 386.

Ἡ γραμμὴ ἐπάνω εἰς τὴν ὁποῖαν ἐπιχειρηματολογεῖ ὁ Ἀθανάσιος εἶναι ὅτι, ἂν ἀπορρίψωμεν τὴν θεότητα τοῦ Πνεύματος, διὰ τὴν ὁποῖαν συμφωνεῖ ἡ ἀληθινὴ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις, καθίσταται ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίας καὶ ὁ ἁγιασμὸς ποῦ ἐνεργεῖ τὸ Πνεῦμα ἀδύνατος¹.

γ) Αἱ τρεῖς δὲ ἄλλαι ἐπιστολαί, ἧτοι ἡ Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου, ἡ Πρὸς Ἀδέλφιον ἐπίσκοπον καὶ ὁμολογητὴν καὶ ἡ Πρὸς τὸν φιλόσοφον Μάξιμον, πραγματευόμεναι περὶ τοῦ Χριστολογικοῦ δόγματος, καταπολεμοῦν κρᾶμά τι δοκητικῶν ἰδεῶν καὶ θεωριῶν, αἱ ὁποῖαι ἀνεφάνησαν εἰς τοὺς Ἀπολιναριστάς, τοὺς Ἀρειανούς καὶ, ὡς φαίνεται, εἰς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς Ὀρθοδόξους.

Ὁ Ἐπίκτητος εἶχε γράψει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀθανάσιον δι' ὠρισμένας παραδόξους ἀπόψεις, ποῦ διευτυπώνοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἢ ἀλλοῦ, σχετικὰς μὲ τὴν φύσιν καὶ τὴν προέλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν του ὁ Ἀθανάσιος ἀποδεικνύει ὅτι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ οὔτε ἡ θεότης μετεβλήθη εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, οὔτε ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὴν θεότητα, καὶ ὅτι τὸ σῶμα Αὐτοῦ ἦτο ἀληθῶς ἀνθρώπινον, ληφθὲν ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου Μαρίας, ὁ δὲ Λόγος, ἀναλαβὼν ἐν τῷ προσώπῳ Αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν δὲν ἀντικατέστησε τὴν λογικὴν ψυχὴν.

Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀπέκτησε καὶ κανονικὸν κῦρος, διότι ὁ μὲν Ἐπιφάνιος στηριζόμενος ἐπ' αὐτῆς καταπολεμεῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀπολιναριστῶν², ἡ δὲ Ζ' Οἰκουμένη Σύνοδος διεκήρυξεν αὐτὴν ὡς ἔκφρασιν τῆς ἑαυτῆς γνώμης καὶ πεποιθήσεως. Ὁ δὲ Ἀλεξανδρείας Κύριλλος στηριζόμενος εἰς ἀρχαῖα ἀντίγραφα ἀπεκάλυψεν τὴν ὑπὸ Νεστοριανῶν τολμηθεῖσαν νοθείαν τῆς ἐπιστολῆς³. Ἐγγράφη περὶ τὸ 362 σώζεται δὲ ἐκτὸς τοῦ πρωτοτύπου καὶ εἰς δύο ἀρχαίας ἀρμενικὰς καὶ μίαν συριακὴν μεταφράσεις.

1. Π. Χρήστου - Σ. Σάκκου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 37.

2. Ἐπιφανίου, Κατὰ Αἰρέσεων, III, 2, PG 42, 644CD - 660B.

3. PG 77, 200CD.

δ) Ἡ Πρὸς τὸν Ἀδελφίον ἐπίσκοπον καὶ ὁμολογητὴν ἐπιστολὴ ἀποδεικνύει, ἐναντίον ὠρισμένων Ἀρειανῶν, ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι «τὸν Κύριον προσκυνοῦντες οὐ κτίσμασι προσκυνοῦσιν, ἀλλὰ τὸν κτίστην ἐνδυσάμενον τὸ κτιστὸν σῶμα»¹. Ἐγγράφη περὶ τὸ 370.

ε) Εἰς τὴν Πρὸς τὸν φιλόσοφον Μάξιμον ἐπιστολὴν τοῦ ὁ Ἀθανάσιος συγχαίρει τὸν Μάξιμον πὺ ἡγωνίζετο κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀπόψεων, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ υἱοθετηθεὶς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ εἶναι πρόσωπον διάφορον τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ «οὐκ ἦν ἐτέρου ἀνθρώπου ἢ τοῦ Θεοῦ Λόγου».

1. Αὐτόθι 6, ΒΕΠ 33, σ. 165, ΡΓ 26, 1073D.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Γ'

1

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ,
ΟΤΙ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΕΙΑΝΗΣ ΑΙΡΕΣΕΩΣ
ΕΦΡΟΝΕΙ ΩΣ Η ΕΝ ΝΙΚΑΙΑ ΣΥΝΟΔΟΣ, ΚΑΙ ΜΑΤΗΝ
ΑΥΤΟΝ ΣΥΚΟΦΑΝΤΟΥΣΙΝ ΟΙ ΑΡΕΙΟΜΑΝΙΤΑΙ ΩΣ ΟΜΟ-
ΔΟΞΟΝ ΕΑΥΤΩΝ

1. Βραδέως ἐδήλωσας περὶ τῆς νῦν διαλέξεως τῆς γενομένης
παρ' ὑμῖν πρὸς τοὺς χριστομάχους· καὶ γὰρ πρὶν γράφαι τὴν
σὴν διάθεσιν ἔμαθον φιλοπευστῶν καὶ ἠδέως ἀκούων περὶ τῶν
τοιούτων. Τὴν μὲν οὖν σὴν εὐσέβειαν ἀπεδεξάμην καλῶς φρονοῦ-
5 σαν περὶ τῶν μακαρίων πατέρων ἡμῶν, τῶν δ' Ἀρειομανιτῶν
τὴν ἀλογίαν καὶ νῦν ἐπέγνων. Οὐδὲν γὰρ οὐτ' εὐλογον οὔτε πρὸς
ἀπόδειξιν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς ὀητὸν ἐχούσης τῆς αἰρέσεως αὐ-
τῶν ἀεὶ μὲν προφάσεις ἀναισχύντους ἐπορίζοντο καὶ σοφίσμα-
τα πιθανά, νῦν δὲ καὶ διαβάλλειν τοὺς πατέρας τετολμήκασι.
10 Καὶ οὐκ ἀλλότριόν γε ἀλλὰ καὶ οἰκεῖον τοῦτο τῆς κακονοίας ἐστὶν
αὐτῶν· οἱ γὰρ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ χριστοῦ αὐτοῦ με-

1. Ἀρειομανῖται καλοῦνται ὑπὸ διαφόρων πατέρων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων οἱ φρονοῦντες καὶ μετὰ ζήλου ὑποστηρίζοντες τὰ τοῦ Ἀρείου, οἱ συνήθως Ἀρειανοὶ ὀνομαζόμενοι.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ Γ'

1

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, ΟΤΙ ΚΑΙ ΑΥΤΟΣ ΕΦΡΟΝΕΙ ΤΑ ΑΥΤΑ, ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΑΡΕΙΑΝΙΚΗΣ ΑΙΡΕΣΕΩΣ, ΩΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ ΚΑΙ ΟΤΙ ΜΑΤΑΙΩΣ ΣΥΚΟΦΑΝΤΟΥΝ ΑΥΤΟΝ ΟΙ ΑΡΕΙΟΜΑΝΙΤΑΙ ΩΣ ΟΜΟΔΟΞΟΝ ΤΩΝ

1. Ἄργά μοῦ ἐφανέρωσες τὰ περὶ τῆς συζητήσεως ποῦ ἔκαμες πρὸς τοὺς Χριστομάχους, καθόσον προτοῦ νὰ μοῦ γράψῃ ἢ ἀγάπη σου τὸ ἔμαθα, γιατί μ' ἀρέσει νὰ ἐρωτῶ καὶ ἀκούω εὐχάριστα ὅ,τι ἔχει σχέσιν μ' αὐτά. Ἀντελήφθην λοιπὸν ὅτι ἡ εὐλάβειά σου ὀρθῶς σκέπτεται περὶ τῶν μακαρίων πατέρων μας, καὶ κατενόησα καὶ τώρα τὸν παραλογισμὸν τῶν Ἀρειομανιτῶν¹. Διότι ἐπειδὴ ἡ αἵρεσις αὐτῶν δὲν ἔχει κανένα χωρίον ἐκ τῆς Ἁγίας Γραφῆς κατάλληλον πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἰσχυρισμῶν των, πάντοτε μὲν εὗρισκον ἀναισχύντους δικαιολογίας καὶ παραπειστικὰ σοφίσματα, τώρα δὲ ἀπετόλμησαν νὰ συκοφαντήσουν καὶ τοὺς πατέρας. Βεβαίως δὲν εἶναι καὶ τοῦτο ξένον, ἀλλὰ ἀποτελεῖ ἴδιον γνώρισμα τῆς διαστρεβλωμένης διανοίας των, διότι αὐτοὶ ποῦ ἐπεχείρησαν νὰ σκεφθοῦν ἐναντίον τοῦ κυρίου καὶ ἐναντίον τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ² τί τὸ παράξενον ἔαν καὶ τὸν μα-

2. Ψαλμ. 2, 2.

λετῶν ἐπιχειρήσαντες, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸν μακαρίτην Λιου-
 νύσιον τὸν ἐπίσκοπον ᾽Αλεξανδρείας ὡς ὁμόδοξον ἑαυτῶν καὶ
 ὁμόφρονα λοιδοροῦσιν; ὃν γὰρ ἐὰν οὗτοι πρὸς σύστασιν τῆς ἑαν-
 τῶν αἰρέσεως δόξωσιν εὐφημεῖν, κἂν μακάριον αὐτὸν ὀνομάζω-
 5 σι, τοῦτον οὐχ ἄπλῶς ἀλλὰ καὶ μεγάλως διαβάλλουσιν ὥσπερ
 λησταὶ τινες καὶ τὸν τρόπον ἄσεμνοι, οἳ ἐπειδὴν ἐπὶ τοῖς ἰδίοις
 ἐπιτηδεύμασιν ὀνειδίζονται, τοὺς σώφρονας συναριθμοῦσιν
 ἑαυτοῖς καταψευδόμενοι τῆς ἐκείνων σωφροσύνης.

2. Εἰ μὲν οὖν θαροῦσιν οἷς φρονοῦσι καὶ λέγουσι, προφερέ-
 10 τωσαν γυμνῆν τὴν αἵρεσιν καὶ δεικνύτωσαν ἐξ αὐτῆς εἴ τινα νο-
 μίζουσιν ἢ ἐκ τῶν Γραφῶν ἔχειν ἢ κἂν ἀνθρώπινόν τινα λογι-
 σμὸν εὐσεβῆ πρὸς ἀπολογία, εἰ δὲ μηδέν τι τοιοῦτον ἔχουσι,
 σιωπάτωσαν. Οὐδαμῶθεν γὰρ εὐρήσουσιν εἰ μὴ μᾶλλον ἔλεγχον
 καθ' ἑαυτῶν, ἀπὸ μὲν τῶν Γραφῶν, τοῦ μὲν ᾽Ιωάννου λέγοντος:
 15 «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», ὃν οὗτοι λέγουσιν οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, τοῦ
 δὲ Δαυὶδ ψάλλοντος ἐκ προσώπου τοῦ πατρὸς: «Ἐξηρέυξατο ἡ
 καρδία μου λόγον ἀγαθόν», ὃν οὗτοι λέγουσι κατ' ἐπίνοιαν εἶ-
 ναι καὶ ἐξ οὐκ ὄντων γεγενῆσθαι· εἶτα τοῦ μὲν ᾽Ιωάννου πάλιν
 εὐαγγελιζομένου, ὅτι «Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐ-
 20 τοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», τοῦ δὲ Παύλου γράφοτος: «Εἰς Κύριος
 ᾽Ιησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα», καὶ ἐν ἑτέροις: «Ὅτι ἐν αὐτῷ
 ἐκτίσθη τὰ πάντα». Ποίαν παρησίαν ἔξουσιν οὗτοι καὶ οὐ μᾶλ-
 λον αἰσχύνῃν ὀφλήσουσιν ἐναντιούμενοι τοῖς τῶν ἁγίων ῥήμα-
 σιν, ὅταν λέγωσι ποίημα εἶναι τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ
 25 κτίσμα τοῦτον, ἐν ᾧ τὰ κτίσματα γέγονε καὶ συνέστηκεν; Οὐ-
 δὲ ἀνθρώπινος δέ τις αὐτοῖς λογισμὸς εὐσεβῆς εἰς ἀπολογία πε-

1. Ἰω. 1, 1.

2. Ψαλμ. 44, 2.

κάριον Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας κακολογοῦν ὡς ὁμόδοξον καὶ ὁμόφρονα αὐτῶν; Διότι αὐτὸν ποῦ αὐτοὶ φαίνεται ὅτι ἐπαινοῦν διὰ νὰ στηρίξουν τὴν αἵρεσίν των, ἀκόμη καὶ ὅταν τὸν ἀποκαλοῦν μακάριον δὲν τὸν διαβάλλουν ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸν κατασυκοφαντοῦν, ὅπως μερικοὶ λησταὶ χυδαῖοι ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν, οἱ ὅποιοι ὅταν κατηγοροῦνται διὰ τὰς ἰδικὰς των ἐνεργείας, συγκαταριθμοῦν τοὺς συνετοὺς μὲ τοὺς ἑαυτοῦς των, ὑποκρινόμενοι ὅτι ἔχουν τὴν σωφροσύνην ἐκείνων.

2. Ἐὰν λοιπὸν ἔχουν θάρρος δι' ὅσα φρονοῦν καὶ λέγουν ἅς φέρουν ἐνώπιόν μας γυμνὴν τὴν αἵρεσίν των καὶ ἅς δεῖξουν ἀπὸ αὐτῆν, ἐὰν νομίζουν ὅτι ἔχει μερικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰς Γραφὰς ἢ κάποιον εὐσεβῆ ἀνθρώπινον συλλογισμόν πρὸς ἀπολογία· ἐὰν δὲ δὲν ἔχουν τίποτε τέτοιο, ἅς σιωπήσουν. Διότι ἀπὸ πουθενὰ δὲν θὰ εὔρουν τίποτε, παρὰ μόνον ἔλεγχον ἐναντίον των ἀπὸ τὰς Γραφὰς· διότι ὁ μὲν Ἰωάννης λέγει «εἰς τὴν ἀρχὴν πρὸ τῆς δημιουργίας ὑπῆρχεν ὁ Υἱός»¹ διὰ τὸν ὅποιον οὗτοι λέγουν ὅτι δὲν ὑπῆρχε προτοῦ γεννηθῆ, ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει ἐκ προσώπου τοῦ πατρὸς «ἡ ψυχὴ μου ἔβγαλε καλὸν Λόγον»² διὰ τὸν ὅποιον οὗτοι λέγουν ὅτι κατ' ἐπίνοιαν ὑπάρχει, καὶ ἔχει δημιουργηθῆ ἐκ τοῦ μηδενός· ἔπειτα ὁ μὲν Ἰωάννης πάλιν εὐαγγελίζεται ὅτι «ὅλα τὰ δημιουργήματα ἔγιναν διὰ τῆς συνεργασίας του μὲ τὸν Πατέρα καὶ ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἔγινε τὸ παραμικρόν»³, ὁ δὲ Παῦλος γράφει, «ἓνας Κύριος ὑπάρχει, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τοῦ ὁποίου ἔγιναν ὅλα»⁴, καὶ ἄλλοῦ· «διότι δι' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν ὅλα»⁵. Ποίαν παρρησίαν θὰ ἔχουν οὗτοι καὶ δὲν θὰ πρέπει μᾶλλον νὰ ἐντρέπωνται ἐναντιούμενοι εἰς τὰ λόγια τῶν ἁγίων, ὅταν λέγουν ὅτι εἶναι δημιούργημα καὶ κτίσμα ὁ δημιουργὸς τῶν πάντων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐγένοντο καὶ ἐδημιουργήθησαν τὰ κτίσματα; Κανεὶς δὲ εὐσεβῆς ἀνθρώπινος συλλογισμὸς δὲν τοὺς ἀπομένει δι' ἀπολογία. Διότι ποῖος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἢ

3. Ἰω. 1, 3.

4. Α' Κορ. 8, 6.

5. Κολ. 1, 16.

ριλείπεται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων ἢ Ἑλλην ἢ βάρβαρος, ὃν ὁμολογεῖ θεόν, τοῦτον ἐπιχειρήσει κτίσμα λέγειν ἢ ὅτι οὐκ ἦν πρὶν γένηται; Ἡ τίς ἀνθρώπων ἀκούσας παρὰ τούτου, ὃν ἐπίστευσε μόνον εἶναι θεόν, λέγοντος· «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός»,
 5 καὶ «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν», τολμήσει κἄν εἰπεῖν ὅτι ὁ ἐκ καρδίας τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν ἢ ὁ υἱός κτίσμα ἐστὶ καὶ οὐκ ἴδιον τοῦ λέγοντος γέννημα; Πάλιν δὲ τίς ἀκούων τούτου, ὃν ἐπίστευσε Κύριον εἶναι καὶ Σωτῆρα, λέγοντος· («Ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατήρ ἐν ἐμοί»), καὶ («Ἐγὼ καὶ
 10 ὁ πατήρ ἐν ἐσμεν»), ἐπιχειρήσει διαιρεῖν ἃ ἐκεῖνος ἤρωσε καὶ ἀμέριστα τετήρηκε;

3. Ταῦτα γοῦν καὶ αὐτοὶ συνορῶντες καὶ παρρησίαν οὐκ ἔχοντες ἐν τοῖς ἰδίοις καταφεύδονται τῶν εὐσεβῶν. Ἄλλ' ἔδει πάντων αὐτοὺς ἐρήμους ὄντας καὶ συνορῶντας ἑαυτοὺς ἐν ταῖς ἐρωτήσε-
 15 σι πανταχόθεν ἀποροῦντας καὶ χασμωμένους, μεταγινώσκειν μᾶλλον, ἀποστραφέντας ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς πλάνης καὶ μὴ συναριθμεῖν ἑαυτοῖς οὓς οὐκ ἴσασιν, ἵνα μὴ καὶ παρ' αὐτῶν ἐλεγχόμενοι πλείονα τὴν αἰσχύνην ἀπενέγκωνται. Ἴσως δὲ τῆς τοιαύτης πανουργίας οὐ θελήσουσιν ἀποστῆναί ποτε· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο
 20 τῶν περὶ Καϊάφαν ἐζήλωσαν, ὥσπερ καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι τὸν Χριστὸν παρ' αὐτῶν μεμαθήκασι. Καὶ γὰρ κἀκεῖνοι τοσαῦτα τοῦ Κυρίου πεποηκότος ἔργα, δι' ὧν ἐγνώριζεν ἑαυτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἐλεγχόμενοί τε παρ' αὐτοῦ πάντα παρὰ τὰς Γραφὰς λοιπὸν καὶ φρονοῦντες καὶ λέγοντες
 25 καὶ μὴ δυνάμενοι κἄν πρὸς τὸ βραχὺ πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους ἀντιβλέπειν, εἰς τὸν πατριάρχην κατέφυγον λέγοντες· («Ἡ-

1. Ματθ. 3, 17.

2. Ψαλμ. 44, 2.

Ἕλλην ἢ βάρβαρος ἐκείνον πού ὁμολογεῖ ὡς Θεόν θά ἐπιχειρήσῃ νά τόν ὀνομάσῃ κτίσμα ἢ νά εἰπῆ ὅτι δέν ὑπῆρχε πρὶν γίνῃ; Ἡ ποῖος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἤκουσεν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ὁποῖον ἐπίστευσεν ὡς μόνον Θεὸν νά λέγῃ «οὗτος εἶναι ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπημένος»¹ καὶ «ἔβγαλεν ἡ ψυχὴ μου καλὸν Λόγον»² θά τολμήσῃ καὶ νά εἴπῃ ἀκόμη ὅτι ὁ προερχόμενος ἐκ τῆς καρδίας τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ μηδενός, ἢ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα καὶ ὄχι ἴδιον γέννημα τοῦ ὀμιλοῦντος Θεοῦ; Πάλιν δὲ ποῖος, ἀκούων αὐτὸν τὸν ὁποῖον ἐπίστευσεν ὅτι εἶναι Κύριος καὶ Σωτὴρ νά λέγῃ «ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἐμοί»³ καὶ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἴμεθα ἓν»⁴, θά ἐπιχειρήσῃ νά διαιρέσῃ αὐτὰ πού ἐκεῖνος ἤνωσε καὶ διετήρησεν ἀμέριστα;

3. Αὐτὰ λοιπὸν ἐπειδὴ τὰ γνωρίζουν καλῶς καὶ αὐτοὶ καὶ δέν ἔχουν τὸ θάρρος νά ὑποστηρίζουν τὰς θέσεις τῶν ἑξαπατοῦν τοὺς εὐσεβεῖς. Ἀλλὰ ἔπρεπε ὅλοι αὐτοί, ἐπειδὴ εἶναι μόνοι καὶ βλέπουν συγχρόνως τοὺς ἑαυτοὺς τῶν εἰς τὰς ἐρωτήσεις πού ὑποβάλλονται ἀπὸ παντοῦ νά εὐρίσκονται εἰς ἀμηχανίαν καὶ νά χασμουριοῦνται, νά μετανοήσουν, ἀφοῦ ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης, καὶ νά μὴ συγκαταριθμοῦν μὲ τοὺς ἑαυτοὺς τῶν τοὺς εὐσεβεῖς πού δέν γνωρίζουν, διὰ νά μὴ ἐντροπιάζωνται περισσότερο, ὅταν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐλέγχωνται. Ἴσως δὲ δέν θελήσουν νά ἀπομακρυνθοῦν ποτέ ἀπὸ τὴν τοιαύτην δολιότητά τῶν, καθόσον καὶ αὐτὸ τὸ ἐζήλησαν ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Καϊάφαν, ὅπως ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτοὺς ἔχουν μάθει καὶ τὸ νά ἀρνοῦνται τὸν Χριστόν. Διότι καὶ ἐκεῖνοι, ἐνῶ ἔχει πράξῃ τόσα ἔργα ὁ Κύριος, διὰ τῶν ὁποίων ἔκαμε γνωστὸν ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὅταν ἠλέγχοντο ἀπὸ αὐτόν, καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν ἐφρόνουν καὶ ἔλεγον πάντα ἀντίθετα μὲ τὰς Γραφὰς καὶ δέν ἠδύναντο οὐδ' ἐπ' ὀλίγον νά ἴδουν εὐθέως πρὸς τοὺς ἐναντίον τῶν ἐλέγχους, κατέφυγον πρὸς

3. Ἰω. 14, 11.

4. Ἰω. 10,30.

μεῖς πατέρα ἔχομεν τὸν Ἀβραάμ), καὶ νομίζοντες ἐν τούτῳ δύ-
 νασθαι τὴν ἀλογία αὐτῶν ἐπικαλύπτειν. Ἀλλ' οὔτε ἐκεῖνοι τοῦ-
 το λέγοντες ὦνησάν τι οὔτε οὔτοι Διονύσιον ὀνομάζοντες φυγεῖν
 τὴν ὁμοίαν ἐκείνοις αἰτίαν δυνήσονται. Καὶ γὰρ κάκεινους, ἐφ'
 5 οἷς παρηγόμου ἤλεγξεν ὁ Κύριος λέγων «Τοῦτο Ἀβραάμ οὐκ
 ἐποίησε», καὶ τούτους ἀσεβοῦντας καὶ ψευδομένους ἢ αὐτὴ πά-
 λιν ἀλήθεια διελέγξει, ὅτι τὰ Ἀρείου Διονύσου ὁ ἐπίσκοπος
 οὗτ' ἐφρόνησεν οὔτε τὴν ἀλήθειαν ἠγνόησεν. Ἀλλὰ καὶ οἱ τότε
 Ἰουδαῖοι καὶ οἱ νέοι νῦν παρὰ τοῦ πατρὸς ἑαυτῶν τοῦ διαβόλου
 10 τὴν χριστομάχον ἐκκληρώσαντο μανίαν. Μέγα μὲν οὖν τεκμήριον
 τοῦ μηδὲ τοῦτο λέγειν αὐτοὺς ἀληθές, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα συκοφαν-
 τεῖν, ὅτι μήτε παρ' ἐτέρων ἐπισκόπων ἐπ' ἀσεβείᾳ καταγνωσθεῖς
 ἀπεβλήθη τῆς ἐπισκοπῆς, ὥσπερ οὔτοι τοῦ κλήρου, μήτε αὐτὸς
 ὡς αἴρεσιν ἐκδικῶν ἐξῆλθε τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἐν αὐτῇ κεκοί-
 15 μηται καλῶς καὶ ἡ μνήμη μέχρι νῦν αὐτοῦ μετὰ τῶν πατέρων
 ἐστὶ καὶ γέγραπται. Εἰ γὰρ ἦν τὰ τούτων φρονήσας ἢ περὶ ὧν
 ἔγραψε μὴ ἦν ἀπολογησάμενος, οὐκ ἦν ἀμφίβολον, ὅτι πάντως
 τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ἐπεπόνθει.

4. Καὶ ἤρκει μὲν ταῦτα πρὸς πᾶσαν κατάγνωσιν τῶν νέων Ἰ-
 20 ουδαίων τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀρνούμενων καὶ τοὺς Πατέρας δια-
 βαλλόντων καὶ πάντας Χριστιανοὺς ἐπιχειρούντων ἀπατᾶν. Ἐπει-
 δὴ δὲ προφάσεις ἔχειν νομίζουσι τῆς εἰς τὸν ἐπίσκοπον διαβο-
 λῆς μέρη τινὰ ἐπιστολῆς αὐτοῦ, φέρε καὶ ταύτας ἴδωμεν, ἵνα
 καὶ ἐκ τούτων αὐτῶν ἡ ματαιολογία δειχθῇ καὶ παύσωνται μὲν
 25 κἂν ὄψε ποτε βλασφημοῦντες παρ' ἑαυτοῖς τὸν Κύριον, ὁμολο-
 γήσωσι δὲ κἂν μετὰ τῶν στρατιωτῶν βλέποντες μαρτυροῦσαν τὴν

1. Ματθ. 3, 9.

2. Ἰω. 8, 40.

τὸν πατριάρχην λέγοντες «ἐμεῖς ἔχουμε πατέρα τὸν Ἀβραάμ»¹ καὶ ἐνόμιζον μὲ αὐτὸ ὅτι δύνανται νὰ συγκαλύψουν τὸν παραλογισμόν των. Ἀλλὰ οὔτε ἐκεῖνοι μὲ τὸ νὰ εἶπουν τοῦτο ὠφελήθησαν εἰς κάτι, οὔτε καὶ αὐτοὶ μὲ τὸ νὰ ἐπικαλοῦνται τὸν Διόνυσιον θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀποφύγουν τὴν ὁμοίαν μὲ ἐκείνους ἐνοχήν. Καθόσον καὶ ἐκείνους δι' ὅσας παρανομίας διέπραξαν ἤλεγξεν ὁ Κύριος λέγων· «ὁ Ἀβραάμ δὲν ἔκαμε τοιοῦτον ἔγκλημα τὸ ὅποιον διανοεῖσθε σεῖς ἐναντίον μου»² καὶ αὐτοὺς λοιπὸν πού ἀσεβοῦν καὶ ψεύδονται ἢ ἰδία ἀλήθεια θὰ ἀνασκεύσῃ τὰς ὕβρεις καὶ τὰ ψεύδη των, διότι τὰ διδάγματα τοῦ Ἀρείου ὁ ἐπίσκοπος Διόνυσιος οὔτε διενόηθη, οὔτε καὶ ἠγνόησε τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ καὶ τότε οἱ Ἰουδαῖοι καὶ τῶρα οἱ νέοι Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὸν πατέρα των τὸν διάβολον ἔλαβον τὴν Χριστομάχον μανίαν. Μεγάλῃ λοιπὸν ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οὔτε αὐτὸ τὸ ὅποιον λέγουν εἶναι ἀλήθεια, ἀλλὰ συκοφαντία κατὰ τοῦ ἀνδρός, εἶναι ὅτι οὔτε ἐξεδιώχθη τῆς ἐπισκοπῆς, κατηγορηθεὶς δι' ἀσέβειαν ἀπὸ ἄλλους ἐπισκόπους, ὅπως ἐξεδιώχθησαν αὐτοὶ ἐκ τῆς τάξεως τοῦ κλήρου, οὔτε ὁ ἴδιος ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὑπερασπίζων κάποιαν αἵρεσιν, ἀλλὰ ἀπέθανεν ἐντὸς αὐτῆς καλῶς καὶ ἡ μνήμη του μέχρι σήμερον συγκαταλέγεται μετὰ τῶν πατέρων. Διότι ἐὰν εἶχε ἀποδεχθῆ τὰ αἰρετικά των διδάγματα ἢ δὲν εἶχεν ἀπολογηθῆ δι' ὅσων ἔγραψε, δὲν ὑπῆρχεν οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ὅπωςδῆποτε καὶ αὐτὸς θὰ εἶχε πάθει τὰ ἴδια μὲ αὐτούς.

4. Καὶ ἦσαν μὲν αὐτὰ ἄρκετὰ διὰ νὰ γνωρίσωμεν τοὺς νέους Ἰουδαίους, οἱ ὅποιοι καὶ τὸν Κύριον ἀρνοῦνται καὶ τοὺς Πατέρας διαβάλλουν καὶ τοὺς Χριστιανούς ὅλους ἐπιχειροῦν νὰ ἐξαπατοῦν. Ἐπειδὴ λοιπὸν νομίζουν ὅτι ἔχουν δικαιολογίας τῆς συκοφαντίας των ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου ἀπὸ ὠρισμένα μέρη τῆς ἐπιστολῆς του, ἐμπρὸς ἃς ἐξετάσωμεν αὐτὰς διὰ νὰ ἀποδειχθῆ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων ἢ μωρολογία των, καὶ νὰ παύσουν ἔστω καὶ ἄργὰ νὰ ὑβρίζουν τὸν Κύριον, νὰ ὁμολογήσουν δέ, βλέποντες καὶ μετὰ τῶν στρατιωτῶν τὴν κτίσιν νὰ μαρτυρῆ,

κτίσω, ὅτι (« Ἀληθῶς οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐστὶν) καὶ οὐκ ἔστι τῶν κτισμάτων.

Φασὶ τοίνυν ἐν ἐπιστολῇ τὸν μακάριον Διονύσιον εἰρηκέναι, ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ μήτε
 5 δὲ φύσει ἴδιον, ἀλλὰ ξένον κατ' οὐσίαν αὐτὸν εἶναι τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ ἐστὶν ὁ γεωργὸς πρὸς τὴν ἄμπελον καὶ ὁ ναυπηγὸς πρὸς τὸ σκάφος· καὶ γὰρ ὡς ποίημα ὦν οὐκ ἦν πρὶν γένηται. Ναὶ ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἡμεῖς εἶναι ταύτην ἐπιστολὴν αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡσπερ ταύτην ἔγραψεν, οὕτως καὶ ἑτέρας πλείστας ἐπιστολάς
 10 ἔγραψε καὶ ἔδει καὶ ταύταις ἐντυχεῖν αὐτούς, ἵνα ἐκ πασῶν καὶ μὴ μόνης ἐκ τῆς μιᾶς ἢ πίστις δειχθῇ τοῦ ἀνδρός· καὶ γὰρ καὶ ναυπηγοῦ πολλὰς τριήρεις κατασκευάσαντος οὐκ ἐκ μιᾶς ἀλλ' ἐκ πασῶν ἢ τούτου τέχνη κρίνεται. Εἰ μὲν οὖν ἀπλῶς, ὡς πίστιν ἐκτιθέμενος ἔγραψεν ἦν λέγουσιν ἐπιστολὴν ἢ ταύτην μόνην
 15 ἔγραψε, κατηγορεῖτωσαν ὡς βούλονται· κατηγορία γὰρ ἀληθῶς τὸ τοιοῦτον φρόνημα· εἰ δὲ καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἴλκυσεν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι, ἔγραψε δὲ πάλιν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑπωπεύθη, ἔδει πάλιν αὐτούς μὴ ἀφέντας τὰ αἴτια φθόνον ἐπάγειν τῷ ἀνδρὶ προπετῶς, ἵνα μὴ δό-
 20 ξωσι λεξείδια μὲν μόνον θηροῦν, παραπέμπεσθαι δὲ τὴν ἐν ταῖς

1. Ματθ. 27, 54.

2. Πράγματι ὁ Διονύσιος ἀνέπτυξε τοιαύτας ἀπόψεις εἰς τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν του, πλὴν ὁμως «καιροῦ καὶ προσώπου πρόφασις εἴλκυσαν αὐτὸν τοιαῦτα γράφαι» ὅπως λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος.

3. Ὁ Διονύσιος ἔγραψε πλείστα συγγράμματα· σχεδὸν ὅλα τὰ συγγράμματά του φέρουν τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐπιστολῶν, τὰς ὁποίας ἔγραψεν ἕνεκα τῶν ἐξῆς περιστάσεων: α) ἕνεκα τοῦ ζητήματος τῆς παραδοχῆς τῶν πεπτωκότων κατὰ τὸν διωγμὸν τοῦ Δεκίου Χριστιανῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας, β) ἕνεκα τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ κύρους τοῦ βαπτίσματος τῶν αἰρετικῶν, γ) ἕνεκα τῶν φρονούντων τὰ δόγματα τοῦ αἰρετικοῦ Σαβελλίου, δ) ἕνεκα τοῦ χιλιαστοῦ ἐπισκόπου Νέπωτος, ε) ἕνεκα τῆς ἐξαγγε-

ὅτι «πράγματι αὐτὸς εἶναι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»¹ καὶ ὅτι δὲν εἶναι ἓνας ἐκ τῶν κτισμάτων.

Ἰσχυρίζονται λοιπὸν ὅτι ἔχει εἶπει ὁ μακάριος Διονύσιος εἰς ἐπιστολὴν του ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι κτίσμα καὶ δημιούργημα, οὔτε ὁμοιος ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ ὅτι αὐτὸς εἶναι διάφορος ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὅπως ἀκριβῶς εἶναι ὁ γεωργὸς ἀπὸ τὴν ἄμπελον καὶ ὁ ναυπηγὸς ἀπὸ τὸ σκάφος, καὶ ἐπομένως ὡς κτίσμα ποὺ εἶναι δὲν ὑπῆρχε προτοῦ δημιουργηθῆ². Ναί ἔγραψεν, ὁμολογοῦμεν καὶ ἔμεῖς ὅτι ὑπάρχει τέτοια ἐπιστολή. Ἄλλ' ὅπως ἔγραψεν αὐτὴν ἔτσι ἔχει γράψει καὶ ἄλλας πολλὰς ἐπιστολάς³, καὶ ἔπρεπε νὰ ἀναγνώσουν καὶ αὐτάς, διὰ νὰ φανῆ ἡ πίστις τοῦ ἀνδρὸς ἀπὸ ὅλας καὶ ὄχι μόνον ἐκ τῆς μιᾶς, καθόσον καὶ τοῦ ναυπηγοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει κατασκευάσει πολλὰς τριῆρεις, ἡ ἱκανότης δὲν κρίνεται ἐκ τῆς μιᾶς, ἀλλ' ἐξ ὅλων τῶν τριήρων ποὺ ἔχει κατασκευάσει. Ἄν λοιπὸν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποῖαν λέγουν, ἀπλῶς διὰ νὰ ἐκθέσῃ εἰς αὐτὴν τὴν πίστιν του, ἢ ἂν ἔγραψε μόνον αὐτὴν, ἃς τὸν κατηγορήσουν ὅπως θέλουν, διότι πράγματι εἶναι ἀξιοκατάκριτος ἡ τοιοῦτου εἶδους πίστις του. Ἄν ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ προσώπου εἰς τὸ ὁποῖον ἀπηύθυνε τὴν ἐπιστολὴν, ὡδηγήθη νὰ τὰ γράψῃ αὐτὰ ἔγραψε δὲ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπολογούμενος δι' ὅσα ἐθεώρησεν ὡς ὑποπτα, ἔπρεπε πάλιν αὐτοὶ νὰ μὴ προκαλέσουν μὲ αὐθάδειαν φθόνον διὰ τὸν ἄνδρα, παραβλέποντες τοὺς λόγους αὐτῶν τῶν ἐκφράσεων. Ἄλλως θὰ φανοῦν ὅτι ἐπιζητοῦν ὠρισμένας φράσεις μόνον, καὶ παρατρέχουν τὴν ἀλήθειαν ποὺ ὑπάρ-

λίαν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν χριστιανικαὶ τινες ἑορταὶ καὶ ἰδίως ἡ τοῦ Πάσχα ἔπρεπε νὰ ἑορτάζωνται, στ) ἔνεκα διαφόρων ἄλλων ζητημάτων καὶ δὴ τῆς αἰρέσεως Παύλου τοῦ Σαμοσατέως. Ἐξ ὅλων τῶν συγγραμμάτων ἡ ἐπιστολῶν διεσώθησαν σχεδὸν μόνον τεμάχια, τῶν ὁποίων τὴν διάσωσιν ὀφειλομέν κυρίως εἰς τὸν Εὐσέβιον, ἔπειτα δὲ εἰς τὸν Μ. Ἀθανάσιον καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ τοῦ ἰζ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς θεολόγους καὶ κριτικούς οἱ ὁποῖοι ἐκ διαφόρων κωδικῶν ἐδημοσίευσαν αὐτά.

ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀλήθειαν. Καὶ γὰρ καὶ γεωργὸς τῶν αὐτῶν δέν-
 δρων ἄλλοτε ἄλλως ἐπιμελεῖται διὰ τὴν ὑποκειμένην τῆς γῆς
 ποιότητα, καὶ οὐ διὰ τοῦτο μέμφαιτο ἂν τις αὐτόν, ὅτι τοῦτο μὲν
 τέμνει, ἐκεῖνο δὲ ἐγκεντρίζει, καὶ τοῦτο μὲν φυτεύει, ἕτερον δὲ
 5 ἐκτίλλει, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον μαθὼν τὴν αἰτίαν θαυμάσει τὸ ποι-
 κίλον αὐτοῦ τῆς ἐπιστήμης. Οὐκοῦν εἰ μὴ παρέργως ἐνέτυχον
 τοῖς γράμμασιν, εἰπάτωσαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστολῆς·
 οὕτω γὰρ αὐτῶν ἢ τε συκοφαντία καὶ ἢ πονηρία τῆς προαιρέ-
 σεως δειχθήσεται. Ἐπειδὴ δὲ ἢ οὐκ ἴσασιν ἢ αἰσχύνονται, λέγειν
 10 ἀναγκαῖον ἡμᾶς.

5. Ἐν Πενταπόλει τῆς ἄνω Λιβύης τηρικαυτὰ τινες τῶν ἐπι-
 σκόπων ἐφρόνησαν τὰ Σαβελλίον καὶ τοσοῦτον ἴσχυσαν ταῖς
 ἐπινοαίαις, ὡς ὀλίγον δεῖν μηκέτι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις κηρῦττε-
 σθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο μαθὼν Διονύσιος, αὐτὸς γὰρ εἶχε
 15 τὴν μέριμναν τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, πέμπει καὶ συμβουλεύει
 τοῖς αἰτίοις παύσασθαι τῆς κακοδοξίας. Ὡς δὲ οὐκ ἐπαύοντο,
 ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς τὴν
 ἀναίδειαν ἐκείνων γράψαι τὴν τοιαύτην ἐπιστολὴν καὶ τὰ ἀνθρώ-
 πινα τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῶν εὐαγγελίων παραθέσθαι, ἵν' ἐπειδὴ
 20 τολμηρότερον ἐκείνοι τὸν Υἱὸν ἠροῦντο καὶ τὰ ἀνθρώπινα αὐ-
 τοῦ τῷ Πατρὶ ἀνετίθεσαν, οὕτως οὗτος δεῖξας, ὅτι οὐχ ὁ Πατὴρ
 ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐστὶν ὁ γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἄνθρωπος, πείσῃ τοὺς
 ἀμαθεῖς μὴ εἶναι τὸν Πατέρα Υἱόν, καὶ οὕτως λοιπὸν κατ' ὀλί-
 γον ἐκείνους εἰς τὴν ἀληθινὴν ἀναγάγη θεότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ
 25 τὴν γνῶσιν τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς. Αὕτη τῆς ἐπιστολῆς ἡ ὑπόθε-
 σις καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν οὕτως ἔγραψε καὶ αὐτός, διὰ τοὺς
 οὕτως ἀναισχύντως θελήσαντας μεταθεῖναι τὴν τῆς ἀληθείας
 πίστιν.

6. Τί τοίνυν ὁμοιον ἢ Ἀρείου αἵρεσις καὶ ἡ Διονυσίου διάνοια;

χει εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστολάς. Διότι καὶ ὁ γεωργὸς περιποιεῖται τὰ ἴδια δένδρα ὄχι καθ' ὁμοίον τρόπον, λόγῳ τῆς διαφορετικῆς συστάσεως τοῦ χώματος ποῦ ὑπάρχει κάτω εἰς τὰς ρίζας, καὶ κανεὶς δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ τὸν κατηγορήσῃ δι' αὐτό, διὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ ἄλλο μὲν κόβει ἄλλο δὲ ἐμβολιάζει καὶ ἄλλο μὲν φυτεύει ἄλλο δὲ ἀφαιρεῖ, ἀλλὰ ἀφοῦ μάθη τὸν λόγον τῶν τοιούτων ἐνεργειῶν του περισσότερον θὰ θαυμάσῃ τὸν πλοῦτον τῶν γνώσεών του. Λοιπὸν, ἐὰν δὲν ἀνέγνωσαν τυχαίως τὰ γραφόμενα, ἄς μᾶς εἴπουν καὶ τὸ τί διαπραγματεύεται ἡ ἐπιστολή, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἀποδειχθῇ καὶ ἡ συκοφαντία των καὶ ἡ πονηρία τῆς σκέψεώς των. Ὅμως ἐπειδὴ ἡ δὲν γνωρίζουν οἱ ἴδιοι, ἢ ἐντρέπονται νὰ τὸ εἴπουν, ὀφείλω νὰ σᾶς τὸ εἶπω ἐγώ.

5. Εἰς τὴν Πεντάπολιν τῆς ἄνω Λιβύης μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους τόσον ἐδέχθησαν τὴν αἵρεσιν τοῦ Σαβελλίου καὶ τόσον πολὺ ἐστερεώθησαν εἰς τὰς γνώμας των, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ μὴ ἐκηρύττετο πλέον ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ἐκκλησίας. Ὅταν ἔμαθε τοῦτο ὁ Διονύσιος, ποῦ εἶχε τὴν φροντίδα τῶν ἐκκλησιῶν ἐκείνων, στέλλει καὶ συμβουλεύει τοὺς ὑπευθύνους νὰ παύσουν νὰ κηρύττουν τὴν κακοδοξίαν. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἔπαυον, ἀλλὰ πολὺ ἀναιδέστερον ἠσέβουν, ἠναγκάσθη πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀναιδεῖς νὰ γράψῃ αὐτὴν τὴν ἐπιστολήν, καὶ νὰ παρουσιάσῃ ἐκ τῶν εὐαγγελίων τὰς ἀνθρωπίνας ιδιότητας τοῦ Σωτῆρος, καθόσον ἐκεῖνοι μὲ μεγαλύτερον θράσος ἠρνοῦντο τὸν Υἱὸν καὶ ἀπέδιδον τὰς ἀνθρωπίνας ιδιότητας αὐτοῦ εἰς τὸν Πατέρα· καὶ τοιοῦτοτρόπως ἀφοῦ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ αὐτὸς ποῦ ἐγένετο ἀνθρωπος δι' ἡμᾶς, ἀλλ' ὁ Υἱὸς, νὰ πείσῃ τοὺς ἀμαθεῖς ὅτι δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ Υἱὸς· καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον λοιπὸν σιγὰ σιγὰ νὰ ὀδηγήσῃ ἐκείνους εἰς τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν ὀρθὴν περὶ τοῦ Πατρὸς γνώσιν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐπιστολῆς, καὶ δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἔγραψεν οὗτος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐπειδὴ τόσον ἀναιδῶς ἠθέλησαν νὰ κλονίσουν τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀλήθειαν.

6. Λοιπὸν τί ὁμοίον ἔχει ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου καὶ ἡ σκέ-

Ἡ διὰ τί Διονύσιος ὡς Ἄρειος ὀνομάζεται πολλῆς οὔσης αὐτῶν
 τῆς διαφορᾶς; Ὁ μὲν γὰρ τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας διδάσκαλός
 ἔστιν, ὁ δὲ καινῆς αἰρέσεως ἐφευρετῆς γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Ἄρειος
 τὴν ἰδίαν κακοδοξίαν ἐκτιθέμενος ἔγραψε Θαλίαν ἐκτεθλημέ-
 5 νοις καὶ γελοίοις ἤθεσι κατὰ τὸν Αἰγύπτιον Σωσάτην, ὁ δὲ Διο-
 νύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήσατο δὲ καὶ
 περὶ ὧν ὑπωπτεύθη καὶ ἐφάνη φρονῶν ὀρθῶς. Εἰ μὲν οὖν ἐναντία
 ἑαυτῷ γράφει, μὴ ἑλκέτωσαν αὐτὸν πρὸς ἑαυτούς, οὐ γὰρ ἀξιό-
 πιστος κατὰ τοῦτο. Εἰ δὲ γράφας τὴν πρὸς Ἀμμώνιον ἐπιστο-
 10 λὴν ὑπωπτεύθη καὶ ἀπελογήσατο θεραπεύων τὰ πρῶτα ἀπολο-
 γησάμενός τε οὐ μεταβέβληται, δῆλον ἂν εἴη, ὅτι καὶ τὰ ὑπο-
 πτευθέντα κατ' οἰκονομίαν ἔγραψεν. Οὐ δεῖ δὲ τὰ κατ' οἰκονο-
 μίαν γραφόμενα καὶ γινόμενα ταῦτα κακοτρόπως δέχεσθαι καὶ
 εἰς τὴν ἰδίαν ἔλκειν ἕκαστον βούλησιν. Καὶ γὰρ καὶ ἰατροὶ πολ-
 15 λάκις τὰ δοκοῦντά τισι μὴ εἶναι κατάλληλα ταῦτα τοῖς ὑποκει-
 μένοις τραύμασιν, ὡς οἶδεν αὐτός, ἐπιτίθησιν, οὐδὲν ἕτερον ἢ
 πρὸς τὴν ὑγιεῖαν ἔχων τὸν σκοπὸν. Καὶ διδασκάλου δὲ φρονίμου
 τρόπος οὗτος πρὸς τὰ τῶν διδασκομένων ἦθη διατίθεσθαι καὶ
 λαλεῖν, ἕως ἂν αὐτοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος μεταγάγῃ.
 20 7. Εἰ δὲ ὅτι μόνον ἔγραψεν οὕτως ὁ μακαρίτης, αἰτιῶνται
 αὐτὸν (αἱ γὰρ τῶν Ἄρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ προφάσεις αἰτίαι κατ'
 αὐτοῦ τυγχάνουσι), τί ποιήσουσιν ἀκούοντες καὶ τῶν μεγάλων
 καὶ μακαρίων ἀποστόλων ἐν ταῖς Πράξεσι, τοῦ μὲν Πέτρου λέ-
 γοντος· «Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους.
 25 Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ

1. Ἀρχαῖος ποιητής ἐκ Μαρωνείας, ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, ἀρχηγὸς τῆς σχολῆς τῆς ἀκολάστου σκωπτικῆς ποιήσεως τῶν κιναιδολόγων ἢ κιναιδογράφων. Ἡ ὕλη τῶν ποι-

φισ τοῦ Διονυσίου; ἡ διατί κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ὁμιλοῦν περὶ τοῦ Διονυσίου καὶ τοῦ Ἀρείου, ἐνῶ διαφέρουν πολὺ μεταξύ των; Ὁ ἓνας εἶναι διδάσκαλος τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὁ ἄλλος ἔγινε ἐφευρέτης καινῆς αἰρέσεως. Καὶ ὁ μὲν Ἀρειος ἐκθέτων τὴν κακοδοξίαν του ἔγραψε τὴν Θάλειαν εἰς ὕφος θυληπρεπῆς καὶ γελοῖον κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Αἰγυπτίου Σωτάδου¹, ὁ δὲ Διονύσιος ἔγραψε μὲν καὶ ἄλλας ἐπιστολάς, ἀπελογήθη δὲ καὶ δι' ὅσα ἐθεωρήθη ὑποπτος καὶ ἐφάνη ὅτι φρονεῖ ὀρθῶς. Ἄν λοιπὸν ἀντιφάσκη πρὸς τὸν ἑαυτὸν του ἅς μὴ τὸν πάρουν μὲ τὸ μέρος τους, διότι κατὰ τοῦτο δὲν εἶναι ἄξιος ἐμπιστοσύνης. Ἄν ὅμως, ὅταν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς Ἀμμώνιον, ἐθεωρήθη εἰς ὠρισμένα ὡς ὑποπτος καὶ ἀπελογήθη ἐπανορθῶνων τὰ προηγούμενα, καὶ ἐπομένως ἀφοῦ ἀπελογήθη δὲν ἔχει μεταστραφῆ πρὸς αὐτούς, εἶναι φανερόν ὅτι καὶ ἐκεῖνα ποὺ ἐθεωρήθησαν ὡς ὑποπτα τὰ ἔγραψεν κατ' οἰκονομίαν. Δὲν πρέπει δὲ ἐκεῖνα ποὺ γράφονται καὶ γίνονται κατ' οἰκονομίαν νὰ τὰ δεχώμεθα μὲ ἀνάρμοστον τρόπον καὶ νὰ τὰ ἐρμηνεύη κανεὶς ὅπως θέλει, διότι πολλὰς φορὰς καὶ ὁ ἱατρὸς αὐτὰ ποὺ φαίνονται εἰς μερικοὺς ὅτι δὲν εἶναι κατάλληλα, αὐτὰ αὐτὸς ἐπιθέτει εἰς τὰ τραύματα, ὅπως ὁ ἴδιος γνωρίζει ὄχι διὰ κανένα ἄλλον σκοπόν, ἀλλὰ διὰ τὴν θεραπείαν των. Καὶ τοῦ συνετοῦ δὲ διδασκάλου ἡ μέθοδος εἶναι αὕτη: νὰ διατίθεται καὶ νὰ ὁμιλῆ συμφώνως πρὸς τὰς συνηθείας τῶν διδασκομένων, ἕως ὅτου τοὺς μεταφέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τελειότητος.

7. Ἄν δὲ μόνον διὰ τὸ ὅτι ἔγραψεν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ μακάριος τὸν κατηγοροῦν (διότι αἱ δικαιολογίαι τῶν Ἀρειανῶν ὑπὲρ αὐτοῦ εἶναι κατηγορίαι ἐναντίον του), τί θὰ κάμουν ὅταν θὰ ἀκούσουν καὶ τοὺς μεγάλους καὶ μακαρίους ἀποστόλους εἰς τὰς Πράξεις, τὸν μὲν Πέτρον νὰ λέγῃ: «ἄνδρες ἀπόγονοι τοῦ Ἰσραὴλ, ἀκούσατε τοὺς λόγους αὐτοῦ ποὺ θὰ σᾶς εἴπω· τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον ἄνδρα ὁ ὁποῖος ἀπεδείχθη μεταξὺ

ημάτων τοῦ Σωτάδου ἐλήφθη ἐκ τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἐν παρωδίᾳ, τὸ δὲ ὕφος αὐτῶν ἦτο ἄσεμνον καὶ ἀναιδέες.

εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις, οἷς ἐποίησεν ὁ Θεὸς δι' αὐτοῦ ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς οἴδατε, τοῦτον τῇ ὠρισμένη βου-
 λῇ καὶ προογνώσει τοῦ Θεοῦ ἔκδοτον διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπή-
 ξαντες ἀνείλατε», καὶ πάλιν («Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ
 5 Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ Θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν,
 ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής· τοῦ δὲ Παύ-
 λου ἐξηγουμένου ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Πισιδίας, ὅτι «Μεταστήσας
 ὁ Θεὸς τὸν Σαοὺλ ἤγειρε τὸν Δαυὶδ εἰς βασιλέα, ᾧ καὶ εἶπε μαρ-
 τυρήσας· εὗρον Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαὶ ἄνδρα κατὰ τὴν καρδίαν
 10 μου, ὃς ποιήσει τὰ θελήματά μου· τούτου ὁ Θεὸς ἀπὸ τοῦ σπέρ-
 ματος κατ' ἐπαγγελίαν ἤγαγε τῷ Ἰσραὴλ σωτῆρα Ἰησοῦν»,
 καὶ πάλιν ἐν ταῖς Ἀθήναις· «Τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας
 ὑπεριδὼν ὁ Θεὸς τὰ νῦν παραγγέλλει τοῖς ἀνθρώποις, πάντας
 πανταχοῦ μετανοεῖν, καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρι-
 15 νειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισε, πίστιν πα-
 ρασχῶν πᾶσιν, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν»· ἢ Στεφάνου τοῦ
 μεγαλομάρτυρος, ὅταν λέγῃ· «Ἴδου θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς διη-
 νοιγμένους καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐκ δεξιῶν ἐστῶτα τοῦ
 Θεοῦ»; Ὡρα γὰρ λοιπὸν αὐτοὺς ἀποθρασύνεσθαι καὶ λέγειν
 20 (οὐδὲν γὰρ αὐτοῖς ἀτόλμητον), ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι τὰ
 Ἀρείου ἐφρόνον· ἀνθρωποὶ γὰρ ἀπὸ Ναζαρετ καὶ παθητὸν
 τὸν Χριστὸν ἀπαγγέλλουσιν.

1. Πράξ. 2, 22 - 23.

2. Πράξ. 4, 10.

3. Πράξ. 13, 22 - 23.

4. Πράξ. 17, 30 - 31.

σας ποῖος ἦτο ὄχι ἀπὸ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὸν τὸν Θεόν, μὲ δυνάμεις καὶ καταπληκτικὰ ἔργα καὶ ἀποδεικτικὰ θαύματα ποὺ ἔκαμε δι' αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι γνωρίζετε, αὐτὸν τὸν Ἰησοῦν σύμφωνα μὲ τὴν ὠρισμένην πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ τὸν ἐπιάσατε, τὸν ἐκαρφώσατε εἰς τὸν σταυρὸν καὶ τὸν ἐφονεύσατε διὰ χειρῶν παρανόμων»¹, καὶ πάλιν, «διὰ τῆς ἐπικλήσεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, τὸν ὁποῖον σεῖς ἐσταυρώσατε, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τῷ ὀνόματι τούτῳ ὁ χῶλός αὐτὸς στέκεται ἐμπρὸς σας ὑγιής»², τὸν δὲ Παῦλον νὰ διδάσκη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Πισιδίας ὅτι «ὅταν ἐξεδίωξεν ὁ Θεὸς τὸν Σαοῦλ ἀνέδειξε βασιλέα τὸν Δαβίδ, καὶ ἔδωκε τὴν μαρτυρίαν περὶ αὐτοῦ· εὔρον τὸν Δαβίδ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρα ὅπως τὸν θέλει ἡ καρδιά μου, ὁ ὁποῖος θὰ κάμη ὅλα τὰ θελήματά μου· ἐκ τῶν ἀπογόνων τούτου ὁ Θεὸς σύμφωνα μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ποὺ εἶχε δώσει ἀπέστειλε καὶ ἀνέδειξε εἰς τὸν Ἰσραὴλ Σωτῆρα τὸν Ἰησοῦν»³, καὶ πάλιν εἰς τὰς Ἀθήνας· «τοὺς χρόνους λοιπὸν κατὰ τοὺς ὁποῖους εἶχατε ἄγνοιαν τοῦ δημιουργοῦ σας ἀφοῦ τοὺς παρέβλεψεν ἐν τῇ μακροθυμίᾳ του ὁ Θεὸς τώρα παραγγέλλει εἰς τοὺς ἀνθεώπους ποὺ κατοικοῦν εἰς κάθε τόπον νὰ μετανοοῦν, διότι ὤρισεν ὁ Θεὸς ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποῖαν μέλλει νὰ κρίνη τὴν οἰκουμένην μὲ δικαιοσύνην, δι' ἀνδρὸς τὸν ὁποῖον ὤρισε κριτὴν· ὅτι δὲ αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ κριτὴς ὅλων μας ἔδωκε βεβαίαν περὶ τούτου ἀπόδειξιν ὁ Θεός, ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν»⁴, ἢ τὸν Στέφανον τὸν μεγαλομάρτυρα ὅταν λέγη· «ἰδοὺ βλέπω καθαρὰ τοὺς οὐρανοὺς νὰ εἶναι ἀνοιγμένοι, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ στέκεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ»⁵; Καιρὸς εἶναι λοιπὸν νὰ ἀποθρασυνθοῦν καὶ νὰ εἴπουν (διότι ὅλα εἰς αὐτοὺς εἶναι δυνατὰ), ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόστολοι ἐφρόνουν τὰ τοῦ Ἀρείου, διότι κηρύττουν τὸν Χριστὸν ὡς ἀνθρώπον προερχόμενον ἐκ τῆς Ναζαρέτ καὶ ὡς πάσχοντα.

5. Πράξ. 7, 56.

8. Ἐκείνων τοίνυν τοιαῦτα φανταζομένων, ἄρ' ἐπειδὴ τοῖς ὀήμασι τούτοις ἐχρήσαντο, μόνον ἄνθρωπον ἤδειςαν τὸν Χριστὸν οἱ ἀπόστολοι καὶ πλέον οὐδέν; Μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστιν οὐδὲ εἰς νοῦν ποτε τοῦτο λαβεῖν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὡς «Ἀρχιτέκτονες
5 σοφοὶ» καὶ «Οἰκονόμοι μυστηρίων Θεοῦ» πεποιθήκασι καὶ τὴν αἰτίαν ἔχουσι εὐλογον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ τότε Ἰουδαῖοι πλανηθέντες τε καὶ πλανήσαντες Ἕλληνας ἐνόμιζον τὸν Χριστὸν φιλὸν ἄνθρωπον μόνον ἐκ σπέρματος Δαυὶδ ἔρχεσθαι καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐκ τοῦ Δαυὶδ ἄλλων γενομένων τέκνων, οὔτε δὲ Θεὸν αὐτὸν
10 οὐδὲ δτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο ἐπίστευον, τούτου ἕνεκα μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως οἱ μακάριοι ἀπόστολοι τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος πρῶτον ἐξηγοῦντο τοῖς Ἰουδαίοις, ἵν' ὄλως πείσαντες αὐτοὺς ἐκ τῶν φαινομένων καὶ γενομένων σημείων ἐληλυθέναι τὸν Χριστὸν λοιπὸν καὶ εἰς τὴν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ πίστιν αὐ-
15 τοὺς ἀναγάγῃσι δεικνύντες, δτι τὰ γενόμενα ἔργα οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου, ἀλλὰ Θεοῦ.

Ἀμέλει Πέτρος ὁ λέγων ἄνδρα παθητὸν τὸν Χριστὸν εὐθὺς συνηπτεν· «Οὗτος ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς ἐστίν», ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁμολογεῖ· «Σὺ εἶ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ
20 τοῦ ζῶντος», ἐν δὲ τῇ Ἐπιστολῇ φησιν αὐτὸν ἐπίσκοπον ψυχῶν καὶ Κύριον ἐαυτοῦ τε καὶ ἀγγέλων καὶ δυνάμεων εἶναι. Πάλιν τε Παῦλος ὁ λέγων ἄνδρα ἐκ σπέρματος Δαυὶδ εἶναι τὸν Χριστὸν, οὗτος ἐπέστελλεν Ἑβραίοις μὲν· «Ὅς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ», Φιλιππησίοις δέ· «Ὅς
25 ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμὸν ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα

1. Α' Κορ. 3, 10

2. Α' Κορ. 4, 1.

3. Πράξ. 3, 15

4. Ματθ. 16, 16.

5. Α' Πέτρ. 2, 25.

8. Ἐφοῦ λοιπὸν ἐκεῖνοι ἐφαντάζοντο τέτοια διὰ τὸν Χριστὸν, ἐπειδὴ τάχα ἐχρησιμοποίησαν αὐτὰ τὰ λόγια, μόνον ὡς ἄνθρωπον ἐγνώριζαν τὸν Χριστὸν καὶ τίποτε περισσότερον; Ὅχι βέβαια· οὔτε νὰ τὸ διανοηθῆῖ κανεὶς ποτὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ὡς «σοφοὶ ἀρχιτέκτονες»¹ καὶ ὡς «οἰκονόμοι μυστηρίων τοῦ Θεοῦ»² τὸ ἔχουν κάμει καὶ ἔχουν δικαιολογημένον τὸν λόγον διὰ τὸν ὁποῖον τὸ ἔκαμαν. Διότι ἐπειδὴ, οἱ τότε Ἰουδαῖοι καὶ πλανηθέντες καὶ πλανήσαντες τοὺς εἰδωλολάτραις ἐθεώρουν τὸν Χριστὸν ὡς ψιλὸν ἄνθρωπον μόνον, προερχόμενον ἐκ τοῦ σπέρματος Δαβὶδ δὲν ἐπίστευαν αὐτὸν οὔτε ὡς Θεὸν οὔτε ὅτι ὁ Λόγος ἐγένετο ἄνθρωπος· ἔνεκα δὲ τούτου μὲ πολὺ μεγάλην σύνεσιν οἱ μακάριοι ἀπόστολοι ἐδίδασκον εἰς τοὺς Ἰουδαίους τὰς ἀνθρωπίναις ιδιότηταίς τοῦ Σωτῆρος, ὥστε, ἀφοῦ τοὺς πείσουν ἀπὸ τὰ θαύματα ποὺ συνέβησαν ὅτι ἔχει ἔλθει ὁ Χριστός, νὰ τοὺς ὀδηγήσουν καὶ εἰς τὴν πίστιν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀποδεικνύοντες ὅτι τὰ ἔργα ποὺ ἐγίναν ἀπὸ αὐτὸν δὲν εἶναι ἔργα ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἔργα Θεοῦ.

Λοιπὸν ὁ Πέτρος ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἄνθρωπος πάσχων, ἀμέσως συνεπλήρωσε· «αὐτὸς εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς»³ εἰς δὲ τὸ εὐαγγέλιον ὁμολογεῖ· «σὺ εἶσαι ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ποὺ δὲν εἶναι νεκρός, ἀλλὰ ζῶν»⁴ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ δεῖ ὀνομάζει αὐτὸν ἀκοίμητον φρουρὸν καὶ ὑπερασπιστὴν τῶν ψυχῶν⁵ καὶ ὅτι εἶναι κυρίαρχος καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν δυνάμεων⁶. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἄνθρωπος ἐκ σπέρματος Δαβὶδ⁷ οὗτος δι' ἐπιστολῆς γράφων πρὸς τοὺς Ἑβραίους μὲν ἔλεγε· «ὁ Υἱὸς αὐτὸς εἶναι ἀκτινοβολία τῆς ἀπείρου δόξης καὶ ἀποτύπωμα τοῦ Πατρὸς τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ ἀπείρου τελειότητος»⁸ εἰς τοὺς Φιλιππησίους δέ· «ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ὁποῖος ἂν καὶ εἶχε τὴν αὐτὴν οὐσίαν μὲ τὸν Θεὸν δὲν ἐθεώρησε

6. Α' Πέτρ. 3, 22.

7. Ρωμ. 1, 3.

8. Ἑβρ. 1, 3.

Θεῶν». Τὸ δὲ λέγειν ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς καὶ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀπαύγασμα καὶ χαρακτῆρα καὶ ἴσα Θεῶ καὶ Κύριον καὶ ἐπισκοπον ψυχῶν τί ἂν εἶη ἕτερον ἢ ὅτι ἐν σώματι Λόγος ἦν Θεοῦ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ ἔστιν ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς, ὡς ἔστι τὸ ἀπαύγασμα πρὸς τὸ φῶς:

9. Καὶ Διονύσιος τοίνυν παρὰ τῶν ἀποστόλων τοῦτο μαθὼν πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶρπεν ἡ Σαβελλίου αἵρεσις, ἠναγκάσθη τὴν τοιαύτην, καθὰ προεῖπον, ἐπιστολὴν γράφαι καὶ τὰ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένα ῥῖψαι κατ' αὐτῶν, ἵνα τούτους ἀποσχοινίσας διὰ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ μὴ λέγειν Υἱὸν εἶναι τὸν Πατέρα εὐκολωτέραν αὐτοῖς κατασκευάσῃ τὴν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ διδασκαλίαν, ὅταν αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστολαῖς ἀπὸ τῶν Γραφῶν λέγῃ Λόγον, Σοφίαν, Δύναμιν, Ἄτμιδα καὶ Ἀπαύγασμα τοῦ Πατρὸς. Ἐν γοῦν ταῖς ἐπιστολαῖς τῆς ἀπολογίας τοιαῦτα λέγων παρηρησιάζεται ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ εἰς Χριστὸν εὐσεβείᾳ. Ὡσπερ οὖν οὐ κατηγορητέοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα περὶ τοῦ Κυρίου (καὶ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύριος), ἀλλὰ καὶ μᾶλλον θαύματος ἄξιοι διὰ τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν ἐν καιρῷ διδασκαλίαν, οὕτως οὐκ Ἄρειανος ὁ Διονύσιος διὰ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον κατὰ Σαβελλίου ἐπιστολήν. Εἰ γὰρ καὶ ταπεινοῖς ἐχρήσατο λόγοις καὶ παραδείγμασιν, ἀλλ' ἐκ τῶν Εὐαγγελίων ἔστι καὶ ταῦτα, καὶ πρόφασιν ἔχει τούτων τὴν τοῦ Σωτῆρος ἔνσαρκον παρουσίαν, δι' ἣν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ὅμοια γέγραπται. Καὶ γὰρ ὡσπερ Λόγος ἔστι τοῦ Θεοῦ, οὕτως μετὰ ταῦτα («Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»),

ὅτι ἔχει ἐξ ἀρπαγῆς τὸ νὰ εἶναι ἴσος πρὸς τὸν Θεόν»¹. Αἱ προσ-
 αγορεύσεις δὲ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ λάμ-
 ψις, καὶ σφραγίς, καὶ ἴσος πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Κύριος, καὶ ἐπί-
 σκοπος ψυχῶν, τί ἄλλο δύνανται νὰ εἶναι, παρὰ ὅτι ἦτο ὁ Λόγος
 τοῦ Θεοῦ, ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι διὰ τῆς συνεργασίας τοῦ ὁ-
 ποίου μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐγιναν ὅλα τὰ δημιουργήματα, καὶ ὅτι
 ὑπάρχει καὶ εἶναι ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς ὅπως ἀκριβῶς εἶναι
 ἡ ἀκτινοβολία ἀπὸ τὸ φῶς;

9. Καὶ ὁ Διονύσιος λοιπὸν ἔχει κάμει αὐτὸ πού ἔμαθε ἀπὸ
 τοὺς ἀποστόλους. Διότι ἐπειδὴ διεδίδετο ἡ αἵρεσις τοῦ Σαβελ-
 λίου, ἠναγκάσθη ὅπως προανέφερα, νὰ γράψῃ αὐτὴν τὴν ἐπι-
 στολὴν καὶ αὐτὰ πού ἔχουν λεχθῆ ἀνθρωπίνως καὶ εὐτελῶς περὶ
 τοῦ Σωτῆρος νὰ τὰ στρέψῃ ἐναντίον τους, ὥστε ἀφοῦ τοὺς ἀπο-
 κλείσῃ ὡς πρὸς τὰ ἀνθρώπινα νὰ μὴ λέγουν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι
 Υἱός, νὰ προετοιμάσῃ εὐκολώτερον εἰς αὐτοὺς τὴν διδασκαλίαν
 περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, ὅταν ὀνομάζῃ Αὐτὸν εἰς τὰς ἄλλας
 ἐπιστολάς, ἀντλῶν ἀπὸ τὰς Γραφάς, Λόγον, Σοφίαν, Δύναμιν,
 Ἀτμίδα καὶ Ἀκτινοβολίαν τοῦ Πατρὸς. Λέγων ταῦτα λοιπὸν
 εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς ἀπολογίας ὀμιλεῖ μὲ παρρησίαν διὰ τὴν
 πίστιν καὶ τὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν. Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι
 ἀξιοκατάκριτοι οἱ ἀπόστολοι διὰ τὰς ἀνθρωπίνους ἐκφράσεις πού
 ἐχρησιμοποίησαν περὶ τοῦ Κυρίου — καθόσον ἐγινε ἄνθρωπος ὁ
 Κύριος — ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἶναι ἄξιοι θαυμασμοῦ λόγῳ τῆς συγ-
 καταβατικῆς καὶ καταλλήλου διδασκαλίας των, ἔτσι λοιπὸν δὲν
 εἶναι καὶ ὁ Διονύσιος Ἀρειανὸς ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιστολῆς πού ἔ-
 γραψε πρὸς τὸν Εὐφράνορα καὶ τὸν Ἀμμώνιον ἐναντίον τοῦ
 Σαβελλίου. Διότι ἂν καὶ ἐχρησιμοποίησεν ταπεινωτικὰ λόγια
 καὶ παραδείγματα περὶ τοῦ Κυρίου, ὅμως καὶ αὐτὰ εἶναι ἐκ
 τῶν εὐαγγελίων, καὶ αἰτία αὐτῶν εἶναι ἡ ἔνσαρκος παρουσία
 τοῦ Κυρίου διὰ τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὰ καὶ ὅμοια πρὸς αὐτὰ ἔ-
 χουν γραφῆ. Διότι ὅπως εἶναι Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἔτσι μετὰ ταῦτα
 «ὁ Λόγος ἐγινεν ἄνθρωπος»² καὶ «εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πνευμα-

2. Ἰω. 1, 14.

καὶ («*Ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος*»), ἡ δὲ παρθένος ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἐν γαστρὶ ἔσχε καὶ γέγονεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἰς μὲν ἔστιν ὁ ἐξ ἀμφοτέρων σημαίνόμενος («*Ὁ γὰρ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*»), τὰ δὲ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνανθρωπή-
 5 σεως εἰρημένα ῥήματα καὶ κατάλληλον ἔχει πρὸς ἕκαστον τῶν λεγομένων τὴν ἐρμηνείαν. Καὶ ὁ τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Λόγου γράφων οἶδε καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ καὶ ὁ περὶ τῆς θεότη-
 τος ἐξηγούμενος οὐκ ἀγνοεῖ τὰ ἴδια τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἕκαστον ὡς ἐπιστήμων καὶ δόκιμος τραπεζίτης δια-
 10 κρίνων κατ' ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας βαδιεῖται. Ὅτε γοῦν αὐτὸν κλαίοντα λέγει, οἶδεν ὅτι ἄνθρωπος γενόμενος ὁ Κύριος δείκνυσι τὸ μὲν κλαίειν τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐγείρει δὲ Λάζαρον ὡς Θεός· καὶ πεινῶντα μὲν αὐτὸν καὶ διψῶντα οἶδε σωματικῶς, θεϊκῶς δὲ χορτάζοντα ἀπὸ πέντε ἄρτων πεντακισχιλίους· καὶ κείμενον
 15 μὲν οἶδεν ἐν μνημείῳ σῶμα ἀνθρωπίνον, ἐγειρόμενον δὲ ὡς Θεοῦ σῶμα παρ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου.

10. Ταῦτα καὶ Διονύσιος διδάσκων ἐν μὲν τῇ πρὸς Εὐφρόνο-
 ρα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν ἀνθρωπίνως εἰρημένων περὶ
 τοῦ Σωτῆρος διὰ Σαβέλλιον ἔγραψεν (ἀνθρωπίνως γὰρ ἔστιν εἰ-
 20 ρημένα περὶ αὐτοῦ τὸ («*Ἐγὼ ἢ ἄμπελος, ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός*») καὶ τὸ («*Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν*») καὶ τὸ («*ἔκτισε*») καὶ («*το-
 σούτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων*»), οὐκ ἠγνόει δὲ τὸ («*Ἐ-
 γὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*») καὶ τὸ («*Ὁ ἐμὲ ἐωρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα*»). Ταῦτα γὰρ αὐτὸν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπιστο-
 25 λαῖς ἔγνωμεν γράψαντα· καὶ γὰρ κἀκεῖ ταῦτα γράφων ἐμνημόνευ-

1. Ἱω. 1, 1.

2. Ἱω. 1, 4.

3. Ἱω. 15, 1.

4. Ἐβρ. 3, 2.

τικῆς καὶ ὑλικῆς δημιουργίας ὑπῆρχεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ»¹ ἢ δὲ Παρθένος κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων συνέλαβε καὶ ἔτεκε καὶ ἔγινεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος. Καὶ εἶναι μὲν εἰς ὁδηλούμενος ἐκ τῶν δύο — «διότι ὁ Λόγος ἔγινε ἄνθρωπος»² — τὰ λόγια ὁμως ποὺ ἔχουν λεχθῆ διὰ τὴν θεότητα καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν του ἔχουν σύμφωνον τὴν ἐξήγησιν πρὸς κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ λεγόμενα. Καὶ αὐτὸς ποὺ περιγράφει τὰς ἀνθρωπίνους ιδιότητας τοῦ Λόγου γνωρίζει καὶ τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖνος ποὺ ἐρμηνεύει τὰ περὶ τῆς θεότητος δὲν ἀγνοεῖ τὰ ἴδια γνωρίσματα τῆς ἐνσάρκου παρουσίας του, ἀλλὰ διακρίνων κάθε μίαν ὡς ἐπιστήμων καὶ ἐξαιρετος τραπεζίτης βαδίζει ὀρθῶς τὴν ὁδὸν τῆς εὐσεβείας. Ὅταν λοιπὸν λέγη, ὅτι αὐτὸς κλαίει, γνωρίζει ὅτι ἐπειδὴ ἔγινεν ὁ Κύριος ἄνθρωπος δεικνύει μὲν τὸ κλάμμα τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀνασταίνει ὁμως τὸν Λάζαρον ὡς Θεός. Γνωρίζει ἐπίσης ὅτι ὡς ἄνθρωπος πεινᾷ καὶ διψᾷ ὡς Θεὸς ὁμως χορταίνει ἀπὸ πέντε ἄρτους πέντε χιλιάδας. Γνωρίζει ὅτι ὡς σῶμα ἀνθρώπινον εὐρίσκεται εἰς τὸν τάφον, ἐγείρεται ὁμως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου ὡς σῶμα Θεοῦ.

10. Αὐτὰ διδάσκων καὶ ὁ Διονύσιος εἰς μὲν τὴν πρὸς Εὐράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν ἔγραψεν ἕξ αἰτίας τοῦ Σαβελλίου, δι' ὅσα ἔχουν λεχθῆ ἀνθρωπίνως περὶ τοῦ Σωτῆρος (διότι ἀνθρωπίνως ἔχουν λεχθῆ περὶ αὐτοῦ τὸ «ἐγὼ εἶμαι ἢ ἄμπελος ὁ δὲ Πατήρ μου ὁ γεωργός»³ καὶ τὸ «αὐτὸς εἶναι ἀπολύτως ἀξιόπιστος ἐνώπιον ἐκείνου ὁ ὁποῖος τὸν κατέστησε ἀπόστολόν του καὶ ἀρχιερέα μας»⁴ καὶ τὸ «ἔκτισε» καὶ τὸ «ἀνεδείχθη τόσον πολὺ ὑπεροχώτερος καὶ ἀνώτερος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους»⁵, δὲν ἠγνοεῖ ὁμως τὸ «ἐγὼ εἶμαι ἀχώριστα ἐνωμένος μὲ τὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατήρ εἶναι καὶ μένει εἰς ἐμέ»⁶ καὶ τὸ ἐκεῖνος ποὺ εἶδε ἐμὲ εἶδε τὸν Πατέρα»⁷, διότι διεπιστώσαμεν ὅτι αὐτὰ τὰ ἔγραψεν εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, καθόσον καὶ ἐκεῖ γράφων ταῦτα ἐμνημόνευσε

5. Ἐβρ. 1, 4.

6. Ἰω. 14, 10.

7. Ἰω. 14, 9.

σε τῶν ἀνθρωπίνων τοῦ Κυρίου. Ὡσπερ γὰρ «Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὢν οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν» καὶ «Πλούσιος ὢν ἐπτώχευσε δι' ἡμᾶς» οὕτως ὄντων ὑψηλῶν καὶ πλουσίων τῶν περὶ τῆς θεότη-
 5 τος αὐτοῦ λόγων εἰσὶ καὶ αἱ περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας αὐ-
 τοῦ ταπειναὶ καὶ πτωχαὶ λέξεις. Ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως εἴρηται ταῦ-
 τα περὶ τοῦ Σωτῆρος, σκοπεῖν ἐντεῦθεν προσήκει.

Ὁ μὲν γεωργὸς ξένος ἐστὶ κατ' οὐσίαν τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ κλή-
 ματα ὁμοούσια καὶ συγγενῆ καὶ ἀδιαίρετα τῆς ἀμπέλου τυγχάνει
 10 ὄντα καὶ μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν γένεσιν ταῦτά τε καὶ ἡ ἀμπελος.
 Ἔστι δέ, ὡς εἶπεν ὁ Κύριος, «Αὐτὸς ἡ ἀμπελος, ἡμεῖς τὰ κλήμα-
 τα». Εἰ μὲν οὖν ὁμοούσιός ἐστιν ἡμῖν ὁ Υἱὸς καὶ τὴν αὐτὴν ἡμῖν
 ἔχει γένεσιν, ἔστω κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς ἀλλότριος κατ' οὐσίαν
 τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ καὶ ἡ ἀμπελος τοῦ γεωργοῦ· εἰ δὲ ἄλλος ἐστὶν
 15 ὁ Υἱὸς παρ' ὃ ἐσμεν ἡμεῖς, κἀκεῖνος μὲν Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς
 δὲ ἐκ γῆς γεγόναμεν καὶ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν ἔκγονοι, οὐκ ὀφείλει
 τὸ ὄητὸν εἰς τὴν θεότητα ἀναφέρεσθαι τοῦ Λόγου, ἀλλὰ λοιπὸν
 εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν, ἐπεὶ καὶ οὕτως εἴρηκεν ὁ
 Σωτῆρ· «Ἐγὼ ἡ ἀμπελος ὑμεῖς τὰ κλήματα, ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός».
 20 Ἡμεῖς γὰρ τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα συγγενεῖς ἐσμεν καὶ αὐτὸς
 διὰ τοῦτο εἶπεν· «Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου».
 Καὶ ὡσπερ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου καὶ ἐξ αὐ-

1. Φιλιπ. 2, 6 - 7.

2. Β' Κορ. 8, 9.

3. Ἰω. 15, 5.

τὰς ἀνθρωπίνας ιδιότητες τοῦ Κυρίου. Διότι ὅπως «ὁ Χριστὸς καίτοι εἶχε τὴν αὐτὴν οὐσίαν καὶ τὰ αὐτὰ ἰδιώματα μετὸν Θεὸν καὶ ὑπῆρχεν ἐν μορφῇ Θεοῦ, δὲν ἐθεώρησε ὅτι ἔχει ἐξ ἀρπαγῆς τὸ νὰ εἶναι ἴσος μετὸν Θεόν, ἀλλὰ ἄδειασε, τρόπον τινά, τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἐμίκρυνε μόνος του τὴν ἀπειρόν δόξαν τῆς θεότητός του καὶ ἔλαβε μορφὴν δούλου»¹ καὶ «ἐνῶ ἦτο πλούσιος εἰς ὅλας τὰς τελειότητας τῆς θείας του ὑποστάσεως ἔγινε πτωχὸς δι' ἡμᾶς»² ἔτσι λοιπὸν ὅπως εἶναι ἔξοχα καὶ πλούσια τὰ λόγια περὶ τῆς θεότητός του καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι πτωχαὶ καὶ ταπειναὶ αἱ λέξεις περὶ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας του. Διὰ τὸ ὅτι δὲ ἀνθρωπίνως ἔχουν λεχθῆ αὐτὰ περὶ τοῦ Σωτῆρος πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἀπὸ ἐδῶ καὶ πέρα.

Ὁ μὲν γεωργὸς εἶναι διάφορος ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ἀπὸ τὴν ἄμπελον, τὰ κλήματα ὅμως εἶναι ὁμοούσια καὶ συγγενῆ καὶ ἀχώριστα ἀπὸ τὴν ἄμπελον καὶ ἔχουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν δημιουργίαν αὐτὰ καὶ ἡ ἄμπελος· εἶναι δέ, καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος, «αὐτὸς ἡ ἄμπελος ἡμεῖς δὲ τὰ κλήματα»³. Ἄν λοιπὸν εἶναι ὁμοούσιος μετὴν ἡμᾶς ὁ Υἱὸς καὶ ἔχει τὴν ἰδίαν μετὴν ἡμᾶς δημιουργίαν, θὰ εἶναι, σύμφωνα μετὰ αὐτό, καὶ ὁ Υἱὸς ξένος κατ' οὐσίαν μετὸν Πατέρα, ὅπως εἶναι ἡ ἄμπελος ἀπὸ τὸν γεωργόν· ἂν ὅμως εἶναι διαφορετικὸς ὁ Υἱὸς ἀπὸ αὐτὸ πού εἴμεθα ἡμεῖς, ἀφοῦ ἐκεῖνος μὲν εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ἡμεῖς δὲ ἐδημιουργήθημεν ἐκ τοῦ χοῦ καὶ εἴμεθα ἀπόγονοι τοῦ Ἀδάμ, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἀναφέρεται τὸ ρητὸν εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν, διότι καὶ τοῦτο εἶπεν ὁ Σωτῆρ· «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἄμπελος, σεῖς τὰ κλήματα, καὶ ὁ Πατὴρ ὁ γεωργός»⁴. Διότι ἐπειδὴ ἡμεῖς εἴμεθα συγγενεῖς τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ σῶμα διὰ τοῦτο εἶπεν· «θὰ διαλαλήσω καὶ θὰ ὁμολογήσω τὸ ὄνομά σου, ὦ Θεὲ καὶ Πατέρα, εἰς τοὺς ἀδελφούς μου»⁵. Καὶ ὅπως εἶναι τὰ κλήματα ὁμοούσια μετὴν ἄμπελον καὶ προέρ-

4. Ἰω. 15, 1.

5. Ἐβρ. 2, 12.

τῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν, κἀκεῖνο ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατὴρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἄμ-
5 πελον, ἣτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος, καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ὁδὸν ἡμῖν ἠτοίμασε, καὶ «Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Κύριον, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ αὐτὸν ἐλκύσει πρὸς αὐτόν».

11. Ταύτην δὲ τοῦ ῥήτου τὴν ἐρμηνείαν ἔχοντος ἀνάγκη περὶ τῆς οὕτως λεγομένης ἀμπέλου γραφῆσθαι «Πιστὸν ὄντα τῷ ποιή-
10 σαντι αὐτόν», καὶ «Τοσοῦτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων» καὶ τὸ «ἐκτίσεν»· ὅτι γὰρ ἔλαβεν ὅπερ εἶχε προσενεγκεῖν ὑπὲρ ἡμῶν, ἦν δὲ τοῦτο τὸ ἐκ Μαρίας τῆς παρθένου σῶμα, τότε καὶ ἐκτίσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ γεγενῆσθαι περὶ αὐτοῦ γέγραπται· ἀνθρώποις γὰρ ἀρμόζουσιν αἱ τοιαῦται λέξεις· ἄλλως τε οὐ μετὰ
15 τὸ σῶμα γέγονε κρείττων τῶν ἀγγέλων, ἵνα μὴ τὸ πρὶν ἐλάττων ἢ ἴσος αὐτῶν φαίνηται. Ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους γράφων καὶ τὴν ἀνθρωπίνην τοῦ Κυρίου διακονίαν συγκρίνων τῇ Μωσέως ἔφησε· «Τοσοῦτῳ κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων», «Διὰ γὰρ ἀγγέλων ὁ νόμος ἐλαλήθη», «Διότι ὁ μὲν νόμος διὰ Μωσέως ἐδόθη,
20 ἡ δὲ χάρις διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο» καὶ τοῦ Πνεύματος ἡ χορηγία. Καὶ τότε μὲν ἀπὸ Δάν καὶ μέχρι Βηρσαβεὲ ὁ νόμος κα-

1. Ἰω. 6, 44.

2. Ἰω. 6, 44.

3. Ἐβρ. 1, 4.

4. Ἐβρ. 1, 4.

5. Ἐβρ. 2, 2.

6. Ἰω. 1, 17.

7. Δάν. Μία ἐκ τῶν δώδεκα φυλῶν τοῦ Ἰσραήλ. Κατὰ τὴν διανομὴν τῆς γῆς τῆς ἐπαγγελίας ἡ φυλὴ Δάν ἔλαβε τὸν μεταξὺ τῶν περιοχῶν Ἐφραΐμ, Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν κληῖρον, τὸ ἔδαφος τοῦ ὁποίου ἦτο ἐξαιρετικῶς γόνιμον (πεδιάς τῆς Σεφιλᾶ). Οἱ Ἀμοραῖοι ἐξεδίωξαν τὴν φυλὴν εἰς τὴν ὄρεινὴν, ἀρ-

χονται ἔξ αὐτῆς, ἔτσι καὶ ἐμεῖς ἔχοντες τὰ σώματά μας ὁμογενῆ μὲ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου λαμβάνομεν ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ καὶ ἔχομεν ἐκεῖνο ὡς ρίζαν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν μας. Ὁ δὲ Πατὴρ ἔχει ὀνομασθῆ γεωργὸς διότι αὐτὸς ἐκαλλιέργησε διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἄμπελον, δηλαδὴ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Σωτῆρος, καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου ἠτοιμάσε εἰς ἡμᾶς τὴν ὁδὸν ποὺ ὁδηγεῖ εἰς τὴν βασιλείαν καὶ «κανεὶς δὲν ἔρχεται πρὸς τὸν Χριστόν, ἐὰν προηγουμένως ὁ Πατὴρ δὲν τὸν ἑλκύσῃ πρὸς Αὐτόν»¹.

11. Ἐπειδὴ λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐρμηνείαν ἔχει τὸ ρητὸν κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν ἄμπελον ποὺ εἶπαμε ἀναφέρονται αὐτὰ ὅτι δηλαδὴ «αὐτὸς εἶναι ἀπολύτως ἀξιόπιστος ἐνώπιον ἐκείνου ὁ ὁποῖος τὸν κατέστησε ἀπόστολόν του καὶ ἀρχιερέα μας»² καὶ «ἔγινε τόσον πολὺ ὑπεροχώτερος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους»³ καὶ τὸ «ἔκτισεν». Διότι ὅταν ἔλαβε ἐκεῖνο ποὺ εἶχε νὰ προσφέρῃ ὑπὲρ ἡμῶν, ἦτο δὲ αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας σῶμά του, τότε ἐγράφη περὶ αὐτοῦ ὅτι, καὶ ἐκτίσθη καὶ ἐδημιουργήθη καὶ ἔγινε, διότι αὐταὶ αἱ ἐκφράσεις χρησιμοποιοῦνται ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλωστε δὲν ἔγινε μετὰ τὴν ἐνσάρκωσιν ἀνώτερος τῶν ἀγγέλων δια νὰ μὴ φαίνεται ὅτι προηγουμένως ἦτο μικρότερος ἢ ἴσος αὐτῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπηυθύνετο πρὸς τοὺς Ἰουδαίους συγκρίνων τὸ ἀνθρώπινον ἔργον τοῦ Κυρίου πρὸς τὸ τοῦ Μωυσέως εἶπε «ἀνεδείχθη τόσον ὑπεροχώτερος καὶ ἀνώτερός ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους»⁴, «διότι διὰ τῶν ἀγγέλων ἐλαλήθη ὁ νόμος»⁵ «διότι ἐνῶ ὁ Νόμος ἐδόθη διὰ τοῦ Μωυσέως, δούλου τοῦ Θεοῦ, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια ἦλθαν διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ»⁶ καθὼς καὶ ἡ χορηγία τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Καὶ τότε μὲν ὁ Νόμος ἐκηρύσσετο ἀπὸ Δάν⁷ καὶ μέχρι Βηρσαβεῆ⁸, τῶρα δὲ

γότερον δὲ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Παλαιστίνης παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἰορδάνου, καταλαβοῦσα τὴν πόλιν Λαισὰ καὶ μετονομάσασα αὐτὴν εἰς Δάν.

8. Βηρσαβεῆ. Περιοχὴ καὶ πόλις τῆς Παλαιστίνης 27 μίλλια Νοτιοδυτικῶς τῆς Χεβρών, ἀποτελοῦσα κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν βασιλέων τὸ ἔσχατον μεσημβρινὸν ὄριον τῆς χώρας.

τηγγέλλετο, νῦν δὲ «Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐ-
τῶν» καὶ τὰ ἔθνη τὸν Χριστὸν προσκυνοῦσι καὶ δι' αὐτοῦ τὸν
Πατέρα γινώσκουσιν. Ἀνθρωπίνως ἄρα περὶ τοῦ Σωτῆρος ἐκεῖ-
να γέγραπται καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως.

5 12. Ἐπεὶ οὖν, ὡς οἱ χριστομάχοι θρυλοῦσι, Διονύσιος τὰ ἀνθρώ-
πινα τοῦ Υἱοῦ γράφων καὶ λέγων οὕτως ποίημα αὐτὸν ἓνα τῶν
ἀνθρώπων ἔλεγεν αὐτὸν εἶναι; Ἡ λέγων μὴ εἶναι τὸν Λόγον ἴδιον
τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἐφρόνει τοῦτον ὁμοούσιον ἡμῶν εἶναι
τῶν ἀνθρώπων; Καὶ μὴν οὐχ οὕτως ἔγραψεν ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπι-
10 στολαῖς, ἀλλὰ καὶ ὀρθῶς φρονῶν ἐν αὐταῖς φαίνεται καὶ δύνα-
ται δι' αὐτῶν βοῆσαι κατὰ τούτων λέγων· οὐκ εἰμι τῆς αὐτῆς
ὑμῖν δόξης, ὡς θεομάχοι, οὐδὲ τὰ ἡμέτερα πρόφασιν Ἐρεῖω
παρέσχεν εἰς ἀσέβειαν. Ἀλλὰ πρὸς Ἀμμωνα καὶ Εὐφράνορα διὰ
τοὺς Σαβελλίζοντας γράφων ἐμνήσθη τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἀμ-
15 πέλου καὶ τῶν τοιούτων ἄλλων ὀνητῶν, ἵνα τὰ ἀνθρώπινα τοῦ
Κυρίου δείξας πείσω μὴ λέγειν ἐκείνους, ὅτι ὁ Πατὴρ ἐστὶν ὁ
γενόμενος ἄνθρωπος. Ὡς γὰρ ὁ γεωργὸς οὐκ ἔστιν ἄμπελος, οὐ-
τως οὐκ ἔστιν ὁ ἐν τῷ σώματι γενόμενος ὁ Πατὴρ ἀλλ' ὁ Λό-
γος, καὶ ὁ Λόγος δὲ ἐν τῇ ἀμπέλῳ γενόμενος, ἄμπελος ἐκλήθη διὰ
20 τὴν πρὸς τὰ κλήματα, ἅπερ ἐσμὲν ἡμεῖς, σωματικὴν συγγένειαν.
Ταύτη μὲν οὖν τῇ διανοίᾳ τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον
ἔγραφα ἐπιστολὴν, πρὸς δὲ τὴν ὑμῶν ἀναίδειαν τὰς ἐτέρας ἐπι-
στολάς παρ' ἐμοῦ γραφείσας ἀντιτίθημι, ἵνα γνῶσιν οἱ φρόνι-
μοι τὴν ἐν αὐταῖς ἀπολογίαν καὶ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως τὴν
25 ὀρθὴν μου φρόνησιν. Ἐδεῖ μὲν οὖν καὶ τοὺς Ἀρειανούς, εἴπερ
εἶχον ὑγιαίνοντα τὸν νοῦν, τοιαῦτα λογίζεσθαι καὶ φρονεῖν περὶ
τοῦ ἐπισκόπου, «Πάντα γὰρ ἐνώπια τοῖς συνιοῦσίν ἐστι καὶ ὀρθὰ
τοῖς εὐρίσκουσι γινώσιν». Ἐπειδὴ δὲ μὴ μαθόντες τὴν πίστιν

«εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην ἠκούσθη ἡ φωνὴ αὐτῶν»¹ καὶ οἱ εἰδωλοάτραι προσκυνοῦν τὸν Χριστὸν καὶ δι' αὐτοῦ γνωρίζουν τὸν Πατέρα. Ἄρα λοιπὸν ἐκεῖνα ἀνθρωπίνως ἔχουν λεχθῆ περὶ τοῦ Σωτῆρος καὶ ὄχι δι' ἄλλον λόγον.

12. Ἐπομένως, σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποῦ διαδίδουν οἱ Χριστομάχοι, ὁ Διονύσιος ἔλεγεν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι δημιούργημα καὶ ἓνας, ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ὅταν ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ; Ἡ μήπως ἠρνεῖτο ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὁμοούσιος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ ἐπίστευε ὅτι εἶναι ὁμοούσιος πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους; Βεβαίως δὲν ἔγραψε καθ' ὅμοιον τρόπον εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, καὶ φαίνεται ὅτι φρονεῖ ὀρθῶς εἰς αὐτάς καὶ δύναται δι' αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν νὰ φωνάξῃ δυνατὰ ἐναντίον αὐτῶν λέγων. Δὲν εἶμαι ὁμόφρων μὲ σᾶς, ὡς θεομάχοι, καὶ δὲν ἔδωσε ἡ διδασκαλία μου εἰς τὸν Ἄρειον τὴν πρόφασιν διὰ νὰ ἀσεβήσῃ. Ὅταν ὅμως ἔγραφα πρὸς τὸν Ἀμμωνα καὶ τὸν Εὐφράνορα ἐξ αἰτίας τῶν σαβελλιανιζόντων ἐνεθυμήθην τὸ παράδειγμα τοῦ γεωργοῦ καὶ τῆς ἐμπέλου καὶ τὰ ἄλλα παρόμοια λόγια, ὥστε ἀφοῦ φανερώσω τὰς ἀνθρωπίνους ιδιότητες τοῦ Κυρίου, νὰ πείσω ἐκείνους νὰ μὴ λέγουν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἐκεῖνος ποῦ ἔγινε ἀνθρώπος. Διότι ὅπως ὁ γεωργὸς δὲν εἶναι ἄμπελος ἔτσι καὶ αὐτὸς ποῦ ἐνηθρώπησε δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ ἀλλ' ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος δὲ ἐπειδὴ ἐνηθρώπησε ὠνομάσθη ἄμπελος ἐξ αἰτίας τῆς πρὸς τὰ κλήματα, τὰ ὁποῖα εἴμεθα ἡμεῖς, σωματικῆς συγγενείας. Μὲ αὐτὴν λοιπὸν τὴν σκέψιν ἔγραφα τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Εὐφράνορα καὶ τὸν Ἀμμώνιον, εἰς τὴν ἀναισχυντίαν σας δὲ ἀντέταξα τὰς ἄλλας ἐπιστολάς τὰς ὁποίας ἔγραφα, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ συνετοὶ τὴν ἀπολογίαν ποῦ βρίσκεται εἰς αὐτάς καὶ τὴν εἰς Χριστὸν ὀρθὴν μου πίστιν. Ἐπρεπε λοιπὸν καὶ οἱ Ἄρειανοί, ἂν δὲν ἦταν ἄρρωστα τὰ μυαλά τους, τέτοια νὰ ἐσκέπτοντο καὶ νὰ ἐφρόνουν περὶ τοῦ ἐπισκόπου «διότι ὅλα εἶναι φανερά εἰς αὐτοὺς ποῦ ἀντιλαμβάνονται, καὶ ὀρθὰ εἰς αὐτοὺς ποῦ ἔχουν κατανόησιν»². Ἐπειδὴ ὅμως λόγῳ τοῦ ὅτι δὲν ἔ-

2. Παροιμ. 8, 9.

τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας πεπτώκασιν εἰς ἀσέβειαν καὶ λοιπὸν τὸν νοῦν πεπηρωμένοι, νομίζουσιν εἶναι καὶ τὰ ὀρθὰ στρεβλά καὶ λέγουσι τὸ μὲν φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος νομίζουσιν εἶναι φῶς, ἀναγκαῖον καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν τοῦ Διονυσίου 5 παραθέσθαι καὶ τὸ αἴτιον αὐτῶν πρὸς πλείονα κατὰγνωσιν τῶν αἰρετικῶν. Ἐξ αὐτῶν γὰρ καὶ ἡμεῖς μαθόντες οὕτω περὶ τοῦ ἀνδρὸς φρονοῦμεν καὶ γράφομεν.

13. Ἡ δὲ πρόφασις, δι' ἣν ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς, ἔστιν αὕτη· Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου μαθόντος περὶ τῶν ἐν Πεντα-
10 πόλει καὶ ζήλω τῆς εὐσεβείας γράφαντος, καθὰ προεῖπον, κατὰ τῆς αἰρέσεως Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφρόνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολήν, τινὲς τῶν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας ἀδελφῶν φρονοῦντες μὲν ὀρθῶς, μὴ ἐρωτήσαντες δὲ αὐτόν, ἵνα παρ' αὐτοῦ μάθωσι πῶς ἔγραψεν, ἀνῆλθον πρὸς τὴν Ῥώμην καὶ κατειρήκασιν αὐ-
15 τοῦ παρὰ τῷ ὁμωνύμῳ αὐτοῦ Διονυσίῳ τῷ ἐπισκόπῳ Ῥώμης. Κάκεινος ἀκούσας, ἔγραψεν ὁμοῦ κατὰ τε τῶν τὰ Σαβελλίου δοξαζόντων καὶ κατὰ τῶν φρονοῦντων ταῦτα, ἅπερ καὶ Ἄρειος λέγων ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας, ἴσην καὶ κατὰ διάμετρον ἀσέβειαν εἶναι λέγων τὴν τοῦ Σαβελλίου καὶ τὴν τῶν λεγόντων κτί-
20 σμα καὶ ποίημα καὶ γενητὸν εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπέστειλε δὲ καὶ Διονυσίῳ δηλῶσαι περὶ ὧν εἰρήκασιν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ἀντέγραψεν εὐθὺς αὐτὸς καὶ ἐπέγραψε τὰ βιβλία Ἐλέγχου καὶ

1. Πρόκειται περὶ τῆς γνωστῆς ἐριδος τῶν δύο Διονυσίων. Ὅταν δηλ. ἐπληροφορήθη ὁ Διονύσιος Ῥώμης τὰς κατὰ τοῦ Διονυσίου Ἀλεξανδρείας κατηγορίας συνεκάλεσε ἀμέσως Σύνοδον εἰς τὴν Ῥώμην, ἣ ὁποία ἔλαβε ἀποφάσεις τὰς ὁποίας ὁ Διονύσιος Ῥώμης ἔστειλε καὶ πρὸς τὸν ὁμωνύμῳ του ἐπίσκοπον Ἀλεξανδρείας δι' ἐπιστολῆς, εἰς τὴν ὁποίαν κατέκρινε τὰς δοξασίας τοῦ Σαβελλίου καὶ ὄλων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐφρόνουν ὅσα ἐφρόνησε μετὰ ταῦτα ὁ Ἄρειος ὁ ἐκβληθεὶς τῆς Ἐκκλησίας. Ἀναφέρει δὲ εἰς τὸν Διονύσιον τῆς

μαθάν τὴν πίστιν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἔχουν περιπέσει εἰς ἀσέβειαν, καὶ ἀνάπηροι εἰς τὴν σκέψιν καθὼς εἶναι, νομίζουν ὅτι καὶ τὰ ὀρθὰ εἶναι στραβὰ καὶ καλοῦν τὸ φῶς σκότος, τὸ δὲ σκότος, νομίζουν ὅτι εἶναι φῶς εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ παρουσιάσωμεν τὰ διδάγματα τοῦ Διονυσίου ἀπὸ τὰς ἄλλας ἐπιστολάς του καὶ νὰ ἀναφέρωμεν τὴν ἀφορμὴν τῆς συγγραφῆς αὐτῶν πρὸς μεγαλυτέραν κατάκρισιν τῶν αἰρετικῶν. Διότι καὶ ἐγὼ ἐσχημάτισα αὐτὴν τὴν γνώμην περὶ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν γράφω, ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν τῶν ἐπιστολῶν.

13. Ὁ λόγος δὲ διὰ τὸν ὁποῖον ἔγραψε τὰς ἄλλας ἐπιστολάς εἶναι αὐτός: Ὁ ἐπίσκοπος Διονύσιος ἀφοῦ ἔμαθε περὶ τῶν συμβαινόντων εἰς τὴν Πεντάπολιν ἔγραψεν ἕνεκα τοῦ ζήλου τῆς εὐσεβείας του, σύμφωνα μὲ ὅσα εἶπα, ἐναντίον τῆς αἰρέσεως τοῦ Σαβελλίου τὴν πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴν· μερικοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς τῆς ἐκκλησίας, ὀρθόδοξοι μὲν εἰς τὰ φρονήματα, μὴ ἐρωτήσαντες ὅμως αὐτὸν διὰ νὰ μάθουν ἀπὸ τὸν ἴδιον διὰ ποῖον σκοπὸν ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν, ἀνῆλθον εἰς τὴν Ρώμην καὶ κατηγόρησαν αὐτὸν εἰς τὸν Διονύσιον τὸν ἐπίσκοπον τῆς Ρώμης. Ἐκεῖνος δὲ ἀφοῦ ἐπληροφορήθη αὐτὰ ἔγραψε συγχρόνως καὶ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ φρονοῦν τὰ διδάγματα τοῦ Σαβελλίου καὶ ἐναντίον ἐκείνων ποὺ πιστεύουν παρόμοια μὲ ὅσα ἐκήρυττε καὶ ὁ Ἄρειος μὲ συνέπειαν νὰ ἐκδιωχθῆ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, λέγων ὅτι εἶναι ἴση καὶ ἀντίστοιχη κατ' ἕκτασιν καὶ ἡ ἀσέβεια τοῦ Σαβελλίου καὶ ἐκείνων ποὺ λέγουν ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ εἶναι κτίσμα καὶ κατασκευάσμα καὶ δημιούργημα. Ἔστειλε δὲ ἐπιστολὴν καὶ εἰς τὸν Διονύσιον ζητῶν νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις δι' ὅσα ἔχουν εἶπει ἐναντίον του. Καὶ ἀμέσως αὐτὸς ἀπήντησε καὶ ἔγραψε τὰ βιβλία Ἐλεγχος καὶ Ἀπολογία¹.

¹ Ἀλεξανδρείας καὶ τὰς κατηγορίας τὰς ὁποίας οἱ ἀνελθόντες εἰς τὴν Ρώμην ἀπέδιδον εἰς αὐτόν. Μαθὼν τὰς κατηγορίας ὁ Διονύσιος Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς ἐπιστολῆς Διονυσίου Ρώμης, συντάσσει τέσσαρα βιβλία ἐπιγεγραμμένα «Ἐλεγχος καὶ Ἀπολογία», τὰ ὁποῖα στέλλει εἰς τὸν Ρώμης Διονύσιον καὶ ἀποκρούει ὅλας τὰς ἀποδιδομένας εἰς αὐτόν κατηγορίας.

ἀπολογίας. Ἐνταῦθα τὸ μυσαρὸν ἐργαστήριον τῶν θεομάχων κατανόει καὶ πῶς αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν αἰσχύνην ἐκίνησαν. Διονυσίου γὰρ τοῦ ἐπισκόπου Ῥώμης γράφαντος καὶ κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα καὶ ποίημα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ δείκνυται μὴ νῦν
 5 πρῶτον ἀλλ' ἔκπαλαι παρὰ πάντων ἀναθεματισθεῖσα τῶν χριστομάχων Ἀρειανῶν ἢ αἰρεσις. Ἐπειτα Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπολογουμένου περὶ ἧς ἔγραψεν ἐπιστολῆς, φαίνεται καὶ αὐτὸς μῆτε οὕτω φρονήσας, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, μῆτε ὄλως τὴν Ἀρειῶν κακοδοξίαν ἐσχηκώς.

10 14. Καὶ ἀρκεῖ μὲν εἰς τελείαν κατάγνωσιν τῶν Ἀρειανῶν καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῆς συκοφαντίας αὐτῶν τὸ καὶ μόνον ἀπολογησασθαι τὸν Διονύσιον καὶ περὶ ὧν οὗτοι τεθρυλήκασιν. Οὐ γὰρ ὡς φιλονεικῶν ἀντέγραψεν, ἀλλ' ἀπολογούμενος περὶ ὧν ὑποπτέυθη· ὁ δὲ ἀπολογούμενος περὶ ὧν κατηγορήθη τί ἕτερον ποιεῖ
 15 ἢ λύει μὲν πᾶν ἔγκλημα ὑποπτευθὲν κατ' αὐτοῦ, ἐλέγχει δὲ καὶ ἐν τούτῳ συκοφάντας τοὺς Ἀρειομανίτας; Ἴνα δὲ καὶ ἐξ ὧν ἀπολογούμενος ἔγραψε πλέον αἰσχυρθῶσιν οὗτοι, φέρε σοι καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ παραθῶμαι· γνώση γὰρ ἀπ' αὐτῶν, ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ κακόφρονές εἰσιν, ὁ δὲ Διονύσιος ἀλλότριος τῆς ἐκείνων
 20 ἕτεροδοξίας ἐστί.

Πρῶτον μὲν οὖν Ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας ἐπέγραψεν ἑαυτοῦ τὴν ἐπιστολήν. Τοῦτο δὲ τί ἐστίν ἢ ὅτι τοὺς μὲν ψευδομένους ἐλέγχει, περὶ δὲ ὧν ἔγραψεν ἀπολογεῖται δεικνὺς ὅτι μὴ ὡς Ἀρειος ὑπενόησεν ἔγραψεν αὐτός, ἀλλ' ὅτι τῶν ἀν-
 25 θρωπίνως εἰρημένων περὶ τοῦ Κυρίου μνησθεῖς οὐκ ἠγγόει τοῦτον εἶναι Λόγον καὶ Σοφίαν ἀδιαίρετον τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα αἰτιᾶται τοὺς κατειπόντας αὐτοῦ ὡς μὴ ὀλοκλήρους λέγοντας ἀλλὰ περικόπτοντας αὐτοῦ τὰς λέξεις καὶ ὡς μὴ καλῇ συνειδήσει ἀλλὰ πονηρᾷ λαλοῦντας ὡς θέλουσι τούτους τε τούτοις ἀπεικάζει

Ἐδῶ νὰ προσέξῃς καλῶς τὸ βδελυρὸν ἐργαστήριον τῶν θεομάχων καὶ πῶς οἱ ἴδιοι ἔστρεψαν ἐναντίον τους τὴν ἐντροπήν. Διότι τὸ ὅτι ὁ Διονύσιος ἐπίσκοπος Ρώμης ἔγραψε καὶ ἐναντίον ἐκείνων πού λέγουν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα καὶ δημιούργημα, ἀποδεικνύει ὅτι ἔχει ἀναθεματισθῆ ἢ αἵρεσις τῶν Χριστομάχων Ἀρειανῶν ἀπὸ ὅλους, ὄχι τώρα διὰ πρώτην φοράν, ἀλλὰ ἀπὸ παλαιά. Ἐπειτα ὁ Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας ἀπολογούμενος διὰ τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποῖαν ἔγραψε, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς οὔτε ἐφρόνησε τὰ διδάγματα τους, καθὼς λέγουν αὐτοί, οὔτε εἶχε καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν κακοδοξίαν τοῦ Ἀρείου.

14. Καὶ εἶναι μὲν ἀρκετόν, διὰ νὰ καταδικασθοῦν οἱ Ἀρειανοὶ καὶ νὰ ἀποδειχθῆ ἡ συκοφαντία των, τὸ ὅτι καὶ μόνον ἀπελογήθη ὁ Διονύσιος ἀκόμη καὶ δι' ὅσα οὗτοι ψευδῶς διέδωσαν· διότι δὲν ἀπήντησε μὲ σκοπὸν νὰ φιλονεικήσῃ, ἀλλὰ μὲ σκοπὸν νὰ ἀπολογηθῆ δι' ὅσα ἐθεωρήθη ὡς ὑποπτος. Αὐτὸς ὅμως πού ἀπολογεῖται δι' ὅσα ἔχει κατηγορηθῆ τί ἄλλο κάμνει παρὰ ἀπαλλάσσει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπὸ κάθε κατηγορίας τὴν ὁποῖαν τοῦ ἀπέδωσαν, ἀποδεικνύει δὲ ταυτοχρόνως καὶ συκοφάντας τοὺς Ἀρειομανίτας; Διὰ νὰ ἐντραποῦν δὲ καὶ περισσότερον οὗτοι ἐξ ὧων ἀπολογούμενος ἔγραψεν ὁ Διονύσιος ἄς παραθέσω καὶ τὰς λέξεις αὐτοῦ. Διότι θὰ ἀντιληφθῆς ἀπὸ αὐτὰς ὅτι οἱ μὲν Ἀρειανοὶ εἶναι κακόδοξοι, ὁ δὲ Διονύσιος εἶναι ξένος πρὸς τὴν αἵρεσιν ἐκείνων.

Κατ' ἀρχὴν μὲν λοιπὸν Ἐλεγχον καὶ ἀπολογίαν ἐπέγραψε τὴν ἐπιστολὴν του· τοῦτο δὲ τί ἄλλο σημαίνει παρὰ ὅτι τοὺς μὲν ἀποδεικνύει ψευδομένους, ἀπολογεῖται δέ, δι' ὅσα ἔγραψεν, ἀποδεικνύων ὅτι δὲν ἔγραψεν αὐτὸς ὅπως τὰ ὑπενόησεν ὁ Ἀρειος, ἀλλ' ὅτι μνημονεύσας ὅσα ἀνθρωπίνως ἔχουν λεχθῆ περὶ τοῦ Κυρίου, δὲν ἄγνοοῦσε ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ Λόγος καὶ ἀδιαίρετος σοφία τοῦ Πατρὸς; Ἐπειτα κατηγορεῖ αὐτοὺς πού τὸν κατέκριναν ὅτι δὲν εἶπαν ὀλοκλήρους τὰς φράσεις, ἀλλὰ τὰς περιέκοψαν καὶ ὅτι ὠμίλησαν ὅπως ἤθελαν ὄχι μὲ καλὴν διάθεσιν, ἀλλὰ μὲ πονηράν. Τοὺς παραβάλοι μὲ ἐκείνους πού συκοφαν-

τοῖς τὰ τοῦ μακαρίου ἀποστόλου διαβάλλουσιν ἐπιστολάς. Ἡ δὲ τοιαύτη μέμφει αὐτοῦ πάντως ἀπὸ φαύλης ὑποψίας αὐτὸν ἀπολύει. Εἰ γὰρ τοὺς Παύλου κατειπόντας οὕτως ἠγγεῖται ὡς τοὺς αὐτοῦ κατειπόντας, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν ἢ ὅτι τὰ τοῦ
 5 Παύλου φρονῶν οὕτως ἔγραψεν. Ἀμέλει καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τῶν κατηγορῶν εἰρημένων ἀπαντῶν πάντα τὰ παρ' αὐτῶν προφερόμενα θεραπεύει, καὶ Σαβέλλιον μὲν ἐν ἐκείνοις ἀνατρέπει, ἐν τούτοις δὲ δείκνυσιν ὀλόκληρον ἑαυτοῦ τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Φασκόντων τοίνυν ἐκείνων φρονεῖν τὸν Διονόσιον ὅτι οὐκ αἰεὶ ἦν
 10 ὁ Θεὸς Πατὴρ, οὐκ αἰεὶ ἦν ὁ Υἱός, ἀλλ' ὁ μὲν Θεὸς ἦν χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, οὐ γὰρ αἰδιδός ἐστιν, ἀλλ' ὕστερον ἐπιγέγονεν, ὅρα πῶς ἀποκρίνεται. Τὰ μὲν οὖν πλεῖστα τῶν αὐτοῦ ῥημάτων, ἅπερ ἢ ζητῶν ἐξετάζει ἢ συλλογιζόμενος συνάγει ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει ἢ
 15 τοὺς κατειρηκότας αἰτιᾶται, ταῦτα παρὲς διὰ τὸ μῆκος τῶν λόγων μόνα τὰ πρὸς τὴν κατηγορίαν ἀναγκαῖα τίθημι. Ἀπολογούμενος τοίνυν πρὸς ἐκεῖνα γράφει ταῖς λέξεσι ταύταις ἐν τῷ πρώτῳ τῷ ἐπιγραφομένῳ Ἐλέγχου καὶ ἀπολογίας μεθ' ἕτερα οὕτως.

15. «Οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ Θεὸς οὐκ ἦν Πατὴρ» καὶ τοῦτο οἶδεν ἐν
 20 τοῖς ἐξῆς: «Ἀεὶ τὸν Χριστὸν εἶναι, Λόγον ὄντα καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν, οὐ γὰρ δὴ τούτων ἄγονος ὢν ὁ Θεὸς εἶτα ἐπαιδοποιήσατο, ἀλλ' ὅτι μὴ παρ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱὸς ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὸ εἶναι». Καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν περὶ τοῦ αὐτοῦ φησιν «Ἀπαύγασμα δὲ ὢν φωτὸς αἰδίου» πάντως καὶ αὐτὸς αἰδιδός ἐστιν ὄντος
 25 γὰρ αἰεὶ τοῦ φωτὸς δῆλον ὡς ἐστιν αἰεὶ τὸ ἀπαύγασμα. Τούτῳ γὰρ καὶ ὅτι φῶς ἐστὶ τῷ καταγράφειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται

τοῦν τὰς ἐπιστολάς τοῦ μακαρίου Παύλου· ἡ δὲ τοιαύτη κατηγορία αὐτοῦ ἐναντίον του ἀπαλλάσσει αὐτὸν ὅπως δὴποτε ἀπὸ κάθε κακῆν ὑποψίαν. Διότι ἂν θεωρῆ αὐτοὺς ποὺ κατηγορήσαν τὸν Παῦλον ὁμοίους μὲ αὐτοὺς ποὺ τὸν κατηγορήσαν οὐδὲν ἄλλο ἀποδεικνύει τοῦτο, παρὰ ὅτι ἔγραψε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὡς ἔχων τὰ φρονήματα τοῦ Παύλου. Ἄπαντ' ἄλοιπὸν ξεχωριστὰ εἰς κάθε τι ποὺ ἔχουν εἰπῆ οἱ κατήγοροι καὶ δίδει ἐξήγησιν εἰς ὅλα ὅσα προβάλλουν αὐτοί. Καὶ μὲ ἐκεῖνα μὲν ἀνατρέπει τὸν Σαβέλλιον, μὲ αὐτὰ δὲ ἀποδεικνύει ὀλόκληρον τὴν εὐσεβῆ πίστιν του. Ὅταν λοιπὸν ἐκεῖνοι λέγουν ὅτι ὁ Διονύσιος φρονεῖ ὅτι «δὲν ἦτο ὁ Θεὸς πάντοτε Πατήρ, δὲν ὑπῆρχε πάντοτε ὁ Υἱός, ἀλλὰ ὁ μὲν Θεὸς ὑπῆρχε χωρὶς τοῦ Λόγου, αὐτὸς δὲ ὁ Υἱὸς δὲν ὑπῆρχε προτοῦ γεννηθῆ, ἀλλὰ ὑπῆρχε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε, διότι δὲν εἶναι προαιώνιος, ἀλλὰ ἐγένετο ἐκ τῶν ὑστέρων» βλέπε πῶς ἀπαντᾷ. Τὰ πλεονεκτήματα λοιπὸν ἀπὸ τὰ λόγια αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ἡ ἔρευνῶν ἐξετάζει, ἢ κατόπιν συλλογισμοῦ συμπεραίνει, ἢ ἐρωτῶν ἐλέγχει, ἢ κατηγορεῖ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἐσυκοφάντησαν, ἀφοῦ τὰ ἀφήσω κατὰ μέρος λόγῳ τῆς μεγάλης ἐκτάσεώς των, θὰ ἀναφέρω μόνον ἐκεῖνα ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴν κατηγορίαν ποὺ τοῦ ἀποδίδουν. Ἀπολογούμενος λοιπὸν δι' ἐκεῖνα γράφει ἐπὶ λέξει εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ ἔργου ποὺ ἐπιγράφεται Ἐλεγχος καὶ ἀπολογία, τὰ ἐξῆς, μετὰ ἀπὸ μερικὰ ἄλλα.

15. «Δὲν ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Θεὸς δὲν ἦτο Πατήρ»· αὐτὸ δὲ τὸ συμπεραίνει ἀπὸ τὰ ἐξῆς: «Ἐπῆρχε πάντοτε ὁ Χριστὸς ὁ ὁποῖος εἶναι Λόγος καὶ Σοφία καὶ Δύναμις· αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι κάποτε δὲν εἶχε ὁ Θεὸς Λόγον καὶ Σοφίαν καὶ ὅτι μεταγενεστερῶς τὰ ἀπέκτησε, ἀλλ' ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρός». Καὶ μετὰ ἀπὸ παράθεσιν ὀλίγων ἄλλων πάλιν περὶ τοῦ ἰδίου λέγει· «ἐπειδὴ δὲ εἶναι ἀκτινοβολία προαιωνίου φωτός»¹ ὅπως δὴποτε εἶναι καὶ αὐτὸς προαιώνιος. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχει πάντοτε τὸ φῶς, εἶναι φανερόν ὅτι ὑπάρχει πάντοτε καὶ ἡ ἀκτινοβολία, διότι εἰς αὐτὸ ἀποδίδεται καὶ ἡ ἀκτινοβολία, καθ' ὅτι εἶναι φῶς, καὶ τὸ φῶς δὲν εἶναι δυνα-

μὴ φωτίζον εἶναι. Πάλιν γὰρ ἔλθωμεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα. Εἰ ἔστιν ἥλιος, ἔστιν αὐγή, ἔστιν ἡμέρα· εἰ τοιούτων μηδὲν ἔστι, πολὺ γε δεῖ καὶ παρεῖναι ἥλιον. Εἰ μὲν οὖν αἰδίδιος ὁ ἥλιος, ἀπανστος ἂν ἦν καὶ ἡ ἡμέρα, νῦν δὲ (οὐ γὰρ ἔστιν) ἀρξάμενον τε ἤρ-
 5 ξατο καὶ πανομένον παύεται. Ὁ δέ γε Θεὸς αἰώνιον ἔστι φῶς οὐτε ἀρξάμενον οὔτε λήξόν ποτε. Οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχον καὶ ἀειγενὲς προφαινόμενον αὐτοῦ, ὅπερ ἔστιν ἡ λέγουσα σοφία ἕγὼ ἡμῖν ἢ προσέχαι-
 10 ρῶ») καὶ αὐθις ἐπάγει μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγων· «Ὀντος οὖν αἰωνίου τοῦ Πατρὸς αἰώνιος ὁ Υἱὸς ἔστι, φῶς ἐκ φωτὸς ὄντος γὰρ γονέως ἔστι καὶ τέκνον. Εἰ δὲ μὴ τέκνον εἶη, πῶς καὶ τίνος εἶναι δύνатаι γονεὺς; Ἄλλ' εἰσὶν ἄμφω καὶ εἰσὶν αἰεῖ». Εἴ-
 15 τα πάλιν προστίθησι ταῦτα· «φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστὸς ἔστιν ἀπαύγασμα. Πνεύματος δὲ ὄντος (ἢ πνεῦμα γάρ, φησὶν, ὁ Θεός), ἀναλόγως πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέλεκται ἄτμῳ γάρ, φησὶν, ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως»). Καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πάλιν φησὶ· «Μόνος δὲ ὁ Υἱὸς αἰεὶ συνὼν τῷ Πατρὶ καὶ τοῦ ὄντος πληρούμενος καὶ αὐτὸς ἔστιν ὢν ἐκ τοῦ Πατρὸς».
 20 16. Ταῦτα εἰ μὲν ἀμφιβόλως εἴρηται, χρεῖαν εἶχε τοῦ ἐρμηνεύοντος, ἐπειδὴ δὲ λευκῶς καὶ πολλάκις περὶ τῶν αὐτῶν ἔγραψεν, ὁ μὲν Ἄρειος τριζέτω τοὺς ὀδόντας ὀρῶν τὴν αἴρεσιν αὐτοῦ καταστρεφομένην ὑπὸ Διονυσίου καὶ ἀκούων, ἅπερ μὴ βούλεται, λέγοντος αὐτοῦ· αἰεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ ἦν καὶ ὁ Υἱὸς οὐχ ἀπλῶς αἰδίδιος
 25 ἔστιν, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς αἰδίδιον ὄντος αἰδίδιος ἂν εἶη καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ σύνεστιν αὐτῷ ὡς τῷ φωτὶ τὸ ἀπαύγασμα. Οἱ δὲ κἂν μόνον

1. Παροιμ. 8, 30.

2. Ἰω. 4, 24.

τὸν νὰ μὴ φωτίζει. Ἄς ἔλθωμεν πάλιν εἰς τὰ παραδείγματα. Ἐὰν ὑπάρχη ἡλῖος, ὑπάρχει καὶ αὐγή, ὑπάρχει καὶ ἡμέρα· ἂν ὁμως δὲν ὑπάρχη τίποτε ἀπὸ αὐτά, θὰ ἦταν πολὺ νὰ ὑπάρχη ὁ ἡλῖος. Ἄν λοιπὸν ἦτο ὁ ἡλῖος αἰώνιος θὰ ἦτο ἀδιάκοπος καὶ ἡ ἡμέρα, τὴν ὥρην ὁμως πού δὲν εἶναι, ὅταν ἀνατέλλῃ, ἀρχίζει ἡ ἡμέρα, καὶ ὅταν δύῃ, τελειώνει. Ὁ Θεὸς ὁμως εἶναι αἰώνιος, καὶ δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε καὶ θὰ ἔχη τέλος ποτέ. Ἐπομένως ὑπάρχει καὶ εἶναι μαζί μὲ αὐτὸ αἰώνιος τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ἀναρχον καὶ αἰώνιον· αὐτὸ τὸ ἀπαύγασμα εἶναι ἡ σοφία ἡ ὁποία λέγει «ἐγὼ ἤμουν πρὸ τοῦ προξενούσα χαράν, καθημερινῶς δὲ ὑψοφραϊνόμενη ἐνώπιόν του πάντοτε»¹. Καὶ μετ' ὀλίγον πάλιν συμπεραίνει περὶ τοῦ ἰδίου λέγων· «ἀφοῦ λοιπὸν εἶναι ὁ Πατὴρ αἰώνιος, εἶναι αἰώνιος καὶ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ εἶναι φῶς ἐκ φωτός· καθόσον ἐπειδὴ ὑπάρχει ὁ γονεὺς ὑπάρχει καὶ τὸ τέκνον, ἂν ὁμως δὲν θὰ ὑπάρχη τέκνον, πῶς καὶ τίνος γονεὺς δύναται νὰ εἶναι; ἀλλὰ συνυπάρχουν καὶ οἱ δύο καὶ ὑπάρχουν πάντοτε». Ἐπειτα πάλιν προσθέτει αὐτά· «ἀφοῦ λοιπὸν εἶναι φῶς ὁ Θεός, ὁ Χριστὸς εἶναι ἀκτινοβολία· καὶ ἀφοῦ εἶναι Πνεῦμα (διότι λέγει ὅτι εἶναι Πνεῦμα ὁ Θεός)² κατ' ἀναλογίαν πάλιν θὰ ὀνομασθῆ ὁ Χριστὸς ἀτμὶς³ — διότι λέγει ὅτι εἶναι ἄτμῖς τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ» — καὶ ἐπαναλαμβάνει πάλιν· «μόνος δὲ ὁ Υἱός συνυπάρχει πάντοτε μὲ τὸν Πατέρα καὶ ἐπειδὴ πληροῦται ἀπὸ τὸν ὄντως ὑπάρχοντα, ὑπάρχει καὶ αὐτὸς προερχόμενος ἐκ τοῦ Πατρός».

16. Αὐτὰ ἂν εἶχαν λεχθῆ μὲ ἀμφιβολίαν ἔπρεπε νὰ ἐπεξηγηθοῦν, ἐπειδὴ ὁμως σαφῶς καὶ πολλὰς φορὰς ἔγραψε περὶ τῶν ἰδίων πραγμάτων, ὁ μὲν Ἄρειος ἄς τρίξῃ τὰ δόντια βλέπων τὴν αἰρεσίν του καταστρεφομένην ὑπὸ τοῦ Διονυσίου καὶ ἀκούων, νὰ λέγῃ ἐκεῖνα πού δὲν θέλει: πάντοτε ἦτο ὁ Θεὸς Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς ὄχι μόνον εἶναι προαιώνιος, ἀλλὰ ἀφοῦ εἶναι προαιώνιος ὁ Πατὴρ εἶναι προαιώνιος καὶ ὁ Υἱὸς καὶ συνυπάρχει μὲ τὸν Πατέρα ὅπως ὑπάρχει ἡ ἀκτινοβολία μὲ τὸ φῶς. Ὅσοι δὲ καὶ μό-

3. Σοφ. Σολ. 7, 25.

ὑπονοήσαντες Διονύσιον τὰ Ἄρειον φρονεῖν κατατιθέσθωσαν τὴν περὶ αὐτοῦ τοιαύτην δυσφημίαν. Ποία γὰρ κοινωνία τούτοις ἐστί, τοῦ μὲν Ἄρειου λέγοντος· οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς πρὶν γεννηθῆ, ἀλλ' ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, τοῦ δὲ Διονυσίου διδάσκοντος· «ὁ δέ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λήξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχον καὶ ἀειγενὲς προφανόμενον αὐτοῦ»; καὶ γὰρ καὶ πρὸς τὴν ἄλλην ὑποψίαν τῶν λεγόντων, ὅτι Πατέρα λέγων ὁ Διονύσιος οὐκ ὀνομάζει τὸν Υἱὸν καὶ πάλιν Υἱὸν λέγων οὐκ ὀνομάζει τὸν Πατέρα, ἀλλὰ
10 διαιρεῖ καὶ μακρύνει καὶ μερίζει τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἀποκρίνεται καὶ δυσωπεῖ τούτους λέγων ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ.

17. «Τῶν ὑπ' ἐμοῦ λεχθέντων ὀνομάτων ἕκαστον ἀχώριστόν ἐστι καὶ ἀδιαίρετον τοῦ πλησίον. Πατέρα εἶπον, καὶ πρὶν ἐπαγάγω τὸν Υἱόν, ἐσήμανα καὶ τοῦτον ἐν τῷ Πατρὶ· Υἱὸν ἐπήγαγον, εἰ καὶ
15 μὴ προειρήκειν τὸν Πατέρα, πάντως ἂν ἐν τῷ Υἱῷ προεἰλήπτο. Ἄγιον Πνεῦμα προσέθηκα, ἀλλ' ἅμα καὶ πόθεν καὶ διὰ τίνος ἦκεν ἐφήρμοσα. Οἱ δὲ οὐκ ἴσασι, ὅτι μήτε ἀπηλλοτριῶται Πατὴρ Υἱοῦ ἢ Πατὴρ, προκαταρκτικὸν γὰρ ἐστὶ τῆς συναφείας τὸ ὄνομα, οὔτε ὁ Υἱὸς ἀπόκισται τοῦ Πατρὸς. Ἡ γὰρ Πατὴρ προσηγορία δη-
20 λοῖ τὴν κοινωνίαν, ἔν τε ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα μήτε τοῦ πέμποντος μήτε τοῦ φέροντος δυνάμενον στέρεσθαι. Πῶς οὖν ὁ τούτοις χρώμενος τοῖς ὀνόμασι μεμερίσθαι ταῦτα καὶ ἀφωρίσθαι παντελῶς ἀλλήλων οἶομαι;», καὶ μετ' ὀλίγα ἐπάγει λέγων· «οὐ-
τω μὲν ἡμεῖς εἰς τε τὴν Τριάδα τὴν Μονάδα πλατύνομεν ἀδιαίρε-
25 τον, καὶ τὴν Τριάδα πάλιν ἀμείωτον εἰς τὴν Μονάδα συγκεφαλαιούμεθα».)

18. Εἶτα καὶ αἰτιωμένων αὐτὸν ὡς ἓνα λέγοντα τῶν γενητῶν εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ μὴ ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, αὐτὸς πάλιν ἐν μὲν

νον ἄν ὑπωψιάσθησαν ὅτι ὁ Διονύσιος φρονεῖ τὰ τοῦ Ἄρειου ἄς ἀφήσουν κατὰ μέρος τὴν τοιούτου εἴδους κατ' αὐτοῦ συκοφαντίαν. Διότι ποία σχέσις ὑπάρχει μεταξύ αὐτῶν ὅταν ὁ μὲν Ἄρειος λέγῃ ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ὁ Υἱὸς προτοῦ νὰ γεννηθῆ, ἀλλὰ ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ὑπῆρχεν, ὁ δὲ Διονύσιος διδάσκει ὅτι «ὁ Θεὸς εἶναι αἰώνιον φῶς, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε θὰ ἔχῃ ποτὲ τέλος· ἐπομένως ὑπάρχει καὶ εἶναι μαζί με αὐτὸν αἰώνιος τὸ ἀπαύγασμα ἐκπηγάζον ἐξ αὐτοῦ ὡς ἀναρχον καὶ αἰώνιον»; Καὶ ἐναντίον τῆς ἄλλης κατηγορίας, αὐτῶν δηλαδή οἱ ὁποῖοι ἔλεγον ὅτι ὅταν ὁμιλῆ περὶ τοῦ Πατρὸς ὁ Διονύσιος δὲν συμπεριλαμβάνει τὸν Υἱὸν καὶ ὅταν πάλιν ὁμιλῆ περὶ τοῦ Υἱοῦ δὲν συμπεριλαμβάνει τὸν Πατέρα, ἀλλὰ διακρίνει, καὶ ἀπομακρύνει καὶ διαιρεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀποκρίνεται καὶ κάμνει τούτους νὰ ἐντρέπωνται λέγων εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον.

17. «Τὰ ὀνόματα πού ἔχω ἀναφέρει εἶναι ἀχώριστα καὶ ἀδιαιρέτα τὸ ἐν ἀπὸ τὸ ἄλλο· ὠμίλησα περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ προτοῦ προσθέσω τὸν Υἱὸν διεκήρυξα ὅτι ὑπάρχει καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Πατέρα· προσέθεσα τὸν Υἱόν, ἄν καὶ δὲν προανέφερα τὸν Πατέρα, βεβαίως ὁμως ἐν τῷ Υἱῷ εἶχεν ὑπονοηθῆ καὶ ὁ Πατήρ· προσέθεσα ἐν συνεχείᾳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ συγχρόνως συνεπλήρωσα καὶ ἀπὸ ποῦ καὶ μέσῳ ποίου ἦλθεν. Αὐτοὶ ὁμως δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι οὔτε ὁ Πατήρ ἔχει ἀποξενωθῆ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ὁποίου εἶναι Πατήρ, διότι τὸ ὄνομα εἶναι δηλωτικὸν τῆς σχέσεώς των, καὶ ὅτι οὔτε ὁ Υἱὸς ἔχει ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸν Πατέρα· διότι ἡ προσηγορία Πατήρ ὑποδηλοῖ τὴν συμμετοχὴν, καὶ εἰς τὰ χέρια αὐτῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στερηθῆ οὔτε αὐτὸν πού τὸ πέμπει οὔτε αὐτὸν πού τὸ φέρει. Πῶς λοιπὸν ἐγὼ πού χρησιμοποιοῦ αὐτὰ νομίζω ὅτι ἔχουν ξεχωρισθῆ καὶ ἔχουν ἀποξενωθῆ παντελῶς μεταξύ των;». Καὶ μετ' ὀλίγον συμπεραίνει λέγων· «ἔτσι λοιπὸν ἐμεῖς διευρύνομεν ἀδιαιρέτως τὴν μονάδα εἰς Τριάδα καὶ εἰς μονάδα πάλιν συγκαιφαλαιοῦμεν ἀμείωτον τὴν Τριάδα».

18. Ἐπειτα καὶ ὅταν τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι λέγει τάχα ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα καὶ ὅτι δὲν εἶναι ὁμο-

τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τοὺς τοιοῦτους διελέγχει λέγων· «Πλὴν ἐγὼ
 γενητά τινὰ καὶ ποιητά τινὰ φήσας νοεῖσθαι τῶν μὲν τοιοῦτων
 ὡς ἀχρειοτέρων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον παραδείγματα, ἐπεὶ μήτε
 τὸ φυτὸν ταῦτὸν ἔφην τῷ γεωργῷ μήτε τῷ ναυπηγῷ τὸ σκά-
 5 φος. Εἶτα τοῖς ἰκνουμένοις καὶ προσφνεστέροις ἐνδιέτριψα καὶ
 πλέον διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων ποικίλα προσεξευρὼν
 τεκμήρια, ἅπερ καὶ σοὶ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς ἔγραψα, ἐν οἷς
 ἤλεγξα καὶ ὃ προφέρουσιν ἔγκλημα, κατ' ἐμοῦ ψεῦδος ὄν, ὡς οὐ
 λέγοντος τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὄ-
 10 νομα τοῦτό φημι μὴ εὐρηκέναι μηδ' ἀνεγνωκέναι πον τῶν ἁγίων
 Γραφῶν, ἀλλὰ γε τὰ ἐπιχειρήματά μου τὰ ἐξῆς, ἃ σεσιωπήκα-
 σι, τῆς διανοίας τάρτης οὐκ ἀπάδει. Καὶ γὰρ ἀνθρωπεῖαν γονὴν
 παρεθέμην δῆλον ὡς οὐσαν ὁμογενῆ, φήσας πάντως τοὺς γονεῖς
 μόνον ἑτέρους εἶναι τῶν τέκνων, ὅτι μὴ αὐτοὶ εἶεν τὰ τέκνα, ἢ
 15 μήτε γονεῖς ἀναγκαῖον ὑπάρχειν εἶναι μήτε τέκνα. Καὶ τὴν μὲν
 ἐπιστολήν, ὡς προεῖπον, διὰ τὰς περιστάσεις οὐκ ἔχω προκο-
 μίσαι· εἰ δ' οὖν, αὐτά σοι τὰ τότε ῥήματα, μᾶλλον δὲ καὶ πάσης
 ἂν ἔπεμψα τὸ ἀντίγραφον, ὅπερ ἂν εὐπορήσω, ποιήσω. Οἶδα δὲ
 καὶ μέμνημαι πλείονα προσθεῖς τῶν συγγενῶν ὁμοιώματα· καὶ
 20 γὰρ καὶ φυτὸν εἶπον ἀπὸ σπέρματος ἢ ἀπὸ ῥίζης ἀνελθὸν ἕτερον
 εἶναι τοῦ ὅθεν ἐβλάστησε, καὶ πάντως ἐκείνω καθέστηκεν ὁμο-
 φυές. Καὶ ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς ῥέοντα ἕτερον σχῆμα καὶ ὄνομα
 μετεκληφέναι· μήτε γὰρ τὴν πηγὴν ποταμὸν μήτε τὸν ποταμὸν
 πηγὴν λέγεσθαι καὶ ἀμφοτέρω ὑπάρχειν καὶ τὴν μὲν πηγὴν οἰο-
 25 νεῖ πατέρα εἶναι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ.

1. Ἐπειδὴ οἱ κατήγοροι τοῦ Διονυσίου ἤλεγχον αὐτὸν ὅτι δὲν μετε-
 χειρίζετο τὸν ὄρον ὁμοούσιος περὶ τοῦ Χριστοῦ, ὁ Διονύσιος λέγει ὅτι δὲν
 μετεχειρίσθη τὸν ὄρον αὐτὸν ἐπειδὴ δὲν τὸν εὖρε πουθενά εἰς τὰς ἁγίας Γρα-

ούσιος μὲ τὸν Πατέρα, αὐτὸς εἰς μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον ἀνασκευάζει πάλιν τοὺς ἰσχυρισμούς των λέγων· «Ὅταν ὁμως ἐγὼ εἶπα ὅτι πρέπει νὰ σκεφθοῦμε μερικὰ δημιουργήματα καὶ κτίσματα, ἀπὸ τὴν ἀρχὴν εἶπα ὅτι αὐτὰ εἶναι ἀκατάλληλα παραδείγματα, διότι οὔτε τὸ φυτὸν, εἶπα εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸν γεωργὸν οὔτε τὸ σκάφος μὲ τὸν ναυπηγόν. Εἰς ὅσα ὁμως ταίριαζαν καὶ ἦσαν καταλληλότερα ἔμεινα πολὺ καὶ διεξοδικῶς τὰ ἀνέλυσα, ἀφοῦ εὐρῆκα ποικίλας ἀποδείξεις, διὰ τὰ περισσότερον ἀληθινά, τὰς ὁποίας ἔγραψα καὶ εἰς σὲ δι' ἄλλης ἐπιστολῆς, εἰς τὰς ὁποίας ἤλεγξα ὅτι εἶναι ψευδῆς καὶ ἡ κατηγορία ποῦ μου ἀποδίδουν, ὅτι δηλαδὴ ἀρνοῦμαι ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ὁμοούσιος τοῦ Θεοῦ. Διότι ἂν καὶ ὁμολογῶ ὅτι δὲν ἔχω εὖρει πουθενά, οὔτε ἔχω συναντήσῃ τὴν λέξιν αὐτὴν εἰς τὰς Γραφάς, τὰ ἐπιχειρήματά μου ὁμως βέβαια, τὰ ὁποῖα ἔχουν παρασιωπήσει, δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ¹. Παρέθεσα δὲ ἀνθρωπίνην γέννησιν διὰ νὰ δηλώσω ὅτι εἶναι ὁμοία μὲ τὴν ἰδικὴν μας· ἰσχυρίσθηκα ὅτι ὅπωςδήποτε οἱ γονεῖς δὲν ταυτίζονται πρὸς τὰ τέκνα, κατὰ τὸ ὅτι δὲν εἶναι αὐτοὶ τὰ τέκνα. Διαφορετικὰ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάρχουν οὔτε γονεῖς οὔτε τέκνα. Καὶ τὴν ἐπιστολὴν, καθὼς προανέφερα, δὲν ἤμπορῶ νὰ σοῦ τὴν φέρω ἔξ αἰτίας τῶν περιστάσεων. Ἄν ὁμως θέλῃς θὰ σοῦ στείλω τὰς ἰδίας μου τὰς φράσεις ἢ καὶ τὸ ἀντίγραφον ὅλης τῆς ἐπιστολῆς ἂν ἤμπορέσω θὰ τὸ κάμω· γνωρίζω δὲ καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι προσέθεσα περισσότερα συγγενικὰ παραδείγματα· εἶπα δηλαδὴ ὅτι καὶ τὸ φυτὸν τὸ ὁποῖον ἐφύτρωσε ἀπὸ τὸν σπόρον ἢ ἀπὸ τὴν ρίζαν μολονότι εἶναι ἄλλο ἀπὸ ἐκεῖνο ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐβλάστησεν, πάντως ὁμως εἶναι ὁμοιο μὲ ἐκεῖνο. Καὶ ὁ ποταμὸς ὁ ὁποῖος πηγάζει ἀπὸ πηγὴν ἔχει λάβει διαφορετικὸν σχῆμα καὶ ὄνομα, διότι οὔτε ὁ ποταμὸς λέγεται πηγὴ οὔτε ἡ πηγὴ ποταμὸς, ὁμως ὑπάρχουν καὶ τὰ δύο, καὶ ἡ μὲν πηγὴ εἶναι ὡς ὁ Πατήρ, ὁ δὲ ποταμὸς εἶναι τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ὕδωρ. Αὐτὰ ὁμως

φάς, οὔτε ἀνέγνωσεν αὐτὸν πουθενά, ἀλλὰ μετεχειρίσθη εἰκόνας αἱ ὁποῖαι ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ ὁμοουσίου.

Ἐὰν ταῦτα μὲν καὶ τὰ τοιαῦτα μηδὲ ὁρᾶν γεγραμμένα, ἀλλ' οἴο-
 νει τυφλώττειν ὑποκρίνονται· τοῖς δὲ δυσὶ ῥηματίοις ἀσυνθέτοις
 καθάπερ λίθοις μακρόθεν ἐπιχειροῦσίν με βάλλειν ἀγνοοῦντες
 ὡς τῶν ἀγνοουμένων καὶ προσαγωγῆς εἰς ἐπίγνωσιν δεομένων
 5 οὐ μόνον ἀλλοῖα πολλάκις, ἀλλὰ καὶ ὑπεναντία τεκμήρια γίνε-
 ται τῶν ἐπιζητουμένων δηλώματα). Ἐν δὲ τῷ τρίτῳ βιβλίῳ φησί·
 «ζωὴ ἐκ ζωῆς ἐγεννήθη καὶ ὡς περ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς ἔρρευσεν
 καὶ ἀπὸ φωτὸς ἀσβέστου λαμπρὸν φῶς ἀνήφθη».

19. Τίς τούτων ἀκούων οὐ μανίας λοιπὸν καταψηφίσεται τῶν
 10 ὑπονοούτων Διονύσιον τὰ Ἐρείου φρονεῖν; Ἴδὸν γὰρ διὰ τούτων
 φανερωῶς πᾶσαν αὐτοῦ πατεῖ τὴν αἵρεσιν τοῖς τῆς ἀληθείας λο-
 γισμοῖς. Τὸ μὲν γὰρ «οὐκ ἦν πρὶν γεννηθῆναι» καὶ τὸ («ἦν ποτε ὅτε
 οὐκ ἦν») ἀναιρεῖ τῷ τοῦ ἀπαυγάσματος λόγῳ καὶ λέγων, ὅτι τού-
 του ὁ Πατὴρ οὐκ ἦν ποτε ἄγονος· τὸ δὲ «ἐξ οὐκ ὄντων» αὐτῶν ἀ-
 15 ναιρεῖ ἐν τῷ λέγειν, τὸν Λόγον εἶναι ὡς ποταμὸν ἀπὸ πηγῆς καὶ
 βλαστὸν ἀπὸ ῥίζης καὶ τέκνον ἀπὸ γονέως καὶ φῶς ἐκ φωτὸς
 καὶ ζωὴν ἐκ ζωῆς· καὶ τὸ μὲν ἀποσχοινίζει καὶ διαιρεῖν αὐτοὺς
 τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διαβάλλει λέγων αὐτὸς ἀδιαίρετον καὶ
 ἀμείωτον τὴν Τριάδα εἰς Μονάδα συγκεφαλαιοῦσθαι· τὸ δὲ λέ-
 20 γειν αὐτοὺς ἀλλότριον εἶναι τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἀντι-
 κρως πατεῖ λέγων ὁμοούσιον εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Ἐφ' ᾧ
 καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἀναίδειαν τῶν δυσσεβῶν, πῶς Διονυ-
 σίου, ὃν λέγουσιν ὁμόδοξον ἑαυτῶν εἶναι, λέγοντος ὁμοούσιον
 τὸν Υἱόν, αὐτοὶ περιέρχονται ὡς κώνωπες περιβομβοῦντες, ὡς
 25 οὐκ ὀρθῶς γραψάσης τῆς συνόδου τὸ ὁμοούσιον. Εἰ γὰρ Διονύ-
 σιός ἐστιν αὐτοῖς φίλος, μὴ ἀρνείσθωσαν τὰ τοῦ ὁμόφρονος· εἰ
 δὲ νομίζουσι μὴ ὀρθῶς εἰρησθῆναι, πῶς τὸν τοῦτο λέγοντα Διονύ-
 σιον θρυλοῦσιν ὡς τὰ αὐτῶν φρονοῦντα; Μάλιστα ὅτι οὐδὲ ἐκ

καὶ τὰ τοιούτου εἶδους ἐπιχειρήματα δὲν τὰ βλέπουν πού εἶναι γραμμένα, ἀλλὰ ὑποκρίνονται τὸν τυφλόν. Διὰ τὰ δύο δὲ ἀπλᾶ λόγια προσπαθοῦν νὰ μὲ κτυπήσουν ἀπὸ μακρυά, ὅπως ἀκριβῶς αὐτοὶ πού ρίπτουν λίθους, ἀγνοοῦντες ὅτι δι' αὐτοὺς πού ἀγνοοῦνται καὶ πρέπει νὰ παρουσιασθοῦν διὰ νὰ γνωσθοῦν καλῶς, πολλές φορές κατασκευάζονται τὰ ἀποδεικτικά γνωρίσματα τῶν καταζητουμένων ὄχι μόνον διαφορετικά ἀλλὰ καὶ ἀντίθετα». Εἰς δὲ τὸ τρίτον βιβλίον λέγει· «ἐγεννήθη ὡς ζωὴ ἐκ ζωῆς καὶ ἔρρευσε ὅπως ὁ ποταμὸς ἀπὸ τὴν πηγὴν καὶ ἀνήφθη ὡς λαμπρὸν φῶς ἀπὸ ἄσβεστον φῶς».

19. Ποῖος λοιπὸν ἀκούων αὐτὰ δὲν θὰ καταδικάσῃ μετὰ ματίας αὐτοὺς πού νομίζουν ὅτι ὁ Διονύσιος φρονεῖ τὰ τοῦ Ἀρείου; Διότι ἰδοὺ δι' ὧσων λέγει καταπατεῖ φανερῶς ὅλην τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ διὰ τῶν συλλογισμῶν τῆς ἀληθείας. Διότι τὸ «δὲν ὑπῆρχε πρὶν γεννηθῆναι» καὶ τὸ «ὑπῆρξε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε» τὰ ἀναιρεῖ μὲ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἀκτινοβολίας, καὶ μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ Πατὴρ τούτου δὲν ὑπῆρξε ποτε ἄγονος. Τὴν δὲ «ἐκ τοῦ μηδενός» προέλευσιν πού δέχονται αὐτοί, ἀναιρεῖ μὲ τὸ νὰ λέγῃ ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὅπως ὁ ποταμὸς ἀπὸ τὴν πηγὴν καὶ ὁ βλαστὸς ἀπὸ τὴν ρίζαν καὶ τὸ τέκνον ἀπὸ τὸν γονέα καὶ τὸ φῶς ἐκ τοῦ φωτός καὶ ἡ ζωὴ ἐκ τῆς ζωῆς. Τὸ ὅτι δὲ ἀποχωρίζουν καὶ διαιροῦν αὐτοὶ τὸν Λόγον ἀπὸ τὸν Θεὸν τὸ ἀναιρεῖ μὲ τὸ νὰ λέγῃ ὅτι ἡ Τριάς ἀμείωτος καὶ ἀδιαίρετος συγκεφαλαιοῦται εἰς Μονάδα. Τὴν γνώμην των δὲ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἀλλότριος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὴν καταπατεῖ καθ' ὀλοκληρίαν ἰσχυριζόμενος ὅτι ἀντιθέτως ὁ Υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Διὰ τοῦτο εἶναι νὰ θαυμάζῃ κανεὶς τὴν ἀναίδειαν τῶν ἀσεβῶν, διότι ἐνῶ ὁ Διονύσιος, πού τὸν θεωροῦν ὁμόδοξόν τους, λέγει ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος, αὐτοὶ τριγυρίζουν καὶ βουίζουν σὰν τὰ κουνούπια λέγοντας, ὅτι ἡ σύνοδος ἐσφαλμένως ἔγραψε τὸν Υἱὸν ὡς ὁμοούσιον. Ἄν ὁ Διονύσιος εἶναι φίλος αὐτῶν ἄς μὴ ἀρνοῦνται τὰ φρονήματα τοῦ ὁμόφρονός των· ἂν δὲ νομίζουν πάλιν ὅτι δὲν τὰ ἔχει εἰπεῖ σωστά, πῶς διαδίδουν ὅτι ὁ Διονύσιος ὁ ὁποῖος λέγει τοῦτο (ὅτι δηλοδὴ εἶναι ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πα-

παρέργου ταῦτα λέγων φαίνεται, ἀλλὰ πρότερον ἄλλας ἐπιστο-
 λὰς γράψας τοὺς μὲν κατειρηκότας αὐτοῦ ὡς μὴ λέγοντος ὁμο-
 ούσιον τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ διελέγχει ψευδομένους, τοὺς δὲ νομί-
 ζοντας αὐτὸν λέγειν γενητὸν τὸν Λόγον παρακρούεται, ὅτι μὴ οὐ-
 5 τως ὡς νομίζουσιν ἐφρόνησεν, ἀλλ' εἰ καὶ τὰς λέξεις εἴρηκε, διὰ
 τοῦτό φησιν εἰρηκέναι πρὸς τὸ μόνον δεῖξαι, ὅτι μὴ ὁ Πατὴρ ἐ-
 στίν ἀλλ' ὁ Υἱὸς ὁ τὸ γενητὸν καὶ κτιστὸν καὶ ποιητὸν ἐνδυσά-
 μενος σῶμα· διὸ καὶ γεγενῆσθαι καὶ πεποιῆσθαι καὶ ἐκτίσθαι
 λέγεται ὁ Υἱός.

10 20. Ἀμέλει ἐπειδὴ προελήφθη γράψαι τὰς τοιαύτας λέξεις,
 τοῖς μὲν Ἀρειανοῖς μακρὰ φράζει χαιρῆναι, παρὰ δὲ τῶν ἀκουόν-
 των συνείδησιν ἀγαθὴν ἀπαιτεῖ τὸ δυσχερὲς ἢ τάχα καὶ τὸ ἀπε-
 ρίδρακτον τῶν ζητουμένων προβαλλόμενος, ἵνα μὴ τὰς λέξεις
 ἀλλὰ τὴν διάνοιαν τοῦ γράφοντος κρίνωσι, καὶ μάλισθ' ὅταν τὰ
 15 πλεῖστα μαρτυρῇ τῇ τούτου φρονήσει. Ἐφησε γοῦν καὶ αὐτὸς ὅτι
 «τῶν μὲν τοιούτων ὡς ἀχρειότερων ἐξ ἐπιδρομῆς εἶπον τὰ παρα-
 δείγματα τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· τοῖς δὲ προσφρεστέροις
 ἐνδιέτριψα καὶ πλεόν διεξῆλθον περὶ τῶν ἀληθεστέρων». Ὁ δὲ
 τοῦτο λέγων δείκνυσιν ἀληθέστερον εἶναι τὸ λέγειν αἰδῖον καὶ
 20 ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἢ περ γενητόν. Ἐκ τούτου μὲν γὰρ τὸ σω-
 ματικὸν τοῦ Κυρίου σημαίνεται, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ αἰδῖον τῆς θεό-
 τητος αὐτοῦ. Ἐν τούτοις γοῦν καὶ ἠλέγχθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς ἐγ-
 καλέσαντας, ὡς μὴ λέγοντος αὐτοῦ ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, δια-
 βεβαιοῦται οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ μετὰ φρονήσεως καὶ ἀποδείξεως
 25 ἀληθοῦς λέγων· «εἰ καὶ μὴ τὴν λέξιν ταύτην εὔθρον ἐν ταῖς Γρα-
 φαῖς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν τὸν νοῦν συναγαγόν, ἔγνωσιν ὅτι
 Υἱὸς ὢν καὶ Λόγος οὐ ξένος ἂν εἴη τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς». Ὅτι
 γὰρ οὐ κτίσμα οὐδὲ ποίημα φρονεῖ τὸν Υἱὸν εἶναι (καὶ γὰρ καὶ
 ἐν τούτῳ τεθρυλήκασιν αὐτόν), οὕτως ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ

τέρα) εἶναι ὁμόφρων με αὐτούς; Μάλιστα δὲ φαίνεται ὅτι δὲν τὰ λέγει αὐτὰ τυχαῖα, ἀλλὰ ἔγραψε προηγουμένως καὶ ἄλλας ἐπιστολάς καὶ ἐκείνους πού τὸν κατηγόρησαν ὅτι δὲν θεωρεῖ τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον με τὸν Πατέρα τοὺς ἐλέγχει καὶ ἀποδεικνύει ὅτι ψεύδονται, ἐκείνους δὲ πού νομίζουν ὅτι ὀνομάζει ὁ Διονύσιος τὸν Λόγον δημιούργημα τοὺς ἀποκρούει λέγων ὅτι δὲν φρονεῖ ἔτσι ὅπως αὐτοὶ νομίζουν, ἀλλ' ἂν καὶ ἐχρησιμοποίησε τὰς λέξεις αὐτάς, λέγει ὅτι δι' αὐτὸν τὸν λόγον τὰς ἐχρησιμοποίησε, διὰ νὰ δείξη μόνον ὅτι δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ αὐτὸς πού ἔλαβε τὸ γενητὸν καὶ κτιστὸν καὶ ποιητὸν σῶμα, ἀλλ' ὁ Υἱός. Δι' αὐτὸ λοιπὸν λέγεται ὁ Υἱὸς καὶ γένημα καὶ ποίημα καὶ κτίσμα.

20. Λοιπὸν ἐπειδὴ ἐπρόλαβε νὰ γράψῃ αὐτάς τὰς λέξεις τοὺς μὲν Ἀρειανούς τοὺς ἄφησε πολὺ μακρὰ, ἀπαιτεῖ δὲ ἀπὸ τοὺς ἀκούοντας ἀγαθὴν συνειδησιν, προβάλλων ὡς αἰτίαν τὸ δυσκολονόητον καὶ ἀκατάληπτον τῶν ἐξεταζομένων ἐννοιῶν, ὥστε νὰ μὴ κρίνουν τὰς λέξεις ἀλλὰ τὴν σκέψιν τοῦ γράφοντος, καὶ μάλιστα ὅταν τὰ περισσότερα συμφωνοῦν πρὸς τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Διότι εἶπε καὶ αὐτὸς ὅτι «ἀπὸ αὐτὰ ἀνέφερα προχείρως τὰ πλέον ἀκατάλληλα παραδείγματα τὸ φυτὸν καὶ τὸν γεωργόν· εἰς τὰ καταλληλότερα ὅμως ἔμεινα πολὺ καὶ ἀνέλυσα διεξοδικῶς τὰ πιὸ ἀληθινὰ ἀπὸ αὐτά». Αὐτὸς πού τὸ λέγει αὐτό, ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι πιὸ ἀληθινὸ νὰ δέχεται κανεὶς ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι προαιώνιος καὶ προέρχεται ἐκ τοῦ Πατρὸς παρὰ τὸ νὰ δέχεται ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα. Διότι ἐκ τούτου μὲν ὑποδηλοῦται τὸ σωματικὸν τοῦ Κυρίου, ἐξ ἐκείνων δὲ τὸ προαιώνιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Με αὐτὰ λοιπὸν καὶ ἤλεγξε αὐτούς πού τὸν κατηγόρησαν ὅτι τάχα δὲν ὀνομάζει αὐτὸς τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, καὶ δὲν ἰσχυρίζεται ἀπλῶς μόνον, ἀλλὰ μετὰ συνέσεως καὶ ἀληθοῦς ἀποδείξεως λέγει· «ἂν καὶ δὲν εὗρήκα τὴν λέξιν αὐτὴν εἰς τὰς Γραφάς, ἀλλὰ ἀφοῦ ἀπὸ τὰς Γραφὰς ἐπῆρα τὸ νόημα, κατενόησα ὅτι ἀφοῦ εἶναι Υἱὸς καὶ Λόγος δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ξένος τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς». Διὰ τὸ ὅτι δὲν φρονεῖ ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα καὶ δημιούργημα — καθόσον καὶ τοῦτο τὸ διέδωσαν — λέγει τὰ ἐξῆς εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον: Ἐάν κάποιος

φησίν· ἰ' Ἐὰν δέ τις τῶν συκοφαντῶν, ἐπειδὴ τῶν ἀπάντων ποιη-
 τὴν τὸν Θεὸν καὶ Δημιουργὸν εἶπον, οἴηται με καὶ τοῦ Χριστοῦ
 λέγειν, ἀκουσάτω μου πρότερον Πατέρα φήσαντος αὐτόν, ἐν ᾧ
 καὶ ὁ Υἱὸς προσγέγραπται. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν Πατέρα, ποιητὴν
 5 ἐπαγόχα· καὶ οὔτε Πατὴρ ἐστὶν ὢν ποιητής, εἰ κυρίως ὁ γεν-
 νήσας πατὴρ ἀκούοιτο (τὴν γὰρ πλατύτητα τῆς τοῦ πατρὸς προσ-
 ηγορίας ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπεξεργασόμεθα), οὔτε ποιητής ὁ πατὴρ,
 εἰ μόνος ὁ χειροτέχνης ποιητής λέγοιτο. Παρ' Ἑλλησι γὰρ ποιη-
 ται καὶ τῶν ἰδίων καλοῦνται λόγων οἱ σοφοί· καὶ ποιητὰς ὁ ἀπό-
 10 στολος εἶπε νόμον· καὶ τῶν ἐγκαρδίων γὰρ ἀρετῆς ἢ κακίας
 ποιηταὶ καθίστανται, ὡς εἶπεν ὁ Θεός· ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρί-
 σιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν»).

21. Ἔστιν ἀληθῶς ἀκούοντα ταῦτα μνησθῆναι τοῦ θείου λο-
 γίου λέγοντος· «οὐδ' ἐὰν στραφῇ ὁ ἀσεβής, ἀφανίζεται». Ἴδου γὰρ
 15 ποικίλως στρεφόμενοι καθ' ἑκάστην οἱ δυσσεβεῖς ἀφανίζονται
 μὴ ἔχοντες μηδὲ εἰς τοῦτο πρόφασιν περὶ Διονυσίου. Φανερώως
 μὲν γὰρ διδάσκει μὴ εἶναι ποίημα μηδὲ κτίσμα τὸν Υἱόν, αἰτιᾶ-
 ται δὲ καὶ θεραπεύει τοὺς διαβάλλοντας αὐτόν ὡς εἰπόντα ποιη-
 τὴν τὸν Θεόν, ὅτι μὴ συνείδον εἰπόντα αὐτόν πρότερον Πατέρα
 20 τὸν Θεόν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς προσγέγραπται. Τοῦτο δὲ λέγων δεί-
 κνυσι μὴ εἶναι τῶν ποιημάτων τὸν Υἱόν, μηδὲ ποιητὴν ἀλλὰ Πα-
 τέρα τοῦ ἰδίου Λόγου τὸν Θεὸν εἶναι. Καὶ ἐπειδὴ ἀσυνειδήτως τι-
 νές ἐπήγαγον αὐτῷ, ὅτι ποιητὴν εἶπε τὸν Θεὸν τοῦ Χριστοῦ, διὰ
 τοῦτο ποικίλως ἀπολογούμενός φησι μὴδ' οὕτως ἐπιλήψιμον
 25 εἶναι τὸν Λόγον. Εἰρηκέναι γὰρ ποιητὴν φησι διὰ τὴν σάρκα, ἣν
 ἀνέλαβε γεννητὴν οὖσαν αὐτὴν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Λό-

1. Ρωμ. 2, 13.

2. Ἦσ. 5, 7.

ἀπὸ τοὺς συκοφάντας, ἐπειδὴ εἶπα ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητῆς καὶ δημιουργὸς ὄλων, ἐνόμισεν ὅτι τὸ εἶπα διὰ τὸν Χριστόν, ἃς μὲ ἀκούσῃ προηγουμένως ὅταν ὀνόμαζα αὐτὸν Πατέρα εἰς τὸν ὁποῖον συμπεριελήφθη καὶ ὁ Υἱός. Διότι ἀφοῦ ὠνόμασα αὐτὸν Πατέρα προσέθεσα μετὰ τὸ ποιητὴν. Καὶ οὔτε εἶναι Πατὴρ ἀφοῦ εἶναι ποιητῆς, ἐὰν θὰ ἐθεωρεῖτο πατὴρ κυρίως αὐτὸς πού γεννᾷ — διότι τὴν εὐρύτητα τῆς προσηγορίας τοῦ ὀνόματος πατὴρ θὰ συμπληρώσωμεν πιὸ κάτω — οὔτε εἶναι ποιητῆς ὁ Πατὴρ, ἂν θὰ ὠνομάζετο ποιητῆς μόνον ὁ χειροτέχνης. Διότι εἰς τοὺς Ἑλληνας καλοῦνται ποιηταὶ τῶν ἰδίων τῶν λόγων τους οἱ σοφοί· καὶ ὁ ἀπόστολος ὠνόμασε ποιητὰς Νόμου αὐτοὺς πού τηροῦν τὸν Νόμον ¹· διότι καὶ ποιηταὶ τῶν ἐνδομύχων, ἀρετῆς ἢ κακίας, γίνονται, καθὼς εἶπεν ὁ Θεὸς ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι κρίσιν, ἐποίησα δὲ ἄνομίαν» ².

21. Πράγματι ὅταν ἀκοῦη κανεὶς αὐτὰ ἐνθυμεῖται τὸ θεῖον λόγιον πού λέγει· «ὅπου καὶ ἂν στραφῆ ὁ ἀσεβὴς καταστρέφεται» ³. Διότι ἰδοὺ ἐνῶ καθημερινὰ ἀλλάζουν τὰς γνώμας των οἱ ἀσεβεῖς κατατροπώνονται, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν οὔτε εἰς αὐτὸ δικαιολογίαν ἐναντίον τοῦ Διουσίου. Διότι φανερῶς μὲν διδάσκει ὅτι δὲν εἶναι ποίημα οὔτε κτίσμα ὁ Υἱός, κατηγορεῖ δὲ καὶ ἰατρεύει αὐτοὺς πού τὸν ἐσυκοφάντησαν ὅτι εἶπε τάχα τὸν Θεὸν ποιητὴν διότι δὲν ἐγνώριζον ὅτι ὠνόμασε αὐτὸς προηγουμένως τὸν Θεὸν Πατέρα εἰς τὸν ὁποῖον ἔχει συμπεριληφθῆ καὶ ὁ Υἱός. Λέγων δὲ τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι ὁ Υἱὸς ἐν ἐκ τῶν δημιουργημάτων οὔτε εἶναι ὁ Θεὸς ποιητῆς, ἀλλὰ Πατὴρ τοῦ ἰδίου Λόγου. Καὶ ἐπειδὴ μερικοὶ ἀσυνειδήτως ἔφθασαν εἰς αὐτὸ τὸ συμπέρασμα, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ εἶπε, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ποιητῆς τοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦτο ἀπολογούμενος κατὰ πολλοὺς τρόπους λέγει ὅτι οὔτε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν εἶναι ἀξιόμειπτος ὁ Λόγος, διότι λέγει ὅτι ἔχει ὀνομασθῆ ποιητῆς ὁ Θεὸς ἐξ αἰτίας τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Λόγος καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο γενητόν.

3. Παροιμ. 12, 7.

γου τις ὑπονοήσοι τοῦτο λελέχθαι, καὶ οὕτως ἔπρεπεν αὐτοὺς ἀφι-
 λονεϊκῶς ἀκοῦσαι· «ὥς γὰρ οὐ ποίημα φρονῶ τὸν Λόγον, καὶ
 οὐ ποιητὴν ἀλλὰ Πατέρα τὸν Θεὸν αὐτοῦ λέγω· κἂν ἐξ ἐπιδρο-
 μῆς εἶπω ποιητὴν τὸν Θεὸν διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ καὶ
 5 οὕτως ἀπολογήσασθαι δυνατόν· ποιητὰς γὰρ τῶν ἰδίων λόγων
 Ἑλλήνων μὲν οἱ σοφοὶ φασὶ καίτοι πατέρας ἑαυτοὺς ὄντας τῶν
 ἰδίων λόγων. Ἡ δὲ θεία Γραφή καὶ τῶν ἀπὸ καρδίας κινήματων
 ποιητὰς ἡμᾶς διαγορεύει, ποιητὰς νόμου καὶ κρίσεως καὶ δι-
 καιοσύνης λέγουσα». Ὡστε πανταχόθεν τὸν μὲν Υἱὸν μὴ εἶναι
 10 κτίσμα μηδὲ ποίημα, ἑαυτὸν δὲ ἀλλότριον τῆς ἀρειανῆς κακοδο-
 ξίας ἀποδείκνυσι.

22. Μὴ γὰρ δὴ τις Ἀρειανὸς μηδὲ ἐν τούτῳ ὑπονοεῖτω κατ'
 αὐτοῦ ὡς οὕτως λέγοντος· σύνεστιν ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, ὡς τὰ μὲν
 ὀνόματα συνῆφθαι ἀλλήλοις, τὰ δὲ πράγματα πλεῖστον ἀλλήλων
 15 διεστάναι, καὶ μὴ αἰεὶ μὲν συνεῖναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἀφ' οὗ
 δὲ γέγονεν ὁ Υἱός, ἐξ ἐκείνου καὶ Πατέρα τὸν Θεὸν εἰρησθαι καὶ
 λοιπὸν αὐτῷ συνεῖναι, ὡσπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπων τοῦτο γίνεται.
 Ἄλλ' ἐνθυμείσθω καὶ μνημονεύετω τῶν προειρημένων καὶ ὄψεται
 Διονυσίου τὴν πίστιν ὀρθήν. Λέγων γάρ· «οὐ γὰρ ἦν ὅτε ὁ Θεὸς
 20 οὐκ ἦν Πατὴρ», καὶ πάλιν· «ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς οὔτε
 ἀρξάμενον οὔτε ληξόν ποτε· οὐκοῦν αἰώνιον πρόκειται καὶ σύνε-
 στιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα, ἀναρχον καὶ ἀειγενές, προφαινόμε-
 νον αὐτοῦ» ἐχρῆν μηδένα τὸ σύνολον ὑπονοεῖν τινα τοιαῦτα κατ'
 αὐτοῦ. Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ
 25 τῆς ῥίζης καὶ τοῦ βλαστοῦ καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀτμίδος
 κατασχύνει τοὺς χριστομάχους τάναντία θρυλοῦντας κατ' αὐτοῦ.

1. Ρωμ. 2, 13. Ἰακ. 4, 11.

2. Α' Μακκ. 6, 22. Ἰω. 5, 27.

Ἄν δὲ καὶ κάποιος νομίσῃ ὅτι ἐλέχθη τοῦτο περὶ τοῦ Λόγου, ἔπρεπε νὰ ἀκούσῃ αὐτὸς χωρὶς διαμαρτυρίαν τοῦτον λέγοντα· «διότι ὅπως δὲν θεωρῶ τὸν Λόγον ὡς ποίημα ἔτσι δὲν ὀνομάζω καὶ τὸν Θεὸν ποιητὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ Πατέρα. Καὶ ἂν ἀκόμη πρὸς στιγμὴν ὀνομάσω τὸν Θεὸν ποιητὴν διηγούμενος περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅμως δύναμαι νὰ ἀπολογηθῶ τοιοῦτοτρόπως. Διότι λέγουσιν οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων ὅτι εἶναι ποιηταὶ τῶν ἰδίων λόγων καί-τοι εἶναι πατέρες αὐτοῖ τῶν ἰδίων λόγων. Ἡ δὲ θεία Γραφή διακηρύσσει ἡμᾶς ποιητὰς καὶ τῶν διαθέσεων τῆς ψυχῆς μας, καλοῦσα ἡμᾶς ποιητὰς νόμου¹ καὶ κρίσεως² καὶ δικαιοσύνης³· ὥστε λοιπὸν ἀπὸ παντοῦ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς δὲν εἶναι κτίσμα οὔτε ποίημα, ὁ δὲ ἴδιος εἶναι ξένος τῆς ἀρειανικῆς κακοδοξίας.

22. Ἄς μὴ ὑποφιασθῆ ὅμως κανεὶς Ἀρειανὸς ἐναντίον του ὅτι καὶ εἰς αὐτὸ δίδει τὸ ἐξῆς νόημα· συνυπάρχει ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα, ὅπως τὰ ὀνόματα συνάπτονται μεταξύ των, τὰ δὲ πράγματα διαχωρίζονται μεταξύ των, καὶ ὅτι δὲν συνυπάρχει μὲν πάντοτε ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα ἀλλ' ἀφ' ὅτου ἐγινε ὁ Υἱὸς ἀπὸ τότε ὀνομάζεται καὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ καὶ συνυπάρχει μὲ αὐτόν, ὅπως συμβαίνει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ ὅς ἐνθυμηθῆ καὶ ὅς μνημονεύῃ αὐτὰ πού προελέχθησαν καὶ θὰ ἀντιληφθῆ τὴν ὀρθὴν πίστιν τοῦ Διονυσίου. Διότι ὅταν λέγῃ «δὲν ὑπῆρξε περίοδος κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Θεὸς δὲν ἦτο Πατὴρ», καὶ πάλιν «ὁ Θεὸς βέβαια εἶναι αἰώνιον φῶς τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν οὔτε ἀρχὴν οὔτε θὰ ἔχη ποτὲ τέλος· λοιπὸν εὐρίσκεται καὶ συνυπάρχει τὸ ἀπαύγασμα αἰώνιως μὲ αὐτόν καὶ εἶναι ἀναρχὸν καὶ αἰώνιον πηγάζον ἐξ αὐτοῦ» ἔπρεπε νὰ μὴ ὑποφιασθῆ ποτὲ κανεὶς κάτι τέτοιο ἐναντίον του. Καὶ τὰ παραδείγματα δὲ τῆς πηγῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς ρίζης καὶ τοῦ βλαστοῦ καὶ τοῦ ἀνέμου καὶ τοῦ ἀτμοῦ κατατροπώνων τοὺς Χριστομάχους οἱ ὁποῖοι φλυαροῦν διαδίδοντες τὰ ἀντίθετα ἐναντίον του.

3. Α' Ἰω. 2, 29· 3, 7.

23. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ κακοῖς ὁ Ἄρειος καὶ τοῦτο συμπεφόρηκεν ἑαυτῷ ῥημάτιον ὡς ἐκ κοπρίας καὶ προστίθησιν, ὡς ἄρα «ὁ Λόγος οὐκ ἔστιν ἴδιος τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἄλλος μὲν ἔστιν ὁ ἐν τῷ Θεῷ Λόγος, οὗτος δὲ ὁ Κύριος ξένος μὲν καὶ
5 ἀλλότριός ἐστι τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον λέγεται Λόγος καὶ οὐκ ἔστι μὲν κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ Υἱός, κατὰ θέσιν δὲ λέγεται καὶ οὗτος Υἱός ὡς κτίσμα», καὶ τοιαῦτα λέγων ἀρχεῖ παρὰ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὡς καὶ ἐν τούτοις ἔχων ὁμόδοξον τὸν Διονύσιον, ὅρα καὶ τὴν περὶ τούτων πίστιν
10 τοῦ Διονυσίου καὶ πῶς μάχεται ταῖς τοιαύταις Ἀρείου κακονοίαις. Γράφει γὰρ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ οὕτως· «Προεῖρηται μὲν οὖν, ὅτι πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων ἔστιν ὁ Θεός· ποταμὸς δὲ ὑπ' αὐτοῦ προχεόμενος ὁ Υἱὸς ἀναγέγραπται. Ἀπόρροια γὰρ νοῦ λόγος καί, ὡς ἐπ' ἀνθρώπων εἰπεῖν, ἀπὸ καρδίας διὰ στόματος
15 ἐξοχεύεται, ἕτερος γινόμενος τοῦ ἐν καρδίᾳ λόγου ὁ διὰ γλώσσης νοῦς προπηδῶν. Ὁ μὲν γὰρ ἔμεινε προπέμψας καὶ ἔστιν οἶος ἦν, ὁ δὲ ἐξέπιτη προπεμφθεὶς καὶ φέρεται πανταχοῦ· καὶ οὕτως ἔστιν ἐκάτερος ἐν ἐκατέρῳ ἕτερος ὢν θατέρου, καὶ ἐν εἰσιν ὄντες δύο. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν καὶ ἐν ἀλλήλοις ἐλέχθησαν
20 εἶναι».

Ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ βιβλίῳ οὕτως λέγει· «Ὡς γὰρ ὁ ἡμέτερος νοῦς ἐρευνέται μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν λόγον, ὡς εἶπεν ὁ προφήτης· ἔξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν», καὶ ἔστι μὲν ἐκάτερος ἕτερος θατέρου, ἴδιον καὶ τοῦ λοιποῦ κεχωρισμένον εἰλη-
25 χῶς τόπον, ὁ μὲν ἐν τῇ καρδίᾳ, ὁ δὲ ἐπὶ τῆς γλώττης καὶ τοῦ στόματος οἰκῶν τε καὶ κινούμενος· οὐ μὴν διεστήκασιν οὐδὲ καθάπαξ ἀλλήλων στέρονται οὐδέ ἐστιν οὔτε ὁ νοῦς ἄλογος οὔτε ἄνους ὁ λόγος, ἀλλ' ὁ γε νοῦς ποιεῖ τὸν λόγον ἐν αὐτῷ φανείς καὶ ὁ λόγος δείκνυσι τὸν νοῦν ἐν αὐτῷ γενόμενος, καὶ ὁ μὲν νοῦς ἐ-

23. Ἐπειδὴ κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα του κακὰ ὁ Ἄρειος ἐφόρτωσε εἰς τὸν ἑαυτὸν του καὶ αὐτὴν τὴν φράσιν, σὰν νὰ τὴν πῆρε ἀπὸ κοπριά, καὶ προσθέτει· ὥστε λοιπὸν ὁ Λόγος δὲν ἀνήκει εἰς τὸν Πατέρα ἀλλὰ ἄλλος εἶναι ὁ Λόγος ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν, αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος εἶναι ξένος μὲν καὶ ἀλλότριος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, κατ' ἐπίνοιαν δὲ μόνον καλεῖται Λόγος, καὶ δὲν εἶναι κατὰ φύσιν καὶ ἀληθινὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καλεῖται δὲ κατὰ θέσιν καὶ οὗτος Υἱὸς ὡς κτίσμα» καὶ ἐπειδὴ λέγων αὐτὰ καυχᾶται εἰς αὐτοὺς ποὺ δὲν γνωρίζουν ὅτι καὶ εἰς αὐτὰ ἔχει ὁμόδοξον τὸν Διονύσιον δὲς καὶ τὴν πίστιν τοῦ Διονυσίου περὶ τούτων καὶ πῶς καταπολεμῆ αὐτὰς τὰς κακὰς σκέψεις τοῦ Ἄρειου. Γράφει εἰς μὲν τὸ πρῶτον βιβλίον ὡς ἑξῆς· «προελέχθη λοιπὸν ὅτι πηγὴ ὄλων τῶν ἀγαθῶν εἶναι ὁ Θεός, ποταμὸς δὲ ὁ ὅποιος πηγάζει ἐξ αὐτοῦ ἔχει γραφῆ ὅτι εἶναι ὁ Υἱός· διότι ὁ Λόγος εἶναι ἀπόρροια τοῦ Νοῦ· καὶ διὰ νὰ μεταφέρωμεν τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐξωτερικεύεται διὰ τοῦ στόματος καὶ γίνεται διαφορετικὸς τοῦ λόγου ποὺ εὐρίσκεται εἰς τὴν ψυχὴν ὁ δὲ διὰ τῆς γλώσσης ἐκφραζόμενος νοῦς. Διότι ὁ μὲν ἐγκάρδιος Λόγος παρὰ τὸ ὅτι ἔπεμψε λόγον παρέμεινε ὅπως ἦτο, ὁ δὲ ἐκφρασθεὶς λόγος ἐπέταξε πρὸς τὰ ἔξω καὶ πεμφθεὶς κινεῖται παντοῦ. Καὶ ἔτσι ὑπάρχει ὁ κάθε ἕνας εἰς τὸν ἄλλον, ἐνῶ εἶναι διαφορετικὸς τοῦ ἄλλου, καὶ εἶναι ἐν ἐνῶ εἶναι δύο. Μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἐλέχθη ὅτι εἶναι καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν καὶ ἀλληλοὑπάρχουν».

Εἰς δὲ τὸ τέταρτον βιβλίον λέγει τὰ ἑξῆς: «Ὅπως ὁ ἰδικὸς μας νοῦς βγάζει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του τὸν λόγον, ὅπως εἶπεν ὁ προφήτης, ἔξεπηγάσεν ἡ ψυχὴ μου Λόγον ἀγαθὸν» καὶ εἶναι μὲν κάθε ἕνας διαφορετικὸς τοῦ ἑτέρου καὶ ἔχει λάβει ἰδιαιτέρον καὶ ξεχωριστὸν τύπον, ὁ μὲν ἕνας εἰς τὴν ψυχὴν, ὁ δὲ ἄλλος καὶ εὐρίσκεται καὶ κινεῖται ἐπὶ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ στόματος, ὁμῶς δὲν ἔχουν ἀποχωρισθῆ τελείως οὔτε στερεῖται ὁ εἰς τοῦ ἄλλου παντελῶς, οὔτε πάλιν εἶναι ἄλογος ὁ νοῦς καὶ ἀνόητος ὁ λόγος, ἀλλ' ὁ νοῦς βέβαια κάμνει τὸν λόγον μὲ τὸ νὰ δίδῃ λογικότητα εἰς αὐτόν, ὁ δὲ λόγος ἐκφράζει τὸν νοῦν μὲ τὸ νὰ εὐρίσκεται εἰς

στιν οἶον λόγος ἐγκείμενος, ὁ δὲ λόγος νοῦς προπηδῶν. Καὶ μεθίσταται μὲν ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατὰς ἐγκυκλεῖ. Καὶ οὕτως ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ταῖς τῶν ἀκούοντων ψυχαῖς ἐνιδρύεται συνεισιῶν τῷ λόγῳ· καὶ ἔστιν ὁ
 5 μὲν οἶον Πατήρ ὁ νοῦς τοῦ Λόγου ὢν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ καθάπερ Υἱὸς ὁ Λόγος τοῦ νοῦ, πρὸ ἐκείνου μὲν ἀδύνατον ἀλλ' οὐδὲ ἔξωθεν ποθεν σὺν ἐκείνῳ γενόμενος, βλαστήσας δὲ ἐπ' αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Πατήρ, ὁ μέγιστος καὶ καθόλου νοῦς, πρῶτον τὸν Υἱὸν Λόγον ἐρμηνέα καὶ ἄγγελον ἑαυτοῦ, ἔχει».

10 24. Τούτων ἢ οὐκ ἤκουσέ ποτε Ἄρειος ἢ ἀκούσας οὐκ ἐνόησεν ὁ ἀμαθής. Οὐκ ἂν γάρ, εἴπερ ἦν νοήσας, κατεφεύδετο τοσοῦτον κατὰ τοῦ ἐπισκόπου, ἀλλὰ πάντως καὶ αὐτὸν ὡς ἡμᾶς ἐλοιδορεῖ διὰ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μῖσος. Χριστομάχος γὰρ ὢν οὐκ ὀκνήσει καὶ τοὺς τὰ Χριστοῦ φρονοῦντας διώκειν, ὡς αὐτὸς
 15 ὁ Κύριος προεῖρηκεν «Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν». Ἡ εἰ νομίζουσιν οἱ προστάται τῆς ἀσεβείας ὁμόφρονα τὸν Διονύσιον ἑαυτοῖς εἶναι, γραφάτωσαν ταῦτα καὶ ὁμολογείτωσαν· γραφάτωσαν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναπηγόν, καὶ ἅμα ὁμολογείτωσαν καὶ ἅπερ εἶπεν ἀπολογούμενος
 20 τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἀίδιον καὶ τὸν νοῦν πρὸς τὸν λόγον τὴν τε πηγὴν καὶ τὸν ποταμὸν καὶ τὰ ἄλλα, ἵνα κἂν ἐκ τῆς διαφορᾶς γνῶσιν, πῶς ἐκεῖνα μὲν κατ' οἰκονομίαν, ταῦτα δὲ ὡς ὁ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως βούλεται λόγος εἶρηκε, καὶ λοιπὸν ταῦτα λέγοντες ἀναιρῶσιν ἅπερ κατ'
 25 τῶν τούτων ἐφρόνησαν. Τί γὰρ κἂν ἐγγυὸς ἔχει τῶν Ἄρειου κακῶν ἢ Διονυσίου πίστις; Οὐχ ὁ μὲν Ἄρειος κατ' ἐπίνοιαν λέγει τὸν Λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ φύσει Λόγον τοῦ Θεοῦ; Καὶ ὁ μὲν ἀποξενεῖ τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ ἴδιον καὶ ἀδιαί-

αυτόν, ἔτσι ὁ μὲν νοῦς εἶναι τρόπον τινα σταθμεύων λόγος, ὁ δὲ λόγος προπηδῶν νοῦς· καὶ μεταφέρεται ὁ νοῦς εἰς τὸν λόγον, ὁ δὲ λόγος μεταφέρει τὸν νοῦν εἰς τοὺς ἀκροατάς. Καὶ ἔτσι ὁ νοῦς διὰ τοῦ λόγου ἐγκαθίσταται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀκουόντων ἀφοῦ εἰσέλθη μαζί μὲ τὸν λόγον καὶ εἶναι ὁ μὲν νοῦς σὰν πατήρ τοῦ λόγου διότι ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, ὁ δὲ λόγος σὰν υἱὸς τοῦ νοῦ. Πρὸ τοῦ νοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρχη, ἀλλ' οὔτε συνυπάρχει μὲ ἐκεῖνον, ἐλθὼν ἀπ' ἔξω, ἀλλ' ἐβλάστησεν ἐξ αὐτοῦ. Τοιουτοτρόπως ὁ Πατήρ ὁ μέγιστος καὶ καθολικὸς Νοῦς, ἔχει τὸν Υἱὸν μοναδικὸν Λόγον καὶ ἐρμηνέα καὶ ἀπεσταλμένον του».

24. Αὐτὰ ἢ δὲν τὰ ἤκουσε ποτὲ ὁ Ἄρειος ἢ ἐνῶ τὰ ἤκουσε δὲν τὰ ἠννόησεν ὁ ἀμαθής. Διότι ἂν τὰ εἶχεν ἀντιληφθῆ, δὲν θὰ κατηγοροῦσε ψευδῶς τόσον πολὺ τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ὅπωςδήποτε θὰ ἐκακολογοῦσεν ὅπως καὶ ἐμᾶς ἐξ αἰτίας τοῦ πρὸς τὴν ἀλήθειαν μίσους του. Διότι ἐπειδὴ εἶναι Χριστομάχος δὲν θὰ διστάσῃ καὶ νὰ κατηγορήσῃ ἀκόμη αὐτοὺς πού φρονοῦν τὰ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἔχει προεῖπει αὐτὸς ὁ Κύριος· «ἀφοῦ ἐμὲ τὸν Κύριόν σας κατεδίωξαν θὰ καταδιώξουν καὶ σᾶς»¹. Ἄλλ' ἂν νομίζουν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἀσεβείας ὅτι ὁ Διονύσιος εἶναι ὁμόφρων μὲ αὐτοὺς ἄς γράψουν αὐτὰ καὶ ἄς τὰ ὁμολογήσουν· ἄς γράψουν τὴν ἄμπελον καὶ τὸν γεωργόν, τὸ σκάφος καὶ τὸν ναυπηγόν καὶ συγχρόνως ἄς ὁμολογήσουν καὶ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα εἶπεν ἀπολογούμενος, δηλαδὴ τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ προαιώνιον, καὶ τὸ παράδειγμα τοῦ νοῦ πρὸς τὸν λόγον, καὶ τὴν πηγὴν καὶ τὸν ποταμόν, καὶ τὰ ἄλλα, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς ὅτι ἐκεῖνα μὲν τὰ ἔχει εἶπει κατ' οἰκονομίαν, αὐτὰ δὲ ὅπως ἀπαιτεῖ ἢ εὐσέβεια, ὥστε ἀφοῦ ὁμολογήσουν αὐτὰ νὰ ἀναιρέσουν ἐκεῖνα πού ἐφρόνησαν ὡς ἀντίθετα τούτων. Διότι τί συγγενικὸ ἔχει ἢ κακοδοξία τοῦ Ἄρειου πρὸς τὴν πίστιν τοῦ Διονυσίου; Δὲν ὀνομάζει ὁ μὲν Ἄρειος τὸν Λόγον κατ' ἐπίνοιαν Λόγον, ὁ δὲ Διονύσιος ἀληθινὸν καὶ κατὰ φύσιν Λόγον τοῦ Θεοῦ; Δὲν ἀποξενώνει ὁ ἕνας τὸν Λόγον ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὁ δὲ ἄλλος διδάσκει ὅτι αὐτὸς εἶναι ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος τῆς οὐσίας τοῦ Πα-

ρετον τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸν εἶναι διδάσκει, ὡς ἔστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν νοῦν καὶ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν; Εἰ μὲν οὖν διαιρεῖν καὶ ἀποξενοῦν τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν τις δύναται ἢ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν μερίσαι καὶ τειχίσας διελεῖν ἢ τὸν ποτα-
 5 μὸν ἑτεροούσιον εἰπεῖν πρὸς τὴν πηγὴν καὶ ξένον τὸ ὕδωρ δεῖξαι ἢ τὸ ἀπαύγασμα τολμᾷ διελεῖν ἀπὸ τοῦ φωτὸς καὶ εἰπεῖν ἐξ ἑτέρας οὐσίας εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ μὴ ἐκ τοῦ φωτός, μαινέ-
 σθω μετὰ Ἀρείου. Ὁ γὰρ τοιοῦτος μηδὲ νοῦν ἀνθρώπινον ἔχων ἔτι φανήσεται. Εἰ δὲ ἀδιαίρετα ταῦτα οἶδεν ἢ φύσις καὶ τὸ τού-
 10 των γέννημα ἴδιον, μήτε τὰ Ἀρείου τις ἔτι λοιπὸν φρονεῖτω μήτε Διονύσιον διαβαλλέτω, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐκ τούτων αὐτοῦ θανα-
 μαζέτω τὴν τε τοῦ λόγου λευκότητα καὶ τὴν τῆς πίστεως ὀρθό-
 τητα.

25. Ὅτι γὰρ πρὸς τὴν μανίαν Ἀρείου λέγοντος ἄλλον εἶναι
 15 τὸν ἐν τῷ Θεῷ Λόγον καὶ ἄλλον, περὶ οὗ φησιν ὁ Ἰωάννης: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», καὶ ἄλλην μὲν ἰδίαν Σοφίαν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, ἄλλην δὲ περὶ ἧς φησιν ὁ ἀπόστολος «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», πάλιν ὁ Διονύσιος ἀνθίσταται καὶ διαβάλλει τὴν τοιαύτην κακοδοξίαν· ὄρα πάλιν πῶς ἐν τῷ δευτέρῳ γράφει περὶ
 20 τούτων οὕτως: «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἀλλ' οὐκ ἦν Λόγος ὁ τὸν Λόγον προέμενος· ἦν γὰρ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν· σοφία γεγέννηται Ὁ Κύριος· οὐκ ἦν σοφία ὁ τὴν σοφίαν ἀνείς· ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησίν, ἣ προσέχαιρεν· ἀλήθειά ἐστιν ὁ Χριστός· εὐλογητὸς δέ, φησίν, ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας». Ἐνταῦθα καὶ Σαβέλ-
 25 λιον καὶ Ἀρειον ἀνατρέπει καὶ ἀμφοτέρας τὰς αἱρέσεις ἴσας ἐν

1. Ἰω. 1, 1.

2. Α' Κορ. 1, 24.

3. Ἰω. 1, 1.

4. Ἰω. 1, 1.

5. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 30.

τρός, ὅπως εἶναι ὁ Λόγος πρὸς τὸν νοῦν καὶ ὁ ποταμὸς πρὸς τὴν πηγὴν; Ἄν λοιπὸν ἡμπορῆ κανεὶς νὰ διαιρέσῃ καὶ νὰ ἀποξενώσῃ τὸν λόγον καὶ τὸν νοῦν ἢ νὰ διαχωρίσῃ τὸν ποταμὸν καὶ τὴν πηγὴν καὶ νὰ διαιρέσῃ αὐτὰ διὰ τείχους, ἢ νὰ εἴπη ὅτι ὁ ποταμὸς εἶναι ἑτερούσιος πρὸς τὴν πηγὴν καὶ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς διαφέρει τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, ἢ νὰ τολμήσῃ νὰ διαιρέσῃ τὴν ἀκτινοβολίαν ἀπὸ τὸ φῶς καὶ νὰ εἴπη ὅτι εἶναι διαφορετικῆς οὐσίας ἡ ἀκτινοβολία καὶ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸ φῶς ἄς παραφρονῆ μαζὶ μὲ τὸν Ἄρειον. Διότι αὐτὸς θὰ ἀποδειχθῆ ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἀνθρωπίνην λογικὴν. Ἄν ὁμως ἐκ φύσεως αὐτὰ εἶναι ἀδιαίρετα, τὸ γέννημά των δὲ ἀνήκει εἰς αὐτὰ ἄς μὴ μείνῃ κανεὶς πού νὰ φρονῆ τὰ τοῦ Ἄρείου, οὔτε νὰ συκοφαντῆ τὸν Διονύσιον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπ' αὐτὰ νὰ θαυμάζῃ κανεὶς περισσότερο καὶ τὴν καθαρότητα τοῦ λόγου του καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς πίστεώς του.

25. Διότι πρὸς τὴν παραφροσύνην τοῦ Ἄρείου ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι εἶναι ἄλλος ὁ ἐν Θεῷ Λόγος καὶ ἄλλος ἐκεῖνος διὰ τὸν ὁποῖον λέγει ὁ Ἰωάννης «εἰς τὴν ἀρχὴν πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου ὑπῆρχεν ὁ Λόγος»¹ καὶ ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ Σοφία πού ὑπάρχει εἰς τὸν Θεὸν ὡς ἰδική του, ἄλλη δὲ ἐκεῖνη διὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ἀπόστολος λέγει «ὁ Χριστὸς ὁ ὁποῖος εἶναι δύναμις καὶ Θεοῦ Σοφία»², πάλιν ὁ Διονύσιος ἐναντιοῦται καὶ ἐπικρίνει τὴν κακοδοξίαν αὐτήν. Πρόσεξε πάλιν πῶς γράφει εἰς τὸ δεύτερον βιβλίον περὶ τούτων τὰ ἑξῆς· «εἰς τὴν ἀρχὴν, πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὑπῆρχεν ὁ Λόγος»³ ἀλλὰ δὲν ἦτο Λόγος αὐτὸς πού προέπεμψε τὸν Λόγον· διότι ὁ Λόγος ἦτο προαιώνιος καὶ εἶναι ἀχώριστος ἀπὸ τὸν Θεόν⁴ ὁ Χριστὸς ἔγινε εἰς ἡμᾶς Σοφία ἀπὸ Θεοῦ⁵ λοιπὸν δὲν ἦτο Σοφία αὐτὸς πού ἔπεμψε τὴν Σοφίαν· διότι, λέγει, ὅτι ἔγὼ ἤμην παρ' αὐτῷ καὶ ἐκεῖνη εἰς τὴν ὁποῖαν ἠρέσκετο ὁ Θεός⁶. Ὁ Χριστὸς εἶναι ἀλήθεια εὐλογητὸς δέ, λέγει ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας»⁷. Ἐδῶ καὶ τὸν Σα-

6. Παροιμ. 8, 30.

7. Α' Ἐσδρα 4, 40.

ἀσεβεία δεικνυσιν. Οὔτε γὰρ Λόγος ἐστὶν ὁ τοῦ Λόγου Πατῆρ οὔτε
 ποίημά ἐστι τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ ἴδιον τῆς οὐσίας αὐτοῦ γέν-
 νημα· πάλιν τε οὐκ ἔστι Πατῆρ ὁ προελθὼν Λόγος οὐδὲ πάλιν
 ἐκ πολλῶν εἰς ἐστὶν οὗτος Λόγος, ἀλλὰ μόνος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς
 5 Υἱός, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, ὁ καὶ νῦν ὢν ἐν αὐτῷ καὶ αἰ-
 δίως καὶ ἀδιαιρέτως ὢν ἐξ αὐτοῦ. Οὕτω καὶ σοφία καὶ ἀλήθειά
 ἐστὶν ὁ Κύριος καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλης σοφίας δεύτερος, ἀλλὰ μόνος
 οὗτός ἐστι, δι' οὗ τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ Πατῆρ. Καὶ ἐν αὐτῷ συ-
 νεστήσατο τῶν γενητῶν τὰς ποικίλας οὐσίας, δι' αὐτοῦ τε γνωρί-
 10 ζεται, οἷς ἂν ἐθέλη, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τῶν πάντων πρόνοιαν ποι-
 εῖται καὶ ἐργάζεται. Μόνον γὰρ τοῦτον οἶδε τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ
 Διονύσιος. Αὕτη τοῦ Διονυσίου ἡ πίστις· ὀλίγα γὰρ ἐκ τῶν ἐπι-
 στολῶν αὐτοῦ συναγαγὼν ἔγραφα δυνάμενα παρασχεῖν σοὶ μὲν
 ἀφορμὴν εἰς τὸ πλείονα προστιθέναι, τοῖς δὲ Ἀρειανοῖς μεγί-
 15 στην αἰσχύνῃν διὰ τὴν κατὰ τοῦ ἐπισκόπου συνοφαντίαν. Ἐν
 πᾶσι γὰρ καὶ καθ' ἕκαστον, δι' ὧν ἔγραψεν, ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν
 κακοφροσύνῃν καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἐστηλίτευσεν.

26. Οὐκοῦν ἀπὸ τούτων δεικνυται καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ
 Ἀμμώνιον ἐπιστολὴ οὐ φαύλη διανοία ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν γρα-
 20 φεῖσα παρ' αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ καὶ ἡ ἀπολογία αὐτοῦ δεικνυσι.
 Καὶ ἔστιν ἀληθῶς τύπος οὗτος πιθανὸς πρὸς ἀνατροπὴν τῆς Σα-
 βελλίου μανίας, ὥστε τὸν βουλόμενον ταχέως διελέγχειν τοὺς
 τοιούτους μὴ ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποι-
 εῖσθαι τὴν ἀρχὴν (ὅτι Λόγος καὶ Σοφία καὶ Δύναμις ἐστὶν ὁ Υἱός,
 25 καὶ ὅτι «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατῆρ ἓν ἐσμεν»), ἵνα μὴ τὰ καλῶς εἰρημμένα

1. Πρβλ. Ματθ. 11, 27.

2. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 30.

βέλλιον καὶ τὸν Ἄρειον ἀντικρούει καὶ ἀποδεικνύει ἀμφοτέρας τὰς αἵρέσεις ἴσας ὡς πρὸς τὴν ἀσέβειαν. Διότι οὔτε εἶναι Λόγος ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου οὔτε εἶναι ποίημα αὐτὸ πού προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας του· καὶ πάλιν δὲν εἶναι Πατὴρ ὁ Λόγος ὁ ὁποῖος προῆλθεν ἀπὸ τὸν Πατέρα οὔτε πάλιν ὁ Λόγος αὐτὸς εἶναι εἰς ἓκ τῶν πολλῶν Λόγων, ἀλλὰ εἶναι ὁ μοναδικὸς Υἱὸς τοῦ Πατρὸς, ἀληθινὸς καὶ φύσει γνήσιος, αὐτὸς πού εἶναι καὶ τῶρα εἰς αὐτὸν καὶ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ προαιωνίως καὶ ἀδιαίρετως. Ὁ Κύριος λοιπὸν εἶναι καὶ Σοφία καὶ Ἀλήθεια καὶ δὲν εἶναι δεύτερος ἐν σχέσει πρὸς ἄλλην Σοφίαν, ἀλλὰ αὐτὸς εἶναι μόνος διὰ μέσου τοῦ ὁποῖου ἔχει κάμει τὰ πάντα ὁ Πατὴρ. Καὶ δι' αὐτοῦ ἔκαμε τὰ διάφορα εἶδη τῶν δημιουργημάτων, καὶ δι' αὐτοῦ γνωρίζεται εἰς ἐκείνους πού θέλει ὁ Υἱὸς νὰ τὸν φανερώσῃ ¹, καὶ δι' αὐτοῦ πραγματοποιοῖ καὶ ἀπεργάζεται τὴν περὶ τῶν πάντων πρόνοιαν. Διότι καὶ ὁ Διονύσιος μόνον αὐτὸν ἀναγνωρίζει ὡς Λόγον τοῦ Θεοῦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ πίστις τοῦ Διονυσίου· σοῦ ἔγραψα ἀφοῦ συνεκέντρωσα ὀλίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς του τὰ ὅποια δύναται νὰ δώσουν εἰς σέ μὲν ἀφορμὴν διὰ νὰ προσθέσης περισσότερα, εἰς τοὺς Ἄρειανούς δὲ πολὺ μεγάλην ἐντροπὴν διὰ τὴν συκοφαντίαν των ἐναντίον τοῦ ἐπισκόπου. Διότι εἰς ὅλα καὶ εἰς κάθε ἓνα χωριστὰ τὰ ὅποια ἔγραψεν ἤλεγξε τὴν κακοδοξίαν αὐτῶν καὶ ἐστηλίτευσε τὴν αἵρεσίν των.

26. Λοιπὸν ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ ἡ πρὸς Εὐφράνορα καὶ Ἀμμώνιον ἐπιστολὴ ἐγράφη ἀπὸ αὐτὸν ὄχι μὲ κακὴν πρόθεσιν, ἀλλὰ κατ' οἰκονομίαν· διότι αὐτὸ ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἀπολογία του. Καὶ εἶναι πράγματι αὐτὸ ἓνα ὑπόδειγμα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς παραφροσύνης τοῦ Σαβελλίου· ἐκεῖνος δηλαδὴ πού θέλει νὰ ἀνασκευάσῃ ταχέως αὐτοὺς νὰ μὴ ἀρχίσῃ νὰ ὀμιλῇ ἀπὸ τὰ χωρία ἐκεῖνα εἰς τὰ ὅποια ὑποδηλοῦται ἡ θεότης τοῦ Λόγου, (ὅτι ὁ Λόγος εἶναι Σοφία ² καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι δύναμις καὶ ὅτι «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἴμεθα ἓν» ³ διότι παρερμηνεύοντες ἐκεῖ-

3. Ἰω. 10, 30.

παρεξηγούμενοι ἐκεῖνοι πρόφασιν τῆς ἀναισχόντου φιλονεικίας
 ἐαυτῶν τὰ τοιαῦτα πορίσονται ἀκούοντες, ὅτι («*Εγὼ καὶ ὁ Πατὴρ*
ἐν ἐσμεν»), καὶ («*Ὁ ἐμὲ ἐώρακώς, ἐώρακε τὸν πατέρα*»), ἀλλὰ τὰ
 ἀνθρωπίνως εἰρημένα περὶ τοῦ Σωτῆρος προβάλλειν, ὥσπερ αὐ-
 5 τὸς πεποίηκεν, οἷά ἐστι τὸ πεινῆν, τὸ κοπιᾶν καὶ ὅτι ἄμπελος
 καὶ ἠῶχετο καὶ πέπονθεν. Ὅσῳ γὰρ ταῦτα ταπεινὰ λέγεται, το-
 σούτῳ δείκνυται μὴ ὁ Πατὴρ γενόμενος ἄνθρωπος. Ἀνάγκη γὰρ
 καὶ ἄμπελου λεγομένου τοῦ Κυρίου εἶναι καὶ γεωργὸν καὶ εὐ-
 χομένου αὐτοῦ εἶναι τὸν ὑπακούοντα καὶ αἰτοῦντος αὐτοῦ εἶναι
 10 τὸν διδοῦντα. Τὰ δὲ τοιαῦτα μᾶλλον εὐκολώτερον τὴν τῶν Σα-
 βελλιανῶν μανίαν δείκνυσιν, ὅτι ἕτερος ὁ εὐχόμενος, ἕτερος ὁ
 ὑπακούων καὶ ἄλλος ἢ ἄμπελος καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Ὅσα γὰρ
 ὡς ἀποξενοῦντα τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς λέγεται ὀητά, ταῦτα
 διὰ τὴν σάρκα, ἣν δι' ἡμᾶς ἐφόρεσε, λέγεται περὶ αὐτοῦ· ξένα
 15 γὰρ τὰ γενητὰ κατὰ φύσιν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπειδὴ
 τῆς σαρκὸς γενητῆς οὐσῆς γέγονεν, ὡς ὁ Ἰωάννης φησὶν, ὁ Λό-
 γος σὰρξ, καίτοι κατὰ φύσιν ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος ὢν τοῦ Πα-
 τρός, ὁμως δι' αὐτὴν λέγεται καὶ ὁ Πατὴρ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ.
 Τὰ γὰρ τῆς σαρκὸς ἴδια αὐτὸς ἀνέχεται περὶ αὐτοῦ λέγεσθαι,
 20 ἵνα δειχθῇ ὅτι οὐκ ἄλλου ἀλλ' αὐτοῦ ἦν ἴδιον τὸ σῶμα. Τοιαύτης
 δὲ τῆς διανοίας οὐσῆς ταχύτερον ἐλεγχθήσεται Σαβέλλιος, ὅτι
 μὴ ἐστὶν ὁ Πατὴρ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' ὁ τούτου Λόγος ὁ καὶ
 ταύτην λυτρούμενος καὶ προσάγων τῷ Πατρὶ. Οὕτω δὲ διελέγ-
 ξας καὶ πείσας λοιπὸν καὶ περὶ τῆς τοῦ Λόγου θεότητος ἐτοιμό-

1. Ἰω. 10, 30.

2. Ἰω. 14, 9.

νοι αὐτὰ πού ὀρθῶς ἐλέχθησαν, θὰ τὰ ἔχουν ὡς αἰτίαν διὰ τὴν ἀναιδῆ φιλονεικίαν των, ὅταν ἀκούουν ὅτι «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἴμεθα ἓν»¹ καὶ «ἐκεῖνος πού ἔχει ἴδει ἐμέ, ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ γεννηθέντα αἰδίως καὶ ἀνάρχως ἐκ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως τοῦ Πατρὸς, ἔχει ἴδει καὶ τὸν Πατέρα»²) ἀλλὰ νὰ προβάλλῃ αὐτὰ πού ἔχουν γραφῆ ἀνθρωπίνως περὶ τοῦ Σωτῆρος, ὅπως ἔχει πράξει αὐτὸς (ὁ Διονύσιος), καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ πείνα, ἡ κόπωση, καὶ ὅτι ἦτο ἄμπελος καὶ προσηύχeto καὶ ἐπασχεν. Διότι ὅσον ὑποτιμητικὰ θεωροῦνται αὐτὰ τόσον περισσότερον ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν ἐνηθρώπησεν ὁ Πατὴρ, ἀλλ' ὁ Υἱός. Διότι πρέπει ὅταν ὀνομάζεται ὁ Κύριος ἄμπελος νὰ ὑπάρχη καὶ ὁ γεωργός καὶ ὅταν προσεύχεται αὐτὸς νὰ ὑπάρχη ἐκεῖνος πού θὰ τὸν εἰσακούσῃ, καὶ ὅταν παρακαλεῖ αὐτὸς, νὰ ὑπάρχη ἐκεῖνος πού θὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ. Αὐτὰ δὲ πολὺ εὐκολώτερα ἀποδεικνύουν τὴν παραφροσύνην τῶν Σαβελλιανῶν, διότι ἄλλος εἶναι αὐτὸς πού προσεύχεται καὶ ἄλλος αὐτὸς πού εἰσακούει καὶ ἄλλος αὐτὸς πού ὀνομάζεται ἄμπελος καὶ ἄλλος ὁ γεωργός. Διότι ὅσα λόγια θεωροῦνται ὅτι ἀποξενώνουν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα, αὐτὰ λέγονται περὶ αὐτοῦ ἐξ αἰτίας τοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἔλαβε δι' ἡμᾶς. Διότι τὰ δημιουργήματα εἶναι διάφορα τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο λοιπόν, ἐπειδὴ εἶναι τὸ σῶμα δημιουργημα ἔγινε ὁ Λόγος ἐν χρόνῳ σὰρξ, δηλ. ἄνθρωπος, ὅπως λέγει ὁ Ἰωάννης³ καίτοι ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν εἶναι ἴδιος καὶ ἀδιαίρετος τοῦ Πατρὸς, ὅμως ἐξ αἰτίας τοῦ σώματος του λέγεται ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι μακρὰ ἀπὸ αὐτόν. Διότι ἐπιτρέπει τὰ ἰδιώματα τοῦ σώματος νὰ ἀποδίδωνται εἰς αὐτόν διὰ νὰ ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ σῶμά του δὲν ἀνῆκε εἰς ἄλλον, ἀλλὰ ἦτο ἰδικόν του. Ἄν λοιπόν αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα καταδικάζεται γρηγορώτερον ὁ Σαβέλλιος, διότι δὲν εἶναι ὁ Πατὴρ αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔγινε ἄνθρωπος, ἀλλὰ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἐλύτρωσε καὶ τὸ προσέφερεν εἰς τὸν Θεόν. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἀφοῦ ἀνασκευάσῃ καὶ πείσῃ λοιπόν περὶ τῆς θεότητος τοῦ

3. Ἰω. 1, 14.

τερον διδάξει, ὅτι ὁ Λόγος καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ Δύναμις, ἀπαύ-
 γασμα, χαρακτήρ. Ἐνάγκη γὰρ καὶ ἐνταῦθα πάλιν νοεῖν, ὅτι
 τοῦ Λόγου ὄντος εἶναι δεῖ καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου καὶ Σο-
 φίας οὔσης εἶναι καὶ τὸν ταύτης γονέα καὶ ἀπαυγάσματος ὄντος
 5 εἶναι καὶ τὸ φῶς, καὶ οὕτως εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα ἐν-

27. Ταῦτα Διονύσιος εἰδὼς ἔγραψε καὶ ἐν ἐκείνοις μὲν Σαβέλλ-
 λιον ἐφίμωσεν, ἐν τούτοις δὲ τὴν ἄρειανὴν αἴρεσιν κατέστρεψε.
 καὶ γὰρ ὥσπερ ἀνατρέπει Σαβέλλιον τὰ ἀνθρώπινα τοῦ σωτή-
 ρος, οὕτω καὶ πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθρωπί-
 10 νων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν σημαινόντων τὴν θεότητα τοῦ Λόγου ποιεῖ-
 σθαι χρῆ τοὺς κατ' αὐτῶν ἐλέγχους, ἵνα μὴ καὶ οὗτοι τὰ διὰ τὸ
 σῶμα λεχθέντα περὶ τοῦ Κυρίου παρεξηγούμενοι νομίσωσι τοι-
 οὔτον εἶναι τὸν Λόγον, οἳοί ἐσμεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, καὶ λοι-
 πὸν ἐπιμείνωσι τῇ ἑαυτῶν μαρία. Ἄν δὲ διδαχθῶσιν καὶ οὗτοι
 15 περὶ τῆς θεότητος, καταγνώσονται μὲν τῆς ἑαυτῶν κακονοίας,
 εὐκολώτερον δὲ μαθόντες ὅτι ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, διακρινοῦ-
 σι λοιπὸν καὶ οὗτοι τὰ ἀνθρώπινα καὶ τὰ τῇ θεότητι ἀρμόζοντα.
 τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων καὶ Διονυσίου τοῦ ἐπισκόπου δειχθέν-
 τος ἐξ ὧν ἔγραψεν εὐσεβοῦς, τί ποιήσουσι λοιπὸν οἱ Ἀρειομα-
 20 νῖται; τίνας ἄρα πάλιν ἐλεγχθέντες ἀπὸ τούτων καταφεύσουσι;
 ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστό-
 λων καὶ εὐσάλευτον ἔχοντας τὴν διάνοιαν ζητεῖν ἕρεσμα καὶ
 μὴ εὐρίσκοντας καταφεύδεσθαι λοιπὸν τῶν πατέρων. Ἄλλ' οὐ-
 δεῖς αὐτοῖς ἔτι πιστεύσει, κὰν βιάσωνται συκοφαντεῖν. Κατεγνώ-
 25 σθη γὰρ ἡ αἴρεσις παρὰ πᾶσιν, εἰ μὴ ἄρα περὶ τοῦ διαβόλου λοι-
 πὸν φθέγγονται· αὐτὸς γὰρ μόνος ἐστὶν αὐτοῖς σύμφωνος, μᾶλ-
 λον δὲ αὐτὸς ἐστὶν αὐτοῖς ὁ καὶ τὴν αἴρεσιν ὑποβάλλων. Τίς οὖν
 ἔτι τούτους, ὧν ὁ διάβολός ἐστι καθηγεμών, Χριστιανούς ὀνο-
 μάσειε καὶ μὴ μᾶλλον διαβολικούς; Ἴνα μὴ μόνον χριστομάχοι

Υίου, εύκολώτερον θά διδάξη ὅτι ὁ Λόγος εἶναι καὶ Σοφία, Υἱὸς καὶ δύναμις καὶ ἀκτινοβολία τοῦ Πατρὸς. Εἶναι ἀναγκαῖον πάλιν καὶ ἐδῶ νὰ ἀντιληφθῶμεν ὅτι ἀφοῦ ὑπάρχει ὁ Υἱὸς πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει ἡ Σοφία πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ὁ γονεὺς αὐτῆς, καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει ἡ ἀκτινοβολία πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ τὸ φῶς καὶ τοιοῦτοτρόπως πρέπει νὰ εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ εἰς.

27. Αὐτὰ λοιπὸν γνωρίζων καλῶς ὁ Διονύσιος ἔγραψε, καὶ με ἐκεῖνα μὲν ἀπεστόμωσε τὸν Σαβέλλιον, με αὐτὰ δὲ ἀνέτρεψε τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν. Καθ' ὅσον ὅπως ἀνατρέπουν τὸν Σαβέλλιον αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ ἀνθρωπίνως περὶ τοῦ Σωτῆρος, ἔτσι καὶ οἱ ἔλεγχοι ἐναντίον τῶν Ἀρειομανιτῶν πρέπει νὰ γίνωνται ὄχι με ἐκεῖνα τὰ λόγια ποὺ ὑποδηλοῦν τὰς ἀνθρωπίνους ἰδιότητας τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ με ἐκεῖνα ποὺ ὑποδηλοῦν τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, διὰ νὰ μὴ νομίσουν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὅπως ἐμεῖς οἱ ἀνθρωποὶ, παρεξηγοῦντες καὶ αὐτοὶ αὐτὰ ποὺ ἐλέχθησαν διὰ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ παραμείνουν ἔτσι εἰς τὴν παραφροσύνην των. Ἄν ὁμως διδαχθοῦν καὶ αὐτοὶ περὶ τῆς θεότητος θὰ καταδικάσουν τὴν κακοδοξίαν των ἀφοῦ δὲ μάθουν ὅτι ὁ Λόγος ἐνηθρώπησε θὰ κατακρίνουν εύκολώτερα τὰ ἀνθρώπινα καὶ αὐτὰ ποὺ ἀρμόζουν εἰς τὴν θεότητα.

Λοιπὸν αὐτὰ ἀφοῦ ἔχουν οὕτω, καὶ ἀφοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Διονύσιος ὁ ἐπίσκοπος εἶναι εὐσεβής, ἐξ ὧσων ἔγραψε, τί θὰ πράξουν οἱ Ἀρειομανῖται; Τί ψεῦδος πάλιν θὰ ἐπινοήσουν ἀφοῦ μ' αὐτὰ ἔχουν ἀνασκευασθῆ τὰ ἐπιχειρήματά των; Διότι ἀναγκαστικὰ ἀφοῦ ἐξέπεσαν ἐκ τοῦ θεμελίου τῶν ἀποστόλων καὶ ἡ διάνοιά των δὲν εἶναι σταθερὰ θὰ ζητήσουν στήριγμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν θὰ εὔρουν θὰ κατασκευοφαντήσουν τοὺς πατέρας. Ἄλλὰ κανεῖς πλέον δὲν θὰ πιστεύσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ ἂν ἀκόμη ἄξαναγκάζονται νὰ συκοφαντοῦν. Διότι κατεκρίθη ἡ αἵρεσις ἀπὸ ὅλους, ἐκτὸς βέβαια ἂν στηριχθοῦν εἰς τὸν διάβολον· διότι μόνον αὐτὸς εἶναι σύμφωνος με αὐτοὺς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ὑποκινεῖ τὴν αἵρεσιν. Ποῖος λοιπὸν ἀκόμη αὐτοῦς, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ διάβολος εἶναι ἀρχηγός, θὰ ὀνομάσῃ Χριστιανούς καὶ ὄχι μᾶλ-

ἀλλὰ καὶ διαβολικοὶ καλῶνται, εἰ μὴ ἄρα μεταβάλονται καὶ ἦν
μὲν ἐπενόησαν ἀσέβειαν ἀρνήσονται, τὴν δὲ ἀλήθειαν ἐπιγνώσι.
Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μὲν ὠφελήσει ἡμᾶς δὲ πρέπει περὶ πάντων
τῶν πεπλανημένων οὕτως εὔχεσθαι.

λον διαβολικούς; Πρέπει νὰ ὀνομάζωνται ὄχι ἀπλῶς χριστομάχοι, ἀλλὰ καὶ διαβολικοί, ἐκτὸς βέβαια ἂν μεταστραφοῦν καὶ ἀρνηθοῦν τὴν ἀσέβειαν ποὺ ἐπενόησαν καὶ ἀντιληφθοῦν τὴν ἀλήθειαν. Διότι αὐτὸ αὐτοὺς μὲν θὰ τοὺς ὠφελήσῃ, ἐμεῖς δὲ πρέπει δι' ὅλους τοὺς πλανηθέντας αὐτὸ νὰ εὐχώμεθα.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΡΟΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΘΜΟΥΕΩΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ

**Κατὰ τῶν βλασφημούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι
τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον**

1. Τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθέσεως ἀπεδόθη μοι ἐν τῇ ἐρήμῳ. Καὶ εἰ καὶ πικρός τις ἦν καθ' ἡμῶν διωγμὸς ἐπικείμενος καὶ πολλή ἔρρυνα τῶν ζητούντων ἡμᾶς ἀνελεῖν, ἀλλ' «Ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλήσεως»,
5 παρεκάλεσεν ἡμᾶς καὶ ἐν τοῖς γράμμασί σου. Ἐναμιμνησκόμενος γὰρ τῆς σῆς διαθέσεως καὶ πάντων τῶν γνησίων, ἔδοξα τούτους σὺν ἐμοὶ τότε παρεῖναι. Ἐπιπολὺ μὲν οὖν ἔχαιρον κατέχων τὰ γράμματα· ὡς δὲ τούτοις ἐνέτυχον, ἠρξάμην πάλιν ἀθυμεῖν διὰ τοὺς ἅπαξ μελετήσαντας μάχεσθαι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐ-
10 γραφες γάρ, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε, λυπούμενος καὶ αὐτός, ὡς ἐξελθόντων μὲν τινῶν ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν διὰ τὴν κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν, φρονοῦντων δὲ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ λεγόντων αὐτὸ μὴ μόνον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ἐν αὐτῷ εἶναι καὶ βαθμῶ μό-

1. Β' Κορ. 1, 3.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΘΜΟΥΕΩΣ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ

**Ἐναντίον ἐκείνων ποὺ βλασφημοῦν καὶ λέγουν ὅτι τὸ Ἅγιον
Πνεῦμα εἶναι κτίσμα**

1. Τὰ γράμματα ποὺ μοῦ ἔστειλε ἡ ἀγάπη σου μοῦ ἐδόθησαν εἰς τὴν ἔρημον. Καὶ ἂν καὶ ἐπεκρέματο ἐναντίον μου σκληρὸς διωγμὸς καὶ μὲ καταζητοῦσαν πολὺ ἐκείνοι ποὺ ἐπιδιώκουν νὰ μὲ φονεύσουν, ὁμως «ὁ Πατὴρ τοῦ ἐλέους καὶ τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ Θεὸς πάσης παρηγορίας»¹ μὲ ἐπαρηγόρησε καὶ διὰ τῶν γραμμάτων σου. Διότι σκεπτόμενος τὴν ἀγάπην σου καὶ τὴν ἀγάπην ὅλων τῶν γνησίων Χριστιανῶν ἐνόμισα ὅτι ἦσαν παρόντες τότε αὐτοὶ μαζί μου. Ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον ηὐχαριστοῦμην ἔχων ὑπὸ τὴν κατοχὴν μου τὰ γράμματα· ὅταν ὁμως τὰ ἐμελέτησα ἄρχισα πάλι νὰ στενοχωροῦμαι δι' ἐκείνους ποὺ ἀπεφάσισαν ὀριστικῶς νὰ καταπολεμοῦν τὴν ἀλήθειαν. Διότι ἔγραφες, ἀγαπητέ καὶ πραγματικὰ ποθητέ, στενοχωρούμενος καὶ ἐσύ, ὅτι ἀπεμακρύνθησαν μὲν ὠρισμένοι ἀπὸ τοὺς Ἀρειανούς ἐξ αἰτίας τῆς βλασφημίας κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, σκέπτονται ὁμως ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ θεωροῦν αὐτὸ ὄχι μόνον κτίσμα, ἀλλὰ λέγουν καὶ ὅτι εἶναι ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ λειτουργικὰ πνεύματα² καὶ ὅτι διαφέρει αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους ὡς

2. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 14.

νον αὐτὸ διαφέρειν τῶν ἀγγέλων. Τοῦτο δέ ἐστι πρὸς μὲν τοὺς Ἀρειανοὺς προσποιητὸς μάχη· ἀληθῆς δὲ ἀντιλογία πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, ἀρνούμενοι τὸν Υἱόν, ἀρνοῦνται καὶ τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ οὗτοι δυσφημοῦντες εἰς τὸ
 5 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δυσφημοῦσι καὶ εἰς τὸν Υἱόν. Καὶ ἀμφοτέρα τὰ μέρη διείλοντο τὴν πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀντίστασιν, ἵν' οἱ μὲν κατὰ τοῦ Λόγου, οἱ δὲ κατὰ τοῦ Πνεύματος φρονοῦντες, τὴν αὐτὴν ἔχωσιν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα βλασφημίαν.

Ταῦτ' οὖν συνορῶν καὶ πολλὰ λογιζόμενος, ἐν ἀθυμίᾳ γέ-
 10 γονα, ὅτι πάλιν εὗρε παίζειν ὁ διάβολος ἐν τοῖς ὑποκοινομένοις τὴν μανίαν αὐτοῦ· καὶ κρίνας μὴν ἤμην σιωπᾶν ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ· διὰ δὲ τὴν προτροπὴν τῆς σῆς ὀσιότητος, ἕνεκά τε τῆς ἐκείνων ἀλλοδοξίας καὶ σατανικῆς προπετείας, δι' ὀλίγων ἔγραψα τὴν ἐπιστολήν, μόλις καὶ ταῦτα δυνηθείς, ἵνα μόνον καὶ σύ, πρό-
 15 φασιν ἐκ τούτων λαβῶν, κατὰ τὴν προσοῦσάν σοι σύνεσιν τὰ λείποντα προσθήῃς, καὶ πλήρης ὁ κατὰ τῆς δυσσεβοῦς αἰρέσεως ἔλεγχος γένηται.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν οὐκ ἀλλότριον καὶ τοῦτο ἐνθύμημα. Ἀπαξ γὰρ ἀρνούμενοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰκότως τὰ
 20 αὐτὰ καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δυσφημοῦσι. Διὸ καὶ οὐ χρῆ πλεόν τι πρὸς αὐτοὺς εἰπεῖν· ἀρκεῖ γὰρ τὰ πρὸ τούτων εἰρημένα κατ' αὐτῶν. Πρὸς δὲ τοὺς περὶ τοῦ Πνεύματος ἀπατηθέντας, τρόπῳ τινί, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, προσήκει διερευνῶντας εἰπεῖν. Τούτων γὰρ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις τὴν ἄνοιαν, ὅτι τὸν Υἱόν
 25 τοῦ Θεοῦ μὴ θέλοντες κτίσμα εἶναι, καὶ καλῶς γε κατὰ τοῦτο φρονοῦντες, πῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα κἂν ἀκοῦσαι ἠγέσχοντο; Καὶ γὰρ εἰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου ἐνότητα, οὐ θέλουσιν εἶναι τῶν γενητῶν αὐτὸν τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν

πρὸς τὸν βαθμὸν μόνον. Αὐτὸ εἶναι μόνον φαινομενικὴ ἀντίθεσις πρὸς τοὺς Ἄρειανούς, εἰς τὴν πραγματικότητά ὁμως εἶναι ἀντίθεσις πρὸς τὴν εὐσεβῆ πίστιν. Διότι ὅπως ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, ἀρνοῦμενοι τὸν Υἱόν, ἀρνοῦνται καὶ τὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ αὐτοὶ βλασφημοῦντες τὸ ἅγιον Πνεῦμα, βλασφημοῦν καὶ τὸν Υἱόν. Καὶ αἱ δύο παρατάξεις διεμοίρασαν τὴν ἀντίθεσιν των πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διὰ νὰ ἀποδώσουν τὴν ἰδίαν βλασφημίαν πρὸς τὴν ἁγίαν Τριάδα, οἱ μὲν σκεπτόμενοι ἐναντίον τοῦ Υἱοῦ, οἱ δὲ ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Καθὼς λοιπὸν ἐσκεπτόμενον αὐτὸ καὶ ἐσυλλογιζόμενον πολυλά, ἐστενοχωρήθη, διότι ἠδυνήθη πάλιν νὰ εὕρη ὁ διάβολος ἀνθρώπους ποὺ θὰ παίξουν τὸ παιγνίδι του· καὶ ἀπεφάσισα λοιπὸν νὰ μὴ ὁμιλήσω κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα αὐτό· ἐξ αἰτίας ὁμως τῆς προτροπῆς τῆς ἰδικῆς σου ὁσιότητος, καὶ ἐξ αἰτίας τῆς κακοδοξίας καὶ τῆς σατανικῆς των ἀπερισκεψίας, ἔγραψα ἐν συντόμῳ τὴν ἐπιστολήν, μόλις καὶ μετὰ βίας δυνηθεὶς νὰ γράψω αὐτά, ὥστε καὶ ἐσὺ ἀφοῦ λάβῃς ἀφορμὴν μόνον ἀπὸ αὐτά, νὰ συμπληρώσῃς τὰς ἐλλείψεις σύμφωνα μὲ τὴν σύνεσιν ποὺ ὑπάρχει εἰς ἐσέ, καὶ νὰ γίνῃ ὀλοκληρωτικὸς ὁ κατὰ τῆς ἀσεβοῦς αἰρέσεως ἔλεγχος.

2. Διὰ μὲν τοὺς Ἄρειανούς λοιπὸν δὲν εἶναι ξένη αὐτῇ ἡ σκέψις. Διότι ἀφοῦ ἀρνοῦνται τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εὐλόγως λοιπὸν καὶ ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἰδίαν βλασφημίαν ἐκφράζουν. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ προσθέσῃ κανεὶς τίποτε περισσότερο ἐναντίον των· διότι εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ πρὸ αὐτῶν ἐναντίον των. Πρὸς ἐκείνους δὲ οἱ ὅποιοι ἔσφαλλαν ὡς πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πρέπει μὲ κάποιον τρόπον, ὅπως θὰ ἔλεγον αὐτοὶ ἐρευνητικὰ νὰ ἀπευθυνθοῦμε. Θὰ ἡμποροῦσε πράγματι νὰ ἀπορήσῃ κανεὶς διὰ τὴν παραφροσύνην των, διότι ἐνῶ δὲν θέλουν νὰ εἶναι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὀρθῶς βέβαια φρονοῦν ὡς πρὸς αὐτό, πῶς ἠνέχθησαν ἀκόμη καὶ νὰ ἀκούουν νὰ λέγεται τὸ Πνεῦμα κτίσμα τοῦ Υἱοῦ; Καθ' ὅσον ἂν ἐξ αἰτίας τῆς ἐνότητος τοῦ Λόγου πρὸς τὸν Πατέρα δὲν θέλουν νὰ εἶναι ὁ Υἱὸς ἓνα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, ἀλλὰ πιστεύ-

ἀληθῶς, δημιουργὸν αὐτὸν εἶναι τῶν ποιημάτων φρονοῦσι· διὰ
 τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ τὴν αὐτὴν ἔχον ἐνόητα πρὸς τὸν Υἱόν,
 ἦν αὐτὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, κτίσμα λέγουσι, καὶ ἠγνόησαν,
 ὅτι, ὥσπερ μὴ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, σφῶζουσι
 5 τὸ ἓνα Θεὸν εἶναι, οὕτω, διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα,
 οὐκέτι μίαν τὴν ἐν Τριάδι θεότητα σφῶζουσι, σχίζοντες αὐτὴν
 καὶ ἐπιμίσγοντες αὐτῇ ἄλλοτριαν καὶ ἑτεροειδῆ φύσιν, καὶ τοῖς
 κτίσμασι συνεξισοῦντες αὐτήν; Τοῦτο δὲ πάλιν οὐκέτι ἓν εἶναι
 δείκνυσι τὴν Τριάδα, ἀλλὰ ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων συγκει-
 10 μένην αὐτήν, διὰ τὸ ἑτεροούσιον τοῦ Πνεύματος, ὡς αὐτοὶ ἐαν-
 τοῖς ἐνεπλάσαντο. Ποία οὖν αὕτη θεολογία ἐκ δημιουργοῦ καὶ
 κτίσματος συγκειμένη; Ἡ γὰρ οὐ Τριάς ἐστίν, ἀλλὰ δυάς, καὶ
 λοιπὸν ἢ κτίσις, ἢ, εἰ Τριάς ἐστίν, ὥσπερ οὖν καὶ ἐστι, πῶς τοῖς
 μετὰ τὴν Τριάδα κτίσματι συντάττουσι τὸ τῆς Τριάδος Πνεῦμα;
 15 Τοῦτο γάρ ἐστι πάλιν διαιρεῖν καὶ διαλύειν τὴν Τριάδα. Οὐκοῦν,
 κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ
 Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν. Εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου,
 ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ δίδεται τοῖς
 20 μαθηταῖς καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Οὕτω δὲ πλανώ-
 μενοι, οὐδὲ περὶ τοῦ Πατρὸς ὑγιῆ τὴν πίστιν ἔχουσιν. Οἱ γὰρ
 ἀντικείμενοι τῷ Πνεύματι, ὡς εἶπεν ὁ μέγας μάρτυς Στέφανος,
 οὗτοι καὶ τὸν Υἱὸν ἀροῦνται. Τὸν δὲ Υἱὸν ἀροῦμενοι, οὐδὲ τὸν
 Πατέρα ἔχουσι.

25 3. Πόθεν τοίνυν ὑμῖν, ὦ οὗτοι, τῆς τοσαύτης τόλμης ἢ πρό-
 φασις, ὥστε μὴ φοβηθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰρημένον· ἁ^ος

ουν αὐτὸ ποῦ εἶναι εἰς τὴν πραγματικότητα, δηλαδή δημιουργὸς τῶν κτισμάτων, διατί λοιπὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἔχει τὴν αὐτὴν ἐνότητα πρὸς τὸν Θεόν, ὁμοίαν πρὸς αὐτὴν ποῦ ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, ὀνομάζουν κτίσμα, καὶ ἀγνοοῦν ὅτι, ὅπως μὲ τὸ νὰ μὴ διαχωρίζουν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα διασώζουν τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ, ἔτσι ἀκριβῶς μὲ τὸ νὰ διαχωρίζουν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπὸ τὸν Υἱόν, δὲν διασώζουν τὴν ἐνότητα τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ διότι τὸν διαιροῦν καὶ προσθέτουν εἰς αὐτὸν ξένην καὶ διαφορετικὴν οὐσίαν καὶ καθιστοῦν ἔτσι αὐτὸν ἴσον μὲ τὰ κτίσματα. Αὐτὸ πάλιν δὲν ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἡ Τριάς ἓν, ἀλλὰ ὅτι συνίσταται αὐτὴ ἐκ δύο καὶ διαφορετικῶν οὐσιῶν, λόγῳ τῆς διαφορετικῆς οὐσίας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπως αὐτοὶ ἐπενόησαν διὰ τοὺς ἑαυτούς των. Τί εἶδους λοιπὸν θεολογία εἶναι αὐτὴ ποῦ παρουσιάζει τὸν Θεὸν ἀποτελούμενον ἐκ δημιουργοῦ καὶ ἐκ κτίσματος; Διότι ἢ δὲν εἶναι Τριάς, ἀλλὰ δυάς, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα κτίσις, ἢ, ἂν εἶναι Τριάς, ὅπως βέβαια καὶ εἶναι, τότε πῶς συγκαταλέγουν εἰς τὰ κτίσματα ποῦ εἶναι μετὰ τὴν Τριάδα τὸ Πνεῦμα τῆς Τριάδος; Διότι αὐτὸ πάλιν σημαίνει ὅτι διαιροῦν καὶ διαχωρίζουν τὴν Τριάδα. Ἀφοῦ λοιπὸν φρονοῦν κακῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὔτε καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ φρονοῦν καλῶς. Διότι ἐὰν ἐφρόνουν ὀρθῶς, περὶ τοῦ Υἱοῦ, θὰ ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἀνήκει καὶ εἰς τὸν Υἱὸν ὑπὸ τοῦ ὁποῖου καὶ δίδεται εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ εἰς ὅλους ποῦ πιστεύουν εἰς αὐτόν. Τοιοῦτοτρόπως πλανώμενοι δὲν ἔχουν οὔτε περὶ τοῦ Πατρὸς ὀρθὴν τὴν πίστιν. Διότι αὐτοὶ ποῦ ἐναντιοῦνται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα¹; ὅπως εἶπεν ὁ μεγαλομάρτυς Στέφανος, αὐτοὶ ἀρνοῦνται καὶ τὸν Υἱόν. Ἀρνούμενοι δὲ τὸν Υἱὸν δὲν ἔχουν οὔτε καὶ τὸν Πατέρα².

3. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν ἐπήρατε τὴν ἀφορμὴν τῆς τόσο μεγάλης θρασυτητός σας, ὥστε νὰ μὴ φοβῆσθε τὸ λόγιον τοῦ Κυρίου «ἐκείνος ὅμως ποῦ θὰ ἐκστομίση βλάβημον λόγον κατὰ τοῦ ἁγίου

2. Πρβλ. Α΄ Ἰω. 2, 23.

δ' ἂν βλασφημῆσῃ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε
 ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι); Οἱ μὲν γὰρ Ἀρειανοί,
 καίτοι τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Λόγου καὶ τὰ δι' αὐτὴν εἰ-
 ρημένα μὴ νοήσαντες, ὁμως ἐξ αὐτῶν πρόφασιν λαβόντες εἰς
 4 τὴν ἐαυτῶν αἵρεσιν, καὶ οὕτως ἠλέγχθησαν θεομάχοι καὶ ὡς
 ἀληθῶς ἀπὸ γῆς κενολογοῦντες. Ὑμεῖς δὲ πόθεν ἠπατήθητε;
 παρὰ τίνων ἀκούσαντες, ἢ τίς ὁ τρόπος τῆς τοιαύτης ὑμῶν πλά-
 νης; ¶ Ἀνέγνωμεν, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ἀμώς, λέγοντος τοῦ
 Θεοῦ, «Ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα,
 10 καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρ-
 θρον καὶ ὀμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς, Κύριος
 ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ». Καὶ ἔνθεν ἐπεισθημεν τοῖς
 Ἀρειανοῖς λέγουσι κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον! Ἐἴτα τὸ
 μὲν παρὰ τῷ Ἀμώς ἀνέγνωτε· τὸ δὲ ἐν ταῖς Παροιμίαις λεγό-
 15 μενον, «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ»,
 οὐκ ἀνέγνωτε, ἢ ἀνέγνωτε; Καὶ τοῦτο μὲν, ὡς ἔχει ἀληθείας,
 ἐρμηνεύετε, ἵνα μὴ εἶπητε κτίσμα τὸν Λόγον· τὸ δὲ ἐν τῷ προ-
 φήτῃ οὐκ ἐρμηνεύετε, ἀλλ' ἀπλῶς ἀκούοντες («πνεῦμα»), ἐνομί-
 σατε λέγεσθαι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καίτοι ἐν μὲν ταῖς
 20 Παροιμίαις φανερῶς ἡ Σοφία λέγουσά ἐστι τό «ἔκτισέ με»· καὶ
 ὁμως καλῶς γε ποιοῦντες, ἐρμηνεύετε τὸ ῥητόν, ἵνα μὴ τὴν δη-
 μιουργὸν Σοφίαν ἐν τοῖς κτίσμασι συναριθμῆτε! Τὸ δὲ ἐν τῷ
 προφήτῃ ῥητόν οὐκ ἔχει γνώρισμα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος,
 ἀλλ' ἀπλῶς εἴρηται περὶ πνεύματος. ¶ Πῶς οὖν, καίτοι πλείστης
 25 οὔσης διαφορᾶς ἐν ταῖς Γραφαῖς περὶ πνευμάτων, καὶ δυναμένου
 τοῦ ῥητοῦ τὴν ἰδίαν διάνοιαν ἔχειν ὁρθήν, ὑμεῖς, ὡς φιλονεικοῦν-
 τες ἢ ὡς ὑπὸ δῆγματος τοῦ Ἀρειανοῦ ὄφεως βλαβέντες, τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρησθαι παρὰ τοῦ Ἀμώς νομίζετε, ἵνα μόνον
 τοῦ φρονεῖν κτίσμα μὴ ἐπιλάθησθε;

1. Ματθ. 12, 32. Μάρκ. 3, 29.

2. Πρβλ. Ἰω. 3, 31.

3. Ἀμώς 4, 13.

Πνεύματος δὲν θὰ λάβῃ ἄφεισιν τῆς ἁμαρτίας του οὔτε εἰς τὴν παροῦσαν οὔτε εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν»¹; Διότι οἱ μὲν Ἀρειανοί, δὲν κατενόησαν τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ αὐτὰ πού ἔχουν λεχθῆ δι' αὐτήν, καὶ ἀπὸ αὐτὰ ἔλαβαν ἀφορμὴν διὰ τὴν αἵρεσίν των, καὶ ἔτσι ἀπεδείχθησαν θεομάχοι καὶ ὅτι πράγματι φλυαροῦν ἀπὸ τὴν γῆν². Σεῖς δὲ ἀπὸ ποῦ ἔχετε ἀπατηθῆ; Ἀπὸ ποίους ἠκούσατε, ἢ πῶς ἐπλανήθητε; Ἀνεγνώσαμεν, λέγουν, εἰς τὸν προφήτην Ἀμῶς ὅτι λέγει ὁ Θεός· «διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ ποιῶν ὀρθρον καὶ ὁμίχλην καὶ ἐπιβαίων ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς· Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῶ»³. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπιστεῦσαμεν εἰς τοὺς Ἀρειανούς οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν ἔχετε ἀναγνώσει αὐτὸ εἰς τὸν Ἀμῶς, αὐτὸ δὲ πού λέγεται εἰς τὰς Παροιμίας «Κύριος ἔκτισε με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ»⁴ τὸ ἔχετε ἀναγνώσει ἢ ὄχι; Καὶ αὐτὸ μὲν τὸ ἐρμηνεύετε ὅτι εἶναι ὀρθόν, διὰ νὰ μὴ ὀνομάσετε τὸν Υἱὸν κτίσμα· αὐτὸ δὲ πού λέγεται εἰς τὸν προφήτην δὲν τὸ ἐρμηνεύετε, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀκούοντες τὴν λέξιν «πνεῦμα» ἐνομίσατε ὅτι λέγεται κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καίτοι εἰς μὲν τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν λέγει καθαρὰ ἡ Σοφία τὸ «ἔκτισέ με»· καὶ ὁμως ὀρθῶς βέβαια πράττοντες, ἐρμηνεύετε τὸ ρητὸν ἔτσι πού νὰ μὴ συγκαταριθμῆτε τὴν δημιουργὸν Σοφίαν μετὰ τὰ κτίσματα. Αὐτὸ δὲ πού ἔχει λεχθῆ ἀπὸ τὸν προφήτην δὲν ἐλέχθη περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐλέχθη περὶ τοῦ ἀνέμου. Πῶς λοιπὸν, ἐνῶ ὑπάρχει πολὺ μεγάλη διαφορὰ εἰς τὰς Γραφὰς μεταξὺ τῶν πνευμάτων, καὶ δύναται τὸ ρητὸν κατὰ τὸ νόημά του νὰ εἶναι ὀρθόν σεῖς ὡς φιλονεικοῦντες ἢ ὡσάν νὰ ἔχετε δηλητηριασθῆ ἀπὸ τὸ δάγκωμα τοῦ Ἀρειανικοῦ ὄφεως, νομίζετε ὅτι ἔχει λεχθῆ τοῦτο ἀπὸ τὸν Ἀμῶς διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ δὲν ξεχνᾶτε μόνον τὸ ὅτι τὸ θεωρεῖ κτίσμα;

4. Παροιμ. 8, 22.

4. Εἶπατε γοῦν εἴ που τῆς θείας Γραφῆς εὐρίσκετε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀπλῶς εἰρημένον πνεῦμα, χωρὶς προσθήκης τοῦ λέγεσθαι ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Πατρός, ἢ ὅτι ἐμοῦ, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, ὃ ἐστι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ μετὰ
 5 τοῦ ἄρθρου, ἵνα μὴ ἀπλῶς λέγηται πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα· ἢ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ Παράκλητον, ἢ ἀληθείας, ὃ ἐστι τοῦ Υἱοῦ, τοῦ λέγοντος, «¹ Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια»· ἵνα, ἀκούσαντες ἀπλῶς («πνεῦμα»), ὑπονοήσητε εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; ² Ἐξηγήσθωσαν δὲ τοῦ λόγου νῦν οἵτινες ἤδη λαβόντες, πάλιν
 10 ὀνομάζονται, καὶ ὅσοι, προμαθόντες περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὕστερον ὡς ἐν ἐπαναλήφει καὶ ὑπομνήσει, καὶ μόνον λεγομένου («τοῦ πνεύματος»), οὐκ ἀγνοοῦσι περὶ τίνος ἀκούουσι· καὶ μάλιστα, ὅτι καὶ οὕτω μετὰ τοῦ ἄρθρου λέγεται. Καὶ ὅλως ἄνευ τοῦ ἄρθρου, ἢ τῆς προειρημένης προσθήκης, οὐκ ἂν εἴη σημαινόμε-
 15 νον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· οἷά ἐστιν ἃ γράφει Παῦλος τοῖς Γαλάταις· «Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ Πνεῦμα ἐλάβετε, ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως»; Ποῖον δὲ ἦσαν λαβόντες ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ διδόμενον τοῖς πιστεύουσι καὶ ἀναγεννωμένοις διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας; Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ
 20 γράφων· «Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε»· εἰδόσι καὶ αὐτοῖς ὅπερ ἔλαβον ἔλεγεν, ἵνα μὴ σβέσωσιν ἐξ ἀμελείας τὴν ἐν αὐτοῖς ἀναφθεῖσαν τοῦ Πνεύματος χάριν. ³ Ἐν δὲ τοῖς Ἐὐαγγελίοις περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὴν σάρκα ἦν προσέλαβεν, ἐὰν λέγωσιν οἱ εὐαγγελισταί, «¹ Ἰησοῦς δέ, πλήρης Πνεύματος ὢν, ὑπέστρε-
 25 ψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου»· καὶ τό, «Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη ὑπὸ

1. Ἰω. 14, 6.

2. Γαλ. 3, 2.

3. Α' Θεσ. 5, 19.

4. Ἐναφέρατε λοιπὸν ποῦ ἔχετε εὖρει εἰς τὴν θείαν Γραφήν νὰ ἔχη ὀνομασθῆ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπλῶς ὡς Πνεῦμα, καὶ νὰ ἀναφέρεται χωρὶς τὴν προσθήκην ἢ τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ Πατρὸς, ἢ ὅτι εἶναι ἰδικόν μου τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἢ παρ' ἐμοῦ, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἢ μαζί μὲ τὸ ἄρθρον, ὥστε νὰ μὴ λέγεται ἀπλῶς Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, ἢ μὲ αὐτὴν τὴν ὀνομασίαν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δηλαδὴ, ἢ Παράκλητος, ἢ Πνεῦμα ἀληθείας, τὸ ὁποῖον σημαίνει τὸν Υἱόν, ὁ ὁποῖος λέγει «ἐγὼ εἶμαι ἡ ἀλήθεια»¹, ὥστε, μόλις ἀκούσατε ἀπλῶς «πνεῦμα», νὰ ἔχετε συμπεράνει ὅτι εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Αὐτὸ δὲν ἰσχύει ὅταν γίνεται λόγος δι' ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἤδη ἔχουν λάβει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ δι' ὅσους, ἀφοῦ ἔμαθαν πρόηγουμένως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἔπειτα ὅταν σὰν ἐπανάληψις καὶ ὑπόμνησις καὶ μόνον γίνεται λόγος περὶ «τοῦ Πνεύματος» δὲν ἀγνοοῦν περὶ τίνος πράγματι ἀκούουν· καὶ μάλιστα ὅταν καὶ ἔτσι πάλιν λέγεται μαζί μὲ τὸ ἄρθρον. Καὶ γενικῶς χωρὶς τὸ ἄρθρον, ἢ τὴν προσθήκην ποῦ προανέφερα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποδηλοῦται τὸ ἅγιον Πνεῦμα! Τέτοια εἶναι αὐτὰ ποῦ γράφει ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς Γαλάτας. «Τοῦτο μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως;»² Τί ἄλλο ἔλαβον οὗτοι παρὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δίδεται εἰς ἐκείνους ποῦ πιστεύουν καὶ ἀναγεννῶνται διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως; Καὶ εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς δὲ γράφει· «τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε»³ εἰς αὐτοὺς ποῦ ἐγνώριζαν ἐκεῖνο ποῦ ἔλαβον ἔλεγε τοῦτο, διὰ νὰ μὴ σβήσουν ἀπὸ ἀμέλειαν τὰ εἰς αὐτοὺς ἀναφθέντα χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἰς δὲ τὰ Εὐαγγέλια, ὅταν λέγουν οἱ Εὐαγγελισταί, περὶ τοῦ Σωτῆρος ἀνθρωπίνως διὰ τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον ἔλαβεν· «ὁ Ἰησοῦς δέ, πλήρης Πνεύματος ἁγίου ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου»⁴ καὶ «τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ Πνεύμα-

4. Λουκ. 4, 1.

τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν ἔρημον»· τὸν αὐτὸν ἔχει νοῦν. Προεῖρη-
 το γὰρ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· «Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα
 τὸν λαόν, καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος, καὶ προσευχομένου, ἀνεψ-
 χθῆναι τὸν οὐρανόν, καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματι-
 5 κῶ εἶδει, ὡσεὶ περιστεράν, ἐπ' αὐτόν». Καὶ δῆλον ἦν, ὅτι, λεγο-
 μένου τοῦ Πνεύματος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦν σημαινόμενον.
 Οὕτω μὲν οὖν παρ' οἷς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κἂν μόνον τὸ
 Πνεῦμα λέγεται χωρὶς τῆς ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, οὐκ ἀμφίβο-
 λον, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σημαίνεται, ἔχον μάλιστα τὸ ἄρ-
 10 θρον.

5. Ὑμεῖς δὲ εἶπατε τὸ προταθὲν ὑμῖν, εἰ εὐρήκατέ που τῆς
 θείας Γραφῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον ἀπλῶς Πνεῦμα,
 χωρὶς τῆς προειρημένης ἐπ' αὐτῷ προσθήκης, καὶ πλὴν τῆς πα-
 ρατηρήσεως ἧς γε ἐμνημονεύσαμεν. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἴποιτε· οὐ
 15 γὰρ εὐρήσετε γεγραμμένον. Ἄλλ' ἐν μὲν τῇ Γενέσει γέγραπται,
 «Καὶ Πνεῦμα Θεοῦ ἐπέφερετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος»· καὶ μετ' ὀ-
 λίγα· «Οὐ μὴ καταμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τού-
 τοις, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας»· ἐν δὲ τοῖς Ἄριθμοῖς λέγει
 Μωυσῆς πρὸς τὸν τοῦ Ναυῆ, «Μὴ ζηλοῖς σὺ ἐμέ· καὶ τίς ἂν δῶ
 20 τὸν λαόν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῶ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ
 ἐπ' αὐτούς». Καὶ ἐν τοῖς Κριταῖς ἐπὶ μὲν Γοθονιήλ· «Καὶ ἐγένε-
 νετο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου, καὶ ἔκρανε τὸν Ἰσραήλ». Καὶ
 πάλιν· «Καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἰεφθάε Πνεῦμα Κυρίου». Περὶ δὲ
 Σαμψών· «Ἐδρόνθη, φησί, τὸ παιδάριον καὶ ἠὺλόγησεν αὐτὸ
 25 Κύριος». Καί, «Ἐρξάτο Πνεῦμα Κυρίου συνεκπορεύεσθαι αὐ-

1. Ματθ. 4, 1.

2. Λουκ. 3, 21 - 22.

τος»¹, τοῦτο ἔχει τὴν αὐτὴν ἔννοιαν. Διότι εἶχε προλεχθῆ ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ· «ἐγένετο δὲ ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν καὶ Ἰησοῦ βαπτισθέντος καὶ προσευχομένου ἀνεωχθῆναι τὸν οὐρανὸν καὶ καταβῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σωματικῶ εἶδει, ὡσεὶ περιστερὰν, ἐπ’ αὐτόν»². Καὶ ἦτο φανερόν ὅτι ὅταν ἐλέγεται «τοῦ πνεύματος» ὑπεδηλοῦτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἔτσι λοιπὸν εἰς ὅσους ὑπάρχει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἂν ἀκόμη λέγεται ἡ λέξις Πνεῦμα χωρὶς ἄλλην προσθήκην, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σημαίνεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ μάλιστα ὅταν ἔχη καὶ τὸ ἄρθρον.

5. Σεῖς δὲ νὰ ἀπαντήσετε εἰς αὐτὸ ποῦ σᾶς ἐπρότεινα, ἐὰν ἔχετε εὖρει πουθενὰ εἰς τὴν Ἀγίαν Γραφὴν τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ λέγεται ἀπλῶς Πνεῦμα, δίχως τὴν προαναφερθεῖσαν προσθήκην εἰς αὐτό, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωσιν τὴν ὁποίαν βεβαίως ἐμνημονεύσαμεν. Δὲν θὰ ἀπαντήσετε, διότι δὲν θὰ τὸ εὔρετε γραμμένον. Ὅμως εἰς τὴν Γένεσιν ἔχει γραφῆ· «καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφῆρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος»³ καὶ μετ’ ὀλίγον· «οὐ μὴ παραμείνη τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις εἰς τὸν αἰῶνα διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας»⁴· εἰς δὲ τὸ βιβλίον τῶν Ἀριθμῶν λέγει ὁ Μωυσῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ· «μὴ ζηλοῖς σύ μοι· καὶ τίς δώρη πάντα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας, ὅταν δῶ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ’ αὐτούς»⁵. Καὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν Κριτῶν διὰ μὲν τὸν Γοθονιήλ λέγεται· «καὶ ἐγένετο ἐπ’ αὐτὸν πνεῦμα Κυρίου καὶ ἔκρινεν τὸν Ἰσραήλ»⁶· καὶ πάλιν· «καὶ ἐγένετο ἐπὶ Ἰεφθάε πνεῦμα Κυρίου»⁷. Περὶ δὲ τοῦ Σαμφών· «καὶ ἠδρύνθη» λέγει «τὸ παιδίον καὶ ὁ Κύριος ηὐλόγησεν αὐτό»⁸, καὶ «ἤρξατο πνεῦμα Κυρίου συνεκπορεύεσθαι αὐτῷ»⁹, καὶ «ἦλθεν εἰς

3. Γέν. 1, 2.

4. Γέν. 6, 3.

5. Ἀριθ. 11, 29.

6. Κριτ. 3, 10.

7. Κριτ. 11, 29.

8. Κριτ. 13, 24.

9. Κριτ. 13, 25.

τῶ). Καί, «Ἦλατο ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου». Καὶ ὁ μὲν Δαβιδ ψάλλει «Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἐπ' ἐμοῦ». Καὶ πάλιν ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· «Τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με». Ἐν δὲ τῷ Ἑσατᾷ γέγραπται. «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με». Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου· «Οὐαί, τέκνα ἀποστάται. Τάδε λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις»· καὶ πάλιν ἄκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κορυφῇ λελάληκα· ἡνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ». Μετ' ὀλίγα δὲ οὕτω φησί· «Καὶ αὕτη αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἐμόν, ὃ ἔστιν ἐπὶ σοί»· καὶ αὖθις ἐν τοῖς ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων· «Οὐ πρόεσβυς, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτούς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς, καὶ ὑψωσεν αὐτούς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος· αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν, καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν». Ἰεζεκιήλ δὲ οὕτω λέγει· «Καὶ ἀνέλαβέ με Πνεῦμα, καὶ ἤγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐν ὁράσει, ἐν Πνεύματι Θεοῦ». Ἐν δὲ τῷ Δανιήλ· «Ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ, καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ· καθαρὸς γὰρ ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης». Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας φησὶν· «Οἶκος Ἰακώβ παρώξυνε Πνεῦμα Κυρίου». Καὶ διὰ τοῦ Ἰωήλ ὁ Θεὸς φησὶ· «Καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα, καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ

1. Κριτ. 15, 14.

2. Ψαλμ. 50, 13.

αὐτὸν Πνεῦμα Κυρίου»¹. Καὶ ὁ μὲν Δαβίδ ψάλλει· «καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλης ἀπ' ἐμοῦ»². Καὶ πάλιν εἰς τὸν ἑκατοστὸν τεσσαρακοστὸν δεῦτερον ψαλμὸν λέγει· «τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὀδηγήσει με ἐν γῆ εὐθείᾳ· ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός σου, Κύριε, ζήσεις με»³. Εἰς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐου ἔχει γραφῆ· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με»⁴. Ἐλέγετο δὲ πρὸ τούτου· «Οὐαὶ τέκνα ἀποστάται. Τάδε λέγει Κύριος. ἐποίησατε βουλήν οὐ δι' ἐμοῦ καὶ συνθήκασούδιὰ τοῦ Πνεύματός μου, προσθεῖναι ἁμαρτίας ἐφ' ἁμαρτίαις»⁵, καὶ πάλιν· «ἀκούσατε ταῦτα· οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ ἐλάλησα ἠνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην, καὶ νῦν Κύριος ἀπέστειλέ με καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ»⁶. Μετ' ὀλίγον δὲ λέγει οὕτω «καὶ αὕτη αὐτοῖς ἢ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, εἶπε Κύριος· τὸ πνεῦμα τὸ ἐμόν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ σοί»⁷, καὶ ἀμέσως εἰς τὴν συνέχειαν λέγει· «οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς καὶ ὑψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ»⁸. Ὁ Ἰεζεκιήλ δὲ λέγει οὕτω· «καὶ ἀνέλαβέ με Πνεῦμα καὶ ἤγαγέ με εἰς γῆν Χαλδαίων εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, ἐν ὄρασει, ἐν Πνεύματι Θεοῦ»⁹. Εἰς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Δανιήλ λέγει· «ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου ᾧ ὄνομα Δανιήλ καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλη. Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης»¹⁰. Καὶ ὁ μὲν Μιχαίας λέγει· «οἶκος Ἰακώβ παρώξυνε Πνεῦμα Κυρίου»¹¹. Καὶ διὰ τοῦ Ἰωήλ ὁ Θεὸς λέγει·

3. Ψαλμ. 142, 10 - 11.

4. Ἡσ. 61, 1.

5. Ἡσ. 30, 1.

6. Ἡσ. 48, 16.

7. Ἡσ. 59, 21.

8. Ἡσ. 63, 9 - 10.

9. Ἰεζ. 11, 24.

10. Δαν. (Σωσ. 45 - 46).

11. Μιχ. 2, 7.

Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα». Καὶ διὰ τοῦ Ζαχαρίου δὲ πάλιν, Θεοῦ φωνὴ ἐστὶ λέγοντος· «Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου, τοῖς προφήταις». Ὅτε καὶ αἰτιώμενος ὁ προ-
 5 φήτης τὸν λαόν, μετ' ὀλίγα ἔλεγε· «Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοῦ νόμου μου, καὶ τοὺς λόγους οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν». Καὶ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν Παλαιῶν ἀναλέξαντες, εἰρήκαμεν ὀλίγα.

10 6. Ἐρωτήσατε δὲ καὶ ὑμεῖς περὶ τῶν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις, καὶ ὧν ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἀκούσεσθε πῶς κάκει, πλείστης οὔσης διαφορᾶς πνευμάτων, κατ' ἐξαίρετον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἀπλῶς Πνεῦμα, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης, ἧς εἶπομεν, ὀνομάζεται. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἠνίκα, καθὰ προεῖπον, ἀνθρωπί-
 15 νως ἐβαπτίζετο, δι' ἣν ἐφόρει σάρκα, λέγεται καταβεβηκέναι ἐπ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τοῦτο διδοὺς μὲν τοῖς μαθηταῖς, ἔλεγε· «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον»· ἐδίδασκε δὲ αὐτούς· «Ὁ Παράκλητος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα». Καὶ μετ' ὀλίγα περὶ τοῦ αὐ-
 20 τοῦ ἔλεγε· «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ»· καὶ πάλιν· «Ὁὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν»· καὶ μετ' ὀλίγα· «Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ

1. Ἰωήλ 3, 1.

2. Ζαχ. 1, 6.

3. Ζαχ. 7, 12.

4. Πρβλ. Ἰω. 1, 32.

«καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα καὶ ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»¹. Καὶ διὰ τοῦ Ζαχαρίου δὲ πάλιν εἶναι Θεοῦ φωνὴ ἐκείνη ποῦ λέγει· «πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις»². Ὅταν καὶ κατηγορῶν ὁ προφήτης τὸν λαὸν μετ' ὀλίγον ἔλεγε· «καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακοῦειν τοῦ νόμου μου καὶ τοὺς λόγους, οὓς ἔξαπέστειλεν Κύριος παντοκράτωρ, ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χερσίν τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν»³. Καὶ ἀπ' αὐτὰ ἀφοῦ τὰ ἐπελέξαμεν ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, ἀνεφέραμεν ὀλίγα.

6. Ζητήσατε λοιπὸν καὶ ἐσεῖς νὰ μάθετε ὅσα λέγονται εἰς τὰ Εὐαγγέλια περὶ τούτου, καὶ ὅσα ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι καὶ θὰ πληροφορηθῆτε ὅτι καὶ ἐκεῖ, ἂν καὶ ὑπάρχει πολὺ μεγάλη διαφορὰ εἰς τὴν σημασίαν τῆς λέξεως πνεῦμα, κατ' ἔσοχὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον δὲν ὀνομάζεται ἀπλῶς Πνεῦμα, ἀλλὰ ἀναφέρεται μαζί με τὴν προσθήκην τὴν ὁποῖαν ἀνεφέραμεν. Διὰ τὸν Κύριον λοιπὸν, σύμφωνα με αὐτὰ ποῦ προανέφερα, ὅταν ἐβαπτίζετο ὅπως οἱ ἄνθρωποι ἐξ αἰτίας τοῦ σώματος τὸ ὁποῖον εἶχε, λέγεται ὅτι κατῆλθεν ἐπ' αὐτὸν τὸν Πνεῦμα τὸ ἅγιον⁴. τοῦτο ὅταν τὸ ἔδιδε εἰς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε· «λάβετε ἅγιον Πνεῦμα»⁵, ἐδίδασκε δὲ αὐτούς· «ὁ δὲ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ πέμπει ὁ Πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα»⁶. Καὶ μετ' ὀλίγον περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔλεγε· «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος τὸν ὁποῖον ἐγὼ θὰ ἀποστείλω πρὸς ἑσᾶς ἐκ μέρους τοῦ Πατρὸς μου, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἐκεῖνος θὰ μαρτυρήσῃ περὶ ἐμοῦ»⁷. Καὶ πάλιν· «οὐ γὰρ ὑμεῖς ἔστε οἱ λαλοῦντες ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν»⁸. Καὶ μετ' ὀλίγον· «εἰ δε ἐν δακτύ-

5. Ἰω. 20, 22.

6. Ἰω. 14, 26.

7. Ἰω. 15, 26.

8. Ματθ. 10, 20.

ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ».

Καὶ τὴν μὲν πᾶσαν θεολογίαν καὶ τὴν ἡμῶν τελείωσιν, ἐν ἣ συνῆπτεν ἡμᾶς ἑαυτῶ καὶ δι' ἑαυτοῦ τῷ Πατρὶ, ἐν τούτῳ
 5 συμπληρῶν, παρήγγειλε τοῖς μαθηταῖς· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»· ἐπαγγειλάμενος δὲ αὐτοῖς αὐτὸ πέμψειν, «παρήγγειλεν ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι»· καὶ μεθ' ἡμέρας ὀλίγας, («Ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν
 10 ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, ἦσαν πάντες ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὡσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας, καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον, οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὠφθῆσαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, καὶ ἐκάθισαν ἐφ' ἓνα ἕκαστον αὐτῶν· καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις, καθὼς τὸ Πνεῦμα
 15 ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς». Ἐνθεν οὖν καὶ διὰ μὲν τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐδίδοδο τοῖς ἀναγεννωμένοις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ἄγαθος δέ τις προεφήτευσεν ἐν τούτῳ λέγων· «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»· ὁ δὲ Παῦλος·
 20 («Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, ἣν περιποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος»· τοῦ τε εὐνούχου βαπτισθέντος, («Ἠρπάσε Πνεῦμα Κυρίου τὸν Φίλιππον»). Καὶ Πέτρος ἔγραψε· («Κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν· περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ
 25 ἐξηρεύνησαν προφηῆται, οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύ-

1. Λουκ. 11, 20.

2. Ματθ. 28, 19.

3. Πραξ. 1, 4.

4. Πράξ. 2, 1 - 4.

λω Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»¹.

Καὶ συμπληρώνων μὲ αὐτὸ ὅλην τὴν περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν καὶ τὴν ἰδικὴν μας τελειοποίησιν διὰ τῆς ὁποίας μᾶς συνήνωσε μὲ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του μὲ τὸν Πατέρα, παρήγγειλε εἰς τοὺς μαθητάς του· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»², ὑποσχεθεὶς δέ ὅτι θὰ στείλῃ τοῦτο εἰς αὐτούς «παρήγγειλεν εἰς αὐτούς ἀπὸ Ἱεροσολύμων μὴ χωρίζεσθαι»³· καὶ ὕστερα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας· «καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς ἦσαν ἅπαντες ὁμοῦ ἐπὶ τὸ αὐτό· καὶ ἐγένετο ἄφνω ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦχος, ὥσπερ φερομένης πνοῆς βιαίας καὶ ἐπλήρωσεν ὅλον τὸν οἶκον οὗ ἦσαν καθήμενοι· καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἕνα ἕκαστον αὐτῶν, καὶ ἐπλήσθησαν πάντες Πνεύματος ἁγίου καὶ ἤρξαντο λαλεῖν ἑτέροις γλώσσαις καθὼς τὸ Πνεῦμα ἐδίδου ἀποφθέγγεσθαι αὐτοῖς»⁴. Ἔρα λοιπὸν καὶ διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων μετεδίδοτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς ἀναγεννωμένους⁵· κάποιος δὲ ὀνόματι Ἄγαβος προεφήτευσεν ὡς πρὸς τοῦτο λέγων· «αὐτὰ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»⁶, ὁ δὲ Παῦλος λέγει· «προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους ποιμαίνειν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος»⁷, καὶ ὅταν ἐβαπτίσθη ὁ εὐνοῦχος· «Πνεῦμα Κυρίου ἤρπασε τὸν Φίλιππον»⁸. Καὶ ὁ Πέτρος πάλιν ἔγραψε· «κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως, σωτηρίαν ψυχῶν. Περὶ ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρένησαν προφηταὶ οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύ-

5. Πρβλ. Πράξ. 8, 17.

6. Πράξ. 21, 11.

7. Πράξ. 20, 28.

8. Πράξ. 8, 39.

σαντες, ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον ἐδηλοῦτο ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ, προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας». Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἐπέστειλεν· «Ἐν τούτῳ γινώσκωμεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ
5 Πνεύματος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν»· ὁ δὲ Παῦλος γράφει Ῥωμαίοις μὲν· «Ἑμεῖς δὲ οὐκ ἔστε ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἶπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην· εἰ δέ τὸ
10 Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν». Κορινθίοις δέ· «Τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;
15 Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν». καὶ μετ' ὀλίγα· «Οὐκ οἶδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἔστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»; Καὶ πάλιν· «Ἄλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι Θεοῦ ἡμῶν»· καὶ πάλιν· «Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστω καθὼς βούλεται»· καὶ πάλιν· «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὗ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία». Ὅρα δὲ πῶς καὶ
25 Γαλάταις ἐπιστέλλει λέγων· «Ἴνα ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ Πνεύματος λά-

1. Α' Πέτρ. 1, 9 - 11.

2. Α' Ἰω. 4, 13.

3. Ῥωμ. 8, 9 - 11.

σαντες, ἐρευνῶντες εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρούμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταύτας δόξας»¹. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης παρήγγειλε δι' ἐπιστολῆς· «ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ὑμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν»² ὁ δὲ Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Ρωμαίους μὲν «ὕμεις δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκί, ἀλλὰ ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν διὰ ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωῆ διὰ δικαιοσύνην· εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας ἐκ νεκρῶν Χριστὸν Ἰησοῦν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν»³ πρὸς τοὺς Κορινθίους δέ· «τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάρη τοῦ Θεοῦ. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ· ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χαρισθέντα ἡμῖν»⁴. Καὶ μετ' ὀλίγον λέγει· «δὲν γνωρίζετε ὅτι εἴσθε ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐντός σας;»⁵. Καὶ πάλιν· «ἀλλ' ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἡγιασθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»⁶ καὶ πάλιν· «πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται»⁷ καὶ πάλιν· «ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· οὐ δὲ τὸ Πνεῦμα Κυρίου, ἐλευθερία»⁸. Ἴδε δὲ καὶ τί παραγγέλλει δι' ἐπιστολῆς εἰς τοὺς Γαλάτας λέγων· «ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τοῦ Ἀβραάμ γένηται ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ, ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πνεύματος λάβω-

4. Α΄ Κορ. 2, 10 - 12.

5. Α΄ Κορ. 3, 16.

6. Α΄ Κορ. 6, 11.

7. Α΄ Κορ. 12, 11.

8. Β΄ Κορ. 3, 17.

βωμεν, διὰ τῆς πίστεως)· καὶ πάλιν· («Ὅτι δὲ ἔστε υἱοί, ἐξαπέ-
 στείλει ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν,
 κρᾶζον· Ἐφῆσ. 4, 30. Ὡστε οὐκέτι εἰ δοῦλος, ἀλλὰ υἱός. Εἰ
 δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ). Τοῖς δὲ Ἐφεσίοις
 5 οὕτως ἔλεγε· («Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ,
 ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως). Καὶ πάλιν·
 «Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος, ἐν τῷ συν-
 δέσμῳ τῆς εἰρήνης). Πρὸς δὲ Φιλιππησίους ἐπαρρησιάζετο γρά-
 φων· «Τί γάρ; Πλὴν ὅτι παντὶ τρόπῳ εἴτε προφάσει, εἴτε ἀλη-
 10 θείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται, καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χα-
 ρήσομαι. Οἶδα γάρ, ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ
 τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χρι-
 στοῦ, κατὰ τὴν ἀποκαταδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου, ὅτι ἐν οὐδενὶ
 αἰσχυρθήσομαι)· καὶ πάλιν· («Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ
 15 Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες, καὶ κενώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰη-
 σοῦ). Καὶ Θεσσαλονικεῦσι δὲ διαμαρτυρεῖται· («Τοιγαροῦν ὁ ἄ-
 θετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν διδόντα τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον αὐτοῦ εἰς ὑμᾶς)· καὶ πρὸς Ἑβραίους δὲ οὕτω· («Δη-
 λούντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν
 20 ἁγίων ὁδόν, ἔτι τῆς πρώτης σκηνηῆς ἐχοῦσης στάσιν)· καὶ πάλιν·
 («Πόσω δοκεῖτε χεῖρονος ἀξιοθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ
 Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς Διαθήκης κοινὸν ἡγησάμε-
 νος, ἐν ᾧ ἡγιασθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας); Καὶ
 πάλιν· («Εἰ γὰρ τὸ αἷμα τὰ ὄρων καὶ τράγων, καὶ σποδὸς δαμάλεως
 25 ραντίζουσα τοὺς κεκοινωνημένους ἀγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς
 καθαρότητα, πόσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ Πνεύμα-

1. Γαλ. 3, 14.

2. Γαλ. 4, 6 - 7.

3. Ἐφεσ. 4, 30.

μεν διὰ τῆς πίστεως»¹ καὶ πάλιν· «ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον· Ἄββᾶ ὁ Πατήρ. Ὡστε οὐκέτι εἶ δοῦλος ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ»². Εἰς τοὺς Ἐφεσίους δὲ ἔλεγε τὰ ἐξῆς· «καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως»³· καὶ πάλιν· «σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης»⁴. Πρὸς δὲ τοὺς Φιλιππησίους γράφων, ἔλεγε μετὰ παρρησίας· «τί γάρ; πλὴν ὅτι παντὶ τρόπῳ εἶτε προφάσει εἶτε ἀληθείᾳ, Χριστὸς καταγγέλλεται καὶ ἐν τούτῳ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι· οἶδα γὰρ ὅτι τοῦτό μοι ἀποβήσεται εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κατὰ τὴν ἀποκαραδοκίαν καὶ ἐλπίδα μου ὅτι ἐν οὐδενὶ αἰσχυνθήσομαι»⁵ καὶ πάλιν· «ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες»⁶. Καὶ εἰς τοὺς Θεσσαλονικεῖς δὲ βεβαιώνει ἐν διαμαρτυρίᾳ «τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν καὶ διδόντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς»⁷. Καὶ πρὸς τοὺς Ἑβραίους γράφει τὰ ἐξῆς· «τοῦτο δηλοῦντος τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, μήπω πεφανερῶσθαι τὴν τῶν ἁγίων ὁδὸν ἔτι τῆς πρώτης σκηνῆς ἐχούσης στάσιν»⁸ καὶ πάλιν· «πόσω δοκεῖτε χεῖρονος ἀξιωθήσεται τιμωρίας ὁ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, καὶ τὸ αἷμα τῆς διαθήκης κοινὸν ἠγησάμενος, ἐν ᾧ ἡγιασθη, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας;»⁹· καὶ πάλιν· «εἰ γὰρ τὸ αἷμα τράγων καὶ ταύρων καὶ σποδὸς δαμάλεως ραντίζουσα τοὺς κεκοινωμένους ἁγιάζει πρὸς τὴν τῆς σαρκὸς καθαρότητα, πόσω μᾶλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ Πνεύμα-

4. Ἐφεσ. 4, 3.

5. Φιλιπ. 1, 18 - 20.

6. Φιλιπ. 3, 3.

7. Α΄ Θεσ. 4, 8.

8. Ἐβρ. 9, 8.

9. Ἐβρ. 10, 29.

τος αἰωνίου ἐαυτὸν προσήνεγκεν ἄμωμον τῷ Θεῷ, καθαρῖσει τὴν
 συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων;» καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς
 δέ· «Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς
 ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ
 5 ἐπιφανεῖα τῆς παρουσίας αὐτοῦ».

7. Ἴδον πῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν πάσῃ τῇ θείᾳ Γραφῇ
 γνωρίζεται. Τί τοίνυν ὑμεῖς τοιοῦτον ἐν τῷ προφήτῃ ἐθεωρήσα-
 τε; Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ κἂν τὸ ἄρθρον ἔχει τὸ παρὰ τοῦ προφήτου λε-
 γόμενον νῦν «πνεῦμα», ἵνα κἂν πρόφασιν ἔχητε. Ἄλλ' ἀπλῶς
 10 ἐτολήμησατε τρόπους ἑαυτοῖς ἐπινοεῖν, καὶ εἰπεῖν τὸ λεγόμενον
 κίττεισθαι πνεῦμα, αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καίτοι δυνά-
 μνοι μαθεῖν καὶ παρὰ φιλολόγων ἀνδρῶν περὶ διαφορᾶς πνευ-
 μάτων. Λέγεται γὰρ καὶ ἀνθρώπου πνεῦμα, ὡς ψάλλει Δαβίδ·
 «Νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχον, καὶ ἤσχαλλε τὸ
 15 πνεῦμά μου». Ὁ δὲ Βαροῦχ ἐπευχόμενός φησι· «Ψυχὴ ἐν στενοῖς
 καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν κέκραγε πρὸς σέ». Καὶ ἐν μὲν τῇ ὥδῃ τῶν
 τριῶν παίδων· «Εὐλόγεῖτε, πνεύματα» καὶ «ψυχὰι δικαίων, τὸν
 Κύριον». Ὁ δὲ Ἀπόστολος γράφει· «Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρ-
 τυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα, καὶ
 20 κληρονόμοι»· καὶ πάλιν· «Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ
 πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ». Ἐν δὲ τῇ πρὸς Θεσσαλονι-
 κεῖς ἐπιστολῇ ἐπευχόμενος λέγει· «Ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦ-
 μα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖ».

25 Λέγεται δὲ καὶ ἀνέμων πνεύματα οὕτως ἐν μὲν τῇ Γενέσει·

1. Ἐβρ. 9, 13 - 14.

2. Β' Θεσ. 2, 8.

3. Ψαλμ. 76, 7.

τος αἰωνίου ἑαυτὸν προσήνεγκεν ἄνωμον τῷ Θεῷ, καθαρῖσει τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων;»¹. Καὶ πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς δὲ λέγει· «καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ»².

7. Ἴδου πῶς παρουσιάζεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἀγίαν Γραφήν. Διατί λοιπὸν σεῖς ἐθεωρήσατε ὅτι λέγεται καὶ τέτοιο εἰς τοὺς λόγους τοῦ προφήτου; Διότι οὔτε κἂν τὸ ἄρθρον ἔχει ἡ λέξις «πνεῦμα» τοῦ προφήτου ποῦ ἀναφέρεται τώρα, διὰ νὰ ἔχετε ἔστω καὶ μίαν δικαιολογίαν· ἀλλὰ ἀπλῶς ἐτολμήσατε νὰ ἐπινοήσετε τροπολογίας καὶ νὰ εἶπητε ὅτι τὸ πνεῦμα ποῦ λέγεται ὅτι κτίζεται, εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καίτοι ἤμπορούσατε νὰ μάθετε ἀπὸ μορφωμένους ἀνθρώπους περὶ τῆς διαφορᾶς ποῦ ὑπάρχει μεταξὺ τῶν πνευμάτων. Διότι λέγεται καὶ μετὰ τὴν σημασίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὅπως ψάλλει ὁ Δαβίδ· «νυκτὸς μετὰ τῆς καρδίας μου ἠδολέσχουν καὶ ἤσχαλλε τὸ πνεῦμά μου»³. Ὁ δὲ Βαρούχ παρακαλῶν λέγει· «ψυχὴ ἐν στενοῖς καὶ πνεῦμα ἀκηδιῶν κέκραγε πρὸς σέ»⁴. Καὶ εἰς μὲν τὴν ᾠδὴν τῶν τριῶν παιδῶν λέγεται· «νὰ εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχαὶ δικαίων τὸν Κύριον»⁵. Ὁ δὲ ἀπόστολος γράφει· «αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν ὅτι ἐσμέν τέκνα Θεοῦ· εἰ δὲ τέκνα καὶ κληρονόμοι»⁶ καὶ πάλιν «οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ»⁷. Εἰς δὲ τὴν πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολὴν παρακαλῶν λέγει· «ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπτως ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθεῖ»⁸.

Καὶ τῶν ἀνέμων αἱ πνοαὶ ὀνομάζονται πνεύματα· ἔτσι εἰς μὲν

4. Βαρούχ 3, 1.

5. Δαν. (Ὑμνος τριῶν παιδῶν, 63).

6. Ρωμ. 8, 16 - 17.

7. Α΄ Κορ. 2, 11.

8. Α΄ Θεσ. 5, 23.

«Καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ»· ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωνᾶ· «Καὶ Κύριος ἐξήγειρε πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευε τοῦ συντριβῆναι». Καὶ ἐν μὲν τῷ ἑκατοστῷ
 5 ἕκτῳ ψαλμῷ γέγραπται· «Εἶπε, καὶ ἔστη πνεῦμα καταϊγίδος, καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς». Ἐν δὲ τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ ὀδῶ φησὶ· «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιών, κρύσταλλος, πνεῦμα καταϊγίδος, τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ»· καὶ ἐν τῷ Ἰεζεκιήλ ἐπὶ
 10 τοῦ θρόνου Σόρ· «Ἐν καρδίᾳ θαλάσσης, ἐν ὕδατι πολλῷ ἠγρόν σε οἱ κωπηλάται σου· τὸ πνεῦμα τοῦ νότου συνέτριπέ σε».

8. Ἐντυγχάνοντες δὲ καὶ ὑμεῖς ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς, εὐρήσετε λεγόμενον πνεῦμα καὶ τὸν ἐν αὐτοῖς τοῖς θείοις λόγοις νοῦν, γράφοντος τοῦ Παύλου· «Ὅς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους
 15 Καινῆς Διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος. Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ». Τὸ μὲν γὰρ ῥητὸν γράμματι κεχάρακται· ὁ δὲ νοῦς ὁ ἐν αὐτῷ πνεῦμα λέγεται. Οὕτως καὶ «Ὁ νόμος πνευματικόν ἐστιν», ἵν' ὡς πάλιν εἴρηκε, μὴ δουλεύωμεν ἐν παλαιότητι γράμματος, ἀλλ' ἐν καινότητι πνεύματος.
 20 Καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγεν· «Ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῖ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας· οὐδὲν νῦν ἄρα κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας»· ὁ δὲ Φίλιππος, τὸν εὐνοῦχον ἀπὸ τοῦ

1. Γέν. 8, 1.

2. Ἰων. 1, 4.

3. Ψαλμ. 106, 25.

4. Ψαλμ. 148, 7 - 8.

5. Ὄνομασις τῆς πόλεως Τύρου εἰς τὴν Φοινικικὴν.

6. Ἰεζ. 27,25 - 26.

τὴν Γένεσιν λέγεται· «καὶ ἐπήγαγεν ὁ Θεὸς πνεῦμα ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ἐκόπασε τὸ ὕδωρ»¹. Εἰς τὸν Ἰωνᾶν δέ· «καὶ Κύριος ἐξήγειρεν πνεῦμα ἐπὶ τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγένετο κλύδων μέγας ἐν τῇ θαλάσῃ· καὶ τὸ πλοῖον ἐκινδύνευεν τοῦ συντριβῆναι»². Καὶ εἰς μὲν τὸν ἑκατοστὸν ἕκτον ψαλμὸν ἔχει γραφῆ «καὶ ἔστη πνεῦμα καταϊγίδος καὶ ὑψώθη τὰ κύματα αὐτῆς»³, εἰς δὲ τὸν ἑκατοστὸν τεσσαρακοστὸν ὄγδοον ψαλμὸν· «αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντες καὶ πᾶσαι ἄβυσσοι, πῦρ, χάλαζα, χιῶν, κρύσταλλος, πνεῦμα καταϊγίδος τὰ ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ»⁴. Καὶ εἰς τὸν Ἰεζεκιήλ διὰ τὸν θρόνον Σὸρ⁵ «ἐν καρδίᾳ θαλάσσης ἐν ὕδατι πολλῷ ἦγόν σε οἱ κωπηλάται σου· τὸ πνεῦμα τοῦ νότου συνέτριψέ σε»⁶.

8. Ἄν μελετήσετε δὲ καὶ σεῖς τὴν ἀγίαν Γραφήν, θὰ εὑρετε νὰ ὀνομάζεται πνεῦμα καὶ τὸ νόημα ποῦ ὑπάρχει εἰς τὰ θεῖα λόγια ὅπως ὅταν γράφη ὁ Παῦλος· «ὅς καὶ ἰκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους καινῆς διαθήκης, οὐ γράμματος, ἀλλὰ πνεύματος· τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ»⁷ διότι τὸ μὲν ρητὸν ἔχει γραφῆ διὰ γράμματος, τὸ δὲ νόημα ποῦ ὑπάρχει εἰς αὐτὸ λέγεται πνεῦμα. Οὕτω λέγει καὶ τὸ «γνωρίζομεν ὅτι ὁ νόμος εἶναι πνευματικός»⁸ διὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει εἶπει, νὰ μὴ δουλεύωμεν εἰς τὸ παλαιὸν γράμμα τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, ἀλλὰ σύμφωνα μὲ τὰς ὑποχρεώσεις ποῦ γεννᾷ ἡ νέα κατάστασις τῆς ἀπαλλαγῆς ἡμῶν ἀπὸ τὸν Νόμον⁹. Καὶ αὐτὸς μὲν εὐχαριστῶν ἔλεγε· «ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοῦ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας· οὐδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὁ γὰρ νόμος τοῦ Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας»¹⁰. Ὁ δὲ Φίλιππος θέλων νὰ στρέψῃ

7. Β΄ Κορ. 3, 6.

8. Ρωμ. 7, 14.

9. Πρβλ. Ρωμ. 7, 6.

10. Ρωμ. 7,25 - 8,2.

γράμματος εἰς τὸ πνεῦμα θέλων ἐπιστρέφειν, ἔλεγεν· «Ἄρα γε
 γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις»; Τοιοῦτον ἐσχηκῶς μαρτυρεῖται καὶ
 ὁ Χάλεβ ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς, τοῦ Θεοῦ λέγοντος· «Ὁ δὲ παῖς μου
 Χάλεβ, ὅτι ἐγεννήθη ἕτερον πνεῦμα ἐν αὐτῷ, καὶ ἐπηκολούθη-
 5 σέ μοι· εἰσάξω αὐτὸν εἰς τὴν γῆν, εἰς ἣν εἰσῆλθεν ἐκεῖ». Ἄλλη
 γὰρ διανοία παρὰ τὴν ἐκείνων αὐτὸς λαλήσας, εὐάρεστος τῷ
 Θεῷ γέγονε. Τοιαύτην ἔχειν προέτρεψεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν καρ-
 δίαν διὰ Ἰεζεκιήλ λέγων· «Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν
 καὶ πνεῦμα καινόν». Τούτων τοίνυν οὕτως ὄντων, καὶ τοσαύτης
 10 διαφορᾶς περὶ τῶν πνευμάτων δεικνυμένης, βελτίους ἂν ἦτε,
 εἰ, περὶ κτιζομένου πνεύματος ἀκούοντες, περὶ ἐνὸς τῶν προει-
 ρημένων ἐφρονεῖτε, οἷον ἦν περὶ οὗ ἐν Ἡσαΐα, γέγραπται· «Συ-
 νεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ, καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ,
 καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν δρυμῶ ξύλον ὑπὸ πνεύ-
 15 ματος σαλευθῆ»). Τοιοῦτον δὲ ἦν καί, «Ὁ ἐξήγγειρε Κύριος πνεῦ-
 μα ἐπὶ τὴν θάλασσαν» διὰ τὸν Ἰωνᾶν. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῇ βρον-
 τῇ καὶ τὰ τῶν ἀνέμων πνεύματα, ὡς ἐπὶ τοῦ ὑετοῦ τοῦ κατὰ τὸν
 Ἀχαάβ, ὡς γέγραπται· «Καὶ ἐγένετο ἕως ὧδε, καὶ ὧδε, καὶ ὁ
 οὐρανὸς συνεσκότασε νεφέλαις καὶ πνεύματι».

20 9. Ἄλλ' ἐπέιπερ Χριστοῦ, φησί, μνημονεύει τὸ λόγιον,
 ἀκολουθῶς καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον χρῆ νοεῖν. Εἶτα τὸ μὲν συννομάζεσθαι τῷ Χριστῷ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐθεωρήσατε, τὸ δὲ διαιρεῖν αὐτὸ τῇ φύσει, καὶ
 ἀποξενίζειν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ ποῦ κατενοήσατε, ὅτι τὸ μὲν Χριστὸν
 25 λέγετε μὴ εἶναι κτίσμα, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμά κτίσμα λέγετε;

1. Πράξ. 8, 30.

2. Ἀριθ. 14, 24.

3. Ἰεζ. 18, 31.

4. Ἡσ. 7, 2.

τὴν προσοχὴν τοῦ εὐνοῦχου ἀπὸ τὴν ἀπλῆν ἀνάγνωσιν τῶν γραμμάτων εἰς τὸ πραγματικὸν νόημα τούτων ἔλεγεν «ἀρά γε γινώσκεις ἃ ἀναγινώσκεις;»¹. Τοιοῦτον πνεῦμα ἀποδεικνύεται ὅτι ἔχει καὶ ὁ Χάλεβ ὅταν λέγη ὁ Θεὸς εἰς τοὺς Ἀριθμούς· «τὸν δούλον μου ὁμως Χάλεβ, ἐπειδὴ οὗτος ἔχει διαφορετικὸν φρόνημα καὶ μὲ ἠκολούθησε, θὰ φέρω εἰς τὴν γῆν εἰς τὴν ὁποίαν εἰσηλθεν»². Διότι ἐπειδὴ ὠμίλησε μὲ διαφορετικὸν φρόνημα ἀπὸ τὸ φρόνημα ἐκείνων, ἔγινεν εὐάρεστος εἰς τὸν Θεόν. Τέτοιο φρόνημα προέτρεψεν ὁ Θεὸς νὰ ἔχη ὁ λαὸς διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ, λέγων· «ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν»³. Λοιπὸν ἀφοῦ αὐτὰ οὕτως ἔχουν καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι ὑπάρχει τόσον μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῶν πνευμάτων, θὰ εἴσασταν καλύτεροι, ἐάν, ὅταν ἀκούγατε νὰ γίνεται λόγος περὶ πνεύματος ποῦ κτιζεται, ἔθεωρούσατε ὅτι λέγεται τοῦτο περὶ ἑνὸς ἐκ τῶν προαναφερθέντων, ὅπως ἦτο ἐκεῖνο περὶ τοῦ ὁποίου ἔχει γραφῆ εἰς τὸν Ἡσαΐαν· «συνεφώνησεν Ἀρὰμ πρὸς τὸν Ἐφραΐμ καὶ ἔξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ὅταν ἐν δρυμῶ ζύλον ὑπὸ πνεύματος σαλευθῆ»⁴. Τὸ ἴδιον νόημα δὲ εἶχε καὶ τὸ «ἐξαπέστειλεν ὁ Κύριος σφοδρὸν ἄνεμον εἰς τὴν θάλασσαν»⁵ διὰ τὸν Ἰωνᾶν. Διότι τὴν βροντὴν τὴν ἀκολουθεῖ τὸ φύσημα τῶν ἀνέμων ὅπως εἰς τὴν βροχὴν ἢ ὁποία συνέβη ἐπὶ Ἀχαάβ, καθὼς ἔχει γραφῆ· «καὶ ἐγένετο ἕως ὧδε καὶ ὧδε καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασεν νεφέλαις καὶ πνεύματι»⁶.

9. Ὅμως ἐπειδὴ, ἰσχυρίζεται ὁ ἀντίπαλος, ἀναφέρεται τὸ λόγιον εἰς τὸν Χριστόν, ὡς ἐκ τούτου καὶ τὸ λεγόμενον πνεῦμα οὐδὲν ἄλλο, παρὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρέπει νὰ ἐννοῆ. Ἐπειτα ἔθεωρήσατε ὅτι τὸ πνεῦμα ποῦ ὀνομάζεται μαζί μὲ τὸν Χριστόν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμως τὸ ὅτι τὸ διακρίνετε αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, καὶ τὸ ὅτι τὸ θεωρεῖτε ξένον ἀπὸ τὸν Υἱὸν ποῦ τὸ ἀντιληφθήκατε; Διότι διὰ τὸν μὲν Χριστόν λέγετε ὅτι δὲν εἶναι

5. Ἰων. 1, 4.

6. Γ' Βασ. 18, 45.

Καὶ ἄτοπὸν ἔστι τὰ ἀνόμοια τῇ φύσει συνονομάζειν, καὶ συνδο-
 ξάζειν. Ποία γὰρ κοινωμία, ἢ ποία ὁμοιότης τῷ κτίσματι πρὸς
 τὸν κτίστην; Ἐπεὶ ὦρα ὑμᾶς καὶ τῷ Υἱῷ συναριθμεῖν καὶ συνά-
 πτειν τὰ δι' αὐτοῦ γενόμενα κτίσματα. Ἦρκει μὲν οὖν περὶ πνεύ-
 5 ματος ἀνέμων νοεῖν τὸ γεγραμμένον, ὡσπερ εἴρηται, ἐπειδὴ δὲ
 προφασίζεσθε τὴν ἐν τῷ ῥητῷ περὶ τοῦ Χριστοῦ μνήμην, ἀναγ-
 καῖον ἰδεῖν ἀκριβῶς τὸ λεγόμενον, μὴ ἄρα καὶ περὶ τοῦ λεγομέ-
 νου κτίζεσθαι πνεύματος οἰκειότεραν εὐρωμεν τὴν διάνοιαν. Τί
 τοίνυν ἔστι τὸ ἀπαγγέλλειν εἰς ἀθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ,
 10 ἢ τὸ γίνεσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον, καὶ ἴσον εἶναι τοῦτο τῷ φάναι·
 «Ἴδου ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν· καὶ καλέσου-
 σι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ»· καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα περὶ τῆς ἐπι-
 δημίας αὐτοῦ γέγραπται; Τῆς δὲ ἐνσάρκου παρουσίας ἀπαγγελ-
 λομένης περὶ τοῦ Λόγου, ποῖον χρῆ πνεῦμα κτιζόμενον νοεῖν,
 15 εἰ μὴ τὸ ἀνακτιζόμενον τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦ-
 μα; Τοῦτο γὰρ καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ ἐπεγγείλατο ὁ Θεὸς λέγων·
 «Καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν, καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν·
 καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· καὶ δώ-
 σω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ Πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν».
 20 Πότε δὴ τοῦτο πεπλήρωται, εἰ μὴ ὅτε παραγενόμενος ὁ Κέριος
 ἀνεκαίνισε τὰ πάντα τῇ χάριτι; Ἴδου γὰρ καὶ ἐν τῷ ῥητῷ τούτῳ
 ἡ διαφορὰ τῶν πνευμάτων δείκνυται· καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τὸ ἡ-
 μῶν ἀνακαινιζόμενον, ἀλλ' ἑαυτοῦ φησιν αὐτὸ εἶναι ὁ Θεός, ἐν
 ᾧ καὶ τὰ ἡμῶν ἀνακαινίζεται· ὡς καὶ ὁ ψάλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ
 25 καὶ τρίτῳ ψαλμῷ λέγει· «Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ
 ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. Ἐξαποστε-

1. Πρβλ. Ἄμωσ 4, 13.

2. Ἦσ. 7, 14.

κτίσμα, διὰ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγετε ὅτι εἶναι κτίσμα; Καὶ εἶναι παράλογον τὰ ἀνόμοια ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν νὰ τὰ συνονομάζωμεν καὶ νὰ τὰ συνδοξάζωμεν. Διότι τί κοινόν, ἢ ποία ὁμοιότης τοῦ κτίσματος πρὸς τὸν κτίστην ὑπάρχει; Διότι σεῖς καὶ συναριθμεῖτε καὶ συνδέετε μὲ τὸν Υἱὸν τὰ κτίσματα ποῦ ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτοῦ. Ἦτο ἄρκετὸν λοιπὸν τοῦτο διὰ νὰ ἐνοησέτε ὅτι τὸ ρητὸν ἀφεῶρα τὴν πνοὴν τῶν ἀνέμων ὅπως ἀκριβῶς εἶχε λεχθῆ· ἐπειδὴ ὅμως προφασίζεσθε ὅτι εἰς τὸ ρητὸν γίνεται μνεῖα περὶ τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν μὲ ἀκρίβειαν αὐτὸ ποῦ λέγεται, μήπως εὕρωμεν πλέον κατάλληλον σκέψιν περὶ τοῦ λεγομένου ἀνέμου ποῦ ἐδημιουργήθη ¹.

Τί ἄλλο σημαίνει λοιπὸν αὐτὸ ποῦ λέγει ὅτι ἀναγγέλλει εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ, παρὰ αὐτό, ὅτι δηλαδὴ γίνεται αὐτὸς ἄνθρωπος· καὶ εἶναι τοῦτο ὅμοιον μὲ τὴν φράσιν «ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ» ² καὶ τὰ ἄλλα ποῦ ἔχουν γραφῆ περὶ τῆς ἐλεύσεώς του; Ὅταν λοιπὸν ἀναγγέλλεται ἡ ἔνσαρκος παρουσία τοῦ Λόγου, ποῖον λοιπὸν πνεῦμα πρέπει νὰ ἐννοοῦμεν δημιουργούμενον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀναγεννώμενον καὶ ἀνακαινιζόμενον πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων; Διότι τοῦτο τὸ ἐγνωστοποίησεν ὁ Θεὸς καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ λέγων· «καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινὸν δώσω ὑμῖν· καὶ ἀφελῶ τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην ἐκ τῆς σαρκὸς ὑμῶν· καὶ δώσω ὑμῖν καρδίαν σαρκίνην· καὶ τὸ Πνεῦμά μου δώσω ἐν ὑμῖν» ³. Πότε λοιπὸν ἐξεπληρώθη τοῦτο, τότε βέβαια μόνον ὅταν ἀφοῦ ἦλθεν ὁ Κύριος ἀνεκάνισε τὰ πάντα διὰ τῆς χάριτος; Διότι ἰδοὺ καὶ διὰ τοῦ ρητοῦ τούτου ἀποδεικνύεται ἡ διάφορος σημασία τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ λέξις πνεῦμα· καὶ ἄλλο μὲν εἶναι τὸ ἰδικόν μας πνεῦμα τὸ ἀνακαινιζόμενον, ὅμως καὶ αὐτὸ λέγει ὁ Θεὸς ὅτι εἶναι ἰδικόν του, διὰ τοῦ ὁποίου ἀναγεννῶνται καὶ τὰ ἰδικὰ μας πνεύματα· ὅπως καὶ ὁ ψάλλων εἰς τὸν ἑκατοστὸν τρίτον ψαλμὸν λέγει· «ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπι-

3. Ἰεζ. 36, 26 - 27.

λείψ τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρό-
 σωπον τῆς γῆς». Εἰ δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἀνακαινιζόμε-
 θα, οὐκ ἄρα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ νῦν λεγόμενον πνεῦμα
 κτίζεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἡμέτερον. Καὶ εἶπερ, διὰ τὸ πάντα γενέσθαι
 5 διὰ τοῦ Λόγου, φρονεῖτε καλῶς μὴ εἶναι κτίσμα τὸν Υἱόν, πῶς
 οὐ βλάβημόν ἐστι λέγειν κτίσμα ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάν-
 τα ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου τελειοῖ καὶ ἀνακαινίζει; Καὶ εἰ, διὰ
 τὸ γεγράφθαι ἀπλῶς πνεῦμα κτίζεσθαι, ἀνεπλάσαντο ἑαυτοῖς
 εἶναι τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πεισθῆναι λοιπὸν ὀφείλουσιν,
 10 ὅτι μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιόν ἐστι τὸ κτιζόμενον, ἀλλὰ τὸ ἡμέτε-
 ρόν ἐστι τὸ ἐν αὐτῷ ἀνακαινιζόμενον, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαβὶδ ἠῤῥε-
 το ψάλλον· «Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦ-
 μα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου». Ὡδε μὲν γὰρ λέγε-
 ται κτίζειν· πρότερον δὲ ἔπλασεν, ὁ Ζαχαρίας φησὶν· («Ἐκτεί-
 15 ρων τὸν οὐρανόν, καὶ θεμελιῶν τὴν γῆν, καὶ πλάσσων πνεῦμα
 ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ)· ὁ γὰρ πρότερον ἔπλασε, τοῦτο πεπτωκός,
 ἀνέκτισε, γενόμενος αὐτὸς ἐν τῷ κτίσματι, ὅτε ὁ Λόγος σὰρξ
 ἐγένετο, («Ἰνα»), ὡς ὁ Ἀπόστολος εἶπε, «τοὺς δύο κτίση εἰς ἓναν
 καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ
 20 ὁσιότητι τῆς ἀληθείας». Οὐ γὰρ ὡς ἑτέρου δημιουργηθέντος παρὰ
 τὸν ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα γενόμενον ἄνθρωπον ἔλεγεν· ἀλλὰ τὸν
 ἐν Χριστῷ κτισθέντα καὶ ἀνακαινισθέντα νοῦν συνεβούλευεν
 ἀναλαβεῖν ὅπερ καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ πάλιν δηλοῦται, λέγοντος αὐ-
 τοῦ· «Ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ
 25 ἵνα τί ἀποθνήσκατε, οἶκος Ἰσραὴλ; Διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον
 τοῦ ἀποθνήσκοντος, λέγει ὁ Ἄδωνάϊ Κύριος»·

1. Ψαλμ. 103, 29 - 30:

2. Ψαλμ. 50, 12.

3. Ζαχ. 12, 1.

στρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»¹. Ἀφοῦ δὲ ἀνακαινιζόμεθα διὰ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἄρα δὲν ἀναφέρεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτὸ ποῦ λέγεται τώρα ὅτι δημιουργεῖται ἀλλὰ εἰς τὸ ἰδικόν μας πνεῦμα. Καὶ ἀφοῦ βέβαια φρονεῖτε καλῶς ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα ὁ Θεός, ἐπειδὴ τὰ πάντα ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Λόγου, πῶς δὲν εἶναι βλασφημία τὸ νὰ ὀνομάζετε σεῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτίσμα, μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ τελειοποιεῖ καὶ ἀνακαινίζει τὰ πάντα; Καὶ ἂν διὰ τὸ ὅτι ἔχει γραφῆ ἀπλῶς καὶ μόνον ὅτι δημιουργεῖται πνεῦμα, συνεπέραναν μόνοι τους ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὑποχρεοῦνται νὰ πεισθοῦν λοιπὸν ὅτι δὲν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτὸ ποῦ δημιουργεῖται, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἰδικόν μας, τὸ ὁποῖον ἀνακαινίζεται δι' αὐτοῦ· διὰ τὸ ὁποῖον καὶ ὁ Δαβὶδ παρεκάλει ψάλλων· «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ Θεός, καὶ πνεῦμά εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου»². Καὶ ἐδῶ μὲν λοιπὸν λέγεται «κτίζειν», προηγουμένως δὲ ὁ Ζαχαρίας λέγει «ἔπλασεν» «ἐκτείνων τὸν οὐρανόν, καὶ θεμελιῶν τὴν γῆν καὶ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ»³ διότι ἐκεῖνο ποῦ προηγουμένως ἔπλασε, τοῦτο ἀφοῦ ἔξέπεσεν, τὸ ἀνέκτισεν ἐρχόμενος αὐτὸς εἰς τὸ κτίσμα, ὅταν ὁ Υἱὸς ἔγινε ἄνθρωπος, «ἵνα» καθὼς ὁ ἀπόστολος εἶπε «τοὺς δύο κτίση εἰς ἓνα καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας»⁴. Διότι δὲν τὸ ἔλεγεν αὐτὸ μὲ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἐδημιουργήθη ἄλλος ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον ποῦ ἐδημιουργήθη ἐξ ἀρχῆς κατ' εἰκόνα, ἀλλὰ συνεβούλευεν νὰ συμβῆ τοῦτο εἰς τὸν νοῦν ὁ ὁποῖος ἐκτίσθη καὶ ἀνεκαινίσθη διὰ τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο πάλιν καὶ διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ δηλοῦται ὅταν λέγῃ αὐτός· «ποιήσατε ἑαυτοῖς καρδίαν καινὴν καὶ πνεῦμα καινόν· καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκετε, οἶκος Ἰσραὴλ; Διότι οὐ θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀποθνήσκοντος λέγει Ἰεζεκιήλ Κύριος»⁵.

4. Ἐφεσ. 2, 15· 4, 24.

5. Ἰεζ. 18, 31 - 32.

10. Οὐκοῦν τοῦ κτιζομένου πνεύματος τοιαύτην ἔχοντας τὴν διάνοιαν, πρεπόντως ἂν νοηθεῖη καὶ ἡ στερεομένη βροντὴ ὁ πιστὸς λόγος, καὶ ἀσάλευτος τοῦ πνεύματος ὁ νόμος. Τούτου γὰρ ὑπηρέτας εἶναι θέλων τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἰωάννην, ἐκάλε-
 5 σεν ὁ Κύριος Βοανεργές, ὃ ἐστίν, υἱοὶ βροντῆς· ὃ γ' οὖν Ἰωάννης ἀληθῶς ἀπ' οὐρανοῦ βοᾷ· «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος». Πρῶτερον μὲν γὰρ σκιὰν εἶχεν ὁ νόμος τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, ὅτε δὲ ὁ Χριστὸς ἀπηγγέλθη τοῖς ἀνθρώποις καὶ παρεγένετο λέγων· «Αὐτὸς ὁ λαλῶν πά-
 10 ρειμι· τότε, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος, «Ἡ τούτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγειλαμένου πρῶτερον· ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείσω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ἵνα μείνη τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχομεν χάριν, δι' ἧς λα-
 15 τρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ». Ἦν δὲ λέγει βασιλείαν οὗτος ἀσάλευτον, ταύτην στερεωθεῖσαν ψάλλει Δαβίδ· «Ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται». Τὸ ἄρα παρὰ τῷ προφήτῃ ῥητὸν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ
 20 Σωτῆρος σημαίνει, ἐν ἧ καὶ ἡμεῖς ἀνεκαινίσθημεν καὶ ὁ νόμος τοῦ πνεύματος ἀσάλευτος διαμένει. Ἄλλ' οἱ τῷ ὄντι τροπικοί, συνθέμενοι τοῖς Ἀρειανοῖς, καὶ μεριστάμενοι μετ' αὐτῶν τὴν εἰς τὴν θεότητα βλασφημίαν, ἵνα ἐκεῖνοι μὲν τὸν Υἱόν, οὗτοι δὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα λέγωσιν, ἐτόλμησαν, ὡς αὐτοὶ φασί, τρώ-
 25 πους πάλιν ἑαυτοῖς ἐφευρεῖν καὶ παρεξηγεῖσθαι καὶ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν, ὃ καλῶς μὲν αὐτὸς ἔγραφε Τιμοθέῳ λέγων· «Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν

10. Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ «κτιζόμενον πνεῦμα» ἔχει αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ὀρθῶς δύναται νὰ νοηθῆ καὶ ὡς ἰσχυρὰ βροντὴ ὁ πιστὸς Λόγος, καὶ ἀκλόνητος ὁ νόμος τοῦ πνεύματος. Διότι ἐπειδὴ ἤθελε νὰ εἶναι ὑπηρέτης τούτου ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης τοὺς ὀνόμασεν ὁ Κύριος Βοανεργές τὸ ὁποῖον σημαίνει, υἱοὶ βροντῆς¹. Αὐτὸ λοιπὸν φωνάζει ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πρᾶγματι· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»². Διότι πρῶτα ὁ νόμος παρείχεν ἀμυδρῶς τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ, ὅταν ὁμως ἀνηγγέλθη ὁ Χριστὸς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἦλθε λέγων «ἐγὼ εἶμαι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς ποῦ σοῦ ὀμιλῶ»³ τότε, ὅπως εἶπεν ὁ Παῦλος «ἡ τούτου φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσεν, ἐπαγγειλαμένου πρότερον· ἔτι ἅπαξ ἐγὼ σείω οὐ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανόν. Τὸ δὲ ἔτι ἅπαξ δηλοῖ τῶν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, ἵνα μείνη τὰ μὴ σαλευόμενα. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, ἔχομεν χάριν, δι' ἧς λατρεύομεν εὐαρέστως τῷ Θεῷ»⁴. Ἐκείνην δὲ τὴν βασιλείαν ποῦ λέγει αὐτὸς ἀσάλευτον, αὐτὴν ὡς στερεωθεῖσαν τὴν ψάλλει ὁ Δαβὶδ· «ὁ Κύριος ἐβασίλευσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο· ἐνεδύσατο Κύριος δύναμιν καὶ περιεζώσατο. Καὶ γὰρ ἐστερέωσε τὴν οἰκουμένην, ἣτις οὐ σαλευθήσεται»⁵. Ἄρα λοιπὸν τὸ χωρίον ποῦ ὑπάρχει εἰς τὸν προφήτην ὑποδηλοῖ τὴν ἔλευσιν τοῦ Σωτῆρος, διὰ τῆς ὁποίας καὶ ἡμεῖς ἀνεκαινίσθημεν καὶ ὁ νόμος τοῦ πνεύματος, παραμένει ἀκλόνητος. Ἄλλὰ αὐτοὶ ποῦ εἶναι πρᾶγματι τροπικοί, ἄφοῦ συνεφώνησαν μὲ τοὺς Ἀρειανούς καὶ ἐμοίρασαν μὲ αὐτούς τὴν βλασφημίαν εἰς τὴν θεότητα, ὥστε ἐκεῖνοι μὲν τὸν Υἱόν, αὐτοὶ δὲ τὸ Πνεῦμα νὰ ὀνομάζουν κτίσμα, ἐτόλμησαν, καθὼς αὐτοὶ ἰσχυρίζονται, νὰ ἐπινοήσουν πάλιν διὰ τοὺς ἑαυτῶν τῶν τρόπους καὶ νὰ παρερμηνεύσουν καὶ τὸ ρητὸν τοῦ ἀποστόλου, τὸ ὁποῖον αὐτὸς μὲν ὀρθῶς ἔγραφε πρὸς τὸν Τιμόθεον λέγων· «διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ

2. Ἰω. 1, 1.

3. Ἰω. 4, 26.

4. Ἐβρ. 12, 26 - 28.

5. Ψαλμ. 92, 1.

ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν». Ἐκεῖνοι δὲ φάσκουσιν, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν ὠνόμασεν, εἶτα τοὺς ἀγγέλους, ἀνάγκη τοῖς ἀγγέλοις συναριθμεῖσθαι τὸ Πνεῦμα, τῆς τε αὐτῶν εἶναι
5 συστοιχίας καὶ αὐτό, καὶ ἄγγελον εἶναι μείζονα τῶν ἄλλων.

Πρῶτον μὲν οὖν τῆς ἀσεβείας ἐστὶν Οὐαλεντίνου τοῦτο τὸ εὔρημα καὶ οὐκ ἔλαβον οὗτοι τὰ ἐκείνου φθεγγόμενα. Ἐκεῖνος γὰρ ἔφησεν, ὅτι, πεμφθέντος τοῦ Παρακλήτου, συναπεστάλησαν αὐτῷ οἱ ἡλικιωῦνται αὐτοῦ ἄγγελοι· ἔπειτα δὲ τὸ Πνεῦμα κα-
10 τάγοντες εἰς τοὺς ἀγγέλους εἰς τὴν Τριάδα συντάσσοντες. Εἰ γὰρ μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν κατ' αὐτοὺς οἱ ἄγγελοι, δηλονότι τῆς Τριάδος εἰσὶν οἱ ἄγγελοι, καὶ οὐκ ἔτι «Λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενοι», οὐδὲ ἀγιαζόμενοι, ἀλλ' αὐτοὶ μᾶλλον ἀγιάζοντες ἄλλους ἂν εἶεν.

15 11. Τί οὖν ἡ τοσαύτη τούτων ἀπόνοια; Ποῦ τῶν Γραφῶν πάλιν εἶδρον ἄγγελον τὸ Πνεῦμα λεγόμενον; Τὰ αὐτὰ δέ μοι τοῖς προειρημένοις εἰπεῖν ἀνάγκη. Παράκλητος ἐλέχθη καὶ Πνεῦμα νόθεσίας, καὶ Πνεῦμα ἀγιασμοῦ, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ ἐλέχθη· οὐδαμοῦ δὲ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος, οὐδὲ
20 πνεῦμα διακονίας, οἳοὶ εἰσιν οἱ ἄγγελοι· ἀλλὰ μᾶλλον σὺν τῷ Υἱῷ καὶ αὐτὸ διακονεῖται παρὰ τοῦ Γαβριὴλ λέγοντος τῇ Μαρίᾳ· «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ· καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπι-

1. Α' Τιμ. 5, 21.

2. Κατήγετο ἐξ Αἰγύπτου· ἔδρασε καὶ ἐδίδαξε ἀρχικῶς εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθειαν καὶ τῶν ἄλλων αἰρεσιαρχῶν ἐπεδόθη εἰς τὴν διὰ περιοδειῶν διάδοσιν τῆς διδασκαλίας του. Ἐγκατασταθεὶς εἰς τὴν Ρώμην ἱδρυσε σχολὴν· ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὑποψήφιος ἐπίσκοπος Ρώμης μετὰ τὸν Ὑγίνον, ὡς ὁ Μαρκίων, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἀποσπασθεὶς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἱδρυσε ἰδίαν ἀνεξάρτητον κοινότητα. Συνέταξε διάφορα βιβλία, εὐαγ-

τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξης χωρὶς προκρίματος, μηδὲ ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν»¹. Ἰσχυρίζονται λοιπὸν αὐτοὶ ὅτι ἐπειδὴ ὠνόμασε πρῶτον τὸν Θεὸν καὶ τὸν Χριστὸν καὶ ἔπειτα τοὺς ἀγγέλους, πρέπει νὰ συγκαταριθμηῆται μὲ τοὺς ἀγγέλους τὸ Πνεῦμα, καθ' ὅτι εἶναι καὶ τῆς ἰδίας τάξεως μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ αὐτό, καὶ εἶναι ἄγγελος μεγαλύτερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους.

Ἐν πρώτοις τὸ ἐπινόημα τοῦτο τῆς ἀσεβείας εἶναι ἐφεύρεσις τοῦ Οὐαλεντίνου², ὅμως δὲν ἐπανέλαβον ἀκριβῶς τὰ λεγόμενα ἐκείνου. Διότι ἐκεῖνος ἰσχυρίσθη ὅτι ὅταν ἐστάλη ὁ Παράκλητος συναπεστάλησαν μὲ αὐτὸν καὶ οἱ συνομίληκοί του ἄγγελοι. Ἐπειτα ἐνῶ ὑποβιβάζουν τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων, ἐν τούτοις τὸ ἐντάσσουν εἰς τὴν Τριάδα. Ἄν ὅμως οἱ ἄγγελοι εἶναι μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσχυρισμούς των, εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ οἱ ἄγγελοι ἀνήκουν εἰς τὴν Τριάδα καὶ δὲν εἶναι πλέον «λειτουργικὰ πνεύματα τὰ ὁποῖα ἀποστέλλονται ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν»³ οὔτε καὶ θὰ ἡγιαζόντο ἀλλὰ μᾶλλον θὰ ἡγιαζον αὐτοὶ τοὺς ἄλλους.

11. Διατί λοιπὸν εἶναι τόσον μεγάλος ὁ παραλογισμὸς των; Ποῦ εἰς τὰς Γραφὰς εὔρον πάλιν νὰ καλῆται τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἄγγελος; Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβω τὰ προηγούμενα. Ὀνομάζεται Παράκλητος καὶ Πνεῦμα υἰοθεσίας, καὶ Πνεῦμα ἁγιασμοῦ, καὶ Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ· πουθενὰ ὅμως δὲν ὀνομάζεται ἄγγελος ἢ ἀρχάγγελος, ἢ Πνεῦμα διακονίας ὅπως καὶ οἱ ἄγγελοι· ἀλλὰ μᾶλλον ὑπηρετεῖται καὶ αὐτὸ μαζὶ μὲ τὸν Υἱὸν καθὼς φαίνεται ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος λέγει εἰς τὴν Μαρίαν· «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θὰ ἔλθῃ εἰς σέ καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις τοῦ Ὑψίστου θὰ σέ πε-

γέλιον, λόγους, ὕμνους καὶ ἐπιστολάς, ἀλλὰ μόνον ἀσήμαντα ἀποσπάσματα αὐτῶν σώζονται.

3. Ἑβρ. 1, 14.

σκιάσει σοι». Τῶν δὲ Γραφῶν μὴ λεγουσῶν ἄγγελον τὸ Πνεῦμα, ποία τούτοις ἀπολογία γένοιτ' ἂν τῆς τοσαύτης ἀλογίστου τόλμης; Ὅπου γε καὶ ὁ τὴν τοιαύτην αὐτοῖς κακόνοιαν ἐπισπείρας Οὐαλεντίνος τὸ μὲν Παράκλητον, τοὺς δὲ ἀγγέλους ὠνόμασεν·
5 εἰ καὶ ἐν τῷ ἴσῳ χρόνῳ, ἠλικιωτήν τοῖς ἀγγέλοις συντάσσει καὶ αὐτὸς τὸ Πνεῦμα ὁ ἀφρονέστατος.

Ἄλλ' ἰδοὺ, φασίν, ἐν τῷ προφήτῃ Ζαχαρία γέγραπται· «Τάδε λέγει ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί». Καὶ δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἄγγελον εἶναι τὸ Πνεῦμα σημαίνει τὸν ἐν αὐτῷ λαλοῦντα. Τοῦ-
10 το δὲ οὐκ ἂν εἶπον, εἰ τῇ ἀναγνώσει προσέχοντες ἦσαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ζαχαρίας, ἠνίκα τὴν ὄπτασίαν περὶ τῆς λυχνίας ἐώρακε, φησί· «Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος ὁ λαλῶν ἐν ἐμοί, καὶ εἶπεν· Οὐ γνώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Καὶ εἶπον· Οὐχὶ Κύριε. Καὶ ἀπεκρίθη, καὶ εἶπε πρὸς μὲ λέγων· Οὗτος ὁ λόγος Κυρίου πρὸς Ζορο-
15 βάβελ, λέγων· Οὐκ ἐν δυνάμει μεγάλη, οὐδὲ ἐν ἰσχύι, ἀλλ' ἐν Πνεύματί μου, λέγει Κύριος παντοκράτωρ». Εὐδῆλον οὖν, ὡς ὁ λαλῶν ἄγγελος τῷ προφήτῃ οὐκ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἄγγελος, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τοῦ Παντοκράτορος· καὶ διακονεῖται μὲν παρ' ἀγγέλου, ἀδιαίρετον δὲ τῆς θεό-
20 τητός ἐστι, καὶ ἴδιον τοῦ Λόγου.

Ἐπεὶ εἰ τὸ ἀποστολικὸν προφασίζονται ῥητόν, διὰ τὸ εἰρησθαι μετὰ τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, εἰπάτωσαν τίς ἐκ πάντων τούτων ἐστὶν ὁ τῇ Τριάδι συντασσόμενος; Οὐ γὰρ δὴ πάντες εἰς εἰσι τῷ ἀριθμῷ· ἢ τίς αὐτῶν ἐστὶν ὁ κατελθὼν
25 εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἴδει περιστερᾶς; Χίλια γὰρ χιλιάδες εἰσι καὶ μύρια μυριάδες οἱ λειτουργοῦντες. Ἡ διὰ τί, ἀνοιγομένων

1. Λουκ. 1, 35.
2. Ζαχ. 4, 1.
3. Ζαχ. 4, 5-6.

ρικαλύψη καὶ θὰ σέ διαποτίσῃ»¹. Ἐφοῦ λοιπὸν αἱ Γραφαὶ δὲν ὀνομάζουσι τὸ Πνεῦμα ἄγγελον, ποία ἀπολογία θὰ ὑπάρξῃ αὐτοῦς διὰ τὸ τόσον παράλογον τόλμημά των; Ἐφοῦ ἀκόμη καὶ ὁ Οὐαλεντίνος, ὁ ὁποῖος ἐνέπνευσεν εἰς αὐτοὺς αὐτὴν τὴν κακοδοξίαν, τὸ μὲν ἅγιον Πνεῦμα ὠνόμασε Παράκλητον, αὐτοὺς δὲ ἀγγέλους· καίτοι καὶ αὐτοὺς ὁ ἀνοητότατος συγχρόνως δίδει εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὴν αὐτὴν ἡλικίαν μὲ τοὺς ἀγγέλους.

Ἄλλὰ ἰδοὺ λέγουσι εἰς τὸν προφήτην Ζαχαρίαν ἔχει γραφῆ· «αὐτὰ λέγει ὁ ἄγγελος ὁ ὀμιλῶν ἐντός μου»² καὶ εἶναι φανερόν ὅτι ὁ ἄγγελος ὁ ὁποῖος ὀμιλεῖ ἐντός αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αὐτὸ δὲ δὲν θὰ ἠμποροῦσαν νὰ τὸ ἔλεγον, ἐὰν ἐπρόσσεχον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Ζαχαρίας, ὅταν εἶδε τὸ ὄραμα περὶ τῆς λυχνίας, λέγει· «καὶ ἀπήντησεν εἰς ἐμέ ὁ ἄγγελος ὁ ὀμιλῶν μετ' ἐμοῦ καὶ εἶπεν· δὲν γνωρίζεις τί σημαίνουν αὐτά; Καὶ εἶπον· ὄχι Κύριε. Καὶ τότε μοῦ ἀπήντησε καὶ εἶπε πρὸς ἐμέ τὰ ἐξῆς· οὗτος εἶναι ὁ λόγος τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Ζοροβάβελ· οὔτε δι' ὀπλων οὔτε διὰ δυνάμεων, ἀλλὰ διὰ τοῦ Πνεύματός μου, λέγει ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων»³. Εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι ὁ ὀμιλῶν ἄγγελος εἰς τὸν προφήτην δὲν ἦτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἦτο ἄγγελος, τὸ δὲ ὀμιλοῦν δι' αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοδυναμοῦ. Καὶ ὑπερετίθεται μὲν ἀπὸ τὸν ἄγγελον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εἶναι δὲ ἀδίαίρετον ἀπὸ τὴν θεότητα, καὶ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ.

Ἐφοῦ ἔχουσι ὡς δικαιολογίαν τὸ ἀποστολικὸν ρητὸν διὰ τὸ ὅτι δηλαδὴ ἔχει ἀναφέρει μετὰ τὸν Χριστὸν τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, ἃς μᾶς εἶπουν ποῖος ἐξ ὄλων τούτων εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἐντάσσεται εἰς τὴν Τριάδα; Διότι δὲν εἶναι ὅλοι ἕνας ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν. Ἡ, ἃς μᾶς εἶπουν, ποῖος ἀπὸ αὐτοῦ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κατῆλθεν εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐν εἶδει περιστερᾶς; Διότι εἶναι χίλια χιλιάδες καὶ μύρια μυριάδες οἱ ἄγγελοι⁴. Ἡ διατί, ὅταν ἠνοίγοντο οἱ οὐρανοὶ δὲν εἶχε λεχθῆ· καὶ κατῆλ-

4. Πρβλ. Δαν. 7, 10.

τῶν οὐρανῶν, οὐκ εἴρηται, Καὶ κατήλθεν ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἀλλὰ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἡ διὰ τί αὐτὸς ὁ Κύριος περὶ μὲν τῆς συντελείας διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς, διαστέλλων μὲν ἔλεγεν· «Ἀποστελεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ»;

5 Καὶ πρὸ τούτων εἴρητο· «Οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ». Καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· «Ἐξελεύσονται οἱ ἄγγελοι». Τοῖς δὲ μαθηταῖς διδούς ἔλεγε· «Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον»· ἀποστέλλων τε αὐτοὺς ἔλεγε· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου

10 Πνεύματος». Οὐ γὰρ ἄγγελον συνέτασσε τῇ θεότητι, οὐδὲ ἐν κτίσματι συνῆπτεν ἡμᾶς αὐτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, ὅπερ αὐτὸς ἐπαγγελλόμενος οὐκ εἴρηκεν ἄγγελον ἀποστέλλειν, ἀλλὰ «Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται», καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει καὶ δίδοται.

15 12. Καὶ Μωσῆς γ' οὖν, γινώσκων τοὺς μὲν ἀγγέλους κτίσματα, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἠνωμένον τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ, λέγοντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ «Πορεύου, ἀνάβηθι ἐντεῦθεν σὺ καὶ ὁ λαός σου, οὗς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου εἰς τὴν γῆν, ἣν ὤμοσα τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ Ἰσαάκ, καὶ τῷ Ἰακώβ λέγων· Τῷ σπέρ-

20 ματι ὑμῶν δώσω αὐτήν· καὶ συναποστελῶ πρὸ προσώπου σου τὸν ἄγγελόν μου, καὶ ἐκβαλεῖ τὸν Χαναταῖον», παραιτεῖται λέγων· «Εἰ μὴ αὐτὸς συμπορεύῃ μεθ' ἡμῶν, μὴ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν». Οὐκ ἐβούλετο γὰρ κτίσμα προηγῆσθαι τοῦ λαοῦ, ἵνα

-
1. Ματθ. 13, 41.
 2. Ματθ. 4, 11.
 3. Ματθ. 13, 49.
 4. Ἰω. 20, 22.
 5. Ματθ. 28, 19.
 6. Ἰω. 15, 26.

θεν εἰς ἀπὸ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους, ἀλλά, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἡ διατί αὐτὸς ὁ Κύριος ὅταν ὁμιλοῦσε εἰς τοὺς μαθητὰς του περὶ τῆς συντελείας τῶν αἰώνων, θέλων νὰ κάμη διάκρισιν τούτου ἀπὸ αὐτοὺς ἔλεγεν· «θὰ στείλῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους του»¹; Καὶ πρὸ τούτων τῶν λόγων εἶχεν εἶπει «ὅτι οἱ ἄγγελοι ὑπηρετοῦσαν αὐτὸν»². Καὶ πάλιν αὐτὸς λέγει· «θὰ ἐξέλθουν οἱ ἄγγελοι»³. Ὅταν δὲ ἔδιδε τοῦτο εἰς τοὺς μαθητὰς ἔλεγε· «λάβετε Πνεῦμα ἅγιον»⁴ καὶ ὅταν τοὺς ἔστειλε εἰς τὸ κήρυγμα ἔλεγεν εἰς αὐτοὺς· «πηγαίνετε τώρα νὰ διδάξετε εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτοὺς ποὺ θὰ πιστεύσουν καὶ θὰ γίνουν μαθηταὶ σας, βαπτίσατέ τους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁵. Δὲν ἐνέτασεν ἄγγελον εἰς τὴν θεότητα, οὔτε συνήνωνεν ἡμᾶς μετὰ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸν Πατέρα διὰ μέσου κτίσματος, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ ὑπέσχετο τὴν χορήγησιν τοῦ Πνεύματος δὲν εἶπεν ὅτι θὰ ἀποστείλῃ ἄγγελον, ἀλλὰ «τὸ ἅγιον Πνεῦμα ποὺ εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται μὲν ἀπὸ τὸν πατέρα»⁶ λαμβάνει ὁμῶς ἀπὸ τὸν Υἱὸν⁷ καὶ ὑπ' αὐτοῦ δίδεται εἰς τὸν κόσμον.

12. Καὶ ὁ Μωυσῆς λοιπὸν ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι κτίσματα, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἠνωμένον μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, ὅταν εἶπεν εἰς αὐτὸν ὁ Θεὸς «ἀναχώρησε σὺ καὶ ὁ λαός, τὸν ὁποῖον ἐξήγαγες ἀπὸ τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου, ἀνελθε ἀπὸ ἐδῶ εἰς τὴν γῆν τὴν ὁποῖαν ὑπέσχεθην μεθ' ὄρκου εἰς τὸν Ἀβραάμ καὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ τὸν Ἰακώβ ὅταν εἶπον· θὰ δώσω αὐτὴν εἰς τοὺς ἀπογόνους σου· καὶ θὰ ἀποστείλω ἄγγελον ἔμπροσθέν σου διὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Χανααίους»⁸ ἀποφύγει νὰ πράξῃ τοῦτο λέγων· «ἐὰν σὺ ὁ ἴδιος δὲν συμπορευθῆς μαζί μας, μὴ μᾶς ἀναβιβάσῃς ἀπὸ ἐδῶ»⁹. Δὲν ἠθελε νὰ πορευεῖται ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ κτίσμα, διὰ νὰ μὴ μάθουν νὰ λατρεύ-

7. Πρβλ. Ἰω. 16, 14.

8. Ἔξ. 33,1-2.

9. Ἔξ. 33, 15.

μη μάθωσι λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν. Ἀμέλει, τὸν ἄγγελον παραιτησάμενος, παρεκάλει αὐτὸν τὸν Θεὸν καθηγεῖσθαι αὐτῶν. Τοῦ δὲ Θεοῦ ἐπαγγελιαμένον καὶ εἰπόντος πρὸς αὐτόν· «Καὶ τοῦτόν σου τὸν λόγον, ὃν εἶρηκας, 5 ποιήσω· εὗρηκας γὰρ χάριν ἐνώπιόν μου, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας»· γέγραπται ἐν τῷ Ἑσαΐα· «Ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ ἐστὶν ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ἀναγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωσῆν;» καὶ μετ' ὀλίγα φησί· «Κατέβη Πνεῦμα παρὰ Κυρίου καὶ ὠδήγησεν αὐτούς. Οὕτως 10 ἤγαγες τὸν λαόν σου ποιήσας σεαυτῷ ὄνομα δόξης»· τίς ἐκ τούτων οὐ συνοραῖ τὴν ἀλήθειαν; Τοῦ γὰρ Θεοῦ ἐπαγγελιαμένον καθηγεῖσθαι, ἰδοὺ οὐκ ἔτι ἄγγελον ἐπαγγέλλεται πέμπειν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ καθηγούμενόν ἐστι τοῦ λαοῦ. Καὶ δείκνυται, ὅτι οὐ τῶν κτισμάτων, 15 οὐδὲ ἄγγελός ἐστι τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστιν, ἠνωμένον τῇ θεότητι τοῦ Πατρὸς· Αὐτὸς γὰρ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι καθηγεῖτο τοῦ λαοῦ· ὅθεν καὶ διὰ πάσης τῆς Γραφῆς φησιν· «Ἐγὼ ἀνήγαγον ὑμᾶς ἐκ γῆς Αἰγύπτου· μάρτυρες ὑμεῖς ἐστε, εἰ Θεὸς ἦν ἀλλότριος ἐν ὑμῖν πλην ἐμοῦ». Καὶ οἱ 20 ἅγιοι δὲ προσφωνοῦσι τῷ Θεῷ· «Ὁδήγησας ὡς πρόβατα τὸν λαόν σου»· καί, «Ὁδήγησεν αὐτούς Κύριος ἐπ' ἐλπίδι καὶ οὐκ ἐδειλίασαν». Τούτῳ καὶ τὸν ὕμνον ἀνατιθέασι λέγοντες· «Τῷ διαγαγόντι τὸν λαόν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος αὐτοῦ». Ὁ δὲ μέγας Μωσῆς συνεχῶς διηγεῖται· «Κύριος 25 ὁ Θεὸς ὁ προπορευόμενος πρὸ προσώπου ὑμῶν». Τὸ ἄρα τοῦ

1. *Εξ. 33, 17.

2. Ἑσ. 63,11 - 12.

3. Ἑσ. 63, 14.

4. Λευϊτ. 11, 45.

5. Πρβλ. Δευτ. 32, 29. Πρβλ. Ἑσ. 45, 21. Ὡσ. 13, 4.

ουν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ὁ ὁποῖος ἔκτισε τὰ πάντα. Λοιπὸν ἀφοῦ ἀπέφυγε νὰ δεχθῆ τὸν ἄγγελον, παρεκάλει τὸν Θεὸν νὰ τοὺς καθοδηγήσῃ. Ὁ δὲ Θεὸς ἀνήγγειλε καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν· «θὰ πραγματοποιήσω καὶ αὐτὴν τὴν αἴτησιν, τὴν ὁποῖαν τώρα ὑπέβαλες, διότι σὺ ἔτυχες τῆς εὐνοίας μου καὶ γνωρίζω τὸ ὄνομά σου» ¹. Ἔχει δὲ γραφῆ εἰς τὸν Ἡσαΐαν· «ὁ ὁποῖος ἀνεβίβασε ἐκ τῆς χώρας Χωρηθβ εἰς τὴν Αἴγυπτον τὸν Μωυσῆν, ὁ ὁποῖος ἦτο ποιμὴν προβάτων· ποῦ εἶναι τώρα ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ἐνέπνεεν αὐτοὺς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος» ²; Καὶ μετ' ὀλίγον λέγει· «κατέβη προστατευτικὸν Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Κύριον καὶ ὠδήγησεν αὐτούς· οὕτως ὠδήγησες σὺ τὸν λαόν σου διὰ νὰ κάμῃς εἰς τὸν ἑαυτὸν σου ὄνομα ἔνδοξον» ³. Ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἀντιλαμβάνεται τὴν ἀλήθειαν; Διότι ἐνῶ ὁ Θεὸς ὑπόσχεται ὅτι θὰ τοὺς καθοδηγήσῃ, δὲν ὑπόσχεται ὁμως ὅτι θὰ στείλῃ ἄγγελον, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, καὶ αὐτὸ εἶναι ποὺ ὀδηγεῖ τὸν λαόν. Καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὰ κτίσματα οὔτε εἶναι ἄγγελος τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ εἶναι ὑπεράνω τῆς κτίσεως, ἠνωμένον μὲ τὴν θεότητα τοῦ Πατρός· διότι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ὠδήγει τὸν λαόν· ὅθεν καὶ δι' ὅλης τῆς Γραφῆς λέγει· «ἐγὼ εἶμαι ὁ Κύριος ὁ ὁποῖος σᾶς ἀνήγαγον ἐκ γῆς Αἰγύπτου ⁴· σεῖς εἴσθε μάρτυρες, ἂν ὑπῆρξε ξένος Θεὸς ἀνάμεσά σας πλὴν ἐμοῦ» ⁵. Καὶ οἱ ἅγιοι προσφωνοῦν τὸν Θεόν· «ὠδήγησες τὸν λαόν σου ὡς πρόβατα» ⁶, καὶ· «κατηύθυνεν αὐτοὺς ὁ Κύριος εἰς ἀσφαλὲς μέρος, οὕτως ὥστε δὲν ἐφοβοῦντο» ⁷. Εἰς αὐτὸν ἀφιερώνουν καὶ τὸν ὕμνον λέγοντες· «αὐτόν, ὁ ὁποῖος ὠδήγησε τὸν λαόν του διὰ τῆς ἐρήμου, διότι τὸ ἔλεός του εἶναι αἰώνιον» ⁸. Ὁ δὲ μέγας Μωυσῆς συνεχῶς διηγεῖται· «Κύριος ὁ Θεός σας, ὁ ὁποῖος πορεύεται ἔμπροσθέν σας» ⁹. Ἄρα λοιπὸν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ

6. Ψαλμ. 76, 21.

7. Ψαλμ. 77, 53.

8. Ψαλμ. 135, 16.

9. Δευτ. 1, 30.

Θεοῦ Πνεῦμα οὐκ ἂν εἶη ἄγγελος, οὐδὲ κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς θεότητος αὐτοῦ. Τοῦ γὰρ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ λαῷ, ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἦν ἐν αὐτοῖς.

13. Ἄλλ' ἔστω ταῦτα, φασὶ καὶ αὐτοί· διὰ τί οὖν ὁ Ἀπό-
 5 στολος μετὰ τὸν Χριστὸν οὐκ ὠνόμασε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους; Τὸ αὐτὸ δ' ἂν τις αὐτοὺς ἐρω-
 τήσειε. Διὰ τί μὴ ἀρχαγγέλους, μηδὲ χερουβίμ, μηδὲ σεραφίμ, μηδὲ κυριότη-
 τας, μηδὲ κρυιότητας, μηδὲ θρόνους, μηδὲ ἕτερόν τι, ἀλλ' ἐκλεκτοὺς
 10 μόνους ἀγγέλους ὠνόμασεν ὁ Παῦλος; Ἄρ' οὖν, ἐπεὶ μὴ οὕτως ὠνόμασεν, οἱ ἄγγελοι ἀρχάγγελοι εἰσιν, ἢ μόνοι ἄγγελοι εἰσι,
 καὶ οὔτε σεραφίμ, ἢ χερουβίμ, οὐκ ἀρχάγγελοι, οὐδὲ κυριότη-
 15 τες, οὐ θρόνοι, οὐκ ἀρχαί, οὐχ ἕτερόν τι ἐστίν; Ἀλλὰ τοῦτό ἐστιν ἀνάγκη μὲν ἐπιβάλλειν τῷ Ἀποστόλῳ, διὰ τί μὴ οὕτως, ἀλλ' οὕτως ἔγραψεν, ἀγνοεῖν δὲ τὰς θείας Γραφάς, καὶ διὰ τοῦ-
 20 το πλανᾶσθαι περὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἴδου γὰρ παρὰ μὲν τῷ Ἡσαΐα γέγραπται· «Προσαγάγετε πρὸς με, καὶ ἀκούσατε ταῦτα· Οὐκ ἀπ' ἀρχῆς ἐν κρυφῇ λελάληκα· ἠνίκα ἐγένετο, ἐκεῖ ἤμην· καὶ νῦν Κύριος ἀπέσταλκέ με, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ»· παρὰ δὲ τῷ Ἀγγαίῳ· «Καὶ νῦν κατίσχυε Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ κα-
 25 τίσχυε Ἰησοῦ ὁ τοῦ Ἰωσεδέκ, ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας, λέγει Κύριος. Καὶ κατισχυέτω πᾶς ὁ λαὸς τῆς γῆς, λέγει Κύριος· καὶ ποιεῖ-
 τε, διότι μεθ' ὑμῶν ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος παντοκράτωρ, καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐφέστηκεν ἐν μέσῳ ὑμῶν». Καὶ παρ' ἀμφοτέ-
 30 ροις τοῖς προφήταις περὶ μόνου τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Πνεύματος μνήμη γέγονε. Τί τοίνυν καὶ περὶ τούτου φήσουσιν; Εἰ γάρ, ἐ-
 πειδὴ τοῦ Χριστοῦ μνημονεύσας ὁ Παῦλος περὶ μὲν τοῦ Πνεύ-
 35 ματος ἐσιώπησε, τῶν δὲ ἐκλεκτῶν ἀγγέλων ἐμνημόνευσε, διὰ τοῦτο ἐν ἀγγέλοις τὸ Πνεῦμα συντάττουσιν ὥρα, καὶ τοῖς προ-

δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι οὔτε ἄγγελος, οὔτε κτίσμα, ἀλλὰ ἀνήκει εἰς τὴν θεότητα. Διότι μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὸν λαὸν ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι.

13. Ἐστω ὅτι αὐτὰ ἔτσι εἶναι λέγουν καὶ αὐτοί· ὁμως διατὶ ὁ ἀπόστολος μετὰ τὸν Χριστὸν δὲν ὠνόμασε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους; Τὸ ἴδιον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς εἰς αὐτοὺς· διατὶ οὔτε ἀρχαγγέλους, οὔτε χερουβείμ, οὔτε σεραφείμ, οὔτε κυριότητας, οὔτε θρόνους, οὔτε κάτι ἄλλο, ἀλλὰ μόνους τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους ἀνέφερεν ὁ Παῦλος; Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν τοὺς ἀνέφερε συμαίνει ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι ἀρχάγγελοι, ἢ ὅτι μόνον ἄγγελοι ὑπάρχουν, καὶ οὔτε σεραφείμ ἢ χερουβείμ, οὔτε ἀρχάγγελοι, οὔτε κυριότητες, οὔτε θρόνοι, οὔτε ἀρχαὶ οὔτε ἄλλο τι ὑπάρχει; Ἄλλὰ τοῦτο σημαίνει ὅτι θέτουν περιορισμοὺς εἰς τὸν ἀπόστολον, διατὶ δὲν ἔγραφεν ἔτσι, ἀλλὰ διαφορετικά, καὶ ὅτι ἀγνοοῦν τὰς θείας Γραφάς, καὶ διὰ τοῦτο πλανῶνται ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Διότι ἰδοὺ εἰς μὲν τὸν Ἡσαΐαν ἔχει γραφῆ· «πλησιάσατε πρὸς με καὶ ἀκούσατε ταῦτα· ἀπ' ἀρχῆς δὲν ἐλάλησα ἐν κρυπτῷ, ἀφ' ὅτου ἔγινε τοῦτο, ἤμην ἐκεῖ, καὶ τώρα ὁ Κύριος μὲ ἀπέστειλε μαζί μὲ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ»¹· εἰς δὲ τὸν Ἀγγαῖον· «καὶ τώρα ἔχε θάρρος Ζοροβάβελ, λέγει ὁ Κύριος· ἔχε θάρρος, Ἰησοῦ, υἱὲ τοῦ Ἰωσεδέκ, ἀρχιερεῦ· ἔχετε θάρρος ὅλος ὁ λαὸς τῆς χώρας, λέγει ὁ Κύριος, καὶ ἐργασθῆτε, διότι ἐγὼ εἶμαι μαζί σας, λέγει Κύριος ὁ παντοδύναμος, καὶ τὸ Πνεῦμά μου διαμένει ἐν μέσῳ ὑμῶν»². Καὶ οἱ δύο προφηταὶ μόνον περὶ τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμιλοῦν. Λοιπὸν τί θὰ ἰσχυρισθοῦν καὶ περὶ τούτου; Διότι ἂν λόγῳ τοῦ ὅτι ὁ Παῦλος, ὅταν ὠμίλησε περὶ Χριστοῦ, δὲν ἐμνημόνευσε τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ τοὺς ἀγγέλους, τοποθετοῦν τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀγγέλων, εἶναι καιρὸς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν τῶν προφητικῶν λόγων, νὰ σκεφθοῦν τολμηρὰ καὶ περὶ αὐτοῦ πού

2. Ἄγγ. 2, 4-5.

φητικοῖς τούτοις ἐντυγχάνοντας, τολμηρότερον αὐτοὺς διαλογίζεσθαι καὶ περὶ τοῦ σεσιωπημένου. Ἐάν τε γὰρ τὸν Κύριον εἶναι, φήσουσιν εἶναι τὸν Υἱόν, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Πατρὸς; Ἐάν τε τὸν Πατέρα εἴπωσι, τί ἂν εἴποιεν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Τὴν γὰρ
5 ἀκολουθοῦσαν κατ' ἐκείνους δυσφημίαν μηδὲ λογίσασθαι τινα γένοιτο· ἀνάγκη γὰρ αὐτοὺς εἰπεῖν, ἢ ὅτι οὐκ ἔστιν, ἢ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖν τὸ σεσιωπημένον.

14. Τί δ' ἂν εἴποιεν, ἐὰν ἀκούσωσι καὶ τοῦ Κυρίου λέγοντος· «Κριτὴς τις ἐν τινὶ χώρᾳ, τὸν Θεὸν μὴ φόβούμενος, καὶ
10 ἄνθρωπον μὴ ἐντρεπόμενος». Ἐὰν, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄνθρωπον, ὁ Υἱὸς ἔστιν οὗτος ὁ ἄνθρωπος, ὃν οὐκ ἐνετρέπη ὁ ἄδικος κριτής; Ἐὰν ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασε τὸν ἄνθρωπον, τρίτος ἔστιν ὁ Υἱὸς μετὰ τὸν ἄνθρωπον, καὶ τέταρτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τί δὲ ἄρα, ἐὰν καὶ τοῦ Ἀποστόλου ἐν τῇ
15 αὐτῇ ἐπιστολῇ πάλιν λέγοντος ἀκούσωσι· «Παραγγέλλω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τὴν καλὴν ὁμολογίαν, τηρῆσαί σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ἀνεπίληπτον»; Ἐὰν οὖν, ἐπειδὴ σεσιώπηκε νῦν περὶ ἀγγέλων καὶ Πνεύ-
20 ματος, ἀμφιβάλλουσι περὶ Πνεύματος, εἰ ἔστι, καὶ περὶ ἀγγέλων, εἰ εἰσι; Ναὶ ἀμφιβάλλουσιν ἕως τοιαῦτα δυσφημεῖν περὶ τοῦ Πνεύματος μεμελετήκασιν. Ἐὰν δὲ ἀκούσωσι τῆς Γραφῆς λεγούσης ἐν τῇ Ἐξόδῳ, «Ἐφοβήθη δὲ ὁ λαὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐπίστευσαν τῷ Θεῷ, καὶ Μωσῆ, τῷ θεράποντι αὐτοῦ», ἄρα συνα-
25 ριθμίσουσι τῷ Θεῷ, τὸν Μωσῆν, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν οὐ νοήσουσι τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωσῆν; Τί δέ, ἐὰν ἀκούσωσι καὶ τοῦ πατριάρχου Ἰακώβ εὐλογοῦντος τὸν Ἰωσήφ καὶ λέγοντος·

παρασιωπᾶται. Διότι ἂν δεχθῶν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁ Κύριος, τί θὰ εἶπουν περὶ τοῦ Πατρὸς; Καὶ ἂν δεχθῶν ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ὁ Κύριος, τί θὰ εἶποῦν περὶ τοῦ Υἱοῦ; Τὰς συνεπείας δηλαδὴ τῆς βλασφημίας των οὔτε νὰ τὰς συλλογισθῆ ἡμπορεῖ κανεὶς· διότι ἀναγκαστικὰ αὐτοὶ πρέπει νὰ εἶποῦν, ἢ ὅτι δὲν ὑπάρχει, ἢ ὅτι συγκαταλέγεται εἰς τὰ δημιουργήματα αὐτὸ ποῦ παρασιωπᾶται.

14. Τί θὰ εἶποῦν ὅταν ἀκούσουν καὶ τὸν Κύριον νὰ λέγῃ· «κάποιος δικαστὴς εἰς μίαν πόλιν, δὲν ἐφοβεῖτο τὸν Θεὸν οὔτε ἐντρέπετο κανένα ἄνθρωπον»¹. Μήπως, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ἀνέφερεν ἄνθρωπον, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὁ Υἱός, τὸν ὁποῖον δὲν ἐνετράπη ὁ ἄδικος δικαστὴς; Ἡ ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ἀνέφερε τὸν ἄνθρωπον, ὁ Υἱὸς εἶναι τρίτος μετὰ τὸν ἄνθρωπον καὶ τέταρτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Λοιπὸν τί θὰ εἶπουν, ἂν ἀκούσουν καὶ τὸν ἀπόστολον εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν πάλιν νὰ λέγῃ· «παραγγέλλω εἰς σὲ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος δίδει εἰς ὅλα ζωὴν, καὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐνώπιον τοῦ Ποντίου Πιλάτου ἔδωκε τὴν καλὴν ὁμολογίαν ὅτι εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, νὰ τηρήσῃς τὴν ἐντολὴν καθαρὰν ἀπὸ κάθε μολυσμόν, ἀπηλλαγμένην ἀπὸ κάθε κατηγορίαν»²; Μήπως λοιπὸν, ἐπειδὴ δὲν ἔχει ὁμιλήσει τώρα περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀμφιβάλλουν ἂν ὑπάρχη ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἂν ὑπάρχουν ἄγγελοι; Βεβαίως ἀμφιβάλλουν, ἀφοῦ ἔχουν κάμει τοιούτους συλλογισμοὺς καὶ ἐκφέρουν τοιαύτας ὑβρεὶς ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅταν δὲ ἀκούσουν τὴν ἁγίαν Γραφὴν νὰ λέγῃ εἰς τὸ βιβλίον τῆς Ἐξόδου· «εφοβήθη δὲ ὁ λαὸς τὸν Κύριον, καὶ ἐπίστευσεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν τὸν δοῦλόν του»³, ἄρα γε θὰ συναριθμήσουν τὸν Μωυσῆν μετὰ τὸν Θεόν, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν δὲν θὰ ἐννοήσουν τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μόνον τὸν Μωυσῆν; Τί λοιπὸν θὰ εἶπουν ἂν ἀκούσουν καὶ τὸν πατριάρχην Ἰακώβ, εὐλογοῦντα τὸν Ἰωσήφ καὶ λέγοντα· «ὁ Θεὸς

2. Α΄ Τιμ. 6, 13 - 14.

3. Ἐξ. 14, 31.

«Ὁ Θεὸς ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης·
 ὁ ἄγγελος ὁ ῥυόμενός με ἐκ πάντων τῶν κακῶν εὐλογῆσαι τὰ
 παιδία ταῦτα»; Ἄρα, ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ὠνόμασεν ἄγγελον,
 πρῶτός ἐστιν ὁ ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἀγγέλοις συναριθμεῖται ὁ
 5 Υἱός; Ναί, πάλιν οὕτω νοήσουσι, διεφθαρμένην ἔχοντες τὴν
 καρδίαν. Ἄλλ' οὐχ ἡ ἀποστολικὴ πίστις ἐστὶ τοιαύτη, οὐδ' ὀ-
 λως Χριστιανὸς ἀνάσχοιτο ἂν τούτων. Ἡ γὰρ ἁγία καὶ μακαρία
 Τριάς, ἀδιαίρετος καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτήν ἐστι καὶ λεγομένου
 τοῦ Πατρὸς, πρόσεστι καὶ ὁ τούτου Λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ
 10 Πνεῦμα. Ἐὰν δὲ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζηται, ἐν τῷ Υἱῷ ἐστὶν ὁ Πα-
 τήρ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἐστὶν ἐκτὸς τοῦ Λόγου. Μία γάρ ἐστιν
 ἐκ τοῦ Πατρὸς χάρις δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ πληρουμένη·
 καὶ μία θεότης ἐστὶ, καὶ εἷς Θεὸς ἐστὶν ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ
 πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος, εἰρηκῶς, «Δια-
 15 μαρτύρομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἐγίνωσκεν,
 ὅτι οὐ διηρεῖτο τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν Χριστῷ ἦν καὶ αὐ-
 τό, ὥσπερ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρί· τοὺς δὲ ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους συνε-
 πήγαγεν εἰκότως, ἵνα, ἐπειδὴ διαμαρτυρία ἦν τῷ μαθητῇ λεγο-
 μένη, γινώσκων, ὡς τὰ μὲν λεγόμενα παρὰ Θεοῦ διὰ Χριστοῦ
 20 ἐν Πνεύματι λελάληται, οἱ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι τὰ παρ' ἡμῶν,
 ἐπισκοποῦντες τὰς ἐκάστου πράξεις, φυλάξῃ τὰς τοῦ διδασκάλου
 παραινέσεις, ὡς ἔχων τοὺς ἐφορῶντας τῶν λεγομένων μάρτυ-
 ρας. Ἡ τάχα καὶ διὰ τοὺς διὰ παντὸς θεωροῦντας τὸ πρόσωπον
 τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διαμαρτύρεται νῦν ἀγγέλους,
 25 ἐνεκά γε τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν, ἵνα, γινώσκων ὁ μαθητὴς
 τοὺς κηδεμόνας τῶν λαῶν, μὴ ἀμελήσῃ τῶν παραινέσεων τοῦ
 Ἀποστόλου.

1. Πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰακώβ εὐλογίας τῶν δύο τέκνων τοῦ Ἰωσήφ Μανασσῆ καὶ Ἐφραΐμ.

ὁ ὅποιος με τρέφει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς μου μέχρι σήμερον· ὁ ἄγγελος ὁ ὅποιος με ἀπληλευθέρωσεν ἀπὸ πάσαν συμφορὰν εἶθε νὰ εὐλογῆσῃ τὰ παιδιά αὐτὰ»¹; Μήπως ἐπειδὴ μετὰ τὸν Θεὸν ἀνέφερον τὸν ἄγγελον, προηγεῖται ὁ ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ, ἢ μήπως συγκαταλέγεται ὁ Υἱὸς με τοὺς ἀγγέλους; Βεβαίως, πάλιν ἔτσι θὰ τὸ ἀντιληφθοῦν, ἐπειδὴ ἔχουν διεφθαρμένην τὴν ψυχὴν τους. Ὅμως ἡ ἀποστολικὴ πίστις δὲν εἶναι τοιαύτη καὶ κανεὶς Χριστιανὸς δὲν θὰ τὰ ἀνεχόταν αὐτά. Διότι ἡ ἀγία καὶ μακαρία Τριάς εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ἡνωμένη πρὸς τὸν ἑαυτὸν της· καὶ ὅταν ὀνομάζεται ὁ Πατὴρ ὑπάρχει εἰς αὐτὸν καὶ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ ὅταν ἀναφέρεται ὁ Υἱός, εἰς τὸν Υἱὸν ὑπάρχει ὁ Πατὴρ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ τὸν Υἱόν. Διότι μία χάρις ὑπάρχει ἢ ὁποῖα ὀλοκληροῦται ὅταν ἔκπορρῆ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι πληρουμένη· καὶ μία θεότης ὑπάρχει, καὶ ἓνας Θεὸς ὁ ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν. Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Παῦλος, ὅταν εἶπεν· «σᾶς ἐξορκίζω λοιπὸν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ»² ἐγνώριζεν ὅτι δὲν διεχώριζε τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ ἦτο καὶ αὐτὸ εἰς τὸν Χριστόν, ὅπως ἦτο ὁ Υἱὸς εἰς τὸν Πατέρα· προσέθεσε δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀγγέλους εὐλόγως, ὥστε, ἐπειδὴ ἐγένετο σοβαρὰ σύστασις εἰς τὸν μαθητὴν, γνωρίζων ὁ μαθητὴς ὅτι τὰ μὲν λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἔχουν λεχθῆ, καὶ ὅτι οἱ ἄγγελοι ὑπηρετοῦν ἡμᾶς, ἐπιβλέποντες τὰς πράξεις ἐνὸς ἐκάστου, νὰ φυλάξῃ τὰς συμβουλάς τοῦ διδασκάλου, ὡς ἔχων μάρτυρας τῶν λεγομένων τοὺς ἐπιτηροῦντας ἀγγέλους. Ἡ ἴσως ἐπικαλεῖται καὶ αὐτοὺς τῶρα τοὺς ἀγγέλους πού βλέπουν παντοτεινὰ τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς τοῦ εὐρισκομένου εἰς τοὺς οὐρανοὺς, ὡς κηδεμόνας τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μικρῶν ἀγγέλων, ὥστε, ἀφοῦ γνωρίσῃ ὁ μαθητὴς τοὺς κηδεμόνας τῶν λαῶν, νὰ μὴ ἀμελήσῃ τὰς συμβουλάς τοῦ ἀποστόλου.

2. Β' Τιμ. 4, 1.

15. Τῶν μὲν οὖν θείων λόγων τοιοῦτος ὁ νοῦς ἐμοὶ φαίνεται, διελέγχων τὴν τῶν ἀλόγων κατὰ τοῦ Πνεύματος δυσφημίαν· αὐτοὶ δὲ τὴν φιλονεικίαν ἔμμονον ἔχοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ὡς γράφεις, οὐκέτι μὲν ἀπὸ τῶν Γραφῶν (οὐχ εὐρίσκουσι γάρ),
 5 ἀπὸ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας τῆς ἰδίας ἐρευνγόμενοι, πάλιν φάσκουσι· Εἰ μὴ κτίσμα ἐστί, μηδὲ τῶν ἀγγέλων εἰς ἐστίν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται· οὐκοῦν Υἱὸς ἐστὶ καὶ αὐτό, καὶ δύο ἀδελφοὶ εἰσιν αὐτό τε καὶ ὁ Λόγος. Καὶ εἰ ἀδελφός ἐστι, πῶς μονογενὴς ὁ Λόγος, ἢ πῶς οὐκ ἴσοι, ἀλλ' ὁ μὲν μετὰ
 10 τὸν Πατέρα, τὸ δὲ μετὰ τὸν Υἱὸν ὀνομάζεται; Πῶς δέ, εἰ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὐ λέγεται καὶ αὐτὸ γεγεννησθαι, ἢ ὅτι Υἱὸς ἐστίν, ἀλλ' ἀπλῶς Πνεῦμα ἅγιον; Εἰ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος. Τοιαῦτα παίζουσιν οἱ ἄτιμοι, περιεργαζόμενοι καὶ θέλοντες ἐρευνᾶν τὰ
 15 βάθη τοῦ Θεοῦ, ἃ μηδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ δυσφημούμενον ὑπ' αὐτῶν. Ἔδει μὲν οὖν μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ δὲ τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν, μετὰ τὴν ἐκ τῶν προειρημένων νοθεσίαν ὡς αἰρετικούς αὐτοὺς παραιτεῖσθαι, ἢ ἄξια ὧν ἐρωτῶσιν ἐρωτᾶν αὐτούς, καὶ ἀπαιτεῖν παρ' αὐ-
 20 τῶν ἀπόκρισιν, οἷαν αὐτοὶ παρ' ἡμῶν ἀπαιτοῦσιν. Εἰπάτωσαν τοίνυν· εἰ ὁ Πατὴρ ἐκ πατρὸς ἐστὶ, καὶ εἰ ἄλλος σὺν αὐτῷ γεγέννηται, καὶ εἰσιν ἀδελφοὶ ἐξ ἑνός, καὶ τί ὄνομα αὐτοῖς, καὶ τίς ὁ τούτων Πατὴρ καὶ πάππος, κἀκείνων οἱ πρόγονοι; Ἄλλ' οὐκ εἶναι φήσουσι. Πῶς οὖν Πατὴρ, λεγέτωσαν, αὐτὸς μὴ γενόμενος ἐκ Πατρὸς;
 25 Ἡ πῶς ἠδυνήθη Υἱὸν ἔχειν, μὴ πρότερον αὐτὸς Υἱὸς γεννηθείς; Οἶδα, ὅτι ἀσεβῆς ἡ ἐρώτησις· ἀλλὰ τοιαῦτα παίζοντας αὐτοὺς παίζειν δίκαιον, ἵνα κἂν ἐκ τῆς τοιαύ-

15. Λοιπὸν μοῦ φαίνεται ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια τῶν θείων λόγων ἡ ὁποία ἀνασκευάζει τὴν βλασφημίαν τῶν ἀνοήτων ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος· αὐτοὶ ὁμῶς ἐπειδὴ ἐπιμένουν νὰ ἀντιδροῦν εἰς τὴν ἀλήθειαν, ὅπως γράφεις, ἰσχυρίζονται τὰ ἔξῃς ἀντλοῦντες ὄχι πλέον ἀπὸ τὰς Γραφάς (διότι δὲν εὐρίσκουν τίποτε), ἀλλὰ ἀπὸ τὸ περίσσευμα τῆς ἰδικῆς των διανοίας. Ἐὰν δὲν εἶναι κτίσμα, ἢ ἂν δὲν εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους, ὁμῶς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, τότε λοιπὸν εἶναι Υἱὸς καὶ αὐτό, καὶ εἶναι δύο ἀδελφοὶ αὐτὸ καὶ ὁ Υἱός. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι ἀδελφός, πῶς καλεῖται τότε ὁ Υἱὸς μονογενής, ἢ πῶς δὲν εἶναι ἴσοι, ἐφ' ὅσον ὁ μὲν Υἱὸς ὀνομάζεται μετὰ τὸν Πατέρα, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα μετὰ τὸν Υἱόν; Πῶς δέ, ἀφοῦ εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς, δὲν λέγεται καὶ αὐτὸ ὅτι ἐγεννήθη, ἢ ὅτι εἶναι Υἱός, ἀλλ' ἀπλῶς ἅγιον Πνεῦμα; Ἐὰν δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τοῦ Υἱοῦ λοιπὸν ὁ Πατήρ εἶναι πάππος τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τέτοια λέγουν καὶ εἰρωνεύονται οἱ ἄτιμοι, μεταποιοῦντες καὶ θέλοντες νὰ ἐρευνησούν τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα οὐδεὶς γνωρίζει, παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ βλασφημούμενον ὑπ' αὐτῶν. Ἐπρεπε λοιπὸν καθόλου νὰ μὴ τοὺς ἀπαντήσωμεν, σύμφωνα δὲ μὲ τὴν ἀποστολικὴν ἐντολήν, μετὰ τὴν νουθεσίαν ποῦ ἔγινε εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὰ προλεχθέντα, νὰ τοὺς ἐγκαταλείψωμεν ὡς αἰρετικούς καὶ νὰ μὴ συζητοῦμεν πλέον μαζί των ¹, ἢ ὁμοια μὲ αὐτὰ ποῦ ἐρωτοῦν νὰ ἐρωτῶμεν αὐτοὺς, καὶ νὰ ἀπαιτοῦμεν ἀπὸ αὐτοὺς ἀπάντησιν ὁμοίαν μὲ ἐκείνην ποῦ αὐτοὶ ἀπαιτοῦν ἀπὸ ἡμᾶς. Ἐὰς μᾶς ἀπαντήσουν λοιπὸν ἂν ὁ Πατήρ προέρχεται ἐκ Πατρὸς, καὶ ἂν ἄλλος ἔχει γεννηθῆ μαζί μὲ αὐτόν, καὶ εἶναι ἀδελφοὶ ἐξ ἑνὸς πατρὸς, τότε ποῖο εἶναι τὸ ὄνομά του καὶ ποῖος εἶναι ὁ πατήρ καὶ ὁ πάππος αὐτῶν, καὶ οἱ πρόγονοί των; Ὅμως θὰ ἰσχυρισθοῦν ὅτι δὲν ὑπάρχουν πρόγονοι. Ἐὰς μᾶς εἴπουν πῶς εἶναι αὐτὸς Πατήρ, ἀφοῦ δὲν ἔγινε ἐκ Πατρὸς; Ἡ πῶς ἠδυνήθη νὰ ἔχη Υἱόν, ἐὰν δὲν ἐγεννήθη αὐτὸς προηγουμένως ὡς Υἱός; Γνωρίζω ὅτι εἶναι ἀσεβῆς ἡ ἐρώτησις· ἀλλὰ ἀφοῦ εἰρωνεύονται αὐτοὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, εἶναι δίκαιον νὰ κοροϊδεύη κανεὶς αὐτοὺς, διὰ νὰ ἡμποροῦν νὰ αἰσθάνωνται ἀπ' αὐτὸν τὸν παρα-

της ἀτοπίας καὶ ἀσεβοῦς ἐρωτήσεως αἰσθάνεσθαι τῆς ἰδίας ἀφροσύνης δύνωνται. Οὐκ ἔστι γὰρ ταῦτα, μὴ γένοιτο! Οὐδ' οὕτως ἐρωτᾶν περὶ τῆς θεότητος πρέπει. Οὐκ ἔστι γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα καὶ ἀνθρώπινα περὶ αὐτοῦ τις τολμήσῃ ἐρωτᾶν.

5 16. Σιωπᾶν μὲν οὖν, ὡς προεῖπον, ἐπὶ τούτοις, καὶ μὴ προσποιεῖσθαι τοὺς τοιούτους ἔδει· ἵνα δὲ μὴ ἡ ἡμῶν σιωπὴ πρόφασιν ἀναισχυντίας αὐτοῖς ἐμποιήσῃ, ἀκουέτωσαν· "Ὡσπερ οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἰπεῖν πατέρα, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ εἰπεῖν ἀδελφόν. Τοῦ μὲν γὰρ Πατρὸς, ὡς γέγραπται ἔμπροσθεν,
 10 ἄλλος Θεὸς οὐ γέγονεν· Υἱὸς δὲ οὐκ ἔστιν ἄλλος· μονογενὴς γὰρ ἔστι· διὸ καὶ μόνος καὶ εἷς ὁ Πατήρ, μόνου καὶ ἑνὸς Υἱοῦ Πατὴρ ἔστι· καὶ ἐπὶ μόνῃς τῆς θεότητος τὸ Πατήρ καὶ τὸ Υἱὸς ἔστηκεν ἀεὶ καὶ ἔστι. Τῶν μὲν γὰρ ἀνθρώπων εἰ πατήρ λέγεται τις, ἀλλ' ἐτέρου γέγονεν υἱός· καὶ εἰ υἱὸς λέγεται, ἀλλ' ἐτέ-
 15 ρου γέγονε πατήρ· ὥστε ἐπ' ἀνθρώπων μὴ σφύζεσθαι κυρίως τὸ πατὴρ καὶ υἱοῦ ὄνομα. Ἐβραάμ γοῦν, υἱὸς ὢν τοῦ Θάβρου, πατήρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ Ἰσαάκ, υἱὸς ὢν τοῦ Ἐβραάμ, πατήρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ· καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἔχει· μέρη γὰρ εἰσιν ἀλλήλων· καὶ ἕκαστος γεννώμενος ἔ-
 20 χει τοῦ πατρὸς μέρος, ἵνα καὶ αὐτὸς ἐτέρου γένηται πατήρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐκ ἔστιν οὕτως. Οὐ γὰρ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, οὐδὲ μεριζομένην ἔχει φύσιν· διὸ οὐδὲ γεννᾷ Υἱὸν μεριζόμενος, ἵνα καὶ αὐτὸς γένηται Πατήρ ἐτέρου, ἐπεὶ μὴδ' αὐτὸς ἔστιν ἐκ Πατρὸς· οὔτε ὁ Υἱὸς δὲ μέρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς· διὸ καὶ οὐδὲ
 25 γεννᾷ, ὥσπερ γεγέννηται αὐτός, ἀλλὰ ὅλος ἐστὶν ὅλου εἰκὼν καὶ ἀπαύγασμα· καὶ ἐπὶ τῆς θεότητος μόνῃς ὁ Πατήρ κυρίως ἐστὶ Πατήρ· καὶ ὁ Υἱὸς, κυρίως Υἱὸς ἔστιν· καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τὸ Πατήρ ἀεὶ Πατήρ, καὶ τὸ Υἱὸς ἀεὶ Υἱός. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἄν

λογισμὸν καὶ τὴν ἀσεβῆ ἐρώτησιν, τὴν ἰδικὴν τῶν ἀνοησίων. Διότι ἀλλοίμονον, δὲν συμβαίνουν αὐτά! Οὔτε πρέπει νὰ ἐρωτᾷ κανεὶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περὶ τῆς θεότητος. Διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὅπως ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ τολμήσῃ νὰ ἐρωτήσῃ κανεὶς καὶ ἀνθρώπινα πράγματα περὶ αὐτοῦ.

16. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ σιωπήσωμεν ὅπως προανέφερα δι' αὐτά, καὶ νὰ μὴ ἀσχολούμεθα μὲ αὐτούς. Διὰ νὰ μὴ δημιουργήσῃ ὁμως εἰς αὐτούς ἡ σιωπὴ μας αἰτίαν δι' ἀναισχύντους συλλογισμούς, ἃς ἀκούσουν αὐτά. Ὅπως δὲν ἤμποροῦμε νὰ λέγωμεν ὅτι ὑπάρχει πατὴρ διὰ τὸν Πατέρα, ἔτσι δὲν ἤμποροῦμε νὰ ἀναφέρωμεν ἀδελφὸν καὶ διὰ τὸν Υἱόν. Διότι, ὅπως ἔχει γραφῆ προηγουμένως, δὲν ὑπάρχει ἄλλος Θεὸς ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα, δὲν ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλος Υἱός, διότι εἶναι μονογενής· ὡς ἐκ τούτου ὁ Πατὴρ εἶναι καὶ μόνος καὶ εἷς, καὶ εἶναι Πατὴρ ἑνὸς καὶ μόνου Υἱοῦ· καὶ ἐπὶ μόνῃς τῆς θεότητος τὸ ὄνομα Πατὴρ καὶ Υἱός ὑπῆρχε πάντοτε καὶ ὑπάρχει. Διότι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἂν κάποιος λέγεται πατὴρ, ὁμως προηγουμένως ὑπῆρξεν υἱὸς ἄλλου· καὶ ἂν λέγεται υἱός, ὁμως ὑπῆρξε πατὴρ ἄλλου· ὥστε εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲν διατηρεῖται σταθερῶς τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ. Ὁ Ἄβραάμ λοιπὸν, ὁ ὁποῖος ἦταν υἱὸς τοῦ Θάρρου, ἔγινε πατὴρ τοῦ Ἰσαάκ, καὶ ὁ Ἰσαάκ ὁ ὁποῖος ἦταν υἱὸς τοῦ Ἄβραάμ, ἔγινε πατὴρ τοῦ Ἰακώβ· αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχει ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, διότι ἀποτελοῦν μέρη ἀλλήλων· καὶ κάθε ἓνας πού γεννᾶται ἔχει μέρος τοῦ Πατρὸς, διὰ νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς πατὴρ ἄλλου. Εἰς τὴν θεότητα ὁμως δὲν συμβαίνει οὕτως. Διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὅπως ὁ ἄνθρωπος, οὔτε διαιρεῖται ἡ οὐσία του. Διὰ τοῦτο οὔτε μεριζόμενος γεννᾷ Υἱόν, ὥστε νὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς Πατὴρ ἄλλου Υἱοῦ, ἐπειδὴ οὔτε αὐτὸς εἶναι ἐκ Πατρὸς. Οὔτε ὁ Υἱὸς εἶναι μέρος τοῦ Πατρὸς· διὰ τοῦτο οὔτε γεννᾷ, ὅπως ἐγεννήθη αὐτός, ἀλλὰ ὅλος εἶναι εἰκῶν καὶ ἀκτινοβολία ὅλου τοῦ Πατρὸς· καὶ ἐπὶ μόνῃς τῆς θεότητος ὁ Πατὴρ κυρίως εἶναι Πατὴρ· καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κυρίως Υἱός· καὶ δι' αὐτούς εἶναι ὀρθὸν τὸ πάντοτε εἶναι Πατὴρ ὁ Πατὴρ, καὶ πάντοτε εἶναι Υἱὸς ὁ Υἱός. Καὶ ὅπως δὲν θὰ εἶναι ποτὲ ὁ Πατὴρ Υἱός,

εἴη ποτὲ ὁ Πατὴρ Υἱός, οὕτως οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ὁ Υἱὸς Πα-
 τήρ. Καὶ ὡσπερ οὐ παύσεται ποτε ὁ Πατὴρ μόνος ὢν Πατὴρ,
 οὕτως οὐ παύσεται ποτε ὁ Υἱὸς μόνος ὢν Υἱός. Μανία ἄρα κἂν
 ὄλως ἐνθυμεῖσθαι καὶ λέγειν ἐπὶ μὲν Υἱοῦ ἀδελφόν, ἐπὶ δὲ Πα-
 5 τρὸς τὸ πάππου ὄνομα. Οὐδὲ γὰρ ὠνομάσθη ἐν ταῖς Γραφαῖς
 Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, ἵνα μὴ ἀδελφὸς νομισθῆ· οὐδὲ υἱὸς τοῦ Υἱοῦ,
 ἵνα μὴ πάππος νοοῖτο ὁ Πατὴρ· ἀλλ' ὁ Υἱός, τοῦ Πατρὸς υἱός,
 καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα εἴρηται· καὶ οὕτως τῆς ἀ-
 γίας Τριάδος μία ἡ θεότης καὶ πίστις ἐστίν.

10 17. Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο μανία τὸ λέγειν αὐτὸ κτίσμα.
 Εἰ γὰρ κτίσμα ἦν, οὐ συνετάσσετο τῇ Τριάδι. Ὁλη γὰρ εἰς
 Θεός ἐστι. Καὶ ἀρκεῖ γινώσκειν, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα,
 μηδὲ τοῖς ποιήμασι συναριθμεῖται· οὐ γὰρ ἀλλότριον ἐπιμίγνυ-
 ται τῇ Τριάδι, ἀλλ' ἀδιαίρετός ἐστι καὶ ὁμοία ἑαυτῇ. Ἄρκεῖ
 15 ταῦτα τοῖς πιστοῖς· μέχρι τούτων ἐν ἀνθρώποις ἡ γνῶσις φθά-
 νει· ἕως τούτων τὰ χερουβὶμ καλύπτει ταῖς πτέρυξιν. Ὁ δὲ
 περιττὰ τούτων ζητῶν καὶ θέλων ἐρευνᾶν παρακούει τοῦ λέγον-
 τος· «Μὴ σοφίζου περισσά, ἵνα μὴ ἐκπλαγῆς». Τὰ γὰρ πίστει
 παραδοθέντα, ταῦτα οὐκ ἐν ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ, ἀλλ' ἐν ἀκοῇ πί-
 20 στεως διανοεῖσθαι πρέπει. Ποῖος γὰρ λόγος ἐπαξίως διερμη-
 νεῦσαι δυνήσεται τὰ ὑπὲρ τὴν γενητὴν ὄντα φύσιν; Ἡ ποία τις
 ὄλως ἀκοῇ συνιέναι δύναται, ἃ μὴ ἔξεστιν ἀνθρώποις μήτε ἀκού-
 ειν, μήτε λαλεῖν; Περὶ μὲν οὖν ὢν ἤκουσεν ὁ Παῦλος, οὕτως
 εἶρηκε· περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ· «Ὡς ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐ-
 25 τοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; Ἡ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγέ-
 νετο;». Ὁ γοῦν Ἀβραάμ, οὔτε περιειργάσατο, οὐδὲ ἀνέκρινε

1. Ἐκκλ. 7, 16.

2. Ρωμ. 11, 33 - 34.

ἔτσι δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ ὁ Υἱὸς Πατῆρ. Καὶ ὅπως δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ ὁ Πατὴρ νὰ εἶναι ὁ μόνος Πατὴρ, ἔτσι δὲν θὰ παύσῃ ποτὲ ὁ Υἱὸς νὰ εἶναι ὁ μόνος Υἱός. Λοιπὸν εἶναι παραλογισμὸς καὶ μόνον τὸ νὰ συλλογίζεται κανεὶς καὶ νὰ ἀναφέρῃ διὰ μὲν τὸν Υἱὸν ἀδελφόν, διὰ δὲ τὸν Πατέρα τὸ ὄνομα τοῦ πάππου. Διότι οὐδέποτε ὠνομάσθη εἰς τὰς Γραφὰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα Υἱός, διὰ νὰ μὴ θεωρηθῆ ὅτι εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ· καὶ οὔτε υἱὸς τοῦ Υἱοῦ, διὰ νὰ μὴ θεωρηθῆ ὁ Πατὴρ πάππος· ἀλλὰ ἔχει ὀνομασθῆ ὁ Υἱός, υἱὸς τοῦ Πατρὸς, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς· καὶ τοιουτοτρόπως μία εἶναι ἡ πίστις καὶ ἡ θεότης τῆς ἁγίας Τριάδος.

17. Λοιπὸν καὶ κατὰ τοῦτο εἶναι τρέλλα τὸ νὰ τὸ ὀνομάζουσι κτίσμα· διότι ἂν ἦτο κτίσμα, δὲν θὰ ἐνετάσσετο εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα. Διότι ὅλη ἡ Τριάς εἶναι εἰς Θεός. Καὶ εἶναι ἀρκετὸν νὰ γνωρίζουσι ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ ὅτι δὲν συγκαταλέγεται εἰς τὰ δημιουργήματα· διότι δὲν ἀναμειγνύεται τίποτε ξένον μὲ τὴν Τριάδα, ἀλλὰ εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ὁμοία πρὸς τὸν ἑαυτὸν της. Εἶναι ἀρκετὰ αὐτὰ εἰς τοὺς πιστοὺς· ὡς ἐδῶ φθάνει ἡ ἀνθρωπίνη γνῶσις· ἕως ἐκεῖ καλύπτουσι τὰ χερουβεὶμ μὲ τὰς πτέρυγας. Αὐτὸς δὲ ποὺ ἀναζητεῖ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θέλει νὰ ἐρευνᾷ παρακούει αὐτὸν ποὺ λέγει· «μὴ σκέπτεσαι περίσσια διὰ νὰ μὴ ἐκπλαγῆς»¹. Διότι ἐκεῖνα ποὺ ἐδόθησαν εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς πίστεως, αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ τὰ σκεπτώμεθα διὰ τῆς ἀνθρωπίνης λογικῆς ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως. Διότι ποῖος ἀνθρώπινος λόγος θὰ δυνηθῆ νὰ ἐξηγήσῃ ἐπαξίως, αὐτὰ ποὺ εὐρίσκονται ὑπεράνω τῆς κτίσεως. Ἡ ποία ἀκοή δύναται νὰ κατανοήσῃ, ἐκεῖνα ποὺ δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς ἀνθρώπους οὔτε νὰ τὰ ἀκούουσι, οὔτε νὰ τὰ λέγουσι; Λοιπὸν δι' ὅσα μὲν ἤκουσε ὁ Παῦλος, αὐτὰ ἔχει εἶπει· περὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγει· «πόσον ἀνεξιχνίαστοι εἶναι αἱ ὁδοὶ καὶ αἱ μέθοδοι διὰ τῶν ὁποίων ἐργάζεται διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων! Διότι ποῖος ποτὲ ἐγνώρισε τὸν ἄπειρον νοῦν τοῦ Κυρίου; Ἡ ποῖος ἔγινε σύμβουλός του;»². Καὶ ὁ Ἀβραάμ λοιπὸν οὔτε ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς οὔτε ἐξήτασεν αὐτὸν ποὺ τοῦ ὠμίλησεν,

τὸν λαλοῦντα, ἀλλ' αὖ Ἐπίστευσε καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην» οὕτω Μωσῆς πιστὸς ἐκλήθη θεράπων.

Εἰ δὲ οἱ τὰ Ἄρειον φρονοῦντες, ἐπεὶ εἰς τὴν κακότεχνον αὐτῶν ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία, οὐ δύνανται νοεῖν οὐδὲ
 5 πιστεύειν περὶ τῆς ἀδαιρέτου, καὶ ἁγίας Τριάδος, μὴ διὰ τοῦτο
 καὶ τὴν ἀλήθειαν παρεξηγείσθωσαν, μηδὲ ἄπερ αὐτοὶ μὴ δύνανται
 νοεῖν, ταῦτα λεγέτωσαν μηδὲ εἶναι δύνασθαι. Πρᾶγμα γὰρ
 πάσχουσιν ἀτοπώτατον· ὅτι, μὴ δυνάμενοι νοεῖν, πῶς ἀδιαίρε-
 τὸς ἐστὶν ἡ ἁγία Τριάς, ποιοῦσιν οἱ μὲν Ἄρειανοὶ ἐν τὸν Υἱὸν
 10 μετὰ τῆς κτίσεως· οἱ δὲ τροπικοὶ τὸ Πνεῦμα καὶ αὐτοὶ τοῖς κτί-
 σμασι συναριθμοῦσιν. Ἔδει δὲ αὐτοὺς ἢ καθόλου μὴ νοοῦντας
 σιωπᾶν, καὶ μὴ συντάσσειν, μήτε ἐκείνους τὸν Υἱόν, μήτε τού-
 τους τὸ Πνεῦμα τοῖς κτίσμασιν· ἢ τὸ γεγραμμένον ἐπιγινώ-
 σκειν, καὶ τῷ Πατρὶ συνάπτειν τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ
 15 διαιεῖν ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἵνα τὸ ἀδιαίρετον καὶ ὁμοφνὲς ἀληθῶς
 τῆς ἁγίας Τριάδος διαμείνη. Ταῦτα μαθόντας αὐτοὺς ἔδει μὴ
 τολμᾶν, μηδ' ἀμφιβάλλοντας ἐρωτᾶν, πῶς ταῦτα γένοιτο, ἵνα,
 κἂν ὁ ἐρωτώμενος ἀπορῆ λέγειν, μὴ ἐπινοῶσιν αὐτοὶ κακονοίας
 εἶναι τοῖς. Ἔστι μὲν γὰρ πᾶσι τοῖς γενητοῖς, μάλιστα δὲ ἡμῖν
 20 τοῖς ἀνθρώποις ἀδύνατον ἐπαξίως εἰπεῖν περὶ τῶν ἀπορρήτων.
 Τολμηρότερον δὲ πάλιν, μὴ δυναμένους λέγειν, ἐπινοεῖν ἐπὶ
 τούτων καινοτέρας λέξεις παρὰ τὰς τῶν Γραφῶν. Ἄλλως τε
 καὶ μανιώδης ἢ τοιαύτη ἐπιχείρησις τοῦ τε ἐρωτῶντος καὶ τοῦ
 κἂν ὄλως ἐνθυμουμένου ἐποκρίνασθαι. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ περὶ τῶν
 25 γενητῶν οὕτω τις ἐρωτῶν νομισθεῖη νοῦν ἔχει ὀρθόν.

18. Ἡ τολμησάτωσαν ἀποκρίνασθαι οἱ πάντα λέγοντες εὐχερῶς, πῶς ὁ οὐρανὸς συνέστη, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, καὶ τίς ἡ

1. Ρωμ. 4, 3.

2. Πρβλ. Ἑβρ. 3, 5.

ἀλλὰ «ἐπίστευσεν εἰς τὸν Θεὸν καὶ ἡ πίστις του ἐθεωρήθη ὡς ἀξιόμισθος ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὸν ὅποιον, καὶ ἔλαβε τὴν δικαίωσιν»¹. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ὁ Μωυσῆς ἀπεκλήθη πιστὸς ὑπηρέτης².

Ἐὰν δὲ οἱ φρονοῦντες τὰ τοῦ Ἄρειου, ἐπειδὴ εἰς τὴν κακό-τεχνον ψυχὴν των δὲν θὰ εἰσέλθῃ σοφία, δὲν δύνανται νὰ ἐννοοῦν οὔτε νὰ πιστεύουν τὰ περὶ τῆς ἀδιαιρέτου θεότητος καὶ τὰ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἅς μὴ παρεξηγήσουν ἔνεκα τούτου καὶ τὴν ἀλήθειαν· οὔτε, νὰ λέγουν ὅτι δὲν δύνανται καὶ νὰ ὑπάρχουν αὐτὰ ποὺ αὐτοὶ δὲν δύνανται νὰ ἐννοοῦν. Ὑποπίπτουν εἰς μεγάλην ἀτοπίαν, διότι, ἐπειδὴ δὲν δύνανται νὰ ἐννοήσουν πῶς εἶναι ἀδιαιρέτος ἡ ἁγία Τριάς, ταυτίζουν οἱ μὲν Ἄρειανοὶ τὸν Υἱὸν πρὸς τὴν κτίσιν, οἱ δὲ Τροπικοὶ συγκαταλέγουν καὶ αὐτοὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὰ δημιουργήματα. Ἐπρεπε ὅμως ἢ νὰ σιωποῦν ἐντελῶς ἐφ' ὅσον δὲν καταλαβαίνουν, καὶ νὰ μὴ συγκαταλέγουν, οὔτε ἐκεῖνοι τὸν Υἱὸν οὔτε αὐτοὶ τὸ Πνεῦμα εἰς τὰ κτίσματα, ἢ νὰ κατανοήσουν αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφῆ, καὶ νὰ συνενώσουν τὸν Υἱὸν μὲ τὸν Πατέρα, καὶ νὰ μὴ ἀποχωρίζουν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν, διὰ νὰ διατηρήσουν τὸ ἀδιαιρέτον καὶ ἀληθῶς ὁμοούσιον τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἐπρεπε ἀφοῦ τὰ μάθουν αὐτὰ νὰ μὴ τολμοῦν οὔτε νὰ ἐρωτοῦν μὲ ἀμφιβολίαν πῶς θὰ γίνουν αὐτά, ὥστε νὰ μὴ ἐπινοοῦν κακοδοξίας, καὶ ὅταν ἀκόμη ὁ ἐρωτώμενος ἀδυνατῇ νὰ ἀπαντήσῃ. Διότι εἶναι ἀδύνατον εἰς ὅλα τὰ δημιουργήματα, κατ' ἔξοχὴν δὲ εἰς ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους νὰ ὁμιλοῦμεν ἐπαξίως διὰ τὰ ἀπόρρητα. Εἶναι δὲ ἀκόμη χειρότερον, ὅταν δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλοῦμεν δι' αὐτά, νὰ ἐπινοοῦμεν νέας λέξεις, ἀντιθέτους μὲ τὰς χρησιμοποιουμένης εἰς τὰς Γραφάς. Ἄλλως τε εἶναι παράλογος ἡ τοιαύτη προσπάθεια καὶ τοῦ ἐρωτῶντος καὶ ἐκείνου ποὺ προσπαθεῖ μὲ κάποιον τρόπον νὰ ἀπαντήσῃ. Διότι καὶ διὰ τὰ δημιουργήματα ἀκόμη ἂν ἐρωτᾷ κανεὶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν θὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔχει σωστὴν νόησιν.

18. Ἡ ἅς τολμήσουν νὰ ἀπαντήσουν αὐτοὶ ποὺ τὰ πάντα λέγουν μὲ εὐκολίαν, πῶς ἐδημιουργήθη ὁ οὐρανός, καὶ ἐκ ποίας

τούτου μίξις, ἢ πῶς ὁ ἥλιος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀστέρων; Τί δὲ
 θαυμαστὸν ἐκ τῶν ὑπερκειμένων, αὐτῶν ἐλέγχειν τὴν ἀφροσύ-
 νην, ὅπου γε οὐδὲ πῶς τῶν ὕδατε κατὰ ξύλων ἢ φύσις, καὶ τῶν
 ὑδάτων τὰ συστήματα, πῶς τε τῶν ζώων ἢ πλάσις καὶ ἡ σύστα-
 5 στασις, γινώσκειται; Ἄλλ' οὐκ ἂν εἴποιεν, ὅπου γε καὶ Σολομών,
 ὁ περισσότερον πάντων σοφίας μετασχών, ὁρῶν ἀδύνατον ἀν-
 θρώποις περὶ τούτων εὐρεῖν, ἔλεγε· «Καὶ γε σύμπαντα τὸν αἰῶ-
 να ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὖρη ἄνθρωπος τὸ ποίημα,
 ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους». Ἐρ' οὖν, ἐπεὶ
 10 μὴ δύναται εὐρεῖν, οὐδὲ εἶναι αὐτὰ ὁμολογοῦσι; Ναὶ ὁμολογί-
 σουσιν ἐφθαρμένην ἔχοντες τὴν διάνοιαν. Οὐκοῦν εἰκότως ἂν τις
 αὐτοῖς εἴποι· ὦ ἀνόητοι καὶ πάντα τολμηροί, διὰ τί μὴ μᾶλλον
 ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος πάυεσθε περιεργαζόμενοι, καὶ μόνον
 πιστεύετε, ὅτι ἔστιν ἔχοντες εἰς τοῦτο διδάσκαλον τὸν Ἀπόστο-
 15 λον λέγοντα· «Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ πρῶτον Θεῶν, ὅτι ἔστι, καὶ
 τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται»; Οὐ γάρ, πῶς
 ἔστιν, εἴρηκεν, ἀλλὰ μόνον, («Ὅτι ἔστιν»). Εἰ δὲ μηδὲ οὕτω κατα-
 δύνονται, εἰπάτωσαν πῶς ἔστιν ὁ Πατήρ, ἵν' οὕτω μάθωσι, πῶς
 ἔστι καὶ ὁ τούτου Λόγος. Ἄλλ' ἄτοπον, φήσουσι, περὶ τοῦ Πα-
 20 τρός οὕτως ἐρωτᾶν. Ἄτοπον οὖν ἀκουέτωσαν καὶ περὶ τοῦ Λό-
 γου αὐτοῦ οὕτως ἐρωτᾶν.

19. Περιττῆς τοιγαροῦν καὶ πλέον μανίας οὔσης τῆς τοιαύ-
 τῆς ἐπιχειρήσεως, μηκέτι τοιαυτὰ τις ἐρωτάτω, ἢ μόνον τὰ ἐν
 ταῖς Γραφαῖς μανθανέτω. Αὐτάρκη γὰρ καὶ ἱκανὰ τὰ ἐν ταύταις
 25 κείμενα περὶ τούτου παραδείγματα. Πηγὴ τοίνυν καὶ φῶς λέ-
 γεται ὁ Πατήρ· («Ἐμέ») γάρ, φησὶν, («ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδα-

1. Ἐκκλ. 3, 11.

2. Ἐβρ. 11, 6.

ύλης, καὶ ποία εἶναι ἡ σύνθεσις αὐτοῦ, ἢ πῶς ἐδημιουργήθη ὁ ἥλιος καὶ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ἄστρα; Δὲν εἶναι δὲ καθόλου παράξενον νὰ ἐλέγχῃ κανεὶς τὴν ἀφροσύνην των ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῶν ποὺ εἶναι ὑπεράνω μας, ἀφοῦ βεβαίως δὲν εἶναι γνωστὸν οὔτε πῶς ἐδημιουργήθησαν καὶ ποία εἶναι ἡ φύσις τῶν φυτῶν ποὺ εὐρίσκονται ἐδῶ κάτω, καὶ τῶν ὑδάτων, καὶ τῶν ζώων. Ἄλλὰ δὲν θὰ ἤμπορέσουν νὰ ἀπαντήσουν εἰς αὐτὰ ἀφοῦ βέβαια καὶ ὁ Σολομών, ὁ περισσότερον σοφὸς ἀπὸ ὅλους, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὰ ἀνακαλύψουν αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι, ἔλεγε· «βεβαίως ἐνεφύτευσε τὴν ἄγνοιαν εἰς τὸν νοῦν των, οὕτως ὥστε ἡ ἀνθρωπότης νὰ μὴ δύναται νὰ ἀνακαλύψῃ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔπραξεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους»¹. Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἤμποροῦν νὰ τὰ ἐξηγήσουν ἰσχυρίζονται καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχουν; Βεβαίως αὐτὸ θὰ ὁμολογήσουν, διότι ἔχουν διεφθαρμένην τὴν ψυχὴν τους. Ἐπομένως εὐλόγως δύναται νὰ εἴπῃ κάποιος εἰς αὐτούς· ὦ ἀνόητοι καὶ θρασεῖς, διατί δὲν παύετε νὰ ματαιοπονεῖτε ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀγίαν Τριάδα, καὶ δὲν πιστεύετε μόνον ὅτι ὑπάρχει, ἔχοντες εἰς αὐτὸ ὡς διδάσκαλον τὸν ἀπόστολον, ὁ ὁποῖος λέγει· «πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ πιστεύσῃ κανεὶς πρῶτον ὅτι ὑπάρχει Θεός, καὶ δεύτερον, ὅτι ὁ Θεὸς ἀποδίδει πάντοτε τὸν δίκαιον μισθὸν εἰς ἐκείνους ποὺ τὸν ἀναζητοῦν»². Δὲν εἶπε νὰ πιστεύσῃ «πῶς ὑπάρχει» ἀλλὰ μόνον «ὅτι ὑπάρχει». Ἄν ὅμως οὔτε ὕστερα ἀπ' αὐτὰ δὲν κρύβονται ἀπὸ ἐντροπὴν ἢ μᾶς εἴπουν πῶς ὑπάρχει ὁ Πατήρ, διὰ νὰ μάθουν ἔτσι, πῶς ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ. Ἄλλὰ, θὰ ἰσχυρισθοῦν, ὅτι εἶναι παράλογον νὰ ἐρωτᾷ κανεὶς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περὶ τοῦ Πατρός. Ἄς μάθουν λοιπὸν ὅτι εἶναι παράλογον νὰ ἐρωτοῦν καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον.

19. Λοιπὸν ἀφοῦ εἶναι ἀνωφελὴς καὶ πολὺ ἀνόητη αὐτὴ ἡ προσπάθεια, ἢ μὴ ἐρωτᾷ κανεὶς ἔτσι ἀλλὰ νὰ μανθάνῃ μόνον αὐτὰ ποὺ λέγονται εἰς τὰς Γραφάς. Διότι εἶναι ἐπαρκῆ καὶ ἰσχυρὰ τὰ παραδείγματα ποὺ ὑπάρχουν περὶ τούτου εἰς αὐτάς. Λοιπὸν λέγεται ὁ Πατήρ πηγὴ καὶ φῶς· διότι λέγει· «ἐμὲ ἐγκα-

τος ζῶντος». Καὶ πάλιν ἐν τῷ Βαρούχ· «Τί ἐστίν, Ἰσραήλ, ὅτι
 ἐν τῇ γῆ τῶν ἐχθρῶν εἶ; ἐγκατέλιπες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας»·
 καὶ κατὰ τὸν Ἰωάννην· «Ὁ Θεὸς ἡμῶν φῶς ἐστίν». Λέγεται δὲ
 καὶ ὁ Υἱὸς ὡς μὲν πρὸς τὴν πηγὴν ποταμὸς· «Ὁ ποταμὸς» γὰρ
 5 «τοῦ Θεοῦ ἐπληρώθη ὑδάτων»· πρὸς δὲ τὸ φῶς ἀπαύγασμα, λέ-
 γοντος τοῦ Παύλου· «Ὁς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρα-
 κτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ». Τοῦ τοίνυν Πατρὸς φωτὸς ὄντος,
 τοῦ δὲ Υἱοῦ ἀπανγάσματος αὐτοῦ (τὰ αὐτὰ γὰρ περὶ τούτων
 μάλιστα οὐκ ὀκνητέον λέγειν πολλάκις), ἔξεστιν ὁρᾶν καὶ ἐν τῷ
 10 Υἱῷ τὸ Πνεῦμα, ἐν ᾧ φωτιζόμεθα· («Ἰνα» γάρ, φησί, «δῶν ὑμῖν
 Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ, πεφω-
 τισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας»). Τῷ δὲ Πνεύματι φω-
 τιζομένων ἡμῶν, ὁ Χριστὸς ἐστίν ὁ ἐν αὐτῷ φωτίζων· («Ἦν» γάρ,
 φησί, «τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμε-
 15 νον εἰς τὸν κόσμον»). Πάλιν τε τοῦ Πατρὸς ὄντος πηγῆς, τοῦ δὲ
 Υἱοῦ ποταμοῦ λεγομένου, πίνειν λεγόμεθα τὸ Πνεῦμα· γέγρα-
 πται γάρ, ὅτι («Ἡμεῖς πάντες ἐν Πνεῦμα ἐποτίσθημεν»). Τὸ δὲ
 Πνεῦμα ποτιζόμενοι, τὸν Χριστὸν πίνομεν· («Ἐπινον» γάρ «ἐκ
 πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός»).
 20 Καὶ πάλιν τοῦ Χριστοῦ ὄντος ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἡμεῖς τὸ Πνεῦμα
 λαμβάνοντες, υἰοποιούμεθα· «Οὐ γὰρ ἐλάβετε», φησί, «Πνεῦμα
 δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας». Υἰο-
 ποιούμενοι δὲ τῷ Πνεύματι δῆλον, ὅτι ἐν τῷ Χριστῷ χρηματίζο-

1. Ἰερ. 2, 13.

2. Βαρούχ 3, 10.

3. Βαρούχ 3, 12.

4. Ψαλμ. 64, 10.

5. Ἐβρ. 1, 3.

6. Ἐφεσ. 1,17 - 18.

τέλειψαν τὴν πηγὴν τοῦ ζῶντος ὕδατος»¹. καὶ πάλιν εἰς τὸν Βαρούχ· «τί συμβαίνει, Ἰσραήλ, καὶ εὕρισκεσαι εἰς ἐχθρικὸν ἔδαφος²; διότι ἐγκατέλειψες τὴν πηγὴν τῆς σοφίας»³. Καὶ ὁ Υἱὸς δὲ λέγεται ἐν σχέσει πρὸς τὴν πηγὴν ποταμὸς, διότι λέγει· «ὁ ποταμὸς τοῦ Θεοῦ ὁ πλήρης ὑδάτων»⁴, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ φῶς λέγεται ἀπαύγασμα, διότι λέγει ὁ Παῦλος· «ὁ Υἱὸς, εἶναι ἀπαύγασμα τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς καὶ ἀκριβὲς ἀποτύπωμα, καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν τῆς οὐσίας αὐτοῦ»⁵. Ἄφοῦ λοιπὸν ὁ Πατὴρ εἶναι φῶς, ὁ δὲ Υἱὸς ἀπαύγασμα αὐτοῦ — διότι τὰ ἴδια περὶ τούτων πολλὰς φορές δὲν θὰ ἀποφύγω νὰ ἐπαναλάβω — ἡμποροῦμε νὰ βλέπωμε καὶ εἰς τὸν Υἱὸν — τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου φωτιζόμεθα, διότι λέγει· «ζητῶ ὅπως ὁ Θεὸς δώσῃ εἰς σᾶς πνευματικὸν χάρισμα σοφίας καὶ ἀποκαλύψεως τῶν περὶ αὐτοῦ ὑψίστων ἀληθειῶν, καὶ γνωρίσετε αὐτὸν εἰς βαθμὸν κατὰ τὸ δυνατόν τέλειον· νὰ σᾶς δώσῃ φωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας σας»⁶. Ὅταν δὲ φωτιζόμεθα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ Χριστὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ φωτίζει δι' αὐτοῦ, διότι λέγει· «ὁ Χριστὸς ὑπῆρχε πάντοτε καὶ εἶναι τὸ ἀληθινὸν καὶ τέλειον φῶς, τὸ ὁποῖον φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον»⁷. Καὶ πάλιν ἐπειδὴ εἶναι πηγὴ ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς ὀνομάζεται ποταμὸς, λέγεται ὅτι πίνομεν ἡμεῖς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διότι ἔχει γραφῆ ὅτι «ὄλοι ἡμεῖς ἐποτίσθημεν εἰς ἓν Πνεῦμα»⁸. Ἄφοῦ δὲ ποτιζόμεθα διὰ τοῦ Πνεύματος, ἄρα πίνομεν τὸν Χριστόν· διότι λέγει· «ἔπινον ἀπὸ ὑπερφυσικὴν καὶ ἀόρατον πνευματικὴν πέτραν, ἣ ὁποία ἠκολούθει αὐτοῦ· ἡ δὲ πέτρα αὐτὴ ἦτο ὁ Χριστὸς»⁹. Καὶ πάλιν, ἀφοῦ εἶναι ὁ Χριστὸς ἀληθινὸς Υἱὸς, ἡμεῖς, λαμβάνοντες τὸ ἅγιον Πνεῦμα, υἱοποιούμεθα· λέγει πάλιν· «διότι δὲν ἐλάβετε, ὅταν ἐβαπτίσθητε, Πνεῦμα ποὺ θὰ σᾶς ἐμπνέῃ τὸ αἶσθημα ὅτι εἴσθε πάλιν δοῦλοι κυριαρχούμενοι ἀπὸ τὸν φόβον, ἀλλ' ἐλά-

7. Ἰω. 1, 9.

8. Α' Κορ. 12, 13.

9. Α' Κορ. 10, 4.

μεν τέκνα Θεοῦ. («Ὅσοι») γὰρ «ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς
 ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι». Εἶτα τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ Παῦ-
 λος εἶπε, μόνου σοφοῦ ὄντος, ὁ Υἱὸς ἐστὶν ἡ σοφία αὐτοῦ· («Χρι-
 στός») γὰρ «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία». Τοῦ δὲ Υἱοῦ ὄντος,
 5 ὁ τῆς σοφίας, ἡμεῖς Πνεῦμα σοφίας λαμβάνοντες, τὸν Υἱὸν ἔ-
 χομεν, καὶ ἐν αὐτῷ σοφοὶ γινόμεθα. Οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται
 ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ ψαλμῷ· «Κύριος λύει
 πεπεδημένους· Κύριος σοφοὶ τυφλοῦς». Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ
 διδομένου εἰς ἡμᾶς («Λάβετε γὰρ Πνεῦμα ἅγιον»), ἔλεγεν ὁ Σω-
 10 τήρ), ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν ἐστὶν· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· («Ἐὰν
 ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει. Ἐν τούτῳ γινώσκο-
 μεν, ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύμα-
 τος αὐτοῦ ἔδωκεν ἡμῖν»). Τοῦ δὲ Θεοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, ἔστι καὶ ὁ
 Υἱὸς ἐν ἡμῖν, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ· («Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ
 15 Πατήρ, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν»). Ἐπειτα ζωῆς οὔσης
 τοῦ Υἱοῦ, («Ἐγὼ») γὰρ, φησὶν, «εἰμὶ ἡ ζωὴ»), ζωοποιεῖσθαι
 λεγόμεθα ἐν τῷ Πνεύματι· («Ὁ») γὰρ («ἐγείρας»), φησί, «Χριστὸν
 Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἡμῶν διὰ
 τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν»). Ζωοποιουμένων δὲ
 20 ἡμῶν ἐν τῷ Πνεύματι, ζῆν αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν λέγεται.
 («Χριστῷ») γὰρ, φησί, «συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ· ζῆ
 δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»). Καὶ πάλιν ὡσπερ ὁ Υἱός, ἅπερ ἐποίει ἔργα,

1. Ρωμ. 8, 15.

2. Ἰω. 1, 12.

3. Α' Κορ. 1, 24.

4. Ψαλμ. 145,7 - 8.

5. Α' Ἰω. 20, 22.

6. Α' Ἰω. 4,12 - 13.

7. Ἰω. 14, 23.

8. Ἰω. 14, 6.

9. Ρωμ. 8, 11.

βετε Πνεῦμα πού παρέχει τὴν βεβαιότητα ὅτι εἴσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν»¹. Καθιστάμενοι δὲ υἱοὶ κατὰ χάριν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶναι φανερόν, ὅτι καλούμεθα τέκνα Θεοῦ διὰ τοῦ Χριστοῦ, διότι λέγει· «ὅσοι ὁμως ἐδέχθησαν αὐτὸν καὶ τὸν ἀνεγνώρισαν ὡς Σωτῆρά των ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἐξουσίαν νὰ γίνουν τέκνα Θεοῦ κατὰ χάριν»². Ἐπειτα, ἀφοῦ ὁ Πατὴρ, ὅπως εἶπεν ὁ Παῦλος, εἶναι ὁ μόνος σοφός, ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ σοφία αὐτοῦ, διότι λέγει· «ὁ Χριστὸς εἶναι δύναμις λυτροῦσα καὶ σώζουσα, καὶ σοφία φωτίζουσα»³. Ἀφοῦ δὲ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι σοφία καὶ ὁ υἱὸς τῆς σοφίας, ἡμεῖς λαμβάνοντες Πνεῦμα σοφίας, ἔχομεν τὸν Υἱόν, καὶ δι' αὐτοῦ γινόμεθα σοφοί. Διότι ἔτσι ἔχει γραφῆ εἰς τὸν ἑκατοστὸν τεσσαρακοστὸν πέμπτον ψαλμόν· «ὁ Κύριος λύει τοὺς δεσμίους· ὁ Κύριος ἀνοίγει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν τυφλῶν»⁴. Καὶ ἀφοῦ δίδεται εἰς ἡμᾶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα — «διότι λάβετε ἅγιον Πνεῦμα»⁵ ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ — μένει εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός· διότι ἔτσι ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης· «ἐὰν ἀγαπῶμεν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, τότε ὁ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος Θεὸς μένει ἐντὸς ἡμῶν. Μὲ αὐτὸ τὸ γεγονός γνωρίζομεν ὅτι μένομεν μέσα εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὁ Θεὸς μένει ἐντὸς ἡμῶν, μὲ τὸ ὅτι μᾶς ἔχει δώσει ἀπὸ τὸ Πνεῦμά του καὶ κατέστησε τὸν ἑαυτὸν μας κατοικίαν του»⁶. Ἀφοῦ δὲ ὑπάρχει ἐντὸς ἡμῶν ὁ Θεός, ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱὸς ἐντὸς ἡμῶν, διότι λέγει αὐτὸς ὁ Υἱός· «καὶ θὰ ἔλθωμεν εἰς αὐτὸν καὶ θὰ μεταβάλωμεν τὴν καρδίαν του εἰς μόνιμον κατοικίαν μας»⁷. Ἐπειτα ἀφοῦ εἶναι ζωὴ ὁ Υἱός, διότι λέγει «Ἐγὼ εἶμαι ἡ ζωὴ»⁸, θὰ ζωοποιηθῶμε καὶ ἡμεῖς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διότι λέγει· «αὐτὸς πού ἀνέστησε τὸν Χριστὸν θὰ ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα ἕνεκα τοῦ Πνεύματός του πού κατοικεῖ μέσα σας»⁹. Ἀφοῦ δὲ ἐζωοποιήθημεν ἡμεῖς διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, λέγεται ὅτι ζῆ ἐντὸς ἡμῶν αὐτὸς ὁ Χριστός· διότι λέγει «ἐγὼ ἔχω σταυρωθῆ μαζί μὲ τὸν Χριστόν, καὶ δὲν ζῶ πλέον ἐγώ, δηλαδὴ ὁ παλαιὸς φυσικὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ ζῆ μέσα μου ὁ Χριστός»¹⁰. Καὶ πάλιν, ὁ-

10. Γαλ. 2, 20.

ἔλεγε τὸν Πατέρα ἐργάζεσθαι· «Ὁ Πατήρ» γάρ, φησὶν, «ὁ μένων ἐν ἐμοί, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα. Πιστεúετε μοι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Εἰ δὲ μή, διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεúετε μοι». Οὕτως, ἅπερ ἐν δυνάμει Πνεύματος ἐργάζετο ὁ Παῦ-
 5 λος, ἔλεγε τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὰ ἔργα· «Οὐ γὰρ τολμήσω τί λαλεῖν, ὧν οὐ κατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμοῦ εἰς ὑπακοὴν ἐθνῶν ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημεῖων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου».

20. Τοιαύτης δὲ συστοιχίας καὶ ἐνότητος τῆς ἐν τῇ ἁγίᾳ
 10 Τριάδι οὔσης, τίς ἂν διέλοι ἢ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἢ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς; Ἡ τίς οὕτω τολμηρός, ὡς εἰπεῖν ἀνόμοιον καὶ ἑτεροφυῆ τὴν Τριάδα πρὸς ἑαυτήν, ἢ ἀλλοτριουούσιον τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, ἢ ξένον τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ; Πῶς δὲ ταῦτά ἐστιν; ἂν τις πάλιν ἐρωτήσῃε ζητῶν· πῶς
 15 τοῦ Πνεύματος ὄντος ἐν ἡμῖν, λέγεται ὁ Υἱὸς εἶναι ἐν ἡμῖν, τοῦ τε Υἱοῦ ὄντος ἐν ἡμῖν, λέγεται ὁ Πατήρ εἶναι ἐν ἡμῖν; Ἡ πῶς ὅλως Τριάδος οὔσης, ἐν ἐνὶ σημαίνεται ἡ Τριάς; Ἡ πῶς τοῦ ἐνὸς ὄντος ἐν ἡμῖν, ἡ Τριάς ἐν ἡμῖν λέγεται; Διελέτω πρῶτον αὐτὸς τὸ ἀπαύγασμα τοῦ φωτὸς ἢ τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ· ἢ εἰπάτω,
 20 πῶς ἐστὶ ταῦτα. Εἰ δὲ μὴ τοῦτο δύναται, πολλῶν πλέον περὶ Θεοῦ τοιαῦτα ζητεῖν μαινομένων ἐστὶ τὸ τόλμημα· ἢ γὰρ θεότης οὐκ ἐν ἀποδείξει λόγων, ὥσπερ εἴρηται, παραδίδοται, ἀλλ' ἐν πίστει καὶ εὐσεβεῖ λογισμῶ μετ' εὐλαβείας. Εἰ γὰρ καὶ τὰ περὶ τοῦ σω-

1. Ἰω. 14,10 - 12.

2. Ρωμ. 15,18 - 19.

πως ὁ Υἱός, τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα ἔπραττε, ἔλεγεν ὅτι τὰ κάμει ὁ Πατήρ· διότι λέγει «ὁ Πατήρ ὁ ὁποῖος μένει μέσα εἰς ἐμέ, ἐνεργεῖ δι' ἐμοῦ, ὅλα αὐτὰ τὰ θαυμαστά ἔργα. Νὰ παραδεχθῆτε, λοιπόν, χωρὶς καμμίαν ἐπιφύλαξιν, ὅτι ἐγὼ μένω εἰς τὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατήρ μένει εἰς ἐμέ. Ἐὰν δὲ καὶ κάποια ἀμφιβολία σᾶς ἔλθῃ δι' αὐτὰ ποῦ ἐγὼ λέγω, πιστέψατέ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰ μεγάλα καὶ θαυμαστά ἔργα μου»¹. Ἐτσι πάλιν ἐκεῖνα ποῦ ἔπραττεν ὁ Παῦλος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔλεγεν ὅτι εἶναι ἔργα τοῦ Χριστοῦ· «διὰ τοῦτο ποτε δὲν θὰ τολμήσω νὰ ὀμιλήσω μὲ ἀλαζονείαν, ὅτι ὑπάρχει κάτι τάχα ἀπὸ τὰ ἔργα μου, τὸ ὁποῖον αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς νὰ μὴ τὸ ἔχη πραγματοποιήσῃ, χρησιμοποιοῦν ἐμέ ὡς ὄργανον τῆς εὐδοκίας του. Αὐτὸς ἐπεκύρωνε καὶ ἐνίσχυε τὸ κήρυγμά μου μὲ τὴν δύναμιν ὑπερφυσικῶν ἔργων καὶ καταπληκτικῶν θαυμάτων ποῦ ἐπραγματοποιοῦντο μὲ τὴν δύναμιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος»².

20. Ἀφοῦ λοιπόν ὑπάρχει τοιαύτη συστοιχία καὶ ἐνότης εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ποῖος θὰ ἀποχωρίσῃ ἢ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἢ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν, ἢ αὐτὸ ἀπὸ τὸν Πατέρα; Ἡ ποῖος εἶναι τόσον θρασύς, ὥστε νὰ λέγῃ ὅτι τὰ πρόσωπα τῆς Τριάδος εἶναι ἀνόμοια καὶ ἑτεροφυῆ μεταξύ τους, ἢ ὅτι εἶναι ξένης οὐσίας ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἢ ὅτι εἶναι ξένον τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὸν Υἱόν; Ἐὰν πάλιν κάποιος, ζητῶν νὰ μάθῃ, ἐρωτήσῃ πῶς συμβαίνουν αὐτά; Πῶς μὲ τὸ νὰ εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐντὸς ἡμῶν, λέγεται ὅτι εἶναι ἐντὸς ἡμῶν ὁ Υἱός, καὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι ὁ Υἱὸς ἐντὸς ἡμῶν, λέγεται ὅτι ὁ Πατήρ εἶναι ἐντὸς ἡμῶν; Ἡ πῶς ἐν ὀλίγοις ἐνῶ εἶναι Τριάς, δι' ἐνὸς μόνου σημαίνεται ἡ Τριάς; Ἡ πῶς ἐνῶ εἶναι τὸ ἐν πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος ἐντὸς ἡμῶν, λέγεται, ὅτι εἶναι ἐντὸς ἡμῶν ἡ Τριάς; Ἐὰς διαχωρήσῃ πρῶτον αὐτὸς τὴν ἀκτινοβολίαν ἀπὸ τὸ φῶς, ἢ τὴν σοφίαν ἀπὸ τὸν σοφόν· ἢ ἄς μᾶς ἐξηγήσῃ πῶς εἶναι ἐνωμένα αὐτά; Ἐὰν ὁμως αὐτὸ δὲν ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ, τὸ νὰ ζητῇ κανεὶς νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι τόλμημα ἀρμόζον εἰς παρανοϊκοὺς, ἀφοῦ προσπαθοῦν νὰ μάθουν πῶς συμβαίνουν αὐτὰ εἰς τὸν Θεόν. Διότι ἡ θεότης δὲν κατανοεῖται μὲ λογικὰ ἐπιχειρήματα, ὅπως

τηριώδους σταυροῦ, «Οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως», ἐκήρυττεν ὁ Παῦλος, «καὶ ἀρρήτων δὲ ῥημάτων ἤκουσεν» ἐν τῷ παραδείσῳ, «ἃ μὴ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι» περὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας Τριάδος τίς ἐξειπεῖν δύναται; 5 Ὅμως δ' οὖν τὴν τοιαύτην ἀπορίαν δυνήσεται τις θεραπεύειν προηγουμένως μὲν τῇ πίστει, ἔπειτα δὲ καὶ ἐκ τῶν προειρημένων, φημί δὴ, τῆς εἰκόνας καὶ τοῦ ἀπαύγασματος, καὶ πηγῆς, καὶ ποταμοῦ, καὶ ὑποστάσεως, καὶ χαρακτῆρος. Ὅσπερ γὰρ ἐν ἰδίᾳ εἰκόνι ἐστὶν ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πνεύματι, οὕτω καὶ ὁ Πατὴρ ἐν τῷ

10 Υἱῷ. Καὶ γὰρ τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ λόγων ἐρμηνείας, καὶ τοῦ καταλαβεῖν τὰ τοιαῦτα παραμυθουμένη ἢ θείᾳ Γραφῇ, τοιαῦτα καὶ τὰ παραδείγματα δέδωκεν ἡμῖν, ἵν' οὕτω διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν τολμηρῶν λέγειν ἀπλούστερον, καὶ λέγειν ἀκινδύνως καὶ μετὰ συγγνώμης νοεῖν ἐξῆ, καὶ πιστεύειν ἓνα εἶναι τὸν ἁγιασμόν,

15 τὸν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενον. Καὶ γὰρ ὡσπερ μονογενῆς ὁ Υἱὸς ἐστίν, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ διδόμενον καὶ πεμπόμενον, καὶ αὐτὸ ἐν ἐστὶ καὶ οὐ πολλά, οὐδὲ ἐκ πολλῶν ἐν, ἀλλὰ μόνον αὐτὸ Πνεῦμα. Ἐνὸς γὰρ ὄντος τοῦ Υἱοῦ, τοῦ ζῶντος Λόγου, μίαν εἶναι δεῖ τελείαν καὶ πλήρη

20 τὴν ἁγιαστικὴν καὶ φωτιστικὴν ζῶσαν ἐνέργειαν αὐτοῦ καὶ δωρεάν, ἣτις ἐκ Πατρὸς λέγεται ἐκπορεύεσθαι, ἐπειδὴ παρὰ τοῦ Λόγου τοῦ ἐκ Πατρὸς ὁμολογουμένου ἐκλάμπει, καὶ ἀποστέλλεται, καὶ δίδοται. Ἀμέλει ὁ μὲν Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποστέλλεται. «Οὕτω» γὰρ, φησὶν, «ὁ Θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον,

25 ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέστειλεν». Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει. «Ἐάν» γὰρ, φησὶν, «ἐγὼ ἀπέλθω, ἀπο-

1. Α' Κορ. 1, 17.

2. Α' Κορ. 2, 4.

ἔχει λεχθῆ, ἀλλὰ διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ εὐσεβοῦς φρονήματος μετ' εὐλαβείας. Διότι ἂν ὁ Παῦλος ἐπαρουσίαζε τὸ κήρυγμα τοῦ σταυροῦ στηριζόμενος ὄχι εἰς τὴν σοφίαν τῶν λόγων¹ ἀλλὰ εἰς τὴν ἀποδεικτικὴν δύναμιν τοῦ πνεύματος² εἰς τὸν παράδεισον δὲ «ἤκουσε λόγους, οἱ ὅποιοι εἶναι ἀδύνατον νὰ λεχθῶν, καὶ τοὺς ὁποίους δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἄνθρωπον νὰ εἴπη»³, ποῖος δύναται νὰ ὁμιλήσῃ περὶ αὐτῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος; Ὁμως θὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἱκανοποιήσῃ κανεὶς τὴν ἀπορίαν του αὐτὴν πρῶτον μὲν διὰ τῆς πίστεως, ἔπειτα δὲ καὶ ἐξ ἐκείνων ποὺ προελέχθησαν, δηλαδὴ τῆς εἰκόνας, τῆς ἀκτινοβολίας, τῆς πηγῆς, τοῦ ποταμοῦ, τῆς οὐσίας καὶ τοῦ χαρακτῆρος. Διότι ὅπως ὡσὰν εἰς τὴν ἰδιανεῖκονα ὑπάρχει ὁ Υἱὸς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἔτσι ὑπάρχει καὶ ὁ Πατὴρ εἰς τὸν Υἱόν. Καθ' ὅσον καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς διὰ λόγων ἐξηγήσεως καὶ τῆς κατανοήσεως τῶν τοιούτων, ἔλαττώνουσα ἢ θεία Γραφή, ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὰ τοιούτου εἶδους παραδείγματα, ὥστε νὰ δύναται κανεὶς νὰ τὰ λέγῃ ἀπλούστερον, λόγῳ τῆς ἀπιστίας τῶν θρασέων, καὶ χωρὶς κίνδυνον, καὶ νὰ τὰ κατανοῇ ἔτσι καὶ νὰ πιστεύῃ ὅτι εἶναι εἰς ὁ ἁγιασμός ποὺ ἐπιτελεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Διότι ὅπως ὁ Υἱὸς εἶναι μονογενής, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα διδόμενον καὶ πεμπόμενον παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ αὐτὸ εἶναι ἓν, καὶ ὄχι πολλά, οὔτε ἓν ἐκ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ εἶναι αὐτὸ μοναδικὸν ἅγιον Πνεῦμα. Λοιπὸν ἀφοῦ εἶναι εἰς ὁ Υἱός, ὁ ζῶν Λόγος, πρέπει νὰ εἶναι μία τελεία καὶ πλήρης ἢ ἁγιαστικὴ καὶ φωτιστικὴ ζῶσα ἐνέργεια καὶ δωρεὰ αὐτοῦ, ἢ ὁποία λέγεται ὅτι ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἐκλάμπει ὁμως καὶ ἀποστέλλεται καὶ δίδεται ὑπὸ τοῦ Λόγου, τὸν ὁποῖον παραδεχόμεθα ὅτι ὑπάρχει ἐκ τοῦ Πατρὸς. Λοιπὸν ὁ μὲν Υἱὸς ἀποστέλλεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, διότι λέγει· «τόσον πολὺ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἀπέστειλεν εἰς αὐτούς»⁴. Ὁ δὲ Υἱὸς ἀποστέλλει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι λέγει· «ἐὰν φύγω καὶ ὑπά-

3. Β' Κορ. 12, 4.

4. Ἰω. 3, 16.

στελῶ τὸν Παράκλητον». Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς τὸν Πατέρα δοξάζει λέγων· «Πάτερ, ἐγὼ σε ἐδόξασα»· τὸ δὲ Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν· («Ἐκεῖνος») γάρ, φησίν, («ἐμὲ δοξάσει»). Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς φησιν· («Ἄ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς, ταῦτα καὶ λαλῶ εἰς τὸν
5 κόσμον»)· τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει· («Ἐκ τοῦ ἑμοῦ») γάρ «λήφεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν», φησί. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· («Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»), φησίν ὁ Υἱός, («ὃ πέμπει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου»).

21. Τοιαύτην δὲ τάξιν καὶ φύσιν ἔχοντας τοῦ Πνεύματος
10 πρὸς τὸν Υἱόν, οἷαν ὁ Υἱὸς ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ὁ τοῦτο κτίσμα λέγων οὐ τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐξ ἀνάγκης φρονήσει; Εἰ γάρ ἐστι τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ κτίσμα, ἀκόλουθον ἂν εἶη λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Λόγον τοῦ Πατρὸς εἶναι κτίσμα. Τοιαῦτα γάρ οἱ Ἄρειανοὶ φαντασθέντες, εἰς τὸν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαϊ-
15 σμὸν πεπτώκασιν. Εἰ δὲ τὰ Ἄρειου μὴ προσποιῶνται φρονεῖν οἱ περὶ τοῦ Πνεύματος τοιαῦτα λέγοντες, φεγγέτωσαν καὶ τὰ ἐκείνου ῥήματα καὶ μὴ ἀσεβείτωσαν εἰς τὸ Πνεῦμα. Ὡσπερ γὰρ ὁ Υἱός, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ καὶ ὁ Πατήρ ἐστιν, οὐκ ἐστι κτίσμα, ἀλλ' ὁ ἴδιος τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας (τοῦτο γὰρ καὶ ὑμεῖς
20 προσποιεῖσθε λέγειν)· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐν τῷ Υἱῷ, ἐν ᾧ καὶ ὁ Υἱὸς ἐστιν, οὐ θέμις τοῖς κτίσμασι συντάσσειν, οὐδὲ διαρρεῖν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Λόγον, καὶ ἀτελεῖ τὴν Τριάδα κατασκευάζειν. Τῶν μὲν οὖν ῥητῶν τοῦ τε προφητικοῦ καὶ τοῦ ἀποστολι-
25 ἀρκεῖ διὰ τούτων διελέγξαι τὴν ἐκ τῆς ἀμαθίας τῶν τροπικῶν

1. Ἰω. 16, 7.

2. Ἰω. 17, 4.

3. Ἰω. 16, 14.

4. Ἰω. 8, 26.

γωγὴ πρὸς τὸν Πατέρα θὰ σᾶς στείλω τὸν Παράκλητον»¹. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς δοξάζει τὸν Πατέρα λέγων· «Πάτερ, ἐγὼ σὲ ἐδόξασα»², τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν, διότι λέγει· «ἐκεῖνος δηλαδὴ ὁ Παράκλητος θὰ δοξάσῃ ἐμὲ»³. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς λέγει· «ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἤκουσα ἀπὸ τοῦ Πατέρα μου, αὐτὰ λέγω εἰς τὸν κόσμον»⁴, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα λαμβάνει ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διότι λέγει· «θὰ λάβῃ ἀπὸ τῆν ἰδικήν μου σοφίαν καὶ γνῶσιν καὶ θὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὴν εἰς σᾶς»⁵. Καὶ ὁ μὲν Υἱὸς ἤλθεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός· «τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα» λέγει ὁ Υἱὸς «τὸ ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματι μου»⁶.

21. Ἐποὶ λοιπὸν ἔχει τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοιαύτην θέσιν καὶ ὑπόστασιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν Υἱόν, ὁμοίαν δηλαδὴ μὲ αὐτὴν ποὺ ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, πῶς ἐκεῖνος ποὺ ὀνομάζει αὐτὸ κτίσμα δὲν θὰ φρονήσῃ τὸ ἴδιόν κατ' ἀνάγκην καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ; Διότι ἂν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα δημιούργημα τοῦ Υἱοῦ, συνέπεια τούτου θὰ εἶναι νὰ ὀνομάζουσαν αὐτοὶ καὶ τὸν Υἱὸν κτίσμα τοῦ Πατρός. Διότι τέτοια ἐφαντάσθησαν οἱ Ἄρειανοὶ καὶ ἔχουσαν πέσει εἰς τὸν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαϊσμόν. Ἐὰν δὲ προσποιούνηται ὅτι δὲν φρονοῦν τὰ διδάγματα τοῦ Ἀρείου, αὐτοὶ ποὺ λέγουσαν τέτοια περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἄς ἀποφύγουσαν καὶ τὰ λόγια ἐκεῖνου καὶ ἄς μὴ ἀσεβοῦσαν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διότι ὅπως ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς τὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον Υἱὸν ὑπάρχει καὶ ὁ Πατήρ δὲν εἶναι κτίσμα, ἀλλὰ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα (διότι αὐτὸ προσποιεῖσθε ὅτι τὸ λέγετε καὶ σεῖς), ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει εἰς τὸν Υἱόν, καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱός, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὸ ἐντάσσωμεν εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε νὰ τὸ ἀποχωρίζωμεν ἀπὸ τὸν Υἱόν καὶ νὰ παρουσιάζωμεν τὴν ἁγίαν Τριάδα ἀτελή. Λοιπὸν ἐκ τῶν ρητῶν, καὶ τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ, τῶν ὁποῖων τὸ νόημα παρερμηνεύοντες ἐπλανήθησαν, εἶναι ἀρκετὸν νὰ ἀποδείξῃ κανεῖς διὰ τούτων τὴν ὕβριν τῶν τροπι-

5. Ἰω. 16, 14.

6. Ἰω. 14, 26.

δυσφημίαν. Ἴδωμεν δὲ λοιπὸν καὶ αὐτὰ καθ' αὐτὰ τὰ ἐν ταῖς
 θείαις Γραφαῖς περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου λεγόμενα, καὶ
 ὡς δόκιμοι τραπεζῖται διακρίνομεν, εἰ ἴδιόν τι πρὸς τὰ κτίσμα-
 τα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ἢ ἴδιον τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἵνα ἢ κτίσμα αὐτὸ
 5 εἴπωμεν, ἢ ἄλλο μὲν τῶν κτισμάτων, ἴδιον δὲ καὶ ἐν τῆς ἐν Τριά-
 δι θεότητος. Τάχα κἂν οὕτως ἐντραπῶσι, μαθόντες, ὅσον ἀπά-
 δει τῶν θείων λογίων τὰ ἐφευρεθέντα, παρ' αὐτῶν τῆς βλασφη-
 μίας ῥήματα.

22. Τὰ κτίσματα τοίνυν ἐξ οὐκ ὄντων γέγονεν, ἀρχὴν ἔ-
 10 χοντα τοῦ γίνεσθαι· «Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν
 καὶ τὴν γῆν» καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ἐκ δὲ τοῦ Θεοῦ λέγεται
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· «Οὐδεὶς» γάρ, φησὶν, «οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώ-
 που εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτως καὶ τὰ
 τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ οὐ
 15 τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ
 Θεοῦ». Ποία τοίνυν ἐκ τῶν προειρημένων συγγένεια τῷ Πνεύ-
 ματι πρὸς τὰ κτίσματα; Τὰ μὲν γὰρ κτίσματα οὐκ ἦν ὁ δὲ Θεὸς
 ὢν ἐστίν, ἐξ οὗ καὶ τὸ Πνεῦμα. Τὸ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἂν εἴη
 ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, οὐδὲ κτίσμα, ἵνα μὴ κατ' ἐκείνους καὶ ὁ ἐξ οὗ
 20 ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, κτίσμα εἶναι νομισθῆ. Τίς οὖν τῶν τοιούτων ἀ-
 φρόνων ἀνέξεται, λεγόντων καὶ αὐτῶν ἐν καρδίᾳ μὴ εἶναι Θεόν;
 Καὶ γὰρ εἰ ὡσπερ οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἐν αὐτῷ, οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ τὸ ἐν αὐτῷ Πνεῦμα·
 πῶς οὐ δύσφημον ἂν εἴη λέγειν κτίσμα τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα,

1. Γέν. 1, 1.

2. Α' Κορ. 2,11 - 12.

κῶν τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἀμαθίας των. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ λεγόμενα εἰς τὰς θείας Γραφὰς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄς ξεχωρίσωμεν ὡς ἱκανοὶ τραπεζῖται, ἔὰν ἔχη κάτι ὅμοιον πρὸς τὰ κτίσματα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἢ ἂν εἶναι ὅμοιον τοῦ Πατρὸς, διὰ τὸ νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸ ἢ κτίσμα, ἢ διάφορον μὲν τῶν κτισμάτων, ὅμοιον δὲ καὶ ἐν τῆς Τριαδικῆς θεότητος· καὶ ἴσως κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νὰ ἐντραποῦν, ἀφοῦ μάθουν πόσον διαφέρουν ἀπὸ τὰ θεῖα λόγια αἱ ἐπινοηθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν βλασφημίαι.

22. Τὰ κτίσματα λοιπὸν ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἔχουν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς των διότι «κατ' ἀρχὰς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»¹ καὶ ὅλα τὰ ὑπάρχοντα εἰς αὐτά. Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ὅμως λέγεται ὅτι εἶναι αὐτοῦ, διότι λέγει· «κανεὶς δὲν γνωρίζει τὰς ἐνδομύχους σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ· οὕτω καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡμεῖς δὲ δὲν ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου τούτου ἀλλὰ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ»². Ποία συγγένεια λοιπὸν ὑπάρχει, ἐπὶ τῇ βάσει ὅσων προελέχθησαν μετὰ τοῦ Πνεύματος καὶ τῶν κτισμάτων; Διότι τὰ μὲν κτίσματα δὲν ὑπῆρχον, ὁ δὲ Θεὸς ὑπῆρχε προαιωνίως, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αὐτὸ δὲ ποῦ προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκ τοῦ μηδενός, οὔτε κτίσμα, διὰ τὸ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι εἶναι κτίσμα, κατ' ἐκείνους, καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ποῖος λοιπὸν θὰ ἀνεχθῇ αὐτοὺς τοὺς ἀνοήτους, ὅταν λέγουν καὶ αὐτοὶ ἐνδομύχως ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός³; Διότι ὅπως κανεὶς δὲν γνωρίζει τὰς ἐνδομύχους σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου ποῦ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ, ἔτσι καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ δὲν γνωρίζει οὐδεὶς παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα ποῦ ὑπάρχει εἰς αὐτόν· πῶς δὲν θὰ εἶναι βλάσφημον

3. Πρβλ. Ψαλμ. 13, 1.

τὸ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνῶν; Μαθήσεται γὰρ ἐκ τούτων εἰπεῖν ὁ τοιοῦτος τὸ μὲν τοῦ ἀνθρώπου πνεῦμα ἕξωθεν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι, τὸν δὲ ἐν τῷ Πατρὶ Λόγον εἶναι κτίσμα.

Πάλιν τε Πνεῦμα ἁγιωσύνης καὶ ἀνακαινήσεώς ἐστὶ τε
 5 καὶ λέγεται τὸ Πνεῦμα· γράφει γὰρ ὁ Παῦλος· «Τοῦ ὀρισθέντος
 Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ Πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως
 νεκρῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν». Καὶ πάλιν φησὶν·
 «Ἄλλ' ἠγιάσθητε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»· ὅτε
 10 καὶ πρὸς Τίτον γράφων ἔλεγεν· «Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φι-
 λανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν
 ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος
 ἔσωσεν ἡμᾶς διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύ-
 ματος ἁγίου, οὗ ἔξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 15 τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ἵνα, δικαιωθέντες τῇ ἐκείνου χάριτι, κλη-
 ρονόμοι κατ' ἐλπίδα γενηθῶμεν ζωῆς αἰωνίου». Τὰ δὲ κτίσματα
 ἁγιαζόμενά εἰσι καὶ ἀνακαινιζόμενα. «Ἐξαποστελεῖς» γὰρ («τὸ
 Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον
 τῆς γῆς»). Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησιν· «Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ
 20 φωτισθέντας, γευσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ
 μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου».

1. Ρωμ. 1, 4.

2. Α' Κορ. 6, 11.

3. Τίτ. 3, 4 - 7.

4. Ψαλμ. 103, 30.

5. Ἐβρ. 6, 4.

τὸ νὰ θεωρῆ κανεὶς ὡς κτίσμα τὸ Πνεῦμα ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν, τὸ ὁποῖον γνωρίζει καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ; Ἐπὶ τῇ βράσει αὐτῶν θὰ ἔπρεπε νὰ δεχθῆ ὁ αἰρετικὸς ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἕξω ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι ὁ Λόγος ὁ ἐν τῷ Πατρὶ εἶναι κτίσμα.

Καὶ πάλιν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι καὶ λέγεται Πνεῦμα ἁγιοσύνης καὶ ἀνακαινώσεως· διότι γράφει ὁ Παῦλος «ἀπεδείχθη δὲ σαφῶς ὅτι οὗτος εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ με ὑπερφυσικὴν δύναμιν, ποὺ ἐπήγαζεν ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μεταδίδει ἀγιότητα· ἀπεδείχθη δὲ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἰδιαιτέρως με τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασίν του»¹. Καὶ πάλιν λέγει «ἀλλ' ἐπήρατε τὸν ἁγιασμόν ποὺ χαρίζει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐγίνατε δίκαιοι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»²· καὶ ὅταν ἔγραφε πρὸς τὸν Τίτον ἔλεγεν· «ὅταν ὁμως ἐφανερῶθη ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ ὅχι ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς δικαιοσύνης ποὺ τάχα ἐκάμαμε ἑμεῖς, ἀλλὰ σύμφωνα με τὸ ἄπειρον ἔλεός του μᾶς ἔνωσε διὰ μέσου τοῦ βαπτίσματος, τοῦ λουτροῦ αὐτοῦ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἀνακαινώσεως ποὺ χαρίζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔχυσε καὶ ἔδωσεν εἰς ἡμᾶς πλουσίως διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Σωτῆρός μας. Καὶ τοῦτο διὰ νὰ δικαιωθῶμεν μὲν τὴν σωτήριον χάριν Ἐκείνου καὶ νὰ γίνωμεν κληρονόμοι τῆς αἰωνίου ζωῆς, σύμφωνα με τὴν χαρμόσυνον ἐλπίδα, ποὺ ὁ ἴδιος μᾶς ἔχει δώσει»³. Τὰ κτίσματα ὁμως ἁγιάζονται καὶ ἀνακαινίζονται, διότι λέγει «ὅταν ἐξαποστέλλῃς τὸ Πνεῦμά σου κτίζονται καὶ ἀνακαινίζεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»⁴. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ λέγει· «διότι εἶναι ἀδύνατον ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι κατηχήθησαν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἔλαβον τὸ ἅπαξ τελούμενον διὰ τὸν καθένα ἅγιον βάπτισμα, καὶ ἐγεύθησαν τὴν ἀπερίγραπτον γλυκύτητα καὶ χάριν τῶν οὐρανίων δώρων τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγιναν μέτοχοι τῶν χαρισμάτων τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἂν ξεπέσουν ἀπὸ ὅλα αὐτὰ καὶ τὰ ἀρνηθοῦν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνακαινίζονται καὶ νὰ ὀδηγοῦνται πάλιν εἰς μετάνοιαν»⁵.

23. Τὸ τοίνυν μὴ ἁγιαζόμενον παρ' ἑτέρου, μηδὲ μετέχον ἁγιασμοῦ, ἀλλ' αὐτὸ μεθεκτὸν ὄν, ἐν ᾧ καὶ τὰ κτίσματα πάντα ἁγιαάζεται, πῶς ἂν εἶη ἐν τῶν πάντων, ἴδιον τῶν μετεχόντων αὐτοῦ; Ἀνάγκη γὰρ τοῖς τοῦτο λέγουσιν εἰπεῖν καὶ τὸν Υἱόν, δι' 5 οὗ τὰ πάντα γέγονεν ἓνα τῶν πάντων εἶναι. Πνεῦμα ζωοποιὸν λέγεται: «Ὁ ἐγείρας» γάρ, φησὶν, «Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν». Καὶ ὁ μὲν Κύριός ἐστιν ἡ αὐτοζωή, καὶ «ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς», ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος: ἔλεγε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος: «Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὗ ἔμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν». Τὰ δὲ κτίσματα, ὡς εἴρηται, ζωοποιούμενά ἐστι δι' αὐτοῦ. Τὸ δὲ μὴ μετέχον ζωῆς, ἀλλ' αὐτὸ μετεχόμενον καὶ ζωοποιῶν τὰ κτί- 15 σματα, ποίαν ἔχει συγγένειαν πρὸς τὰ γενητά; Ἡ πῶς ὅλως ἂν εἶη τῶν κτισμάτων, ἄπερ ἐν ἐκείνῳ παρὰ τοῦ Λόγου ζωοποιεῖται;

Χρῖσμα λέγεται τὸ Πνεῦμα, καὶ ἔστι σφραγίς. Ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει: «Καὶ ὑμεῖς τὸ χρῖσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ, 20 μένει ἐν ὑμῖν. Καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τίς διδάσκη ὑμᾶς: ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα», τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, «διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων». Ἐν δὲ τῷ προφήτῃ Ἡσαΐα γέγραπται: «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με». Ὁ δὲ Παῦλος φησιν: «Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως».

1. Ρωμ. 8, 11.

2. Πράξ. 3, 15.

3. Ἰω. 4, 14.

4. Ἰω. 7, 39.

5. Α' Ἰω. 2, 27.

23. Λοιπὸν ἐκεῖνο ποῦ δὲν ἀγιάζεται ἀπὸ ἄλλο, καὶ οὔτε μετέχει ἀγιασμοῦ, ἀλλὰ τὸ ἴδιον μετέχεται, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀγιάζονται καὶ ὅλα τὰ κτίσματα, πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἕν ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα, καὶ ὅμοιον μὲ ἐκεῖνα ποῦ μετέχουν αὐτοῦ; Διότι κατ' ἀνάγκην ἐκεῖνοι ποῦ λέγουν τοῦτο θὰ εἰποῦν καὶ τὸν Υἱόν, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα, ὅτι εἶναι ὡς εἰς ἕξ αὐτῶν. Λέγεται Πνεῦμα ζωοποιόν, διότι λέγει· «αὐτὸς ποῦ ἀνέστησε τὸν Χριστὸν θὰ ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματά σας ἕνεκα τοῦ Πνεύματός του ποῦ κατοικεῖ μέσα σας»¹. Καὶ ὁ μὲν Κύριος εἶναι ἡ αὐτοζωὴ καὶ «ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς»², ὅπως εἶπεν ὁ Πέτρος· ἔλεγε δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος· «τὸ νερὸ ποῦ θὰ δώσω ἐγὼ εἰς αὐτὸν θὰ μεταβληθῇ μέσα του εἰς ἀστεῖρευτον πηγὴν πνευματικοῦ ὕδατος, ποῦ θὰ ἀναβλύζῃ πάντοτε καὶ θὰ τοῦ χαρίζη αἰωνίαν ζωὴν»³. Αὐτὸ δὲ τὸ εἶπε διὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐμελλοῦν νὰ λάβουν ὅσοι δὲν ἐπίστευον εἰς αὐτὸν»⁴. Τὰ κτίσματα δέ, ὅπως ἔχει λεχθῆ, ζωοποιοῦνται δι' αὐτοῦ. Ἐκεῖνο δὲ ποῦ δὲν μετέχει τῆς ζωῆς, ἀλλὰ μετέχεται τὸ ἴδιον καὶ ζωοποιεῖ τὰ κτίσματα, ποῖαν συγγένειαν ἔχει πρὸς τὰ δημιουργήματα; Ἡ πῶς δύναται νὰ εἶναι ἕν ἀπὸ τὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα ζωοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ δι' ἐκεῖνου;

Τὸ Πνεῦμα λέγεται χρίσμα, καὶ εἶναι σφραγίς. Διότι ὁ μὲν Ἰωάννης γράφει· «καὶ σεῖς ἔχετε τὸ πνευματικὸν χρίσμα, τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὰς δωρεάς του ποῦ ἐλάβατε ἀπὸ τὸν Χριστὸν καὶ μένει μέσα σας. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἔχετε ἀνάγκην νὰ σᾶς διδάξῃ κανένας ἄνθρωπος, ἀλλ' ὅπως αὐτὸ τοῦτο τὸ πνευματικὸν χρίσμα» τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, «σᾶς διδάσκει γιὰ ὅλα»⁵. Εἰς δὲ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἔχει γραφῆ· «τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου εἶναι ἐπ' ἐμὲ χάρις εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Κύριος μὲ ἔχρισεν»⁶. Ὁ δὲ Παῦλος λέγει· «καὶ ἀφοῦ ἐπιστεύσατε, ἐλάβατε τὴν σφραγίδα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ὁποῖον προετοιμάζει καὶ παρέχει τὴν ἀπολύτρωσιν»⁷. Τὰ δὲ κτίσματα σφραγίζονται καὶ χρίονται

6. Ἦσ. 61, 1.

7. Ἐφεσ. 1, 13.

Τὰ δὲ κτίσματα τούτῳ σφραγίζεται καὶ χρίεται, καὶ περὶ πάντων διδάσκεται. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα χρίσμα καὶ σφραγὶς ἐστὶν ἐν ᾧ χρίει καὶ σφραγίζει πάντα ὁ Λόγος ποῖα ὁμοιότης ἢ ἰδιότης τοῦ χρίσματος καὶ τῆς σφραγίδος πρὸς τὰ χριόμενα καὶ σφραγιζόμενα; Οὐκοῦν καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἶη τῶν πάντων αὐτό. Οὐ γὰρ ἂν εἶη ἢ σφραγὶς ἐκ τῶν σφραγιζομένων, οὐδὲ τὸ χρίσμα ἐκ τῶν χριομένων· ἀλλ' ἰδιόν ἐστι τοῦτο τοῦ χριόντος καὶ σφραγιζόντος Λόγου. Τὸ μὲν γὰρ χρίσμα τὴν εὐωδίαν καὶ πνοὴν τοῦ χριόντος ἔχει· καὶ οἱ χριόμενοι τούτου μεταλαμβάνοντες λέγουσι· «Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν»· ἢ δὲ σφραγὶς τὴν μορφήν Χριστοῦ τοῦ σφραγιζόντος ἔχει, καὶ ταύτης οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουσι, μορφούμενοι κατ' αὐτήν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· «Τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν». Οὕτω δὲ σφραγιζόμενοι, εἰκότως καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως γινόμεθα, ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος, καὶ οὕτω μετέχει πᾶσα ἡ κτίσις τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι.

24. Καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος λεγόμεθα πάντες μέτοχοι τοῦ Θεοῦ· «Οὐκ οἴδατε», γὰρ φησιν, «ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν οἰκεῖ; Εἰς τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ φθειρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ Θεός. Ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς». Εἰ κτίσμα δὲ ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἂν τις ἐν αὐτῷ μετουσία τοῦ Θεοῦ γένοιτο ἡμῖν· ἀλλ' ἢ ἄρα κτίσματι μὲν συνηπτόμεθα, ἀλλότριοι δὲ τῆς θείας φύσεως ἐγινόμεθα, ὡς κατὰ μηδὲν αὐτῆς μετέχοντες. Νῦν δέ, ὅτε λεγόμεθα μέτοχοι Χριστοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ, δείκνυται τὸ ἐν ἡμῖν χρίσμα

1. Β' Κορ. 2, 15.

2. Γαλ. 4, 19.

δι' αὐτοῦ, καὶ διδάσκονται ὑπ' αὐτοῦ περὶ ὄλων. Ἐφοῦ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι χρίσμα καὶ σφραγίς, διὰ τοῦ ὁποίου χρίει καὶ σφραγίζει τὰ πάντα ὁ Υἱός, ποῖα ὁμοιότης καὶ συγγένεια ὑπάρχει μεταξύ τῆς σφραγίδος καὶ τοῦ χρίσματος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν χριζομένων καὶ σφραγιζομένων ἀφ' ἑτέρου; Λοιπὸν καὶ ὡς πρὸς αὐτὸ δὲν δύναται νὰ εἶναι τοῦτο ἐν ἀπὸ τὰ κτίσματα. Διότι δὲν δύναται νὰ προέρχεται ἡ σφραγίς ἐξ αὐτῶν πού σφραγίζονται, οὔτε τὸ χρίσμα ἐξ αὐτῶν πού χρίονται, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι ἰδιάζον γνώρισμα τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος χρίει καὶ σφραγίζει. Διότι τὸ μὲν χρίσμα ἔχει τὴν εὐωδίαν καὶ τὴν πνοὴν τοῦ χρίοντος, καὶ οἱ χριόμενοι οἱ ὁποῖοι μεταλαμβάνουν τούτου λέγουν «εἴμεθα εὐωδία Χριστοῦ»¹. ἡ δὲ σφραγίς ἔχει τὴν μορφήν τοῦ σφραγίζοντος Χριστοῦ, καὶ οἱ σφραγιζόμενοι μετέχουν αὐτῆς, λαμβάνοντες αὐτὴν τὴν μορφήν, διότι λέγει ὁ ἀπόστολος· «ἀγαπημένα μου πνευματικά παιδιὰ, δι' ἐσᾶς τοὺς ὁποῖους πάλιν ξαναδοκιμάζω πόνους καὶ ὠδίνους, μέχρις ὅτου ἡ προσωπικότης τοῦ Χριστοῦ μορφωθῆ ἔμεσά σας»². Ἐτσι λοιπὸν σφραγιζόμενοι, εὐλόγως γινόμεθα καὶ συμμετοχοὶ τῆς θείας φύσεως, καθὼς εἶπεν ὁ Πέτρος³, καὶ τοιουτοτρόπως μετέχει ὀλόκληρος ἡ κτίσις τοῦ Λόγου διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

24. Καὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λεγόμεθα ὅλοι μέτοχοι Θεοῦ, διότι λέγει· «δὲν γνωρίζετε ὅτι εἰσθε ναὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐντὸς σας; Ἐάν, λοιπὸν, κανεὶς καταστρέφῃ τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, ὡς γνωρίζῃ αὐτός, ὅτι θὰ τὸν καταστρέψῃ ὁ Θεός. Διότι ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἅγιος· τέτοιος δὲ ἅγιος ναὸς τοῦ Θεοῦ εἰσθε σεῖς»⁴. Ἐάν ὁμως κτίσμα ἦτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν οὐδεμίαν κοινωνίαν μὲ τὸν Θεὸν δι' αὐτοῦ· θὰ ἠγωνόμεθα ἀπλῶς μὲ κτίσμα θὰ εἴμεθα δὲ ἀπεξενωμένοι ἀπὸ τὴν θείαν φύσιν, ἀφοῦ τίποτε δὲν θὰ μᾶς ἠγωνε πρὸς αὐτήν. Τώρα δέ, πού λεγόμεθα μέτοχοι Χρι-

3. Πρβλ. Β' Πέτρ. 1, 4.

4. Α' Κορ. 3, 16 - 17.

καὶ ἡ σφραγὶς μὴ οὐσα τῆς τῶν γενητῶν φύσεως, ἀλλὰ τῆς τοῦ
 Υἱοῦ, διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος συνάπτοντος ἡμᾶς τῷ Πατρί.
 Τοῦτο γὰρ ὁ Ἰωάννης, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, διδάσκων
 ἔγραψεν· «Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ
 5 αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ αὐτὸς ἔδωκεν ἡμῖν». *Εἰ δὲ τῆ τοῦ Πνεύματος μετουσίᾳ γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύ-
 σεως, μαίνοιτ' ἂν τις λέγων τὸ Πνεῦμα τῆς κτιστῆς φύσεως, καὶ
 μὴ τῆς τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν οἷς γίνεται, οὗτοι θεο-
 ποιῶνται· εἰ δὲ θεοποιεῖ, οὐκ ἀμφίβολον, ὅτι ἡ τούτου φύσις
 10 Θεοῦ ἐστὶ. Καὶ ἔτι δὲ φανερώτερον εἰς ἀναίρεσιν τῆς αἱρέσεως
 ταύτης ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ ἄδεται, ὡς ἔμπροσθεν εἴ-
 πομεν· «Ἀνταρλεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς
 τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσι. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου,
 καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαιριεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς». Ὁ
 15 δὲ Παῦλος γράφει Τίτῳ· «Διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνα-
 καινώσεως Πνεύματος ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ
 Ἰησοῦ Χριστοῦ». *Εἰ δὲ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι
 ἁγίῳ κτίζει τὰ πάντα, καὶ ἀνακαινίζει, ποία ὁμοιότης ἢ συγγέ-
 νεια τῶ κτίζοντι πρὸς τὰ κτίσματα; Ἡ ὅλως πῶς ἂν εἴη, ἐν ᾧ
 20 κτίζεται τὰ πάντα, κτίσμα; Ἀκολουθεῖ γὰρ τῆ τοιαύτῃ δυσφη-
 μίᾳ καὶ ἡ εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία· ὥστε τοὺς λέγοντας τὸ Πνεῦ-
 μα κτίσμα εἰπεῖν, ὅτι καὶ ὁ Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα κτίζεται, κτί-
 σμα ἐστίν.**

1. Α' ἰω. 4, 13.

2. Ψαλμ. 103, 29 - 30.

στοῦ καὶ μέτοχοι Θεοῦ φαίνεται ὅτι τὸ ἐν ἡμῖν χρῖσμα καὶ ἡ σφραγὶς δὲν εἶναι ἐκ τῆς φύσεως τῶν δημιουργημάτων, ἀλλὰ ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ, ὁ ὁποῖος συνάπτει ἡμᾶς μετὸν Πατέρα διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ἁγίου Πνεύματος. Διότι αὐτὸ ἔγραψε ὁ Ἰωάννης διδάσκων, καθὼς προελέχθη· «μέ τοῦτο τὸ γεγονός γνωρίζομεν, ὅτι μένομεν μέσα εἰς τὸν Θεὸν καὶ ὁ Θεὸς μένει ἐντὸς ἡμῶν, μέ τὸ ὅτι μᾶς ἔχει δώσει ἀπὸ τὸ Πνεῦμα του καὶ κατέστησε τὸν ἑαυτὸν μας κατοικίαν ἰδικήν του»¹. Ἐποὶ λοιπὸν διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ Πνεύματος γινόμεθα κοινωνοὶ θείας φύσεως, θὰ ἐμαίνετο κανεὶς θεωρῶν τὸ πνεῦμα ὡς προερχόμενον ἐκ τῆς κτιστῆς φύσεως, καὶ ὄχι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ εἰς ὅσους ἔρχεται, οὗτοι θεοποιοῦνται· καὶ ἀποὶ λοιπὸν θεοποιεῖ, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ φύσις του εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐπὶ πλέον, φανερώτερον πρὸς ἀναίρεσιν τῆς αἰρέσεως αὐτῆς, ψάλλεται εἰς τὸν ἑκατοστὸν τρίτον ψαλμόν, καθὼς προανεφέραμεν· «ὅταν ἀφαιρῆς τὴν πνοὴν τῶν ἀποθνήσκουν καὶ ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὸ χῶμα. Ὅταν ἐξαποστέλλῃς τὸ Πνεῦμά σου κτίζονται καὶ ἀνακαινίζεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»². Ὁ δὲ Παῦλος γράφει πρὸς τὸν Τίτον· «μᾶς ἔσωσε διὰ μέσου τοῦ βαπτίσματος, τοῦ λουτροῦ αὐτοῦ τῆς ἀναγεννήσεως καὶ ἀνακαινίσεως, ποῦ χαρίζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἔχυσε καὶ ἔδωσε εἰς ἡμᾶς πλουσίως διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»³. Ἐποὶ λοιπὸν ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, καὶ ἀνακαινίζει τὰ πάντα, ποῖα ὁμοίότης ἢ συγγένεια ὑπάρχει μετὰ τοῦ κτίζοντος καὶ τῶν κτισμάτων; Ἡ μὲ ἄλλα λόγια, πῶς δύναται νὰ εἶναι κτίσμα, ἐκεῖνο διὰ τοῦ ὁποῖου κτίζονται τὰ πάντα; Λοιπὸν καὶ ἡ εἰς τὸν Υἱὸν ἀποδιδομένη βλασφημία εἶναι συνέπεια αὐτῆς τῆς δυσφημίας· ὥστε ἐκεῖνοι ποῦ λέγουν ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα, νὰ λέγουν ὅτι καὶ ὁ Λόγος, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐκτίσθησαν τὰ πάντα, εἶναι κτίσμα.

3. Τίτ. 3, 5 - 6.

Εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· «Οὕς) γὰρ «προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνας τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ». Οὐκοῦν τοῦ Υἱοῦ καὶ κατ' ἐκείνους ὁμολογουμένου μὴ εἶναι κτίσματος, οὐκ ἂν εἶη οὐδὲ ἡ τούτου εἰκὼν κτίσμα. Ὁ-
5 ποία γὰρ ἂν εἶη ἡ εἰκὼν, τοιοῦτον ἀνάγκη καὶ τὸν, οὗ ἔστιν ἡ εἰκὼν, εἶναι. Ὅθεν εἰκότως καὶ προεπόντως ὁ Λόγος ὁμολογεῖται μὴ ὢν κτίσμα, εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων· ὁ ἄρα τοῖς κτίσμασι συναριθμῶν τὸ Πνεῦμα πάντως πού καὶ τὸν Υἱὸν ἐν τούτοις συναριθμήσει, δυσφημῶν ἐν τούτῳ καὶ τὸν Πατέρα διὰ
10 τὴν εἰς τὴν εἰκόνα τούτου δυσφημίαν.

25. Ἄλλο ἄρα τῶν κτισμάτων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ δέδεικται μᾶλλον ἴδιον εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὐ ξένον τοῦ Θεοῦ. Καὶ γὰρ κάκεινο τὸ σοφὸν αὐτῶν ἐρώτημα· Εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔστι τὸ Πνεῦμα, διὰ τί μὴ λέγεται καὶ αὐτὸ Υἱός; Δέδεικται μὲν ἐν τοῖς
15 ἔμπροσθεν ἤδη προπετές καὶ τολμηρόν, δεικνυταὶ δὲ καὶ νῦν οὐδὲν ἤττον. Εἰ γὰρ καὶ μὴ Υἱὸς ἐλέχθη ἐν ταῖς Γραφαῖς, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἴρηται, ὡς ὁ Ἀπόστολος ἔγραψεν· Εἰ δὲ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔστιν, ἴδιος τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἔστιν, ἀνάγκη καὶ τὸ Πνεῦ-
20 μα, ἐκ τοῦ Θεοῦ λεγόμενον, ἴδιον εἶναι κατ' οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ· Ἀμέλει τοῦ Κυρίου ὄντος Υἱοῦ, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἴρηται Πνεῦμα νόθεσίας. Καὶ πάλιν τοῦ Υἱοῦ ὄντος σοφίας καὶ ἀληθείας, γέγραπται τὸ Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα σοφίας καὶ ἀληθείας. Πάλιν τε ὁ μὲν Υἱός ἔστι δύναμις Θεοῦ, καὶ Κύριος τῆς δόξης· τὸ δὲ
25 Πνεῦμα λέγεται Πνεῦμα δυνάμεως, καὶ Πνεῦμα τῆς δόξης, οὐ-

1. Ρωμ. 8, 29.

2. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 12.

3. Πρβλ. Ἑσ. 11, 2.

4. Πρβλ. Ἰω. 15, 26.

Λέγεται καὶ εἶναι εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· διότι «ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς ἔχει προγνωρίσει ὡς ἀξίους σωτηρίας διὰ τὴν καλὴν των διαθέσιν, τοὺς προώρισε νὰ γίνουν ὁμοιόμορφοι πρὸς τὴν ἔνδοξον εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ του»¹. Λοιπὸν ἀφοῦ ὁμολογεῖται καὶ ἀπὸ ἐκείνους ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι κτίσμα, δὲν δύναται νὰ εἶναι κτίσμα οὔτε ἡ εἰκὼν αὐτοῦ. Διότι ὅποια θὰ εἶναι ἡ εἰκὼν, τέτοιος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἐκεῖνος, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται ἡ εἰκὼν. "Οθεν εὐλόγως καὶ πρεπόντως ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Λόγος δὲν εἶναι κτίσμα, καθ' ὅσον εἶναι εἰκὼν τοῦ Πατρὸς. Ἐπομένως ἐκεῖνος ποὺ συγκαταριθμεῖ εἰς τὰ κτίσματα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὅπως δὴποτε λοιπὸν καὶ τὸν Υἱὸν εἰς αὐτὰ θὰ συγκαταλέξη, δυσφημῶν μὲ αὐτὸ καὶ τὸν Πατέρα, λόγῳ τῆς δυσφημήσεως τῆς εἰκόνας αὐτοῦ (τοῦ Πατρὸς).

25. Ἐπομένως τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι διαφορετικὸν ἀπὸ τὰ κτίσματα, καὶ ἔχει ἀποδειχθῆ μᾶλλον ὅτι εἶναι ἴδιον μὲ τὸν Υἱὸν καὶ ὄχι ξένον τοῦ Θεοῦ. Καθ' ὅσον καὶ ἐκεῖνο τὸ σοφὸν ἐρώτημάτων: ἀφοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ, διατί δὲν λέγεται καὶ αὐτὸ Υἱός, ἔχει ἀποδειχθῆ προηγουμένως ἤδη αὐθαδὲς καὶ θρασύ, ἀποδεικνύεται δὲ καὶ τῶρα ὄχι ὀλιγώτερον. Διότι ἂν καὶ δὲν ἐλέχθη τοῦτο εἰς τὰς Γραφὰς Υἱός, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἔχει λεχθῆ ὅτι εἶναι μέσα εἰς τὸν Θεὸν καὶ προέρχεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καθὼς ἔγραψεν ὁ Ἀπόστολος². Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Υἱός, ἐπειδὴ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, εἶναι ὁμοούσιος αὐτοῦ, πρέπει λοιπὸν ἀπαραιτήτως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, νὰ εἶναι ὁμοούσιον τοῦ Υἱοῦ. Ἄλλωστε ἐπειδὴ ὁ Κύριος εἶναι Υἱός, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔχει ὀνομασθῆ Πνεῦμα υἱοθεσίας. Καὶ πάλιν ἐπειδὴ ὁ Υἱός εἶναι σοφία καὶ ἀλήθεια, ἔχει γραφῆ ὅτι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι Πνεῦμα σοφίας³ καὶ ἀληθείας⁴. Καὶ πάλιν, ὁ μὲν Υἱός εἶναι δύναμις Θεοῦ⁵, καὶ Κύριος τῆς δόξης⁶, τὸ δὲ Πνεῦμα λέγεται Πνεῦμα δυνάμεως καὶ Πνεῦμα δόξης· λέγει δὲ τὰ ἐξῆς ἡ Γραφή διὰ τὸ κα-

5. Πρβλ. Α΄ Κορ. 1, 24.

6. Α΄ Κορ. 2, 8.

τως ἐφ' ἐκάστου τῆς Γραφῆς λεγούσης· τοῦ μὲν Παύλου γρά-
 φοντος Κορινθίους· «Εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δό-
 ξης ἐσταύρωσαν»· καὶ ἐν ἑτέροις· «Οὐδὲ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δου-
 λείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἰοθεσίας»· καὶ αὐ-
 5 θις· «Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς
 καρδίας ὑμῶν, κράζον· Ἄββᾶ, ὁ Πατήρ». Ὁ δὲ Πέτρος ἔγρα-
 φεν· «Εἰ ὄνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι· ὅτι τὸ τῆς
 δόξης καὶ δυνάμεως καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ Πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπέ-
 πανται». Ὁ δὲ Κύριος εἶρηκε Πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ Παρά-
 10 κλητον εἶναι τὸ Πνεῦμα· ἐξ οὗ δείκνυται τελείαν εἶναι ἐν τούτῳ
 τὴν Τριάδα. Ἐν τούτῳ γ' οὖν ὁ Λόγος τὴν κτίσιν δοξάζει, θεο-
 ποιῶν δὲ καὶ υἰοποιῶν προσάγει τῷ Πατρί. Τὸ δὲ συνάπτει τῷ
 Λόγῳ τὴν κτίσιν οὐκ ἂν εἶη αὐτὸ τῶν κτισμάτων· καὶ τὸ υἰο-
 ποιῶν δὲ τὴν κτίσιν, οὐκ ἂν εἶη ξένον τοῦ Υἱοῦ· ἐπεὶ ζητεῖν ἔτε-
 15 ρον ἀνάγκη Πνεῦμα, ἵνα καὶ τοῦτο ἐν ἐκείνῳ συναφθῇ τῷ Λόγῳ.
 Ἄλλ' ἄτοπον τοῦτο. Οὐκ ἄρα τῶν γεννητῶν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλ'
 ἴδιον τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος, ἐν ᾧ καὶ τὰ γενητὰ ὁ Λόγος
 θεοποιεῖ. Ἐν ᾧ δὲ θεοποιεῖται ἡ κτίσις, οὐκ ἂν εἶη ἐκτὸς αὐτὸ
 τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος.

20 26. Ὅτι δὲ ἄνω τῆς κτίσεώς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ἄλλο μὲν
 παρὰ τὴν τῶν γεννητῶν φύσιν, ἴδιον δὲ τῆς θεότητος, ἔξεστι καὶ
 ἐκ τούτου πάλιν συνιδεῖν. Ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοιώτον ἐστὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον· («Ἄγιον»), γὰρ φησι, («Πνεῦμα παιδείας φεύ-
 ξεται δόλον, καὶ ἀπαναστήσεται ἀπὸ λογισμῶν ἀσυνέτων»). Καὶ
 25 ὁ μὲν Πέτρος φησὶν· («Ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ προᾶεος καὶ ἡσυχίου

1. Α' Κορ. 2, 8.

2. Ρωμ. 8, 15.

3. Γαλ. 4, 6.

4. Α' Πέτρ. 4, 14.

5. Πρβλ. Ἰω. 14, 16.

θένα: Ὁ μὲν Παῦλος γράφει πρὸς τοὺς Κορινθίους· «διότι ἐὰν οἱ ἄρχοντες εἶχον γνωρίσει τὴν σοφίαν, δὲν θὰ ἐσταύρωναν τὸν Κύριον τῆς δόξης»¹· καὶ εἰς ἄλλους· «διότι δὲν ἐλάβετε, ὅταν ἐβαπτίσθητε, Πνεῦμα πού θὰ σᾶς ἐμπνέῃ τὸ αἶσθημα ὅτι εἴσθε πάλιν δοῦλοι κυριαρχούμενοι ἀπὸ τὸν φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα πού παρέχει τὴν βεβαιότητα ὅτι εἴσθε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ κατὰ χάριν»²· καὶ πάλιν· «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὰς καρδίας σας τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ του, τὸ ὁποῖον κράζει πρὸς τὸν Θεόν· Ἄββᾶ, Πάτερ»³. Ὁ δὲ Πέτρος ἔγραφεν· «ἐὰν ὑβρίζεσθε καὶ χλευάζεσθε διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, εἴσθε μακάριοι, διότι τὸ Πνεῦμα τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεως, ἦτοι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀναπαύεται ἐπάνω σας»⁴. Ὁ δὲ Κύριος ἔχει ἀποκαλέσει τὸ Πνεῦμα, Πνεῦμα ἀληθείας καὶ Παράκλητον⁵, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι τελεία ἡ Τριάς. Δι' αὐτοῦ λοιπὸν ὁ Υἱὸς δοξάζει τὴν κτίσιν, θεοποιῶν δὲ καὶ υἱοποιῶν αὐτὴν τὴν ὁδηγεῖ εἰς τὸν Πατέρα. Ἐκεῖνο δὲ πού συνδέει τὴν κτίσιν μὲ τὸν Λόγον δὲν δύναται νὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ἐν τῶν κτισμάτων· καὶ ἐκεῖνο πού υἱοποιεῖ τὴν κτίσιν, δὲν ἠμπορεῖ νὰ εἶναι ξένον τοῦ Υἱοῦ· διότι κατ' ἀνάγκην θὰ ἀναζητήσωμεν ἄλλο Πνεῦμα διὰ νὰ συναφθῇ καὶ αὐτὸ δι' ἐκείνου μὲ τὸν Υἱόν. Ἀλλὰ τοῦτο εἶναι παράλογον. Ἐπομένως δὲν εἶναι ἐν ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον τῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦ ὁποῖου θεοποιεῖ ὁ Υἱὸς καὶ τὰ δημιουργήματα. Ἐκεῖνο δὲ διὰ τοῦ ὁποῖου θεοποιεῖται ἡ κτίσις δὲν δύναται νὰ εἶναι ἐκτὸς τῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς.

26. Ὅτι δὲ εἶναι ὑπεράνω τῆς κτίσεως τὸ Πνεῦμα καὶ ὅτι ἔχει διαφορετικὴν φύσιν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα καὶ εἶναι ὁμοούσιον μὲ τὴν θεότητα, εἶναι δυνατόν νὰ τὸ γνωρίζωμεν πάλιν ἐκ τούτου. Εἶναι ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι λέγει· «τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ παιδαγωγοῦν τὸν ἄνθρωπον ἀποφεύγει τὰς δολίας ψυχάς, καὶ ἴσταται μακρὰν ἀπὸ ἀνθρώπου σκεπτομένου ἀσυνέτως»⁶. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος λέγει·

6. Σοφ. Σολ. 1, 5.

Πνεύματος)· και πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ· «Τὸ γὰρ ἄφθαρτόν σου
 Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι»· και εἰ «Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ μὴ
 τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῶ»· οὐκ ἔστι δὲ παρὰ τῷ Θεῶ, ὡς
 εἶπεν ὁ Ἰάκωβος, «Παραλλαγή ἢ τροπῆς ἀποσκίασμα»· ἐν τῷ
 5 Θεῶ ὃν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰκότως ἂν εἶη ἄτρεπτον και ἀπα-
 ράλλακτον και ἄφθαρτον. Ἡ δὲ τῶν γενητῶν και τῶν κτιστῶν
 φύσις ἐστὶ τρεπτῆ, ἅτε δὴ ἔξωθεν οὖσα τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας,
 και ἐξ οὐκ ὄντων ὑποστᾶσα· «πᾶς» μὲν γὰρ («ἄνθρωπος»), φησί,
 («ψεύστης»). Καί, «Πάντες ἡμαρτον, και ὑστεροῦνται τῆς δόξης
 10 τοῦ Θεοῦ». Ἄγγέλους δὲ τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρ-
 χήν, ἀλλ' ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης
 ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. Ἐν δὲ τῷ Ἰώβ·
 «Εἰ κατὰ ἀγίων ἀγγέλων αὐτοῦ οὐ πιστεύει, κατὰ δὲ ἀγγέλων
 αὐτοῦ σκολιόν τι ἐπενόησεν· ἄστρα δὲ οὐ καθαρὰ ἐνώπιόν αὐτοῦ»·
 15 ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «Οὐκ οἶδατε, ὅτι ἀγγέλους κρινοῦμεν,
 μήτιγε βιωτικά»· Ἄλλὰ γὰρ και ἠκούσαμεν, ὅτι ὁ διάβολος, ἐν
 μέσῳ τῶν χερουβιμ ὢν, και ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως γενόμε-
 νος, ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς ἀστραπή. Εἰ δὲ τὰ μὲν κτίσμα-
 τα τοιαύτην ἔχει φύσιν, και γέγραπται περὶ ἀγγέλων τοιαῦτα,
 20 τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ αὐτὸ ἐστὶ και ἀναλλοίωτον, και τῆς τοῦ Υἱοῦ
 ἀτρεψίας ἐστὶ, μένον ἀεὶ σὺν αὐτῷ ἄτρεπτον, ποία ὁμοιότης τῷ
 ἀτρέπτῳ πρὸς τὰ τρεπόμενα; Δῆλον γὰρ ἂν εἶη, ὡς οὔτε κτίσμα
 ἐστίν, οὔτε ὅλως τῆς τῶν ἀγγέλων οὐσίας ἐστὶ, διὰ τὸ ἐκείνους

1. Α' Πέτρ. 3, 4.

2. Σοφ. Σολ. 12, 1.

3. Α' Κορ. 2, 11.

4. Ἰακ. 1, 17.

5. Ψαλμ. 115, 2.

6. Ρωμ. 3, 23.

«μὲ τὸν ἄφθαρτον στολισμὸν τοῦ πράου καὶ ἡσύχου Πνεύματος»¹· καὶ πάλιν εἰς τὴν Σοφίαν Σολομῶντος λέγεται· «διότι τὸ ἀθάνατόν του Πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς ὅλα τὰ κτίσματα»²· καὶ ἄφου, «τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»³, δὲν ὑπάρχει δὲ εἰς τὸν Θεόν, ὅπως εἶπεν ὁ Ἰάκωβος «καμμία ἀλλοίωσις ἢ σκιά»⁴· καὶ ἄφου λοιπὸν εἶναι εἰς τὸν Θεὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εὐλόγως θὰ εἶναι καὶ ἄτρεπτον καὶ ἀπαράλλακτον καὶ ἄφθαρτον. Ἡ δὲ φύσις τῶν δημιουργημάτων καὶ τῶν κτισμάτων μεταβάλλεται, καθ' ὅσον εἶναι ἔξω τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔλαβεν ὑπόστασιν ἐκ τοῦ μηδενός· διότι λέγει· «πᾶς ἄνθρωπος εἶναι ἀναξιόπιστος»⁵, καὶ «ὅλοι ἀνεξαιρέτως ἡμάρτησαν καὶ στεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ»⁶. Εἰς τοὺς ἀγγέλους δὲ οἱ ὅποιοι δὲν διετήρησαν τὴν ἀρχικὴν ἀγιότητα, ἀλλ' ἐγκατέλειψαν τὴν κατοικίαν των, ἐπεφύλαξε σκότος κατὰ τὴν κρίσιν τῆς μεγάλης ἡμέρας καὶ αἰώνια δεσμά. Εἰς δὲ τὸν Ἰώβ λέγεται· «δὲν ἐμπιστεύεται τοὺς ἀγγέλους του, καὶ τοὺς ἐλέγχει δι' ἐλαττώματα⁷, καὶ τὰ ἄστρα δὲ δὲν εἶναι φωτεινὰ ἐνώπιόν του»⁸. Ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «δὲν γνωρίζετε ὅτι ἡμεῖς θὰ κρίνωμεν τοὺς ἐκπεσόντας ἀγγέλους; δὲν ἠμποροῦμεν λοιπὸν νὰ κρίνωμεν ὑποθέσεις ποὺ ἀφοροῦν εἰς τὸν παρόντα βίον»⁹; Ἠκούσαμεν δὲ ὅτι ὁ διάβολος ἐνώ ἦτο ἐν μέσῳ τῶν Χερουβείμ, καὶ εἶχε γίνει σφραγὶς τῆς τελειότητος¹⁰, ἐξέπεσεν ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ὡς ἀστραπή. Ἀφου λοιπὸν τὰ κτίσματα ἔχουν τέτοια φύσιν, καὶ ἔχουν γραφῆ τοιαῦτα περὶ τῶν ἀγγέλων, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἔχει ὁμοίαν ἀτρεψίαν μὲ τὴν τοῦ Υἱοῦ, παραμένον πάντοτε μαζί μὲ τὸν Υἱὸν ἄτρεπτον, ποία ὁμοιότης ὑπάρχει τοῦ ἀτρέπτου πρὸς τὰ τρεπτὰ; Εἶναι φανερόν ὅτι οὔτε κτίσμα εἶναι, οὔτε εἶναι ἴδιον μὲ τὴν οὐσίαν τῶν ἀγγέ-

7. Ἰώβ 4, 18.

8. Ἰώβ 25, 5.

9. Α' Κορ. 6, 3.

10. Πρβλ. Ἰεζ. 28, 12.

εἶναι τρεπτούς· ἀλλ' εἰκὼν τοῦ Λόγου, καὶ τοῦ Πατρὸς ἰδιὸν ἔστι.

Πάλιν τε τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. Οὕτω γὰρ καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ
5 Πνεύματός σου»; Καὶ πάλιν ἐν τῇ Σοφίᾳ γέγραπται· «Τὸ γὰρ
ἄφθαρτόν σου Πνεῦμά ἐστιν ἐν πᾶσι). Τὰ δὲ γενητὰ πάντα ἐν
μεμερισμένοις τόποις εἰσίν, ἥλιος μὲν, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες
ἐν τῷ στερεώματι, νεφέλαι δὲ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ τοῖς ἀνθρώποις
ἔστησεν θρία ἔθνων, οἳ τε ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς διακονίας.
10 «Καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι παραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Κυρίου», ὡς
ἐν τῷ Ἰὼβ γέγραπται· καί, «Ἐνυπνιάσθη δὲ Ἰακώβ ὁ πατριάρχης·
καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἔστηριγμένη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφι-
κνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ
κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς». Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα πάντα πληροῖ καὶ
15 ἐν τῷ Λόγῳ πάρεστιν ἐν μέσῳ πάντων, οἱ δὲ ἄγγελοι ἐλαττοῦν-
ται τούτῳ, καὶ ἔνθα ἀποστέλλονται, ἐκεῖ πάρεισιν· οὐκ ἀμφίβο-
λον οὖν, ὅτι οὔτε τῶν γενητῶν, οὔτε ὅλως ἄγγελός ἐστιν, ὡς ὑμεῖς
λέγετε, τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἄνω τῆς τῶν ἀγγέλων φύσεώς ἐστιν.

27. Πάλιν γὰρ καὶ ἐκ τούτων ἂν τις ἴδοι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄ-
20 γιον, ὡς μεθεκτόν ἐστι καὶ οὐ μετέχον (τὰ αὐτὰ γὰρ λέγειν οὐκ
ὀκνητέον). «Ἀδύνατόν γάρ», φησὶ «τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας,
γευσσαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους Πνεύ-
ματος ἁγίου γενομένους, καὶ καλὸν γευσσαμένους Θεοῦ ῥῆμα», καὶ
τὰ ἐξῆς. Οἱ δὲ ἄγγελοι, καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχοντά ἐστιν

1. Ψαλμ. 138, 7.

2. Σοφ. Σολ. 12, 1.

3. Πρβλ. Πράξ. 17, 26.

4. Ἰὼβ 1, 6.

5. Γέν. 28, 12.

λων, λόγω τοῦ ὅτι ἐκεῖνοι εἶναι τρεπτοί, ἀλλ' εἶναι εἰκῶν τοῦ Λόγου καὶ ἴδιον τοῦ Πατρός.

Καὶ πάλιν, τὸ μὲν Πνεῦμα Κυρίου ἔχει πληρώσει ὁλόκληρον τὴν οἰκουμένην· διότι ἔτσι ψάλλει καὶ ὁ Δαβίδ· «ποῦ νὰ κρυφθῶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμά σου;»¹. Καὶ πάλιν εἰς τὴν Σοφίαν Σολομώντος ἔχει γραφῆ· «διότι τὸ ἀθάνατόν σου Πνεῦμα εὐρίσκεται εἰς ὅλα τὰ κτίσματα»². Τὰ δημιουργήματα δὲ ὅλα εὐρίσκονται εἰς ξεχωριστὰ μέρη τὸ κάθε ἕνα· ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄστρα εὐρίσκονται εἰς τὸν οὐρανόν, τὰ σύννεφα δὲ εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν· καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἔθεσεν ὄρια μεταξύ τῶν διαφόρων ἐθνῶν³· καὶ οἱ ἄγγελοι ἀποστέλλονται εἰς ὑπηρεσίας· «καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ διὰ νὰ παρουσιάσθω ἑνώπιον τοῦ Κυρίου»⁴ καθὼς ἔχει γραφῆ εἰς τὸν Ἰώβ· καὶ «εἶδεν ὄνειρον ὁ Πατριάρχης Ἰακώβ· εἶδε δηλαδὴ ὅτι ἦτο μία σκάλα, τῆς ὁποίας τὸ ἓν ἄκρον ἐστηρίζετο εἰς τὴν γῆν, τὸ δὲ ἄλλο ἔφθανε εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἄγγελοι Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς»⁵. Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ μὲν ἅγιον Πνεῦμα πληροῖ τὰ πάντα καὶ παρευρίσκεται ἐν μέσῳ ὅλων διὰ τοῦ Υἱοῦ, οἱ δὲ ἄγγελοι ὑπολείπονται τούτου, καὶ ἐκεῖ ποῦ ἀποστέλλονται, ἐκεῖ παρευρίσκονται, δὲν ὑπάρχει οὐδεμία ἀμφιβολία λοιπὸν, ὅτι οὔτε ἐν ἐκ τῶν δημιουργημάτων, οὔτε καὶ ἄγγελος εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως λέτε σεῖς, ἀλλ' εἶναι ἀνώτερον τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων.

27. Βεβαίως ἐκ τούτων πάλιν δύναται κανεῖς νὰ ἴδῃ ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα μετέχεται καὶ δὲν μετέχει αὐτὸ οὐδενὸς—πάλιν δὲν θὰ κουρασθῶ νὰ ἐπαναλάβω τὰ ἴδια—διότι λέγει· «ἐκεῖνοι ποῦ ἅπαξ διὰ παντὸς ἔλαβον τὸν φωτισμόν, τὸν ὁποῖον ὁ Χριστὸς τὸ φῶς τοῦ κόσμου παρέχει, καὶ ἐδοκίμασαν τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας, τὴν ὁποίαν ἔλαβον δωρεὰν ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ καὶ ἐγιναν μέτοχοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐδοκίμασαν διὰ προσωπικῆς ἐσωτερικῆς πείρας πόσον εὐχάριστος εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ»⁶ καὶ τὰ λοιπά. Οἱ δὲ ἄγγε-

6. Ἐβρ. 6, 4 - 5.

αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος· διὰ τοῦτο γὰρ ταῦτα μὲν καὶ ἐκπίπτειν οὐ μετέσχον δύναται· τὸ δὲ Πνεῦμα αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἐστίν· οὐ γὰρ τῶν μετεχόντων ἐστίν, ἀλλ' αὐτοῦ τὰ πάντα μετέχει. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν αἰεὶ τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ μεθεκτόν, τὰ δὲ κτίσματα μετέχον-
 5 τὰ ἐστὶν αὐτοῦ, οὐκ ἂν εἶη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε ἄγγελος, οὔτε ὄλως κτίσμα, ἀλλ' ἴδιον τοῦ Λόγου, παρ' οὗ διδόμενον μετέχεται παρὰ τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ ὥρα λέγειν αὐτοὺς καὶ τὸν Υἱὸν κτίσμα, οὗ πάντες ἐν τῷ Πνεύματι μέτοχοι γεγόναμεν.

Καὶ πάλιν ἐν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ κτίσματα πολ-
 10 λά. Ἄγγελοι μὲν γὰρ χίλιαι χιλιάδες καὶ μύριαι μυριάδες· φωστῆρες δὲ πολλοί, καὶ θρόνοι, καὶ κυριότητες, καὶ οὐρανοί, καὶ χερουβίμ, καὶ σεραφίμ, καὶ ἀρχάγγελοι πολλοί· καὶ ἀπλῶς οὐκ ἐστὶ τὰ κτίσματα ἐν, ἀλλὰ πάντα πολλὰ καὶ διάφορα. Εἰ δὲ τὸ μὲν Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἐστὶ, τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ, καὶ ἄγγε-
 15 λοι πολλοί, ποία ὁμοιότης τῷ Πνεύματι πρὸς τὰ γενητά; Καὶ οὐκ ἄδηλον, ὅτι οὐκ ἐστὶ τῶν πολλῶν τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' ἐν ὄν, μᾶλλον δὲ τοῦ Λόγου ἐνός ὄντος ἴδιον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐνός ὄντος καὶ ὁμοούσιόν ἐστὶ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ μόνα καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσιν αὐτὸ
 20 μηδὲν κοινὸν μηδὲ ἴδιον ἔχειν τι τῇ φύσει καὶ τῇ οὐσίᾳ πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλ' ἄλλο μὲν εἶναι τῶν γενητῶν, ἴδιον δὲ καὶ οὐ ξέρον τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας καὶ θεότητος, δι' ἣν καὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὄν, καταισχύνει τὴν ἐκείνων ἀναισθησίαν.

28. Ἴδωμεν δὲ ὁμῶς καὶ πρὸς τούτοις καὶ αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρ-
 25 χῆς παράδοσιν καὶ διδασκαλίαν καὶ πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυσαν,

λοι και τὰ ἄλλα κτίσματα μετέχουν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διὰ τοῦτο λοιπὸν και δύνανται νὰ χάσουν ἐκεῖνο ποῦ μετέχουν· τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμως παραμένει πάντοτε τὸ αὐτό, διότι δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ μετέχοντα, ἀλλὰ τὰ πάντα μετέχουν αὐτοῦ. Ἐφοῦ λοιπὸν τοῦτο εἶναι πάντοτε τὸ αὐτό και μετεχόμενον τὰ δὲ κτίσματα μετέχουν αὐτοῦ, δὲν δύναται νὰ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὔτε ἄγγελος, οὔτε πολὺ περισσότερον κτίσμα, ἀλλὰ εἶναι ἴδιον μὲ τὸν Υἱόν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου δίδεται διὰ νὰ μετάσχουν τὰ κτίσματα· διότι καιρὸς εἶναι νὰ εἰποῦν αὐτοὶ ὅτι και ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα, τοῦ ὁποίου ἐγίναμε ὅλοι μέτοχοι διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Και πάλιν, εἶναι ἐν τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐνῶ τὰ κτίσματα εἶναι πολλὰ. Διότι ἄγγελοι μὲν ὑπάρχουν χίλια χιλιάδες και μύρια μυριάδες· φωστῆρες δὲ πολλοί, και θρόνοι, και κυριότητες, και οὐρανοί, και χερουβείμ, και σεραφεείμ, και ἀρχάγγελοι πολλοί· και ὄχι μόνον δὲν εἶναι τὰ κτίσματα ἐν, ἀλλὰ ὅλα εἶναι πολλὰ και διαφορετικά. Ἐφοῦ λοιπὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐν, και τὰ κτίσματα πολλὰ, και οἱ ἄγγελοι πολλοί, ποῖα ὁμοιότης τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑπάρχει πρὸς τὰ δημιουργήματα; Και εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι οὔτε εἶναι ἐν ἐκ τῶν πολλῶν πνευμάτων τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ οὔτε και ἄγγελος, ἀλλὰ εἶναι ἐν, μᾶλλον δέ, ἀφοῦ εἶναι ἴδιον τοῦ ἐνὸς Υἱοῦ, και ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι εἷς, εἶναι και ὁμοούσιον αὐτῶν. Αὐτὰ λοιπὸν και μόνον λεγόμενα περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν ἔχει τίποτε κοινὸν ἢ ἴδιον, ὡς πρὸς τὴν φύσιν και τὴν οὐσίαν πρὸς τὰ κτίσματα, ἀλλὰ ὅτι εἶναι διάφορον ἀπὸ τὰ δημιουργήματα, ὁμοούσιον δὲ και ὄχι ἀλλότριον τῆς οὐσίας και θεότητος τοῦ Υἱοῦ, λόγῳ δὲ τούτου εἶναι και ὁμοούσιον τῆς ἁγίας Τριάδος· αὐτὰ λοιπὸν ὅλα ἀποδεικνύουν τὴν ἀνοησίαν των.

28. Ἐς ἴδωμεν ὁμως και μετὰ ἀπὸ αὐτὰ και αὐτὴν τὴν ἐξ ἀρχῆς παράδοσιν και διδασκαλίαν και πίστιν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν, ὁ μὲν Κύριος ἔδωκεν, οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐκήρυξαν, και οἱ πατέρες ἐφύλαξαν. Διότι εἷς αὐτὴν ἔχει θεμε-

καὶ οἱ πατέρες ἐφύλαξαν. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἡ Ἐκκλησία τεθεμελίωται, καὶ ὁ ταύτης ἐκπίπτων οὐτ' ἂν εἴη, οὐτ' ἂν ἔτι λέγοιτο Χριστιανός. Τριάς τοίνυν ἁγία καὶ τελεία ἐστίν, ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι θεολογουμένη, οὐδὲν ἀλλότριον ἢ ἔξω-
5 θεν ἐπιμιγνύμενον ἔχουσα, οὐδὲ ἐκ δημιουργοῦ καὶ γενητοῦ συνισταμένη, ἀλλ' ὅλη τοῦ κτίζειν καὶ δημιουργεῖν οὔσα· ὁμοία δὲ ἑαυτῇ καὶ ἀδιαίρετός ἐστι τῇ φύσει, καὶ μία ταύτης ἡ ἐνέργεια. Ὁ γὰρ Πατήρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τὰ πάντα ποιεῖ καὶ οὕτως ἡ ἐνότης τῆς ἁγίας Τριάδος σφύζεται· καὶ οὕτως εἰς
10 Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κηρύττεται, («Ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων», καὶ ἐν πᾶσιν). («Ὁ ἐπὶ πάντων») μὲν ὡς Πατὴρ, ὡς ἀρχή, καὶ πηγὴ («διὰ πάντων») δὲ διὰ τοῦ Λόγου· («ἐν πᾶσι») δὲ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ. Τριάς δὲ ἐστὶν οὐχ ἕως ὀνόματος μόνον καὶ φαντασίας λέξεως ἀλλὰ ἀληθεία καὶ ὑπάρξει Τριάς. Ὡσπερ γὰρ ὁ
15 ὢν ἐστὶν ὁ Πατήρ, οὕτως ὁ ὢν ἐστὶ καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς ὁ τοῦτου Λόγος. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἀνύπαρκτόν ἐστιν, ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ὑφέστηκεν ἀληθῶς. Καὶ οὔτε ἔλαττον τούτων φρονεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία, ἵνα μὴ εἰς τοὺς νῦν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαίους καὶ εἰς Σαβέλλιον ἐμπέσῃ· οὔτε πλεῖον ἐπινοεῖ, ἵνα μὴ
20 εἰς τὴν Ἑλλήνων πολυθεότητα κυλισθῇ. Καὶ ὅτι αὕτη ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας ἐστὶ, μαθέτωσαν πῶς ὁ μὲν Κύριος ἀποστέλλων τοὺς ἀποστόλους παρήγγειλε τοῦτον θεμέλιον τιθέναι τῇ Ἐκκλησίᾳ λέγων· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
25 ἁγίου Πνεύματος». Οἱ δὲ ἀπόστολοι, πορευθέντες, οὕτως ἐδίδαξαν· καὶ τοῦτό ἐστιν εἰς πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν Ἐκκλησίαν τὸ κήρυγμα.

1. Ἐφεσ. 4, 6.

λιωθῆ ἡ Ἐκκλησία, καὶ αὐτὸς ποὺ ἐκπίπτει ἀπὸ αὐτὴν οὔτε δύναται νὰ εἶναι, ἀλλὰ οὔτε καὶ νὰ λέγεται Χριστιανός. Ὑπάρχει λοιπὸν Τριάς ἀγία καὶ τελεία, θεολογουμένη ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ, καὶ δὲν ἔχει τίποτε ξένον ἢ τίποτε ἔξωτερικὸν ποὺ νὰ ἀναμειγνύεται μὲ αὐτὴν, καὶ οὔτε συνίσταται ἐκ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος, ἀλλὰ ὅλη εἶναι ἐκείνη ποὺ κτίζει καὶ δημιουργεῖ· εἶναι δὲ ὁμοία καὶ ἀδιαίρετος, ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ μία εἶναι ἡ ἐνέργεια αὐτῆς. Διότι ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ποιεῖ τὰ πάντα, ἔτσι διατηρεῖται ἡ ἐνότης τῆς ἀγίας Τριάδος, καὶ ἔτσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν κηρύσσεται ἓνας Θεός «ὁ ὁποῖος κυριαρχεῖ ἐπὶ ὅλων ἀνεξαιρέτως καὶ διὰ μέσου ὅλων ἐνεργεῖ καὶ φανερῶνει τὴν ἀγαθὴν του πρόνοιαν, καὶ κατοικεῖ μέσα εἰς ὅλους μας»¹. «Ἐφ' ὅλων» μὲν ὡς Πατὴρ, ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς πηγὴ, «διὰ μέσου ὅλων» δὲ διὰ τοῦ Λόγου, «εἰς ὅλους» δὲ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Εἶναι δὲ Τριάς ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸ ὄνομα καὶ μὲ τὴν φαντασίαν ἀλλὰ ἀληθινὴ καὶ πραγματικὴ. Διότι ὅπως ὁ Πατὴρ εἶναι αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει ἔτσι καὶ ὁ Υἱὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ ὑπάρχων καὶ ἐπὶ πάντων Θεός. Καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι ἀνύπαρκτον, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἔχει ὑπόστασιν πραγματικὴν. Καὶ δὲν τὸ θεωρεῖ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία μικρότερον τούτων, διὰ νὰ μὴ περιπέση εἰς τὴν κακοδοξίαν τῶν νῦν κατὰ Καϊάφαν Ἰουδαίων καὶ τοῦ Σαβελλίου· καὶ οὔτε τὸ θεωρεῖ μεγαλύτερον, διὰ νὰ μὴ κυλισθῆ εἰς τὴν πολυθεϊαν τῶν εἰδωλολατρῶν. Καὶ ὅτι αὕτη εἶναι ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ἃς τὸ μάθουν ἀπὸ τὸ ὅτι ὅταν ὁ Κύριος ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους εἰς τὸ κήρυγμα παρήγγειλε νὰ θέσουν τοῦτο τὸ θεμέλιον εἰς τὴν ἐκκλησίαν λέγων· «λοιπὸν πηγαίνετε καὶ διδάξατε εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὴν ἀλήθειαν. Καὶ αὐτοὺς ποὺ θὰ πιστεύσουν καὶ θὰ γίνουν μαθηταὶ σας, βαπτίσατέ τους εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος»². Καὶ οἱ ἀπόστολοι πορευθέντες ἔτσι ἐδίδαξαν· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ κήρυγμα εἰς ὀλόκληρον τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐκκλησίαν.

2. Ματθ. 28, 19.

29. Οὐκοῦν τοῦτον ἐχούσης τῆς Ἐκκλησίας τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, εἰπάτωσαν πάλιν ἡμῖν ἐκεῖνοι καὶ ἀποκρινάσθωσαν· Τριάς ἐστὶν ἢ δυάς; Εἰ μὲν οὖν δυάς ἐστὶ, συναριθμείσθω παρ' ὑμῶν τοῖς κτίσμασι τὸ Πνεῦμα. Οὐκ ἔστι μὲν τὸ τοιοῦτον
5 ὑμῶν φρόνημα εἰς ἓνα Θεόν, τὸν «ἐπὶ πάντων», καὶ «διὰ πάντων», καὶ «ἐν πᾶσι». Τὸ γάρ, «ἐν πᾶσι», οὐκ ἔχετε, διαιροῦντες καὶ ἀποξενοῦντες ἀπὸ τῆς θεότητος τὸ Πνεῦμα· καὶ ἡ τελείωσις δὲ ὑμῶν, ἣν νομίζετε ποιεῖν, οὕτω φρονοῦντες, οὐκ ἔστιν δλόκληρος εἰς θεότητα γινομένη. Ἐπιμίγνεται γὰρ ταύτη κτί-
10 σμα¹ καὶ θεολογεῖτε καὶ ὑμεῖς, ὡς οἱ Ἀρειανοὶ καὶ Ἕλληνες, τὴν κτίσιν μετὰ τοῦ κτίσαντος αὐτὴν Θεοῦ διὰ τοῦ ἰδίου Λόγου. Οὕτω δὲ διακείμενοι, ποίας ἐλπίδος ἐστέ; Ἡ τίς ὑμᾶς συνάψει τῷ Θεῷ, μὴ ἔχοντας τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ τῆς κτίσεως; Ποία δὲ ὑμῶν τόλμα καὶ ἀπροσεξία, ὅτι τὸν Πατέρα
15 καὶ τὸν τούτου Λόγον εἰς τὰ κτίσματα κατάγετε, καὶ πάλιν τὸ κτίσμα συνεξισοῦτε τῷ Θεῷ; Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε φανταζόμενοι περὶ τοῦ Πνεύματος ὡς κτίσματος, καὶ συντάσσοντες αὐτὸ εἰς Τριάδα. Πί δὲ καὶ τὸ μαριῶδες ὑμῶν, ὥστε φρονεῖν ἀδικίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι μὴ πάντες ἄγγελοι, ἢ πάντα τὰ κτίσματα, ἀλλ'
20 εἰς ἓκ τούτων συναριθμεῖται τῷ Θεῷ καὶ τῷ Λόγῳ αὐτοῦ; Ἐδει γὰρ καθ' ὑμᾶς, ἅπαξ ἀγγέλου καὶ κτίσματος ὄντος τοῦ Πνεύματος καὶ συντασσομένου εἰς Τριάδα, μὴ ἓνα, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς κτισθέντας ἀγγέλους συντάσσεσθαι ταύτῃ· καὶ μηκέτι Τριάδα, ἀλλὰ πληθύν τινα θεότητος ἀναρίθμητον εἶναι· ἵνα καὶ ἡ ἐν τού-
25 τῳ πάλιν δοκοῦσα τελείωσις ὑμῶν γίνεσθαι, διαιρουμένη ὧδε κάκεῖσε, ἀβέβαιος τῇ ποικιλίᾳ γένηται· Τοιαῦτα γὰρ τὰ τέλη ὑμῶν τε καὶ τῶν Ἀρειανῶν λογιζομένων κατὰ τῆς θεότητος, καὶ τῇ κτίσει λατρευόντων παρὰ τὸν κτίσαντα τὰ πάντα Θεόν.

29. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ Ἐκκλησία ἔχει αὐτὸ τὸ θεμέλιον τῆς πίστεως ἃς μᾶς εἶπουν πάλιν ἐκεῖνοι καὶ ἃς ἀποκριθοῦν. Εἶναι τριάς ἢ δυάς ἢ θεότης; Λοιπὸν ἂν μὲν εἶναι δυάς, ἃς συναριθμηθῆ ἀπὸ ἐσᾶς τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὰ κτίσματα. Καὶ δὲν εἶναι ἡ πίστις σας αὐτὴ πίστις εἰς ἓνα Θεόν, τὸν «ἐπὶ πάντων», καὶ «διὰ πάντων» καὶ «ἐν πᾶσι». Διότι τὸ «ἐν πᾶσι» δὲν τὸ ἔχετε, ἀφοῦ διαιρεῖτε καὶ ἐποξενώνετε τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀπὸ τὴν θεότητα. Καὶ ἡ τελείωσις σας, ποῦ νομίζετε ὅτι τὴν κατορθώνετε μὲ αὐτά σας τὰ φρονήματα, δὲν ἀπολήγει καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν θέωσιν; Διότι ἀναμειγνύεται εἰς τὴν θεότητα κτίσμα, καὶ θεολογεῖτε καὶ σεῖς, ὅπως οἱ Ἀρειανοὶ καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, θέτοντες τὴν κτίσιν εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μὲ τὸν Θεὸν ποῦ τὴν ἐδημιούργησε διὰ τοῦ Λόγου του. Εὐρισκόμενοι δὲ εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν τί ἐλπίζετε; Ἡ ποῖος θὰ σᾶς συνάψη μὲ τὸν Θεόν, ἀφοῦ δὲν ἔχετε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα ποῦ ἀνήκει εἰς τὴν κτίσιν; Εἶναι δὲ πολὺ μεγάλη ἡ θρασύτητά σας καὶ ἡ ἀπροσεξία σας, διότι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν φέρετε κάτω εἰς τὰ κτίσματα καὶ πάλιν ἐξισώνετε τὸ κτίσμα μὲ τὸν Θεόν. Αὐτὸ δὲ τὸ κάμετε μὲ τὸ νὰ θεωρῆτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡς κτίσμα, καὶ μὲ τὸ νὰ τὸ ἐντάσσετε εἰς τὴν Τριάδα. Διὰ τί λοιπὸν ἔχετε τόσον μεγάλον παραλογισμόν, ὥστε νὰ καταλογίζετε ἀδικίαν εἰς τὸν Θεόν, ἐφ' ὅσον ὄχι ὄλοι οἱ ἄγγελοι ἢ ὄλα τὰ κτίσματα, ἀλλὰ μόνον ἓνας ἐκ τούτων συγκαταλέγεται μὲ τὸν Θεόν καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοῦ; Διότι ἔπρεπε σύμφωνα μὲ σᾶς, ἀφοῦ εἶναι ἄγγελος καὶ κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ συγκαταριθμεῖται εἰς τὴν Τριάδα, ἔπρεπε ὄχι μόνον ἓνα κτίσμα, ἀλλὰ καὶ ὄλοι οἱ δημιουργηθέντες ἄγγελοι νὰ συγκαταριθμοῦνται εἰς αὐτὴν, καὶ νὰ μὴ εἶναι πλέον Τριάς, ἀλλὰ κάποιον ἀναρίθμητο πλῆθος θεότητος· ὥστε καὶ ἡ δι' αὐτοῦ πάλιν προσδοκωμένη σωτηρία σας, διαιρουμένη ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, νὰ εἶναι ἀβεβαία λόγῳ τῆς μεγάλης ἀνομοιότητος. Διότι αὐτὴ εἶναι ἡ κατάληξις ἢ ἰδική σας καὶ τῶν Ἀρειανῶν, μὲ τὸ νὰ στρέψετε ἐναντίον τῆς θεότητος, καὶ νὰ λατρεύετε τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Θεὸν ποῦ ἔκτισε τὰ πάντα.

30. Τοιαῦτα μὲν οὖν ὑμῖν ἄτοπα ἐκ τοῦ δυνάδα λέγειν ἀπαν-
 τῆ. Εἰ δὲ Τριάς ἐστίν, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, δέδεικται δὲ ἀδιαίρε-
 τος οὕσα καὶ οὐκ ἀνόμοιος· ἀνάγκη μίαν ταύτης εἶναι τὴν ἀγιό-
 τητα, καὶ μίαν ταύτης τὴν ἀιδιότητα, καὶ τὴν τῆς ἀτρεψίας φύ-
 5 σιν. Ὡσπερ γὰρ ἡ εἰς (ὡς) αὐτὴν παραδεδομένη πίστις μία ἐ-
 στί, καὶ αὕτη συνάπτει τῷ Θεῷ, ὁ δὲ ὑπεξαιρούμενός τι τῆς Τριά-
 δος, καὶ ἐν μόνῳ τῷ τοῦ Πατρὸς ὀνόματι βαπτιζόμενος, ἢ ἐν
 μόνῳ τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἢ χωρὶς γε τοῦ Πνεύματος ἐν Πατρὶ
 καὶ Υἱῷ, οὐδὲν λαμβάνει, ἀλλὰ κενὸς καὶ ἀτελής αὐτός τε καὶ ὁ
 10 δοκῶν διδόναι διαμένει· ἐν τῇ Τριάδι γὰρ ἡ τελείωσις ἐστίν· οὔ-
 τως ὁ διαιρῶν τὸν Υἱὸν ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ἢ τὸ Πνεῦμα κατάγων
 εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε τὸν Υἱὸν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα, ἀλλ' ἔστιν
 ἄθεος καὶ ἀπίστου χείρων, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ Χριστιανός· καὶ
 δικαίως γε. Καθάπερ γὰρ ἐν ἔστι τὸ βάπτισμα ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ
 15 καὶ ἁγίῳ Πνεύματι διδόμενον, καὶ μία πίστις ἐστὶν εἰς αὐτήν,
 ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· οὔτως ἡ ἁγία Τριάς, ἡ αὐτὴ οὕσα ἐαν-
 τῇ καὶ ἠνωμένη πρὸς ἐαυτήν, οὐδὲν ἔχει ἐν ἐαυτῇ τῶν γενητῶν
 καὶ αὕτη τῆς Τριάδος ἡ ἀδιαίρετος ἐνότης, καὶ μία ἢ εἰς ταύτην
 πίστις ἐστίν. Εἰ δὲ κατὰ τὴν ὑμῶν τῶν Τροπικῶν ἐπεξεύρεσιν
 20 οὐχ οὔτως ἐστίν, ἀλλ' ἐνυπνιάσθητε κτίσμα λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον· οὐκέτι μία πίστις ἐστὶν ὑμῶν, οὐδὲ ἐν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο·
 ἐν μὲν εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν· ἕτερον δὲ εἰς ἄγγελον κτίσμα ὄντα·
 καὶ οὐδὲν λοιπὸν ὑμῶν ἀσφαλές οὐδὲ ἀληθές. Ποία γὰρ κοινω-
 νία γενητῶ καὶ δημιουργῶ; Ἡ ποία ἐνότης τοῖς κάτω κτίσμα-
 25 σι καὶ τῷ ταῦτα δημιουργήσαντι Λόγῳ; Τοῦτο εἰδὼς ὁ μακάριος
 Παῦλος, οὐ διαιρεῖ τὴν Τριάδα, ὥσπερ ὑμεῖς, ἀλλὰ τὴν ἐνότη-
 τα ταύτης διδάσκων ἔγραψε Κορινθίοις περὶ τῶν πνευματικῶν,
 καὶ τὰ πάντα εἰς ἓνα Θεὸν τὸν Πατέρα ἀνακεφαλαιοῖ λέγων· «Δι-

30. Τέτοιους παραλογισμούς λοιπὸν εὐρίσκει κανεὶς σὲ σᾶς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ νὰ λέτε ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δυάς. Ἐὰν ὅμως εἶναι Τριάς, ὅπως βεβαίως καὶ εἶναι, ἔχει δὲ ἀποδειχθῆ ὅτι εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ὁμοία ἢ Τριάς, πρέπει νὰ εἶναι μία ἡ ἀγιότης αὐτῆς, καὶ μία ἡ αἰωνιότης αὐτῆς καὶ ἓνα τὸ ἀναλλοίωτον. Διότι ὅπως ἡ πίστις ἡ ὁποία μᾶς παρεδόθη εἰς αὐτὴν εἶναι μία, καὶ ὅπως μᾶς συνάπτει μὲ τὸν Θεόν, ἐκεῖνος δὲ ποὺ ἀφαιρεῖ κάτι ἀπὸ τὴν Τριάδα, καὶ βαπτίζεται μόνον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς ἢ εἰς μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ, ἢ χωρὶς τὸ Πνεῦμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, δὲν λαμβάνει τίποτα, ἀλλὰ παραμένει κενὸς καὶ ἀτελής καὶ αὐτὸς καὶ ἐκεῖνος ποὺ δίδει, διότι ἡ τελείωσις τοῦ ἀνθρώπου συντελεῖται διὰ τῆς Τριάδος ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ποὺ διαιρεῖ τὸν Υἱὸν ἀπὸ τὸν Πατέρα ἢ καταβιβάζει τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν κτισμάτων, αὐτὸς οὔτε τὸν Υἱὸν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα, ἀλλὰ εἶναι ἄθεος καὶ χειρότερος ἀπὸ ἄπιστον, καὶ τὰ πάντα δύναται νὰ εἶναι, παρὰ Χριστιανός. Καὶ δικαίως βέβαια. Διότι ὅπως εἶναι ἓνα τὸ διδόμενον βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ μία πίστις ὑπάρχει εἰς αὐτὴν, ὅπως εἶπεν ὁ Ἀπόστολος ¹, ἔτσι καὶ ἡ ἅγια Τριάς, οὔσα ὁμοούσιος καὶ ἡνωμένη πρὸς αὐτὴν, δὲν ἔχει τίποτε εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ἀπὸ τὰ δημιουργήματα· καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ ἀδιαίρετος ἐνότης τῆς Τριάδος, καὶ μία εἶναι ἡ εἰς αὐτὴν πίστις. Ἐὰν ὅμως σύμφωνα μὲ τὴν ἐπινόησιν τὴν ἰδικὴν σας, τῶν Τροπικῶν, δὲν εἶναι ἔτσι, ἀλλὰ ἔχετε ὄνειρευθῆ νὰ λέτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτίσμα, δὲν ὑπάρχει μία πίστις εἰς σᾶς, οὔτε ἓν βάπτισμα, ἀλλὰ δύο· ἓνα βάπτισμα εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἄλλο εἰς ἄγγελον, ὁ ὁποῖος εἶναι κτίσμα, καὶ ἐπομένως τίποτε δὲν ὑπάρχει εἰς σᾶς βέβαιον καὶ ἀληθές. Διότι τί κοινὸν ὑπάρχει μεταξύ δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος; Ἡ ποία ἐνότης ὑπάρχει μεταξύ τῶν κτισμάτων ποὺ εὐρίσκονται κάτω, καὶ τοῦ Λόγου ποὺ τὰ ἐδημιούργησεν; Τοῦτο γνωρίζων ὁ μακάριος Παῦλος, δὲν διαιρεῖ τὴν Τριάδα, ὅπως σεῖς, ἀλλὰ ἔγραψε εἰς τοὺς Κορινθίους περὶ τῶν πνευματικῶν διδασκῶν τὴν ἐνότητα αὐτῆς, καὶ συγ-

αιρέσεις δὲ χαρισμάτων εἰσί, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διαιρέσεις
 διακονιῶν εἰσί, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· καὶ διαιρέσεις ἐνεργημάτων
 εἰσί, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν». Ἐὰν τὸ
 Πνεῦμα ἐκάστω διαιρεῖ, ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Λόγου
 5 χορηγεῖται. Πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς, τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ διὸ καὶ
 τὰ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι διδόμενα τοῦ Πατρὸς ἐστὶ χα-
 ρίσματα. Καὶ τοῦ Πνεύματος δὲ ὄντος ἐν ἡμῖν, καὶ ὁ Λόγος ὁ
 τοῦτο διδούς ἐστὶν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐν τῷ Λόγῳ ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ
 οὕτως ἐστὶ τό, («Ἐλενσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, καὶ μονὴν παρ’
 10 αὐτῷ ποιήσομεν»), καθάπερ εἴρηται. Ἐνθα γὰρ τὸ φῶς, ἐκεῖ
 καὶ τὸ ἀπαύγασμα· καὶ ἐνθα τὸ ἀπαύγασμα, ἐκεῖ καὶ ἡ τούτου
 ἐνέργεια καὶ ἀγνοειδῆς χάρις. Καὶ τοῦτο πάλιν διδάσκων ὁ
 Παῦλος ἔγραφεν ἀθῆς Κορινθίοις καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ Ἐπιστο-
 λῇ λέγων· («Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ
 15 ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ
 πάντων ὑμῶν»). Ἡ γὰρ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ ἐν Τριάδι δι-
 δοταὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι’ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Ὡσπερ γὰρ
 ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δι’ Υἱοῦ ἡ διδομένη χάρις, οὕτως οὐκ ἂν
 γένοιτο κοινωνία τῆς δόσεως ἐν ἡμῖν, εἰ μὴ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ
 20 ἁγίῳ. Τούτου γὰρ μετέχοντες, ἔχομεν τοῦ Πατρὸς τὴν ἀγάπην,
 καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν χάριν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν κοινωνίαν.

31. Μία ἄρα καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς Τριάδος ἐνέργεια δείκνυ-
 ται. Οὐ γὰρ ὡς παρ’ ἐκάστου διάφορα καὶ διηρημένα τὰ διδο-
 μενα σημαίνει ὁ Ἀπόστολος· ἀλλ’ ὅτι τὰ διδόμενα ἐν Τριάδι

1. Α' Κορ. 12,4 - 6.

2. Ἰω. 14, 23.

κεφαλαιώνει τὰ πάντα εἰς ἓνα Θεὸν τὸν Πατέρα λέγων· «ὑπάρχουν ὁμως διάφορα εἶδη χαρισμάτων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα ποῦ κατανέμει τὰ χαρίσματα εἶναι ἓν καὶ τὸ αὐτό. Καὶ ὑπάρχουν διάφορα εἶδη ὑπηρεσιῶν, ἀλλ' εἶναι ὁ αὐτὸς Κύριος, ὁ ὁποῖος ἀναθέτει αὐτὰς καὶ διακονεῖται δι' αὐτῶν. Καὶ ὑπάρχουν διάφορα εἶδη δυνάμεων ἐκδηλουμένων εἰς πράξεις, ἀλλ' εἶναι ὁ αὐτὸς Θεός, ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ ὅλας τὰς δυνάμεις αὐτὰς εἰς ὅλους ἐκείνους διὰ τῶν ὁποίων ἐνεργοῦν καὶ πρὸς χάριν τῶν ὁποίων δίδονται»¹. ¶Δηλαδή ἐκεῖνα ποῦ τὸ Πνεῦμα κατανέμει εἰς κάθε ἓνα, αὐτὰ χορηγοῦνται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ.¶ Ἐπειδὴ ὅλα τὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦτο καὶ τὰ διδόμενα χαρίσματα ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἶναι τοῦ Πατρὸς. Καὶ μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐντὸς ἡμῶν, καὶ ὁ Λόγος ὁ ὁποῖος δίδει τοῦτο εἶναι ἐντὸς ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν Λόγον ὑπάρχει ὁ Πατήρ. Καὶ ἔτσι ἰσχύει τὸ «θὰ ἔλθωμεν ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ μου καὶ θὰ κατοικήσωμεν μονίμως εἰς αὐτὸν ὡς εἰς ναὸν μας»² ὅπως ἔχει λεχθῆ. Διότι ὅπου ὑπάρχει τὸ φῶς ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ ἡ ἀκτινοβολία· καὶ ὅπου εἶναι ἡ ἀκτινοβολία ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ φωτεινὴ ἐνέργεια καὶ χάρις αὐτῆς. Καὶ αὐτὸ διδάσκων πάλιν ὁ Παῦλος ἔγραφεν εἰς τοὺς Κορινθίους εἰς τὴν δευτέραν ἐπιστολὴν λέγων πάλιν· «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶθε νὰ εἶναι μὲ ὅλους σας»³. Διότι ἡ διδομένη χάρις καὶ δωρεὰ δίδεται διὰ τῆς Τριάδος παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Διότι ὅπως ἐκ τοῦ Πατρὸς προέρχεται ἡ διδομένη διὰ τοῦ Υἱοῦ χάρις, ἔτσι δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ γίνωμεν κοινωνοὶ τῆς δόσεως αὐτῆς, παρὰ μόνον διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διότι μετέχοντες τούτου, ἔχομεν τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς, τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

31. Ἐκ τούτων λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι μία ἡ ἐνέργεια τῆς Τριάδος. Διότι δὲν διακηρύσσει ὁ Ἀπόστολος ὅτι τὰ χορηγούμενα ἀπὸ ἓνα ἕκαστον πρόσωπον τῆς Τριάδος εἶναι

3. Β' Κορ. 13, 13.

δίδονται, καὶ τὰ πάντα ἐξ ἑνὸς Θεοῦ ἐστι. Τὸ τοίνυν μὴ ὄν κτί-
 σμα, ἀλλ' ἠνωμένον τῷ Υἱῷ, ὡς ὁ Υἱὸς ἠνωταὶ τῷ Πατρὶ, τὸ
 συνοδοξαζόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ θεολογούμενον μετὰ τοῦ
 Λόγου, ἐνεργοῦν τε ἅπερ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐργάζεται, πῶς
 5 ὁ λέγων κτίσμα οὐκ ἀντικρως εἰς αὐτὸν τὸν Υἱὸν ἀσεβεῖ; Οὐδὲν
 γὰρ ἐστὶν ὃ μὴ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι γίνεται καὶ ἐνερ-
 γεῖται. Τοῦτο καὶ ἐν Ψαλμοῖς ᾄδεται· «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ
 οὐρανοὶ ἐστρεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ
 πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»· καὶ ἐν τῷ ἑκατοστῷ τεσσαρακοστῷ
 10 ἑβδόμῳ ψαλμῷ· «Ἐποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά·
 πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ῥυήσεται ὕδατα». Καὶ ἐδικαιώ-
 θημεν δέ, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, «Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν».
 Ἐκείνου γὰρ ἐστὶ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Ἀμέλει λέγοντος
 15 τοῦ Κυρίου, «Ἐλευσόμεθα ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ», συνεισέρχεται
 τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄλλως ἢ ὡς ὁ Υἱὸς ἐν ἡμῖν οἰκήσων, γράφωντος
 Ἐφεσίοις τοῦ Παύλου· «Ἴνα δώῃ ὑμῖν κατὰ τὸν πλοῦτον τῆς
 δόξης αὐτοῦ, δυνάμει κραταιωθῆναι διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ
 εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστόν». Τοῦ δὲ Υἱοῦ
 20 ἐν ἡμῖν ὄντος, ἔτι καὶ ὁ Πατήρ, λέγοντος τοῦ Υἱοῦ· «Ἐγὼ ἐν
 τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί». Διὸ καὶ γινομένου τοῦ Λόγου
 ἐν τοῖς προφήταις, ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ προφητεύουσι.
 Τῆς γοῦν Γραφῆς λεγούσης, «Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου» πρὸς
 τόνδε τὸν προφήτην, δείκνυται προφητεύων ἐν τῷ Πνεύματι τῷ
 25 ἁγίῳ. Ἐν μὲν γὰρ τῷ Ζαχαρίᾳ γέγραπται· «Πλὴν τοὺς λόγους

1. Ψαλμ. 32, 6.

2. Ψαλμ. 147, 7.

3. Α' Κορ. 6, 11.

4. Ἰω. 14, 23.

διαφορετικά καὶ ἀνεξάρτητα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ πού δίδονται, δίδονται διὰ τῆς Τριάδος, καὶ ὅλα προέρχονται ἐξ ἑνὸς Θεοῦ. Λοιπὸν ἐκεῖνο πού δὲν εἶναι κτίσμα, ἀλλ' ἠνωμένον μετὸν Υἱόν, ὅπως ὁ Υἱὸς ἔχει ἐνωθῆ μετὸν Πατέρα, ἐκεῖνο πού συνδοξάζεται μετὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, καὶ ἀποδεικνύεται Θεὸς μαζί μετὸν Υἱόν, καὶ ἐνεργεῖ ἐκεῖνα πού ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Υἱοῦ πράττει, πῶς λοιπὸν, αὐτὸς πού τὸ ὀνομάζει κτίσμα, δὲν ἀσεβεῖ αὐτομάτως εἰς αὐτὸν τὸν Υἱόν; Διότι τίποτε δὲν ὑπάρχει πού νὰ μὴ γίνεταί καὶ νὰ μὴ ἐνεργεῖται ὑπὸ τοῦ Λόγου διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ ψάλλεται καὶ εἰς τοὺς Ψαλμοὺς: «τῷ Λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν»¹ καὶ εἰς τὸν ἑκατοστὸν τεσσαρακοστὸν ἑβδομον ψαλμόν: «ἀποστελεῖ τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ τήξει αὐτά: πνεύσει τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ καὶ ρυήσεται ὕδατα»². Καὶ ἐδικαιώθημεν δέ, ὅπως εἶπεν ὁ ἀπόστολος «διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»³. Διότι εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀδιαίρετον τοῦ Λόγου. Λοιπὸν ὅταν λέγη ὁ Κύριος «θὰ ἔλθωμεν ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ»⁴ συνεισέρχεται καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὄχι δι' ἄλλον λόγον, ἀλλὰ διὰ νὰ κατοικήσῃ ἐντὸς ἡμῶν ὁ Υἱός: τοῦτο γράφει καὶ ὁ Παῦλος εἰς τοὺς Ἐφεσίους: «νὰ δώσῃ εἰς σᾶς, συμφώνως πρὸς τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ, τὴν χάριν του, ἵνα ἐνδυναμωθῆτε μετὰ δυνάμεως διὰ τοῦ Πνεύματός του εἰς τὸν ἐσωτερικόν σας ἄνθρωπον, διὰ νὰ κατοικήσῃ ὁ Χριστός»⁵. Ὅταν δέ ὁ Υἱὸς εἶναι ἐντὸς ἡμῶν, εἶναι καὶ ὁ Πατὴρ ἐντὸς ἡμῶν, διότι λέγει ὁ Υἱός: «ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἐμοί»⁶. Διὰ τοῦτο καὶ ὅταν ἔρχεται ὁ Λόγος εἰς τοὺς προφήτας μέσῳ αὐτοῦ προφητεύουν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι. Λοιπὸν ὅταν λέγη ἡ Γραφή: «Καὶ ἐγένετο Λόγος Κυρίου» πρὸς αὐτὸν τὸν προφήτην, ἀποδεικνύεται ὅτι προφητεύει οὗτος διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διότι εἰς μὲν τὸν Ζαχα-

5. Ἐφεσ. 3, 16.

6. Ἰω. 14, 10.

μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέχεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύμα-
 τί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις»· ὅτε καὶ μετ' ὀλίγα αἰ-
 τιώμενος τὸν λαὸν ἔλεγε· «Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀ-
 πειθῆ, τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους μου καὶ τοὺς λόγους· οὗς
 5 ἑξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ ἐν χειρ-
 σὶ τῶν προφητῶν αὐτοῦ τῶν ἔμπροσθεν»· ὁ δὲ Πέτρος ἐν ταῖς
 Πράξεσιν ἔλεγεν· («Ἄνδρες ἀδελφοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γρα-
 φήν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»). Καὶ κοινῇ δὲ οἱ ἀπόστο-
 λοι ἐβόων οὕτως· «Δέσποτα, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν, καὶ τὴν γῆν,
 10 καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν
 διὰ Πνεύματος ἁγίου στόματος Δαβὶδ τοῦ παιδός σου εἰπών»·
 Καὶ ὁ Παῦλος, ἐν μὲν τῇ Ῥώμῃ γενόμενος, ἐπαρρησιάζετο τοῖς
 ἔλθοῦσι πρὸς αὐτὸν Ἰουδαίους· «Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐ-
 λησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν»·
 15 Τιμοθέῳ δὲ ἔγραφε· «Τὸ δὲ Πνεῦμα ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις
 καιροῖς ἀποστήθονται τινες τῆς ὑγιαινούσης πίστεως, προσέχον-
 τες πνεύματι πλάνης». Διὸ καὶ ὅταν λέγηται ἐν τισὶ τὸ Πνεῦμα
 γενέσθαι, νοεῖται ὁ Λόγος ἐν αὐτῷ διδοὺς τὸ Πνεῦμα. Τῆς γοῦν
 προφητείας πληρουμένης, («Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ
 20 πᾶσαν σάρκα»), ὁ Παῦλος ἔλεγε· «Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ
 Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ»· καὶ πρὸς Κορινθίους δὲ
 ἔγραφεν· («Ἡ δοκιμὴν ᾗζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ»);
 Εἰ δὲ Χριστὸς ἦν ὁ λαλῶν ἐν αὐτῷ, δῆλον, ὅτι Χριστοῦ ἦν τὸ

1. Ζαχ. 1, 6.

2. Ζαχ. 7, 12.

3. Πράξ. 1, 16.

4. Πράξ. 4, 24 - 25.

5. Πράξ. 28, 25.

ρίαν ἔχει γραφῆ· «πλὴν ὁμως τοὺς λόγους μου καὶ τὰ προστάγματατά μου νὰ δέχεσθε, τὰ ὁποῖα ἐγὼ προσέταξα διὰ τοῦ Πνεύματός μου εἰς τοὺς δούλους μου τοὺς προφήτας»¹. καὶ μετ' ὀλίγον κατηγορῶν τὸν λαὸν ἔλεγε· «καὶ ἡ καρδιά των ὑπῆρξεν ἀπειθής, ὥστε νὰ μὴ ὑπακούουν εἰς τὸν νόμον μου καὶ τοὺς λόγους μου, τοὺς ὁποίους διέταξα ἐγὼ ὁ Κύριος ὁ Παντοκράτωρ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μέσῳ τῶν προηγουμένων προφητῶν»². ὁ δὲ Πέτρος εἰς τὰς Πράξεις ἔλεγε· «ἄνδρες ἀδελφοί, ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθῆ ὁ λόγος αὐτός, τὸν ὁποῖον προεῖπε τὸ πνεῦμα τὸ Ἅγιον»³. Ἀπὸ κοινοῦ δὲ μὲ μίαν φωνὴν οἱ ἀπόστολοι ἔκραζων λέγοντες· «Δέσποτα, σὺ ὁ ὁποῖος ἔκαμες τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ ὅλα τὰ ὄντα πού ὑπάρχουν εἰς αὐτά, σὺ, ὁ ὁποῖος διὰ στόματος τοῦ Δαβὶδ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶπες»⁴. Καὶ ὁ Παῦλος ὅταν ἦλθεν εἰς τὴν Ρώμην ὁμιλῶν ἐλευθέρως πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πού ἦλθαν πρὸς αὐτὸν ἔλεγε· «καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ στόματος τοῦ προφήτου Ἡσαΐου πρὸς τοὺς προπάτοράς σας»⁵. Εἰς τὸν Τιμόθεον δὲ ἔγραφε· «τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ρητῶς λέγει ὅτι εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους θὰ ἀπομακρυνθοῦν ὠρισμένοι ἀπὸ τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ θὰ δίδουν προσοχὴν εἰς ἀνθρώπους ἐμπνεομένους ἀπὸ τὰς θρησκευτικὰς των ιδέας ἀπὸ πνεύματα πλάνης»⁶. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὅταν λέγεται ὅτι ἐπέρχεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς κάποιον πρέπει νὰ ἐννοεῖται ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ἐκεῖνος πού δίδει εἰς αὐτὸν τὸ Πνεῦμα. Ὅταν, λοιπὸν ἐξεπληροῦτο ἡ προφητεία «θὰ ἐκχύσω ἐκ τοῦ Πνεύματός μου εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώπους»⁷, ὁ Παῦλος ἔλεγε· «κατὰ τὴν χορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ»⁸ καὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους δὲ ἔγραφεν· «ἢ μήπως ζητεῖτε ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι Χριστὸς λαλεῖ δι' ἐμοῦ»⁹. Ἀφοῦ λοιπὸν ἦτο ὁ

6. Α' Τιμ. 4, 1.

7. Ἰωήλ 3, 1.

8. Φιλιπ. 1, 19.

9. Β' Κορ. 13, 3.

Πνεῦμα τὸ λαλοῦν ἐν αὐτῷ· καὶ γὰρ τοῦ Χριστοῦ λαλοῦντος ἐν
 αὐτῷ ἐν ταῖς Πράξεσιν ἔλεγε πάλιν· «Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος
 ἐγὼ τῷ Πνεύματι, πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συν-
 αντήσαντά μοι μὴ εἰδώς· πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πό-
 5 λιν διαμαρτύρεται μοι λέγον, ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις μένουσί με».
 Ὅθεν, ἐὰν οἱ ἅγιοι λέγωσι· Τάδε λέγει Κύριος, οὐκ ἄλλως ἢ
 ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ λαλοῦσι· καὶ ἐν τῷ Πνεύματι λαλοῦν-
 τες, ἐν Χριστῷ ταῦτα λέγουσιν· ἐὰν δὲ καὶ ὁ Ἄγαθος ἐν ταῖς
 Πράξεσι λέγη· «Τάδε λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»· οὐκ ἄλλως ἢ
 10 τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτόν, τὸ Πνεῦμα ἐχορήγει λαλεῖν
 ἐν αὐτῷ καὶ διαμαρτύρεσθαι τὰ μένοντα τὸν Παῦλον εἰς Ἱερου-
 σαλήμ. Ἀμέλει, τοῦ Πνεύματος πάλιν διαμαρτυρομένου τῷ
 Παύλῳ, ὁ αὐτὸς Χριστὸς ἐλάλει ἐν αὐτῷ, ὡς εἶναι τοῦ Λόγου τὴν
 ἐκ τοῦ Πνεύματος γινομένην διαμαρτυρίαν. Οὕτω καὶ ἐπὶ τὴν
 15 ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, συνεισήρχε-
 το τὸ Πνεῦμα, καὶ Λόγος ἐν τῷ Πνεύματι ἐπλαττε καὶ ἤρμοξεν
 ἑαυτῷ τὸ σῶμα, συνάψαι θέλων καὶ προσενεγκεῖν δι' ἑαυτοῦ τὴν
 κτίσιν τῷ Πατρὶ, καὶ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, «Εἰρη-
 νοποιήσας τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς».

20 32. Συμφώνως ἄρα ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν δείκνυται μὴ
 εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ ἴδιον τοῦ Λόγου καὶ τῆς
 τοῦ Πατρὸς θεότητος· οὕτω γὰρ τῶν μὲν ἁγίων ἢ διδασκαλία
 εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετόν Τριάδα συνάγεται, καὶ μία πίστις
 αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστί· τῶν δε Τροπικῶν ἢ ἀλό-
 25 γιστος μυθοπλαστία διαφωνεῖ μὲν πρὸς τὰς Γραφάς, συμφωνεῖ

1. Πράξ. 20,22 - 23.

2. Πράξ. 21, 11.

Χριστὸς ὁ ὁποῖος ὠμίλει δι' αὐτοῦ, εἶναι φανερόν, ὅτι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ ὁποῖον ὠμίλει δι' αὐτοῦ ἦτο τοῦ Χριστοῦ· καθ' ὅσον ὅταν ὠμίλει ὁ Χριστὸς δι' αὐτοῦ εἰς τὰς Πράξεις πάλιν ἔλεγε, «καὶ τώρα ἰδοὺ ἐγὼ δεσμευμένος κατὰ τὸ Πνεῦμα ἀπὸ ἰσχυρὰν ἐσωτερικὴν ὥθησιν καὶ ἐπιθυμίαν πηγαίνω εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ καὶ δὲν γνωρίζω ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ μοῦ συμβοῦν ἐκεῖ· πλην ἔν πρᾶγμα μόνον γνωρίζω, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μαρτυρεῖ μετὰ βεβαιότητος, ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ λέγει ὅτι μὲ περιμένουν δεσμὰ καὶ θλίψεις»¹. Ὅθεν, ὅταν οἱ ἅγιοι ἄνδρες λέγουν, «Τὰ δε λέγει Κύριος», ὁμιλοῦν ὄχι κατ' ἄλλον τρόπον ἀλλὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ἀφοῦ ὁμιλοῦν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπομένως τὰ λέγουν αὐτὰ διὰ τοῦ Χριστοῦ· ὅταν δὲ καὶ ὁ Ἄγαθος λέγη· «αὐτὰ λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»², ἐννοεῖ ὅτι ἀφοῦ ἦλθε προηγουμένως πρὸς αὐτὸν ὁ Λόγος, ὠμίλει τὸ Πνεῦμα δι' αὐτοῦ, διὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ αὐτὰ ποῦ ἀνέμεναν τὸν Παῦλον εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα. Λοιπὸν ὅταν πάλιν τὸ Πνεῦμα διεβεβαίωνε τὸν Παῦλον, ὅτι ὠμίλει δι' αὐτοῦ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, καὶ ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ Λόγου ἢ διαβεβαίωσις ποῦ ἐγινε διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔτσι καὶ ὅταν ἦλθε καὶ ἔμεινε ὁ Λόγος εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν, εἰσῆλθε μαζί μὲ αὐτὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὁ Λόγος διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπλαττε καὶ προσήρμοζεν εἰς τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἠθέλε νὰ συνενώσῃ καὶ νὰ προσφέρῃ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ τὴν κτίσιν εἰς τὸν Πατέρα καὶ νὰ συμφιλιώσῃ τὰ πάντα διὰ τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ «ἀποκαταστήσας τὴν διὰ τῆς πτώσεως τοῦ Ἄδὰμ διασαλευθεῖσαν εἰρήνην μεταξὺ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων»³.

32. Ἐπομένως ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον μὲ τὸν Λόγον καὶ μὲ τὴν θεότητα τοῦ Πατρός· καὶ ἔτσι λοιπὸν διαπιστοῦται ὅτι οἱ ἅγιοι ἄνδρες ἐδίδασκον πίστιν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ αὕτῃ εἶναι ἡ μία πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας· τῶν δὲ Τροπικῶν ἢ παράλογος δημιουργία μύθων διαφωνεῖ μὲν πρὸς

3. Κολ. 1, 20.

δὲ τῇ τῶν Ἀρειομανιτῶν ἀλογία· καὶ εἰκὸς αὐτοὺς οὕτως ὑπο-
 κρίνασθαι ἀπάτης ἕνεκεν τῶν ἀκεραίων. Ἀλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ,
 ὅτι ὡς γράφεις, οὐκ ἔλαθον σκέποντες ἑαυτοὺς τῇ πρὸς τοὺς
 Ἀρειανοὺς προσποιήτω ἀντιλογία· καὶ γὰρ καὶ παρ' ἐκείνων
 5 ἔμισήθησαν, ὅτι μόνον τὸ Πνεῦμα καὶ οὐχὶ καὶ τὸν Λόγον κτί-
 σμα λέγουσι· καὶ παρὰ πάντων δὲ κατεγνώσθησαν, ὡς τῷ ὄντι
 πνευματομαχοῦντες, καὶ μετ' ὀλίγον γινόμενοι νεκροί, ἔρημοι
 καὶ κενοὶ τοῦ Πνεύματος ὄντες. Κατὰ γὰρ τὸν μακάριον Ἀπό-
 στολον, ψυχικοὶ ἄνθρωποι ὄντες οὐκ ἠδυνήθησαν δέξασθαι τὰ
 10 τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ὅτι πνευματικῶς ἀνεκρίνοντο· οἱ δὲ
 τὰ τῆς ἀληθείας φρονοῦντες ἀνακρίνουσι μὲν τὰ πάντα, αὐτοὶ
 δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνονται, ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸν Κύριον ἀπο-
 καλύπτοντα αὐτοῖς ἐν τῷ Πνεύματι ἑαυτὸν τε καὶ δι' ἑαυτοῦ
 τὸν Πατέρα.

15 33. Ἐγὼ μὲν οὖν καίπερ ἐν ἐρήμῳ διάγων, διὰ γοῦν τὴν
 ἀναίδειαν τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τῆς ἀληθείας, οὐ φροντίσας
 τῶν γελᾶν ἐθελόντων διὰ τὸ ἀσθενὲς καὶ ταπεινὸν τῆς διὰ τῶν
 λόγων ἀποδείξεως, δι' ὀλίγων γράφας, ἀπέστειλα τῇ σῆ εὐλα-
 βείᾳ, πολλὰ παρακαλῶν, ἵνα, ἐντυγχάνων τούτοις, τὰ μὲν διορ-
 20 θώσης, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀσθενῶς εἰρημένοις συγγινώσκῃς. Κατὰ γὰρ
 τὴν παραδοθεῖσαν ἡμῖν παρὰ τῶν Πατέρων ἀποστολικὴν πί-
 στιν παρέδωκα, μηδὲν ἔξωθεν ἐπινοήσας, ἀλλ' ὅπερ ἔμαθον ἐνε-
 χάραξα συμφώνως ταῖς ἀγίαις Γραφαῖς. Σύμφωνον γὰρ καὶ
 τοῦτο τοῖς προαποπεφασμένοις πρὸς βεβαίωσιν ἐκ τῶν ἁγίων
 25 Γραφῶν. Καὶ οὐκ ἔξωθεν ἐπινερόηται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰη-
 σοῦς Χριστὸς δι' αὐτοῦ ἐδίδασκε τὴν Σαμαρεῖτιν, καὶ δι' αὐτῆς

τὰς Γραφάς, συμφωνεῖ δὲ μὲ τὸν παραλογισμὸν τῶν Ἀρειομα-
νιτῶν· καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποκρίνωνται αὐτοὶ ἔτσι διὰ νὰ ἐξ-
απατήσουν τοὺς γνησίους Χριστιανούς. Ἀλλὰ δόξα τῷ Θεῷ,
διότι ὅπως γράφεις, δὲν διέφυγε τὴν προσοχὴν τὸ ὅτι καλύ-
πτουν τοὺς ἑαυτοὺς των διὰ τῆς προσποιοιτῆς ἀντιφάσεως των
πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· ἐμισήθησαν δὲ καὶ ἀπὸ ἐκείνους, διότι
μόνον τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεωροῦν κτίσμα καὶ ὄχι καὶ τὸν Υἱόν·
καὶ εἰς ὅλους δὲ ἐγιναν γνωστοὶ ὡς πραγματικοὶ πνευματο-
μάχοι καὶ θὰ νεκρωθοῦν μετ' ὀλίγον, διότι εἶναι ἔρημοι καὶ
κενοὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διότι κατὰ τὸν μακάριον Ἀπό-
στολον, ἐπειδὴ εἶναι ψυχικοὶ ἄνθρωποι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ
δεχθοῦν ἐκεῖνα ποὺ διδάσκει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ¹ διότι αὐτὰ
ἐρευνῶνται καὶ κατανοοῦνται πνευματικῶς. Ἐκεῖνοι δὲ ποὺ
φρονοῦν τὰ ἀληθῆ διδάγματα διακρίνουν μὲν καὶ κατανοοῦν
ὅλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα αὐτοὶ δὲ ὅμως ἀπὸ κανένα μὴ
ἀναγεγεννημένον ἄνθρωπον δὲν κατανοοῦνται, διότι ἔχουν ἐν-
τός των τὸν Κύριον ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτει εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ
ἁγίου Πνεύματος καὶ τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του
τὸν Πατέρα.

33. Ἐγὼ λοιπὸν καίτοι εὐρισκόμην εἰς τὴν ἔρημον, ὅμως
λόγῳ τῆς ἀναιδεΐας τῶν ἐκτραπέντων ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, καὶ
δίχως νὰ σκεφθῶ αὐτοὺς ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ εἰρωνευθοῦν τὸ ἀνί-
σχυρον καὶ φτωχὸν τῆς διὰ λόγων ἀποδείξεως, ἀφοῦ ἔγραψα
αὐτὰ ἐν συντομίᾳ, τὰ ἔστειλα εἰς τὴν ἰδικὴν σου εὐλάβειαν, πα-
ρακαλῶν θερμῶς, ἀφοῦ τὰ μελετήσης, ἄλλα μὲν νὰ διορθώσης,
δι' ἐκεῖνα δὲ ποὺ δὲν ἔχουν λεχθῆ μὲ ἐπιτυχίαν νὰ μὲ συγχωρή-
σης. Διότι τὰ ἔγραψα αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὴν ἀποστολικὴν πί-
στιν, ἡ ὁποία παρεδόθη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τοὺς Πατέρας, χωρὶς νὰ
προσθέσω τίποτε ἀπὸ ἄλλοῦ, ἀλλὰ ἐκεῖνο ποὺ ἔμαθα αὐτὸ ἔ-
γραψα σύμφωνα μὲ τὰς ἀγίας Γραφάς. Διότι τοῦτο εἶναι σύμ-
φωνον πρὸς ὅσα προηγουμένως ἔχουν γίνει ἐμφανῆ ἐκ τῆς ἐπι-
βεβαιώσεως τῶν ἁγίων Γραφῶν. Καὶ δὲν ἔχει ἐπινοηθῆ ἀπὸ ἄλ-
λοῦ, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδίδασκε δι' αὐτοῦ
τὴν Σαμαρείτιδα, καὶ διὰ τῆς Σαμαρείτιδος ἡμᾶς περὶ τῆς τε-

ἡμᾶς, τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος τελειότητα, ἀδιαίρετον ὑπάρχουσαν καὶ μίαν θεότητα. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ, ὡς φησι τῇ Σαμαρείτιδι: «Πίστενέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἔστιν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ
 5 ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν». Δέδεικται τοίνυν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ ἀλήθεια μὲν αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἔστιν, ὡς αὐτὸς φησιν· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια»: περὶ οὗ καὶ ὁ προφήτης Δαβὶδ
 10 ἐπεκαλεῖτο λέγων· «Ἐξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου». Οἱ ἀληθινοὶ τοίνυν προσκυνηταὶ προσκυνοῦσι μὲν τῷ Πατρὶ, ἀλλ' ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ὁμολογοῦντες Υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Πνεῦμα. Ἀχώριστον γὰρ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς ἀχώριστος ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς. Αὐτὴ ἡ ἀλήθεια μαρτυρεῖ ἡ λέ-
 15 γουσα· «Πέμφω ὑμῖν τὸν Παράκλητον, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται», «ὃ ὁ κόσμος οὐ δύναται λαβεῖν», τουτέστιν οἱ ἀγνούμενοι αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ.

Χρῆ τοίνυν κατὰ μίμησιν τῶν ἀληθινῶν ὁμολογεῖν καὶ προσδραμεῖν τῇ ἀληθείᾳ. Ἄν δ' ἄρα καὶ μετὰ ταῦτα μῆτε μαθεῖν θέ-
 20 λωσι, μῆτε νοεῖν δύνωνται· κἂν τῶν δυσφημιῶν πανέσθωσαν, καὶ μὴ διαιρείτωσαν τὴν Τριάδα, ἵνα μὴ διαιρεθῶσιν ἀπὸ τῆς ζωῆς· μηδὲ τοῖς κτίσμασι συναριθμεῖτωσαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα μὴ, ὡς οἱ τότε Φαρισαῖοι τῷ Βεελζεβούλ τὰ τοῦ Πνεύματος ἀνετίθεσαν, οὕτω καὶ οὗτοι, τὰ ἴσα τολμῶντες, ἀσύγγνω-
 25 στον καὶ ὧδε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τιμωρίαν μετ' ἐκείνων ὑπομείνωσιν.

1. Ἰω. 4, 23 - 24.

2. Ἰω. 14, 6.

3. Ψαλμ. 42, 3.

4. Ἰω. 15, 26.

5. Ἰω. 14, 17.

6. Τὸ ὄνομα τοῦτο (ἐκ τοῦ Βα' al καὶ zebhubh) σημαίνει τὸν ἄρχοντα τῶν κακοποιῶν πνευμάτων. Οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον ὅτι μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Βεελζεβούλ ἐνήργει ὁ Ἰησοῦς τὰ θαύματα.

λειότητος τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ ὁποία εἶναι ἀδιαίρετος καὶ μία θεότης. Βεβαιώνεται αὐτὴ ἡ ἀλήθεια καθὼς λέγει εἰς τὴν Σαμαρείτιδα· «πίστευέ μοι, γύναι, ὅτι ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστίν, ὅτε οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ προσκυνήσουσι τῷ Πατρὶ ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ ὁ Πατὴρ τοιοῦτους ζητεῖ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν. Πνεῦμα ὁ Θεός, καὶ τοὺς προσκυνοῦντας αὐτόν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν»¹. Ἀποδεικνύεται λοιπὸν ἀπὸ ἐδῶ ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Υἱὸς καθὼς αὐτὸς λέγει· «Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀλήθεια»². Περὶ αὐτοῦ καὶ ὁ Δαβὶδ παρακαλῶν λέγει· «ἔξαπόστειλον τὸ φῶς σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου»³. Οἱ γνήσιοι καὶ πραγματικοὶ λοιπὸν προσκυνηταὶ λατρεύουν μὲν τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ἀπὸ πραγματικὴν καὶ πλήρη ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας παραδέχονται τὸν Υἱόν, καὶ δι' αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διότι τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ τὸν Υἱόν, ὅπως εἶναι ἀχώριστος ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὸν Πατέρα. Τοῦτο βεβαιώνει αὐτὴ ἡ ἀλήθεια ἡ ὁποία λέγει· «θὰ στείλω εἰς σᾶς τὸν Παράκλητον, τὸ ἅγιον Πνεῦμα, πού εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀληθείας, καὶ τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα»⁴ «τὸ ὁποῖον ὁμως ὁ κόσμος ὁ ἁμαρτωλὸς δὲν ἠμπορεῖ νὰ τὸ πάρῃ»⁵ δηλαδὴ ἐκεῖνοι πού ἀρνοῦνται αὐτὸ ὅτι ὑπάρχει ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς τὸν Υἱόν.

Πρέπει λοιπὸν σύμφωνα μὲ τὸ παράδειγμα τῶν γνησίων καὶ πραγματικῶν προσκυνητῶν νὰ παραδεχώμεθα καὶ νὰ προστρέχωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν. Ἄν λοιπὸν καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὰ οὔτε θέλουν νὰ μάθουν, οὔτε δύνανται νὰ τὰ ἐννοήσουν, ἄς σταματήσουν τὰς ὕβρεις ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἄς μὴ διαιροῦν τὴν Τριάδα διὰ νὰ μὴ ἀποκοποῦν ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν ζωὴν, καὶ οὔτε νὰ συγκαταριθμοῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὰ κτίσματα ὅπως οἱ τότε Φαρισαῖοι ἀπέδιδαν τὰς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸν Βεελζεβούλ⁶, ἵνα μὴ, κατ' ὅμοιον τρόπον καὶ αὐτοὶ ἀποτολμῶντες τὰ ἴδια πράγματα, ὑποστοῦν ἀσυγχώρητον καὶ ἐδῶ καὶ μετὰ ταῦτα τὴν μετ' ἐκείνων τιμωρίαν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ
ΚΤΙΣΜΑ ΤΟΝ ΥΙΟΝ

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον καὶ οὕτως ὀλίγα γεγραμέναι· καὶ
κατηγόρου ἐμαντοῦ πολλῆς ἀσθενείας, ὡς μὴ δυναθέντος το-
σοῦτον γράφαι, ὅσον ἀνθρώποις ἔξεστι λέγειν κατὰ τῶν ἀσεβούν-
των εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ δέ, ὡς γράφεις, τινὲς τῶν
5 ἀδελφῶν ἠξίωσαν καὶ ταῦτα ἐπιτεμεῖν, ἵνα ἔχωσιν ἐξ ἐτοίμου
καὶ δι' ὀλίγων ἀπολογεῖσθαι μὲν τοῖς ἐρωτῶσι περὶ τῆς ἐν ἡμῖν
πίστεως, διελέγχειν δὲ τοὺς ἀσεβοῦντας, ἐποίησα, καὶ τοῦτο θαρ-
ρῶν, ὅτι συνείδησιν ἔχων ἀγαθὴν, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις παραλέ-
λειπται, ἀναπληρώσεις. Οἱ Ἀρειανοί, εἰς ἑαυτοὺς στραφέντες,
10 καὶ μηδὲν πλέον ἢ ἔξωθεν ἑαυτῶν νοοῦντες κατὰ τοὺς Σαδδου-
καίους, ἀνθρωπίνους λογισμοῖς ἐξεδέξαντο τὴν θεόπνευστον
Γραφήν. Ἀκούοντες γοῦν σοφίαν, καὶ ἀπαύγασμα, καὶ Λόγον

1. Ἀπετέλουν τὴν ἱερατικὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ ἰουδαϊσμοῦ. Ὡς κόμ-
μα ἐμφανίζεται κατὰ τοὺς ἀμέσως μετὰ τὴν μακκαβαϊκὴν ἐξέγερσιν χρόνους.
Ἦσαν πάντοτε ὑπὲρ τῆς καθεστηκυίας τάξεως τῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὴν
πολιτικὴν καὶ εἰς τὴν θρησκευτικὴν καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδόλως ἠύνόουν τὰ μεσ-
σιανικὰ κινήματα, καὶ ἀντετίθεντο πρὸς πᾶσαν ἀλλαγὴν ἢ νεωτερισμὸν εἰς
τὴν λατρείαν καὶ τὴν διδασκαλίαν. Ἀπέρριπτον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς
Φαρισαίους, τὴν παράδοσιν, τηροῦντες μόνον τὸν γραπτὸν νόμον καὶ τι-
μωροῦντες μετ' αὐστηρότητος τὰς παραβάσεις αὐτοῦ. Δὲν ἐπίστευον εἰς

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΕΚΕΙΝΩΝ ΠΟΥ ΟΝΟΜΑΖΟΥΝ
ΤΟΝ ΥΙΟΝ ΚΤΙΣΜΑ

1. Ἐγὼ ἐνόμιζα ὅτι καὶ ὅσα ἔγραψα ἦσαν ὀλίγα καὶ κατελόγιζα εἰς τὸν ἑαυτὸν μου μεγάλην ἀδυναμίαν, διότι δὲν ἠδυνήθην νὰ γράψω τόσα, ὅσα εἶναι δυνατὸν νὰ εἰποῦν οἱ ἄνθρωποι ἐναντίον ἐκείνων ποὺ ἀσεβοῦν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἐπειδὴ δέ, ὅπως γράφεις, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς μου ἐζήτησαν νὰ τὰ συντομεύσω, διὰ νὰ ἠμποροῦν ἀμέσως καὶ δι' ὀλίγων νὰ ἀπαντοῦν εἰς ἐκείνους ποὺ ἔρωτοῦν περὶ τῆς πίστεώς μας καὶ νὰ ἐλέγχουν τοὺς ἀσεβοῦντας, τὸ ἕκαμα καὶ αὐτὸ πιστεύων ὅτι, ἐπειδὴ ἔχεις καλὴν διάθεσιν, ἐὰν κάτι ἔχει παραλειφθῆ καὶ εἰς αὐτὰ θὰ τὸ συμπληρώσης. Οἱ Ἄρειανοὶ ἐπειδὴ ἐνεκλείσθησαν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των καὶ δὲν ἐννοοῦν τίποτε ἄλλο, ἔξω ἀπὸ αὐτοὺς ὅπως οἱ Σαδδουκαῖοι ¹ ἀπεδέχθησαν δι' ἀνθρωπίνων λογισμῶν τὴν θεόπνευστον Γραφήν. Ἀκούοντες, λοιπὸν ὅτι εἶναι ὁ Υἱὸς σοφία καὶ ἀπαύγασμα καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ συνήθι-

τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν, διδάσκοντες ὅτι ἡ ψυχὴ καταστρέφεται μαζί με τὸ σῶμα. Ἦρνούντο τὴν ὑπαρξιν ἀγγέλων καὶ πνευμάτων ἐν γένει. Ἐδέχοντο τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀπορρίπτοντες ὡς ἐκ τούτου τὴν θεῖαν πρόνοιαν καὶ τὴν δυνατότητα ἐπεμβάσεως τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Δὲν συνεμερίζοντο τὰς προσδοκίας τοῦ λοιποῦ Ἰουδαϊσμοῦ περὶ ἐλεύσεως Μεσσοῦ ἐλευθερωτοῦ. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ναοῦ τὸ 70 μ.Χ. καὶ ἰδίως μετὰ τὸ 135 οἱ Σαδδουκαῖοι ἐξαφανίζονται τελείως ἐκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, τὸν δὲ ἡγετικὸν ρόλον εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν κατέχει ὁ Φαρισαϊσμός.

εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, εἰώθασιν ἐπιλέγειν· Πῶς δύναται τοῦ-
 το εἶναι; "Ὡσπερ οὐ δυναμένου εἶναι, ὃ μὴ δύναται αὐτοὶ νοεῖν.
 "Ὡρα γὰρ αὐτοὺς καὶ περὶ τοῦ παντὸς τοιαῦτα διανοεῖσθαι· Πῶς
 δύναται ἢ κτίσις, μὴ οὐσά ποτε, γενέσθαι; "Ἡ πῶς δύναται χοῦς
 5 γῆς πλασθῆναι λογικὸς ἄνθρωπος; "Ἡ πῶς τὸ φθαρτὸν ἄφθαρτον
 γενέσθαι; "Ἡ πῶς ἢ γῆ ἐπὶ θαλασσῶν τεθεμελίωται, καὶ ἐπὶ πο-
 ταμῶν ἠτοίμασεν αὐτὴν ὁ Θεός; Καὶ λοιπὸν ἐπιλέγειν αὐτοὺς
 ἕαντοῖς· «Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν»· ἵνα
 δηλονότι, φθειρομένων αὐτῶν, συμφθαρῆ καὶ ἡ τῆς αἰρέσεως αὐ-
 10 τῶν μαρία.

2. Τῶν μὲν οὖν Ἀρειανῶν θνητὸν καὶ φθαρτὸν τὸ τοιοῦ-
 τον φρόνημα· ὃ δὲ τῆς ἀληθείας λόγος, ὄνπερ ἔπρεπε καὶ αὐτοὺς
 διανοεῖσθαι, τοιοῦτός ἐστιν. Εἰ πηγῆ, καὶ φῶς, καὶ Πατὴρ ἐστιν
 ὁ Θεός, οὐ θέμις εἰπεῖν οὔτε τὴν πηγὴν ξηράν, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς
 15 αὐγῆς, οὔτε τὸν Θεὸν χωρὶς Λόγου, ἵνα μὴ ἄσοφος, καὶ ἄλογος,
 καὶ ἀφεγγῆς ἦ ὁ Θεός. Ἐκείνου τοιγαροῦν ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀ-
 νάγκη καὶ τὸν Υἱὸν αἰδίον εἶναι· ἃ γὰρ ἂν ἐν τῷ Πατρὶ νοήσω-
 μεν, ταῦτα καὶ ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι οὐκ ἀμφίβολον, λέγοντος αὐτοῦ
 τοῦ Κυρίου· «Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστιν», καὶ τὰ ἐμὰ
 20 πάντα τοῦ Πατρὸς ἐστιν. Αἰώνιος γοῦν ἐστιν ὁ Πατήρ· αἰώ-
 νιος ἐστι καὶ ὁ Υἱός· δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασιν. "Ὡν ἐστιν
 ὁ Πατήρ· ἀνάγκη καὶ ὁ Υἱός, «Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς
 εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν», ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος. Οὐ θέμις εἰπεῖν

1. Πρβλ. Ψαλμ. 23, 2.

2. Α' Κορ. 15, 32. Τὸ χωρίον «φάγωμεν, πίωμεν. . .» προέρχεται ἐκ
 τοῦ βιβλίου τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ καὶ θεωρεῖται ὅτι ἦτο τὸ motto τοῦ Ἐπι-
 κουρισμοῦ. Τοῦτο ἦτο διὰ τοὺς ἱεροκήρυκας τῆς ἐποχῆς ἕνα εἶδος κραυγῆς
 ἀπογοητεύσεως. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν βλέπουν ὠρισμένοι φιλόσοφοι κανένα

σαν νὰ λέγουν σὺν τοῖς ἄλλοις: Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαί-
νη τοῦτο; Ὡσὰν νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ συμβαίη κάτι ποῦ
δὲν ἐννοοῦν αὐτοί. Καιρὸς εἶναι λοιπὸν νὰ σκέπτονται αὐτοί
κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δι' ὅλα τὰ πράγματα· δηλαδὴ πῶς εἶ-
ναι δυνατὸν ἢ κτίσις, ἢ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε κάποτε, νὰ ἔχει δη-
μιουργηθῆ; Ἡ πῶς εἶναι δυνατὸν τὸ χῶμα τῆς γῆς νὰ πλασθῆ
εἰς λογικὸν ἄνθρωπον; Ἡ πῶς δύναται νὰ γίνῃ τὸ φθαρτὸν ἀ-
θάνατον; Ἡ πῶς ἐθεμελιώθη ἡ ξηρὰ ἐπὶ ὑδάτων καὶ ἐστερέω-
σεν αὐτὴν ὁ Θεὸς ἐπὶ ρευμάτων¹. Καὶ ἐν συνεχείᾳ λέγουν σὺν
τοῖς ἄλλοις εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των «ἄς φάγωμεν καὶ ἄς πίωμεν διό-
τι αὔριον ἀποθνήσκομεν»², ὥστε ἀφοῦ καταστραφοῦν αὐτοί,
νὰ καταστραφῆ μαζὶ μὲ αὐτοὺς καὶ ἡ μαρτία τῆς αἰρέσεώς των.

2. Τῶν Ἀρειανῶν λοιπὸν τὸ φρόνημα αὐτὸ εἶναι θνητὸν
καὶ φθαρτὸν, ὁ λόγος ὅμως τῆς ἀληθείας τὸν ὁποῖον καὶ αὐτοὶ
ἔπρεπε νὰ σκέπτονται ἔχει ὡς ἑξῆς. Ἄν εἶναι ὁ Θεὸς πηγὴ, καὶ
φῶς, καὶ Πατὴρ, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμε οὔτε ὅτι εἶναι ἡ
πηγὴ ξηρὰ, οὔτε τὸ φῶς χωρὶς ἀκτινοβολίαν, οὔτε ὁ Θεὸς χω-
ρὶς τὸν Λόγον, διὰ νὰ μὴ παρουσιάζεται ὁ Θεὸς ἄσοφος, ἄλο-
γος καὶ ἀφεγγής. Ἄφοῦ εἶναι λοιπὸν προαιώνιος ὁ Πατὴρ, πρέ-
πει νὰ εἶναι προαιώνιος καὶ ὁ Υἱός· καὶ ὅσα θὰ ἀποδόσωμεν εἰς
τὸν Πατέρα, αὐτὰ χωρὶς ἀμφιβολίαν ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸν Υἱόν,
διότι αὐτὸς ὁ Κύριος λέγει· «ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικά
μου»³ καὶ ὅλα τὰ ἰδικά μου εἶναι τοῦ Πατρός. Αἰώνιος λοιπὸν
εἶναι ὁ Πατὴρ, αἰώνιος εἶναι καὶ ὁ Υἱός, καὶ δι' αὐτοῦ ἐδημιουρ-
γήθησαν ὅλα ὅσα ἔγιναν ἐν χρόνῳ⁴. Εἶναι ὁ Πατὴρ Θεός·
πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὁ Υἱός, διότι «ὁ Χριστός, ὁ ὁποῖος εἶναι Θεός,
Κύριος καὶ ἐξουσιαστής ὅλων, εἶναι ἄξιος νὰ ὑμνῆται καὶ νὰ
δοξάζεται εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν»⁵ ὅπως εἶπεν ὁ Παῦλος. Δὲν

μέλλον διὰ τὸν ἄνθρωπον πέραν τοῦ τάφου τοὺς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ἀπογοή-
τευσιν.

3. Ἰω. 16, 15.

4. Πρβλ. Ἑβρ. 1, 2.

5. Ρωμ. 9, 5.

ἐπὶ Πατρός, Ἔην ποτε, ὅτε οὐκ ἦν· ἀθέμιτον εἰπεῖν ἐπὶ Υἱοῦ,
 Ἔην ποτε, ὅτε οὐκ ἦν. Παντοκράτωρ ἐστὶν ὁ Πατήρ· Παντοκρά-
 τωρ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱός, λέγοντος τοῦ Ἰωάννου· («Ὁ ὢν, ὁ ἦν, ὁ
 ἐρχόμενος, ὁ παντοκράτωρ»). Φῶς ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀπαύγασμα
 5 ὁ Υἱός καὶ φῶς ἀληθινόν. Ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἀληθινὸς
 Θεὸς ὁ Υἱός· οὕτω γὰρ ὁ Ἰωάννης ἔγραψεν· («Ἐσμὲν ἐν τῷ ἀλη-
 θινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀληθι-
 νὸς Θεός, καὶ ζωὴ ἡ αἰώνιος»). Καὶ ὅλως οὐδέν ἐστιν, ὃ ἔχει ὁ
 Πατήρ, ὃ μὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστι. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Υἱός ἐν τῷ Πατρὶ,
 10 καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ· ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρός, ταῦτα ἐν τῷ
 Υἱῷ ἐστι, καὶ πάλιν ταῦτα ἐν τῷ Πατρὶ νοεῖται. Οὕτω νοεῖται
 καὶ τό, («Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἑσμεν»)· ἐπειδὴ οὐκ ἄλλα ἐν τού-
 τῳ, καὶ ἄλλα ἐν τῷ Υἱῷ· ἀλλὰ τὰ ἐν τῷ Πατρὶ, ταῦτα ἐν τῷ Υἱῷ
 ἐστι. Καὶ ἂ βλέπετε δὲ ἐν τῷ Πατρὶ, ἐπειδὴ βλέπετε ἐν τῷ Υἱῷ,
 15 νοεῖται καλῶς τό, («Ὁ ἐμὲ ἐώρακὼς ἐώρακε τὸν Πατέρα»).

3. Τούτων δὲ οὕτω δεικνυμένων, ἀσεβής ἐστὶν ὁ λέγων κτί-
 σμα εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀναγκασθήσεται γὰρ εἰπεῖν κτίσμα καὶ
 τὴν πηγὴν βρούσαν, κτίσμα τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον, ἐν ᾧ ἐστι
 πάντα τὰ τοῦ Πατρός. Ἄλλως τε καὶ ἀπὸ τούτων ἂν τις ἴδοι
 20 τὸ σαθρὸν τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν. ἜΩν ἐσμὲν ὅμοιοι,
 καὶ τὴν ταυτότητα ἔχομεν τούτων, καὶ ὁμοούσιοί ἐσμὲν· ἄν-
 θρωποι γοῦν ὅμοιοι καὶ ταυτότητα ἔχοντες, ὁμοούσιοί ἐσμὲν ἀλ-
 λήλων. Τὸ αὐτὸ γὰρ πᾶσι, τὸ θνητόν, τὸ φθαρτόν, τὸ τρεπτόν,

1. Ἀποκ. 1, 8.

2. Α' Ἰω. 5, 20.

ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμε διὰ τὸν Πατέρα, ὑπῆρξε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε· οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμε διὰ τὸν Υἱὸν ὑπῆρξε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε. Εἶναι παντοκράτωρ ὁ Πατήρ· παντοκράτωρ εἶναι καὶ ὁ Υἱός, διότι λέγει ὁ Ἰωάννης· «ἐγὼ εἶμαι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του προαιωνίαν καὶ τελείαν ὕπαρξιν, καὶ ὑπῆρχε προαιωνίως χωρὶς ἀρχήν, καὶ θὰ ὑπάρχη αἰωνίως εἰς τὸ μέλλον χωρὶς τέλος, ὁ ἔξουσιαστής καὶ Κύριος τοῦ παντός»¹. Εἶναι φῶς ὁ Πατήρ, εἶναι ἀκτινοβολία καὶ ἀληθινὸν φῶς ὁ Υἱός. Εἶναι ἀληθινὸς Θεὸς ὁ Πατήρ, εἶναι ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ὁ Υἱός, διότι ἔγραψεν ὁ Ἰωάννης· «εἴμεθα καὶ ζῶμεν μέσα εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεόν, διὰ τοῦ Υἱοῦ του, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καὶ αὐτός, ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός, καὶ ἡ αἰώνιος ζωὴ»². Καὶ ἐν γένει δὲν ὑπάρχει τίποτε, πού νὰ ἔχη ὁ Πατήρ, καὶ νὰ μὴ εἶναι τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ὁ Υἱὸς ὑπάρχει εἰς τὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατήρ εἰς τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχουν ὅλα εἰς τὸν Υἱόν, καὶ πάλιν τὰ τοῦ Υἱοῦ ὑπάρχουν εἰς τὸν Πατέρα. Ἔτσι νοεῖται καὶ τό· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ εἴμεθα ἓν»³ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν ἄλλα εἰς αὐτὸν καὶ ἄλλα εἰς τὸν Πατέρα, ἀλλὰ ὅσα ὑπάρχουν εἰς τὸν Πατέρα αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ εἰς τὸν Υἱόν. Καὶ ἐπειδὴ ὅσα βλέπεις εἰς τὸν Πατέρα, βλέπεις καὶ εἰς τὸν Υἱόν, νοεῖται ὀρθῶς καὶ τὸ «ἐκεῖνος πού εἶδε ἐμέ, εἶδε τὸν Πατέρα»⁴.

3. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὰ ἀποδεικνύονται ἔτσι, εἶναι ἀσεβὴς ἐκεῖνος πού λέγει ὅτι εἶναι κτίσμα ὁ Υἱός. Διότι θὰ ἀναγκασθῆ νὰ ὀνομάσῃ κτίσμα τὴν πηγὴν πού ἀναβλύζει, τὴν σοφίαν, τὸν Λόγον, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν ὅλα ὅσα ὑπάρχουν εἰς τὸν Πατέρα. Ἐξ ἄλλου καὶ ἀπὸ τὰ παρακάτω ἠμπορεῖ νὰ ἴδῃ κανεὶς τὴν σαθρότητα τῆς αἰρέσεως τῶν Ἀρειομανιτῶν. Μὲ ὄσους εἴμεθα ὅμοιοι καὶ ταυτιζόμεθα μὲ αὐτοὺς εἴμεθα καὶ ὁμοούσιοι· ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν πού εἴμεθα ταυτισμένοι, εἴμεθα ὁμοούσιοι μετὰς ἡμῶν. Διότι τὸ ἴδιον ὑπάρχει εἰς ὅλους δηλαδὴ

3. Ἰω. 10, 30.

4. Ἰω. 14, 9.

τὸ ἐκ μὴ ὄντων. Καὶ ἄγγελοι δὲ πρὸς ἑαυτούς, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὡσαύτως ὁμοφυῆ ἐστὶν ἀλλήλων. Οὐκοῦν ἐρευνάτωσαν οἱ περιέργοι, εἰ ἔστι τις ὁμοιότης πρὸς τὸν Υἱὸν τοῖς κτίσμασιν ἢ τὰ ἐν τῷ Υἱῷ δύνανται εὐρεῖν ἐν τοῖς γενητοῖς, ἵνα καὶ κτίσμα
5 τολμήσωσιν εἰπεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εὐροῖεν οἱ πάντα προπετεῖς καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἐν μὲν γὰρ τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστὶ παντοκράτωρ, καὶ οὐδὲν παρὰ τοῦ ἑτέρου κρατεῖται. Ἐκαστον γὰρ αὐτοῦ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ. «Οἱ μὲν γὰρ «οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ· ἢ δὲ γῆ τοῦ Κυρίου
10 ἐστὶ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· ἢ θάλασσα εἶδε καὶ ἔφυγε». Καὶ τὰ πάντα δοῦλα τοῦ πεποιηκότος ἐστί, ποιοῦντα τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ὑπακούοντα τῷ προστάγματι αὐτοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς παντοκράτωρ ἐστίν, ὡς ὁ Πατήρ· καὶ τοῦτο γέγραπται, καὶ δέδεικται. Πάλιν τε ἐν τοῖς κτίσμασιν οὐδὲν ἐστὶν ἄτρεπτον τῇ φύσει. Τῶν γὰρ
15 ἀγγέλων τινὲς οὐκ ἐτήρησαν τὴν ἰδίαν τάξιν· καὶ «ἄστρα οὐ καθαρὰ ἐνώπιον αὐτοῦ»· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπ' οὐρανοῦ· ὁ δὲ Ἄδὰμ παρέβη· καὶ πάντα ἀλλοιούμενά ἐστιν. Ὁ δὲ Υἱὸς ἄτρεπτός ἐστι καὶ ἀναλλοίωτος, ὡς ὁ Πατήρ. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος ὑπέμνησεν ἐκ τοῦ ἑκατοστοῦ καὶ πρώτου ψαλμοῦ λέ-
20 γων· «Καὶ σὺ κατ' ἀρχάς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί. Αὐτοὶ ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμενεῖς· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἀλλάξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγῆσονται· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ,

1. Ψαλμ. 18, 2.

2. Ψαλμ. 23, 1.

3. Ψαλμ. 113, 3.

4. Πρβλ. Ψαλμ. 102, 20.

5. Ἰωβ 25, 5.

τὸ θνητόν, τὸ φθαρτόν, τὸ μεταβλητόν, τὸ ἐκ τοῦ μηδενός. Καὶ οἱ ἄγγελοι δὲ μεταξύ των καὶ ὅλα τὰ ἄλλα, καθ' ὅμοιον τρόπον εἶναι μεταξύ των ὅμοια. Λοιπὸν ἄς ἐρευνήσουν οἱ περιέργοι ἂν ὑπάρχη κάποια ὁμοιότης τῶν κτισμάτων πρὸς τὸν Υἱόν, ἢ ἂν ἠμποροῦν νὰ εὔρουν εἰς τὰ δημιουργήματα αὐτὰ πού ὑπάρχουν εἰς τὸν Υἱόν, ὥστε νὰ τολμήσουν νὰ ὀνομάσουν καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ κτίσμα. Ἄλλὰ δὲν θὰ εὔρουν τίποτε οἱ πάντοτε αὐθάδεις καὶ πλανώμενοι περὶ τὴν εὐσέβειαν. Διότι μεταξύ τῶν κτισμάτων κανένα δὲν εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἐξουσιαστής καὶ κανένα δὲν ἐξουσιάζεται ὑπὸ τοῦ ἄλλου. Διότι κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτὰ ἀνήκει εἰς τὸν Θεόν· «διότι οἱ μὲν οὐρανοὶ διηγοῦνται τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ ¹ ἢ δὲ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς εἶναι τοῦ Κυρίου ²· ἢ θάλασσα εἶδεν αὐτὸν καὶ ἔφυγε» ³. Καὶ ὅλα εἶναι ὑποταγμένα εἰς αὐτὸν πού τὰ ἐδημιούργησε, καὶ ἐκτελοῦν τὰς διαταγὰς του ⁴ καὶ ὑπακούουν εἰς τὸ πρόσταγμα αὐτοῦ. Ὁ δὲ Υἱὸς εἶναι παντοκράτωρ, ὅπως ὁ Πατήρ· καὶ αὐτὸ ἔχει γραφῆ καὶ ἔχει ἀποδειχθῆ. Καὶ πάλιν, μεταξύ τῶν κτισμάτων κανένα δὲν εἶναι ἀμετάβλητον ὡς πρὸς τὴν φύσιν του. Διότι ἀπὸ τοὺς ἄγγελους μερικοὶ δὲν παρέμειναν σταθεροὶ εἰς τὴν τάξιν των· καὶ «τὰ ἄστρα δὲν εἶναι καθαρὰ ἐνώπιον του» ⁵· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἔπεσεν ἀπὸ τὸν οὐρανόν, ὁ δὲ Ἀδάμ παρήκουσε· καὶ ὅλα ἐν γένει εἶναι μεταβλητά. Ὁ δὲ Υἱὸς εἶναι ἀμετάβλητος καὶ ἀναλλοίωτος, ὅπως καὶ ὁ Πατήρ. Καὶ αὐτὸ ὁ Παῦλος μᾶς τὸ ὑπενθύμησε ἀπὸ τὸν ἑκατοστὸν πρῶτον ψαλμὸν λέγων· «Σὺ, Κύριε, εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἐστερέωσες ὡς ἐπὶ θεμελίου ἀσαλεύτου τὴν γῆν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν σου εἶναι οἱ οὐρανοί· αὐτοὶ θὰ ἐκλείψουν, σὺ ὁμως παραμένεις ἀμετάβλητος· καὶ ὅλοι θὰ παλαιωθοῦν καθὼς παλαιοῦται τὸ ἐξωτερικὸν ἔνδυμα ἀπὸ τὴν πολυχρόνιον χρῆσιν καὶ ὡσὰν μανδύας θὰ περιτυλίξης αὐτοὺς καὶ θὰ ἀλλάξουν γινόμενοι καινουργεῖς, σὺ δὲ εἶσαι πάντοτε ἴδιος καὶ τὰ ἔτη σου, δὲν θὰ τελειώσουν» ⁶.

6. Ἐβρ. 1,10 - 12.

καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι». Καὶ πάλιν λέγει· «Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον· ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας».

4. Καὶ πάλιν τὰ γενητὰ πάντα οὐκ ἦν, καὶ γέγονε. Τὴν γὰρ γῆν, ὡς οὐδέν, ἐποίησε· καί, («Ὁ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα»·
 5 καὶ ποιήματα δέ ἐστι καὶ κτίσματα· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ γενέσθαι. («Ἐν ἀρχῇ») γὰρ («ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»), καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς· καὶ πάλιν· («Ἡ χεὶρ μου ἐποίησε ταῦτα πάντα»). Ὁ δὲ Υἱὸς ὢν ἐστι καὶ ἐπὶ πάντων Θεός, ὡς ὁ Πατήρ· καὶ τοῦτο οὕτω δέδεικται· καὶ οὐ ποιούμενός ἐστιν,
 10 ἀλλὰ ποιῶν· καὶ οὐ κτιζόμενος, ἀλλὰ κτιζὼν καὶ ποιῶν τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς. Δι' αὐτοῦ γὰρ οἱ αἰῶνες γεγόνασι· καὶ πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· ὡς δὲ Ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ ἐν τῷ ψαλμῷ, αὐτὸς κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσε, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ εἰσιν οἱ οὐρανοί.
- 15 Καὶ πάλιν τῶν κτισμάτων οὐδέν ἐστι τῇ φύσει Θεός· ἀλλ' ἕκαστον τῶν γενομένων ὁ καὶ γέγονε, τοῦτο καὶ ἐκλήθη· τὸ μὲν οὐρανός, ἄλλο δὲ γῆ· καὶ οἱ μὲν φωστῆρες, τὰ δὲ ἄστρα· καὶ ἄλλα θάλασσα, καὶ ἄβυσσοι, καὶ τετράποδα· καὶ λοιπόν, ἄνθρωπος· καὶ πρὸ τούτων ἄγγελοι, καὶ ἀρχάγγελοι, χερουβίμ, σεραφίμ,
 20 καὶ δυνάμεις, ἀρχαί, ἐξουσίαι, κυριότητες, παράδεισος· καὶ οὕτως ἕκαστον διαμένει. Εἰ δὲ καὶ θεοὶ τινες ἐκλήθησαν, ἀλλ' οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ μετουσίᾳ τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸς εἶπεν· «Εἰ ἐκείνους εἶπεν θεοῦς, πρὸς οὓς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένε-

1. Ἐβρ. 13, 8.

2. Ρωμ. 4, 17.

3. Γέν. 1, 1.

4. Ἦσ. 66, 2.

5. Πρβλ. Ἐβρ. 1, 2.

6. Ἰω. 1, 3.

Καὶ πάλιν λέγει· «ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο χθές, εἶναι σήμερον καὶ θὰ εἶναι ὁ ἴδιος εἰς τοὺς αἰῶνας»¹.

4. Τὰ δημιουργήματα ὅλα ἐξ ἄλλου δὲν ὑπῆρχον, ἀλλὰ ἐδημιουργήθησαν. Διότι τὴν γῆν τὴν ἐδημιούργησε ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ «ἔφερε εἰς τὴν ὕπαρξιν τὰ μὴ ὑπάρχοντα»². Καὶ τὰ κτίσματα εἶναι ὅλα δημιουργήματα, διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔχουν καὶ ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς των. Διότι «κατ' ἀρχὰς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»³ καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν ἐπ' αὐτῶν· καὶ πάλιν λέγει· «ἡ χεὶρ μου ἔκαμε ὅλα αὐτά»⁴. Ὁ δὲ Υἱὸς εἶναι ὁ ὑπάρχων καὶ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἀνάρχως ὅπως ὁ Πατήρ· καὶ αὐτὸ ἔχει ἀποδειχθῆ ἀπὸ τὸ ἐξῆς, ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν δημιουργεῖται, ἀλλὰ δημιουργεῖ, καὶ οὔτε κτίζεται ἀλλὰ αὐτὸς κτίζει καὶ ἐκτελεῖ τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς. Διότι δι' αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν χρόνῳ δημιουργήματα ἐποίησε⁵, καὶ ὅλα ἐδημιουργήθησαν δι' αὐτοῦ, καὶ ἄνευ αὐτοῦ δὲν ἔγινε τίποτε⁶· καὶ καθὼς ὁ ἀπόστολος ἐδίδαξε τὸ λεγόμενον εἰς τὸν ψαλμὸν· αὐτὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἐστερέωσε ὡς ἐπὶ θεμελίου ἀσαλεύτου τὴν γῆν, καὶ ἔργα τῶν χειρῶν του εἶναι οἱ οὐρανοὶ⁷.

Καὶ πάλιν λοιπὸν ἀπὸ τὰ δημιουργήματα κανένα δὲν εἶναι ὡς πρὸς τὴν φύσιν του Θεός, ἀλλὰ κάθε ἓνα ἀπὸ αὐτά, αὐτὸ ποῦ ἔγινε, αὐτὸ καὶ ἐκλήθη· ἄλλο μὲν οὐρανός, ἄλλο δὲ γῆ· ἄλλοι μὲν φωστῆρες, ἄλλοι δὲ ἄστρα· καὶ ἄλλα θάλασσα καὶ ἄβυσσοι καὶ τετράποδα· καὶ ἐν συνεχείᾳ ὁ ἄνθρωπος· καὶ πρὶν νὰ δημιουργηθοῦν αὐτὰ ἐδημιουργήθησαν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, χερουβεὶμ, σεραφεὶμ, καὶ δυνάμεις, ἀρχαί, ἐξουσίαι, κυριότητες, παράδεισος· καὶ ὅπως ἐδημιουργήθη ἔτσι ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ τὸ κάθε ἓνα. Ἄν δὲ μερικοὶ ὠνομάσθησαν θεοὶ δὲν ἦσαν ὡς πρὸς τὴν φύσιν θεοί, ἀλλὰ λόγῳ τῆς κοινωνίας πρὸς τὸν Υἱόν. Διότι ἔτσι εἶπεν καὶ αὐτός· «ἐκείνους, εἶπε ἡ Γραφὴ θεοὺς πρὸς τοὺς ὁποίους ἦλθεν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ»⁸.

7. Ἐβρ. 1, 10. Ψαλμ. 101, 26.

8. Ἰω. 10, 35.

νετο». Διό, μὴ ὄντες τῇ φύσει θεοί, ἔστιν ὅτε τινὲς τρέπονται, ἀκούοντες· «Ἐγὼ εἶπα· Θεοί ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες. Ὑμεῖς δέ, ὡς ἄνθρωποι, ἀποθνήσκετε». Τοιοῦτος ἦν ὁ ἀκούσας· «Σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός». Ὁ δὲ Υἱὸς Θεὸς ἀληθινός
 5 ἔστιν, ὡς ὁ Πατήρ. Ἐν αὐτῷ γάρ ἐστιν, καὶ ὁ Πατήρ ἐν τῷ Υἱῷ· καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψεν, ὡς δέδεικται· ὁ δὲ Λαβιδὸς ψάλλει· «Ὁ θρόνος σου, ὁ Θεός, εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου»· καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἡσαΐας βοᾷ· «Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος καὶ ἔμπορία Αἰθιοπῶν· καὶ οἱ Σεβωεῖμ
 10 ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σέ διαβήσονται, καὶ ἀκολουθήσουσιν οἱ ὀπίσω σου δεδεμένοι χειροπέδαις, καὶ προσκυνήσουσί σοι, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεός. Σὺ γὰρ εἶ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, καὶ οὐκ ἤδειμεν». Τίς δὴ ἔστιν ὁ Θεός, ἐν τῷ ὁ Θεός, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς ὁ λέγων· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί ἔστιν»;

15 5. Τίς, τούτων ὄντων καὶ γεγραμμένων, οὐ συνορᾷ, ἐπεὶ τῶν μὲν κτισμάτων οὐδὲν ὅμοιον ὁ Υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἔστιν, ὅτι ὁμοούσιος ἂν εἴη ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ· Ὡσπερ γάρ, εἰ τῶν κτισμάτων τινὰ εἶχεν ὁμοιότητα καὶ πρὸς αὐτά τινα εἶχε συγγένειαν, ὁμοούσιος ἂν αὐτοῖς ἦν· οὕτως ἀλ-
 20 λότριος μὲν ὢν κατ' οὐσίαν τῶν γενητῶν, ἴδιος δὲ τοῦ Πατρὸς Λόγος, οὐκ ἄλλος ὢν οὗτος ἐκείνου· ἐπειδὴ καὶ αὐτοῦ ἔστιν ἴδια πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς, ὁμοούσιος εἰκότως ἂν εἴη τῷ Πατρὶ. Οὕτως γὰρ καὶ οἱ Πατέρες νοήσαντες, ὁμολόγησαν ἐν τῇ κατὰ Νί-

1. Ψαλμ. 81, 6 - 7.

2. Ψαλμ. 44, 7.

3. Μία τῶν πόλεων τῆς ἐν Παλαιστίνῃ Πενταπόλεως, κειμένη ἐπὶ τῶν ὄχθων τῆς Ἀσφαλίτιδος λίμνης, (νῦν Νεκρά θάλασσα), ἢ ὅποια κατεστράφη μαζί με τὰ Σόδομα καὶ Γόμορρα, τὴν Ἀδαμὰ καὶ τὴν Σηγῶρ. Ἴδε καὶ Γέν. 14, 1ε.

Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ δὲν εἶναι θεοί, ὡς πρὸς τὴν φύσιν μερικὲς φορές ὠρισμένοι μεταβάλλονται καὶ ἀκούουν τὸ λεχθέν· «ἐγὼ εἶπα σεῖς εἰσθε θεοὶ καὶ υἱοὶ τοῦ Ὑψίστου πάντες, καὶ ὁμως θὰ ἀποθάνατε ὡς ἄνθρωποι»¹. Τέτοιος ἦταν αὐτὸς ποὺ ἤκουσε· «σύ ὁμως εἶσαι ἄνθρωπος, καὶ ὄχι Θεός». Ὁ Υἱὸς ὁμως εἶναι ἀληθινὸς Θεός, ὅπως καὶ ὁ Πατήρ. Διότι ὑπάρχει ὁ Υἱὸς εἰς αὐτόν, καὶ ὁ Πατήρ ὑπάρχει εἰς τὸν Υἱόν· καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης ἔγραψε καθὼς ἔχει δειχθῆ, ὁ δὲ Δαβὶδ ψάλλει· «ὁ θρόνος σου Θεέ, εἶναι εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὸ σκῆπτρον τῆς βασιλείας σου εἶναι σκῆπτρον δίκαιον»², καὶ ὁ προφήτης Ἡσαΐας κράζει· «τὸ προῖον τοῦ κόπου τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰ κέρδη ἐκ τοῦ ἐμπορίου τῶν Αἰγυπτίων καὶ οἱ ὑψηλοὶ ἄνδρες τῆς Σεβωειμ³ θὰ ἔλθουν πρὸς σέ, καὶ θὰ εἶναι δοῦλοι ἰδικοὶ σου καὶ θὰ ἀκολουθήσουν ὀπισθὲν σου δεμένοι μὲ χειροπέδες καὶ θὰ σέ προσκυνήσουν καὶ θὰ προσευχηθοῦν εἰς σέ, διότι εἰς σέ εἶναι ὁ πραγματικὸς Θεός. Διότι σύ εἶσαι ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ, καὶ δὲν τὸ ἐγνωρίζαμεν ὁμως προηγουμένως»⁴. Ποῖος λοιπὸν εἶναι ὁ Θεός, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει ὁ Θεός, παρὰ μόνον ὁ Υἱὸς ὁ ὁποῖος λέγει· «ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ εἶναι ἐν ἐμοί»⁵;

5. Ποῖος λοιπὸν, ἀφοῦ αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ εἶναι γραμμένα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, δὲν γνωρίζει καλῶς ὅτι, ἀφοῦ δὲν ἔχει τίποτε ὅμοιον ὁ Υἱὸς μὲ τὰ κτίσματα καὶ ἀφοῦ ὅλα τὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι τοῦ Υἱοῦ, εἶναι ὁμοούσιος ὁ Υἱὸς μὲ τὸν Πατέρα; Ὅπως ἀκριβῶς δηλαδή, ἂν εἶχε κάποια ὁμοιότητα πρὸς τὰ κτίσματα καὶ κάποια συγγένειαν πρὸς αὐτά, θὰ ἦτο ὁμοούσιος μὲ αὐτά, ἔτσι λοιπὸν τώρα ἀφοῦ εἶναι ἀλλότριος ὡς πρὸς τὴν φύσιν του μὲ τὰ δημιουργήματα, εἶναι κατὰ πάντα ὅμοιος μὲ τὸν Πατέρα καὶ δὲν εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ ἐκεῖνον· καὶ ἐπειδὴ ὅλα τὰ τοῦ Πατρὸς εἶναι καὶ ἰδικά του, εὐλόγως λοιπὸν θὰ εἶναι ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ οἱ Πατέρες τὸ κατενόησαν καὶ διεκήρυξαν εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνο-

4. Ἦσ. 45,14 - 15.

5. Ἰω. 14, 10.

καιαν συνόδῳ ὁμοούσιον καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν. Συνεῖδον γὰρ καλῶς, ὅτι κτιστὴ οὐσία οὐ δύναται ἄν ποτε εἰπεῖν· «Πάντα, ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστιν». Ἐρχὴν γὰρ ἔχουσα τοῦ γίνεσθαι, οὐκ ἔχει τὸ ὄν, καὶ τὸ ἦν αἰδίως. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ταῦτ' ἔχει ὁ Υἱός, καὶ πάντα δὲ τὰ προειρημμένα τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, ἀνάγκη μὴ κτιστὴν εἶναι τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ὁμοούσιον τῷ Πατρί. Ἄλλως τε καὶ κατὰ τοῦτο οὐκ ἂν εἴη κτιστὴ οὐσία, δεκτικὴ τῶν ἰδίων τοῦ Θεοῦ. Ἴδια δὲ αὐτοῦ ἐστίν, ἐξ ὧν γινώσκειται ὁ Θεός, οἷον τὸ παρτοκράτωρ, τὸ ὄν, τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ τὰ ἕτερα τὰ προειρημμένα, ἵνα μὴ ὁμοούσιος τῶν κτισμάτων αὐτὸς ὁ Θεός φαίνεται κατὰ τοὺς ἀφρονάς, ἔχων ἅπερ κατὰ τὰ κτίσματα ἔχειν δύναται.

6. Καὶ οὕτω δ' ἂν τις διελέγξειε τὴν ἀσέβειαν τῶν λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἡ πίστις ἡμῶν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμά ἐστι, λέγοντος αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῖς ἀποστόλοις· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Εἶπε δὲ οὕτως, ἵνα ἐξ ὧν οἶδαμεν, ἀπὸ τούτων νοῶμεν καὶ περὶ τῶν προειρημμένων. Ὡσπερ οὖν ἂν εἴποιμεν τοὺς πατέρας ποιητάς, ἀλλὰ γεννήτορας καὶ αὐτοὺς δὲ ἡμᾶς οὐκ ἂν εἴποι τις κτίσμα πατέρων, ἀλλὰ υἱὸς φύσει, καὶ ὁμοουσίους τῶν πατέρων· οὕτως, εἰ Πατήρ ὁ Θεός, πάντως Υἱοῦ φύσει καὶ ὁμοουσίου ἐστὶ Πατήρ. Ἀβραὰμ γοῦν οὐκ ἔκτισε τὸν Ἰσαάκ, ἀλλ' ἐγέννησε· Βεσελεὴλ δὲ καὶ Ἐλιὰβ οὐκ ἐγέννησαν,

1. Ἰω. 16, 15.

2. Ματθ. 28, 19.

3. Ὁ Βεσελεὴλ ἦτο υἱὸς τοῦ Οὐρίου, υἱοῦ τοῦ Ὄρ· κατήγετο ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Ἰούδα· τοῦτον ἐπροίκισεν ὁ Θεός με ἐπιδειξιότητα καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν διὰ κάθε τέχνην ὥστε νὰ κατασκευάζῃ διάφορα ἔργα ἐκ χρυσοῦ, ἀργύρου καὶ χαλκοῦ· προσέτι ἦτο ἐπιδέξιος εἰς τὴν γλυπτικὴν καὶ εἰς τὴν

δον ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς. Διότι ἐγνώριζον καλῶς ὅτι κτιστὸν ὄν δὲν δύναται ποτὲ νὰ εἰπῆ· «ὄλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικὰ μου»¹. Διότι ἀφοῦ ἔχει ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς του δὲν ἔχει ἀφ' ἑαυτοῦ προαιωνίαν καὶ αἰδίον ὕπαρξιν. Καὶ διὰ τοῦτο, ἔπειδὴ αὐτὰ τὰ ἔχει ὁ Υἱός, καὶ ὄλα ὅσα ἀπεδόθησαν προηγουμένως εἰς τὸν Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, πρέπει νὰ μὴ εἶναι κτιστὴ ἢ οὐσία τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ νὰ εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα. Ἄλλως τε δὲν εἶναι δυνατὸν κτιστὸν ὄν νὰ εἶναι κατάλληλον νὰ δεχθῆ τὰς θείας ιδιότητας. Θεῖαι δὲ ιδιότητες ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων γνωρίζεται ὁ Θεὸς εἶναι π.χ. τὸ ὅτι εἶναι παντοκράτωρ, προαιώνιος, ἀναλλοίωτος, καὶ ὄλα ὅσα προανεφέρθησαν, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς ὁμοούσιος μὲ τὰ κτίσματα, μὲ τὸ νὰ ἔχη αὐτὰ πού ἤμποροῦν νὰ ἔχουν καὶ τὰ κτίσματα.

6. Καὶ ὡς ἐξῆς θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐλέγξη τὴν ἀσέβειαν ἐκείνων πού λέγουν ὅτι εἶναι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡ πίστις μας εἶναι πίστις εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ὅτι λέγει αὐτὸς ὁ Υἱὸς εἰς τοὺς ἀποστόλους· «πηγαίνετε παντοῦ νὰ κάμετε μαθητὰς μου ὅλους τοὺς λαούς, καὶ ἐκείνους πού θὰ πιστεύσουν νὰ βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»². Εἶπε δὲ ἔτσι, ὥστε ἀπὸ ὅσα γνωρίζομεν, ἀπὸ αὐτὰ νὰ ἐννοοῦμε καὶ ἐκεῖνα πού ἔχουν προλεχθῆ. Ὅπως λοιπὸν δὲν θὰ εἰποῦμε τοὺς πατέρας ποιητὰς, ἀλλὰ γεννήτορας, καὶ δὲν θὰ ὀνομάσῃ κανεὶς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους κτίσμα τῶν πατέρων, ἀλλὰ υἱούς, ὡς πρὸς τὴν φύσιν, καὶ ὁμοουσίους μὲ τοὺς πατέρας, ἔτσι, ἀφοῦ εἶναι Πατὴρ ὁ Θεός, ὅπως δὴποτε εἶναι καὶ Πατὴρ ὁμοουσίου Υἱοῦ ὡς πρὸς τὴν φύσιν. Ὁ Ἀβραάμ λοιπὸν δὲν ἔκτισε τὸν Ἰσαάκ, ἀλλὰ τὸν ἐγέννησε· ὁ Βεσελεὴλ³ δὲ καὶ ὁ Ἐλιὰβ δὲν ἐγέννησαν, ἀλλὰ κατεσκεύασαν

ξύλογλυπτικὴν καὶ ἐν γένει νὰ ἐργάζεται εἰς κάθε τέχνην. Εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὸν Ἐλιὰβ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀχισαμάκ, τὸν ἀνήκοντα εἰς τὴν φυλὴν τοῦ Δάν, καὶ ὁ ὁποῖος ἦτο ἐξ Ἰσοῦ δεξιολέχνης εἰς κάθε εἶδους καλλιτεχνικὴν ἐργασίαν, ἀνετέθη ἡ ἐπίβλεψις τρόπου τινος, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, τῆς κατασκευῆς τοῦ ἁγιαστηρίου, ἀκριβῶς ὅπως προσέταξεν ὁ Κύριος.

ἀλλ' ἐποίησαν πάντα τὰ ἔργα τὰ ἐν τῇ σκηνῇ. Καὶ ναυπηγὸς δὲ καὶ οἰκοδόμος οὐ γεννώσιν ἅ ποιοῦσιν, ἀλλ' ἕκαστος ἐργάζεται, ὁ μὲν τὸ σκάφος, ὁ δὲ τὴν οἰκίαν. Ὁ μέντοι Ἰσαὰκ οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ γεννᾷ φύσει καὶ ὁμοούσιον τοῦ Ἰακώβ· καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ οὕτως τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ. Ὡσπερ οὖν μαίνοιτ' ἂν τις λέγων τὴν οἰκίαν ὁμοούσιον τοῦ οἰκοδόμου, καὶ τὸ σκάφος τοῦ ναυπηγοῦ, οὕτως πρεπόντως ἂν τις εἴποι πάντα υἱὸν ὁμοούσιον εἶναι τοῦ ἑαυτοῦ πατρός. Εἰ τοίνυν πατήρ ἐστι καὶ υἱός, ἀνάγκη τὸν υἱὸν φύσει καὶ ἀληθεία εἶναι υἱόν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ, ὡς ἐκ πολλῶν ἐδείχθη.

Ἀμέλει περὶ μὲν τῶν ποιημάτων· (Αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν). Περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ· («Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου Λόγον ἀγαθόν»). Ὁ δὲ Δανιὴλ οἶδε Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, οἶδε καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν Υἱὸν εἰ- δε δροσιζοντα τὴν κάμινον· περὶ δὲ τῶν ἔργων εἰρηκώς, («Ἐὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον»), ἕκαστον μὲν τῶν κτισμάτων κατέλεξε· τὸν δὲ Υἱὸν οὐ συνηρίθμησε τούτοις, εἰδώς, ὅτι οὐκ ἔστιν ἔργον, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ γέγονε μὲν τὰ ἔργα, ἐν Πατρὶ δὲ ὑμνούμενος καὶ ὑπερυψούμενός ἐστιν. Ὡσπερ οὖν δι' αὐτοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς τοῖς γινώσκουσιν, οὕτως δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία, καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος ὁμολογεῖται τῷ Πατρὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ, ἵνα καὶ εὐπρόσδεκτος ἡ τοιαύτη ὁμολογία γένηται, ὡς αἱ Γραφαὶ λέγουσιν. Ἐκ πολλῶν μὲν οὖν καὶ ἐκ τούτων δέδεικται καὶ δείκνυται ἀσεβῆς ὁ λέγων κτίσμα εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον.

7. Ἀλλ' ἐπειδὴ προφασίζονται τὸ ἐν ταῖς Παροιμίαις γε-

1. Πρβλ. *Ἐξ. 36, 1.

2. Ψαλμ. 148, 5.

τὰ τῆς σκηνῆς ¹. Καὶ ὁ ναυπηγὸς δὲ καὶ ὁ οἰκοδόμος δὲν γεννοῦν ὅσα δημιουργοῦν, ἀλλὰ κάθε ἕνας κτίζει, ὁ μὲν ναυπηγὸς τὸ σκάφος, ὁ δὲ οἰκοδόμος τὴν οἰκίαν. Ὁ Ἰσαὰκ λοιπὸν δὲν κτίζει, ἀλλὰ γεννᾷ τὸν Ἰακώβ ὁμοούσιον μὲ αὐτόν, καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὸν Ἰούδαν καὶ τοὺς ἀδελφούς του. Λοιπὸν ὅπως θὰ ἦτο κανεῖς τρελλὸς ἂν ἔλεγε ὅτι ἡ οἰκία εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν οἰκοδόμον καὶ τὸ σκάφος μὲ τὸν ναυπηγόν, ἔτσι θὰ ὠμίλει ὀρθῶς ἂν ἔλεγεν ὅτι ὁ κάθε υἱὸς εἶναι κατὰ πάντα ὁμοούσιος μὲ τὸν πατέρα του. Ἄν λοιπὸν ὑπάρχη Πατὴρ καὶ Υἱός, πρέπει νὰ εἶναι ὁ Υἱὸς ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀληθινὸς υἱός. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, ὅπως ἀπεδείχθη ἐκ τῶν πολλῶν παραδειγμάτων.

Λοιπὸν περὶ τῶν δημιουργημάτων λέγει· «αὐτὸς εἶπε καὶ ἐδημιουργήθησαν, αὐτὸς διέταξε καὶ ἐκτίσθησαν» ². περὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγει· «ἐξεπήγασεν ἡ ψυχὴ μου Λόγον ἀγαθόν» ³. Ὁ δὲ Δανιὴλ γνωρίζει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γνωρίζει καὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν Υἱὸν εἶδε ὅταν ἐδρόσιζε τὴν κάμινον, ὅταν δὲ εἶπε διὰ τὰ δημιουργήματα «εὐλογεῖτε ὅλα τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου τὸν Κύριον» ⁴· ἐνῶ ὠνόμασε τὸ κάθε ἕνα ἀπὸ τὰ κτίσματα δὲν συμπεριέλαβεν εἰς αὐτὰ τὸν Υἱόν, ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὅτι δὲν εἶναι ὁ Υἱὸς δημιούργημα, ἀλλὰ ἐδημιουργήθησαν μὲν δι' αὐτοῦ ὅλα τὰ κτίσματα, διὰ δὲ τοῦ Πατρὸς ὑμνεῖται καὶ ὑπερυψοῦται. Ὅπως λοιπὸν δι' αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ ἀποκαλύπτεται ὁ Θεὸς εἰς αὐτοὺς ποὺ τὸν γνωρίζουν, ἔτσι δι' αὐτοῦ ἡ εὐλογία, καὶ ὁ ὕμνος, καὶ ἡ εὐχαριστία, καὶ ἡ δύναμις, ἀποδίδονται εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς αὐτόν, διὰ νὰ γίνῃ καὶ εὐπρόσδεκτος ἡ τοιαύτη πίστις, ὅπως λέγουν αἱ Γραφαί. Μαζὶ μὲ τὰ πολλὰ ἄλλα λοιπὸν ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τούτων ὡς ἀσεβὴς ἐκεῖνος ποὺ λέγει ὅτι εἶναι κτίσμα ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ.

7. Ἄλλ' ἐπειδὴ προβάλλουν ὡς δικαιολογίαν αὐτὸ ποὺ

3. Ψαλμ. 44, 2.

4. Δαν. ("Ὑμνος τριῶν παιδῶν 34).

γραμμένον τό, «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ», καὶ ἐπιλέγουσιν ἑαυτοῖς· Ἰδοὺ ἔκτισε καὶ κτίσμα ἐστὶν ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἐκ τούτου δεῖξαι ὅσον πλανῶνται, μὴ εἰδότες τὸν σκοπὸν τῆς θείας Γραφῆς.

5 Εἰ μὲν οὖν Υἱός ἐστι, μὴ λεγέσθω κτίσμα· εἰ δὲ κτίσμα, μὴ λεγέσθω Υἱός. Δέδεικται γὰρ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅση διαφορὰ ἐστὶ κτίσματος καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τελείωσις οὐκ εἰς κτίστην καὶ κτίσμα, ἀλλ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν κρατεῖ, ἀνάγκη μὴ λέγεσθαι κτίσμα, ἀλλ' Υἱὸν τὸν Κύριον.

10 Οὐ γέγραπται οὖν; φησί. Ναὶ γέγραπται, καὶ ἀναγκαίως εἴρηται· ἀλλὰ κακῶς νοοῦσι τὸ καλῶς εἰρημένον οἱ αἵρετικοί. Εἰ γὰρ ἐνόουν καὶ ἐγίνωσκον τὸν χαρακτῆρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἔλεγον κτίσμα εἶναι, οὐδὲ προσέκοπτον τῷ γεγραμμένῳ καλῶς. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν «οὐκ ἔ-
15 γνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν»· διὰ τούτου, ὡς γέγραπται, «ἐν σκότῳ διαπορεύονται»· ἡμᾶς δὲ ὁμῶς ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ἐκεῖνοι μὲν καὶ ἐν τούτῳ δειχθῶσιν ἄφρονες, ἡμεῖς δὲ μὴ παραλίπωμεν τὸν κατὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν ἔλεγχον, ἴσως καὶ αὐτοὶ μεταγνῶσιν. Ὁ χαρακτήρ τοίνυν τῆς ἐν Χριστῷ πίστεώς ἐστὶν οὗτος· τὸν
20 Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, Λόγον ὄντα Θεόν («Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»), σοφίαν ὄντα καὶ δύναμιν τοῦ Πατρὸς (Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία), τοῦτον ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων ἄνθρωπον γεγενῆσθαι διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ ὁ Ἰωάννης, εἰρηκῶς, («Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», μετ'

1. Παροιμ. 8, 22.

2. Ψαλμ. 81, 5.

3. Πρβλ. Ἰω. 12, 35.

4. Ἰω. 1,1.

ἔχει γραφῆ εἰς βιβλίον τῶν Παροιμιῶν, δηλαδή τό «ὁ Κύριος μέ ἔκτισε ὡς τό πρῶτον ἐκ τῶν ἔργων του, διὰ νά κάμω ἐν συνεχείᾳ τὰ ἔργα του»¹ καί λέγουν σὺν τοῖς ἄλλοις εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των· ἰδοὺ, λέγεται λοιπὸν ὅτι ἔκτισε καί εἶναι κτίσμα. Πρέπει καί ἐκ τούτου νά δείξω πόσον πλανῶνται, μὴ γνωρίζοντες τὸν σκοπὸν τῆς θείας Γραφῆς.

Ἄν λοιπὸν εἶναι Υἱός, ἄς μὴ ὀνομάζεται κτίσμα· ἂν πάλιν εἶναι κτίσμα, ἄς μὴ ὀνομάζεται Υἱός. Διότι ἔχει ἀποδειχθῆ προηγουμένως πόσον μεγάλη διαφορά ὑπάρχει μεταξύ κτίσματος καί Υἱοῦ. Καί ἐπειδὴ ἡ σωτηρία δὲν κατορθοῦται διὰ κτίστου καί κτίσματος, ἀλλὰ διὰ Πατρὸς καί Υἱοῦ, δὲν πρέπει νά ὀνομάζεται κτίσμα ὁ Κύριος ἀλλὰ Υἱός.

Λοιπὸν μήπως δὲν ἔχει γραφῆ; λέγει. Ναί, ἔχει γραφῆ, καί ἔχει λεχθῆ κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ κακῶς ἐννοοῦν οἱ αἰρετικοὶ ἐκεῖνο ποῦ ἐλέχθη ὀρθῶς. Διότι ἂν ἀντελαμβάνοντο καί ἐγνώριζον τὸν χαρακτήρα τοῦ Χριστιανισμοῦ, δὲν θὰ ἔλεγον ὅτι ὁ Κύριος τῆς δόξης εἶναι κτίσμα, οὔτε θὰ προσέκρουον εἰς αὐτὸ ποῦ ἔχει γραφῆ ὀρθῶς. Ἐκεῖνοι λοιπὸν «δὲν ἔχουν οὔτε γνώσιν οὔτε σύνεσιν»², διὰ τοῦτο, καθὼς ἔχει γραφῆ «περιπλανῶνται εἰς τὸ σκότος»³· ἐμεῖς ὁμως πρέπει νά ὀμιλήσωμεν, ὥστε ἐκεῖνοι μὲν καί ὡς πρὸς τοῦτο νά ἀποδειχθοῦν ἀνόητοι, ἐμεῖς δὲ νά μὴ παραλείψωμεν τὸν ἔλεγχον ἐναντίον τῆς ἀσεβείας των, καί ἴσως νά μετανοήσουν. Τὸ χαρακτηριστικὸν λοιπὸν γνώρισμα τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως εἶναι τοῦτο: Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι Θεὸς («διότι εἰς τὴν ἀρχὴν, πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὑπῆρχεν ὁ Λόγος, καί ἦτο καί εἶναι Θεὸς ὁ Λόγος»⁴), καί ὁ ὁποῖος εἶναι σοφία καί δύναμις τοῦ Πατρὸς (διότι ὁ Χριστὸς εἶναι δύναμις λυτροῦσα καί σώζουσα καί Θεοῦ σοφία φωτίζουσα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας⁵), αὐτὸς κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων ἐγένετο ἄνθρωπος διὰ τὴν σωτηρίαν μας. Διότι αὐτὸς ὁ Ἰωάννης, ὁ ὁποῖος εἶπεν, «εἰς τὴν ἀρχὴν, πρὸ τῆς

5. Α' Κορ. 1, 24.

ὀλίγα εἶπε· «καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»· ἴσον τῷ εἰπεῖν, ἄνθρωπος γέγονε. Καὶ ὁ μὲν Κύριος περὶ ἑαυτοῦ ἔλεγε· «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα;» ὁ δὲ Παῦλος, παρ' αὐτοῦ μαθὼν, ἔλεγε· «Εἷς Θεὸς, εἷς καὶ μεσίτης
 5 Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς»· ἄνθρωπος δὲ γενόμενος καὶ οἰκονομήσας τὰ ἀνθρώπινα, τροπώσας τε καὶ καταργήσας τὸν καθ' ἡμῶν θάνατον, κάθηται νῦν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ἐν αὐτῷ ὄν, καὶ τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ, ὡσπερ ἦν αἰεὶ, καὶ ἔστι διαπαντός.

10 8. Ὁ μὲν χαρακτήρ οὗτος ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν Πατέρων· δεῖ δὲ λοιπόν, ἐντυγχάνοντα τῇ Γραφῇ δοκιμάζειν καὶ διακρίνειν, πότε μὲν περὶ τῆς θεότητος τοῦ Λόγου λέγει, πότε δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ· ἵνα μὴ ἕτερα ἀνθ' ἑτέρων νοοῦντες, παραπαίωμεν, οἷα πεπόνθασιν οἱ Ἀρειανοί. Ὡσπερ' τοί-
 15 νον, Λόγον αὐτὸν εἰδότες, οἶδαμεν, ὅτι «Δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν» καί, «Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν» καί, «Ἀποστέλλει τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰᾶται τὰ πάντα» καὶ σοφίαν δὲ αὐτὸν εἰδότες, οἶδαμεν, ὅτι ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν, καὶ πάντα ἐν σο-
 20 φίᾳ ἐποίησεν ὁ Πατήρ· καὶ Θεὸν δὲ αὐτὸν εἰδότες, πεπιστεύκαμεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός· («Ὁ θρόνος σου» γάρ, («ὁ Θεός»), ἄδει Δαβὶδ, «εἰς αἰῶνα αἰῶνος· ῥάβδος εὐθύτητος ἢ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀδικίαν»

1. Ἰω. 1,14.

2. Ἰω. 7, 19.

3. Ἰω. 8, 40.

4. Α' Τιμ. 2, 5.

5. Ἰω. 1, 3.

6. Ψαλμ. 32, 6.

δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὑπῆρχεν ὁ Λόγος» μετ' ὀλίγον εἶπεν· «ὁ προαιώνιος καὶ ἀναρχος Λόγος ἔγινε ἐν χρόνῳ σὰρξ»¹, δηλαδή ἐγένετο ἄνθρωπος. Καὶ ὁ μὲν Κύριος περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του ἔλεγεν· «διατί ζητεῖτε νὰ μὲ φονεύσετε² ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος εἶπε εἰς σᾶς τὴν ἀλήθειαν»³; Ὁ δὲ Παῦλος, ὁ ὁποῖος ἔμαθε τοῦτο ἀπὸ αὐτὸν τὸν Κύριον ἔλεγεν· «Εἷς καὶ μόνος Θεὸς ὑπάρχει· εἷς καὶ μεσίτης μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ γενόμενος ἄνθρωπος Ἰησοῦς Χριστός»⁴. Ἀφοῦ δὲ ἔγινε ἄνθρωπος καὶ ἔτακτοποίησε τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ἀφοῦ κατετρόπωσε καὶ κατήργησε τὸν ἐναντίον ἡμῶν αἰώνιον θάνατον, κἀθηται τώρα εἰς τὰ δεξιά τοῦ Πατρὸς, καθ' ὃν χρόνον εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ, ὅπως ἦτο πάντοτε καὶ θὰ εἶναι διαπαντός.

8. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀποστόλων διὰ τῶν Πατέρων· καὶ πρέπει λοιπὸν μελετῶντες τὴν Γραφὴν νὰ ἐξετάζωμεν καὶ νὰ διακρίνωμεν πότε ὁμιλεῖ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ καὶ πότε περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ, καὶ νὰ μὴ ἀνοηταίνωμεν, ἐννοοῦντες ἄλλα ἀντὶ ἄλλων, ὅπως ἔχουν πάθει οἱ Ἄρειανοί. Ἔτσι λοιπὸν ἐπειδὴ δεχόμεθα αὐτὸν ὡς Λόγον γνωρίζομεν ὅτι «ὅλα τὰ ὄντα ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ καὶ ἄνευ τοῦ Λόγου δὲν ἔγινε τίποτε»⁵, καὶ ὅτι «οἱ οὐρανοὶ κατεσκευάσθησαν διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ»⁶ καὶ ὅτι «ἀποστέλλει τὸν Λόγον του καὶ θεραπεύει τὰ πάντα»⁷· καὶ ἐπειδὴ δεχόμεθα αὐτὸν ὡς σοφίαν, γνωρίζομεν ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τῆς σοφίας του ἐθεμελίωσε τὴν γῆν⁸ καὶ ὅλα διὰ τῆς σοφίας του τὰ ἔκαμε ὁ Κύριος⁹· καὶ ἐπειδὴ δεχόμεθα αὐτὸν ὡς Θεόν, ἐπιστεύσαμεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Χριστός· διότι ψάλλει ὁ Δαβὶδ· «ὁ θρόνος σου, Θεέ, εἶναι εἰς αἰῶνα αἰῶνος· τὸ σκῆπτρον τῆς βασιλείας σου εἶναι σκῆπτρον δίκαιον. Ἀγαπᾶς δικαιοσύνην καὶ μισεῖς ἀνομίαν,

7. Πρβλ. Ψαλμ. 106, 20.

8. Παροιμ. 3, 19.

9. Ψαλμ. 103, 24.

διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Καὶ ἐν μὲν τῷ Ἡσαΐα αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ λέγει· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἶνεκεν ἔχρισέ με». Ὁ δὲ Πέτρος ὡμολόγησεν, ὅτι «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος». Οὕτως εἰδότες αὐτὸν ἄνθρωπον γενόμενον, οὐκ ἀρνούμεθα τὰ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως λεγόμενα, οἷά ἐστι τὸ πεινᾶν, τὸ διψᾶν, τὸ ῥαπισθῆναι, τὸ δακρῦσαι, τὸ κοιμηθῆναι, καὶ τέλος τῷ σταυρῷ ἀναδέξασθαι τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· ταῦτα γὰρ πάντα περὶ αὐτοῦ γέγραπται. Οὕτως καὶ τό, «ἔκτισεν», ἀνθρώποις ἀρμόζον οὐκ ἀπέκρυψεν ἡ Γραφή, ἀλλ' εἶρηκεν. Ἐκτίσθημεν γὰρ καὶ πεποιήμεθα οἱ ἄνθρωποι. Ἄλλ' ὥσπερ ἀκούοντες, ἐπέινασεν, ἐκοιμήθη, ἐρραπίσθη, οὐκ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν θεότητα· οὕτως ἀκούοντας τό, «ἔκτισεν», ἀκόλουθον ἂν εἴη μνημονεύειν, ὅτι, Θεὸς ὢν, ἐκτίσθη ἄνθρωπος. Ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ κτίζεσθαι, ὥσπερ καὶ τὰ προειρημένα τὸ πεινᾶν, καὶ τὰ ὅμοια.

9. Καὶ γὰρ κακῆν πάλιν τὸ καλῶς μὲν εἰρημένον, κακῶς δὲ νοούμενον παρ' αὐτοῖς· φημὶ δὴ τό, «Περὶ τῆς ἡμέρας ἢ τῆς ὥρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός», καλὸν ἔχει τὸν νοῦν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ νομίζουσιν ἐκ τοῦ λέγειν, «οὐδὲ ὁ Υἱός», ὅτι ἀγνοῶν δηλοῖ, ὅτι κτίσμα ἐστίν. Οὐκ ἔστι δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο! Καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων, «Ἐκτίσε με», ἀνθρωπίνως εἶρηκεν· οὕτως λέγων, «οὐδὲ ὁ Υἱός», ἀνθρωπίνως εἶρηκε. Καὶ τὸ αἴτιον τοῦ οὕτως εἰρηκέναι ἔχει τὸ εὐλογον. Ἐπειδὴ γὰρ ἄνθρωπος γέγονεν, ὡς γέγραπται, ἀνθρώπων δὲ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν

1. Ψαλμ. 44, 7 - 8.

2. Ἡσ. 61, 1.

3. Ματθ. 16, 16.

διὰ τοῦτο σὲ ἔχρισεν ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, μὲ ἔλαιον ἀγαλλιάσεως ὑπὲρ τοὺς συντρόφους σου»¹. Καὶ εἰς μὲν τὸν Ἡσαΐαν ὁ ἴδιος περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του λέγει· «τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου εἶναι ἐπ' ἐμέ, διότι ὁ Κύριος μὲ ἔχρισεν»², ὁ δὲ Πέτρος ὠμολόγησεν ὅτι «σὺ εἶσαι ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι ζωὴ καὶ δίδει ζωὴν»³. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπειδὴ δεχόμεθα ὅτι ἔγινε ἄνθρωπος, δὲν ἀρνούμεθα ἐκεῖνα ποῦ ἔχουν λεχθῆ περὶ αὐτοῦ ἀνθρωπίνως, καὶ τὰ ὁποῖα εἶναι, τὸ ὅτι ἐπείνασε καὶ ἐδίψησε καὶ ἐρραπίσθη καὶ ἐδάκρυσεν καὶ ἐκοιμήθη, καὶ τέλος τὸ ὅτι ἐδέχθη τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον χάριν ἡμῶν, διότι ὅλα αὐτὰ ἔχουν γραφῆ περὶ αὐτοῦ. Ἔτσι λοιπὸν καὶ τὸ «ἔκτισεν» τὸ ὁποῖον ἀρμόζει νὰ λεχθῆ περὶ τῶν ἀνθρώπων, δὲν τὸ ἀπέκρυσεν ἡ Γραφή, ἀλλὰ τὸ ἀνέφερον. Διότι ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἔχομεν κτισθῆ καὶ ἔχομεν δημιουργηθῆ. Ἀλλὰ, ὅπως ὅταν ἀκούωμεν τὸ ἐπείνασεν, τὸ ἐκοιμήθη, τὸ ἐρραπίσθη, δὲν ἀρνούμεθα τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἔτσι καὶ ὅταν ἀκούωμεν τὸ «ἔκτισεν» θὰ πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ Θεὸς ὢν, ἐγένετο ἄνθρωπος. Διότι τὸ κτιστὸν εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ τὰ προαναφερθέντα, ἢ πείνα δηλαδὴ καὶ τὰ παρόμοια.

9. Καὶ ἐκεῖνο πάλιν, τὸ ὀρθῶς μὲν λεχθέν, κακῶς δὲ κατανοούμενον ἀπὸ αὐτοῦς, ἐννοῶ τὸ «περὶ τῆς ἡμέρας ὅμως καὶ τῆς ὥρας, κατὰ τὴν ὁποῖαν θὰ γίνῃ ἡ δευτέρα παρουσία καὶ ἡ καθολικὴ κρίσις, οὐδεὶς γνωρίζει πότε ἀκριβῶς θὰ ἔλθῃ, οὔτε οἱ ἄγγελοι εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὔτε ὁ Υἱὸς»⁴, εἶναι ὀρθὸν ὡς πρὸς τὸ νόημά του. Διότι ἐκεῖνοι μὲν νομίζουν ὅτι μὲ τὸ νὰ λέγῃ «οὔτε ὁ Υἱὸς» ἐμφανίζεται ὡς ἀγνοῶν ὁ Υἱὸς ἐπειδὴ εἶναι κτίσμα. Ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο, μὴ γένοιτο! Διότι ὅπως ὅταν λέγῃ «ἔκτισέ με» τὸ λέγει ἀνθρωπίνως, ἔτσι καὶ ὅταν λέγῃ «οὔτε ὁ Υἱὸς» ἀνθρωπίνως πάλιν τὸ λέγει. Τὸ ὅτι δὲ ἐλέχθη ἔτσι ἔχει εὐλογον αἰτίαν. Ἐπειδὴ δηλαδὴ ἔγινε ἄνθρωπος, ὅπως ἔχει γραφῆ

4. Μάρκ. 13, 32.

ὥσπερ καὶ τὸ πεινᾶν, καὶ τὰ ἄλλα (οὐ γὰρ γινώσκουσιν, ἐὰν μὴ ἀκούσωσι καὶ μάθωσι) διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἄγνοιαν τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἄνθρωπος γεγωνός, ἐπιδείκνυται· πρῶτον μὲν, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἀληθῶς ἀνθρώπινον ἔχει σῶμα· ἔπειτα δέ, ἵνα καί, τὴν ἄ-
 5 γνοιαν τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ σώματι ἔχων, ἀπὸ πάντων λυτρω-
 σάμενος καὶ καθαρίσας, τελείαν καὶ ἀγίαν παραστήσῃ τῷ Πατρὶ
 τὴν ἀνθρωπότητα. Ποίαν ἔτι πρόφασιν εὐρήσουσιν οἱ Ἄρειανοί;
 Τί λοιπὸν ἐπινοήσαντες γογγύσουσι; Κατεγνώσθησαν μὴ
 εἰδότες τό, «Κύριος ἔκτισέ με εἰς ἔργα αὐτοῦ». Καὶ ἐδείχθησαν
 10 μὴ νοοῦντες τό, «Περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης οὐδεὶς οἶδεν, οὐ-
 δὲ οἱ ἄγγελοι, οὐδὲ ὁ Υἱός». Καὶ γὰρ ὥσπερ λέγων μὲν τό, «ἔ-
 κτισε», τὸ ἀνθρώπινον σημαίνει, ὅτι ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἐκτί-
 σθη· λέγων δέ, «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν», καί, «Ὁ ἑώρα-
 κὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα», καί, «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ
 15 Πατὴρ ἐν ἐμοί», τὴν ἀιδιότητα καὶ τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ὁμο-
 ούσιον σημαίνει, οὕτως λέγων· «Οὐδεὶς οἶδεν, οὐδὲ ὁ Υἱός», ὡς
 ἄνθρωπος πάλιν λέγει· ἀνθρώπων γὰρ ἴδιον τὸ ἀγνοεῖν. Λέγων δέ,
 «Οὐδεὶς οἶδε τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ
 Πατὴρ», οἶδε πολλῶ πλέον τὰ γενητά. Οἱ μὲν οὖν μαθηταὶ ἐν
 20 τῷ κατὰ Ἰωάννην ἔλεγον τῷ Κυρίῳ· «Νῦν οἶδαμεν, ὅτι πάντα οἶ-
 δας». Εὐδηλον οὖν, ὅτι οὐδέν ἐστιν ὃ ἀγνοεῖ, Λόγος ὢν, δι' οὗ
 τὰ πάντα ἐγένετο. Τῶν δὲ πάντων οὐσα καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, πάν-
 τως δι' αὐτοῦ γενήσεται, κἂν διαρραγῶσι μυριάκις τῇ ἑαυτῶν
 ἀγνοίᾳ οἱ Ἄρειανοί.

1. Μάρκ. 13, 32.

2. Ἰω. 10, 30.

3. Ἰω. 14, 9.

4. Ἰω. 14, 10.

5. Ματθ. 11, 27.

6. Ἰω. 16, 30.

καὶ εἶναι ἴδιον τῶν ἀνθρώπων ἢ ἀγνοια ὅπως καὶ ἡ πείνα, καὶ τὰ ἄλλα (διότι δὲν γνωρίζουν οἱ ἄνθρωποι, ἐὰν προηγουμένως δὲν ἀκούσουν καὶ δὲν μάθουν), διὰ τοῦτο φανερώνει καὶ τὴν ἀγνοίαν τῶν ἀνθρώπων, καθ' ὅσον ἐγινε ἄνθρωπος· πρῶτον μὲν διὰ νὰ δείξη ὅτι ἔχει πράγματι ἀνθρώπινον σῶμα, ἔπειτα δέ, μολονότι ἔχει τὴν ἀγνοίαν τῶν ἀνθρώπων ὡς πρὸς τὸ σῶμα ἀφοῦ τὸ ἐλευθέρωση καὶ τὸ καθάρισι ἀπὸ ὅλα, διὰ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀνθρωπότητα τελείαν καὶ ἁγίαν. Ποίαν δικαιολογίαν ἀκόμη θὰ εὔρουν οἱ Ἄρειανοί; Τί ἄλλο θὰ ἐπινοήσουν διὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν; Ἄπεδείχθησαν ὅτι δὲν γνωρίζουν τὸ νόημα τοῦ «Ὁ Κύριος μὲ ἔκτισεν ὡς τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δημιουργημάτων του» καὶ ἐφάνησαν ὅτι δὲν κατανοοῦν τὸ «περὶ δὲ τῆς ἡμέρας ὅμως καὶ τῆς ὥρας, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ γίνῃ ἡ δευτέρα παρουσία, οὐδεὶς γνωρίζει πότε ἀκριβῶς θὰ ἔλθῃ, οὔτε οἱ ἄγγελοι εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὔτε ὁ Υἱὸς»¹. Διότι ὅπως, ὅταν λέγῃ τὸ «ἔκτισε», ὑποδηλοῖ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, διότι ἐγινε ἄνθρωπος καὶ ἐκτίσθη, ὅταν λέγῃ δὲ «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ εἴμεθα ἓν»² καὶ «ἐκεῖνος ποὺ ἔχει ἴδει ἐμέ, ἔχει ἴδει τὸν Πατέρα»³ καὶ «Ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἐμοί»⁴ ὑποδηλοῖ ὅτι εἶναι προαιώνιος καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ ὅταν λέγῃ «κανεὶς δὲν γνωρίζει, οὔτε καὶ ὁ Υἱὸς» τὸ λέγει πάλιν ὡς ἄνθρωπος, διότι ἡ ἀγνοια εἶναι ἴδιον γνώρισμα τῶν ἀνθρώπων. Ὅταν ὅμως λέγῃ «κανεὶς δὲν γνωρίζει τὸν Πατέρα παρὰ μόνον ὁ Υἱὸς, καὶ κανεὶς δὲν γνωρίζει τελείως τὸν Υἱὸν παρὰ μόνον ὁ Πατὴρ»⁵ δεικνύει ὅτι γνωρίζει πολλὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ δημιουργήματα. Οἱ μαθηταὶ του λοιπόν, καθὼς λέγεται εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, ἔλεγον· «τώρα βεβαιούμεθα ὅτι γνωρίζει τὰ πάντα»⁶. Εἶναι καταφανὲς λοιπόν ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ποὺ νὰ μὴ γνωρίζῃ, καθ' ὅσον εἶναι ὁ Λόγος, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα. Ἄφοῦ δὲ μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τὰ ὁποῖα ἐδημιούργησε, συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἡμέρα ἐκείνη, ὅπωςδῆποτε θὰ ἔλθῃ δι' αὐτοῦ, καὶ ἂν ἐκραγοῦν ἀκόμη μυριάκις λόγῳ τῆς ἀγνοίας των οἱ Ἄρειανοί.

**ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ**

1. Ἴσως θαυμάσεις, πῶς ἐντειλάμενον τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπιτεμεῖν καὶ δι' ὀλίγων δηλώσαι, ὁρᾷς ὥσπερ ἀφέντα με τὸν περὶ τούτου λόγον, καὶ γραφοντα κατὰ τῶν ἀσεβούντων εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ λεγόντων αὐτὸν κτίσμα· ἀλλ' οὐ μέμψη εἶ οἶδ' ὅτι, εἰ μάθοις τὸ αἴτιον, ἀλλὰ καὶ ἀποδέξεται σου ἡ εὐλάβεια, ὁρῶσα τὸ εὐλογον. Ἐπειδὴ γάρ, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος εἶπεν «Οὐ λαλήσει παρ' ἐαυτοῦ ὁ Παράκλητος, ἀλλ' ὅσα ἀκούσει, λαλήσει· ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήφεται, καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν», καὶ ἐμφυσήσας δέδωκεν ἐξ αὐτοῦ τοῦτο τοῖς μαθηταῖς, καὶ οὕτως ἐξέχεεν αὐτὸ ὁ Πατήρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα κατὰ τὸ γεγραμμένον, διὰ τοι τοῦτο εἰκότως περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρῶτον εἴρηται τε καὶ γέγραπται, ἵν' ἐκ τῆς περὶ τοῦ Υἱοῦ γνώσεως ἔχειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος γνώσῃ καλῶς δυναθῶμεν· οἷαν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα, ταύτην ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐρήσομεν. Καὶ ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει, «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ ἐμὰ ἐστιν»), οὕτως ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσομεν ὄντα καὶ ἐν τῷ Πνεύ-

1. Ἰω. 16, 13.

2. Ἰω. 16, 14.

3. Πρβλ. Ἰω. 20, 22.

4. Πρβλ. Ἰωήλ 3, 1.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ,
ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

1. Ἴσως νὰ ἐκπλαγῆς διότι, ἐνῶ παρήγγειλες νὰ συντομεύσω τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γραφεῖσαν ἐπιστολὴν καὶ νὰ σᾶς τὴν γνωστοποιήσω δι' ὀλίγων, παρατηρεῖς ὅτι ἄφησα τὸν περὶ τούτου λόγον καὶ γράφω ἐναντίον αὐτῶν ποὺ ἄσεβοῦν εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ὀνομάζουν αὐτὸν κτίσμα· ἀλλὰ γνωρίζω καλὰ ὅτι ὄχι μόνον δὲν θὰ με κατακρίνης, ὅταν θὰ μάθης τὸν λόγον, ἀλλὰ ἡ εὐλάβειά σου θὰ τὰ ἐπιδοκιμάσῃ αὐτὰ ἀφοῦ θὰ ἀντιληφθῆ τὸ εὐλογον τῆς τοιαύτης ἐνεργείας μου. Διότι ἐπειδὴ, ὅπως εἶπεν αὐτὸς ὁ Κύριος, «δὲν θὰ ὀμιλήσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ θὰ σᾶς εἴπῃ ὅσα θὰ ἀκούσῃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ¹, διότι θὰ λάβῃ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μου σοφίαν καὶ γνωῶσιν καὶ θὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὴν εἰς σᾶς» ², καὶ ἀφοῦ ἐνεφύσησεν ἔδωκεν ἐξ αὐτοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς μαθητάς του ³ καὶ ἔτσι ἐξέχεεν αὐτὸ ὁ Πατὴρ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα καθὼς ἔχει γραφῆ ⁴· διὰ τοῦτο λοιπόν, εὐλόγως, περὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ πρῶτον ἔχω ὀμιλήσει καὶ ἔχω γράφει, ὥστε ἐκ τῆς γνώσεως περὶ τοῦ Υἱοῦ, νὰ δυνηθῶμεν νὰ ἔχωμεν ὀρθὴν καὶ τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γνωῶσιν· διότι ὅποιαν σχέσιν ἐγνωρίσαμεν ὅτι ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, αὐτὴν θὰ εὐρώμεν ὅτι ἔχει καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν. Καὶ ὅπως ὁ Υἱὸς λέγει· «ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικά μου» ⁵, ἔτσι ὅλα αὐτὰ θὰ εὐρώμεν ὅτι ὑπάρχουν διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ εἰς τὸ ἅγιον

5. Ἰω. 16, 15.

ματι. Καὶ ὡς ὁ Πατὴρ ἔδειξε τὸν Υἱὸν λέγων, «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠυδόκησα», οὕτως τοῦ Υἱοῦ ἐστι τὸ Πνεῦμα· «Ἐξαπέστειλε γάρ», φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν κράζον· Ἀββᾶ, ὁ 5 Πατὴρ». Καὶ τὸ παράδοξον, ὥσπερ ὁ Υἱὸς λέγει, Τὰ ἐμὰ τοῦ Πατρὸς ἐστίν, οὕτως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ τοῦ Υἱοῦ εἴρηται. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Υἱὸς λέγει· «Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυ- 10 ρήσει περὶ ἐμοῦ»· ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «Οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἦν ἴδωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χα- 15 ρισθέντα ἡμῖν». Καὶ ἐν πάσῃ δὲ τῇ θείᾳ Γραφῇ εὐρήσεις, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγόμενον τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λέγεται τοῦ Θεοῦ εἶναι· καὶ τοῦτο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγράψαμεν.

Οὐκοῦν εἰ ὁ Υἱὸς διὰ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα ιδιότητα, καὶ διὰ τὸ εἶναι αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἴδιον γέννημα, οὐκ ἔστι κτίσμα, 20 ἀλλ' ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς, οὕτως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κτίσμα, ἀλλὰ καὶ ἀσεβῆς ὁ λέγων τοῦτο, διὰ τὴν πρὸς τὸν Υἱὸν ιδιότητα αὐτοῦ, καὶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ δίδεται πᾶσι, καὶ ἃ ἔχει τοῦ Υἱοῦ ἐστίν.

2. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα πεῖσαι καὶ πάντα ὄντινοῦν

1. Ματθ. 3, 17.

2. Γαλ. 4, 6.

3. Ἰω. 15, 26.

Πνεῦμα. Καὶ ὅπως ὁ Πατὴρ ἐφανερώσῃ τὸν Υἱὸν λέγων· «αὐτὸς εἶναι ὁ πολυαγαπημένος μου Υἱός, ὁ μονογενής μου, εἰς τὸν ὁποῖον ἔθεσα ὅλην τὴν στοργήν μου καὶ ὅλην τὴν εὐαρέσκειάν μου»¹, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τοῦ Υἱοῦ· διότι λέγει ὁ ἀπόστολος· «ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὰς καρδίας σας τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ του, τὸ ὁποῖον κράζει πρὸς τὸν Θεὸν Ἀββᾶ, Πάτερ»². Καὶ τὸ παράδοξον· ὅπως ὁ Υἱὸς λέγει, ὅτι τὰ ἰδικά μου εἶναι τοῦ Πατρὸς, ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἔχει λεχθῆ ὅτι εἶναι τοῦ Υἱοῦ, εἶναι τοῦ Πατρὸς. Διότι αὐτὸς μὲν ὁ Υἱὸς λέγει· «ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, τὸν ὁποῖον ἐγὼ θὰ ἀποστείλω πρὸς σᾶς ἐκ μέρους τοῦ Πατρὸς μου, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, ἐκεῖνος θὰ μαρτυρήσῃ περὶ ἐμοῦ»³, ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν γνωρίζει τὰς ἐνδομύχους σκέψεις τοῦ ἀνθρώπου, παρὰ μόνον ἢ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ποὺ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ. Οὕτω καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐντὸς αὐτοῦ. Ἡμεῖς δὲ δὲν ἐλάβομεν τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, διὰ νὰ γνωρίσωμεν ἐκεῖνα ποὺ ἐχαρίσθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸν Θεόν»⁴. Καὶ εἰς ὅλην τὴν ἁγίαν Γραφήν θὰ εὕρῃς τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἐνῶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγεται ὅτι εἶναι τοῦ Υἱοῦ, τοῦτο λέγεται ὅτι εἶναι καὶ τοῦ Θεοῦ· καὶ αὐτὸ τὸ ἔχομεν γράφει προηγουμένως.

Λοιπὸν ἂν ὁ Υἱὸς, λόγῳ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ λόγῳ τοῦ ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, δὲν εἶναι κτίσμα, ἀλλ' εἶναι ὁμοούσιος τοῦ Πατρὸς, ἔτσι λοιπὸν ὄχι μόνον δὲν θὰ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτίσμα, ἀλλὰ θὰ εἶναι καὶ ἀσεβής αὐτὸς ποὺ λέγει τοῦτο, ἐξ αἰτίας τῆς πρὸς τὸν Υἱὸν σχέσεώς του· διότι ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ δίδεται εἰς ὅλους, καὶ διότι ὅσα ἔχει τοῦτο εἶναι τοῦ Υἱοῦ.

2. Εἶναι λοιπὸν καὶ αὐτὰ ἄρκετὰ διὰ νὰ πείσουν καὶ τὸν

4. Α' Κορ. 2, 11 - 12.

φιλόνεικον, μηκέτι λέγειν κτίσμα τοῦ Θεοῦ, τὸ ἐν τῷ Θεῷ, καὶ τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ διδόμενον· ἵνα μὴ ἐκ τούτων ἀναγκασθῆ καὶ τὸν Υἱὸν εἰπεῖν κτίσμα, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν χαρακτῆρα, τὸ ἀπαύγασμα, δι' ὧν τις 5 ὁρᾷ τὸν Πατέρα καὶ λοιπὸν ἀκούσῃ· («Ὁ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, οὐδὲ τὸν Πατέρα ἔχει»). Λέξει γὰρ κατ' ὀλίγον ὁ τοιοῦτος, ὡς ὁ ἄφρων· «Οὐκ ἔστι Θεός». Ὅμως δὲ ὑπὲρ τοῦ ἐκ πλειόνων δειχθῆναι τὸν κατὰ τῶν ἀσεβῶν ἔλεγχον καλόν, ἐξ ὧν ὁ Υἱὸς δεικνυται μὴ ὢν κτίσμα, ἐκ τούτων δεῖξαι καὶ τὸ Πνεῦμα μὴ εἶναι 10 κτίσμα. Ἐξ οὐκ ὄντων ἐστὶ τὰ κτίσματα, καὶ ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι· («Ἐν ἀρχῇ») γὰρ «ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν», καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ λέγεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Εἰ δὲ ὁ Υἱός, ἐπειδὴ ἐξ οὐκ ὄντων οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἰκότως οὐκ ἂν εἴη κτί- 15 σμα, ἀνάγκη μὴδὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι κτίσμα· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁμολόγηται. Τὰ γὰρ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν.

3. Καὶ πάλιν χρῖσμα καὶ σφραγὶς λέγεται καὶ ἔστι τὸ Πνεῦμα· ὁ μὲν γὰρ Ἰωάννης γράφει· «Καὶ ὑμεῖς τὸ χρῖσμα ὃ ἐλάβετε παρ' αὐτοῦ μένει ἐν ὑμῖν· καὶ οὐ χρεῖαν ἔχετε, ἵνα τις διδά- 20 σκη ὑμᾶς, ἀλλ' ὡς τὸ αὐτοῦ χρῖσμα, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων»· ἐν δὲ τῷ προφήτῃ Ἡσαΐα γέγραπται· «Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με»· καὶ ὁ Παῦλος δὲ γράφει· («Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε»)· καὶ πάλιν· «Μὴ λυπεῖτε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπο-

1. Α' Κορ. 2, 23.

2. Ψαλμ. 13, 1.

3. Γέν. 1, 1.

4. Α' Ἰω. 2, 27.

5. Ἦσ. 61, 1.

ὅποιονδήποτε φίλεριν, νὰ μὴ ὀνομάζῃ κτίσμα τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖνο ποὺ ὑπάρχει εἰς τὸν Θεόν, καὶ ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, καὶ χορηγεῖται ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, διὰ νὰ μὴ ἀναγκασθῇ ἀπὸ αὐτὰ νὰ ὀνομάσῃ κτίσμα καὶ τὸν Υἱόν, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὸν χαρακτήρα, τὸ ἀπαύγασμα, ἐκείνον τὸν ὅποιον ὅταν βλέπῃ κανεὶς βλέπει τὸν Πατέρα, καὶ ἀκούσῃ ἐν συνεχείᾳ «ὅποιοσδήποτε ἀρνεῖται τὸν Υἱόν, δὲν ἔχει οὔτε τὸν Πατέρα»¹. Διότι ὁ τοιοῦτος μετ' ὀλίγον θὰ εἶπῃ, ὅπως ὁ ἄφρων· «δὲν ὑπάρχει Θεός»². Ὅμως ἐκ τοῦ ὅτι διὰ πολλῶν ἀπεδείχθη καλὸς ὁ ἔλεγχος τῶν ἀσεβῶν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι κτίσμα, ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τὰ κτίσματα ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μηδενὸς καὶ ἔχουν ἀρχὴν τῆς ὑπάρξεώς των διότι λέγει· «κατ' ἀρχὰς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»³ καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν ἐπ' αὐτῶν· τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὅμως εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ λέγεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶπεν ὁ ἀπόστολος. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Υἱὸς, ἐπειδὴ δὲν προέρχεται ἐκ τοῦ μηδενός, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ, εὐλόγως δὲν εἶναι κτίσμα, πρέπει νὰ μὴ εἶναι κτίσμα οὔτε καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπειδὴ ἔχει γίνεῖ παραδεκτὸν ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ· διότι τὰ κτίσματα προέρχονται ἐκ τοῦ μηδενός.

3. Καὶ πάλιν τὸ ἅγιον Πνεῦμα καλεῖται καὶ εἶναι χρίσμα καὶ σφραγίς· διότι ὁ μὲν Ἰωάννης γράφει· «καὶ τὸ πνευματικὸν χρίσμα, ἦτοι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὅποιον ἐλάβετε ἀπὸ αὐτὸν τὸν Χριστόν, μένει μέσα σας καὶ δὲν ἔχετε ἀνάγκην νὰ σᾶς διδάσκῃ κανεὶς· ἀλλὰ τὸ χρίσμα τὸ ὅποιον μένει ἀμετάβλητον καὶ πάντοτε τὸ ἴδιον σᾶς διδάσκει περὶ ὄλων»⁴, εἰς δὲ τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἔχει γραφῆ· «τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου εἶναι ἐπ' ἐμέ, διότι ὁ Κύριος με ἔχρισεν»⁵. Καὶ ὁ Παῦλος γράφει· «ἀφοῦ ἐπιστεύσατε, ἐσφραγίσθητε διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁶ καὶ πάλιν· «μὴ λυπεῖτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ με τὸ ὅποιον ἐ-

6. Ἐφεσ. 1, 13.

λυτρώσεως». Τὰ δὲ κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται· εἰ δὲ τὰ κτίσματα ἐν τούτῳ χρίεται καὶ σφραγίζεται, οὐκ ἂν εἶη κτίσμα τὸ Πνεῦμα· οὐ γὰρ ὁμοιον τὸ χρίον τῶν χρισμένων. Καὶ γὰρ τὸ χρίσμα τοῦτο προή ἐστι τοῦ Υἱοῦ· ὥστε τὸν
 5 ἔχοντα τὸ Πνεῦμα λέγειν· «Χριστοῦ εὐωδία ἐσμέν». Καὶ ἡ σφραγὶς δὲ τὸν Υἱὸν ἐκτυποῖ, ὡς τὸν σφραγιζόμενον ἔχειν τὴν τοῦ Χριστοῦ μορφὴν, λέγοντος τοῦ Ἀποστόλου· «Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, μέχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν». Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα εὐωδία καὶ μορφὴ τοῦ Υἱοῦ ἐστίν, εὐδηλον, ὡς οὐκ ἂν
 10 εἶη τὸ Πνεῦμα κτίσμα· ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱός, ἐν μορφῇ τοῦ Πατρὸς ὑπάρχων, οὐκ ἔστι κτίσμα. Καὶ γὰρ ὡσπερ ὁ ἑωρακὸς τὸν Υἱὸν ὁρᾷ τὸν Πατέρα, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔχων ἔχει τὸν Υἱόν, καὶ ἔχων αὐτόν, ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστι, γράφοντος τοῦ μὲν Παύλου· «Οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς τοῦ Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ
 15 οἰκεῖ ἐν ὑμῖν»· ὁ δὲ Ἰωάννης φησὶν· «Ἐν τούτῳ γινώσκομεν, ὅτι ἐν τῷ Θεῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν». Εἰ δὲ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὢν, ἐν ᾧ ἐστι καὶ ὁ Πατήρ, ὁμολογήθη μὴ εἶναι κτίσμα, ἀνάγκη πᾶσα μηδὲ τὸ Πνεῦμα εἶναι κτίσμα· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστίν ὁ Υἱός, καὶ αὐτὸς
 20 ἐν τῷ Υἱῷ. Διὸ καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα λαμβάνων ναὸς τοῦ Θεοῦ χρηματίζει. Πάλιν δὲ κἄν τούτου συνιδεῖν καλόν, εἰ ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ Πατήρ εἷς ἐστίν. «Εἷς γὰρ Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός»· διὸ καὶ μονογενὴς Υἱὸς εἰρηται καὶ γέγραπται· τὰ δὲ κτίσματα πολλὰ καὶ διάφορα, ἄγγελοι,

1. Ἐφεσ. 4, 30.

2. Β' Κορ. 2, 15.

3. Γαλ. 4, 19.

4. Α' Κορ. 3, 16.

5. Α' Ἰω. 4, 13.

σφραγίσθητε διὰ τὴν ἐσχάτην ἡμέραν τῆς τελείας ἀπολυτρώσεως»¹. Τὰ κτίσματα ἀντιθέτως χρίονται καὶ σφραγίζονται δι' αὐτοῦ· ἀφοῦ λοιπὸν τὰ κτίσματα χρίονται καὶ σφραγίζονται δι' αὐτοῦ, δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι δὲν εἶναι ὁμοιον ἐκεῖνο πού χρίει μὲ τὰ χριόμενα. Καθ' ὅσον καὶ τὸ χρίσμα τοῦτο εἶναι πνοή τοῦ Υἱοῦ, ὥστε ἐκεῖνος πού ἔχει τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ λέγη· «εἴμεθα Χριστοῦ εὐωδία»²· καὶ ἡ σφραγὶς δὲ ἐκτυπώνει τὸν Υἱόν, ὥστε ὁ σφραγιζόμενος νὰ ἔχη τὴν μορφήν τοῦ Χριστοῦ, διότι λέγει ὁ ἀπόστολος· «μικρὰ μου παιδία, διὰ τὰ ὁποῖα αἰσθάνομαι πόνους καὶ ὠδύνας, ἕως ὅτου τὸ κατὰ Χριστὸν φρόνημα καὶ ἡ κατὰ Χριστὸν ζωὴ μορφωθοῦν πάλιν ἐντὸς σας»³. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι εὐωδία καὶ μορφή τοῦ Υἱοῦ, εἶναι προφανές, ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο κτίσμα, ἐπειδὴ καὶ ὁ Υἱός, ἔχων τὴν αὐτὴν οὐσίαν τοῦ Πατρός, δὲν εἶναι κτίσμα· Καθ' ὅσον ὅπως ἐκεῖνος πού ἔχει ἴδει τὸν Υἱόν, ἔχει ἴδει τὸν Πατέρα, ἔτσι καὶ ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔχει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἔχει τὸν Υἱόν, καὶ ἐπειδὴ ἔχει αὐτόν, εἶναι ναὸς τοῦ Θεοῦ, διότι ὁ μὲν Παῦλος γράφει· «δὲν γνωρίζετε ὅτι εἰσθε ναὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατοικεῖ ἐντὸς σας;»⁴, ὁ δὲ Ἰωάννης λέγει· «διὰ τοῦ σημείου τούτου γνωρίζομεν ὅτι μένομεν ἐν τῷ Θεῷ καὶ αὐτὸς μένει ἐν ἡμῖν, διὰ τοῦ ὅτι μᾶς ἔχει δώσει ἀπὸ τὸ Πνεῦμά του»⁵. Ἀφοῦ λοιπὸν ὁ Υἱός, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχει καὶ ὁ Πατήρ, ὑπάρχει ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ἔχει ὁμολογηθῆ ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα, πρέπει ὅπως δὴ ποτε οὔτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ εἶναι κτίσμα· διότι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ὁ Υἱός, καὶ αὐτὸ ὑπάρχει ἐν τῷ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος πού λαμβάνει τὸ ἅγιον Πνεῦμα γίνεται ναὸς τοῦ Θεοῦ. Πάλιν δὲ καὶ ἐκ τούτου καλὸν εἶναι νὰ ἴδωμεν ἂν ὁ Λόγος καὶ Υἱός τοῦ Θεοῦ εἶναι εἷς, ὅπως εἶναι ὁ Πατήρ εἷς· «διότι ἓνας Θεὸς ὑπάρχει, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα καὶ ἓνας μόνον Κύριος Ἰησοῦς Χριστός»⁶, διὰ τοῦτο καὶ ἔχει λεχθῆ καὶ ἔχει γραφῆ ὡς μονογενῆς Υἱός· τὰ δὲ κτίσματα εἶναι πολλὰ καὶ διάφορα· ἄγγελοι, ἀρχάγγ-

6. Α' Κορ. 8, 6.

ἀρχάγγελοι, χερουβίμ, ἀρχαί, ἐξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὡσπερ εἴ-
 ρηται. Εἰ δέ, ὅτι οὐκ ἔστι τῶν πολλῶν ὁ Υἱός, ἀλλ' εἷς ἐστιν, ὡς
 Πατὴρ εἷς ἐστι, καὶ οὐκ ἔστι κτίσμα, πάντως καὶ τὸ Πνεῦμα
 (χρῆ γὰρ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν καὶ τὴν περὶ τοῦ Πνεύματος
 5 γνῶσιν) οὐκ ἂν εἴη κτίσμα. Οὐ γὰρ τῶν πολλῶν ἐστιν, ἀλλ' ἓν
 ἐστι καὶ αὐτό.

4. Καὶ τοῦτο οἶδεν ὁ Ἀπόστολος λέγων· «Ταῦτα δὲ πάντα
 ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς
 βούλεται»· καὶ μετ' ὀλίγα· «Ἐν ἐνὶ Πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἷς
 10 ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, καὶ πάντες ἐν Πνεύμα ἐποτίσθημεν»·
 καὶ πάλιν· ἐπειδὴ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δεῖ λαμβάνειν τὴν περὶ τοῦ Πνεύ-
 ματος γνῶσιν, πρέπον ἂν εἴη ἐξ αὐτοῦ καὶ τὰς ἀποδείξεις προ-
 φέρειν. Πανταχοῦ τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱός, ἐν Πατρὶ γὰρ ὢν, καὶ
 τοῦ Πατρὸς ὄντος ἐν αὐτῷ. Πάντα γὰρ κρατεῖ καὶ συνέχει, καὶ
 15 γέγραπται, ὅτι «Ἐν αὐτῷ συνέστηκε τὰ πάντα» εἴτε ὄρατὰ εἴτε
 ἀόρατα, «καὶ αὐτός ἐστι πρὸ πάντων». Τὰ δὲ κτίσματα ἐν με-
 μερισμένοις τύποις ἐστίν· ἥλιος μὲν καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι φω-
 στῆρες ἐν τῷ στερεώματι, ἐν οὐρανῷ δὲ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι
 ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ δὲ ὁ Υἱός, οὐκ ὢν ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλ'
 20 ἐν Πατρὶ ὢν, πανταχοῦ ἐστι, καὶ ἔξω τῶν πάντων ὢν, οὐκ ἔστι
 κτίσμα, ἀκολούθως οὐκ ἂν εἴη οὐδὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα, μὴ ὄν
 ἐν μεμερισμένοις τόποις, ἀλλὰ πάντα πληροῦν καὶ ἔξω τῶν πάν-
 των ὄν. Οὕτω γὰρ καὶ γέγραπται· «Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρω-
 κε τὴν οἰκουμένην». Καὶ Δαβὶδ φάλλει· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ τοῦ
 25 Πνεύματός σου», ὡς μὴ ὄντος αὐτοῦ ἐν τόπῳ, ἀλλ' ἔξω μὲν τῶν

1. Α' Κορ. 12, 11.

2. Α' Κορ. 12, 13.

3. Κολ. 1, 17.

γελοι, χερουβείμ, ἀρχαί, ἔξουσίαι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅπως ἔχει λεχθῆ. Καὶ ἀφοῦ δὲν εἶναι ἓνας ἐκ τῶν πολλῶν ὁ Υἱός, ἀλλὰ εἶναι εἷς, ὅπως εἶναι εἷς ὁ Πατήρ, καὶ δὲν εἶναι κτίσμα, ὅπως δὴποτε καὶ τὸ Πνεῦμα (διότι πρέπει ἀπὸ τὸν Υἱὸν νὰ μάθωμεν καὶ τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γνῶσιν) δὲν θὰ εἶναι κτίσμα. Διότι δὲν εἶναι ἓν ἐκ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ εἶναι καὶ αὐτὸ ἓν.

4. Καὶ αὐτὸ τὸ γνωρίζει ὅταν λέγῃ ὁ ἀπόστολος· «ὅλα δὲ τὰ χαρίσματα ταῦτα ἐνεργεῖ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διανέμον αὐτὰ εἰς ἓνα ἕκαστον καθὼς θέλει»¹· καὶ μετ' ὀλίγον, «ὅλοι εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ γίνωμεν ἓν σῶμα· καὶ ὅλοι εἰς ἓν σῶμα ἐποτίσθημεν»²· καὶ πάλιν, ἐπειδὴ ἀπὸ τὸν Υἱὸν πρέπει νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γνῶσιν θὰ πρέπει καὶ ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐξαγάγωμεν τὰς ἀποδείξεις. Λοιπὸν παντοῦ ὑπάρχει ὁ Υἱός, διότι ὑπάρχει εἰς τὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατήρ ὑπάρχει ἐν αὐτῷ. Διότι τὰ πάντα κυβερνᾷ καὶ συγκρατεῖ καὶ ἔχει γραφῆ ὅτι «ἀπὸ αὐτὸν αὐγκρατοῦνται καὶ κυβερνῶνται ὅλα καὶ τὰ ὄρατα καὶ τὰ ἀόρατα, καὶ αὐτὸς ὑπάρχει ἄναρχος καὶ προαιώνιος πρὶν ἀπὸ ὅλα»³. Τὰ κτίσματα ὁμως ὑπάρχουν εἰς καθωρισμένα μέρη· ὁ ἥλιος μὲν καὶ ἡ σελήνη καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα ὑπάρχουν εἰς τὸ στερέωμα, εἰς τὸν οὐρανὸν δὲ οἱ ἄγγελοι, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς οἱ ἄνθρωποι. Καὶ ἀφοῦ ὁ Υἱός δὲν εὑρίσκεται εἰς καθωρισμένους τόπους, ἀλλὰ ὑπάρχων ἐν τῷ Πατρί, ὑπάρχει παντοῦ, καὶ εὑρισκόμενος ὑπεράνω ὅλων, δὲν εἶναι κτίσμα, κατὰ συνέπειαν δὲν θὰ εἶναι κτίσμα οὔτε τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διότι δὲν εὑρίσκεται εἰς καθωρισμένους τόπους, ἀλλὰ πληροῖ τὰ πάντα καὶ εὑρίσκεται ὑπεράνω τῶν πάντων. Καθ' ὅσον καὶ ἔτσι ἔχει γραφῆ· «τὸ Πνεῦμα τοῦ Κυρίου ἔχει πληρῶσει ὅλην τὴν οἰκουμένην»⁴. Καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλει· «ποῦ νὰ κρυβῶ ἀπὸ τὸ Πνεῦμά σου;»⁵ καθ' ὅσον δὲν ὑπάρχει αὐτὸ εἰς καθωρισμένον τόπον, ἀλλὰ ἐνῶ ὑπάρχει ἔξω ἀπὸ ὅλα, εὑρίσκεται μόνον ἐν τῷ Υἱῷ, ὅπως ὑπάρχει καὶ ὁ Υἱός εἰς τὸν Πα-

4. Σοφ. Σολ. 1, 7.

5. Ψαλμ. 138, 7.

πάντων, ἐν δὲ τῷ Υἱῷ ὄντος, ὡς ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ. Διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτὸ κτίσμα ἐστίν, ὡσπερ δέδεικται. Πρὸς πᾶσι δὲ τούτοις ἔτι μᾶλλον ἐκ τούτου καταγνωσθήσεται μὲν ἢ Ἀρειανὴ αἵρεσις, ἀπιγνωσθήσεται δὲ πάλιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἢ περὶ 5 τοῦ Πνεύματος γινώσις. Κτίστης τοίνυν ἐστὶν ὁ Υἱὸς ὡς ὁ Πατήρ· «*Ἄ γὰρ βλέπω*», φησί, «*τὸν Πατέρα ποιοῦντα, ταῦτα καὶ γὰρ ποιῶ. Πάντα*» γοῦν «*δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*». Εἰ δέ, κτίστης ὢν, ὡς ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός, οὐκ ἐστὶ κτίσμα· καὶ εἰ, ὅτι δι' αὐτοῦ κτίζεται τὰ πάντα, οὐκ ἐστὶ τῶν 10 κτιζομένων· δηλονότι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα κτίσμα ἐστίν· ἐπειδὴ καὶ περὶ αὐτοῦ γέγραπται ἐν τῷ ἑκατοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ· «*Ἄντα νελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν· ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς*».

5 5. Τούτου δὲ οὕτως γεγραμμένον, δηλόν ἐστιν, ὡς οὐκ ἐστὶ κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ κτίζειν ἐστίν· ὁ γὰρ Πατήρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, ἐπεὶ ἔνθα ὁ Λόγος, ἐκεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ τὰ διὰ τοῦ Λόγου κτιζόμενα ἔχει ἐκ τοῦ Πνεύματος παρὰ τοῦ Λόγου τὴν τοῦ εἶναι ἰσχύν. Οὕτω γὰρ 20 γέγραπται ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ψαλμῷ· «*Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*». Ἀμέλει οὕτως ἐστὶ τὸ Πνεῦμα ἀδιαίρετον πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς μὴ ἀμφιβάλλειν ἐκ τοῦ λεγομένου. Ὅτε γὰρ ὁ λόγος ἐγένετο πρὸς τὸν προφήτην, τὰ παρὰ τοῦ 25 Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι ἐλάλει ὁ προφήτης. Οὕτω καὶ γέγραπται ἐν μὲν ταῖς Πράξεσι τοῦ Πέτρου λέγοντος· «*Ἄνδρες ἀδελ-*

1. Ἱω. 5, 19.

2. Ἱω. 1, 3.

3. Ψαλμ. 103, 29 - 30.

τέρα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν οὔτε αὐτὸ εἶναι κτίσμα, ὅπως ἔχει ἀποδειχθῆ. Σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ἀκόμη περισσότερον ἐκ τούτου θὰ καταδικασθῆ μὲν ἡ Ἀρειανικὴ αἵρεσις, θὰ γίνῃ δὲ γνωστὴ πάλιν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος γνῶσις. Λοιπὸν εἶναι δημιουργὸς ὁ Υἱὸς ὅπως ὁ Πατήρ· διότι λέγει· «ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα βλέπω νὰ πράττῃ ὁ Πατήρ, αὐτὰ πράττω καὶ ἐγώ»¹· ὥστε «ὅλα τὰ ὄντα ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου αὐτοῦ, καὶ ἄνευ τοῦ Λόγου δὲν ἔγινε τίποτε»². Καὶ ἄφοῦ λοιπὸν ὁ Υἱὸς εἶναι κτίστης, ὅπως ὁ Πατήρ, δὲν εἶναι κτίσμα· καὶ ἄφοῦ δὲν εἶναι ἐν τῶν κτιζομένων, διότι δι' αὐτοῦ κτίζονται τὰ πάντα, ἐπομένως οὔτε καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα, ἐπειδὴ καὶ περὶ τούτου ἔχει γραφῆ εἰς τὸν ἑκατοστὸν τρίτον ψαλμὸν· «ὅταν ἀφαιρῆς τὸ πνεῦμα των ἀποθνήσκουν, καὶ ἐπιστρέφουν πάλιν εἰς τὸ χῶμα· ὅταν ἐξαποστέλλῃς τὸ Πνεῦμά σου κτίζονται καὶ ἀνακαινίζεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»³.

5. Ἄφοῦ λοιπὸν τοῦτο ἔτσι εἶναι γεγραμμένον εἶναι φανερόν ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ἀνήκει εἰς τοὺς κτίζοντας· ὁ Πατήρ δὲ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι κτίζει τὰ πάντα, ἐπειδὴ ὅπου εἶναι ὁ Λόγος ἐκεῖ εἶναι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ τὰ κτιζόμενα διὰ τοῦ Λόγου ἔχουν τὴν δύναμιν τῆς ὑπάρξεώς των ἀπὸ τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διότι ἔτσι ἔχει γραφῆ εἰς τὸν τριακοστὸν δεύτερον ψαλμὸν· «οἱ οὐρανοὶ κατεσκευάσθησαν διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου καὶ πᾶσα ἡ στρατιὰ αὐτῶν διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ»⁴. Λοιπὸν ἔτσι ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι τὸ Πνεῦμα ἀδιαίρετον ἀπὸ τὸν Υἱόν, ὡς τοῦτο καταφαίνεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τοῦ λεγομένου. Διότι ὅτε ἐδίδετο ὁ λόγος πρὸς τὸν προφήτην, οὗτος ἐλάλει τὰ ὑπὸ τοῦ Λόγου διδόμενα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τοῦτο ἔχει γραφῆ καὶ εἰς τὰς Πράξεις, ὅπου λέγει ὁ Πέτρος· «ἄνδρες ἀδελφοί, ἔπρεπε νὰ ἐκπληρωθῆ ὁ λόγος αὐτός, τὸν ὁ-

4. Ψαλμ. 32, 6.

φοί, ἔδει πληρωθῆναι τὴν Γραφήν, ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον» ἐν δὲ τῷ Ζαχαρία, τοῦ Λόγου γενομένου πρὸς αὐτόν, γέγραπται· «Πλὴν τοὺς λόγους μου καὶ τὰ νόμιμά μου δέξεσθε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν Πνεύματί μου τοῖς προφήταις».

5 Καὶ μετ' ὀλίγα, αἰτιώμενος τὸν λαόν, ἔλεγε· «Τὴν καρδίαν αὐτῶν ἔταξαν ἀπειθῆ τοῦ μὴ εἰσακούειν τοὺς νόμους μου, καὶ τοὺς λόγους, οὓς ἐξαπέστειλε Κύριος παντοκράτωρ ἐν Πνεύματι αὐτοῦ, ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν». Καὶ τοῦ Χριστοῦ δὲ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ, ὡς αὐτὸς εἶπεν· «Εἰ δοκιμὴν ζη-

10 τεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ;» οὐδὲν ἦττον τὸ Πνεῦμα εἶχεν ἐπιχορηγοῦν αὐτῷ τὸ λαλεῖν. Οὕτω γὰρ αὐτὸς γράφει· «Κατὰ τὴν ἐπιχορηγίαν τοῦ Πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἐμέ». Πάλιν τε τοῦ Χριστοῦ ἐν αὐτῷ λαλοῦντος, ἔλεγε· «Πλὴν ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ πόλιν διαμαρτυρεῖταί μοι, λέγον ὅτι δε-

15 σμὰ καὶ θλίψεις με μένουσιν». Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ, ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστιν· ὥστε τὰ χαρίσματα ἐν τῇ Τριάδι δίδοσθαι. Ἐν γὰρ τῇ τούτων διαιρέσει, ὡς Κορινθίους γράφει, τὸ αὐτὸ Πνεῦμά ἐστι καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, καὶ ὁ αὐτὸς Θεός ἐστιν ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν. Αὐ-

20 τὸς γὰρ ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν τῷ Πνεύματι ἐνεργεῖ καὶ δίδωσι τὰ πάντα.

6. Ἀμέλει, ἐπευχόμενος Κορινθίους, ἐν τῇ Τριάδι ἠῦχετο λέγων· «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μετὰ πάν-

25 των ὑμῶν». Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὴν τοῦ

1. Πράξ. 1, 16.

2. Ζαχ. 1, 6.

3. Ζαχ. 7, 12.

4. Β' Κορ. 13, 3.

ποιον προεΐπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον»¹, εἰς δὲ τὸν Ζαχαρίαν, ὅταν ἦλθεν πρὸς αὐτὸν ὁ Λόγος ἔχει γραφῆ· «ἀλλὰ τοὺς λόγους μου καὶ τὰ διδάγματα μου νὰ δέχεσθε ὅσα ἐγὼ προστάζω διὰ τοῦ Πνεύματός μου εἰς τοὺς προφήτας»². Καὶ μετ' ὀλίγον κατηγορῶν τὸν λαὸν ἔλεγε· «τὴν καρδίαν των τὴν ἔκαμαν σκληράν, ὥστε νὰ μὴ ἀκούσουν τὴν διδασκαλίαν καὶ τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους ἐξαπέστειλεν ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων διὰ τοῦ Πνεύματός του, μέσῳ τῶν προηγουμένων προφητῶν»³. Καὶ ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς ὠμίλει διὰ τοῦ Παύλου, ὅπως λέγει «ζητεῖτε ἀπόδειξιν τοῦ Χριστοῦ ὁ ὁποῖος λαλεῖ δι' ἐμοῦ;»⁴, τὸ Πνεῦμα ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔδιδεν εἰς αὐτὸν δύναμιν διὰ νὰ ὁμιλῇ. Διότι ἔτσι γράφει· «διὰ τῆς περισσῆς χορηγίας τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁵. Καὶ πάλιν, ἐνῶ ὠμίλει δι' αὐτοῦ ὁ Χριστὸς, ἔλεγεν· «πλὴν ἐν πρᾶγμα μόνον γνωρίζω, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μαρτυρεῖ μετὰ βεβαιότητος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ λέγει ὅτι με περιμένουν δεσμὰ καὶ θλίψεις»⁶. Δηλαδή δὲν ὑπάρχει ἐκτὸς τοῦ Λόγου τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ὑπάρχη ἐν τῷ Υἱῷ, ὑπάρχει δι' αὐτοῦ εἰς τὸν Θεόν, ὥστε τὰ χαρίσματα νὰ δίδωνται διὰ τῆς Τριάδος. Διότι κατὰ τὴν διανομὴν τῶν χρισμάτων ὅπως γράφει εἰς τοὺς Κορινθίους τὸ Πνεῦμα ποὺ τὰ κατανέμει ταυτίζεται πρὸς τὸν Κύριον καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὁ ὁποῖος ἐνεργεῖ εἰς ὅλους ὅλα τὰ θαυμαστά ἔργα⁷. Διότι ὁ ἴδιος ὁ Πατὴρ διὰ τοῦ Λόγου ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἐνεργεῖ καὶ δίδει τὰ πάντα.

6. Ὄταν δὲ ἀπηύθυνε εὐχὰς εἰς τοὺς Κορινθίους, εὐχόταν εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἔλεγεν· «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶθε νὰ εἶναι με ὅλους σας»⁸. Διότι ὅταν μετέχωμεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔχομεν τὴν χάριν τοῦ Υἱοῦ,

5. Φιλιπ. 1, 19.

6. Πράξ. 20, 23.

7. Πρβλ. Α' Κορ. 12, 4 - 6.

8. Β' Κορ. 13, 13.

Λόγου χάριν, καὶ ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀγάπην. Ὡς δὲ μία
 τῆς Τριάδος ἢ χάρις, οὕτως ἀδιαίρετος ἢ Τριάς. Τοῦτο δ' ἂν τις
 ἴδοι καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας Μαρίας. Ὁ γὰρ ἄγγελος Γαβριήλ,
 ἀποσταλεὶς ἀπαγγεῖλαι τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐσομένην τοῦ Λόγου κά-
 5 θοδον, «Πνεῦμα ἅγιον», εἶρηκεν, «ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ», εἰδώς,
 ὅτι ἐν τῷ Λόγῳ ἦν τὸ Πνεῦμα· εὐθὺς γοῦν συνῆψε, «καὶ δύνα-
 μιν Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι. Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ
 Θεοῦ σοφία». Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δῆλον ἂν
 εἶη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. Οὕτω δὲ
 10 καὶ τοῦ Πνεύματος γενομένου ἐν ἡμῖν, ἐλεύσεται ὁ Υἱός, καὶ ὁ
 Πατήρ, καὶ μονὴν ποιήσουσιν ἐν ἡμῖν. Ἀδιαίρετος γὰρ ἢ Τριάς,
 καὶ μία ταύτης ἢ θεότης· καὶ εἷς Θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάν-
 των, καὶ ἐν πᾶσιν. Αὕτη τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἢ πίστις·
 ἐν Τριάδι γὰρ αὐτὴν ἐθεμελίωσε καὶ ἐρριζώσεν ὁ Κύριος, εἰρη-
 15 κῶς τοῖς μαθηταῖς· «Πορευθέντες, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη,
 βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος». Κτίσμα δὲ εἰ ἦν τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἂν
 συνέταξεν αὐτὸ τῷ Πατρί· ἵνα μὴ ᾗ ἀνόμοιος ἑαυτῇ ἢ Τριάς,
 ξένου τινὸς καὶ ἀλλοτριου συντασσομένου αὐτῇ. Τί γὰρ ἔλειπε
 20 τῷ Θεῷ, ἵνα ἀλλοτριούσιον προσλάβηται, καὶ σὺν αὐτῷ δοξά-
 ζηται; Μὴ γένοιτο! Οὐκ ἔστιν οὕτως. «Πλήρης», αὐτὸς εἶπεν,
 «εἰμί». Διὰ τοῦτο αὐτὸς ὁ Κύριος τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς αὐτὸ
 συνέταξεν· ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἐκ διαφόρων, τουτέστιν ἐκ κτίστου
 καὶ κτίσματος, συνέστηκεν ἢ ἁγία Τριάς, ἀλλὰ μία ταύτης ἢ
 25 θεότης ἐστί. Τοῦτο μαθὼν ὁ Παῦλος, ἐδίδασκε μίαν εἶναι τὴν

1. Λουκ. 1, 35.

2. Α' Κορ. 1, 24.

3. Πρβλ. Ἰω. 14, 23.

4. Ματθ. 28, 19.

καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς. Καὶ ὅπως εἶναι μία ἡ χάρις τῆς ἀγίας Τριάδος ἔτσι εἶναι ἀδιαίρετος καὶ ἡ Τριάς. Αὐτὸ δύναται νὰ τὸ ἴδη κανεὶς ὅτι συμβαίνει καὶ εἰς τὴν ἁγίαν Μαρίαν. Διότι ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ὁ ὅποιος ἀπεστάλη νὰ ἀναγγείλῃ τὴν κάθοδον τοῦ Λόγου ποὺ θὰ ἐγένετο εἰς αὐτὴν, εἶπεν· «τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θὰ κατέλθῃ ἐπὶ σέ» ἐπειδὴ ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τὸν Υἱὸν ὑπῆρχε καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· καὶ ἀμέσως προσέθεσε· «καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου θὰ σέ σκεπάσῃ¹, διότι ὁ Χριστὸς εἶναι δύναμις σώζουσα καὶ λυτροῦσα, καὶ Θεοῦ σοφία φωτίζουσα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας»². Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑπῆρχεν εἰς τὸν Λόγον, εἶναι φανερὸν ὅτι ὑπῆρχε τοῦτο καὶ εἰς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Λόγου. Ἔτσι λοιπὸν καὶ μετὴν ἔλευσιν εἰς ἡμᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος θὰ ἔλθῃ ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, καὶ θὰ κατοικήσουν μονίμως εἰς ἡμᾶς ὡς εἰς ναὸν³. Εἶναι δηλαδὴ ἀδιαίρετος ἡ ἁγία Τριάς καὶ μία ἡ θεότης αὐτῆς, καὶ εἰς Θεὸς ὑπάρχει δι' ὅλα καὶ δι' ὅλους καὶ εἰς ὅλους. Αὕτῃ εἶναι ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας· διότι αὐτὴν ἐθεμελίωσε καὶ ἐρρίζωσεν ὁ Κύριος ἐπὶ τῆς Τριάδος, εἰπὼν εἰς τοὺς μαθητάς· «πηγαίνετε παντοῦ καὶ κάμετε μαθητάς μου ὅλους τοὺς λαούς, καὶ ἐκείνους ποὺ θὰ πιστεύσουν νὰ βαπτίζετε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁴. Ἐὰν λοιπὸν ἦτο τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτίσμα δὲν θὰ τὸ συγκατέλεγεν μετὰ τὸν Πατέρα, διὰ νὰ μὴ εἶναι ἀνόμοιος πρὸς ἑαυτὴν ἡ Τριάς, καθ' ὅτι θὰ ἠνοῦτο μετ' αὐτῆς κάτι ξένον καὶ ἀλλότριον. Τί λοιπὸν, ἔλειπε ἀπὸ τὸν Θεόν, ὥστε νὰ λάβῃ κάτι ξένον ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ νὰ δοξάζεται μαζί με αὐτό; Μὴ γένοιτο! Δὲν συμβαίνει ἔτσι. «Εἶμαι πλήρης»⁵ εἶπεν αὐτός. Διὰ τοῦτο ὁ ἴδιος ὁ Κύριος τὸ ἔθεσεν εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, διὰ νὰ δείξῃ ὅτι δὲν συνίσταται ἡ ἁγία Τριάς ἐκ διαφόρων, δηλαδὴ ἐκ κτίστου καὶ κτίσματος, ἀλλὰ ὅτι εἶναι μία ἡ θεότης αὐτῆς. Τοῦτο μαθὼν καὶ ὁ Παῦλος

5. Ἦσ. 1, 11.

ἐν αὐτῇ διδομένην χάριν, λέγων· «Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα». Ὡσπερ δὲ ἐν βάπτισμα, οὕτως καὶ μία πίστις· ὁ γὰρ πιστεύων εἰς τὸν Πατέρα οἶδεν ἐν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν, καὶ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ εἰς
5 τὸν Υἱόν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐπειδὴ καὶ μία τῆς Τριάδος ἢ θεότης, ἐξ ἑνὸς τοῦ Πατρὸς γνωσκομένη.

7. Τῆς μὲν οὖν καθολικῆς πίστεως ὁ χαρακτήρ οὗτος. Οἱ δὲ δυσφημοῦντες εἰς τὸ Πνεῦμα, καὶ λέγοντες αὐτὸ κτίσμα, εἰ μὴ ἐκ τῶν εἰρημένων μεταγινώσκουσι, κἂν ἐκ τῶν λεχθησομέ-
10 νων αἰσχυρόμενοι καταδύετωσαν.

Εἰ Τριάς ἐστὶ, καὶ ἐν Τριάδι ἐστὶν ἡ πίστις, εἰπάτωσαν, εἰ αἰὲ Τριάς ἐστίν, ἢ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς. Εἰ μὲν οὖν αἰδιός ἐστίν ἡ Τριάς, οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, αἰδιῶς συνὸν τῷ Λόγῳ καὶ ἐν αὐτῷ ὄν. Τὰ γὰρ κτίσματα ἦν, ὅτε οὐκ ἦν. Εἰ δὲ κτίσμα
15 ἐστί, τὰ δὲ κτίσματα ἐξ οὐκ ὄντων ἐστί, δηλον, ὅτι ἦν, ὅτε οὐκ ἦν Τριάς, ἀλλὰ δυάς. Καὶ τί τούτου ἀσεβέστερον ἂν τις εἴποι; Ἐκ μεταβολῆς καὶ προκοπῆς λέγουσι συνίστασθαι τὴν Τριάδα, καὶ δυάδα μὲν εἶναι, ἐκδέχασθαι δὲ κτίσματος γένεσιν, ἵνα μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ συνταχθῇ καὶ γένηται ἡ Τριάς. Μὴ γένοιτο κἂν
20 εἰς νοῦν ποτε ἐλθεῖν Χριστιανῶν τὸ τοιοῦτον! Ὡσπερ γὰρ αἰὲ ὢν ὁ Υἱὸς οὐκ ἔστι κτίσμα, οὕτως αἰὲ οὔσης τῆς Τριάδος, οὐδὲν ἐστὶν ἐν αὐτῇ κτίσμα· διὸ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα. Ὡς γὰρ αἰὲ ἦν, οὕτως ἐστί καὶ νῦν· καὶ ὡς νῦν ἐστίν, οὕτως αἰὲ ἦν, καὶ ἔστιν ἡ Τριάς, καὶ ἐν αὐτῇ Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

ἐδίδασκε ὅτι εἶναι μία ἢ δι' αὐτῆς διδομένη χάρις, λέγων· «εἰς Κύριος μόνον ὑπάρχει, μία πίστις μεταξὺ ὄλων τῶν Χριστιανῶν ἐν βάπτισμα διὰ τοῦ ὁποίου πάντες ἐκαθαρίσθημεν»¹. Καὶ ὅπως ὑπάρχει ἐν βάπτισμα, ἔτσι ὑπάρχει καὶ μία πίστις· διότι ἐκεῖνος ποὺ πιστεύει εἰς τὸν Πατέρα γνωρίζει διὰ τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύει καὶ εἰς τὸν Υἱὸν καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπειδὴ μία εἶναι καὶ ἡ θεότης τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ γινώσκεται ἐκ τοῦ ἑνός, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς.

7. Τὸ χαρακτηριστικὸν λοιπὸν γνώρισμα τῆς καθολικῆς πίστεως εἶναι τοῦτο. Αὐτοὶ δὲ ποὺ δυσφημοῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ τὸ ὀνομάζουν κτίσμα, ἂν δὲν μετανοοῦν ὕστερα ἀπὸ ὅσα ἔχουν λεχθῆ, ἄς κρυβοῦν ἀπὸ ἐντροπῆν ἀπὸ αὐτὰ ποὺ θὰ λεχθοῦν.

Ἄν ὑπάρχη Τριάς, καὶ ἂν πιστεύωμεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, ἄς μᾶς εἴπουν, ἂν πάντοτε ὑπάρχη Τριάς, ἢ ἂν ὑπῆρξε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε Τριάς. Ἄν λοιπὸν εἶναι αἰδῖος ἡ Τριάς, δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς συνυπάρχον αἰδίως μὲ τὸν Υἱὸν καὶ ἐν αὐτῷ. Διότι τὰ κτίσματα ὑπῆρξε χρόνος κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχον. Ἄν πάλιν εἶναι κτίσμα, ἐπειδὴ τὰ κτίσματα ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ μηδενός, εἶναι προφανὲς ὅτι ὑπῆρξε καιρὸς κατὰ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχε Τριάς, ἀλλὰ дуάς. Τί ἀσεβέστερον τούτου δύναται νὰ εἴπη κανεὶς; Λέγουν ὅτι ἡ Τριάς συνεστήθη ἐκ μεταβολῆς καὶ προκοπῆς, καὶ ὅτι εἶναι μὲν дуάς, ἀνέμενε δὲ δημιουργίαν κτίσματος, διὰ νὰ ἐνωθῆ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ νὰ γίνῃ ἡ Τριάς. Νὰ μὴ συμβῆ οὔτε νὰ σκεφθῆ κανεὶς Χριστιανὸς τέτοιο πρᾶγμα! Διότι ὅπως ὑπάρχει πάντοτε ὁ Υἱὸς καὶ δὲν εἶναι κτίσμα, ἔτσι ὑπάρχει πάντοτε ἡ Τριάς καὶ δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὴν κανένα κτίσμα· διὰ τοῦτο δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Διότι ὅπως ἦτο πάντοτε, ἔτσι εἶναι καὶ τώρα, καὶ ὅπως εἶναι τώρα, ἔτσι ἦτο πάντοτε, καὶ ἔτσι εἶναι καὶ τώρα ἡ Τριάς, καὶ εἰς αὐτὴν ὑπάρχει ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ εἰς

Καὶ εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ ὁ ἐπὶ πάντων, καὶ διὰ πάντων, καὶ ἐν
 πᾶσι, ὅς ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐγὼ μὲν οὖν, ὡς ἐδήλωσας, δι' ὀλίγων καὶ ταῦτα καταγρά-
 φας ἀπέστειλα· σὺ δὲ ὡς συνετός, εἴ τι καὶ ἐν τούτοις λείπει, θέ-
 5 λησον πληρῶσαι· καὶ τοῖς μὲν οἰκείοις τῆς πίστεως ἀνάγνωθι,
 τοὺς δὲ φιλονεικοῦντας δυσφημεῖν ἔλεγχε· τάχα κἂν ὀφείποτε
 μεταγρόντες, ἀπονίψωσιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἑαυτῶν τὴν προγενο-
 μένην ἐν αὐτοῖς κακόνοιαν. Καλὸν γὰρ αὐτούς, κατὰ τὸ γεγραμ-
 μένον, ἀποπηδῆσαι καὶ μὴ ἐγχρονίσαι· ἵνα μὴ ἐπιμένοντες ἀκού-
 10 σωσι τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου· («Ὅς δ' ἂν εἶπη κατὰ τοῦ
 Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι
 τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι»).

Θεὸς ὑπάρχει, ὁ Πατήρ, ποὺ εἶναι Θεὸς ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι καὶ εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Ἐγὼ λοιπόν, ὅπως μοῦ συνέστησες, σοῦ ἔστειλα καὶ αὐτὰ ἀφοῦ τὰ ἔγραψα ἐν συντομίᾳ· σὺ δὲ ὡς σώφρων, ἂν λείπη κάτι εἰς αὐτά, νὰ θελήσης νὰ τὸ συμπληρώσης· καὶ εἰς μὲν τοὺς ἀληθῶς πιστεύοντας νὰ τὰ ἀναγνώσης, ἐκείνους δὲ ποὺ φιλονείκως δυσφημοῦν τὸ ἅγιον Πνεῦμα νὰ τοὺς ἐλέγξης, μήπως ἔστω καὶ κάπως ἄργα μετανοήσουν καὶ ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὴν ψυχὴν των τὴν ὑπάρχουσαν εἰς αὐτοὺς κακὴν σκέψιν. Διότι εἶναι καλὸν δι' αὐτοὺς σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ ἔχει γραφῆ, νὰ ἐγκαταλείψουν γρήγορα τὰς κακοδοξίας των καὶ νὰ μὴ παραμείνουν πολὺ χρόνον εἰς αὐτάς, διὰ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ἐπιμονὴ των αἰτία νὰ ἀκούσουν ἐκεῖνο ποὺ ἐλέχθη ἀπὸ τὸν Κύριον· «ὅποιος εἶπη λόγον ἀσεβῆ καὶ βλάσφημον κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχῃ συγχωρήσεως οὔτε εἰς τὸν παρόντα οὔτε εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα»¹.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ
ΟΜΟΙΩΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

1. Ἐνέτυχον καὶ τῇ νῦν γραφεῖσῃ παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἐπιστολῇ, καὶ πάνυ θαυμάσας τὴν ἀναίδειαν τῶν αἰρετικῶν, συν- εἶδον, ὡς οὐδὲν οὕτως ἀρμόζει περὶ αὐτῶν εἰπεῖν ἢ τὸ τοῦ Ἀποστόλου παράγγελμα· «Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ 5 δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος». Διστραμμένην γὰρ ἔχων τὴν διάνοιαν, οὐχ ἴν' ἀκούσας πεισθῆ, οὐδ' ἵνα μαθῶν μετα- γνῶ, πυνθάνεται, ἀλλ' ἔνεκά γε τῶν ἀπατηθέντων παρ' αὐτοῦ, μὴ ἄρα σιωπήσας καταγνωσθῆ καὶ παρ' αὐτῶν. Ἦρκει οὖν τὰ 10 προειρημένα· ἤρκει, τοσαύτας ἀποδείξεις λαβόντας αὐτούς, παύ- σασθαι τῆς κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δυσφημίας. Ἄλλ' οὐκ ἠρκέσθησαν· πάλιν δὲ ἀναιδεύονται, ἵνα δείξωσιν, ὅτι λογομα- χεῖν μελετήσαντες, καὶ λοιπὸν Πνευματομαχοῦντες, ἔσονται μετ' ὀλίγον νεκροὶ τῇ ἀλογίᾳ. Ἀμέλει κἄν ἀποκρίνηταί τις καὶ 15 πρὸς τὰς νῦν αὐτῶν ἐρωτήσεις, οὐδὲν ἤττον ἐφευρεταὶ κακῶν ἔ- σονται· μόνον ἵνα ζητοῦντες μὴ εὗρωσιν, ἢ ἀκούσαντες μὴ νοή- σωσιν. Οἷαι δὲ αὐτῶν αἱ σφαῖαι ἐρωτήσεις; Εἶ οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, οὐκοῦν, φασίν, Υἱός ἐστι, καὶ ἀδελφοὶ δύο ὁ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ ΣΕΡΑΠΙΩΝΑ,
ΟΜΟΙΩΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

1. Ἐμελέτησα καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἣ ὁποία ἐγράφη τῶρα ἀπὸ τὴν εὐλάβειάν σου, καὶ ἐκπλαγείς πάρα πολὺ διὰ τὴν ἀναιδειαν τῶν αἰρετικῶν ἀντελήφθην ὅτι τίποτε δὲν ἀρμόζει νὰ εἰπῆ κανεὶς δι' αὐτούς, παρὰ τὸ λεχθὲν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου· «ἄνθρωπον αἰρετικόν, ἐὰν μετὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν νουθεσίαν ποὺ θὰ κάμῃς εἰς αὐτὸν ἐπιμένῃ εἰς τὴν πλάνην του, ἀπόφευγέ τον, γνωρίζων ὅτι ὁ τοιοῦτος ἔχει διαστραφῆ καὶ ἀμαρτάνει, ἔχων ὑπογράψει ὁ ἴδιος τὴν καταδίκην του»¹. Διότι λόγῳ τοῦ ὅτι ἔχει διαστραφῆ ὁ νοῦς του ἐρωτᾷ ὄχι διὰ νὰ πεισθῆ μετὰ τὴν ἀπάντησιν, οὔτε διὰ νὰ ἀλλάξῃ γνώμην μετὰ τὴν μάθησιν, ἀλλὰ ἐξ αἰτίας αὐτῶν ποὺ ἔχει ἐξαπατήσῃ φοβᾶται μήπως μετὰ τὴν σιωπὴν του καταδικασθῆ καὶ ἀπὸ αὐτούς. Ἦσαν ἀρκετὰ λοιπὸν αὐτὰ ποὺ προελέχθησαν· ἦσαν ἀρκετὰ αὐτὰ ποὺ εἶχαν τόσας ἀποδείξεις, διὰ νὰ τοὺς κάμουν νὰ παύσουν τὴν ὕβριν ἐναντίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὅμως δὲν ἠρκέσθησαν εἰς αὐτὰ, καὶ πάλιν φέρονται ἀναιδῶς, διὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι μετὰ τὴν πρόθεσίν των νὰ ἀντιμάχωνται καὶ κατὰ συνέπειαν νὰ πνευματομαχοῦν, θὰ γίνουν μετὰ ἀπὸ ὀλίγον νεκροὶ διὰ τοῦ παραλογισμοῦ των. Ἀκόμη καὶ ἂν ἀπαντήσῃ κανεὶς εἰς τὰς τωρινὰς των ἐρωτήσεις, θὰ ἐξακολουθήσουν ὅμοια νὰ ἐφευρίσκουν κακὰ· ἐρωτοῦν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ μὴ εὔρουν αὐτὸ ποὺ ζητοῦν καὶ διὰ νὰ μὴ κατανοήσουν αὐτὰ ποὺ θ' ἀκούσουν. Τί εἶδους δὲ εἶναι αἱ σοφαὶ των ἐρωτήσεις; Ἄν τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κτίσμα, λέγουν, τότε εἶναι Υἱὸς καὶ

Λόγος καὶ αὐτός. Εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις. Εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήφεται τὸ Πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ δίδεται (οὕτως γὰρ γέγραπται), εὐθὺς ἐπάγουσιν· Οὐκοῦν πάππος ὁ Πατήρ, καὶ ἔκγονόν ἐστὶν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα.

5 2. Τίς, τούτων ἀκούων, ἔτι Χριστιανός, καὶ οὐ μᾶλλον Ἕλληνας αὐτοὺς νομίζει; Τοιαῦτα γὰρ Ἕλληνες καθ' ἡμῶν ὁμιλοῦσιν ἑαυτοῖς. Τίς ἀποκρίνασθαι θελήσει πρὸς τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην αὐτῶν; Ἐγὼ γοῦν, πολλὰ λογισάμενος, καὶ ζητῶν ἀρμόζουσαν πρὸς αὐτοὺς ἀπόκρισιν, οὐδεμίαν εὔρον ἢ τὴν πρὸς
10 τοὺς Φαρισαίους τότε γενομένην. Ὡς γὰρ ἐκείνους, κακοήθως ἐρωτήσαντας ἀντηρώτησεν ὁ Σωτήρ, ἴν' αἰσθῶνται τῆς ἰδίας κακονοίας, οὕτως, ἐπειδὴ καὶ οὗτοι τοιαῦτα ἐρωτῶσιν, εἰπάτωσαν ἡμῖν αὐτοί, μᾶλλον δὲ ἀποκρινάσθωσαν ἐρωτώμενοι ὡς ἐρωτῶσιν. Ἐπειδὴ γάρ, λέγοντες, τὰς παρ' αὐτῶν ἐφευρέσεις
15 οὐ νοοῦσι τάχα, κἂν ἀκούοντες, ἐπιγνῶσι τὴν ἑαυτῶν ἀφροσύνην.

Εἰ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν δέδεικται, ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ ἐστι, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ δίδεται· οὐκοῦν υἱός ἐστι καὶ αὐτό, καὶ δύο ἀδελφοί, αὐτό τε καὶ ὁ Υἱός· καὶ εἰ τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα δέχεται
20 τὸ Πνεῦμα, ὡς αὐτὸς εἶρηκε, καὶ «Ἐμφυσήσας δέδωκεν αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς» (ὁμολογεῖτε γὰρ ταῦτα καὶ ὑμεῖς), οὐκοῦν πάππος ἐστὶν ὁ Πατήρ, καὶ ἔκγονον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα. Ἄπερ γὰρ ἐρωτῶντες ἀπαιτεῖτε παρ' ἡμῶν, τὰ αὐτὰ καὶ ὑμᾶς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐρωτᾶσθαι δίκαιον. Εἰ μὲν οὖν ἀρνεῖσθε τὰ γεγραμμένα,
25 οὐκ ἔτι ἡμεῖς Χριστιανοὶ λεχθεῖητε ἄν· δίκαιον δὲ ἡμᾶς τοὺς Χριστιανούς ἐρωτᾶσθαι παρ' ὑμῶν· εἰ δὲ τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἀναγινώσκετε, ἀνάγκη καὶ ὑμᾶς περὶ τῶν αὐτῶν οὕτως ἐρωτᾶσθαι παρ' ἡμῶν. Εἶπατε τοίνυν, καὶ μὴ μέλλετε, εἰ Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα,

ἐπομένως ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι δύο ἀδελφοί. Συμπληρῶνουν δὲ κατόπιν ὅπως γράφεις. Ἄν ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα καὶ ὑπ' αὐτοῦ δίδεται (διότι ἔτσι λέγει ἡ Γραφή) τότε εἶναι πάππος ὁ Πατήρ, καὶ ἕγγονος αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα.

2. Ποῖος ὅταν τὰ ἀκούσῃ αὐτά, δὲν θὰ τοὺς θεωρήσῃ εἰδωλολάτραις παρὰ ὡς Χριστιανούς; Διότι τέτοια οἱ εἰδωλολάτραι μεταξύ των συζητοῦν ἐναντίον μας. Ποῖος θὰ θελήσῃ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν τόσον μεγάλην ἀνοησίαν των; Ἐγὼ λοιπόν, ἀφοῦ ἐσκέφθηκα πολὺ, ἀναζητῶν κατάλληλον ἀπάντησιν δι' αὐτούς, δὲν εὔρον ἄλλην ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἐδόθη τότε εἰς τοὺς Φαρισαίους! Διότι ὅπως ἐκείνους, ὅταν ἐρώτησαν κακοήθως, τοὺς ἐρώτησεν μὲ τὴν σειρὰν του καὶ ὁ Σωτὴρ, διὰ νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν κακὴν των σκέψιν, ἔτσι, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἐρωτοῦν τέτοια, ἄς μᾶς εἴπουν αὐτοί, μᾶλλον δὲ ἄς μᾶς ἀπαντήσουν ἐρωτῶμενοι ὅπως αὐτοὶ ἐρωτοῦν. Διότι ἴσως νὰ μὴ ἐννοοῦν τὰς κακοδοξίας των ἐπειδὴ τὰς λέγουν, ὅταν τὰς ἀκούσουν ὁμως ἴσως ἀντιληφθοῦν τὴν ἀνοησίαν των.

Ἄν δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως ἔχει ἀποδειχθῆ προηγουμένως, ἀλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ καὶ δίδεται ἐκ τοῦ Θεοῦ, λοιπὸν εἶναι Υἱὸς καὶ αὐτό, καὶ εἶναι δύο ἀδελφοὶ αὐτὸ καὶ ὁ Υἱός· ἂν πάλιν εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, καὶ δέχεται τὸ Πνεῦμα ὅλα ἀπὸ τὸν Υἱόν, ὅπως ἔχει εἶπει αὐτός, καὶ «ἀφοῦ ἐνεφύσησεν εἰς τὰ πρόσωπά των ἔδωσεν αὐτὸ εἰς τοὺς μαθητάς»¹ (διότι τὰ παραδέχεσθε αὐτὰ καὶ σεῖς), λοιπὸν εἶναι πάππος ὁ Πατήρ, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἕγγονος αὐτοῦ. Δηλαδή ἐκεῖνα ποὺ ἐρωτῶντες ζητεῖτε ἀπὸ ἡμᾶς, εἶναι δίκαιον νὰ σᾶς ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ἴδια. Ἄν λοιπὸν ἀρνεῖσθε αὐτὰ ποὺ ἔχουν γραφῆ, δὲν ἠμπορεῖτε νὰ λέγεσθε Χριστιανοί, καὶ ἐπομένως εἶναι λογικὸν νὰ ἐρωτῶμεθα ἡμεῖς οἱ Χριστιανοὶ ἀπὸ σᾶς τοὺς μὴ Χριστιανούς· ἂν ὁμως ἀναγινώσκετε τὰ ἴδια μὲ ἡμᾶς, πρέπει νὰ σᾶς ἐρωτήσωμεν καὶ ἡμεῖς περὶ τούτων κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἀπαντήστε λοιπόν, μὴ σκέπτεσθε ἂν εἶναι Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ πάππος ὁ Πατήρ. Ἄν

καὶ πάππος ὁ Πατὴρ. Ἐὰν δὲ διαλογιζόμενοι, ὡς οἱ τότε Φαρι-
 σαῖοι πεποιήκασιν, εἶπητε καὶ ὑμεῖς πρὸς ἑαυτούς. Ἐὰν εἴπω-
 μεν, ὅτι Υἱὸς ἐστίν, ἀκουσόμεθα· Ποῦ γέγραπται; Ἐὰν δὲ εἴπω-
 μεν· Οὐκ ἔστιν Υἱὸς, φοβούμεθα μὴ εἴπωσιν ἡμῖν· Πῶς οὖν γέ-
 5 γραπται «Ἡμεῖς οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ»; Τοιαῦτα δὲ διαμαχόμενοι πρὸς ἑαυ-
 τούς, ἐὰν εἶπητε καὶ ὑμεῖς· Οὐκ οἶδαμεν, ἀνάγκη καὶ τὸν ἐρω-
 τώμενον τοιαῦτα παρ' ὑμῶν σιωπᾶν, πειθόμενον τῷ λέγοντι· «Μὴ
 ἀποκρίνου ἄφρονι πρὸς τὴν ἐκείνου ἀφροσύνην, ἵνα μὴ ὅμοιος γέ-
 10 νῃ αὐτῷ· ἀλλ' ἀποκρίνου ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ, ἵνα
 μὴ φαίνεται σοφὸς παρ' ἑαυτῷ». Ἀπόκρισις δὲ ὑμῖν ἀρμόζου-
 σα μάλιστα ἢ σιωπῆ· ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἀγνοίαν ἐπιγινῶτε.

3. Πάλιν οὖν ἐκ τῶν ὑμῶν δίκαιον ὑμᾶς οὕτως ἐρωτᾶσθαι.
 Ἐπειδὴ οἱ προφηταὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ λαλοῦσι, καὶ ἐν
 15 τῷ Ἡσαΐα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προφητεύει, ὡς ἐν τοῖς ἔμπρο-
 σθεν δέδεικται, οὐκοῦν καὶ τὸ Πνεῦμα Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ
 δύο εἰσι Λόγοι, τό τε Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Καὶ γὰρ οἱ προφηταὶ
 τότε ἐπροφήτεον, ὅτε ἐγένετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς.
 Καὶ ἔτι πρὸς τούτους, ἐπειδὴ πάντα διὰ τοῦ Λόγου ἐγένετο, καὶ
 20 χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, καὶ «Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε
 τὴν γῆν», καὶ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησε (γέγραπται δέ, ὡς ἐν τοῖς
 ἔμπροσθεν δέδεικται· «Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά σου, καὶ κτι-
 σθήσονται»), οὐκοῦν ἢ τὸ Πνεῦμα ὁ Λόγος ἐστίν, ἢ ἐν δυοῖν πε-
 ποίηκεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, ἐν τε τῇ Σοφίᾳ καὶ τῷ Πνεύματι. Καὶ

1. Α' Κορ. 2, 12.

2. Παροιμ. 26,4 - 5.

3. Ἰω. 1, 3.

4. Παροιμ. 3, 19.

5. Ψαλμ. 103, 24.

δὲ σκεπτόμενοι, ὅπως ἔπραξαν οἱ Φαρισαῖοι τότε, εἶπητε καὶ σεῖς μεταξύ σας· ἂν εἰποῦμε ὅτι εἶναι Υἱὸς θὰ ἀκούσωμεν· ποῦ ἔχει γραφῆ τοῦτο; Καὶ ἂν πάλιν εἰποῦμε, δὲν εἶναι Υἱός, φοβούμεθα μὴ εἴπουν εἰς ἡμᾶς· πῶς λοιπὸν ἔχει γραφῆ «ἡμεῖς δὲ δὲν ἐλάβαμε τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς σοφίας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος, τὸ ὁποῖον προέρχεται ἐκ τοῦ Θεοῦ»¹; Ἰσχυριζόμενοι δὲ τέτοια μεταξύ σας, ἂν εἶπητε καὶ σεῖς δὲν γνωρίζομεν, πρέπει ἐπομένως νὰ σιωπᾶ καὶ ἐκεῖνος ποῦ ἐρωτᾶται τέτοια ἀπὸ σᾶς, καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς ἐκεῖνον ποῦ λέγει «μὴ ἀπαντᾷς εἰς ἄφρονα κατὰ τὴν μωρίαν του διὰ νὰ μὴ γίνῃς καὶ σὺ ὅπως αὐτός· ἀλλὰ ἀπάντησε εἰς ἄφρονα κατὰ τὴν μωρίαν του, διὰ νὰ μὴ φαίνεται σοφὸς εἰς τὸν ἑαυτὸν του»². Κατ' ἐξοχὴν δὲ ἀπάντησις ἀρμόζουσα εἰς σᾶς εἶναι ἡ σιωπὴ, διὰ νὰ ἀντιληφθῆτε τὴν ἄγνοιάν σας.

3. Πάλιν λοιπὸν εἶναι σωστὸν νὰ σᾶς ἐρωτήσωμεν κατὰ τοὺς ἰδικούς σας συλλογισμοὺς καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἐπειδὴ οἱ προφήται ὁμιλοῦν διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰς τὸν Ἡσαΐαν φαίνεται ὅτι προφητεύει τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως ἔχει ἀποδειχθῆ προηγουμένως ἄρα καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπομένως ὑπάρχουν δύο Λόγοι, τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱός. Διότι οἱ προφήται προεφήτευον τότε μόνον, ὅταν ἤρχετο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπὶ πλεον ἐπειδὴ ὅλα ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Λόγου καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἐγινε τίποτε³, καὶ «ὁ Θεὸς διὰ τῆς σοφίας ἐθεμελίωσε τὴν γῆν»⁴ καὶ ἔκαμε τὰ πάντα μὲ σοφίαν⁵ (ἐγράφη δέ, ὅπως ἀπεδείχθη προηγουμένως «ὅταν ἐξαποστέλλῃς τὸ Πνεῦμά σου κτίζονται»⁶), λοιπὸν ἢ ταυτίζεται τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Λόγον ἢ καὶ διὰ τῶν δύο ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, δηλαδὴ καὶ διὰ τῆς Σοφίας καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος. Τότε πῶς λέγει ὁ Παῦλος «ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὑπάρχει εἰς μόνον Θεός, ὁ Πατὴρ ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἔγιναν τὰ πάντα, καὶ εἰς μόνον Κύριος Ἰησοῦς Χριστός,

6. Ψαλμ. 103, 30.

πῶς ὁ Παῦλός φησιν «Εἷς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα»; Καὶ πάλιν· «Ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ ἀοράτου», ἐστὶ δὲ τὸ Πνεῦμα εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ (γέγραπται γάρ· «Οὗς προέγνω καὶ προώρτισε συμμόρφους τῆς εἰ-
 5 κόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»), οὐκοῦν κατὰ τοῦτο πάππος ὁ Πατήρ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Υἱὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρὸς ἦλθε· «Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον», φησὶν ὁ Υἱός, «ὁ πέμψει ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνοματί μου»· οὐκοῦν καὶ οὕτω πάππος ὁ Πατήρ. Τί πρὸς ταῦτα, καίτοι πάντα λέγοντες εὐχερῶς; Τί διαλογιζέσθε πρὸς ἑαυτούς;
 10 Ἡ δρωῶντες ἑαυτοὺς ἀποροῦντας, μέμφεσθε τὰς τοιαύτας ἐρωτήσεις; Ἄλλὰ πρότερον ἑαυτῶν κατάγνωτε (ὑμεῖς γὰρ τοιαῦτα ἐρωτᾶν εἰώθατε), καὶ πείθεσθε ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἀποροῦντες εἰπεῖν, μάθετε λοιπόν· Υἱὸς μὲν ἐν ταῖς Γραφαῖς τὸ Πνεῦμα οὐκ ὀνομάσθη, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ὡσπερ δὲ
 15 οὐκ ὀνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὕτως οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ γέγραπται, ὅτι αὐτός ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄρ' οὖν, ἐπειδὴ οὐκ ὀνομάσθη Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, οὐδ' ὅτι Υἱός ἐστι τὸ Πνεῦμα, διαφωνεῖ τῆς ἀληθείας ἢ πίστις; Μὴ γένοιτο! Ἄλλὰ καὶ μᾶλλον ἕκαστον τῶν σημαινομένων ἔχει τὴν ἰδίαν γνῶσιν. Καὶ γὰρ ὁ
 20 Υἱὸς ἴδιον τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς ἐστὶ γέννημα, καὶ τοῦτο ἔχει τὸ σημαινόμενον. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λεγόμενον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ ὄν, οὐ ξένον ἐστὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ φύσεως, οὔτε τῆς τοῦ Πατρὸς θεότητος. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐν Τριάδι, ἐν Πατρὶ, καὶ ἐν Υἱῷ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι, μία θεότης ἐστὶ, καὶ
 25 ἐν αὐτῇ τῇ Τριάδι ἐν ἐστὶ τὸ βάπτισμα, καὶ μία ἡ πίστις. Ἀμέλει τοῦ Πατρὸς πέμποντος τὸ Πνεῦμα, ὁ Υἱὸς ἐμφυσῶν δίδωσιν

1. Α' Κορ. 8, 6.

2. Κολ. 1, 15.

3. Ρωμ. 8, 29.

διὰ τοῦ ὁποίου ἔγιναν τὰ πάντα»¹; 1. Καὶ πάλιν· «ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς εἶναι εἰκὼν τοῦ ἀοράτου, διὰ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν, Θεοῦ»², καὶ τὸ Πνεῦμα εἶναι εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ (διότι ἔχει γραφῆ «ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Θεὸς προεγνώρισεν ὡς ἀξίους, τούτους καὶ πρόωρισε νὰ γίνουν κατὰ χάριν ὅμοιοι κατὰ τὴν μορφήν πρὸς τὴν ἑνδοξον εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ»³), λοιπὸν ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι πάππος ὁ Πατήρ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Υἱὸς ἦλθε διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατρός, «τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα» λέγει ὁ Υἱός, «τὸ ὁποῖον θὰ στείλῃ ὁ Πατήρ ἐν τῷ ὀνόματί μου»⁴, ἄρα λοιπὸν καὶ ἔτσι πάλιν πάππος εἶναι ὁ Πατήρ. Διὰ τί ἐκπλήσσεσθε ἀπὸ αὐτά, καίτοι ὅλα τὰ λέγετε μὲ μεγάλην εὐχέρειαν; Διὰ τί εἴσθε συλλογισμένοι; ἢ διὰ τί βλέπετε τοὺς ἑαυτούς σας ὡς περιελθόντας εἰς ἀμηχανίαν, καὶ κατακρίνετε τὰς τοιοῦτου εἰδους ἐρωτήσεις; Ἄλλὰ προηγουμένως νὰ κατακρίνετε τοὺς ἑαυτούς σας (διότι σεῖς συνηθίσατε νὰ ἐρωτᾶτε τέτοια) καὶ νὰ ὑπακούετε εἰς τὰς Γραφάς, καὶ ἂν δὲν ἠμπορεῖτε νὰ ἀπαντήσετε, μάθετε λοιπὸν ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν ὠνομάσθη εἰς τὰς Γραφάς Υἱός, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὅπως δὲν ὠνομάσθη τὸ Πνεῦμα Υἱός, ἔτσι οὔτε περὶ τοῦ Υἱοῦ ἔχει γραφῆ ὅτι αὐτὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λοιπὸν ἐπειδὴ δὲν ὠνομάσθη τὸ Πνεῦμα Υἱός, καὶ οὔτε εἶναι Υἱὸς τὸ Πνεῦμα, διαφέρει ἢ πίστις μας ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν; Μὴ γένοιτο! Ἄλλὰ καὶ μᾶλλον κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποδηλούμενα ἔχει ἰδιαιτέραν ἔννοιαν. Διότι καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι ἴδιον γέννημα τῆς οὐσίας καὶ τῆς φύσεως τοῦ Πατρός· αὐτὴν τὴν ἔννοιαν λοιπὸν ἔχει τὸ σημαίνονμενον διὰ τοῦ ὀνόματος του. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ λεγόμενον Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπάρχον ἐν τῷ Θεῷ, δὲν εἶναι ξένον ἀπὸ τὴν οὐσίαν τοῦ Υἱοῦ, οὔτε ἀπὸ τὴν θεότητα τοῦ Πατρός. Διὰ τοῦτο λοιπὸν εἰς τὴν Τριάδα, ἐν Πατρί, καὶ ἐν Υἱῷ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Πνεύματι, ὑπάρχει μία θεότης, καὶ εἶναι ἐν τὸ βάπτισμα καὶ μία ἢ πίστις εἰς αὐτήν. Λοιπὸν ὅταν ὁ Πατήρ πέμπει τὸ Πνεῦμα, εἶναι καὶ ὁ Υἱὸς πού ἐμφυσᾷ καὶ δίδει αὐτὸ εἰς τοὺς

4. Ἰω. 14, 26.

αὐτὸ τοῖς μαθηταῖς· ἐπειδὴ «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ ἔστι). Καὶ τοῦ Λόγου γινομένου ἐν τοῖς προφήταις, αὐτοὶ τῷ Πνεύματι ἐπροφήτεον, ὡς γέγραπται καὶ δέδεικται· «Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στό-
5 ματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν».

4. Οὕτως οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἴδιον τῆς τοῦ Λόγου οὐσίας, ἴδιον καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ λέγεται εἶναι. Πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ λέγειν οὐκ ὀκνητέον. Εἰ καὶ Υἱὸς οὐκ ὠνομάσθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· Πνεῦ-
10 μα γὰρ νόθεσίας εἴρηται· καὶ ἐπειδὴ «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», ἀκολούθως εἴρηται περὶ τοῦ Πνεύματος· «Πνεῦμα σοφίας, καὶ Πνεῦμα δυνάμεώς ἐστι». Τοῦ γὰρ Πνεύματος μετέχοντες, ἔχομεν τὸν Υἱόν, καὶ τὸν Υἱὸν ἔχοντες, ἔχομεν τὸ Πνεῦμα, «Κράζον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, Ἐββᾶ ὁ Πατήρ», ὡς ὁ
15 Παῦλος εἴρηκεν. Εἰ δ' ὅτι τὸ Πνεῦμά ἐστι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐν αὐτῷ εἶναι γέγραπται· «Τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τὸ ἐν αὐτῷ»· καὶ ὁ Υἱὸς δὲ εἴρηκεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί»· διὰ τί τὸ αὐτὸ ὄνομα οὐκ ἔστι τούτῳ καὶ τούτῳ, ἀλλ' ὁ μὲν Υἱός, τὸ δὲ Πνεῦμα; Ἐάν τις οὕτως ἐρωτᾷ, μαί-
20 νοιτο ἂν ὁ τοιοῦτος, ἐρευνῶν τὰ ἀνερεύνητα, καὶ παρακούων τοῦ Ἀποστόλου, λέγοντος· «Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο»; Ἄλλως τε ἃ ὁ Θεὸς ὠνόμασε, τίς μετονομάσαι τολμήσει; Ἐπεὶ εἰς τὰ τῆς κτίσεως ἐπιχορηγείτω. Εἰπάτωσαν, ἐπειδὴ ἡ κτίσις τῷ αὐτῷ πνεύματι γέγονε, διὰ τί ὁ

1. Πρβλ. Ἰω. 20, 22.

2. Ἰω. 16, 15.

3. Ψαλμ. 32, 6.

4. Α' Κορ. 1, 24.

5. Ἦσ. 11, 2.

μαθητὰς ¹, ἐπειδὴ «ὄλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι καὶ τοῦ Υἱοῦ» ², καὶ ὅταν ὁ Λόγος ἤρχετο εἰς τοὺς προφήτας, αὐτοὶ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προεφήτευον, ὅπως ἔχει γραφῆ καὶ ἔχει ἀποδειχθῆ· «οἱ οὐρανοὶ κατεσκευάσθησαν διὰ τοῦ Λόγου τοῦ Κυρίου, καὶ ὅλη ἡ στρατιά των διὰ τοῦ Πνεύματός του» ³.

4. Λοιπὸν δὲν εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' εἶναι ὁμοούσιον τοῦ Λόγου καὶ ὁμοούσιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ. Διότι πάλιν δὲν θὰ ἀποφύγω νὰ ἐπαναλάβω τὰ ἴδια. Ἐὰν καὶ δὲν ὠνομάσθη Υἱὸς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅμως δὲν εἶναι ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· διότι ἔχει ὀνομασθῆ Πνεῦμα υἰοθεσίας, καὶ ἐπειδὴ «ὁ Χριστὸς εἶναι δύναμις λυτροῦσα καὶ σώζουσα, καὶ σοφία Θεοῦ φωτίζουσα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας» ⁴ ἀκολουθῶς ἔχει λεχθῆ περὶ τοῦ Πνεύματος ὅτι εἶναι «Πνεῦμα σοφίας, καὶ Πνεῦμα δυνάμεως» ⁵. Διότι μετέχοντες τοῦ Πνεύματος, ἔχομεν τὸν Υἱόν, καὶ ἔχοντες τὸν Υἱόν, ἔχομεν τὸ Πνεῦμα «τὸ ὁποῖον κράζει εἰς τὰς καρδίας μας πρὸς τὸν Θεόν, Ἄββᾶ, Πάτερ», ὅπως εἶπεν ὁ Παῦλος. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν τὸ Πνεῦμα εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει γραφῆ ὅτι ὑπάρχει ἐν τῷ Θεῷ «διότι τὰς σκέψεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς γνωρίζει παρὰ μόνον τὸ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ» ⁶, καὶ ὁ Υἱὸς πάλιν εἶπεν «ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἐμοί» ⁷, διατί δὲν ὑπάρχει τὸ ἴδιον ὄνομα καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς ἐκεῖνο, ἀλλ' ὁ μὲν λέγεται Υἱός, ἐκεῖνο δὲ Πνεῦμα; Ἐὰν κάποιος ἐρωτᾷ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, θὰ ἔχη τρελλαθῆ, διότι ἐρευνᾷ τὰ ἀνερευνητά, καὶ παρακούει τὸν ἀπόστολον, ὁ ὁποῖος λέγει· «ποῖος ἐγνώρισε τὰς σκέψεις καὶ τὰς βουλάς τοῦ Κυρίου; ἢ ποῖος ἐγίνε σύμβουλός του;» ⁸. Ἄλλωστε ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ὠνόμασε ὁ Θεός, ποῖος θὰ τολμήσῃ νὰ ἀλλάξῃ τὰ ὀνόματά τους; Εἰς αὐτὸ θὰ βοηθήσουν παραδείγματα ἐκ τῆς κτίσεως. Ἐὰς μᾶς εἶπουν, ἀφοῦ ἡ κτίσις ἐδημιουργήθη διὰ τῆς αὐτῆς προσταγῆς, διατί ὁ μὲν καλεῖται

6. Α' Κορ. 2, 11.

7. Ἰω. 14, 10.

8. Ρωμ. 11, 34.

μὲν ἥλιος, ὁ δὲ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἄῆρ; Εἰ δὲ ἀδύνατον τοῦτο γε τοῖς ἄφροσι (γένει γὰρ ἕκαστον, ὡς γέγονε), πολλῶ μᾶλλον τὰ ἄνω τῆς κτίσεως αἰδιον ἔχει τὴν διαμονήν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως, ἢ ὡς ἔστιν ὁ Πατὴρ Πατῆρ, καὶ οὐ πάππος, 5 καὶ ὁ Υἱὸς Υἱὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐ Πατὴρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἅγιον, καὶ οὐκ ἔκγονον τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ.

5. Τούτων οὕτω δεικνυμένων, μαίνοιτ' ἂν τις ἐρωτῶν, Υἱὸς οὖν ἔστι καὶ τὸ Πνεῦμα; Μηδέ, ἐπειδὴ μὴ γέγραπται οὕτω, διὰ 10 τοῦτο ἐξαιρείτω τις αὐτὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως καὶ ιδιότητος· ἀλλ' ὡς γέγραπται, πιστευέτω καὶ μὴ λεγέτω· διὰ τί οὕτως καὶ μὴ οὕτως; ἵνα μὴ τοιαῦτα διαλογιζόμενος, ἄρξηται μελετᾶν καὶ λέγειν· Ποῦ οὖν ἔστιν ὁ Θεός, καὶ πῶς ἔστι; καὶ λοιπὸν ἀκούσει· «Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ· Οὐκ ἔστι Θεός». Τὰ γὰρ τῆ 15 πίστει παραδιδόμενα ἀπεριέργαστον ἔχει τὴν γνώσιν. Οἱ γοῦν μαθηταί, ἀκούσαντες, «Βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος», οὐ περιεργάσαντο, διὰ τί δεύτερον ὁ Υἱός, καὶ τρίτον τὸ Πνεῦμα, ἢ διὰ τί ὅλως Τριάς· ἀλλ' ὡς ἤκουσαν, ἐπίστευσαν· καὶ οὐχ ὥσπερ ὑμεῖς 20 ἠρώτησαν· Υἱὸς οὖν ἔστι τὸ Πνεῦμα; Οὐδέ, εἰπόντος τοῦ Κυρίου μετὰ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα, ἠρώτησαν· Πάππος οὖν ὁ Πατῆρ; Οὐ γὰρ ἤκουσαν εἰς ὄνομα πάππον, ἀλλ' εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ ταύτην τὴν πίστιν ἐκήρυξαν πανταχοῦ, λογισάμενοι ὀρθῶς. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως εἰπεῖν, ἢ ὡς εἶρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἑαυτὸν μὲν Υἱόν, 25 τὸ δὲ Πνεῦμα ἅγιον· οὐδ' ἐναλλάξαι θέμις ἢ ὡς συντέτακται, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς. Ὡς γὰρ οὐκ ἔξεστιν ἄλλως εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ, ἢ ὅτι Πατῆρ, οὕτως ἀσεβὲς ἐρωτᾶν, εἰ Υἱός ἔστι τὸ

1. Ψαλμ. 13, 1.

2. Ματθ. 28, 19.

ἥλιος, ὁ δὲ οὐρανός, καὶ ἄλλο γῆ καὶ ἄλλο θάλασσα, καὶ ἄλλο ἄνεμος; Ἐὰν δὲ τοῦτο εἶναι ἀδύνατον καὶ διὰ τοὺς ἀνόητους (διότι κάθε ἓνα μένει ὅπως ἐδημιουργήθη) πολὺ περισσότερον τὰ ὑπεράνω τῆς δημιουργίας ἔχουν προαιωνίαν τὴν διαμονήν, καὶ δὲν συμβαίνει τίποτε τὸ διαφορετικόν, παρὰ ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι Πατήρ, καὶ ὄχι πάππος, καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὄχι Πατὴρ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὄχι ἕγγονος τοῦ Πατρὸς, οὔτε ἀδελφὸς τοῦ Υἱοῦ.

5. Ἀφοῦ λοιπὸν αὐτὰ εἶναι ἔτσι, θὰ ἦτο τρελλὸς ὁποῖος ἐρωτᾷ· εἶναι Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα; Οὔτε πάλιν ἐπειδὴ δὲν ἔχει γραφῆ ἔτσι, διὰ τὸν λόγον αὐτὸν νὰ διακρίνη κανεὶς αὐτὸ ἀπὸ τὴν οὐσίαν καὶ τὰς ιδιότητας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὅπως ἔχει γραφῆ νὰ πιστεύη καὶ νὰ μὴ λέγη· διατί ἔτσι καὶ ὄχι ἔτσι; Διότι ἂν σκεπτεται ἔτσι θὰ ἀρχίσῃ νὰ μελετᾷ καὶ νὰ λέγη· ποῦ εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς καὶ πῶς εἶναι, καὶ θὰ ἀκούσῃ λοιπὸν τὸ «εἶπεν ἄφρων εἰς τὴν καρδίαν του δὲν ὑπάρχει Θεός»¹. Διότι ἐκεῖνα ποῦ δίδονται διὰ τῆς πίστεως ἔχουν ἀνεξερεύνητον τὴν γυνῶσίν των. Οἱ μαθηταὶ λοιπὸν ὅταν ἤκουσαν· «νὰ βαπτίζετε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»² δὲν ἐξήτασαν διατί ἀναφέρεται δεύτερος ὁ Υἱὸς καὶ τρίτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἢ διατί ὀλόκληρος ἡ Τριάς, ἀλλὰ ὅπως ἤκουσαν, ἔτσι ἐπίστευσαν, καὶ δὲν ἠρώτησαν ὅπως σεῖς· εἶναι λοιπὸν Υἱὸς τὸν ἅγιον Πνεῦμα; Οὔτε, ἐπειδὴ ἀνέφερεν ὁ Κύριος τὸ ἅγιον Πνεῦμα μετὰ τὸν Υἱόν, ἠρώτησαν· λοιπὸν εἶναι πάππος ὁ Πατήρ; Διότι δὲν ἤκουσαν· βαπτίζετε αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα πάππου, ἀλλ' εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ σκεπτόμενοι ὀρθῶς αὐτὴν τὴν πίστιν ἐκήρυξαν παντοῦ. Διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κηρύξουν ἀλλοιῶς παρὰ ὅπως εἶπεν ὁ Σωτὴρ, ὁ ὁποῖος τὸν ἑαυτὸν του μὲν ὠνόμασεν Υἱὸν ἐκεῖνο δὲ Πνεῦμα ἅγιον· οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ ἐναλλάξωμεν τὴν σειρὰν των, ἀλλὰ νὰ μένουν ὅπως ἔχουν λεχθῆ, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς. Ὅπως δηλαδὴ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ὀνομάσῃ κανεὶς αὐτὸν διαφοροτρόπως, ἀλλὰ μόνον ὅτι εἶναι Πατήρ, ἔτσι λοιπὸν εἶναι ἀσεβὲς καὶ νὰ

Πνεῦμα, ἢ τὸ Πνεῦμα Υἱός. Διὰ τοῦτο Σαβέλλιος ἀλλότριος τῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη, τολμήσας εἰπεῖν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ Υἱός, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα. Ἄρ' οὖν ἔτι μετὰ ταῦτα τολμήσει τις ἀκούων Υἱὸν καὶ Πνεῦμα εἰπεῖν· Πάππος οὖν
 5 ὁ Πατήρ, ἢ Υἱὸς οὖν τὸ Πνεῦμα; Ναὶ τολμήσουσιν Εὐνόμιοι, καὶ Εὐδόξιοι, καὶ Εὐσέβιοι. Ἄπαξ γὰρ ὑποκρινόμενοι τὴν Ἀρειανὴν αἵρεσιν, οὐ μὴ παύσουσι τὴν ἐαυτῶν γλῶσσαν ἀπὸ ἀσεβείας. Τίς γὰρ αὐτοῖς παρέδωκε ταῦτα; Τίς ὁ διδάξας; Ἄλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν θείων Γραφῶν· ἐκ δὲ τοῦ περισσεύματος τῆς καρ-
 10 δίας αὐτῶν ἐξῆλθεν ἡ τοιαύτη παραφροσύνη.

6. Εἰ γάρ, ἐπεὶ μὴ κτίσμα ἐστὶ τὸ Πνεῦμα (τοῦτο γὰρ ἐδείχθη), ἐρωτᾶτε, Υἱὸς οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; ὦρα, μαθόντας ὑμᾶς, ὅτι μὴ κτίσμα ἐστὶν ὁ Υἱός (διὰ τούτου γὰρ τὰ γενητὰ ἐκτίσθη), ἐρωτᾶν, Πατήρ οὖν ἐστὶν ὁ Υἱός; Ἡ καὶ οὕτως· Τὸ Πνεῦ-
 15 μα οὖν ἐστὶν ὁ Υἱός, καὶ ὁ Υἱός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Τοιαῦτα δὲ λογιζόμενοι, ἔξω μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος ἔσονται, ἄθεοι δὲ κριθήσονται, ἀλλάσσοντες τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μεταφέροντές τε αὐτό, ὡς θέλουσιν, ἐν ὁμοιώματι γενέσεως ἀνθρωπίνης, ἔκγονα καὶ πάπ-
 20 πους ὀνομάζοντες, καὶ τὴν Ἑλλήνων θεογονίαν ἐαυτοῖς ἀναπλασσομένοι. Οὐκ ἔστι δὲ αὕτη τῆς Ἐκκλησίας ἡ πίστις, ἀλλ' ὡς εἶπεν ὁ Σωτήρ, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· Πατέ-

1. Ἐννοεῖ τοὺς ὀπαδοὺς τούτων οἱ ὅποιοι ἦσαν ἀρειανοί. Ὁ Εὐνόμιος ἦτο ἀρειανὸς ἐπίσκοπος τῆς Κυζικίου (Δάκονα Καππαδοκίας). Ἔνεκα τῶν ἀρειανικῶν του φρονημάτων ἐξεδιώχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς του. Τὸ 383 ὑπέβαλε ἔκθεσιν πίστεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Θεοδοσίον, ἡ ὁποία δὲν ἐκρίθη ἱκανοποιητικὴ καὶ ἤχθη οὗτος εἰς ἐξορίαν. Ὁ Εὐδόξιος ἦτο ἐπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως (360 - 370) καὶ προηγουμένως Γερμανικείας τῆς Συρίας (357) καὶ Ἀντιοχείας (358) ἐκ τῶν σπουδαιωτέρων ἡγετῶν τοῦ ἀρειανισμοῦ κατὰ τὸν 8' αἰῶνα. Ὁ Εὐσέβιος ἐγεννήθη περὶ τὸ 265 ἐν Παλαι-

ἔρωτᾷ κανεῖς, ἂν εἶναι ὁ Υἱὸς Πνεῦμα ἢ ἂν εἶναι τὸ Πνεῦμα Υἱός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σαβέλλιος ἐθεωρήθη ἀποκεκομμένος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ ἐτόλμησε νὰ εἰπῇ διὰ τὸν Πατέρα τὸ ὄνομα Υἱός, καὶ ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός. Θὰ τολμήσῃ λοιπὸν κανεῖς μετὰ ἀπὸ αὐτὰ ὅταν ἀκούῃ τὸ ὄνομα Υἱός νὰ λέγῃ ὅτι εἶναι Πνεῦμα· ἢ ὅτι εἶναι πάππος ὁ Πατὴρ ἢ Υἱός τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Βεβαίως θὰ τολμήσουν οἱ Εὐνόμοιοι καὶ οἱ Εὐδόξιοι καὶ οἱ Εὐσέβιοι ¹. Διότι ἐφ' ὅσον εἶναι οἱ ἐξηγηταὶ τοῦ Ἀρειανισμοῦ, δὲν θὰ παύσῃ ἡ γλῶσσα των νὰ λέγῃ ἀσεβείας. Διότι ποῖος μετέδωσε αὐτὰ εἰς αὐτούς; Ποῖος τοὺς τὰ ἐδίδαξε; Κανεῖς βέβαια δὲν τοὺς τὰ ἐδίδαξε ἀπὸ τὰς θείας Γραφάς, ἀλλὰ ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας των προῆλθεν ἡ μανία των αὐτῆ.

6. Ἄν λοιπὸν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα (διότι ἀπεδείχθη τοῦτο) ἐρωτᾶτε, εἶναι λοιπὸν Υἱός τὸ Πνεῦμα; Καίρως εἶναι ἀφοῦ μάθετε σεῖς ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα ὁ Υἱός (διότι δι' αὐτοῦ ἐδημιουργήθησαν τὰ κτίσματα), νὰ ἐρωτᾶτε, εἶναι λοιπὸν Πατὴρ ὁ Υἱός; Ἡ καὶ ἔτσι· μήπως λοιπὸν τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ Υἱός καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Ὅσοι σκέπτονται ὁμῶς τοιαῦτα, θὰ εἶναι ἔξω τῆς ἁγίας Τριάδος, θὰ θεωρηθοῦν δὲ ἄθεοι διότι ἀλλάσσουν τὸ ὄνομα τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταβάλλοντες αὐτὸ ὅπως θέλουν, ὡς νὰ πρόκειται δι' ἓν εἶδος ἀνθρωπίνου δημιουργήματος, ἀποκαλοῦντες αὐτὰ ἐγγόνους καὶ πάππους καὶ ἀναπλάσσοντες μεταξύ των τὴν θεογονίαν τῶν εἰδωλολατρῶν. Δὲν εἶναι ὁμῶς αὐτῆ ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ὅπως εἶπεν ὁ Σωτὴρ, ἡ πίστις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι πίστις εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· εἰς Πατέρα ὁ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ

στίνῃ, ἴσως ἐν Καισαρείᾳ, καὶ ἀπέθανεν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν περὶ τὸ 340, χρηματίας ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐπίσκοπος αὐτῆς. Τὸ 325 ἀφωρίσθη ὑπὸ τῆς Συνόδου τῆς Ἀντιοχείας, διότι ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὴν κατὰ τοῦ Ἀρείου διατυπωθεῖσαν ὁμολογίαν πίστεως. Εἰς τὴν Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴν Σύνοδον (325) ὑπεστήριζε σύμβολον προσπαθοῦν νὰ συμβιβάσῃ τὴν ὀρθόδοξον καὶ ἀρειανικὴν σκέψιν.

ρα μέντοι, οὐ δυνάμενον λέγεσθαι πάππον, καὶ Υἱὸν οὐ δυνάμε-
 νον λέγεσθαι Πατέρα, καὶ Πνεῦμα ἅγιον οὐκ ἄλλως ἢ οὕτως ὀ-
 νομαζόμενον. Ἐπὶ ταύτης τῆς πίστεως οὐκ ἔστιν ἐναλλάξ εἰ-
 πεῖν· ἀλλ' αἰεὶ ὁ Πατὴρ Πατὴρ ἐστι, καὶ ὁ Υἱὸς αἰεὶ Υἱός, καὶ τὸ
 5 Πνεῦμα τὸ ἅγιον αἰεὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστι καὶ λέγεται. Ἐπὶ μὲν
 γὰρ τῶν ἀνθρωπίνων, οὐκ ἔστιν οὕτως, κἂν οἱ Ἀρειανοὶ τοιαῦ-
 τα φαντάζονται. Ὡς γὰρ γέγραπται, «Οὐχ ὡς ἄνθρωπος ὁ
 Θεός», οὕτως ἂν τις εἴποι, οὐχ ὡς ὁ Θεὸς οἱ ἄνθρωποι. Ἐπὶ γὰρ
 τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἔστιν ὁ πατὴρ αἰεὶ πατὴρ, οὐδὲ ὁ υἱὸς αἰεὶ
 10 υἱός. Ὁ γὰρ αὐτὸς πατὴρ μὲν υἱοῦ γίνεται, αὐτὸς δὲ ἑτέρου γέ-
 γονεν υἱός, καὶ ὁ υἱὸς πατρὸς ὧν υἱός, ἄλλου γίνεται πατὴρ. Ἀ-
 βραάμ γοῦν υἱὸς ὧν τοῦ Ναχώρ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰσαάκ· καὶ
 Ἰσαάκ δὲ υἱὸς ὧν τοῦ Ἀβραάμ, πατὴρ γέγονε τοῦ Ἰακώβ. Ἐ-
 καστος γὰρ, μέρος ὧν τοῦ γονέως, γεννᾶται μὲν υἱός, γίνεται δὲ
 15 καὶ αὐτὸς ἑτέρου πατὴρ. Ἐπὶ δὲ τῆς θεότητος οὐχ οὕτως, ἐπεὶ
 μὴ ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός. Ὁ γοῦν Πατὴρ οὐκ ἐκ Πατρὸς ἐστι
 διὸ οὐδὲ γεννᾷ τὸν γενησόμενον ἑτέρου Πατέρα· οὐδὲ ὁ Υἱὸς μέ-
 ρος ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, διὸ οὐδὲ γέννημά ἐστιν εἰς τὸ γεννᾶν Υἱόν.
 Ὅθεν ἐπὶ τῆς θεότητος μόνης ὁ Πατὴρ κυρίως καὶ μόνος Πατὴρ
 20 ὧν, ἔστι καὶ ἦν καὶ αἰεὶ ἐστι. Καὶ ὁ Υἱὸς κυρίως, καὶ μόνος Υἱός
 ἐστι. Καὶ ἐπὶ τούτων ἔστηκε τό, ὁ Πατὴρ αἰεὶ Πατὴρ, καὶ τό,
 Υἱὸς αἰεὶ Υἱός, εἶναι τε καὶ λέγεσθαι· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον
 αἰεὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐστὶ· καὶ τοῦτο τοῦ Θεοῦ εἶναι, καὶ παρὰ τοῦ
 Πατρὸς δι' υἱοῦ δίδοσθαι πεπιστεύκαμεν. Οὕτω γὰρ ἡ ἁγία Τριάς
 25 ἀναλλοίωτος διαμένει, ἐν μιᾷ θεότητι γινωσκομένη. Οὐκοῦν ὁ
 ἐρωτῶν, Υἱὸς οὖν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα; ὡς δυναμένου τοῦ ὀνόματος
 ἀλλάσσεσθαι, φαντάζεται, καὶ μανίαν ἑαυτῷ περιποιεῖται. Καὶ
 ὁ ἐρωτῶν δέ, πάππος οὖν ἐστὶ ὁ Πατὴρ, ἐπινοῶν ὄνομα τῷ Πα-

1. Ἄριθ. 23, 19.

λέγεται πάππος, καὶ εἰς Υἱὸν ὁ ὁποῖος δὲν δύναται νὰ λέγεται Πατήρ, καὶ εἰς Πνεῦμα ἅγιον, τὸ ὁποῖον δὲν ὀνομάζεται διαφοροτρόπως παρὰ μόνον ἔτσι· καὶ βεβαίως πάντοτε ὁ Πατήρ εἶναι Πατήρ, καὶ πάντοτε ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα πάντοτε εἶναι καὶ λέγεται ἅγιον Πνεῦμα. Εἰς μὲν τὰ ἀνθρώπινα δὲν συμβαίνει ἔτσι, καὶ ἂν ἀκόμη οἱ Ἄρειανοὶ φαντάζονται τέτοια. Διότι ὅπως ἔχει γραφή· «ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὅπως ὁ ἀνθρώπος»¹ ἔτσι δύναται νὰ εἴπη κανεὶς δὲν εἶναι οἱ ἀνθρώποι ὅπως ὁ Θεός. Εἰς τοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι πάντοτε ὁ πατήρ πατήρ, οὔτε ὁ υἱὸς εἶναι πάντοτε υἱός. Διότι ὁ ἴδιος μὲν γίνεται πατήρ υἱοῦ, αὐτὸς δὲ ὑπῆρξεν υἱὸς ἄλλου, καὶ ὁ υἱὸς πάλιν, ὢν υἱός, γίνεται πατήρ ἄλλου. Ὁ Ἄβραάμ ὁ ὁποῖος ἦτο υἱὸς τοῦ Ναχώρ ἔγινε πατήρ τοῦ Ἰσαάκ· καὶ ὁ Ἰσαάκ δὲ πού ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄβραάμ ἔγινε πατήρ τοῦ Ἰακώβ. Διότι κάθε ἓνας εἶναι μέρος τοῦ γονέως καὶ γεννᾶται μὲν ὡς υἱός, γίνεται δὲ καὶ αὐτὸς πατήρ ἄλλου. Εἰς τὴν θεότητα ὁμως δὲν συμβαίνει ἔτσι, διότι δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ὅπως ὁ ἀνθρώπος. Ὁ Πατήρ λοιπὸν δὲν προέρχεται ἀπὸ ἄλλον Πατέρα, διὰ τοῦτο οὔτε γεννᾷ ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ γίνῃ Πατήρ ἄλλου· οὔτε ὁ Υἱὸς εἶναι μέρος τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο δὲν εἶναι γέννημα, ὥστε νὰ γεννᾷ Υἱόν. Ὅθεν μόνον ἐπὶ τῆς θεότητος ὁ Πατήρ εἶναι κυρίως καὶ μόνος Πατήρ, ὑπάρχει καὶ ὑπῆρχε καὶ θὰ ὑπάρχη πάντοτε. Καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι κυρίως καὶ μόνος Υἱός. Καὶ ἐπ' αὐτῶν ἀρμόζει τὸ λεχθὲν ὅτι εἶναι καὶ λέγεται ὁ Πατήρ πάντοτε Πατήρ, καὶ ὁ Υἱὸς πάντοτε Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα εἶναι πάντοτε ἅγιον Πνεῦμα· καὶ αὐτὸ εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔχομεν πιστεύσει ὅτι δίδεται παρὰ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἔτσι δηλαδὴ παραμένει ἡ ἁγία Τριάς ἀναλλοίωτος γνωριζομένη ἐν μιᾷ θεότητι Ἐκεῖνος λοιπὸν πού ἐρωτᾷ εἶναι Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ νομίζει ὅτι ἡμπορεῖ νὰ ἐναλλάσσεται τὸ ὄνομα, προσάπτει εἰς τὸν ἑαυτὸν του τρέλλαν. Καὶ ἐκεῖνος πού ἐρωτᾷ, εἶναι λοιπὸν πάππος ὁ Πατήρ, ἐπινοῶν ἄλλο ὄνομα διὰ τὸν Πατέρα, πλανᾶται ὡς πρὸς τὴν σκέψιν. Τὸ νὰ ἀπαντήσωμεν λοιπὸν ἐπὶ πλέον εἰς

τρί, πλανᾶται τῇ καρδίᾳ. Ἀποκρίνασθαι μὲν οὖν ἔτι πρὸς τὴν ἀναίδειαν τῶν αἵρετικῶν οὐκ ἀσφαλές· μάχεσθαι γὰρ ἐστὶ τῇ ἀποστολικῇ παραινέσει· συμβουλεύειν δὲ μᾶλλον, ὡς παρήγγειλεν αὐτός, καλόν.

5 7. Ἀρκεῖ ταῦτα πρὸς ἔλεγχον τῆς μωρολογίας ὑμῶν. Μηκέτι παίζετε εἰς τὴν θεότητα. Παιζόντων γὰρ ἴδιον ἐρωτᾶν τὰ μὴ γεγραμμένα καὶ λέγειν· Οὐκοῦν Υἱός ἐστὶ τὸ Πνεῦμα καὶ πάππος ὁ Πατήρ; Οὕτω γελῶσιν ὁ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ὁ ἐν τῇ Σκυθοπόλει. Ἀρκεῖ πιστεύειν ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἔστι κτίσμα τὸ
10 Πνεῦμα, ἀλλὰ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, καὶ ἐν αὐτῷ Τριάς, Πατήρ, καὶ Υἱός, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ οὔτε τὸ Πατήρ ὄνομα ἐπὶ Υἱοῦ ὀνομάζειν χρή, οὔτε τὸ Πνεῦμα λέγειν ἕξεστιν αὐτὸ εἶναι τὸν Υἱόν, οὔτε τὸν Υἱὸν αὐτὸ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' οὕτως ἐστίν, ὡς εἴρηται, καὶ μία ἡ ἐν ταύτῃ τῇ Τριάδι θεότης ἐστί,
15 καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμά ἐστίν, ἐν αὐτῇ διδόμενον, καὶ ἡ τελείωσις μία, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. Περὶ δὲ οὗ γράφων ἐδήλωσας εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, συγ-
20 γίνωσκε, ἀγαπητέ, συνείδησιν ἔχων ἀγαθὴν. Δέδια γὰρ κἂν ὅλως προσελθεῖν αὐτῷ· μὴ καί, δύνας εἰς αὐτὸ τῷ λογισμῷ, καὶ ἀρξάμενος ἐρευνᾶν, ἀτονήσω τὴν ἐν αὐτῷ βαθεῖαν διάνοιαν ἐλκῦσαι. Σιωπῆσαι γοῦν περὶ τούτου τέλειον ἐβουλόμην, καὶ μόνον ἀρκεσθῆναι τούτοις τοῖς ἔμπροσθεν γράμμασι. Στοχαζόμενος
25 δὲ μὴ ἄρα καὶ δεύτερον περὶ τούτου γράψαι φιλονεικήσης, ἐβιασάμην ἐμαντόν, ἣν ἔχω μαθόν, περὶ αὐτοῦ μετρίαν διάνοιαν γράψαι· θαρρῶν, ὡς, τυχόντας μὲν ἡμᾶς τοῦ σκοποῦ, ἀποδέξῃ διὰ

τὴν ἀναίδειαν τῶν αἰρετικῶν εἶναι ἀνώφελον· διότι τοῦτο εἶναι ἀντίθετον πρὸς τὴν ἀποστολικὴν παραίνεσιν ¹. Εἶναι ὁμως καλλίτερον τὸ νὰ συμβουλευώμεν ὅπως παρήγγειλεν αὐτός.

7. Εἶναι ἄρκετὰ αὐτὰ διὰ νὰ ἐλέγξουν τὴν ἀνοησίαν σας. Μὴ παίζετε μὲ τὴν θεότητα. Διότι δεικνύουν ὅτι παίζουν αὐτοὶ ποὺ ἐρωτοῦν δι' αὐτὰ ποὺ δὲν ἔχουν γραφῆ καὶ λέγουν· λοιπὸν εἶναι Υἱὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ πάππος ὁ Πατήρ; Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον περιγελοῦν ὁ ἐν Καισαρείᾳ καὶ ὁ ἐν τῇ Σκυθοπόλει ². Εἶναι ἄρκετὸν νὰ πιστεύετε σεῖς, ὅτι δὲν εἶναι κτίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀλλὰ ὅτι εἶναι Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι μὲ αὐτὸ συμπληροῦται ἡ Τριάς, ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ οὔτε τὸ ὄνομα Πατήρ ἐπιτρέπεται νὰ τὸ λέγωμεν διὰ τὸν Υἱόν, οὔτε ἐπιτρέπεται νὰ λέγωμεν ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι ὁ ὁ Υἱός, οὔτε ὅτι ὁ Υἱός εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἀλλὰ ἔτσι εἶναι, ὅπως ἔχει λεχθῆ, καὶ εἶναι μία ἢ εἰς τὴν Τριάδα θεότης, καὶ μία πίστις, καὶ ἐν βάπτισμα ὑπάρχει, τὸ ὅποιον δίδεται δι' αὐτῆς, καὶ μία ἢ τελείωσις, διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου εἰς τὸν Πατέρα σὺν ἀγίῳ Πνεύματι ἀνήκει ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

8. Τὸ εὐαγγελικὸν δὲ ρητόν, τὸ ὅποιον ὑπέμνησες γράφων εἰς ἡμᾶς, νὰ τὸ ἐρμηνεύσης ὅπως καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητέ, ἔχων ἀγαθὴν συνείδησιν. Διότι φοβοῦμαι καὶ νὰ πλησιάσω εἰς αὐτὸ μήπως καί, βυθίζων εἰς αὐτὸ τὴν σκέψιν μου καὶ ἀρχίζων νὰ ἐρευνῶ, δὲν δυνηθῶ νὰ ἀνασύρω τὴν εἰς αὐτὸ ὑπάρχουσαν βαθυστόχαστον ἔννοιαν. Ἐσκεπτόμην λοιπὸν ὅτι εἶναι προτιμότερον νὰ μὴ ὁμιλήσω περὶ αὐτοῦ, καὶ νὰ ἀρκεσθῶ μόνον εἰς αὐτὰ τὰ προηγούμενα γράμματα. Συλλογιζόμενος ὁμως μήπως δυσανασχετήσης, ἐπειδὴ διὰ δευτέραν φοράν θὰ ἔγραφα περὶ τούτου, ἐπίεσα τὸν ἑαυτόν μου, ἐξ ὧν γυνορίζω, νὰ γράψω

2. Ἐννοεῖ τὸν Εὐσέβιον Καισαρείας καὶ τὸν ἄρειανὸν ἐπίσκοπον τῆς Σκυθοπόλεως Πατρόφιλον.

τὸν διδάξαντα μὴ τυχόντας δέ, οὐ μέμψη, γινώσκων τὴν ἡμετέραν προθυμίαν τε καὶ ἀσθένειαν.

Τὸ μὲν οὖν ῥητόν ἐστιν, ὅτε, τοσοῦτων σημείων γινομένων ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οἱ μὲν Φαρισαῖοι ἔλεγον· «Οὗτος οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια εἰ μὴ ἐν Βεελζεβούλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ὁ δὲ Κύριος, εἰδὼς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς· Πᾶσα βασιλεία μερισθεῖσα καθ' ἑαυτὴν ἐρημοῦται». Καὶ εἰρηκώς· «Εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»· λοιπὸν ἐπιφέρει· «Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, πᾶσα ἁμαρτία καὶ βλασφημία ἀφεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία οὐκ ἀφεθήσεται· καὶ ὁς ἂν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· ὁ δ' ἂν εἴπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθήσεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι». Σὺ δὲ ἐξήτεις, τί δήποτε ἡ μὲν εἰς τὸν Υἱὸν βλασφημία ἀφίεται, ἡ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἔχει ἄφεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι;

9. Παλαιοὶ μὲν οὖν ἄνδρες, Ὁριγένης ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος, καὶ Θεόγνωστος ὁ θαυμάσιος καὶ σπονδαῖος (τούτων γὰρ τοῖς περὶ τούτων συνταγματίοις ἐνέτυχον, ὅτε τὴν ἐπιστολὴν ἔγραψας), ἀμφοτέρω γὰρ περὶ τούτου γράφουσι, ταύτην εἶναι τὴν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημίαν λέγοντες, ὅταν οἱ

1. Ματθ. 12,24 - 25.

2. Ματθ. 12, 28.

περὶ αὐτοῦ ὀλίγας σκέψεις, ἐλπίζων ὅτι, ἂν μὲν ἐπιτύχω τοῦ σκοποῦ μου, θὰ τὰ ἀποδεχθῆς χάριν αὐτοῦ ποῦ τὰ ἐδίδαξε· ἂν ὅμως πάλιν δὲν ἐπιτύχω τοῦ σκοποῦ μου, δὲν θὰ μὲ κατηγορήσης, γνωρίζων τὴν ἰδικὴν μου προθυμίαν καὶ ἀδυναμίαν.

Τὸ ρητὸν λοιπὸν εἶναι τὸ ἐξῆς. Ἐνῶ ἐγίνοντο τόσα θαύματα, οἱ Φαρισαῖοι ἔλεγον· «αὐτὸς δὲν βγάζει τὰ δαιμόνια μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Βεελζεβούλ, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρχηγὸς τῶν δαιμονίων· γνωρίζων δὲ ὁ Ἰησοῦς τὰς σκέψεις των εἶπε πρὸς αὐτούς· κάθε βασιλεία ποῦ χωρίζεται εἰς ἀντιθέτους καὶ ἐχθρικός μεταξὺ των μερίδας καταστρέφεται καὶ ἐρημώνεται»¹. Ἄφοῦ «ἂν δὲ ἐγὼ μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ βγάζω τὰ δαιμόνια, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἦλθε πρὸς σᾶς καὶ εἶναι μεταξὺ σας ὁ μέλλων νὰ ἰδρῦσῃ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς»² ἐν συνεχείᾳ συμπεραίνει λέγων τὸ ρητὸν· «διὰ τοῦτο σᾶς λέγω, κάθε ἀμαρτία καὶ βλασφημία ἢ συκοφαντία εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· ἀλλὰ ἢ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ βλασφημία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ ὁποῖος εἶπη λόγον ἀσεβῆ καὶ βλάσφημον ἐναντίον ἐμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶμαι ὁ ἐνανθρωπήσας μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, εἶναι δυνατὸν νὰ τύχη συγχωρήσεως· ἀλλ’ ὁποῖος εἶπη λόγον ἀσεβῆ καὶ βλάσφημον κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχη συγχωρήσεως, οὔτε εἰς τὸν παρόντα οὔτε εἰς τὸν μέλλοντα κόσμον»³. Σὺ δὲ ἐζήτηεις νὰ ἐρευνήσης, διατί ἢ μὲν βλασφημία εἰς τὸν Υἱὸν συγχωρεῖται, ἢ δὲ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν συγχωρεῖται οὔτε εἰς τὸν παρόντα οὔτε εἰς τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

9. Παλαιαὶ ἄνδρες, ὅπως ὁ Ὠριγένης ὁ πολυμαθὴς καὶ φιλόπονος καὶ ὁ Θεόγνωστος ὁ θαυμάσιος καὶ σπουδαῖος — διότι ἐμελέτησα τὰ συγγράμματά των περὶ τῶν ἀνωτέρω, ὅταν ἔγραψες τὴν ἐπιστολὴν — καὶ οἱ δύο γράφουν περὶ αὐτοῦ καὶ λέγουν ὅτι αὐτὴ εἶναι ἢ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα βλασφημία, ὅταν

3. Ματθ. 12,31 - 32.

καταξιωθέντες ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παλινδρομήσωσιν εἰς τὸ ἁμαρτάνειν. Διὰ τοῦτο γὰρ μηδὲ ἄφεισιν αὐτοὺς λήψεσθαι φασί· καθὰ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγει· «Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἅπαξ φωτισθέντας, γε-
5 σαμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γενηθέντας Πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσαμένους Θεοῦ ὄμμα, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαινίζειν εἰς μετάνοιαν». Ταῦτα δὲ κοινῇ μὲν λέγουσι, καὶ ἰδίαν δὲ ἕκαστος προστίθησι διάνοιαν.

10 10. Ὁ μὲν γὰρ Ὁριγένης καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κατὰ τῶν τοιούτων κρίσεως οὕτω λέγει· «Ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ εἰς πάντα διήκει καὶ πάντα συνέχει, ἄψυχά τε καὶ ἔμψυχα, λογικά τε καὶ ἄλογα· τοῦ δὲ Υἱοῦ ἢ δύναμις εἰς τὰ λογικὰ μόνα διατείνει, ἐν οἷς εἰσι κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες, οἱ μηδέπω πιστεύσαντες·
15 τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς μόνους ἐστὶ τοὺς μεταλαβόντας αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος δόσει. Ὅταν τοίνυν κατηχούμενοι καὶ Ἕλληνες ἁμαρτάνωσιν, εἰς μὲν τὸν Υἱὸν ἁμαρτάνουσιν ἐπεὶ ἐν αὐτοῖς ἐστὶν ὡσπερ εἶρηται· δύνανται δὲ ὁμῶς λαμβάνειν ἄφεισιν, ὅταν καταξιωθῶσι δωρεᾶς τῆς παλιγγενεσίας. Ὅταν δὲ
20 οἱ βαπτισθέντες ἁμαρτάνωσι, τὴν τοιαύτην παρανομίαν εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον φθάνειν φησὶν· ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ γενόμενος ἥμαρτε· καὶ διὰ τοῦτο ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν κατ' αὐτοῦ τιμωρίαν».

11. Ὁ δὲ Θεόγνωστος καὶ αὐτὸς προστιθείς φησι ταῦτα· «Ὁ πρῶτον παραβεβηκῶς ὄρον καὶ δευτέρον ἐλάττονος ἂν ἀ-
25 ξιοῖτο τιμωρίας· ὁ δὲ καὶ τὸν τρίτον ὑπεριδὼν οὐκέτι ἂν συγγνώ-

δηλαδή εκείνοι οἱ ὅποιοι ἠξιώθησαν τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπανέλθουν πάλιν εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν λέγουν ὅτι δὲν θὰ συγχωρηθοῦν οἱ τοιοῦτοι· ὅπως λέγει καὶ ὁ Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολήν· «διότι ἐκείνους ποὺ ἄπαξ διὰ παντὸς ἔλαβον τὸν φωτισμόν, τὸν ὅποιον ὁ Χριστός, τὸ φῶς τοῦ κόσμου, παρέχει, καὶ ἐδοκίμασαν τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν ὁποίαν ἔλαβον δωρεάν ἀπὸ τὴν χάριν τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ καὶ ἔγιναν μέτοχοι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐδοκίμασαν διὰ προσωπικῆς ἐσωτερικῆς πείρας πόσον εὐχάριστος εἶναι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔμαθαν τί εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῆ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ὅτι δηλαδή κατ' αὐτὴν δὲν ἔχει τέλος οὔτε ἡ τιμωρία τῶν ἀδίκων οὔτε ἡ μακαριότης τῶν δικαίων, καὶ παρὰ ταῦτα ἐξέπεσαν, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀνακαινίζῃ τις πάλιν αὐτοὺς εἰς μετάνοιαν»¹. Αὐτὰ δὲ τὰ λέγουν μὲν ἀμφοτέρωι κάθε ἓνας ὅμως προσθέτει καὶ τὴν ἰδικὴν του σκέψιν.

10. Καὶ ὁ μὲν Ὁριγένης τὴν αἰτίαν τῆς καταδίκης αὐτῶν τὴν ἐξηγεῖ ὡς ἐξῆς: «Ὁ μὲν Θεὸς καὶ Πατὴρ εἰς ὅλα ἐκτείνεται, καὶ ὅλα περιλαμβάνει, καὶ τὰ ἄψυχα καὶ τὰ ἔμψυχα, καὶ τὰ λογικὰ καὶ τὰ μὴ λογικὰ· ἡ δὲ δύναμις τοῦ Υἱοῦ φθάνει εἰς μόνα τὰ λογικὰ ὄντα μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ εἰδωλόατραι, αὐτοὶ ποὺ δὲν ἐπίστευσαν ποτέ· τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ὑπάρχει εἰς μόνους ἐκείνους ποὺ μετέχουν αὐτοῦ διὰ τοῦ βαπτίσματος. Ὄταν λοιπὸν ἁμαρτάνουν οἱ κατηχούμενοι καὶ οἱ εἰδωλόατραι, ἁμαρτάνουν εἰς τὸν Υἱόν, διότι ὑπάρχει εἰς αὐτούς, ὅπως ἔχει λεχθῆ· ἡμποροῦν ὅμως νὰ συγχωρηθοῦν, ὅταν ἀξιωθοῦν τῆς δωρεᾶς τῆς ἀναγεννήσεως. Ὄταν ὅμως ἁμαρτάνουν οἱ βαπτισθέντες, ἡ παρανομία των αὐτὴ λέγει ὅτι ἀναφέρεται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπειδὴ ἡμάρτησεν ὁ βεβαπτισμένος ὡς ἔχων τοῦτο, καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀσυγχώρητος ἡ κατ' αὐτοῦ τιμωρία».

11. Ὁ δὲ Θεόγνωστος συμπληρώνων καὶ αὐτὸς λέγει τὰ ἐξῆς: «Αὐτὸς ποὺ παραβαίνει τὸν πρῶτον καὶ τὸν δεῦτερον ὄρον θὰ τύχῃ μικροτέρας τιμωρίας· ἐκεῖνος ὅμως ποὺ παραβλέ-

μης τυγχάνοι. Πρῶτον δὲ ὄρον καὶ δευτέρον φησι τὴν περὶ Πα-
 τρὸς καὶ Υἱοῦ κατήχησιν· τὸν δὲ τρίτον τὸν ἐπὶ τῇ τελειώσει καὶ
 τῇ τοῦ Πνεύματος μετοχῇ παραδιδόμενον Λόγον· καὶ τοῦτο βε-
 βαιῶσαι θέλων, ἐπάγει τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημένον τοῖς
 5 μαθηταῖς· Ἔτι πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐπω δύνασθε χω-
 ρεῖν. Ὄταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διδάξει ὑμᾶς». Εἰτά φησιν·
 «Ὡσπερ τοῖς μηδέπω χωρεῖν δυναμένοις τὰ τέλεια διαλέγεται
 ὁ Σωτήρ, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ σμικρότητι· τοῖς δὲ τελει-
 ουμένοις συγγίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐ δῆπον τις ἐκ
 10 τούτων ἂν φαίη τὴν τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερβάλλειν
 τῆς τοῦ Υἱοῦ διδαχῆς· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς συγκαταβαίνει τοῖς
 ἀτελέσι, τὸ δὲ Πνεῦμα σφραγίς ἐστι τῶν τελειουμένων· οὕτως
 οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἄφικτός ἐστι
 καὶ ἀσύγγνωστος ἢ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία· ἀλλ' ὅτι ἐπὶ μὲν
 15 τοῖς ἀτελέσιν ἐστὶ συγγνώμη· ἐπὶ δὲ τοῖς γευσαμένοις τῆς οὐ-
 ρανίου δωρεᾶς καὶ τελειωθεῖσιν οὐδεμία ἐπιλείπεται συγγνώμης
 ἀπολογία καὶ παραίτησις». Ἐκεῖνοι μὲν οὖν ταῦτα.

12. Ἐγὼ δὲ ἀφ' ὧν ἔμαθον, νομίζω τὴν ἑκατέρου διάνοιαν
 μετρίας τινὸς δοκιμασίας ἐπιδεισθαι καὶ κατανοήσεως· μὴ ἄρα
 20 κεκρυμμένος ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένοις βαθύ-
 τερος νοῦς. Δῆλον γάρ, ὡς, ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ ὧν, ἐν τούτοις
 ἐστίν, ἐν οἷς καὶ ὁ Πατήρ ἐστι, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐκ ἄπεστιν. Ἄ-
 διαίρετος γάρ ἐστιν ἡ ἁγία καὶ μακαρία, καὶ τελεία Τριάς. Ἐτι
 δ' οὖν εἰ πάντα διὰ Υἱοῦ γέγονε, καὶ ἐν αὐτῷ τὰ πάντα συνέστη-
 25 κε, πῶς ἂν ἐκτὸς εἴη τῶν δι' αὐτοῦ γενομένων; Μὴ ὄντων δὲ
 ἐκείνων αὐτοῦ μακρὰν, ἐν πᾶσιν ἂν καὶ αὐτὸς εἰκότως εἴη· ὡς
 ἐξ ἀνάγκης τὸν εἰς τὸν Υἱὸν ἁμαρτάνοντα καὶ βλασφημοῦντα ἄ-

πει καὶ τὸν τρίτον, δὲν θὰ συγχωρηθῆ. Πρῶτον δὲ ὄρον καὶ δεῦτερον λέγει τὴν περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατήχησιν· τρίτον δὲ τόν, κατὰ τὸ βάπτισμα διὰ τῆς μετοχῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδόμενον Λόγον. Καὶ θέλων νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τοῦτο προσθέτει ἐκεῖνο ποῦ ἐλέχθη εἰς τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τὸν Σωτῆ-
τα ἔχω πολλὰ ἀκόμη νὰ σᾶς εἴπω, ἀλλὰ λόγῳ τῆς ἀνθρωπί-
νης ἀτελείας σας δὲν ἤμπορεῖτε τώρα νὰ ἐννοήσετε καὶ συγκρα-
τήσετε αὐτὰ εἰς τὸν νοῦν σας ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα θὰ
σᾶς διδάξῃ ὅλην τὴν ἀλήθειαν»¹. ἔπειτα λέγει· «ὅπως ἀκριβῶς
εἰς ἐκείνους ποῦ δὲν ἤμποροῦν νὰ ἀντιληφθοῦν τὰ τέλεια συνο-
μιλεῖ ὁ Σωτῆρ γινόμενος συγκαταβατικός λόγῳ τῆς σμικρότη-
τός των, ἔτσι καὶ τοὺς τελειότερους συναναστρέφεται τὸ ἅγιον
Πνεῦμα, καὶ βεβαίως κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν θὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι
ἡ διδασκαλία τοῦ Πνεύματος εἶναι ἀνωτέρα τῆς διδαχῆς τοῦ
Υἱοῦ, ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς εἶναι συγκαταβατικός εἰς τοὺς ἀτελεῖς,
τὸ δὲ Πνεῦμα εἶναι σφραγὶς τῶν τελειουμένων. Ἔτσι λοιπὸν
καὶ ἡ βλασφημία κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἀσυγχώ-
ρητος καὶ ἀνεξάλειπτος ὄχι λόγῳ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Πνεύμα-
τος ἔναντι τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ διότι διὰ μὲν τοὺς ἀτελεῖς ὑπάρχει
συγχώρησις δι' ἐκείνους δὲ ποῦ ἐγεύθησαν τῆς οὐρανοῦ δω-
ρεᾶς καὶ ἐτελειοποιήθησαν δὲν ἀπομένει οὐδεμία ἀπολογία συγ-
γνώμης καὶ παροχῆς χάριτος». Ἐκεῖνοι λοιπὸν αὐτὰ εἶπον.

12. Ἐγὼ δὲ ἐξ ὅσων γνωρίζω, νομίζω ὅτι χρειάζεται ἡ
σκέψις καὶ τῶν δύο ὀλίγην ἐξέτασιν καὶ κατανόησιν, μήπως ὑ-
πάρχει εἰς αὐτὰ ποῦ ἐλέχθησαν ἀπὸ αὐτοὺς κάποια βαθυτέ-
ρα ἔννοια. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι, ὅπως ὁ Υἱός, ὑπάρχων ἐν
τῷ Πατρὶ, ὑπάρχει εἰς ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάρχει καὶ ὁ Πατήρ,
ἔτσι καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι μακρὰν ἀπὸ αὐτοὺς. Διότι
εἶναι ἀδιαίρετος ἡ ἀγία καὶ μακαρία καὶ τέλεια Τριάς. Καὶ ἐπὶ
πλέον, ἀφοῦ ἐδημιουργήθησαν διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκτίσθησαν δι'
αὐτοῦ τὰ πάντα, πῶς θὰ εἶναι ἔξω ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος
ἐδημιούργησεν; Ἀφοῦ δὲν εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνα μακρὰν αὐτοῦ,
εὐλόγως λοιπὸν θὰ εἶναι καὶ αὐτὸς εἰς ὅλα· ὥστε ἐκεῖνος ὁ ὁ-
ποῖος ἀμαρτάνει καὶ βλασφημεῖ εἰς τὸν Υἱὸν κατὰ λογικὴν συνέ-

μαρτάνειν καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸν ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ λουτρὸν εἰ μὲν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα μόνον ἐδίδοτο, εἰκότως ἂν ἐλέγετο τοὺς βαπτιζομένους εἰς τὸ Πνεῦμα μόνον ἁμαρτάνειν· ἐπειδὴ δὲ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα
 5 δίδεται, καὶ οὕτω τελειοῦται τῶν βαπτιζομένων ἕκαστος, ἀνάγκη πάλιν τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα παραβαίνοντας εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα τὴν βλασφημίαν ποιεῖσθαι. Καὶ τοῦτο δὲ δίκαιον ἂν εἴη λογίζεσθαι καὶ νοεῖν. Εἰ μὲν πρὸς λαβόντας τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας, τοὺς Φαρισαίους λέγω, καὶ μετα-
 10 σχόντας αὐτοὺς ἤδη τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διελέγετο ὁ Κύριος, πιθανή τις ἦν ἡ τοιαύτη διάνοια, ὡς παλινδρομήσαντας, καὶ πλημμελήσαντας εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· εἰ δὲ μήτε τὸ λουτρὸν εἰλήφασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα ἐξουθενήσαντες ἦσαν, πῶς ἠτιᾶτο τούτους ὡς βλασφημήσαντας εἰς
 15 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὗ μηδέπω μέτοχοι γεγόνησαν; Καὶ γὰρ οὐ διδάσκων ἀπλῶς ὁ Κύριος ἐλάλει ταῦτα, οὐδὲ ἐπὶ μέλλουσι τὴν τιμωρίαν ἠπειλεῖ· ἀλλ' εὐθύς αἰτιώμενος ἀληθῶς τοὺς Φαρισαίους, ὡς ἤδη γενομένους ὑπευθύνους τῆς τηλικαύτης βλασφημίας, εἶρηκε τοῦτο τὸ ῥητὸν ὁ Κύριος. Τῶν δὲ Φαρισαίων οὕτω
 20 κατηγορουμένων, καὶ πρὶν λαβεῖν αὐτοὺς τὸ βάπτισμα, οὐκ ἂν εἴη τοῦτο ῥητὸν ἐπὶ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν παραβαίνοντας· καὶ μάλιστα ὅτι οὐχ ἀπλῶς ἐπὶ ἁμαρτίαις, ἀλλ' ἐπὶ βλασφημίᾳ αὐτοὺς ἠτιᾶτο. Διαφέρει δέ, ὅτι μὲν ἁμαρτάνων παραβαίνει νόμον· ὁ δὲ βλασφημῶν εἰς αὐτὴν ἀσεβεῖ τὴν θεότητα. Ἐπὶ πολ-
 25 λαῖς δ' οὖν πρότερον πλημμελείαις αἰτιώμενος αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ, ὅτι τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ τῶν γονέων διὰ ἀργύριον παρέβαινον, καὶ τὰ τῶν προφητῶν παρεκρούοντο, καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ ἐποίουν οἶκον ἐμπορίου, ὁμῶς παρήγει καὶ μετανοεῖν αὐ-

1. Ἐννοεῖται τὸ βάπτισμα.

πειαν ἀμαρτάνει καὶ εἰς τὸν Πατέρα καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Καὶ τὸ ἅγιον δὲ λουτρὸν ¹ ἂν μὲν ἐγένετο μόνον εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εὐλόγως θὰ ἐλέγετο ὅτι οἱ βαπτιζόμενοι ἀμαρτάνουν μόνον εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἐπειδὴ ὁμως γίνεται εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ τοιοῦτοτρόπως τελειοποιεῖται κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς βαπτιζομένους, κατ' ἀνάγκην πάλιν ἐκεῖνοι ποὺ ἀμαρτάνουν μετὰ τὸ βάπτισμα, βλασφημοῦν τὴν ἁγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα. Καὶ εἶναι ὀρθὸν νὰ σκέπτεται καὶ νὰ συλλογίζεται κανεὶς τοῦτο. Ἄν οἱ Φαρισαῖοι πρὸς τοὺς ὁποίους συνεζήτει ὁ Κύριος εἶχον ἤδη λάβει τὸ βάπτισμα τῆς ἀναγεννήσεως καὶ μετεῖχον ἤδη τῆς δωρεᾶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, θὰ ἦτο πιθανὴ ἡ τοιαύτη ἔννοια τοῦ ρητοῦ, διότι θὰ ἐφαίνετο ὅτι εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὅτι εἶχον ἀμαρτήσῃ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἀφοῦ ὁμως οὔτε τὸ βάπτισμα εἶχον λάβει, ἀλλὰ καὶ τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου περιεφρόνουν, πῶς θὰ κατηγοροῦσε αὐτοὺς ὅτι ἐβλασφήμησαν εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τοῦ ὁποίου οὐδέποτε εἶχον γίνεαι μέτοχοι; Καθ' ὅσον δὲν τὰ ἔλεγε αὐτὰ ὁ Κύριος ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ νὰ διδάξῃ, οὔτε ἠπεῖλει ἐκείνους ποὺ ἐπρόκειτο εἰς τὸ μέλλον νὰ ὑποστοῦν τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ εἶπε τὸ ρητὸν αὐτὸ ὁ Κύριος κατηγορῶν ἀληθῶς τοὺς Φαρισαίους, διότι ἤδη ἐγένοντο ὑπεύθυνοι τῆς τόσον μεγάλης βλασφημίας. Ἄφοῦ δὲ κατηγοροῦνται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Φαρισαῖοι καὶ πρὶν ἀκόμη νὰ βαπτισθοῦν δὲν ἀναφέρεται τὸ ρητὸν εἰς ἐκείνους ποὺ ἀμαρτάνουν μετὰ τὸ βάπτισμα· καὶ μάλιστα δὲν κατηγορεῖ αὐτοὺς ἀπλῶς διὰ ἀμαρτίας, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. Ἐχει δὲ διαφορὰν, διότι αὐτὸς ποὺ ἀμαρτάνει παραβαίνει τὸν νόμον, αὐτὸς δὲ ποὺ βλασφημεῖ ἀσεβεῖ εἰς αὐτὴν τὴν θεότητα. Ἐνῶ διὰ πολλὰ παραπτώματα κατηγορεῖ αὐτοὺς προηγουμένως ὁ Σωτὴρ, ὅπως διὰ τὸ ὅτι παρέβαινον τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν γονέων, λόγῳ φιλαργυρίας, καὶ διὰ τὸ ὅτι ἀπέκρουον τὰς διδασκαλίας τῶν προφητῶν, καὶ διὰ τὸ ὅτι ἐποίουν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ οἶκον ἐμπορίου, ὁμως τοὺς συνεβούλευε νὰ μετανοήσουν. Τὸ ὅτι ὁμως εἶπον

τοῖς. Ἐπὶ δὲ τῷ λέγειν αὐτούς, Ἐν Βεελζεβούλ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, οὐκ ἔτι ταύτην ἁμαρτίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ βλασφημίαν εἶρηκεν εἶναι τηλικαύτην, ὥστε ἄφικτον καὶ ἀσύγγνωστον εἶναι τὴν τιμωρίαν τοῖς τοιαῦτα τολμῶσιν.

5 13. Ἄλλως τε, εἰ τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτανόντων χάριν εἶρηται τοῦτο τὸ ρητόν, καὶ τούτοις ἀσύγγνωστός ἐστιν ἡ πλημμελημάτων δίκη, πῶς τῷ μὲν Κορίνθῳ μετανοοῦντι κυροῖ τὴν αὐτὴν ἀγάπην ὁ Ἀπόστολος, τοὺς δὲ Γαλάτας παλινδρομήσαντας ὠδίνει, ἄχρις οὗ πάλιν μορφωθῆ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς; Ἐν δὲ
10 τῷ λέγειν, πάλιν δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν προτέραν ἐν τῷ Πνεύματι τελειότητα. Τί δὲ καὶ Νουάτῳ μεμφόμεθα ἀναιροῦντι μετάνοιαν, καὶ φάσκοντι μηδεμίαν συγγνώμην ἔχειν τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας, εἰ διὰ τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν ἁμαρτάνοντας εἶρηται τὸ ρητόν; Καὶ γὰρ τὸ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους εἰρημέ-
15 ρον οὐκ ἐκκλειῖόν ἐστι τῶν ἁμαρτανόντων τὴν μετάνοιαν, ἀλλὰ δεικνύον ἐν εἶναι τὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας βάπτισμα καὶ μὴ δεύτερον. Ἑβραίοις γὰρ ἔγραφε· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι, κατὰ τὴν ἐν τῷ νόμῳ συνήθειαν, προφάσει μετανοίας εἶναι πολλὰ καὶ καθ' ἡμέραν βαπτίσματα, διὰ τοῦτο μετανοεῖν μὲν παραινεῖ, μίαν δὲ
20 εἶναι τὴν ἀνακαίνισιν διὰ τοῦ βαπτίσματος, καὶ μὴ δευτέραν ἀποφαίνεται, ὡς καὶ ἐν ἑτέρᾳ Ἐπιστολῇ φησι· «Μία πίστις, ἐν βάπτισμα». Οὐδὲ γὰρ, εἶπεν, ἀδύνατον μετανοεῖν· ἀλλ' ἀδύνατον προφάσει μετανοίας ἀνακαινίζειν ἡμᾶς. Ἐχει δὲ πολλὴν τὴν διαφορὰν· ὁ μὲν γὰρ μετανοῶν παύεται μὲν τοῦ ἁμαρτάνειν,
25 ἔχει δὲ τῶν τραυμάτων τὰς οὐλάς· ὁ δὲ βαπτιζόμενος τὸν μὲν παλαιὸν ἀπεκδιδύσκειται, ἀνακαινίζεται δὲ ἄνωθεν γεννηθεὶς τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι.

1. Πρβλ. Β' Κορ. 2, 8.

2. Πρβλ. Γαλ. 4, 19.

αὐτοὶ ὅτι διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Βεελζεβούλ ἐκδιώκει τὰ δαιμόνια, δὲν τὸ ἐθεώρησεν ὡς ἀπλήν ἁμαρτίαν, ἀλλὰ εἶπεν ὅτι εἶναι τόσον μεγάλη βλασφημία, ὥστε νὰ εἶναι ἀναπόφευκτος καὶ ἀσυγχώρητος ἢ τιμωρία εἰς ἐκείνους ποὺ ἀποτολμοῦν τέτοια.

13. Ἄλλωστε, ἂν ἔχει λεχθῆ τὸ ρητὸν τοῦτο δι' ἐκείνους ποὺ ἁμαρτάνουν μετὰ τὸ βάπτισμα, καὶ εἶναι ἀσυγχώρητος εἰς αὐτοὺς ἢ τιμωρία τῶν ἁμαρτημάτων τους, πῶς ὀρίζει μὲν ὁ ἀπόστολος εἰς τὸν μετανοήσαντα εἰς τὴν Κόρινθον τὴν ἰδίαν ἀγάπην ¹, τοὺς δὲ Γαλάτας οἱ ὁποῖοι ἐπέστρεψαν εἰς τὰ παλαιὰ τοὺς κυφορεῖ μέχρις ὅτου μορφωθῆ πάλιν ὁ Χριστὸς εἰς αὐτοὺς ²; Διὰ τῶν λόγων δέ, ἀποδεικνύει τὴν προτέραν αὐτῶν διὰ τοῦ Πνεύματος τελειότητα. Διατί λοιπὸν κατηγοροῦμεν καὶ τὸν Νουάτον ὁ ὁποῖος καταργεῖ τὴν μετάνοιαν, καὶ λέγει ὅτι δὲν ἔχουν οὐδεμίαν συγχώρησιν αὐτοὶ ποὺ ἁμαρτάνουν μετὰ τὸ βάπτισμα, ἂν ἐλέχθη τὸ ρητὸν διὰ τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα ἁμαρτάνοντας; Καθόσον ἐκεῖνο ποὺ ἐλέχθη εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν δὲν ἀποκλείει τὴν μετάνοιαν τῶν ἁμαρτανόντων, ἀλλὰ ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι ἐν τὸ βάπτισμα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν ἐπαναλαμβάνεται. Διότι ἔγραφε εἰς τοὺς Ἑβραίους· καὶ διὰ νὰ μὴ νομίσουν, κατὰ τὴν συνήθειαν τοῦ νόμου, ὅτι χάριν τῆς μετανοίας ὑπάρχουν πολλὰ καὶ καθημερινὰ βαπτίσματα διὰ τοῦτο τοὺς συμβουλεῖ μὲν νὰ μετανοοῦν, καὶ συμπεραίνει ὅτι εἶναι μία ἢ ἀνακαινίσις ἢ συντελουμένη διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ δὲν ἐπαναλαμβάνεται, καθὼς καὶ εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν λέγει· «μία πίστις ὑπάρχει καὶ ἐν βάπτισμα» ³. Δηλαδὴ δὲν εἶπεν, εἶναι ἀδύνατον νὰ μετανοοῦμεν, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἐξ αἰτίας τῆς μετανοίας νὰ ξαναβαπτίζωμεθα· ὑπάρχει δὲ πολὺ μεγάλη διαφορὰ· δ.ὅτι αὐτὸς ποὺ μετανοεῖ παύει μὲν νὰ ἁμαρτάνῃ ἔχει ὅμως τὰ σημάδια τῶν τραυμάτων· αὐτὸς ὅμως ποὺ βαπτίζεται ἀφαιρεῖ μὲν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ἀνακαινίζεται δὲ ἄνωθεν ἀφοῦ ἀναγεννηθῆ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Πνεύματος.

3. Ἐφεσ. 4, 5.

14. Τοιαῦτα δὴ οὖν μοι λογιζομένῳ, μεῖζον ἀπαντᾶ τὸ βάθος τῆς ἐν τῷ ῥητῷ διανοίας· καὶ διὰ τοῦτο πολλὰ πρότερον παρακαλέσας τὸν ἐπὶ τὸ φρέαρ καθεσθέντα, καὶ ἐπὶ τὴν θάλασσαν περιπατήσαντα Κύριον, ἐπὶ τὴν οἰκονομίαν λοιπὸν τὴν ἐν αὐτῷ
 5 γενομένην ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέρχομαι, τάχα πως ἐξ αὐτῆς τὸν ἐν τῷ ἀναγνώσματι νοῦν λαβεῖν δυνηθῶ. Πᾶσα τοίνυν ἡ θεία Γραφή ταύτην εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγων· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»· ὁ δὲ Παῦλος γράφων· «Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἄρπαγμὸν
 10 ἠγῆσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ σχήματι εὐρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος. Ἐταπείνωσεν ἑαυτόν, ὑπήκοος γενόμενος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ». Διὰ τοῦτο γὰρ Θεὸς ὢν καὶ ἄνθρωπος γενόμενος, ὡς μὲν Θεὸς ἤγειρε νεκρούς, καὶ λόγῳ πάντας θεραπεύων, μετέβαλε καὶ τὸ
 15 ὕδωρ εἰς οἶνον· οὐ γὰρ ἦν ἀνθρώπου ταῦτα ἔργα· ὡς δὲ σῶμα φορῶν, ἐδίψα καὶ ἐκοπία, καὶ ἔπασχεν· οὐ γὰρ ἦν ἴδια ταῦτα τῆς θεότητος. Καὶ ὡς μὲν Θεὸς ἔλεγεν· «Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»· ὡς δὲ σῶμα φορῶν, ἤλεγχε τοὺς Ἰουδαίους. «Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπος, δς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν
 20 λελάκηκα, ἣν ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς»; Ἐγένετο δὲ ταῦτα οὐ διηρημένως κατὰ τὴν τῶν γινομένων ποιότητα, ὥστε τὰ μὲν τοῦ σώματος χωρὶς τῆς θεότητος τὰ δὲ τῆς θεότητος χωρὶς τοῦ

1. Ἰω. 1, 14.

2. Φιλιπ. 2, 6 - 8.

3. Ἰω. 14, 11.

14. Μετὰ ἀπὸ αὐτὰς τὰς σκέψεις, εὔρον ὅτι τὸ βάθος τῆς ἐννοίας τοῦ ρητοῦ εἶναι μεγάλο· καὶ διὰ τοῦτο ἀφοῦ παρεκάλεσα προηγουμένως πολὺ τὸν Κύριον πού ἐκάθησεν εἰς τὸ φρέαρ καὶ περιεπάτησεν ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν, ἔρχομαι εἰς τὴν φροντίδα τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν σωτηρίαν μας, μήπως ἐξ αὐτῆς ἡμπορέσω νὰ ἀντιληφθῶ τὴν ἐννοιαν πού περιέχεται εἰς τὸ ἀνάγνωσμα. "Ὁλη λοιπὸν ἡ θεία Γραφή εὐαγγελίζεται καὶ κηρύττει αὐτὴν, μάλιστα δὲ ὁ μὲν Ἰωάννης λέγει· «ὁ προαιώνιος καὶ ἀναρχος Λόγος ἔγινε ἐν χρόνῳ σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος, ἔκαμε σκηνὴν του τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἔζησε καὶ συνανεστράφη μεταξύ μας ὡς εἰς ἀπὸ ἡμᾶς»¹, ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «ὁ Χριστὸς ὁ ὁποῖος ἂν καὶ ὑπῆρχεν ἐν μορφῇ Θεοῦ, ὡς μονογενῆς Υἱὸς καὶ ἀπαράλλακτος εἰκὼν τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐθεώρησεν ὅτι εἶχεν ἐξ ἀρπαγῆς τὸ νὰ εἶναι ἴσος μὲ τὸν Θεόν, ἀλλ' ἐκένωσε τὸν ἑαυτὸν του, ἦτοι ἀφῆκεν ἐκουσίως τὴν δόξαν πού εἶχεν ὡς Θεός, καὶ διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως ἔλαβε μορφὴν δούλου, γενόμενος ὁμοιος πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα καὶ τὴν ἐμφάνισιν, εὔρεθεις ὡς ἄνθρωπος, ἐνῶ δὲν ἦτο ἀπλοῦς ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός, ἐταπείνωσε τὸν ἑαυτὸν του καὶ ἔγινεν ὑπήκοος μέχρι θανάτου καὶ μάλιστα θανάτου σταυρικοῦ»². Διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐνῶ εἶναι Θεὸς ἔγινε καὶ ἄνθρωπος, καὶ ὡς Θεὸς μὲν ἠγείρε νεκροὺς καὶ ἐθεράπευε διὰ τοῦ λόγου του ὄλους καὶ μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· διότι τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν ἦσαν ἔργα ἀνθρώπου· ὡς ἄνθρωπος δὲ ἐδίψα καὶ ἐκοπιοῦσε καὶ ἔπασχεν· διότι δὲν ἦσαν αὐτὰ ἴδια γνωρίσματα τῆς θεότητος. Καὶ ὡς Θεὸς μὲν ἔλεγεν· «Ἐγὼ εἶμαι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἐν ἐμοί»³ ὡς ἄνθρωπος δὲ ἠλεγχε τοὺς Ἰουδαίους ὡς ἐξῆς· «διατί ὁμῶς ζητεῖτε νὰ θανατώσετε ἐμέ, ἄνθρωπον ὁ ὁποῖος εἶπε εἰς σᾶς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἀπὸ τὸν Θεόν;»⁴. Δὲν συνέβαινον δὲ αὐτὰ κεχωρισμένως σύμφωνα μὲ τὸ εἶδος τῶν γινομένων, ὥστε νὰ φαίνωνται τὰ τοῦ σώματος ἄνευ τῆς θεότητος καὶ τὰ τῆς θεότητος ἄνευ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ὅλα ἐ-

4. Ἰω. 8, 40.

σώματος δείκνυσθαι· συνημμένως δὲ πάντα ἐγίνετο, καὶ εἷς ἦν ὁ ταῦτα ποιῶν Κύριος παραδόξως τῇ ἑαυτοῦ χάριτι. Ἔπιτε γὰρ ἀνθρωπίνως, καὶ τὸ πτύσμα ἦν ἔνθεον· ἐν αὐτῷ γὰρ ἐποίει τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ ἀναβλέπειν. Καὶ δεικνύ-
5 ναι δὲ θέλων ἑαυτὸν Θεόν, ἀνθρωπίνῃ γλώττῃ τοῦτο σημαίνων ἔλεγεν· «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν»· καὶ μόνον δὲ θέλων ἔθε-
ράπευε. Τὴν δὲ ἀνθρωπίνην ἐκτείνων χεῖρα, ἤγειρε τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρέσσουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἀρχισυναγώγου θυγατέρα ἤδη τελευτήσασαν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀνήγειρεν.

10 15. Αἰρετικοὶ μὲν οὖν κατὰ τὴν ἰδίαν ἀπαιδευσίαν ἐμάνησαν· καὶ οἱ μὲν τὰ σωματικὰ βλέποντες τοῦ Σωτῆρος ἠρόησαντο τό, «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος»· οἱ δὲ τὰ τῆς θεότητος θεωροῦντες ἠγνό-
ησαν τό, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο». Ὁ δὲ πιστὸς καὶ ἀποστο-
λικὸς ἀνὴρ, εἰδὼς τὴν τοῦ Κυρίου φιλανθρωπίαν, βλέπων μὲν τὰ
15 τῆς θεότητος σημεῖα, θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι Κύριον θεω-
ρῶν δὲ πάλιν καὶ τὰ τοῦ σώματος ἴδια, ὑπερεκπλήσεται, κατα-
ροῶν τὴν ἐν αὐτοῖς τῆς θεότητος ἐνέργειαν. Τοιαύτης δὲ οὔσης
τῆς ἐκκλησιαστικῆς πίστεως, ὅταν τινὲς εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέ-
ποντες, ἴδωσι τὸν Κύριον διψῶντα, ἢ κοπιῶντα, ἢ πάσχοντα,
20 καὶ μόνον φλυαρήσωσιν ὡς κατὰ ἀνθρώπου τοῦ Σωτῆρος, ἀμαρ-
τάνουσι μὲν μεγάλως, δύνανται δὲ ὁμως, ταχέως μεταγινώ-
σκοντες, λαμβάνειν συγγνώμην, ἔχοντες πρόφασιν τὴν τοῦ σώ-
ματος ἀσθένειαν (ἔχουσι γὰρ καὶ τὸν Ἀπόστολον συγγνώμην αὐ-
τοῖς νέμοντα, καὶ οἶοι εἰ χεῖρα αὐτοῖς ἐν τῷ λέγειν ἐκτείνοντα ὅτι
25 «Καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶ τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον,

1. Ἰω. 10, 30.

2. Ἰω. 1, 1.

γίνοντο μαζί, και ἦτο ἓνας ὁ Κύριος ὁ πραγματοποιῶν αὐτὰ τὰ παράδοξα διὰ τῆς χάριτός του. Διότι ἔπτυε ἀνθρωπίνως και τὸ πτύσμα ἦτο θεῖον, διότι δι' αὐτοῦ ἔκαμε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ νὰ ἴδουν. Καὶ ἐπειδὴ ἤθελε νὰ φανερώσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὡς Θεόν, ὑποδηλῶν τοῦτο διὰ τῆς ἀνθρωπίνης γλώσσης ἔλεγε· «Ἐγὼ και ὁ Πατὴρ εἴμεθα ἓν»¹ και διὰ τῆς θελήσεώς του μόνον ἐθεράπευε. Ἄπλωσε δὲ τὴν ἀνθρωπίνην χεῖράν του και ἐσήκωσε τὴν πενθεράν τοῦ Πέτρου ἢ ὁποῖα εὐρίσκετο εἰς ἐμπύρετον κατάστασιν, και τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχισυναγώγου, ἢ ὁποῖα ἤδη εἶχεν ἀποθάνει, τὴν ἀνέστησεν ἐκ νεκρῶν.

15. Οἱ αἰρετικοὶ λοιπὸν ἐξεμάνησαν λόγῳ τῆς ἀπαιδευσίας των· και ἄλλοι μὲν βλέποντες τὰ ἀνθρώπινα τοῦ Σωτῆρος ἠρνήθησαν τὸ «εἰς τὴν ἀρχήν, πρὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, ὑπῆρχεν ὁ Λόγος»², ἄλλοι δὲ βλέποντες τὰς θείας ἰδιότητάς του ἠγνόησαν τὸ «ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, δηλαδὴ ἀνθρώπος»³. Ὁ δὲ πιστὸς και ἀποστολικὸς ἀνὴρ ποὺ γνωρίζει τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Κυρίου ὅταν βλέπῃ τὰ θαύματα τῆς θεότητος θαυμάζει τὸν ἐν τῷ σώματι ὑπάρχοντα Κύριον, ὅταν δὲ βλέπῃ πάλιν και τὰ ἰδιάζοντα τοῦ σώματος ὑπερεκπλήσεται ἀντιλαμβάνόμενος τὴν εἰς αὐτὰ ὑπάρχουσαν ἐνέργειαν τῆς θεότητος. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι τοιαύτη ἡ ἐκκλησιαστικὴ πίστις, ὅταν μερικοὶ, ποὺ παρατηροῦν τὰς ἀνθρωπίνους ἰδιότητας τοῦ Κυρίου, ἴδουν αὐτὸν διψῶντα ἢ κοπιῶντα, ἢ πάσχοντα, και φλυαρήσουν ὅτι εἶναι μόνον ἀνθρώπος ὁ Σωτὴρ, ἀμαρτάνουν μὲν πάρα πολύ, δύνανται ὅμως, ἀφοῦ μετανοήσουν γρήγορα, νὰ συγχωρηθοῦν, ἔχοντες ὡς δικαιολογίαν τὸ ἀνίσχυρον τοῦ σώματος (διότι ἔχουν και τὸν ἀπόστολον ὁ ὁποῖος συγχωρεῖ αὐτοὺς και, τρόπον τινά, τείνει εἰς αὐτοὺς χεῖρα μὲ τὸ νὰ λέγῃ· «και ἀληθῶς, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ὄλων, μέγα εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθὲν εἰς ἡμᾶς μυστήριον τῆς πρὸς τὸν ἀληθῆ Θεὸν εὐσεβείας· ὁ Θεὸς ἐφανερώθη φέρων

3. Ἰω. 1, 14.

Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί). "Όταν δὲ πάλιν τὰ τῆς θεότητος ἔργα θεωροῦντές τινες, διστάζωσι περὶ τῆς τοῦ σώματος φύσεως, καὶ αὐτοὶ μὲν ἁμαρτάνουσι τὰ μέγιστα, ὅτι, καίτοι βλέποντες ἐσθλίοντα καὶ πάσχοντα, φαντάζονται φαντασίαν· συγγινώσκειν δὲ
 5 ὁμῶς καὶ τούτους ταχέως μεταγινώσκουσιν ὁ Χριστὸς δύναται, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἔχειν πρόφασιν τὴν ἐκ τῶν ἔργων ὑπὲρ ἀνθρώπων μεγαλειότητα. Ἐπειδὴν δὲ τὴν ἀμφοτέρων τούτων ἀγνοίαν καὶ πλήρωσιν ὑπερβάντες οἱ δοκοῦντες ἔχειν τοῦ νόμου τὴν γνῶσιν (οἱοὶ ἦσαν οἱ τότε Φαρισαῖοι) εἰς μανίαν τραπῶσι, καὶ αὐτὸν
 10 τὸν ἐν τῷ σώματι ὄντα Λόγον τέλειον ἀρνήσονται, ἢ καὶ τὰ τῆς θεότητος ἔργα τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς τούτου δαίμοσιν ἀναφέρωσιν, εἰκότως ἀσύγγνωστον ἔχουσι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας ἐπιτιμίαν. Τὸν τε γὰρ διάβολον εἰς Θεὸν ἐλογίσαντο, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως ὄντα Θεόν, οὐδὲν πλέον ἐν τοῖς ἔργοις ἔχειν
 15 τῶν δαιμόνων ἠγήσαντο.

16. Εἰς τοιαύτην τοίνυν ἀσέβειαν πεπτωκότες ἦσαν οἱ τότε Ἰουδαῖοι, καὶ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι. Τοῦ γὰρ Σωτῆρος δεικνύοντος τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα (νεκροὺς γὰρ ἤγειρε, τυφλοῖς ἐχαρίζετο τὸ βλέπειν, χωλοὺς ἐποίει περιπατεῖν, κωφῶν ἤνοι-
 20 γε τὴν ἀκοήν, ἀλάλους ἐποίει λαλεῖν καὶ τὴν κτίσιν ὑποτεταγμένην ἐδείκνυεν, ἐπιτάσων τοῖς ἀνέμοις, καὶ περιπατῶν ἐπ' αὐτῆς τῆς θαλάττης), οἱ μὲν ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο καὶ ἐδόξαζον τὸν Θεόν· οἱ δὲ θαυμαστοὶ Φαρισαῖοι ἔλεγον τοῦ Βεελζεβούλ εἶναι τὰ τοιαῦτα ἔργα· καὶ οὐκ ἠσχύνοντο οἱ ἄφρονες τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν ἐπὶ

1. Α' Τιμ. 3, 16.

2. Οἱ Φαρισαῖοι ἦσαν ἡ αὐστηροτέρα αἵρεσις τῶν Ἰουδαίων καὶ θερμότατοι ζηλωταὶ τῆς θρησκείας τῶν πατέρων των. Οὗτοι κατεχόμενοι ὑπὸ θρησκευτικῆς ὑπερηφανείας καὶ ἀλαζονείας, παρέβλεπον τὰ «βαρύτερα τοῦ Νόμου» (Ματθ. 23, 23) καὶ ἐφρόντιζον μόνον νὰ φυλάττουν τοὺς ἐξωτερικ-

άνθρωπίνην σάρκα, τὴν ὁποίαν προσέλαβε διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως»¹. Ὅταν δὲ πάλιν μερικοί, παρατηροῦντες τὰ θαυμαστά ἔργα τῆς θεότητος, δυσπιστοῦν ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ σώματος, καὶ αὐτοὶ πάλιν ἁμαρτάνουν πάρα πολύ, διότι, καίτοι βλέπουν αὐτὸν ὡς ἐσθίοντα καὶ πάσχοντα, θεωροῦν αὐτὸν ὡς φάντασμα. Δύναται ὁμῶς νὰ συγχωρήσῃ καὶ αὐτοὺς γρήγορα ὁ Χριστὸς ἂν μετανοήσουν, ἐπειδὴ ἔχουν καὶ αὐταὶ ὡς δικαιολογίαν τὴν μεγαλοπρέπειαν ἐκ τῶν ὑπερφυσικῶν του ἔργων. Ὅταν ὁμῶς ἐνῶ ἔχουν ξεπεράσει τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν ἀναπηρίαν καὶ τῶν δύο αὐτῶν περιπτώσεων αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι νομίζουν ὅτι γνωρίζουν τὸν νόμον (ὅπως ἦσαν οἱ Φαρισαῖοι τότε) γίνονται μανιακοὶ καὶ ἀρνηθοῦν καθ' ὀλοκληρίαν τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον ἢ ὅταν ἀποδίδουν τὰ ἔργα τῆς θεότητος εἰς τὸν διάβολον καὶ τοὺς δαίμονάς του, εὐλόγως θὰ εἶναι ἀσυγχώρητος ἡ τιμωρία ποὺ προέρχεται ἐκ τῆς τοιαύτης ἀσεβείας των. Διότι καὶ τὸν διάβολον θεωροῦν ὡς Θεόν, καὶ τὸν ἀληθινὸν καὶ ὄντως πραγματικὸν Θεὸν νομίζουν ὅτι δὲν ἔχει τίποτε περισσότερο ἀπὸ τοὺς δαίμονας κατὰ τὴν ἐπιτέλειαν θαυμαστῶν ἔργων.

16. Εἰς τὸσον μεγάλην ἀσέβειαν περιέπεσαν οἱ Ἰουδαῖοι τότε, καὶ ἐκ τῶν Ἰουδαίων οἱ Φαρισαῖοι². Διότι ἐνῶ ὁ Σωτὴρ ἐφάνερωνε τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, (διότι ἤγειρε νεκροὺς καὶ ἐχάρριζε τὸ φῶς εἰς τοὺς τυφλοὺς, καὶ ἔκαμε χωλοὺς νὰ περιπατοῦν, καὶ ἤνοιγε τὴν ἀκοὴν κωφῶν, καὶ ἔκαμε ἀλάλους νὰ ὁμιλοῦν, καὶ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἡ κτίσις, ὑποτάσσεται εἰς αὐτὸν μὲ τὸ νὰ ἐπιτάσῃ τοὺς ἀνέμους καὶ νὰ περιπατῇ ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν θάλασσαν) τὸ μὲν πολὺ πλῆθος ἐξεπλήσσετο καὶ ἐδόξαζε τὸν Θεόν, οἱ δὲ περίφημοι Φαρισαῖοι ἔλεγον, ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι ἔργα τοῦ Βεελζεβούλ· καὶ δὲν ἐντρέποντο οἱ ἀνόητοι ἀπο-

κοὺς τύπους τῶν διατάξεων αὐτοῦ, παραβλέποντες τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Οὕτως ἐμφανίζονται ὅτι ἦσαν προσηλωμένοι μόνον εἰς τὴν κατ' ἐπίδειξιν ἀυστηρότητα τοῦ νόμου «πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις» (Ματθ. 6, 1).

τὸν διάβολον μεταφέροντες. "Ὅθεν ἀκολούθως ὁ Σωτὴρ ἀσύγγνωστα καὶ ἄφυκτα βλασφημεῖν αὐτοὺς ἀπεφήνατο. "Ἔως μὲν γὰρ εἰς τὰ ἀνθρώπινα βλέποντες ἐχώλεον τῇ διανοίᾳ, λέγοντες· «Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός;» καί· «Πῶς οὗτος οἶδε γράμμα-
 5 τα, μὴ μεμαθηκώς;» καί· «Τί σὺ ποιεῖς περὶ σεαυτοῦ σημεῖον;» καί, «Καταβήτω νῦν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ πιστεύσομεν αὐτῷ»· ἔφερεν αὐτούς, καί, ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου ἀμαρτανόντων αὐτῶν, λυπούμενος ἐπὶ τῇ πωρώσει αὐτῶν ἔλεγεν· «Εἰ ἔγνωτε καὶ ὑμεῖς τὰ εἰς εἰρήνην». Καὶ γὰρ καὶ τῷ μεγάλῳ Πέτρῳ ὡς περὶ ἀνθρώ-
 10 πον λαλησάσης τῆς θυρωροῦ, καὶ οὕτως ἀποκρινομένῳ, συνέγνω κλαύσαντι ὁ Κύριος. "Ὅτε δὲ πεσόντες ἐπιπεπτώκασι, καὶ πλέον ἐμάνησαν, ὥστε τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα λέγειν εἶναι τοῦ Βεελζεβούλ, οὐδέτι λοιπὸν αὐτοὺς ἠρεγκεν· εἰς γὰρ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἐβλασφήμουν, λέγοντες τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεόν, ἀλλὰ
 15 Βεελζεβούλ. Καὶ διὰ τοῦτο, ὡς ἀφόρητα τολμῶντας, αἰωνίως ἐτιμωρήσατο. "Ἴσον γὰρ ἦν αὐτοὺς τολμᾶν καὶ εἰπεῖν, ὁρῶντας τὴν τοῦ κόσμου τάξιν, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ὑπὸ τοῦ Βεελζεβούλ γέγονε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπακούων τῷ διαβό-
 λῳ ἀνατέλλει, καὶ δι' αὐτὸν περιπολεῖ τὰ ἄστρα ἐν τῷ οὐρανῷ.
 20 Καὶ γὰρ ὡσπερ ταῦτα τοῦ Θεοῦ, οὕτω κάκεινα τοῦ Πατρὸς ἦν ἔργα· καὶ εἰ ἐκεῖνα τοῦ Βεελζεβούλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ ταῦτα τοῦ Βεελζεβούλ. Καὶ ποῦ λοιπὸν αὐτοῖς τό· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ

1. Ματθ. 13, 55.

2. Ἰω. 7, 15.

3. Ἰω. 6, 30.

δίδοντες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν διάβολον. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Σωτὴρ ἀπεφάνθη ὅτι ἐκστομίζουσι αὐτοὶ ἀσυγχωρήτους καὶ ἀφύκτους βλασφημίας. Ἐπὶ ὅσον χρόνον ἐπειδὴ ἔβλεπον τὰ ἀνθρώπινα ἰδιώματα τοῦ Κυρίου ἦσαν ἀνάπηροι ὡς πρὸς τὴν σκέψιν καὶ ἔλεγον «δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ Υἱὸς τοῦ πτωχοῦ ξυλουργοῦ;»¹, καὶ «πῶς αὐτὸς γνωρίζει γράμματα, χωρὶς νὰ ἔχη σπουδάσεις;»² καὶ «ποῖον θαῦμα κάμνεις, τὸ ὁποῖον φανερῶνει ὅτι σὲ ἀπέστειλεν ὁ Θεός;»³ καὶ «ἄς καταβῆ τῶρα ἀπὸ τὸν σταυρὸν καὶ θὰ πιστεῦσωμεν εἰς αὐτόν»⁴ τοὺς ἠνείχετο, καὶ θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἀμαρτάνοντας εἰς τὸν Υἱὸν ἀνθρώπου, καὶ λυπούμενος διὰ τὴν πῶρωσίν των ἔλεγεν· «μακάρι νὰ γνωρίσετε ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ σᾶς ὠδήγουν εἰς τὴν εἰρήνην μετὰ τὸν Θεὸν καὶ μετὰ τὸν ἑαυτὸν σας»⁵. Ἄλλωστε καὶ τὸν Πέτρον τὸν μεγάλον ἀπόστολον, πού εἰς τὴν θυρωρὸν, πού ἐρωτοῦσε σὰν νὰ ἦταν ἄνθρωπος ὁ Κύριος, ἀπάντησε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, τὸν συγχώρησε μετὰ ἀπὸ τὸ κλάμα του. Ὅταν ὁμως ἔπεσαν πολὺ χαμηλὰ καὶ παρεφρόνησαν πολὺ, ὥστε νὰ λέγουν· ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔργα τοῦ Βεελζεβούλ, δὲν τοὺς ἠνέχθη πλέον· διότι ἐβλασφήμουν εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ λέγοντες ὅτι αὐτὸς πού ἔκαμνε αὐτὰ δὲν ἦτο Θεός, ἀλλὰ Βεελζεβούλ. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀπετόλμησαν ἀνυπόφορα πράγματα, ἐτιμώρησεν αὐτοὺς μετὰ αἰωνίαν τιμωρίαν. Διότι αὐτὸ ἦτο ἴδιον ὡς ἂν νὰ ἀποτολμοῦν καὶ νὰ λέγουν, βλέποντες τὴν ἁρμονίαν τοῦ κόσμου καὶ τὴν ὑπάρχουσαν εἰς αὐτόν πρόνοιαν, ὅτι καὶ ἡ κτίσις ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Βεελζεβούλ· καὶ ὅτι ὁ ἥλιος ἀνατέλλει ὑπακούων εἰς τὸν διάβολον, καὶ ὅτι ἐξ αἰτίας αὐτοῦ περιέρχεται τὰ ἄστρα εἰς τὸν οὐρανόν. Καθ' ὅσον ὅπως αὐτὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἔτσι καὶ ἐκεῖνα ἦσαν ἔργα τοῦ Πατρός· καὶ ἀφοῦ ἐκεῖνα εἶναι τοῦ Βεελζεβούλ, ἐξ ἀνάγκης καὶ αὐτὰ θὰ εἶναι τοῦ Βεελζεβούλ. Λοιπὸν τότε ποῦ εἶναι δι' αὐτοὺς τὸ «εἰς τὴν ἁρ-

4. Ματθ. 27, 42.

5. Λουκ. 19, 42.

Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»; Ἄλλ' οὐδὲν ξένον τῆς τοιαύτης αὐτῶν μανίας· ἐπεὶ καὶ οἱ τῆς τοιαύτης αὐτὸν γνώμης πατέρες, ἐν τῇ ἐρήμῳ πρὸ ὀλίγου ἐξεληθόντες ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου, μόσχον πλάσαντες, αὐτῷ τὰς εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίας παρὰ Θεοῦ γενομέ-
 5 νας ἀνατιθέντες, ἔλεγον· «Οὗτοι οἱ Θεοί σου, Ἰσραήλ, οἱ ἀναγαγόντες σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου». Διὰ τοῦν ταύτην τὴν βλασφημίαν καὶ τότε τῶν τοιαῦτα τολμησάντων τὴν μὲν ἀρχὴν οὐκ ὀλίγοι, πολλοὶ δὲ ἀνῆρέθησαν· ἐπηγγείλατο δὲ ὁ Θεὸς λέγων· «Ἡ δ' ἂν ἡμέρα ἐπισκέψωμαι ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν».
 10 Καὶ γὰρ ἕως μὲν κάκεινοι δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ ἐγόγγυζον, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτοὺς οὕτως ἔφερον, ὡς εἴ τις τροφὸς τροφοφορήσειε τὸν ἑαυτῆς υἴον· ὅτε δὲ πλέον ἐμάνησαν, καὶ ὡς ψάλλει κατ' αὐτῶν τὸ Πνεῦμα· «Ἠλλάξαντο τὴν δόξαν αὐτῶν ἐν ὁμοιωματι μόσχου ἐσθίοντος χόρτον»· τὸ τηρικαῦτα λοιπὸν ἀσύγνωστα
 15 τολμήσαντες, ἐπατάχθησαν, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόσχου, οὗ ἐποίησεν Ἰσακὼν.

17. Τοιαῦτα καὶ νῦν τολμῶντες οἱ Φαρισαῖοι, τοιαύτην ἐσχῆκασιν παρὰ τοῦ Σωτῆρος τὴν ἀπόφασιν, οἷαν καὶ ὁ παρ' αὐτῶν ὑπονοηθεὶς Βεελζεβούλ ἔσχεν ἤδη καὶ ἔχει· ὥστε αὐτοὺς
 20 εἰς τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ ἐκεῖνω αἰωνίως συγκατεσθίεσθαι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ δὴ σύγκρισίν τινα ποιούμενος τῆς εἰς ἑαυτὸν καὶ τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λεγομένης βλασφημίας, καὶ ὡς μείζονος ὄντος τοῦ Πνεύματος, καὶ διὰ τοῦτο μείζονα τὴν αἰτίαν ἐχούσης τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα γινομένης, ταῦτ' εἴρηκε· μὴ γένοιτο!
 25 Φθάσας γὰρ ἐδίδαξεν, ὅτι πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ

1. Γέν. 1, 1.

2. *Εξ. 32, 4.

3. *Εξ. 32, 34.

4. Ψαλμ. 105, 20.

χὴν ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»; ¹. Ἄλλὰ τίποτε δὲν εἶναι παράδοξον διὰ τὴν τοιαύτην μανίαν τῶν ἄφοῦ καὶ οἱ ὅμοιοι εἰς τὰς διαθέσεις πατέρες τῶν, μόλις ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον εἰς τὴν ἔρημον κατεσκεύασαν μόσχον, καὶ ἀπέδωσαν τὰς διαφόρους εὐεργεσίας ποῦ ἔγιναν εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν Θεὸν εἰς αὐτὸν καὶ ἔλεγον· «αὐτοὶ εἶναι οἱ Θεοὶ σου, Ἰσραήλ, οἱ ὁποῖοι σὲ ἐξήγαγον ἀπὸ τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου» ². Δι' αὐτὴν λοιπὸν τὴν βλασφημίαν καὶ τότε ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἀπετόλμησαν τοῦτο, ἐφονεύθησαν κατ' ἀρχὴν ὄχι ὀλίγοι, ἀλλὰ πολλοί· ἐγνωστοποίησε δὲ εἰς αὐτοὺς τοῦτο ὁ Θεὸς λέγων· «κατὰ τὴν ἡμέραν ποῦ θὰ τοὺς ἐπισκεφθῶ θὰ τιμωρήσω αὐτοὺς διὰ τὸ ἀμάρτημά τῶν» ³. Διότι καὶ ἐκείνους, καθ' ὃν χρόνον διεμαρτύροντο δι' ἄρτους καὶ ὕδωρ, τοὺς ἠνέχετο, ὅπως μία τροφὸς ὅταν τρέφῃ τὸν υἱὸν τῆς· ὅταν ὅμως ἐξεμάνησαν καὶ ὅπως λέγει ἐναντίον τῶν τὸ Πνεῦμα «ἀντήλλαξαν τὴν δόξαν τῶν μὲ τὸ εἶδωλον βοός, ὁ ὁποῖος τρώγει χόρτον» ⁴ ἐτιμωρήθησαν, διὰ τὸ ὅτι ἀπετόλμησαν τόσον ἀσυγχώρητα πράγματα, ὅπως λέγει ἡ Γραφή, δηλαδὴ διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ μόσχου τὸν ὁποῖον κατεσκεύασεν ὁ Ἰσραὴλ ⁵.

17. Ἐπειδὴ τέτοια ἀποτολμοῦν καὶ τώρα, οἱ Φαρισαῖοι, τέτοιαν τιμωρίαν ἔχουν ἀπὸ τὸν Σωτῆρα, ὅμοιαν δηλαδὴ μετ' ἐκείνην τὴν ὁποῖαν εἶχε καὶ ἔχει ὁ ὑπονοηθεὶς ἀπὸ αὐτοὺς Βεελζεβούλ, ὥστε καὶ αὐτοὶ νὰ κατατρώγωνται αἰωνίως μαζί με αὐτὸν ἀπὸ τὸ πῦρ τὸ ὁποῖον ἠτοιμάσθη δι' ἐκείνον (Δηλαδὴ δὲν ἔκαμε κάποιαν σύγκρισιν μεταξύ τῆς βλασφημίας ποῦ λέγεται ἐναντίον του καὶ τῆς βλασφημίας ποῦ λέγεται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ εὗρεν μεγαλυτέραν τὴν βλασφημίαν ποῦ ἀποδίδεται εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπειδὴ εἶναι μεγαλυτέρα ἢ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα γινομένη βλασφημία, ἔχει εἶπει αὐτά· μὴ γένοιτο! Διότι ὅταν ἦλθεν, ἐδίδαξεν ὅτι ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ θὰ λάβῃ τὸ ἅγιον

5. Ἔξ. 32, 35.

ἔστι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λήφεται, καὶ αὐτὸ δοξάσει τὸν Υἱόν. Καὶ οὐχὶ τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν δίδωσιν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα τοῖς μαθηταῖς καὶ δι' αὐτῶν τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν. Οὐχ οὕτως οὖν εἶρηκεν ὁ Σωτὴρ· ἀλλ' ὡς εἰς αὐτὸν
 5 ἐπ' ἀμφοτέροις γινομένης τῆς βλασφημίας, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος, τῆς δὲ ὑπερβαλλούσης ταῦτα λελάληκεν ὁ Κύριος. Καὶ γὰρ καὶ οὗτοι οἱ Φαρισαῖοι ἀμφοτέρα ἦσαν λέγοντες· καὶ ἄνθρωπον βλέποντες αὐτὸν ἐλοιδόρουν· («Πόθεν τούτω ἡ σοφία αὐτή;») καί, «Πεντήκοντα ἔτη οὐπω ἔχεις, καὶ Ἰβραὴμ ἐώρακας;»
 10 Καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα θεωροῦντες, οὐ μόνον ἠρνοῦντο τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντὶ ταύτης ἔλεγον ἐν αὐτῷ εἶναι τὸν Βεελζεβούλ, καὶ αὐτοῦ εἶναι τὰ ἔργα. Διὰ τοῦτο, ὡς εἰς αὐτὸν ἀμφοτέρων λεγομένων, καὶ τῆς μὲν ἐλάττονος βλασφημίας οὐσης διὰ τὸ ἀνθρώπινον, τῆς δὲ μείζονος διὰ τὴν θεότητα, ἐπὶ τῇ
 15 μείζονι κατ' αὐτῶν τὸ ἄφυκτον τῆς τιμωρίας ἔλεγεν. Ἀμέλει τοὺς μαθητὰς παραθαρσύνων καὶ λέγων, ὅτι· «Εἰ τὸν οἰκοδεσπότην Βεελζεβούλ ἀπεκάλεσαν», ἑαυτὸν εἶναι τὸν οἰκοδεσπότην ἔλεγε, τὸν καὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων οὕτω βλασφημούμενον.

18. Εἰ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες, «ἐν Βεελζεβούλ», οὐδένα
 20 ἕτερον ἢ τὸν Κύριον ἐλοιδόρουν, δῆλον τοίνυν ἐστίν, ὡς τὸ λεγόμενον, («Ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος βλασφημία»), εἰς αὐτὸν ἐστὶ τὸν Κύριον λεγομένη, καὶ τὸ ῥητὸν ὄλον περὶ ἑαυτοῦ σημαίνων ἔλεγεν ὁ Σωτὴρ· Αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ τοῦ παντὸς οἰκοδεσπότης· πάλιν γὰρ ἀσφαλείας ἕνεκα τὸ αὐτὸ εἰπεῖν οὐκ ὀκνητέον. Τὸ διψᾶν,
 25 τὸ κοπιᾶν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ ῥαπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν, ἀνθρώπων

-
1. Ματθ. 13, 54.
 2. Ἰω. 8, 57.
 3. Ματθ. 10, 25.
 4. Ματθ. 12, 24.

Πνεῦμα καὶ αὐτὸ θὰ δοξάσῃ τὸν Υἱόν) Καὶ δὲν δίδει τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὁ Υἱὸς παρέχει τὸ Πνεῦμα εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ διὰ τῶν μαθητῶν εἰς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. Λοιπὸν δὲν τὰ εἶπεν ὁ Σωτὴρ δι' αὐτὸν τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἡ βλασφημία ἀνεφέρετο εἰς αὐτὸν κατὰ τὰς δύο τοῦ φύσει, καὶ ἡ μὲν βλασφημία ποῦ ἀπεδίδετο εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ιδιότητας ἦτο μικρότερα, ἡ δὲ ἀποδιδομένη εἰς τὰς θείας ιδιότητάς του ἦτο μεγαλύτερα, δι' αὐτὸ εἶπεν αὐτὰ ὁ Κύριος. Καθ' ὅσον καὶ αὐτοὶ οἱ Φαρισαῖοι καὶ τὰς δύο φύσεις τοῦ Κυρίου ἐβλασφήμουν. Καὶ ὅταν ἔβλεπον αὐτὸν ὡς ἀνθρώπον τὸν εἰρωνεύοντο· «ἀπὸ ποῦ ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σοφία αὐτή;»¹ καὶ «δὲν ἔχεις ἀκόμη ἡλικίαν οὔτε πεντήκοντα ἐτῶν καὶ ἔχεις ἴδει τὸν Ἀβραάμ ποῦ ἔζησε πρὸ δύο χιλιάδων ἐτῶν;»² ὅταν δὲ ἔβλεπον τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς, ὅχι μόνον ἠρνοῦντο τὴν θεότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀντ' αὐτῆς ἔλεγον ὅτι εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ ὁ Βεελζεβούλ, καὶ ὅτι τὰ ἔργα εἶναι τοῦ Βεελζεβούλ. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀπεδίδοντο καὶ αἱ δύο εἰς αὐτόν, καὶ ἡ μὲν μικρότερα βλασφημία ἦτο διὰ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Κυρίου, ἡ δὲ μεγαλύτερα διὰ τὴν θεότητα, ἐξ αἰτίας τῆς μεγαλύτερας βλασφημίας εἶπεν ἐναντίον των τὸ ἀσυγχώρητον τῆς τιμωρίας) Λοιπὸν ἐνθαρρύνων τοὺς μαθητὰς του καὶ λέγων ὅτι «ἀφοῦ λοιπὸν ἐκάλεσαν Βεελζεβούλ τὸν οἰκοδεσπότην»³ ἐννοῶν ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ οἰκοδεσπότης, ὁ ὁποῖος καὶ ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἐβλασφημεῖτο ὡς Βεελζεβούλ.

18. Ἀφοῦ λοιπὸν οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες «διὰ τοῦ Βεελζεβούλ»⁴ οὐδένα ἄλλον παρὰ τὸν Κύριον ὕβριζον, εἶναι φανερόν λοιπὸν ὅτι τὸ λεγόμενον «ἡ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ βλασφημία»⁵ ἀναφέρεται εἰς αὐτὸν τὸν Κύριον, καὶ ὅλον τὸ ρητὸν τὸ ἀπέδιδεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν ἑαυτὸν του. Διότι αὐτὸς εἶναι ὁ οἰκοδεσπότης τοῦ κόσμου· χάριν δὲ ἀσφαλείας δὲν θὰ ὀκνήσω πάλιν νὰ ἐπαναλάβω τὰ ἴδια. Τὸ διψᾶν, τὸ κοπιᾶν, τὸ κοιμᾶσθαι, τὸ ραπίζεσθαι, τὸ ἐσθίειν, εἶναι ἴδια τῶν ἀνθρώπων.

ἐστὶν ἴδια· τὰ δὲ ἔργα ἃ ἐποίει ὁ Κύριος, οὐκ ἔτι ἀνθρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ ἦν αὐτὰ ποιεῖν.

Ἔστιν οὖν τινες, καθὰ πρότερον εἶπον, ταῦτα βλέποντες ὡς ἀνθρώπων λοιδορῶνται τῷ Κυρίῳ, ἐλάττονος ἢ ἀξιοῦντο
 5 τιμωρίας τῶν τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα μεταφερόντων εἰς τὸν διάβολον. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι, οὐ μόνον τὰ ἅγια τοῖς κνσί ὀρίπτουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν Θεὸν τῷ διαβόλῳ συγκρίνουσι, καὶ τὸ φῶς λέγουσιν εἶναι σκότος. Ταύτην γοῦν εἶναι τῶν Φαρισαίων τὴν ἀσύγγνωστον βλασφημίαν ὁ Μάρκος παρατηρήσατο λέγων· «Ὁς δ' ἂν βλασφη-
 10 μίση εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ ἔχει ἄφεσιν, ἀλλ' ἔνοχός ἐστιν αἰωνίου ἁμαρτίας· ὅτι ἔλεγον, Πνεῦμα ἀκάθαρτον ἔχει». Καὶ ὁ μὲν ἐν γενετῆς τυφλὸς ἀναβλέψας ἐμαρτύρει· «Ἐκ τοῦ αἰῶνος οὐκ ἠκούσθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλοῦ γεγεννημένου. Εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ Θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδέν»· οἱ τε
 15 ὄχλοι, θαυμάζοντες ἐπὶ τοῖς γινομένοις ὑπὸ τοῦ Κυρίου, ἔλεγον· «Ταῦτα τὰ ῥήματα οὐκ ἔστι δαιμονιζόμενον· μὴ δαιμόνιον δύναται τυφλῶν ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν;» οἱ δὲ νομιζόμενοι ἄδροὶ τοῦ νόμου, οἱ Φαρισαῖοι, οἱ τὰ κράσπεδα πλατύνοντες, καὶ κομπάζοντες ὡς πλέον τι τῶν ἄλλων γινώσκοντες, οὐδ' οὕτως ἡσχύνον-
 20 το· κατὰ δὲ τὸ γεγραμμένον, ἔθνον οἱ τάλανες δαιμονίῳ καὶ οὐ Θεῷ, λέγοντες δαιμόνιον ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ δαιμόνων εἶναι τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα. Ἐπασχον δὲ τοῦτο δι' οὐδὲν ἕτερον, ἢ ἵνα

1. Μάρκ. 3, 29 - 30.

2. Ἰω. 9, 32 - 33.

3. Ἰω. 10, 21.

Τὰ δὲ ἔργα τὰ ὁποῖα ἔπραττε ὁ Κύριος δὲν ἦσαν ἀνθρώπινα, ἀλλὰ ἦσαν ἔργα Θεοῦ.

Ὅταν λοιπὸν μερικοί, ὅπως προανέφερα, ἐπειδὴ παρατηροῦν αὐτά, ὑβρίζουν τὸν Κύριον, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον, θὰ εἶναι ἄξιοι μικροτέρας τιμωρίας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀποδίδουν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν διάβολον. Διότι οἱ τοιοῦτοι, ὄχι μόνον ρίχνουν τὰ ἅγια εἰς τοὺς κύνες, ἀλλὰ συγκρίνουν καὶ τὸν Θεὸν μετὰ τὸν διάβολον, καὶ λέγουν ὅτι τὸ φῶς εἶναι σκότος.) Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι τέτοια ἡ ἀσυγχώρητος βλασφημία τῶν Φαρισαίων ὁ Μᾶρκος παρετήρησε λέγων τὰ ἑξῆς: «ἐκεῖνος ὁμως ὁ ὁποῖος, λόγῳ ἀμετανοησίας καὶ πωρώσεως ἐσωτερικῆς, βλασφημήσῃ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, μετὰ τὸ νὰ ἀποδώσῃ τὰς φανεράς ἐνεργείας καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ εἰς τὸ πονηρὸν πνεῦμα, δὲν ἔχει συγχώρησιν εἰς τὸν αἰῶνα, ἀλλ' εἶναι ἔνοχος αἰωνίας κατακρίσεως καὶ τιμωρίας. Εἶπε δὲ τοῦτο πρὸς αὐτοὺς διότι ἔλεγον ὅτι ἔχει ἀκάθαρτον πνεῦμα»¹. Καὶ ὁ μὲν ἐκ γενετῆς τυφλὸς ὅταν ἀνέβλεψε ἐμαρτύρει: «ἀφ' ὅτου ἀνεφάνη ὁ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἠκούσθη ὅτι κάποιος ἠνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνθρώπου ποὺ ἐγεννήθη τυφλός. Ἐὰν αὐτὸς δὲν ἦτο ἀπεσταλμένος ἀπὸ τὸν Θεόν, δὲν θὰ ἠμποροῦσε νὰ κάμῃ τίποτε»², καὶ οἱ ὄχλοι θαυμάζοντες διὰ τὰ γενόμενα ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἔλεγον: «τὰ λόγια αὐτὰ δὲν εἶναι λόγια ἀνθρώπου ποὺ ἔχει δαιμόνιον· μήπως ἠμπορεῖ δαιμόνιον νὰ ἀνοίγῃ ὅπως αὐτός, ὀφθαλμοὺς τυφλῶν;»³. αὐτοὶ δὲ ποὺ θεωροῦνται ὡς μεγάλοι τηρηταὶ τοῦ νόμου, δηλαδὴ οἱ Φαρισαῖοι, οἱ πλατύνοντες τὰ κράσπεδα, καὶ ὑπερηφανευόμενοι ὅτι γνωρίζουν κάτι περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, οὐδόλως ἐντρέποντο· καὶ καθὼς λέγει ἡ Γραφή, προσέφερον θυσίαν οἱ ταλαίπωροι εἰς τὸν δαίμονα καὶ ὄχι εἰς τὸν Θεόν⁴, λέγοντες ὅτι ἔχει δαιμόνιον ὁ Κύριος, καὶ ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔργα δαιμόνων. Ἐδέχοντο δὲ τοῦτο ὄχι διὰ κανένα ἄλλον λόγον, ἀλλὰ μόνον

4. Δευτ. 32, 17.

μόνον ἀρνήσονται τὸν ταῦτα ποιοῦντα Θεὸν εἶναι, καὶ τοῦ Θεοῦ
 Υἱόν. Εἰ γὰρ τὸ ἐσθίειν καὶ τοῦ σώματος ἢ ὄψις ἐδείκνυεν αὐτὸν
 καὶ ἄνθρωπον, διὰ τί μὴ ἐκ τῶν ἔργων ἐθεώρουν αὐτὸν εἶναι ἐν
 τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα ἐν αὐτῷ; Ἐὰν οὐκ ἤθελον μᾶλλον
 5 δὲ αὐτοὶ τὸν Βεελζεβούλ εἶχον ἐν ἑαυτοῖς φθεγγόμενον, ὡς
 ἐκ μὲν τῶν ἀνθρωπίνων ἄνθρωπον αὐτὸν μόνον ὀνομάζειν· ἐκ
 δὲ τῶν ἔργων, ἃ ἦν ἴδια Θεοῦ, μηκέτι Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν,
 ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτοῖς Βεελζεβούλ ἀντ' ἐκείνου θεοποιεῖν, ἵνα σὺν
 αὐτῷ λοιπὸν αἰωνίως ἐν τῷ πυρὶ κολάζονται.

10 19. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τοῦ ἀναγνώσματος παρατήρησις τοιαύ-
 την ἔμφασιν τινα παρέχει μοι δοκεῖ, καὶ δεικνύειν εἰς αὐτὸν φθά-
 νειν ἀμφοτέρας τὰς βλασφημίας, καὶ περὶ ἑαυτοῦ εἰρηκέναι τό,
 «Υἱὸς ἀνθρώπου», καὶ τό, «Πνεῦμα»· ἵν' ἐκ τούτου μὲν τὸ σωμα-
 τικὸν ἑαυτοῦ δείξῃ, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος τὴν πνευματικὴν ἑαν-
 15 τοῦ καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην θεότητα δηλώσῃ. Καὶ γὰρ τὸ
 μὲν λαβεῖν δυνάμενον συγγνώμην ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου
 συνέταξεν, ἵνα τὸ σωματικὸν ἑαυτοῦ σημάη· τὴν δὲ ἀσύγγνω-
 στον βλασφημίαν εἰς τὸ Πνεῦμα φθάνειν δεδήλωκεν· ἵνα, πρὸς
 ἀντιδιαστολὴν τοῦ σωματικοῦ τούτου λέγων, τὴν ἑαυτοῦ θεότητα
 20 δείξῃ. Τοῦτον δὲ τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγ-
 γελίῳ ἐώρακα· ὀπηρῆκα, περὶ τῆς τοῦ σώματος βρώσεως διαλε-
 γόμενος, καὶ διὰ τοῦτο πολλοὺς ἐωρακῶς τοὺς σκανδαλισθέντας,
 φησὶν ὁ Κύριος· «Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει; Ἐὰν οὖν θεωρῆτε
 τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον; Τὸ
 25 Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν· ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. Τὰ ῥήμα-
 ματα ἃ ἐγὼ λελάληκα ὑμῖν, Πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή». Καὶ ἐνταῦθα

1. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος λέγει ὅτι κατὰ τὸν σύνδεσμον τῶν ιδεῶν ἡ ἀμαρ-
 τία κατὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος δηλοῖ τὴν ἀρνησιν τῆς θεότητος τοῦ Ἰη-

διὰ νὰ ἀρνηθοῦν ὅτι εἶναι Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ αὐτὸς ποὺ ἔκαμνε αὐτά. Διότι ἂν ἡ τροφή καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐμφάνισις τοῦ σώματος ἀπεδείκνυον ὅτι εἶναι αὐτὸς καὶ ἄνθρωπος, διατί δὲν ἐθεώρουν αὐτὸν ἐκ τῶν ἔργων του ὅτι εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν αὐτῷ; Βεβαίως δὲν ἤθελαν· μᾶλλον δὲ αὐτοὶ εἶχον ἐντὸς των ὁμιλοῦντα τὸν Βεελζεβούλ ὥστε νὰ ὀνομάζῃ αὐτὸν μόνον ἄνθρωπον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων ἰδιωμάτων του· ἐκ δὲ τῶν ἔργων του, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἴδια μὲ τοῦ Θεοῦ, νὰ μὴ ὁμολογῇ αὐτὸν Θεόν, ἀλλὰ νὰ θεοποιῇ αὐτὸν ἐκείνου τὸν ἐντὸς αὐτῶν ὑπάρχοντα Βεελζεβούλ διὰ νὰ τιμωροῦνται λοιπὸν αἰώνως μαζί μὲ αὐτὸν εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως.

19. Καὶ αὕτη λοιπὸν ἡ παρατήρησις τοῦ ἀναγνώσματος μου φαίνεται ὅτι δημιουργεῖ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν καὶ ἀποδεικνύει ὅτι εἰς αὐτὸν ἀφοροῦν καὶ αἱ δύο ὕβρεις ¹, καὶ ὅτι περὶ αὐτοῦ ἔχει λεχθῆ τὸ «Υἱὸς ἀνθρώπου» καὶ τὸ «Πνεῦμα», διὰ νὰ δείξῃ ἐκ τούτου μὲν τὸ ἀνθρώπινον τοῦ ἑαυτοῦ του, ἐκ δὲ τοῦ πνεύματος διὰ νὰ δηλώσῃ τὴν πνευματικὴν καὶ νοητὴν καὶ ἀληθεστάτην θεότητα τοῦ ἑαυτοῦ του. Καθ' ὅσον ἐκεῖνο μὲν ποὺ δύναται νὰ συγχωρηθῆ τὸ ἀνέφερον εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, διὰ νὰ δηλώσῃ τὸ σωματικὸν αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀσυγχώρητος βλασφημία ἐδήλωσεν ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὸ Πνεῦμα, διὰ νὰ δείξῃ τὴν θεότητά του, λέγων τοῦτο πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ. Αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶδα καὶ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον· ὅτε, διδάσκων ὁ Κύριος περὶ τῆς βρώσεως τοῦ σώματος, καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι πολλοὶ ἐσκανδαλίσθησαν ἐξ αἰτίας τούτου, λέγει ὁ Κύριος· «αὐτὸ τὸ ὁποῖον σᾶς εἶπα σᾶς σκανδαλίζει; Ἐάν λοιπὸν ἴδετε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἀνεβαίνει ἐκεῖ ὅπου ἦτο πρὶν κατεβῆ ἐπὶ τῆς γῆς ὡς ἄνθρωπος καὶ φύγῃ ἀπὸ πλησίον σας, δὲν θὰ σκανδαλισθῆτε εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν σας; Τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μεταδί-

σοῦ Χριστοῦ· τὸ ἅγιον Πνεῦμα σημαίνει ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ εἰς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο διασαφεῖ δι' ἄλλων ὁμοίων χωρίων κατωτέρω.

γὰρ ἀμφοτέρα περὶ ἑαυτοῦ εἶρηκε, σάρκα καὶ πνεῦμα· καὶ τὸ πνεῦμα πρὸς τὸ κατὰ σάρκα διέστειλεν, ἵνα μὴ μόνον τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀόρατον αὐτοῦ πιστεύσαντες, μάθωσιν, ὅτι καὶ ἃ λέγει οὐκ ἔστι σαρκικά, ἀλλὰ πνευματικά. Πόσοις γὰρ ἤρκει
 5 τὸ σῶμα πρὸς βρωσιν, ἵνα καὶ τοῦ κόσμου παντὸς τοῦτο τροφή γένηται; Ἄλλὰ διὰ τοῦτο τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως ἐμνημόνευσε τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα τῆς σωματικῆς ἐννοίας αὐτοὺς ἐφελκύσῃ, καὶ λοιπὸν τὴν εἰρημένην σάρκα βρωσιν ἀνωθεν οὐράνιον, καὶ πνευματικὴν τροφήν παρ' αὐτοῦ διδομένην μάθωσιν.
 10 «Ἄ γὰρ λελάληκα», φησὶν, «ὕμῖν, πνεῦμά ἐστι καὶ ζωή». Ἴσον τῷ εἶπεῖν· Τὸ μὲν δεικνύμενον καὶ διδόμενον ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας ἐστὶν ἡ σὰρξ ἣν ἐγὼ φορῶ· ἀλλ' αὕτη ὑμῖν καὶ τὸ ταύτης αἷμα παρ' ἐμοῦ πνευματικῶς δοθήσεται τροφή· ὥστε πνευματικῶς ἐν ἐκάστῳ ταύτην ἀναδίδοσθαι, καὶ γίνεσθαι πᾶσι φυ-
 15 λακτῆριον εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Οὕτω καὶ τὴν Σαμαρεΐτιν ἀφέλκων ὁ Κύριος ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν, Πνεῦμα εἶρηκε τὸν Θεόν, ὑπὲρ τοῦ μηκέτι σωματικῶς αὐτήν, ἀλλὰ πνευματικῶς διανοεῖσθαι περὶ τοῦ Θεοῦ· οὕτω καὶ ὁ προφήτης θεωρῶν τὸν Λόγον τὸν γενόμενον σάρκα εἶρηκε· «Πνεῦμα προσώπου ἡμῶν
 20 Χριστὸς Κύριος» ἵνα μὴ ἐκ τοῦ φαινομένου νομίση τις ἄνθρωπον φιλὸν εἶναι τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα ἀκούων, γινώσκῃ Θεὸν εἶναι τὸν ἐν σώματι ὄντα.

1. Ἱω. 6, 61 - 63.

2. Διὰ τοῦ «πόσοις γὰρ ἤρκει τὸ σῶμα πρὸς βρωσιν;» ἐννοεῖ ὁ Ἀθανάσιος, ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἔλεγεν ὅτι σῶμα Αὐτοῦ διενεμήθη μεταξύ αὐτῶν ὑλικῶς, διότι ἔτσι ἠγνόησαν τὸν Κύριον οἱ Ἰουδαῖοι. Μᾶς ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν ὅτι τὸ πνευματικὸν μέρος, τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἠνωμένον μετὰ τὴν θεότητα, ὃν πνεῦμα, λαμβάνεται ὅλον, ὅταν λαμβάνεται. Ἡ λέξις «Πνεῦμα» δηλοῖ ἄλλοτε μὲν τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ, ἄλλοτε δὲ τὴν ἀνθρωπότητα μετὰ τῆς ὁποίας ἡ θεότης αὐτὴ ἔχει ἐνωθῆ, ὅπως ἡ λέξις «πνευματικός» δηλοῖ

δει ζωήν. Ἡ ἀπλή σὰρξ, χωρὶς τὸ Πνεῦμα, δὲν ὠφελεῖ εἰς τίποτε»¹. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν καὶ τὰ δύο εἶπε ὡς ἀφορῶντα εἰς τὸν ἑαυτὸν του, δηλαδὴ τὸ «σάρκα» καὶ «πνεῦμα» καὶ διέκρινε τὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸ κατὰ σάρκα διὰ νὰ πιστεύσουν ὄχι μόνον εἰς ἐκεῖνο ποῦ φαίνεται, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἀόρατον αὐτοῦ καὶ νὰ μάθουν ὅτι καὶ ἐκεῖνα ποῦ λέγει δὲν εἶναι σαρκικά, ἀλλὰ πνευματικά. Διότι εἰς πόσους ἦτο ἀρκετὸν τὸ σῶμα διὰ τροφήν, διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο τροφή καὶ ὅλου τοῦ κόσμου²; Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ἀνέφερε τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάβασιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου διὰ νὰ ἀποσπάσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τὴν σωματικὴν ἔννοιαν καὶ διὰ νὰ μάθουν ὅτι ἡ λεγομένη σὰρξ εἶναι βρῶσις οὐράνιος, καὶ πνευματικὴ τροφή διδομένη ὑπ' αὐτοῦ. Διότι λέγει· «τὰ λόγια τὰ ὁποῖα ἐγὼ λέγω εἰς σᾶς εἶναι λόγια εἰς τὰ ὁποῖα ἐνοικεῖ τὸ ζωοποιὸν Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτὸ εἶναι μεταδοτικὰ τῆς ζωῆς»³. Καὶ μὲ ἄλλα λόγια τοῦτο σημαίνει ὡς νὰ εἶπεν· Ἐκεῖνο μὲν ποῦ φαίνεται καὶ δίδεται διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ κόσμου εἶναι τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον ἐγὼ φέρω, ἀλλὰ τοῦτο καὶ τὸ αἷμα τούτου θὰ δοθῇ ἀπὸ ἐμὲ εἰς σᾶς πνευματικῶς ὡς τροφή, ὥστε πνευματικῶς εἰς κάθε ἕναν τοῦτο νὰ ξαναδίδεται καὶ νὰ γίνῃ εἰς ὅλους φυλακτὸν δι' ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου. Ἔτσι καὶ διὰ νὰ ἀποσπάσῃ τὴν Σαμαρείτιδα ὁ Κύριος ἀπὸ τὰ αἰσθητά, ἐκάλεσε Πνεῦμα τὸν Θεόν, διὰ νὰ μὴ σκέπτεται πλέον αὐτὴ σωματικῶς περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πνευματικῶς· ἔτσι καὶ ὁ προφήτης ἀναφερόμενος εἰς τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἐγίνε ἀνθρωπος, εἶπεν· «τὸ Πνεῦμα τῆς ζωῆς μας ὁ Χριστὸς ὁ Κύριος»⁴, διὰ νὰ μὴ νομίση κανεὶς ἀπὸ αὐτὸ ποῦ φαίνεται ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ψιλὸς ἀνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀκούῃ Πνεῦμα, νὰ γνωρίζῃ ὅτι εἶναι ὁ Θεὸς ὁ ὁποῖος ὑπάρχει εἰς τὸ σῶμα.

συνάμα τὸν θεῖον Λόγον ἐν τῷ Ἰησοῦ Χριστῷ καὶ τὴν ἔνωσιν τοῦ θεοῦ μέρους μὲ τὸ ἀνθρώπινον. Τοῦτο φαίνεται σαφέστερον εἰς τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ περὶ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ κατὰ Ἀρειανῶν, κεφ. 16.

3. Ἰω. 6, 63.

4. Θρῆν. 4, 20.

20. Ἐκάτερον οὖν δῆλον ἂν εἶη λοιπὸν ὅτι ὁ τὸν Κύριον ὁρῶν τὰ περὶ ἑαυτοῦ διαλεγόμενον, ἔαν μὲν τὰ σωματικὰ αὐτοῦ μόνον βλέπων, καὶ μὴ πιστεύων λέγοι· «Πόθεν τούτῳ ἡ σοφία αὕτη;» ἁμαρτάνει μὲν, καὶ ὡς εἰς Υἱὸν ἀνθρώπου βλασφημεῖ·
 5 ἀλλ' ὁ ὁρῶν αὐτοῦ τὰ ἔργα τὰ Πνεύματι ἁγίῳ γινόμενα, καὶ λέγων τὸν τοιαῦτα ποιοῦντα μὴ εἶναι Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱόν, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβούλ αὐτὰ ἐπιγράφων, φανερώς βλασφημεῖ, ἄρνούμενος αὐτοῦ τὴν θεότητα. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ εὐαγγελικῷ ῥητῷ, καθὰ πολλάκις, εἴρηται, λέγων, «Υἱὸν ἀνθρώπου», τὸ κατὰ σάρκα
 10 καὶ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δείκνυσιν· ἵνα, («τὸ Πνεῦμα») λέγων. δηλώσῃ αὐτοῦ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ τὰ πάντα εἰργάζετο. Ὅθεν τὰ μὲν ἔργα ποιῶν ἔλεγεν· «Εἰ ἐμοὶ μὴ πιστεύετε, κἂν τοῖς ἔργοις μου πιστεύετε, ἵνα γινώτε ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί». Μέλλων δὲ ἑαυτὸν σωματικῶς προσφέρειν ὑπὲρ
 15 ἡμῶν, ὀπηρῆκα δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνέβη εἰς Ἱερουσαλήμ, ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· «Καθεύδετε τὸ λοιπόν, καὶ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ γὰρ ἤγγικεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν»· τὰ μὲν γὰρ ἔργα Θεὸν ἀληθινὸν αὐτὸν ἐποιοῦν πιστεύεσθαι· ὁ δὲ θάνατος ἐδείκνυεν αὐτὸν ἀληθῶς ἔχοντα
 20 σῶμα. Διὸ εἰκότως Υἱὸν ἀνθρώπου ἔλεγε τὸν παραδιδόμενον· ὁ Λόγος γάρ, ἀθάνατος καὶ ἄφραστός ἐστι, καὶ αὐτοζωὴ τυχάνει ἴων. Ἄλλ' οὔτε τούτοις ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε ἃ ἐποίουν τούτων οἱ υἱοί, βλέπειν ἐβούλοντο· ὅθεν ἡρέμα πάλιν αὐτοὺς ὁ Κύριος ἐλέγχει λέγων· «Εἰ ἐν Βεελζεβούλ ἐγὼ ἐκβάλλω
 25 τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι; Λιὰ τοῦτο αὐ-

1. Ματθ. 13, 54.

2. Ἰω. 10, 38.

20. Είναι φανερόν ὅτι ἓνα ἐκ τῶν δύο θὰ συμβαίη: ὅτι δη-
 δὴ αὐτὸς ποὺ βλέπει τὸν Κύριον νὰ ὀμιλῇ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του,
 ἂν μὲν βλέπῃ μόνον τὰ σωματικὰ αὐτοῦ καὶ χωρὶς νὰ πιστεῦ-
 λέγει «ἀπὸ ποῦ ἦλθεν εἰς αὐτὸν ἡ σοφία αὐτή;»¹, ἁμαρτάνει
 μὲν, καὶ βλασφημεῖ αὐτὸν ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου· ἐκεῖνος ὁμῶς ὁ ὁ-
 ποῖος βλέπει τὰ ἔργα αὐτοῦ τὰ γινόμενα διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος, καὶ λέγει ὅτι αὐτὸς ποὺ τὰ κάμνει δὲν εἶναι Θεὸς καὶ
 Υἱὸς Θεοῦ, ἀλλὰ ἀποδίδει αὐτὰ εἰς τὸν Βεελζεβούλ, βλασφημεῖ φα-
 νερωῶς αὐτὸν ἀρνούμενος τὴν θεότητα αὐτοῦ. Καθ' ὅσον καὶ εἰς
 τὸ εὐαγγελικὸν ρητόν, καθὼς πολλάκις ἔχει λεχθῆ, ὅταν λέγῃ
 «Υἱὸν ἀνθρώπου», φανερῶνει τὸ σωματικὸν καὶ ἀνθρώπινον
 αὐτοῦ, ὥστε ὅταν λέγῃ τὸ «Πνεῦμα», νὰ φανερώσῃ ὅτι εἶναι
 ἰδικόν του τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διὰ τοῦ ὁποίου τὰ πάντα ἐπραγμα-
 τοποίει. Ὅθεν ὅταν ἔπραττε τὰ θαυμαστὰ ἔργα ἔλεγεν· «καὶ
 ἂν ἀκόμη δὲν πιστεύετε εἰς τὴν ἰδικὴν μου βεβαίωσίν, πιστεύ-
 σατε τοῦλάχιστον εἰς τὴν μαρτυρίαν ποὺ δίδουν τὰ ἔργα αὐ-
 τά, διὰ νὰ γνωρίσετε καλῶς καὶ πιστεύσετε ὅτι ἐγὼ εἶμαι ἐκ
 τῆς αὐτῆς οὐσίας μὲ τὸν Πατέρα καὶ συνεπῶς ὁ Πατὴρ μένει
 μονίμως ἐν ἐμοὶ καὶ ἐγὼ μένω μονίμως ἐν τῷ Πατρὶ»². Ὅταν δὲ
 ἐπρόκειτο νὰ προσφέρῃ σωματικῶς τὸν ἑαυτὸν του θυσίαν ὑπὲρ
 ἡμῶν καὶ ἀνῆλθεν δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν εἰς Ἱεροσόλυμα, ἔλε-
 γεν εἰς τοὺς μαθητάς του· «ἐξακολουθεῖτε λοιπὸν νὰ κοιμᾶσθε
 καὶ νὰ ἀναπαύεσθε· ἰδοὺ ἐπλησίασεν ἡ ὥρα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀν-
 θρώπου παραδίδεται εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων»³. Τὰ
 ἔργα λοιπὸν ἔκαμαν αὐτὸν νὰ πιστεύεται ὡς ἀληθινὸς Θεός,
 ὁ δὲ θάνατος ἀπεδείκνυεν ὅτι αὐτὸς εἶχε πραγματικὸν σῶμα.
 Διὰ τοῦτο λοιπὸν εὐλόγως ὠνόμαζε τὸν παραδιδόμενον, Υἱὸν
 ἀνθρώπου· διότι ὁ Λόγος εἶναι ἀθάνατος καὶ ἄθικτος καὶ εἶναι
 αὐτοζωή. Ἄλλ' οὔτε εἰς αὐτὰ ἐπίστευον οἱ Φαρισαῖοι, οὔ-
 τε ὅσα ἔπραττον οἱ υἱοὶ των ἠθελαν νὰ βλέπουν· ὅθεν πάλιν
 ἤρεμα ἐλέγχει αὐτοὺς ὁ Κύριος λέγων· «ἐὰν λοιπὸν ἐγὼ ἐκβάλ-
 λω τὰ δαιμόνια μὲ τὴν συνδρομὴν καὶ συνεργασίαν τοῦ Σατα-

3. Ματθ. 26, 45.

τοὶ ὑμῶν κριταὶ ἔσονται· εἰ δὲ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Καὶ ὧδε δὲ «ἐν Πνεύματι Θεοῦ» ἔλεγεν, οὐχ ὡς ἐλάττων ὢν τοῦ Πνεύματος, οὐδὲ ὡς τοῦ Πνεύματος αὐτὰ ἐνεργοῦντος ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα πάλιν δηλώσῃ, ὅτι αὐτός, Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, αὐτός διὰ τοῦ Πνεύματος ἐνεργεῖ τὰ πάντα, καὶ διδάξῃ τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσῳ τὰ τοῦ Πνεύματος ἔργα τοῦ Βεελζεβούλ ἀνατιθέασι, τοσοῦτω τὸν χορηγοῦντα τὸ Πνεῦμα δυσφημοῦσι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγων, δείκνυσιν, ὅτι μὴ ἀγνοοῦντες, ἀλλ' ἐκόντες εἰς τὴν τοιαύτην ἀναπόδραστον βλασφημίαν ἑαυτοὺς περιπέιρουσι. Καὶ οὐκ αἰσχύνονται· καίτοι γινώσκοντες τὰ τοιαῦτα ἔργα ὄντα τοῦ Θεοῦ, ὅτι τῷ Βεελζεβούλ ἀνατιθέασι αὐτὰ οἱ παράφρονες, καὶ ἐξ ἀκαθάρτου πνεύματος ἔλεγον γίνεσθαι ταῦτα.

21. Πῶς οὖν, ταῦτα τολμῶντες, ἔτι δύνανται τοὺς Ἕλληνας αἰτιᾶσθαι, πλάττοντας εἰδῶλα, καὶ θεοὺς ὀνομάζοντας αὐτά; Ὅμοια γὰρ τὰ αὐτῶν τῆς ἐκείνων μανίας· ἢ τάχα καὶ μείζονα τὰ τούτων τολμήματα τυγχάνει ὄντα· ὅτι, καίπερ νόμον περὶ τούτου λαβόντες, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου τὸν Θεὸν ἠτίμασαν. Τί δὲ τοιαῦτα βλασφημοῦντες ποιήσουσιν, ὅταν ἀναγινώσκωσι τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ ἀκούσωσι, τὰ σημεῖα τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας εἶναι τυφλῶν ἀνάβλεψιν, χωλῶν περίπατον, ἀλάλων λαλίαν, νεκρῶν ἀνάστασιν, λεπρῶν θεραπείαν, καὶ κωφῶν ἀκοῆς ἀνοιξιν; ἄρα γὰρ καὶ τούτων τίνα θελήσουσιν εἶναι τὸν ποιητὴν; Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν λέγοντες, ἑαυτοὺς διελέγ-

νᾶ, οἱ ἰδικοί σας ἔξορκισταί, οἱ ὅποιοι εἶναι πνευματικὰ τέκνα σας, μὲ ποίου τὴν βοήθειαν καὶ συνεργασίαν ἐκβάλλουν δαιμόνια; Διὰ τοῦτο αὐτοί, τοὺς ὁποίους σεῖς οὐδόλως ἐλέγχετε, θὰ εἶναι οἱ κριταὶ ποὺ θὰ σᾶς κρίνουν καὶ θὰ σᾶς καταδικάσουν. Ἐν ὅμως ἐγὼ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τοῦτο εἶναι σημεῖον ἀπὸ τὸ ὅποιον ἠμπορεῖτε νὰ συμπεράνετε ὅτι κατέφθασεν ἐναντίον σας ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ σᾶς καταδικάσῃ, ἐὰν δὲν τὴν δεχθῆτε»¹. Καὶ ἐδῶ λοιπὸν ἔλεγεν «ἐν Πνεύματι Θεοῦ», ὄχι διότι ἦτο κατώτερος τοῦ Πνεύματος, οὔτε πάλιν ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα τὰ ἔπραττεν αὐτὰ δι' αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ νὰ φανερώσῃ πάλιν ὅτι αὐτός, ἐπειδὴ εἶναι Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐνεργεῖ ὅλα διὰ τοῦ Πνεύματος, καὶ νὰ διδάξῃ εἰς τοὺς ἀκούοντας, ὅτι ὅσον ἀποδίδουν τὰ ἔργα τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν Βεελζεβούλ, τόσον περισσότερον δυσφημοῦν ἐκείνον ποὺ χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα. Καὶ μὲ αὐτὸ ποὺ λέγει, ἀποδεικνύει ὅτι ἐπιχειροῦν νὰ ρίψουν τοὺς ἑαυτοὺς των εἰς τὴν ἀναπόφευκτον αὐτὴν βλασφημίαν ὄχι ἀπὸ ἄγνοιαν, ἀλλὰ ἐκουσίως. Καὶ δὲν ἐντρέπονται, διότι καίτοι γνωρίζουν ὅτι τὰ ἔργα αὐτὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις τὰ ἀποδίδουν οἱ ἀνόητοι εἰς τὸν Βεελζεβούλ, καὶ λέγουν ὅτι αὐτὰ γίνονται δι' ἀκαθάρτου Πνεύματος.

21. Πῶς λοιπὸν ἐνῶ ἀποτολμοῦν αὐτὰ, ἠμποροῦν νὰ κατηγοροῦν ἀκόμη τοὺς εἰδωλολάτραις ἐπειδὴ κατασκευάζουν εἰδωλα καὶ ὀνομάζουν αὐτὰ Θεούς; Διότι τὰ ἰδικὰ των εἶναι ὅμοια μὲ τὰ μανιώδη κατασκευάσματα ἐκείνων, ἴσως δὲ εἶναι καὶ μεγαλύτερα τὰ τολμήματα τούτων· διότι καίτοι ἔχουν «νόμον περὶ αὐτοῦ, διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ νόμου ἠτίμασαν τὸν Θεόν. Τί λοιπὸν θὰ κάμουν μὲ τὰς τόσον μεγάλας βλασφημίας των ὅταν ἀναγινώσκουν τὸν προφήτην Ἡσαΐαν, καὶ βλέπουν ὅτι τὰ θαύματα τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅτι ἀποκτοῦν οἱ τυφλοὶ τὸ φῶς των, καὶ περιπατοῦν οἱ χωλοὶ, καὶ ὀμιλοῦν οἱ ἄλαλοι, καὶ ἀνασταίνονται οἱ νεκροί, καὶ θεραπεύονται οἱ λεπροί, καὶ ἀνοίγονται τὰ ὠτα τῶν κωφῶν; Ποῖος θὰ νομίσουν ὅτι εἶναι αὐτὸς ποὺ πράττει αὐτὰ; Διότι ἂν μὲν εἶπουν ὅτι εἶναι ὁ Θεός, θὰ ἀποδείξουν οἱ ἴδιοι ὅτι ἠσέβησαν εἰς τὸν Κύριον·

ξουσιν ἀσεβήσαντας εἰς τὸν Κύριον· ἃ γὰρ ὁ προφήτης προβλέπων εἶρηκε, ταῦτα παρὼν αὐτὸς ὁ Κύριος πεποίηκεν· ἐὰν δέ, ὡς προπετεία προληφθέντες, τολμήσωσιν εἰπεῖν κάκεινα ἐν τῷ Βεελζεβοῦλ γίνεσθαι, φοβοῦμαι μὴ, κατ' ὀλίγον ἐν ἀσεβείᾳ προ-
 5 κόπτοντες, καὶ ἀναγινώσκοντες· «Τίς ἔδωκε στόμα ἀνθρώπῳ; Καὶ τίς ἐποίησε δύσκωφον καὶ κωφόν, βλέποντα καὶ τυφλόν;» καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, μανέντες πάλιν εἰπωσι τοῦ Βεελζεβοῦλ εἶναι καὶ ταύτας τὰς φωνάς. Ὡ γὰρ τὴν τοῦ ἀναβλέπειν χάριν διδάσσει, τούτῳ καὶ τὴν τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίαν αὐτοὺς ἀνάγκη δι-
 10 δόναι· ἀμφοτέρω γὰρ τὸν αὐτὸν ποιεῖν εἶρηκεν ὁ Λόγος. Πάντως δὲ τοῦτο λέγοντες, φρονήσουσί ποτε καὶ δημιουργὸν εἶναι τὸν Βεελζεβοῦλ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· τοῦ γὰρ ποιούντος ἐστὶν ἔχειν καὶ τὴν τῶν γινομένων ἐξουσίαν· Τοῦ γὰρ Μωυσέως εἰρηκότος· «Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»·
 15 καί, «ἐν εἰκόνι Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον»· καὶ Δαυιὴλ παρησιάζεται τῷ Δαρείῳ λέγων· «Οὐδέ βρομαι εἰδῶλα χειροποίητα, ἀλλὰ ζῶντα Θεὸν τὸν κτίσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ ἔχοντα πάσης σαρκὸς κυρείαν»· εἰ μὴ ἄρα πάλιν μεταβαλλόμενοι λέγοιεν τὸ μὲν μὴ βλέπειν καὶ χολεύειν, καὶ τὰ ἄλ-
 20 λα πάθη ἐξ ἐπιτιμίας τοῦ δημιουργοῦ γίνεσθαι· τὴν δὲ λύσιν τούτων καὶ τὴν εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσίαν τὸν Βεελζεβοῦλ ἐργάζεσθαι. Ἀλλὰ τοῦτο κἂν ἐξετάζειν, λίαν εὐθηές ἐστι. Μαινομένων γὰρ καὶ πλέον παρεξεστηκότων ἐστὶν ἢ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία· ὅτι μηδὲ τὰ κρείττονα κατὰ σύγκρισιν τῷ
 25 Θεῷ, ἀλλὰ τῷ Βεελζεβοῦλ διδάσασιν οἱ παράφρονες. Καὶ γὰρ οὐ μέλει τούτοις λυμαίνεσθαι τῶν θείων Γραφῶν τὰ δόγματα, ἵνα μόνον ἀρνήσωνται τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν.

1. *Εξ. 4, 11.

2. Γέν. 1, 1.

διότι. ἐκεῖνα τὰ ὅποια προεῖδεν ὁ προφήτης καὶ εἶπεν, αὐτὰ ἐπραγματοποίησε ὁ Κύριος κατὰ τὴν παρουσίαν του ἐδῶ· ἂν δέ, ἐπειδὴ κατελήφθησαν ἀπὸ αὐθάδειαν, τολμήσουν νὰ εἴπουν ὅτι καὶ ἐκεῖνα γίνονται διὰ τοῦ Σατανᾶ, φοβοῦμαι μήπως, προχωροῦντες σιγὰ - σιγὰ εἰς τὴν ἀσεβειαν καὶ ἀναγινώσκοντες «ποῖος ἔδωκε στόμα εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ποῖος τὸν καθιστᾷ βωβόν, ἢ κωφόν, ἢ χωλόν, ἢ τυφλόν;»¹ καὶ τὰ παρόμοια μὲ αὐτά, καταστοῦν μανιακοὶ πάλιν καὶ εἴπουν ὅτι εἶναι τοῦ Σατανᾶ οἱ λόγοι οὗτοι. Διότι εἰς ἐκεῖνον πού ἀποδίδουν τὴν χάριν νὰ δίδῃ τὸ φῶς κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἀποδώσουν καὶ τὴν αἰτίαν διὰ τὸ ὅτι δὲν βλέπουν. Διότι λέγεται εἰς τὸ χωρίον ὅτι ὁ ἴδιος πράττει καὶ τὰ δύο. Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν λέγουν τοῦτο, θὰ σκεφθοῦν κάποτε ὅτι ὁ Σατανᾶς εἶναι καὶ δημιουργὸς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· διότι εἶναι ἴδιον τοῦ δημιουργοῦ νὰ ἐξουσιάζῃ τὰ δημιουργήματα. Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶπεν ὁ Μωυσῆς ὅτι «κατ' ἀρχὰς ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν»² καὶ «κατὰ τὴν εἰκόνα του ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον»³, καὶ ὁ Δανιὴλ ὁμιλῶν μὲ θάρρος εἰς τὸν Δαρεῖον λέγει· «δὲν σέβομαι τὰ χειροποίητα εἰδωλα, ἀλλὰ τὸν ζῶντα Θεόν, ὁ ὅποιος ἐδημιούργησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ ἔχει ἐξουσίαν ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»⁴, μήπως πάλιν αὐτοὶ μεταστρέφοντες αὐτὰ θὰ εἴποῦν ὅτι τὸ νὰ εἶναι κανεῖς τυφλὸς καὶ χωλὸς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα πού πάσχουν οἱ ἄνθρωποι γίνονται πρὸς τιμωρίαν ἀπὸ τὸν δημιουργόν· ἢ δὲ θεραπεία αὐτῶν καὶ ἢ εἰς τοὺς πάσχοντας εὐεργεσία γίνεται ἀπὸ τὸν Σατανᾶν. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι πολὺ ἀνόητον καὶ νὰ τὸ ἐξετάσωμεν. Διότι ἢ τοιαύτη μετὰ ἀσεβείας μωρολογία εἶναι γνώρισμα μαινομένων καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων· διότι δὲν ἀποδίδουν οἱ παράφρονες τὰ καλύτερα κατὰ τὴν σύγκρισιν εἰς τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὰ ἀποδίδουν εἰς τὸν Σατανᾶν. Καθ' ὅσον δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει τὸ ὅτι διαστρέφουν τὰ δόγματα τῶν θείων Γραφῶν, ἀρκεῖ νὰ ἀρνηθοῦν τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ.

3. Γέν. 1, 27.

4. Δαν. (Βῆλ καὶ Δράκων 5).

22. Ἔδει δὲ τοὺς πονηροὺς ἢ μηδὲ ἐκ τῶν σωματικῶν ἐξουθενεῖν αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπον τὸν Κύριον, ἢ δηλονότι καὶ ἐκ τῶν ἔργων Θεὸν αὐτὸν ὁμολογεῖν ἀληθινόν. Ἄλλα πάντα διεστραμμένως ἔπραττον· ἄνθρωπον μὲν βλέποντες, ὡς ἄνθρώπου
 5 ἔλοιδοροῦντο· ἔργα δὲ θεϊκὰ θεωροῦντες, ἡροῦντο τὴν θεότητα, καὶ προσέτρεχον τῷ διαβόλῳ, οἰόμενοι, ὅτι, ταῦτα τολμῶντες, διαδράναι δυνήσονται, ὥστε μὴ κριθῆναι παρ' αὐτοῦ τοῦ ὑβριζομένου παρ' αὐτῶν Λόγου. Οἱ μὲν οὖν ἑπασιδοί, καὶ μάγοι, καὶ φαρμακοὶ τοῦ Φαραώ, καίτοι πλεῖστα ἐπιχειρήσαντες, ὅμως
 10 βλέποντες τὰ διὰ Μωσέως σημεῖα, καθυφῆκαν, καὶ νῶτα δεδώκασιν, λέγοντες δάκτυλον εἶναι Θεοῦ τὸν ταῦτα ποιοῦντα· οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, ὅλην τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ βλέποντες ἐργαζομένην, καὶ πλεῖονα καὶ μείζονα θεωροῦντες ἐκείνων τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος γινόμενα, τὸν Βεελζεβούλ ἔλεγον ταῦ-
 15 τα ποιεῖν, ὃν καὶ οἱ μάγοι, καίτοι ἴδιον αὐτῶν ὄντα, ὅμως ὁμολογοῦν μὴ δύνασθαι μηδὲ τὰ τούτων ἐλάττονα ποιεῖν. Τίς οὖν ὑπερβολὴ τῆς τούτων μαρίας εἶπεῖν; ἢ τίς, ὡς εἶρηκεν ὁ προφήτης, ὁμοιωσαί τι ταῖς τούτων ἀσεβείαις δυνήσεται; Ἐδικαίωσαν γὰρ ἐξφαντῶν καὶ Σοδομίτας· καὶ νενικήκασιν μὲν τὴν Ἑλλήνων
 20 ἀγνωσίαν, ὑπερβάλλουσι δὲ καὶ τῶν μάγων τοῦ Φαραώ τὴν ἀλογίαν, καὶ πρὸς μόνους τοὺς Ἀρειομανίτας ἔχουσι τὴν σύγκρισιν, ἀλλήλοις εἰς τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν συμπίπτοντες. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ βλέποντες διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρὸς ἔργα, τῷ Βεελζεβούλ ἀνατιθέασιν αὐτά· Ἀρειανοὶ δέ, καὶ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ βλέποντες
 25 ἔργα, τοῖς κτίμασι συναριθμοῦσι τὸν ταῦτα ποιοῦντα Κύριον, φάσκοντες ἐξ οὐκ ὄντων αὐτὸν εἶναι· καί, οὐκ ἦν, πρὶν γένηται. Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι θεωροῦντες τὸν Κύριον ἐν σώματι διεγόγγυζον λέγοντες· «Διὰ τί σύ, ἄνθρωπος ὢν, ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν;»

1. Πρβλ. *Ἐξ. 8, 15.

22. Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ πονηροὶ ἢ νὰ μὴ καταφρονοῦν τὸν Κύριον ὡς ἄνθρωπον, λόγῳ τῶν ἀνθρωπίνων αὐτοῦ ἰδιοτήτων ἢ ἐκ τῶν ἔργων του νὰ ὁμολογοῦν αὐτὸν ὡς ἀληθινὸν Θεόν. Ἀλλὰ τὰ πάντα ἔπραττον διεστραμμένως· ὅταν τὸν ἔβλεπον ὡς ἄνθρωπον, τὸν εἰρωνεύοντο ὡς ἄνθρωπον· ὅταν δὲ παρετήρουν τὰ θεϊκὰ ἔργα, ἤρνούντο τὴν θεότητα αὐτοῦ καὶ προσέτρεχον εἰς τὸν διάβολον, νομίζοντες ὅτι μὲ τὸ νὰ τὰ ἀποτολμοῦν αὐτὰ θὰ ἠμπορέσουν νὰ διαφύγουν, ὥστε νὰ μὴ κατακριθοῦν ἀπὸ αὐτὸν τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ὑβρίζετο ἀπὸ αὐτούς. Οἱ μάγοι, καὶ οἱ γόητες τοῦ Φαραώ, καίτοι ἐπεχείρησαν νὰ πράξουν πολλά, ὅμως ὅταν εἶδον τὰ θαύματα τὰ ὁποῖα ἐγίνοντο διὰ τοῦ Μωυσέως, ἐγκατέλειψαν τὰ ἰδικὰ των δολίως καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, λέγοντες ὅτι εἶναι δάκτυλος Θεοῦ αὐτὸς ὁ ὁποῖος κάμνει αὐτὰ ¹. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι καὶ Γραμματεῖς ἐνῶ ἔβλεπον τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ νὰ ἐκτελεῖ διάφορα θαύματα, ἦσαν δὲ καὶ περισσότερα καὶ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ τῶν μάγων ὅσα ἐπετέλει ὁ Σωτὴρ, ἔλεγον ὅτι ὁ Βεελζεβούλ τὰ κάμνει αὐτὰ· οἱ ἴδιοι οἱ μάγοι, καίτοι ὁ Βεελζεβούλ ἦτο ἰδικὸς των ὡμολόγουν ὅτι δὲν δύνανται οὔτε τὰ μικρότερα ἀπὸ αὐτὰ νὰ πράξῃ. Ὅσαδὴποτε καὶ ἂν εἶπῃ κανεὶς δὲν θὰ ὑπερβάλλῃ τὴν μαρίαν τους καὶ κανεὶς, ὅπως εἶπεν ὁ προφήτης, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξομοιώσῃ κάτι μὲ τὰς ἀσεβείας αὐτῶν. Διότι ἐμπρὸς εἰς αὐτοὺς οἱ Σοδομίται εἶναι δίκαιοι· καὶ ἔχουν μὲν ὑπερβῆ τὴν ἀγνωσίαν τῶν εἰδωλολατρῶν, ὑπερβάλλουν δὲ καὶ τὴν μαρίαν τῶν μάγων τοῦ Φαραώ καὶ συγκρίνονται μόνον πρὸς τοὺς Ἀρειομανίτας διότι συμφωνοῦν μεταξύ των εἰς τὴν ἰδίαν ἀσεβείαν. Διότι οἱ μὲν Ἰουδαῖοι βλέποντες διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ ἔργα τοῦ Πατρός, ἀπέδιδον αὐτὰ εἰς τὸν Βεελζεβούλ· οἱ δὲ Ἀρειανοί, βλέποντες καὶ αὐτοὶ τὰ ἴδια ἔργα, συγκαταλέγουν εἰς τὰ κτίσματα τὸν Κύριον, ὁ ὁποῖος κάμνει αὐτὰ, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἐδημιουργήθη αὐτὸς ἐκ τοῦ μηδενός, καὶ ὅτι, δὲν ὑπῆρχε προτοῦ νὰ δημιουργηθῇ. Καὶ οἱ μὲν Φαρισαῖοι βλέποντες τὸν Κύριον σωματικῶς ἠγανάκτουν λέγοντες «διατί σύ, ἐνῶ εἶσαι ἄνθρωπος, κάμνεις

οἱ δὲ Χριστομάχοι, βλέποντες αὐτὸν πάσχοντα καὶ κοιμώμενον, βλασφημοῦσι λέγοντες· Ὁ ταῦτα ὑπομένων οὐ δύναται Θεὸς ἀληθινὸς καὶ ὁμοούσιος εἶναι τοῦ Πατρὸς. Καὶ ἄλλως ἂν τις ἐξετάζειν ἐκ παραλλήλου βούλοιτο τὰς ἀμφοτέρων κακονοίας, εὐρή-
5 σει, καθὰ προεῖπον, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς ἀλυκῆς παροινίας συμπίπτοντας αὐτοὺς ἀλλήλοις.

23. Διὰ τοῦτο γὰρ κἀκεῖνοις καὶ τούτοις ἀσύγγνωστον ἔσεσθαι τὴν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις τιμωρίαν ὃ Κύριος ἀπεφίγητο λέγων· «Ὁς δ' ἂν εἶπῃ κατὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐκ ἀφεθή-
10 σεται αὐτῷ οὔτε ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι». Καὶ εἰκότως γε· ὁ γὰρ ἀρνούμενος τὸν Υἱόν, τίνα παρακαλῶν, ἰλασμόν δυνήσεται ἔχειν; ἢ ποῖαν ζωὴν, ἢ ἀνάπαυσιν προσδοκήσει, ἢ ἀποσάμενος τὸν λέγοντα· «Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωή;» καί, «Λεῦτε πρὸς μέ, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀνα-
15 παύσω ὑμᾶς»; Τούτων δὲ οὔτω διδόντων δίκας, δηλὸν ἂν εἶη, ὡς οἱ εὐσεβοῦντες εἰς τὸν Χριστόν, καὶ τὸ κατὰ σάρκα καὶ τὸ κατὰ Πνεῦμα προσκυνοῦντες αὐτοῦ, καὶ μήτε Υἱὸν Θεοῦ αὐτὸν ἀγνοοῦντες, μήτε ὅτι καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου γέγονεν ἀρνούμενοι ἀλλὰ καὶ πιστεύοντες, ὅτι «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος», καί, «ὁ Λόγος
20 σὰρξ ἐγένετο», βασιλεύσουσιν αἰωνίως ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατὰ τὰς ἁγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος· «Ἀπελεύσονται μὲν ἐκεῖνοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον».

Ταῦτά σοι συντόμως, ἐξ ὧν ἔμαθον, ἔγραψα. Σὺ δὲ μὴ ὡς

1. Ἰω. 10, 33.

2. Πρβλ. Γέν. 14, 8.

3. Ματθ. 12, 32.

4. Ἰω. 14, 6.

5. Ματθ. 11, 28.

τὸν ἑαυτὸν σου Θεόν»¹. Οἱ δὲ Χριστομάχοι βλέποντες αὐτὸν νὰ πάσχη καὶ νὰ κοιμᾶται βλασφημοῦν λέγοντες· αὐτὸς ποὺ ὑφίσταται αὐτὰ δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθινὸς Θεὸς καὶ ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα. Καὶ διαφοροτρόπως ἂν ἤθελε κανεὶς νὰ ἐξετάζη ἐκ παραλλήλου τὰς διεστραμμένας σκέψεις ἀμφοτέρων θὰ εὕρῃ, ὅπως προανέφερα, αὐτοὺς νὰ συμπίπτουν μεταξύ των, εἰς τὴν κοιλάδα τῆς νεκρᾶς ἀφροσύνης των².

23. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ δι' ἐκείνους καὶ δι' αὐτοὺς ἀπεφάνθη λέγων ὁ Κύριος ὅτι θὰ εἶναι ἀσυγχώρητος ἡ τιμωρία, λόγῳ τῶν τοιούτων ὕβρεων· «ὅποιος εἶπη λόγον ἀσεβῆ καὶ βλάσφημον κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωρηθῆ ὄυτε εἰς τὸν παρόντα, ὄυτε εἰς τὸν μέλλοντα κόσμον οὐδέποτε θὰ συγχωρηθῆ»³. Καὶ εὐλόγως βέβαια· διότι ἐκεῖνος ποὺ ἀρνεῖται τὸν Υἱόν, ποῖαν συγχώρησιν θὰ ἔχη μὲ τὰς παρακλήσεις του ἢ ποῖαν ζωὴν ἢ ἀνάπαυσιν θὰ ἀναμένῃ, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἀπεμάκρυνε ἐκείνον ποὺ λέγει· «ἐγὼ εἶμαι ἡ ζωή;»⁴ καὶ «ἔλθετε πρὸς με ὅλοι ὅσοι εἴσθε κουρασμένοι καὶ φορτωμένοι καὶ ἐγὼ θὰ σᾶς ξεκουράσω»⁵; Ἄφου λοιπὸν οὗτοι τιμωροῦντα ἔτσι, εἶναι φανερὸν ὅτι αὐτοὶ ποὺ σέβονται τὸν Χριστὸν καὶ προσκυνοῦν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ τὴν θεῖαν του φύσιν, καὶ δὲν ἀγνοοῦν ὅτι εἶναι αὐτὸς Υἱὸς Θεοῦ καὶ οὐτε ἀρνοῦνται ὅτι ἔγινε καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ πιστεύουν ὅτι «εἰς τὴν ἀρχὴν πρὸ τῆς δημιουργίας ὑπῆρχεν ὁ Λόγος»⁶ καὶ ὅτι «ὁ Λόγος ἔγινε ἐν χρόνῳ σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος»⁷ θὰ βασιλεύσουν αἰωνίως εἰς τοὺς οὐρανοὺς σύμφωνα μὲ τὰς ἀγίας ἐπαγγελίας αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ ὁποῖος λέγει· «καὶ θὰ ἀπέλθουν οἱ μὲν ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον»⁸.

Αὐτὰ συντόμως, ἐξ ὧσων ἔμαθα, σοῦ ἔγραψα. Σὺ ὅμως μὴ ἐκλάβῃς αὐτὰ ὡς τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ νὰ τὰ πάρῃς αὐτὰ

6. Ἰω. 1, 1.

7. Ἰω. 1, 14.

8. Ματθ. 25, 46.

τελείαν διδασκαλίαν, ἀλλὰ μόνην ἀφορμὴν ταῦτα παρ' ἐμοῦ
 λάμβανε· καὶ λοιπὸν σαντῶ τὴν ἀκριβεστέραν διάνοιαν ἔκ τε
 τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ καὶ τῶν Ψαλμῶν ἀναλαμβάνων, δέ-
 σμευε τὰ τῆς ἀληθείας δράγματα· ἵνα καί, σοῦ ταῦτα φέρον-
 5 τος, εἴπωσιν οἱ λέγοντες· «Ἐρχόμενοι δὲ ἤξουσιν ἐν ἀγαλλιάσει,
 αἴροντες τὰ δράγματα αὐτῶν», ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ τῶ Κυρίῳ
 ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῶ Πατρὶ ἅμα τῶ ἁγίῳ Πνεύματι ἡ
 δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ἀπὸ ἐμὲ μόνον ὡς ἀφορμὴν· διὰ τὸν ἑαυτὸν σου ὅμως, ἀφοῦ ξαναπάρης τὴν ἀκριβεστέραν ἔννοιαν καὶ ἀπὸ τὸ εὐαγγελικὸν ρητὸν καὶ ἀπὸ τοὺς Ψαλμούς, νὰ κρατήσης τὴν ἀλήθειαν ποὺ ἐθέρισες· ὥστε, ὅταν καὶ σὺ μεταφέρης τὴν ἀλήθειαν, νὰ εἰποῦν τὸ «κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν τοὺς οἱ θερισταὶ εἶναι γεμᾶτοι ἀγαλλίασιν, διότι κουβαλοῦν τοὺς καρπούς ποὺ ἐθέρισαν»¹ μετὴν βοήθειαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ μετὰ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ἡ δόξα καὶ ἡ δύναμις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ
ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗ

Κυρίῳ μου ἀγαπητῷ ἀδελφῷ καὶ ποθεινοτάτῳ συλ-
λειουργῷ Ἐπικτήτῳ Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζον πᾶσαν ματαιολογίαν πάντων, ὅσοι
δηποτοῦν εἰσιν αἵρετικοὶ, πεπαῦσθαι ἐκ τῆς γενομένης ἐν Νικαῖα
5 συνόδου· ἡ γὰρ ἐν αὐτῇ παρὰ τῶν Πατέρων κατὰ τὰς θείας Γρα-
φὰς ὁμολογηθεῖσα πίστις αὐτάρκης ἐστὶ πρὸς ἀνατροπὴν μὲν
πάσης ἀσεβείας, πρὸς σύστασιν δὲ τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πί-
στεως. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ νῦν διαφόρων γενομένων συνόδων
ἐν τε τῇ Γαλλίᾳ καὶ Σπανίᾳ, καὶ τῇ μεγάλῃ Ῥώμῃ, πάντες οἱ
10 συνελθόντες τοὺς μὲν ἔτι κρυπτομένους καὶ φρονοῦντας τὰ Ἀ-
ρείου, Ἀὔξεντιον δὴ λέγω τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ Οὐρσάκιον,
καὶ Οὐάλεντα, καὶ Γάϊον ἀπὸ τῆς Πανορίας, παμψηφεί, ὡς ἀφ'
ἐνὸς Πνεύματος κινούμενοι, ἀνεθεμάτισαν ἔγραψάν τε παντα-
χοῦ (διὰ τὸ τοὺς τοιούτους ἐπινοεῖν ἑαυτοῖς ὀνόματα συνόδων),
15 μηδεμίαν ἐν τῇ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, σύνοδον ὀνομάζεσθαι, εἰ
μὴ μόνην τὴν ἐν Νικαῖᾳ σύνοδον γενομένην, τρόπαιον οὔσαν πά-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΕΠΙΚΤΗΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΟΥ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΑΙΡΕΤΙΚΩΝ

Εἰς τὸν Κύριόν μου, ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ λίαν ποθητὸν συλλειτουργὸν Ἐπίκτητον· ἐγὼ ὁ Ἀθανάσιος σὲ χαιρετῶ ἐν Κυρίῳ.

1. Ἐγὼ μὲν ἐνόμιζα ὅτι ἔπαυσε κάθε ματαιολογία ὄλων ὅσοι εἶναι αἵρετικοὶ μετὰ τὴν γενομένην ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον· διότι ἡ ὁμολογηθεῖσα εἰς αὐτὴν πίστις ἀπὸ τοὺς Πατέρας σύμφωνα μὲ τὰς θείας Γραφὰς εἶναι ἀρκετὴ πρὸς ἀνατροπὴν κάθε ἀσεβείας καὶ πρὸς σύστασιν τῆς εὐσεβοῦς ἐν Χριστῷ πίστεως. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ τῶρα ἀφοῦ ἔγιναν διάφοροι σύνοδοι καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν καὶ εἰς τὴν Μεγάλῃν Ῥώμην, ὅλοι οἱ συγκεντρωθέντες, τοὺς κρυπτομένους ἀκόμη καὶ φρονοῦντας τὰ τοῦ Ἀρείου, δηλαδὴ ἐννοῶ τὸν Αὐξέντιον τὸν ἐν Μεδιολάνῳ, καὶ τὸν Οὐρσάκιον, καὶ τὸν Οὐάλεντα, καὶ τὸν Γάϊον ἀπὸ τὴν Πανονίαν, παμψηφεῖ, ὡσάν νὰ καθοδηγοῦντο ὑπὸ ἐνὸς Πνεύματος τοὺς ἀνεθεμάτισαν· καὶ ἔγραψαν παντοῦ (ἐπειδὴ ἐπικαλοῦνται οἱ τοιοῦτοι διὰ τοὺς ἑαυτοῦς τῶν ὀνόματα συνόδων) ὅτι εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καμμία σύνοδος δὲν ἀναγνωρίζεται παρὰ μόνον ἡ γενομένη εἰς τὴν Νίκαιαν, ἢ ὁποῖα εἶναι τὸ τρόπαιον ἐναντίον πάσης αἵρέσεως,

σης μὲν αἰρέσεως, ἐξαιρέτως δὲ τῆς Ἀρειανῆς, δι' ἣν μάλιστα καὶ ἡ σύνοδος τότε συνήχθη. Πῶς τοίνυν ἔτι μετὰ τοσαῦτα ἀμφισβητεῖν, ἢ ζητεῖν τινες ἐπιχειροῦσιν; Εἰ μὲν οὖν ἐκ τῶν Ἀρειανῶν εἰσὶν, οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα διαβάλλουσι, ὡσπερ Ἑλλήνες ἀκούοντες: «Τὰ εἰδῶλα τῶν ἔθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων», μωρίαν ἠγοῦνται τὴν περὶ τοῦ θεοῦ σταυροῦ διδασκαλίαν· εἰ δὲ τῶν δοκοῦντων ὀρθῶς πιστεύειν καὶ ἀγαπᾶν τὰ δηλωθέντα παρὰ τῶν Πατέρων εἰσὶν οὐ διὰ τοῦ ζητεῖν ἀνασκευάζειν θέλοντες, οὐδὲν ἕτερον 10 ποιοῦσιν ἢ κατὰ τὸ γεγραμμένον, τὸν μὲν πλησίον ποτίζουσιν ἀνατροπῆν θολερὰν, λογομαχοῦσι δὲ ἐπ' οὐδενὶ χρησίμῳ ἢ ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκεραίων.

2. Ταῦτα δὲ οὕτω γράφω, ἐντυχῶν τοῖς παρὰ τῆ σῆ θεοσεβείᾳ προσαχθεῖσιν ὑπομνήμασιν, ἃ μὴδὲ γραφῆναι ὄφελον, 15 ἵνα μὴδὲ μνήμη τις τούτων τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται. Τίς γὰρ ἤκουσε τοιαῦτα πώποτε; Τίς ὁ διδάξας, ἢ μαθὼν, Ἐκ μὲν γὰρ Σιῶν ἐξελεύσεται νόμος Θεοῦ, καὶ Λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ· ταῦτα δέ, πόθεν ἐξῆλθε; Ποῖος ἄδης ἠρεῦξάτο ὁμοούσιον εἰπεῖν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα τῆ τοῦ Λόγου θεότητι; Ἡ, ὅτι ὁ Λόγος 20 εἰς σάρκα καὶ ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ ὄλον σῶμα μεταβέβληται, καὶ ἡλλάγη τῆς ἰδίας φύσεως; Τίς δὲ ἤκουσεν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ἢ ὅλως παρὰ Χριστιανῶν, ὅτι θέσει καὶ οὐ φύσει σῶμα πεφόρηκεν ὁ Κύριος; Ἡ τίς τοιοῦτον ἠσέβησεν, ὥστε εἰπεῖν ἅμα καὶ φρονεῖν, ὅτι ἡ θεότης αὐτῆ ἢ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ περιετμήθη 25 καὶ ἀτελής ἐκ τελετοῦ γέγονεν· καὶ ὅτι τὸ ἐν ξύλῳ καθηλούμενον, οὐκ ἦν τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὴ ἡ δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας; Τίς

1. Ψαλμ. 113, 12.

2. Ἀββακ. 2, 15.

κυρίως δὲ τῆς Ἀρειανικῆς, ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἄλλωστε ἡ σύν-
 οδος τότε συνεκροτήθη. Πῶς λοιπὸν μετὰ ἀπὸ τόσα ἀποδει-
 χθέντα ἀμφιβάλλουν ὠρισμένοι ἢ προσπαθοῦν νὰ ἐρευνοῦν
 ἀκόμη; Ἐὰν βεβαίως προέρχονται ἐκ τῶν Ἀρειανῶν, δὲν εἶναι
 καθόλου παράξενον τὸ ὅτι διαβάλλουν τὰ ἐναντίον των γρα-
 φέντα, ὅπως καὶ οἱ εἰδωλολάτραι ὅταν ἀκούουν «τὰ εἰδωλά των
 δὲν εἶναι παρὰ ἄργυρος καὶ χρυσός, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων»¹,
 θεωροῦν ὅτι εἶναι μωρία ἢ περὶ τοῦ θεοῦ σταυροῦ διδασκα-
 λία· ἂν ὅμως, αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ ἀναιρέσουν αὐτὰ διὰ τῆς ἐπι-
 πλέον ἐξετάσεως, ἀνήκουν εἰς αὐτοὺς ποὺ νομίζουν ὅτι ἔχουν
 τὴν ὀρθὴν πίστιν καὶ ποὺ ἀγαποῦν αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ ἀπὸ
 τοὺς Πατέρας, δὲν κάμνουν τίποτε περισσότερον, παρὰ κατὰ τὸ
 γεγραμμένον, τὸν μὲν πλησίον ποτιζοῦν δηλητήριον² καὶ λο-
 γομαχοῦν ὄχι διὰ κάτι χρήσιμον ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ καταστρέ-
 ψουν τὰ ὀρθά.

2. Αὐτὰ δὲ τὰ γράφω ἔτσι, ἀφοῦ ἐμελέτησα τὰ ὑπομνή-
 ματα τὰ ὁποῖα προσεκόμισεν, ἡ ἰδική σου θεοσέβεια, τὰ ὁποῖα
 οὔτε νὰ γραφοῦν ἔπρεπε διὰ νὰ μὴ τὰ ἐνθυμοῦνται κἂν οἱ με-
 ταγενέστεροι. Διότι ποῖος ἤκουσε ποτέ τοιαῦτα; Ποῖος ἐδί-
 दाξε ἢ τὰ ἔμαθε. Ἀπὸ τὴν Σιών ἐξέρχεται ἡ διδασκαλία καὶ
 ἐκ τῆς Ἱερουσαλήμ ὁ λόγος τοῦ Κυρίου³· αὐτὰ δὲ ἀπὸ ποῦ ἐ-
 ξῆλθον; Ποῖος ἄδης ἐφώνασε καὶ εἶπεν ὅτι εἶναι ὁμοούσιον τὸ ἐκ
 τῆς Μαρίας προελθὸν σῶμα μετὰ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου; Ἡ ὅτι
 ὁ Λόγος μετεβλήθη εἰς σάρκα καὶ ὀστά καὶ τρίχας καὶ εἰς ὀλό-
 κληρον σῶμα, καὶ μετεβλήθη ὡς πρὸς τὴν φύσιν του; Ποῖος δὲ
 ἤκουσεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἢ γενικὰ ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς
 ὅτι φαινομενικὸν καὶ ὄχι πραγματικὸν σῶμα ἔφερον ὁ Κύριος;
 Ἡ ποῖος ἠσέβησεν τόσον πολὺ, ὥστε νὰ εἰπῆ καὶ συγχρόνως
 νὰ φρονῆ ὅτι ἡ θεότης αὐτῆ ἢ ὁποία ἦτο ὁμοούσιος μετὰ τὸν Πα-
 τέρα περιετμήθη καὶ ἔγινε ἀτελής ἀπὸ τελεία ποὺ ἦτο· καὶ ὅτι
 ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐσταυρώθη δὲν ἦτο τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτῆ ἢ

3. Ἦσ. 2, 3.

δὲ ἀκούων, ὅτι οὐκ ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, μετεποίησεν ἑαυτῷ σῶμα ποθητὸν ὁ Λόγος, εἶποι ἂν Χριστιανὸν τὸν λέγοντα ταῦτα; Τίς δὲ τὴν ἀθέμιτον ταύτην ἐπενόησεν ἀσέβειαν, ὥστε κἂν εἰς ἐνθούμησιν ἐλθεῖν, καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ λέγων ἐκ Μαρίας
 5 εἶναι τὸ Κυριακὸν σῶμα οὐκέτι τριάδα, ἀλλὰ τετράδα ἐν τῇ θεότητι φρονεῖ; ὡς διὰ τοῦτο τοὺς οὕτω διακειμένους τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος λέγειν εἶναι τὴν σάρκα, ἣν ἐνεδύσατο ἐκ Μαρίας ὁ Σωτήρ. Πόθεν δὲ πάλιν ἠρεῦξαντό τινες ἴσῃν ἀσέβειαν τοῖς προειρημένοις, ὥστε εἰπεῖν μὴ νεώτερον εἶναι τὸ σῶμα τῆς τοῦ Λό-
 10 γου θεότητος, ἀλλὰ συναῖδιον αὐτῷ διαπαντὸς γεγενῆσθαι, ἐπειδὴ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας συνέστη; Πῶς δὲ καὶ ἀμφιβάλλειν ἐτόλμησαν οἱ λεγόμενοι Χριστιανοί, εἰ ὁ ἐκ Μαρίας προελθὼν Κύριος Υἱὸς μὲν τῇ οὐσίᾳ καὶ φύσει τοῦ Θεοῦ ἐστι, τὸ δὲ κατὰ σάρκα ἐκ σπέρματός ἐστι Δαβὶδ, σαρκὸς δὲ τῆς ἁγίας Μαρίας;
 15 Τίνες δὲ ἄρα οὕτω τολμηροὶ γεγονάσιν, ὥστε εἰπεῖν τὸν Χριστὸν τὸν σαρκὶ παθόντα καὶ ἐσταυρωμένον μὴ εἶναι Κύριον, καὶ Σωτήρα, καὶ Θεόν, καὶ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς Χριστιανοὶ θέλουσι ὠνομάσθαι οἱ λέγοντες εἰς ἄνθρωπον ἅγιον ὡς ἐπὶ ἓνα τῶν προφητῶν ἐληλυθέναι τὸν Λόγον, καὶ μὴ αὐτὸν ἄνθρωπον γε-
 20 νέναι, λαβόντα ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλ' ἕτερον εἶναι τὸν Χριστόν, καὶ ἕτερον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, τὸν πρὸ Μαρίας καὶ πρὸ αἰώνων Υἱὸν ὄντα τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς εἶναι Χριστιανοὶ δύνανται οἱ λέγοντες ἄλλον εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ ἄλλον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον;

25 3. Ταῦτα ἦν ἐν τοῖς Ὑπομνήμασι, διαφόρως μὲν εἰρημένα, μίαν δὲ τὴν διάνοιαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχοντα πρὸς ἀσέβειαν βλέπουσαν δύναμιν. Διὰ ταῦτα διεκρίνοντο καὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους οἱ ἀυχοῦντες ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῶν Πατέρων τῇ ἐν Νικαίᾳ γενομένη. Ἐγὼ δέ, τὴν σὴν ἐθαύμασα θεοσέβειαν ἀνασχομένην,

δημιουργὸς οὐσία τῆς σοφίας; Ποῖος δὲν ὅταν ἀκούη ὅτι ὄχι ἐκ τῆς Μαρίας, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας του μετεσκεύασε διὰ τὸν ἑαυτὸν του σῶμα παθητὸν ὁ Λόγος, θὰ ὀνομάσῃ Χριστιανὸν αὐτὸν ὁ ὁποῖος τὰ λέγει; Ποῖος λοιπὸν ἐπενόησεν τὴν παράλογον αὐτὴν ἀσέβειαν, ὥστε ἀκόμη καὶ νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ εἰπῆ ὅτι αὐτὸς ποὺ δέχεται ὅτι τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου προέρχεται ἐκ τῆς Μαρίας δὲν παραδέχεται Τριάδα εἰς τὴν θεότητα ἀλλὰ τετράδα; Δι' αὐτὸν τὸν λόγον αὐτοὶ ποὺ φρονοῦν ἔτσι λέγουν ὅτι τὸ σῶμα τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ἐκ τῆς Μαρίας ὁ Σωτὴρ εἶναι ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος. Ἀπὸ ποῦ δὲ πάλιν ἤντησαν μερικοὶ τὴν αὐτὴν ἀσέβειαν μὲ τοὺς προαναφερθέντας, ὥστε νὰ λέγουν ὅτι δὲν εἶναι νεώτερον τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου, ἀλλὰ ὑπάρχει προαιωνίως μὲ αὐτόν, ἐπειδὴ ἐδημιουργήθη ἐκ τῆς οὐσίας τῆς σοφίας; Πῶς δὲ ἐτόλμησαν καὶ νὰ ἀμφιβάλλουν, αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ λέγωνται Χριστιανοί, ὅτι ὁ προελθὼν ἐκ Μαρίας Κύριος εἶναι Υἱὸς μὲν τοῦ Θεοῦ ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν, τὸ δὲ σῶμά του εἶναι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καὶ ἐκ τοῦ σώματος τῆς ἀγίας Μαρίας; Ποῖοι δὲ ἔγιναν τόσον τολμηροί, ὥστε νὰ εἰποῦν ὅτι ὁ Χριστὸς ὁ ὁποῖος ἔπαθε σωματικῶς καὶ ἐσταυρώθη δὲν εἶναι Κύριος καὶ Σωτὴρ καὶ Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς θέλουν νὰ ὀνομαζῶνται Χριστιανοὶ αὐτοὶ ποὺ λέγουν ὅτι ἦλθεν ὁ Λόγος καὶ ἐγκατεστάθη εἰς ἄνθρωπον ἅγιον ὅπως εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς προφήτας, καὶ δὲν ἔγινε αὐτὸς ἄνθρωπος λαβὼν ἐκ Μαρίας τὸ σῶμα, ἀλλὰ ἄλλος εἶναι ὁ Χριστὸς καὶ ἄλλος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο, προτοῦ γεννηθῆ ἐκ Μαρίας, προαιωνίος Υἱὸς τοῦ Πατρὸς; Ἡ πῶς ἤμποροῦν νὰ εἶναι Χριστιανοὶ αὐτοὶ ποὺ λέγουν ὅτι εἶναι ἄλλος ὁ Υἱὸς καὶ ἄλλος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ;

3. Αὐτὰ ἦσαν γραμμένα εἰς τὰ ὑπομνήματα· εἶχαν βεβαίως λεχθῆ κατὰ διαφορετικὸν τρόπον, εἶχον ὅμως τὸ ἴδιον νόημα καὶ τὴν ἴδιαν δύναμιν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀσεβείας. Δι' αὐτὰ ἐφιλονεῖκουν καὶ ἐμάχοντο μεταξύ των αὐτοὶ ποὺ καυχῶνται ὅτι ὁμολογοῦν τὴν πίστιν τῶν Πατέρων τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου. Ἐγὼ πάντως σὲ ἐθαύμασα διὰ τὸ ὅτι συνεκρατήθης

καὶ ὅτι μὴ τούτους ἔπαυσε μὲν ταῦτα λέγοντας, τὴν δὲ εὐσεβῆ
πίστιν παρέθηκεν αὐτοῖς· ἵνα ἢ ἀκούσαντες ἠρεμήσωσιν, ἢ ἀντι-
λέγοντες ὡς αἰρετικοὶ νομισθῶσι. Τὰ γὰρ εἰρημένα οὔτε λεκτὰ
οὔτε ἀκουστὰ παρὰ Χριστιανοῖς, ἀλλὰ ἀλλότρια κατὰ πάντα τρό-
5 πον τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ γὰρ τὰ
παρ' ἐκείνων, ὡς προείρηται, ἐγγραφῆναι γυμνῶς πεποίηκα
τῇ ἐπιστολῇ, ἵνα καὶ μόνον ὁ ἀκούων θεωρῇ τὴν ἐν αὐτοῖς αἰ-
σχύνην καὶ ἀσέβειαν. Καὶ εἰ καὶ ἔδει διὰ πλειόνων κατηγορεῖν
καὶ διελέγχειν τὴν ἀφροσύνην τῶν διὰ τοιαῦτα νοησάντων· ἀλ-
10 λὰ καλὸν ἕως τούτων εἶναι τὴν ἐπιστολήν, καὶ μηδὲν πλεῖον
γράφειν· τὰ γὰρ οὕτω φανερώς δεικνύμενα φαῦλα γυμνάζειν ἐπὶ
πλεῖον καὶ περιεργάζεσθαι οὐ δεῖ, ἵνα μὴ τοῖς φιλονεικοῦσιν ὡς
ἀμφίβολα νομισθῇ· ἢ τοῦτο μόνον ἀποκρίνασθαι πρὸς τὰ τοιαῦ-
τα, καὶ εἰπεῖν· Ἄρκεϊ, ὅτι οὐκ ἔστι ταῦτα τῆς Καθολικῆς Ἐκ-
15 κλησίας, οὐδὲ ταῦτα οἱ Πατέρες ἐφρόνησαν. Ἴνα δὲ μὴ ἐκ τῆς
τέλεον σιωπῆς πρόφασιν ἀναισχυντίας ἑαυτοῖς οἱ τῶν κακῶν
ἐφευρεταὶ πορίσωνται, καλὸν ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ὀλίγα μνη-
μονεῦσαι· τάχα καὶ οὕτως αἰδεσθέντες παύσωνται ἀπὸ τῶν ὑ-
παρῶν τούτων ἐπινοιῶν.

20 4. Πόθεν ὑμῖν ἐπῆλθεν εἰπεῖν, ὧ οὔτοι, ὁμοούσιον εἶναι τὸ
σῶμα τῆς τοῦ Λόγου θεότητος (ἀπὸ γὰρ τούτου καλὸν ἔστιν ἄρ-
ξασθαι, ἵνα, τούτου δεικνυμένον σαθοῦ, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τοια-
αῦτα δειχθῇ); Ἐκ μὲν οὖν τῶν θείων Γραφῶν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν,
Θεὸν γὰρ ἐν ἀνθρωπίνῳ σώματι λέγουσι γεγονέναι. Ἐκ γὰρ
25 καὶ οἱ Πατέρες, οἱ ἐν Νικαίᾳ συνελθόντες οὐ τὸ σῶμα, ἀλλ' αὐτὸν
τὸν Υἱὸν ὁμοούσιον εἰρήκασιν τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦτον μὲν ἐκ τῆς
οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ σῶμα ἐκ Μαρίας ὁμολόγησαν εἶναι
πάλιν κατὰ τὰς Γραφάς. Ἡ τοίνυν ἀρνήσασθε τὴν ἐν Νικαίᾳ σύν-

καὶ δὲν τοὺς ἀπηγόρευες νὰ κηρύττουν ταῦτα, ἀλλὰ παρουσίασες ἀπλῶς εἰς αὐτοὺς τὴν εὐσεβῆ πίστιν, ὥστε ἢ νὰ τὴν δεχθοῦν καὶ νὰ ἡσυχάσουν ἢ νὰ τὴν ἀρνηθοῦν καὶ νὰ θεωρηθοῦν ὡς αἰρετικοί. Διότι αὐτὰ ποὺ ἔχουν λεχθῆ ἀπὸ αὐτοὺς οὔτε λέγονται οὔτε ἀκούγονται ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς, ἀλλὰ εἶναι καθ' ὀλοκληρίαν ξένα πρὸς τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐγώ, τὰ λεγόμενα ἀπὸ ἐκείνους, ὅπως προελέχθη, τὰ ἔγραψα εἰς τὴν ἐπιστολὴν ὅπως ἀκριβῶς ἔχουν, ὥστε καὶ αὐτὸς ποὺ τὰ ἀκούει μόνον νὰ βλέπῃ τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν ἀσέβειαν ἢ ὅποια ὑπάρχει εἰς αὐτά. Καὶ ἴσως ἔπρεπε διὰ περισσοτέρων λόγων νὰ κατηγορήσω καὶ νὰ ἐλέγξω τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν ποὺ διενεώθησαν τοιαῦτα, ἀλλὰ εἶναι καλὸν τόσα μόνον νὰ ἀναφέρῃ ἢ ἐπιστολὴ καὶ νὰ μὴ γράφῃ τίποτε περισσότερον, διότι μὲ ἐκεῖνα ποὺ τόσο φανερὰ ἀποδεικνύονται φαῦλα δὲν πρέπει νὰ ἀσχολῆται καὶ νὰ κουράζεται κανεὶς διὰ νὰ μὴ θεωρηθοῦν εἰς τοὺς φιλονεικοῦντας ὡς ἀμφίβολα. Τοῦτο μόνον πρέπει νὰ ἀποκριθῆ κανεὶς πρὸς τὰς τοιοῦτου εἴδους διδασκαλίας καὶ νὰ εἰπῆ· εἶναι ἀρκετὸν ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι διδάγματα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ οὔτε οἱ Πατέρες ἐφρόνησαν αὐτά. Διὰ νὰ μὴ ἔχουν δὲ ἐκ τῆς παντελοῦς σιωπῆς πρόφασιν ἀναισχυντίας διὰ τοὺς ἑαυτοὺς των οἱ ἐφευρέται τῶν κακῶν, εἶναι καλὸν νὰ μνημονεύσωμεν ὀλίγα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, μήπως καὶ ἐντραπέντες παύσουν τὰς ἀνηθίκους αὐτὰς σκέψεις.

4. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν σᾶς ἤλθε νὰ εἰπῆτε, ὦ ἀνόητοι, ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ὁμοούσιον μὲ τὴν θεότητα τοῦ Λόγου; (διότι εἶναι καλὸν νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ αὐτό, ὥστε, ἀφοῦ ἀποδειχθῆ τοῦτο σαθρὸν, νὰ ἀποδειχθοῦν καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τέτοια). Εἰς τὰς θείας Γραφὰς λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρη κανεὶς κάτι τέτοιο, διότι αὐταὶ λέγουν ὅτι ὁ Θεὸς ἔλαβεν ἀνθρώπινον σῶμα. Ἄλλὰ καὶ οἱ Πατέρες βεβαίως, οἱ ὅποιοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Νίκαιαν, δὲν εἶπαν ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ὁμοούσιον τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Υἱός, καὶ ὅτι αὐτὸς μὲν προέρχεται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ σῶμα ὡμολόγησαν ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς Μαρίας, σύμφωνα πάλιν μὲ τὰς θείας Γραφὰς. Λοιπὸν ἢ

οδον, καὶ ὡς αἰρετικοὶ παρεισφύετε ταῦτα· ἢ, εἰ βούλεσθε τέκνα
 τῶν Πατέρων εἶναι, μὴ φρονεῖτε παρ' ἐκεῖνα, ἅπερ ἔγραψαν αὐ-
 τοί. Καὶ γὰρ καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτοπον θεωρεῖν ὑμᾶς ἔξεστιν· εἰ
 ὁμοούσιος ὁ Λόγος τῷ σώματι ἐκ γῆς ἔχοντι τὴν φύσιν, ὁμοού-
 5 σιος δὲ ὁ Λόγος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν τῶν Πατέρων ὁμολογίαν·
 ὁμοούσιος ἔσται καὶ αὐτὸς ὁ Πατὴρ τῷ σώματι τῷ ἐκ γῆς γενο-
 μένῳ. Καὶ τί ἔτι μέμφεσθε τοῖς Ἀρειανοῖς λέγουσι τὸν Υἱὸν κτί-
 σμα, λέγοντες αὐτοὶ καὶ τὸν Πατέρα ὁμοούσιον τοῖς κτίσμασι;
 καὶ εἰς ἑτέραν ἀσέβειαν μετερχόμενοι, φάσκοντες εἰς σάρκα, καὶ
 10 ὀστέα, καὶ τρίχας, καὶ νεῦρα, καὶ ὅλον τὸ σῶμα μεταβεβλήσθαι
 τὸν Λόγον, καὶ ἠλλάχθαι τῆς ἰδίας φύσεως. Ὡρα γὰρ ὑμᾶς φανε-
 ρῶς εἰπεῖν ἐκ γῆς αὐτὸν γεγενῆσθαι· ἐκ γῆς γὰρ τῶν ὀστέων καὶ
 ὅλου τοῦ σώματος φύσις. Τίς οὖν ἢ τοσαύτη παραφροσύνη, ἵνα
 καὶ πρὸς ἑαυτοὺς διαμάχησθε; ὁμοούσιον μὲν γὰρ λέγοντες τὸν
 15 Λόγον τῷ σώματι, ἕτερον πρὸς ἕτερον σημαίνετε· τὸ δὲ εἰς σάρκα
 μεταβεβλήσθαι αὐτοῦ τοῦ Λόγου τροπὴν φαντάζεσθε. Καὶ τίς
 ἔτι λοιπὸν ὑμῶν ἀνέξεται ταῦτα καὶ μόνον φθεγγομένων; Πάσης
 γὰρ αἰρέσεως πλέον εἰς ἀσέβειαν ἐξεκλίνατε. Εἰ γὰρ ὁμοούσιος
 ὁ Λόγος τῷ σώματι, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη καὶ ἡ χρεια,
 20 δυναμένου τοῦ σώματος εἶναι καὶ πρὸ Μαρίας αἰδίου, ὥσπερ οὖν
 ἔστι καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος· εἴ γε καθ' ὑμᾶς ὁμοούσιός ἐστι τῷ σώμα-
 τι. Τίς δὲ καὶ ἡ χρεια τῆς ἐπιδημίας τοῦ Λόγου, ἵνα ἢ τὸ ἑαυτοῦ
 ὁμοούσιον ἐνδύσῃται, ἢ τραπεῖς ἀπὸ τῆς ἰδίας φύσεως, σῶμα γέ-
 νηται; Οὐ γὰρ ἑαυτῆς ἢ θεότης ἐπιλαμβάνεται, ἵνα καὶ τὸ ὁμο-
 25 ούσιον ἑαυτῆς ἐνδύσῃται. Ἄλλ' οὐδὲ ἡμαρτεν ὁ τὰς ἄλλων ἁμαρ-

νὰ ἀρνηθῆτε τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον καὶ ὡς αἰρετικοὶ νὰ τὰ παρεισάγετε αὐτά, ἢ, ἂν θέλετε νὰ εἰσθε τέκνα τῶν Πατέρων, νὰ μὴ φρονεῖτε ἄλλα ἀπὸ ὅσα αὐτοὶ ἔγραψαν. Καθ' ὅσον καὶ ἐκ τούτου εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδητε σεῖς τὸ παράλογον τῶν σκέψε-
 ὤν σας· δηλαδὴ ἂν ἔχη ὁμοούσιον ὁ Λόγος τὴν φύσιν του μὲ τὸ σῶμα τὸ ἐν τῇ γῆ, καὶ ἀφοῦ εἶναι ὁμοούσιος ὁ Λόγος πρὸς τὸν Πατέρα, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν Πατέρων, κατὰ συνέπειαν θὰ εἶναι ὁμοούσιος καὶ ὁ Πατὴρ μὲ τὸ σῶμα τὸ γήινον τοῦ Κυρίου. Τότε λοιπὸν διατί σεῖς κατηγορεῖτε τοὺς Ἀρειανούς οἱ ὅποιοι λέγουν ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι κτίσμα, ἀφοῦ σεῖς λέγετε ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὰ κτίσματα; Περιπίπτετε δὲ καὶ εἰς ἄλλην ἀσέβειαν λέγοντες ὅτι ἔχει μεταβληθῆ ὁ Λόγος εἰς σάρκα καὶ ὄστᾶ, καὶ τρίχας καὶ νεῦρα καὶ εἰς ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ὅτι ἥλλαξεν ἡ ἰδικὴ του φύσις. Καιρὸς εἶναι λοιπὸν νὰ εἰπῆτε φανερὰ ὅτι ἐδημιουργήθη αὐτὸς ἐκ τοῦ χοός, διότι ἡ ὑπόστασις τῶν ὀστέων καὶ ὄλου τοῦ σώματος προέρχεται ἐκ τοῦ χοός. Διατί λοιπὸν ὑπάρχει τόσον μεγάλη παραφροσύνη, ὥστε καὶ μεταξύ σας νὰ φιλονεικῆτε; Διότι λέγοντες ὅτι ὁ Λόγος εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸ σῶμα δέχεσθε ὅτι ἄλλο εἶναι ὁ Λόγος καὶ ἄλλο τὸ σῶμα· μὲ τὸ ὅτι δὲ ἰσχυρίζεσθε ὅτι μετεβλήθη ὁ Λόγος εἰς σῶμα, ὑποδηλοῦτε ὅτι ὁ Λόγος μετετρέπη εἰς σῶμα. Ποῖος λοιπὸν θὰ σᾶς ἀνεχθῆ καὶ μόνον πού τὰ λέτε αὐτά; Ἐχετε ἀσφαλῶς ἐκτραπῆ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην αἵρεσιν εἰς τὴν ἀσέβειαν. Διότι ἐὰν ἦτο ὁ Λόγος ὁμοούσιος μὲ τὸ σῶμα, θὰ ἦτο περιττὴ ἡ μνεῖα καὶ ἡ μεσολάβησις τῆς Μαρίας, ἀφοῦ θὰ εἶχε τὴν δυνατότητα τὸ σῶμα νὰ ὑπάρχη καὶ πρὸ τῆς Μαρίας προαιωνίως, ὅπως ἀκριβῶς λοιπὸν εἶναι καὶ αὐτὸς ὁ Λόγος, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψίν σας εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸ σῶμα. Ποία ἀναγκαιότης ὑπῆρχε νὰ ἔλθῃ ὁ Λόγος ὥστε ἢ νὰ προσλάβῃ τὸ ὁμοούσιον πρὸς αὐτὸν σῶμα ἢ νὰ γίνῃ σῶμα ἀφοῦ προηγουμένως μεταβληθῆ ὡς πρὸς τὴν φύσιν του; Διότι δὲν ἀναλαμβάνει ἡ θεότης νὰ βοηθήσῃ τὸν ἑαυτὸν τῆς ὥστε νὰ ἐνδυθῆ καὶ τὸ ἑαυτῆς ὁμοούσιον. Ἄλλ' οὔτε ἠμάρτησεν ὁ Λόγος, ὁ ὅποιος λυτρώνει τὰς ἁμαρτίας τῶν ἄλλων, ὥστε νὰ προσφέρῃ

τίας λυτρούμενος Λόγος, ἵνα, τραπείς εἰς σῶμα ἑαυτὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ εἰς θυσίαν προσενέγκῃ, καὶ ἑαυτὸν λυτρώσῃται.

5. Ἐπιλαμβάνεται, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος: ὅθεν ὄφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, καὶ λαβεῖν ὁμοιον ἡμῖν σῶμα. Διὰ τοῦτο γοῦν καὶ ὑπόκειται ἀληθῶς ἡ Μαρία, ἢ ἐξ αὐτῆς τοῦτο λάβῃ, καὶ ὡς ἴδιον ὑπὲρ ἡμῶν αὐτὸ προσενέγκῃ. Καὶ ταύτην ὁ μὲν Ἡσαΐας προφητεύων, ἐδείκνυε λέγων· («Ἴδου ἡ Παρθένος»· ὁ δὲ Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν οὐχ ἀπλῶς πρὸς παρθέ-
 10 νον, ἀλλὰ «πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ»· ἢ ἐκ τοῦ μνηστῆρος δείξῃ τὴν Μαρίαν ἀληθῶς ἀνθρωπον οὔσαν. Διὸ καὶ τοῦ τίκτειν μνημονεύει ἡ Γραφή, καὶ φησιν· («Ἐσπαργάνωσε») καὶ ἐμακαρίζοντο μαστοί, οὗς ἐθίλασε, καὶ προσηρέχθη θυσία, ὡς διανοίξαντος τοῦ τεχθέντος τὴν μήτραν· ταῦτα δὲ πάντα,
 15 τικτούσης ἦν Παρθένου γνωρίσματα. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ ἀσφαλῶς εὐηγγελίζετο αὐτῇ, λέγων οὐχ ἀπλῶς, τὸ γεννώμενον ἐν σοί, ἵνα μὴ ἔξωθεν ἐπεισαγόμενον αὐτῇ σῶμα νομισθῇ· ἀλλ' ἐκ σοῦ, ἢ ἐξ αὐτῆς τὸ γεννώμενον εἶναι πιστευθῇ, φανερώς καὶ τοῦτο τῆς φύσεως δεικνυούσης, ὡς ἀδύνατον παρθένον φέρειν γάλα μὴ τε-
 20 κοῦσαν, καὶ ἀδύνατον γάλακτι τραφῆναι σῶμα καὶ σπαργανωθῆναι, μὴ πρότερον φύσει τεχθέν. Τοῦτό ἐστι τὸ περιτμηθὲν ὀκταήμερον· τοῦτο Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας ἐδέξατο· τοῦτο γέγονε παιδίον καὶ ἠὔξησε, δωδεκαετὲς γενόμενον, καὶ εἰς τὸν τριακοστὸν ἑνιαυτὸν ἤλθεν. Οὐ γάρ, ὡς τινες ὑπενόησαν, ἡ οὐ-

1. Ἐβρ. 2, 16 - 17.

2. Ἡσ. 7, 14.

3. Λουκ. 1, 27.

4. Λουκ. 2, 7.

5. Πρβλ. Λουκ. 11, 27.

τόν ἑαυτόν του θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ἑαυτοῦ του, καὶ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἑαυτόν του, μετατρεπόμενος εἰς σῶμα.

5. Ὅμως δὲν εἶναι ἔτσι· μὴ γένοιτο! Ἄναλαμβάνει νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἀβραὰμ ὅπως εἶπεν ὁ Ἀπόστολος· ὤφειλε διὰ τοῦτο νὰ γίνῃ κατὰ πάντα ὅμοιος πρὸς τοὺς ἀδελφούς του ¹, καὶ νὰ λάβῃ σῶμα ὅμοιον μὲ τὸ ἰδικόν μας. Διὰ τοῦτο λοιπὸν παρεμβάλλεται ἡ Μαρία, διὰ νὰ λάβῃ τὸ σῶμα ἐξ αὐτῆς, καὶ ὡς ἰδικόν του πλέον νὰ τὸ προσφέρῃ ὑπὲρ ἡμῶν. Καὶ προφητεύων δι' αὐτὴν ὁ μὲν Ἡσαΐας τὴν ἐδείκνυε λέγων· «Ἴδου ἡ Παρθένος» ², ὁ δὲ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ ἀποστέλλεται πρὸς αὐτὴν ὄχι ἀπλῶς πρὸς Παρθένον, ἀλλὰ «πρὸς κόρην παρθένον ἡ ὁποία ἦτο μεμνηστευμένη μὲ ἄνδρα» ³, διὰ νὰ ἀποδείξῃ, ἐκ τοῦ μνηστῆρος, ὅτι πράγματι ἡ Μαρία ἦτο ἄνθρωπος. Διὰ τοῦτο ἡ Γραφή ἀναφέρει καὶ τὸν τοκετόν καὶ λέγει· «τὸν περιετύλιξε μὲ σπάργανα» ⁴ καὶ ἐμακαρίζοντο οἱ μαστοὶ τοὺς ὁποίους ἐθήλασε ⁵, καὶ προσεφέρθη θυσία διότι διήνοιξε τὴν μήτραν τῆς μητρός του γεννηθεῖς ⁶· ὅλα δὲ αὐτὰ ἦσαν γνωρίσματα παρθένου ἡ ὁποία ἐγέννα. Καὶ ὁ Γαβριὴλ δὲ μὲ βεβαιότητα εὐηγγελίζετο εἰς αὐτὴν λέγων ὄχι μόνον ἀπλῶς, τὸ γεννώμενον «ἐν σοί», διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅτι εἰσάγεται ἐντὸς αὐτῆς σῶμα ἀπὸ ἔξω· ἀλλὰ λέγει «ἐκ σοῦ», διὰ νὰ πιστευθῇ ὅτι εἶναι ἐξ αὐτῆς τὸ γεννώμενον· δεικνύει ἄλλωστε καὶ τοῦτο ἐμφανῶς ἡ φύσις, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἀδύνατον παρθένος κόρη νὰ φέρῃ γάλα ἂν δὲν ἔχη γεννήσει, καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ τραφῇ σῶμα διὰ γάλακτος καὶ νὰ σπαργανωθῇ, ἂν προηγουμένως δὲν γεννηθῇ σωματικῶς. Αὐτὸ εἶναι τὸ βρέφος ἐκεῖνο ποὺ περιετμήθη ἐνῶ ἦτο ὀκτῶ ἡμερῶν. Αὐτὸ ὑπεδέχθη ὁ Συμεὼν εἰς τὰς ἀγκάλας του· αὐτὸ ἔγινε παιδί καὶ ἐμεγάλωσε καὶ ἔγινε δώδεκα ἐτῶν ⁷ καὶ ἔφτασεν εἰς τὸ τριακοστὸν ἔτος ⁸. Διότι δὲν περιετμήθη μεταβληθεῖσα αὐτὴ ἡ οὐσία τοῦ Λόγου, καθὼς μερικοὶ

6. Πρβλ. Λουκ. 2, 23.

7. Πρβλ. Λουκ. 2, 21 - 42.

8. Πρβλ. Λουκ. 3, 23.

σία αὐτῆ τοῦ Λόγου τραπεῖσα περιετμήθη, ἀναλλοίωτος οὖσα
καὶ ἄτρεπτος· λέγοντος μὲν αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος, «Ἴδετε, ἴδε-
τε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἡλλοίωμαι»· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος·
«Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτός, καὶ εἰς τοὺς αἰῶ-
5 νας»· ἀλλ' ἐν τῷ περιτμηθέντι σώματι, καὶ βασταχθέντι, καὶ φα-
γόντι, καὶ πίνοντι καὶ καμώντι, καὶ ἐν ξύλῳ καθηλωθέντι, καὶ
παθόντι ἦν ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος τοῦ Θεοῦ Λόγος. Τοῦτο ἦν
τὸ ἐν μνημείῳ τεθέν, ὅτε αὐτὸς ἐπορεύθη, μὴ χωρισθεὶς αὐτοῦ,
κηρῦξαι καὶ «Τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασιν», ὡς εἶπεν ὁ Πέτρος.
10 β. Ὁ μάλιστα δείκνυσι τὴν ἄνοιαν τῶν λεγόντων, εἰς ὅστέα
καὶ σάρκα τετράφθαι τὸν Λόγον. Εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, οὐκ ἦν χρεῖα
μνημείου· αὐτὸ γὰρ ἂν ἐπορεύθη δι' ἑαυτοῦ τὸ σῶμα, κηρῦξαι
τοῖς ἐν τῷ ἄδη πνεύμασι. Νῦν δὲ αὐτὸς μὲν ἐπορεύθη κηρῦξαι,
τὸ δὲ σῶμα εἰλίξας ὁ Ἰωσήφ σινδόνι, ἀπέθετο ἐν τῷ Γολγοθᾶ·
15 καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι μὴ τὸ σῶμα ἦν ὁ Λόγος, ἀλλὰ σῶμα ἦν
τοῦ Λόγου. Καὶ τοῦτο Θωμᾶς ἀναστὰν ἐκ νεκρῶν ἐψηλάφησε,
καὶ εἶδεν ἐν αὐτῷ τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν, οὓς ἐπέμεινεν αὐτὸς ὁ
Λόγος, ὄρῶν καθηλουμένους ἐν τῷ ἰδίῳ σώματι, καί, δυνάμενος
κωλύειν, οὐκ ἐκώλυσεν· ἀλλὰ καὶ ἰδιοποιεῖτο τὰ τοῦ σώματος
20 ἴδια, ὡς ἑαυτοῦ ὁ Λόγος ὁ ἀσώματος. Ἀμέλει τοῦ σώματος τυ-
πομένου παρὰ τοῦ ὑπερέτου, ὡς αὐτὸς πάσχων ἔλεγε· «Τί με
δέρεις»; Καὶ ἄψανστος ὢν ὁ Λόγος τῇ φύσει, ὅμως ἔλεγε· «Τὸν
νωτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπί-
σματα· καὶ τὸ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνῃς ἐμ-
25 πτυσμάτων». Ἄ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε σῶμα τοῦ Λόγου,

1. Μαλ. 3, 6.

2. Ἑβρ. 13, 8.

3. Α' Πέτρ. 3, 19.

4. Πρβλ. Μάρκ. 15, 46.

ἀντελήφθησαν· αὐτὴ εἶναι ἀναλλοίωτος καὶ ἄτρεπτος, καθ' ὅσον λέγει μὲν αὐτὸς ὁ Σωτὴρ· «ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἶμαι καὶ δὲν μεταβάλλομαι»¹, ὁ δὲ Παῦλος γράφει· «ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἦτο χθές, εἶναι σήμερον καὶ θὰ εἶναι ὁ ἴδιος εἰς τοὺς αἰῶνας»². ἀλλὰ εἰς τὸ σῶμα πού περιετμήθη καὶ ἐκρατήθη εἰς τὰς ἀγκάλας, καὶ ἔφαγε, καὶ ἔπινε, καὶ ὑπέφερε, καὶ ἐσταυρώθη καὶ ἔπαθεν ὑπῆρχεν ὁ ἀπαθὴς καὶ ἀσώματος Λόγος τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ ἦτο ἐκεῖνο πού ἐτέθη ἐντὸς τοῦ τάφου, ὅταν αὐτὸς ἐπῆγε, χωρὶς νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τὸ σῶμα διὰ νὰ κηρύξη «καὶ πρὸς τὰ εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ Ἄδου τηρούμενα πνεύματα»³ ὅπως εἶπεν ὁ Πέτρος.

6. Αὐτὸ δὲ κατ' ἐξοχὴν ἀποδεικνύει τὸν παραλογισμὸν τῶν λεγόντων ὅτι ἔχει μετατραπῆ ὁ Λόγος εἰς ὄστᾶ καὶ σῶμα. Διότι ἂν συνέβαινε τοῦτο, δὲν ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ὑπαρξὶς τάφου, διότι θὰ ἔπορεύετο τὸ ἴδιον τὸ σῶμα μόνον του, διὰ νὰ κηρύξη εἰς τὰ ἐν τῷ Ἄδῃ εὐρισκόμενα πνεύματα. Τώρα ὁμως αὐτὸς μὲν ὁ Λόγος ἐπῆγε διὰ νὰ κηρύξη, τὸ σῶμα ὁμως ἀφοῦ τὸ ἐτύλιξε διὰ σινδόνης ὁ Ἰωσήφ⁴ τὸ ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν Γολγοθᾶν· καὶ ἀπεδείχθη εἰς ὅλους ὅτι δὲν ἦτο τὸ σῶμα ὁ Λόγος, ἀλλ' ὅτι ἦτο σῶμα τοῦ Λόγου. Καὶ αὐτὸ ἐψηλάφησεν ὁ Θωμᾶς, ὅταν ἀνεστήθη ἐκ νεκρῶν καὶ εἰς αὐτὸ εἶδε τὰ σημάδια τῶν καρφῶν⁵ τὰ ὁποῖα ὑπέμεινε ὁ ἴδιος ὁ Λόγος βλέποντάς τα νὰ καρφώνωνται εἰς τὸ σῶμά του, καὶ ἐνῶ ἤμποροῦσε νὰ τὰ ἐμποδίσῃ δὲν τὰ ἐμπόδισε, ἀλλὰ ἰδιοποιεῖτο ὁ ἀσώματος Λόγος, ἐκεῖνα πού ἦσαν ἴδια τοῦ σώματος, ὡς νὰ ἦσαν ἰδικά του. Ἄλλωστε καὶ ὅταν ἐκτυπᾶτο τὸ σῶμά του ἀπὸ τὸν δοῦλον, ὡσάν νὰ ἔπασχεν αὐτὸς ἔλεγε· «διατί μὲ δέρνεις»⁶; Καὶ ἐνῶ ἦτο ἀνέπαφος ὁ Λόγος ὡς πρὸς τὴν φύσιν του, ὁμως ἔλεγε· «ἐπέτρεψα νὰ μαστιγωθοῦν τὰ νῶτά μου καὶ νὰ ραπισθοῦν αἱ σιαγόνες μου· καὶ δὲν ἔκρυσα τὸ πρόσωπόν μου ἀπὸ ἐντροπὴν καὶ ἐμπτύσματα»⁷. Διότι ὅσα ὑπέφερε τὸ ἀνθρώπινον

5. Πρβλ. Ἰω. 20, 25.

6. Ἰω. 18, 23.

7. Ἦσ. 50, 6.

ταῦτα, συνὼν αὐτῷ ὁ Λόγος, εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερεν, ἵνα τῆς τοῦ
 Λόγου θεότητος μετασχεῖν δυνηθῶμεν. Καὶ ἦν παράδοξον, ὅτι
 αὐτὸς ἦν ὁ πάσχων καὶ μὴ πάσχων· πάσχων μὲν, ὅτι τὸ ἴδιον αὐ-
 τοῦ ἔπασχε σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάσχοντι ἦν· μὴ πάσχων δέ,
 5 ὅτι τῆ φύσει Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, ἀπαθής ἐστι. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀ-
 σώματος ἦν ἐν τῷ παθητῷ σώματι· τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ
 τὸν ἀπαθῆ Λόγον, ἀφανίζοντα αὐτοῦ τοῦ σώματος τὰς ἀσθε-
 νείας. Ἐποίει δὲ τοῦτο καὶ ἐγένετο οὕτως, ἵνα, τὰ ἡμῶν αὐτὸς
 δεχόμενος, καὶ προσενεγκὼν εἰς θυσίαν, ἔξαφανίσῃ, καὶ λοιπὸν
 10 τοῖς ἑαυτοῦ περιβαλὼν ἡμᾶς, ποιήσῃ τὸν Ἀπόστολον εἰπεῖν·
 «Δεῖ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, καὶ τὸ θνητὸν
 τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν».

7. Οὐ θέσει δὲ ταῦτα ἐγίνετο, μὴ γένοιτο! ὡς τινες πάλιν
 ὑπέλαβον· ἀλλ' ὄντως ἀληθεία ἀνθρώπου γενομένου τοῦ Σωτῆ-
 15 ρος, ὅλου τοῦ ἀνθρώπου σωτηρία ἐγίνετο. Εἰ γὰρ θέσει ἦν ἐν τῷ
 σώματι ὁ Λόγος, κατ' ἐκείνους, τὸ δὲ θέσει λεγόμενον φαντα-
 σία ἐστὶ, δοκῆσει εὐρίσκεται καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν
 ἀνθρώπων λεγομένη, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον. Ἀλλὰ
 μὴν οὐ φαντασία ἡ σωτηρία ἡμῶν οὐδὲ σώματος μόνου, ἀλλ'
 20 ὅλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος ἀληθῶς, ἡ σωτηρία γέ-
 γονεν ἐν αὐτῷ τῷ Λόγῳ. Ἀνθρώπινον ἄρα φύσει τὸ ἐκ τῆς Μα-
 ρίας κατὰ τὰς θείας Γραφάς, καὶ ἀληθινὸν ἦν τὸ σῶμα τοῦ Κυ-
 ρίου· ἀληθινὸν δὲ ἦν, ἐπεὶ ταυτὸν ἦν τῷ ἡμετέρῳ· ἀδελφὴ γὰρ
 ἡμῶν ἡ Μαρία, ἐπεὶ καὶ πάντες ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἐσμεν. Καὶ τοῦτο
 25 οὐκ ἂν τις ἀμφιβάλῃ, μνησθεὶς ὧν ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς. Μετὰ γὰρ
 τὸ ἀναστῆναι ἐκ τῶν νεκρῶν, δοκούντων τινῶν μὴ ἐν τῷ ἐκ Μα-
 ρίας σώματι βλέπειν τὸν Κύριον, ἀλλὰ ἀντὶ τούτου πνεῦμα θεω-
 ρεῖν, ἔλεγεν· «Ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου, καὶ

σῶμα τοῦ Λόγου, αὐτὰ ἐπειδὴ συνυπῆρχε μὲ αὐτὸ ὁ Λόγος, τὰ ἀπέδιδε εἰς τὸν ἑαυτὸν του, διὰ νὰ ἡμπορέσωμεν νὰ μετασχωμεν τῆς θεότητος τοῦ Λόγου. Καὶ ἦτο παράδοξον ὅτι αὐτὸς ἦτο συγχρόνως ὁ πάσχων καὶ ὁ μὴ πάσχων· ἦτο μὲν πάσχων, διότι ἔπασχε τὸ ἴδιον αὐτοῦ σῶμα καὶ ὑπῆρχε αὐτὸς εἰς αὐτὸ τὸ σῶμα ποῦ ἔπασχε· ἦτο δὲ μὴ πάσχων, διότι, ἐπειδὴ εἶναι Θεὸς ὡς πρὸς τὴν φύσιν ὁ Λόγος, εἶναι ἀπαθής. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀσώματος ὑπῆρχεν εἰς τὸ παθητὸν σῶμα· τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, ὁ ὁποῖος ἐξαλείφει τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ τοῦ σώματος. Ἔκαμε δὲ τοῦτο καὶ ἐγένοντο αὐτὰ ἔτσι, ὥστε, δεχόμενος αὐτὸς τὰ ἰδικὰ μας, καὶ προσφέρων αὐτὰ θυσίαν, νὰ τὰ ἐξαλείψῃ, καὶ ἀφοῦ εἰς τὸ ἐξῆς μᾶς περιβάλλῃ μὲ τὰ ἰδικὰ του, νὰ κάμῃ τὸν ἀπόστολον νὰ εἰπῆ· «πρέπει ἡ παροῦσα φθαρτὴ φύσις μας νὰ ἐνδυθῆ ἀφθαρσίαν καὶ ἡ παροῦσα θνητὴ φύσις μας νὰ ἐνδυθῆ ἀθανασίαν»¹.

7. Καὶ δὲν συνέβαινον αὐτὰ φαινομενικῶς, μὴ γένοιτο! καθὼς μερικοὶ πάλιν ἠννόησαν, ἀλλ' ἀφοῦ ἐγινε ὁ Σωτὴρ ἄνθρωπος εἰς τὴν πραγματικότητα ἐγένετο σωτηρία ὄλου τοῦ ἀνθρώπου. Διότι ἂν ὑπῆρχε εἰς τὸ σῶμα θέσει καὶ ὄχι φύσει ὁ Λόγος, ὅπως λέγουν ἐκεῖνοι, αὐτὸ δὲ τὸ θέσει εἶναι φαντασία, τότε εἶναι φανταστικὴ καὶ ἡ σωτηρία καὶ ἡ λεγομένη ἀνάστασις τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὸν ἀσεβέστατον Μανιχαῖον. Ἄλλ' ὅμως δὲν εἶναι φαινομενικὴ ἡ σωτηρία ἡμῶν, οὔτε εἶναι σωτηρία μόνον τοῦ σώματος, ἀλλὰ ὄλου τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς καὶ σώματος, ἀληθῆς σωτηρία ἐγένετο δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου. Ἄρα λοιπὸν ἦτο ἀνθρώπινον ὡς πρὸς τὴν φύσιν του καὶ ἀληθινὸν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τὸ ἐκ τῆς Μαρίας προελθὸν σύμφωνα μὲ τὰς θείας Γραφάς· ἦτο δὲ ἀληθινὸν διότι ἦτο τὸ ἴδιον μὲ τὸ ἰδικόν μας, διότι εἶναι ἀδελφὴ μας ἡ Μαρία, ἀφοῦ ὅλοι καταγόμεθα ἐκ τοῦ Ἀδάμ. Καὶ περὶ τούτου δὲν θὰ ἀμφιβάλλῃ κανεὶς ὅταν ἐνθυμηθῆ ὅσα ἔγραψεν ὁ Λουκᾶς. Μετὰ τὴν ἀνάστασίν του ἐκ τῶν νεκρῶν, ἐπειδὴ ἐνόμιζαν μερικοὶ ὅτι δὲν βλέπουν τὸν Κύριον μὲ τὸ ἐκ τῆς Μαρίας σῶμα, ἀλλὰ βλέπουν πνεῦμα ἀντὶ τούτου, ἔλεγεν· «ἰδοὺ ἴδετε τὰς χεῖράς μου καὶ τοὺς πόδας μου καὶ τὰ

τοὺς τύπους τῶν ἡλῶν, ὅτι ἐγὼ εἰμι αὐτός. Ψηλαφήσατέ με, καὶ ἴδετε, ὅτι πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἐπέδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας». Ἐξ ὧν καὶ ἐλέγχεσθαι δύνανται πάλιν οἱ τολμήσαντες εἰπεῖν εἰς σάρκα καὶ ὀστέα ἡλλοιωῦσθαι τὸν Κύριον. Οὐ γὰρ εἶπε· Καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε σάρκα καὶ ὀστέα ὄντα, ἀλλ' ἔχοντα· ἵνα μὴ αὐτός ὁ Λόγος, εἰς ταῦτα τραπεῖς νομισθῆ, ἀλλ' αὐτός ἔχων αὐτὰ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶναι πιστειθῆ.

10 8. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων τὴν ἀπόδειξιν, περιττὸν ἔτι τῶν ἄλλων ἄπτεσθαι, καὶ γυμνάζειν τι περὶ αὐτῶν τοῦ σώματος, ἐν ᾧ ἦν ὁ Λόγος, μὴ ὄντος ὁμοουσίου τῇ θεότητι, ἀλλ' ἐκ Μαρίας ἀληθῶς τεχθέντος· καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Λόγου μὴ τραπέντος εἰς ὀστέα καὶ σάρκα, ἀλλ' ἐν σαρκὶ γενομένου. Τὸ γὰρ παρὰ τῷ Ἰω-
15 ἀνῆ λεγόμενον· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», ταύτην ἔχει τὴν διάνοιαν, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου τοῦτο δυνατὸν εὐρεῖν· γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ· «Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν γέγονε κατάρρα». Καὶ ὡσπερ οὐκ αὐτὸς γέγονε κατάρρα, ἀλλ' ὅτι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνεδέξατο κατάρρα, εἴρηται κατάρρα γεγονέναι· οὕτω καὶ σὰρξ γέ-
20 γονεν οὐ τραπεῖς εἰς σάρκα, ἀλλ' ὅτι σάρκα ζῶσαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ γέγονεν ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ τὸ εἰπεῖν· «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», ἴσον πάλιν ἐστὶν εἰπεῖν· «Ὁ Λόγος ἄνθρωπος γέγονε», κατὰ τὸ εἰρημένον, ἐν τῷ Ἰωήλ· «Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»· οὐ γὰρ ἕως τῶν ἀλόγων ζῶων ἦν ἡ ἐπαγγελία,
25 ἀλλ' εἰς ἀνθρώπους ἐστίν, ὧν ἕνεκα καὶ ἄνθρωπος γέγονεν ὁ Κύ-

1. Λουκ. 24, 39 - 40.

2. Ἰω. 1, 14.

3. Γαλ. 3, 13.

σημάδια τῶν καρφιῶν, διὰ νὰ πεισθῆτε ὅτι ἐγὼ ὁ ἴδιος εἶμαι. Ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε μὲ προσοχήν, διότι τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει σάρκα καὶ ὀστᾶ, ὅπως βλέπετε ἐμένα ὅτι ἔχω. Καὶ ἀφοῦ εἶπεν αὐτά, ἔδειξεν εἰς τοὺς μαθητὰς τὰς χεῖράς του καὶ τοὺς πόδας του»¹. ἐκ τούτων λοιπὸν δύνανται νὰ ἐλεγχθοῦν πάλιν αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἀπετόλμησαν νὰ εἰποῦν ὅτι μετεβλήθη ὁ Κύριος εἰς σάρκα καὶ ὀστᾶ. Διότι δὲν εἶπε· ὅπως βλέπετε ἐμένα ποῦ εἶμαι σάρκα καὶ ὀστᾶ, ἀλλὰ ὅτι ἔχω (σάρκα καὶ ὀστᾶ), διὰ νὰ μὴ νομισθῆ ὅτι αὐτὸς ὁ Λόγος μετεβλήθη εἰς αὐτά, ἀλλὰ νὰ πιστευθῆ ὅτι εἶναι αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἔχει αὐτά καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

8. Αὐτὰ λοιπὸν ἀφοῦ ἔτσι ἀποδεικνύονται, εἶναι περιττὸν νὰ ἀσχοληθοῦμε περισσότερον μὲ τὰ ἄλλα καὶ νὰ ἐξετάσουμε τὰ περὶ τοῦ σώματος εἰς τὸ ὁποῖον ὑπῆρχε ὁ Λόγος, ὅτι δηλαδὴ δὲν ἦτο ὁμοούσιον μὲ τὴν θεότητα, ἀλλ' ἐγεννήθη πράγματι ἐκ τῆς Μαρίας· καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Λόγος δὲν μετεβλήθη εἰς ὀστᾶ καὶ σάρκα, ἀλλὰ ἐδημιουργήθη σωματικῶς. Διότι ἐκεῖνο ποῦ λέγεται εἰς τὸν Ἰωάννην· «ὁ Λόγος ἐγινε σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος»² αὐτὴν τὴν ἔννοιαν ἔχει· ἐπίσης καὶ ἐκ τοῦ ὁμοίου πρὸς αὐτὸ χωρίου εἶναι δυνατὸν νὰ ἴδωμεν τοῦτο· διότι ἔχει γραφῆ ἀπὸ τὸν Παῦλον· «ὁ Χριστὸς μᾶς ἐξηγόρασεν ἀπὸ τὴν κατάραν τοῦ νόμου μὲ τὸ νὰ γίνῃ ὁ ἴδιος κατάρα»³. Καὶ ὅπως δὲν ἐγινε αὐτὸς κατάρα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐδέχθη τὴν ὑπὲρ ἡμῶν κατάραν ἐλέχθη ὅτι ἐγινε ὁ ἴδιος κατάρα, ἔτσι ἐγινε καὶ ἄνθρωπος, ὄχι διὰ τῆς μεταβολῆς εἰς σῶμα, ἀλλὰ διότι ἔλαβε χάριν ἡμῶν ζῶν σῶμα καὶ ἐγινεν ἄνθρωπος. Καθ' ὅσον τὸ λεχθέν, «ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ» εἶναι ἴδιον μὲ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ «ὁ Λόγος ἐγινε ἄνθρωπος» σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποῦ ἐλέχθη εἰς τὸν Ἰωήλ· «θὰ ἐκχύσω τὸ Πνεῦμά μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»⁴· διότι ἡ ἐπαγγελία αὐτὴ δὲν ἀφεώρα εἰς τὰ ἄλλα ζῶα, ἀλλ' ἐλέχθη διὰ τοὺς ἀνθρώπους, χάριν τῶν ὁποίων καὶ ὁ Κύριος

4. Ἰωήλ 3, 1.

ριος. Τούτου δὲ τοῦ ῥήτοῦ ταύτην ἔχοντας τὴν ἔννοιαν, εἰκότως καταγνώσκονται ἑαυτῶν πάντες οἱ νομίσαντες πρὸ τῆς Μαρίας εἶναι τὴν ἐξ αὐτῆς σάρκα, καὶ πρὸ ταύτης τινὰ ἐσχηκέναι ψυχὴν ἀνθρωπίνην τὸν Λόγον, καὶ ἐν αὐτῇ πρὸ τῆς ἐπιδημίας αἰεὶ γεγε-
 5 νῆσθαι. Παύσονται δὲ καὶ οἱ εἰπόντες μὴ εἶναι δεκτικὴν θανάτου τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς ἀθανάτου φύσεως εἶναι ταύτην. Εἰ γὰρ μὴ ἀπέθανε, πῶς ὁ Παῦλος παρεδίδου Κορωθίους, ὁ καὶ παρέλαβεν
 «Ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς Γραφάς»; Πῶς δὲ ὄλως καὶ ἀνέστη, εἰ μὴ καὶ ἀπέθανεν; Ἐρυ-
 10 θριάσουσι δὲ μεγάλως οἱ ὄλως ἐνθυμηθέντες δύνασθαι ἀντὶ τῆς Τριάδος γενέσθαι τετράδα, εἰ λέγοιτο ἐκ Μαρίας εἶναι τὸ σῶμα. Ὁμοούσιον γὰρ ἐὰν εἴπωμεν, φασί, τὸ σῶμα τῷ Λόγῳ, μένει ἡ Τριάς Τριάς, οὐδὲν ξένον εἰς αὐτὴν ἐπιφερομένου τοῦ Λόγου· ἐὰν δὲ ἀνθρώπινον εἴπωμεν τὸ ἐκ Μαρίας σῶμα, ἀνάγκη, ξένου ὄντος
 15 κατ' οὐσίαν τοῦ σώματος, καὶ ὄντος ἐν αὐτῷ τοῦ Λόγου, τετράς ἀντὶ Τριάδος γίνεται διὰ τὴν τοῦ σώματος προσθήκην.

9. Ταῦτα οὕτω λέγοντες, οὐ νοοῦσιν, ὅπως ἑαυτοῖς περιπίπτουσι. Καὶ γὰρ κἂν μὴ ἐκ Μαρίας λέγωσι τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὁμοούσιον αὐτὸ τῷ Λόγῳ, οὐδὲν ἤττον (ὅπερ ὑποκρίνονται, μὴ
 20 ἄρα ὡσπερ φρονοῦντες νομισθῶσι) τοῦτο κατὰ τὴν αὐτῶν ἔννοιαν δειχθήσονται λέγοντες τετράδα. Ὡς γὰρ ὁ Υἱὸς κατὰ τοὺς Πατέρας, ὁμοούσιος ὢν τῷ Πατρὶ, οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ Πατήρ, ἀλλὰ Υἱὸς πρὸς Πατέρα λέγεται ὁμοούσιος· οὕτω τὸ ὁμοούσιον σῶμα τοῦ Λόγου οὐκ ἔστιν αὐτὸς ὁ Λόγος, ἀλλ' ἕτερον πρὸς τὸν Λόγον·
 25 ἐτέρου δὲ ὄντος, κατ' αὐτοὺς ἔσται ἡ αὐτῶν Τριάς τετράς. Οὐ γὰρ ἡ ἀληθινή, καὶ ὄντως τελεία, καὶ ἀδιαίρετος Τριάς δέχεται

ἐγένετο ἄνθρωπος. Ἄφοῦ λοιπὸν τὸ ρητὸν τοῦτο ἔχει αὐτὴν τὴν ἔννοιαν εὐλόγως θὰ κατηγορήσουν τοὺς ἑαυτοὺς των ὅλοι ὅσοι ἐνόμισαν ὅτι ὑπάρχει πρὸ τῆς Μαρίας τὸ ἐξ αὐτῆς προελθὸν σῶμα καὶ ὅτι πρὸ αὐτῆς εἶχεν κάποιαν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ὁ Λόγος καὶ ὅτι ὑπῆρχε πάντοτε εἰς αὐτὴν πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του· θὰ παύσουν δὲ καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εἶπαν ὅτι δὲν εἶναι δεκτικὸν θανάτου τὸ σῶμα, ἀλλὰ ὅτι εἶναι ἀθάνατος ἡ φύσις τοῦ σώματος. Διότι ἂν δὲν εἶχεν ἀποθάνει, πῶς ὁ Παῦλος ἐδίδασκε εἰς τοὺς Κορινθίους, ἐκεῖνο πού καὶ ὁ ἴδιος ἐδιδάχθη, ὅτι δηλαδή «ὁ Χριστὸς ἀπέθανε διὰ τὰς ἁμαρτίας μας συμφώνως πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Γραφῶν προφητευόμενα»¹; Πῶς λοιπὸν ἀνεστήθη ἀφοῦ δὲν εἶχεν ἀποθάνει; Θὰ κοκκινίσουν ἀπὸ ἐντροπὴν πάρα πολὺ αὐτοὶ πού ἐσκέφθησαν ὅτι ἀντὶ τῆς Τριάδος θὰ ἔχωμεν τετράδα ἐὰν ἐλέγετο ὅτι ἐκ τῆς Μαρίας προέρχεται τὸ σῶμα. Διότι ἂν εἶποῦμε, λέγουν, ὅτι τὸ σῶμα εἶναι ὁμοούσιον μὲ τὸν Λόγον, παραμένει ἡ Τριάς Τριάς, διότι δὲν ἐπιφέρει τίποτε ξένον εἰς αὐτὴν ὁ Λόγος· ἐὰν δὲ ὀνομάσωμεν τὸ ἐκ τῆς Μαρίας προελθὸν σῶμα ἀνθρώπινον, πρέπει, ἀφοῦ εἶναι ξένον κατ' οὐσίαν τὸ σῶμα, καὶ ἀφοῦ ὑπάρχει εἰς αὐτὸ ὁ Λόγος, νὰ γίνῃ Τετράς ἀντὶ Τριάδος, λόγῳ τῆς προσθήκης τοῦ σώματος.

9. Μὲ τὸ νὰ τὰ λέγουν αὐτὰ ἔτσι, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἀντιμάχονται τοὺς ἑαυτοὺς των. Διότι καὶ ἂν ἀκόμη δεχθοῦν ὅτι τὸ σῶμα δὲν εἶναι ἐκ τῆς Μαρίας, ἀλλ' εἶναι ὁμοούσιον πρὸς τὸν Λόγον, ἐξ ἴσου πάλιν, σύμφωνα μὲ τὴν σκέψιν των, θὰ ἀποδειχθῇ ὅτι δέχονται τετράδα (πρᾶγμα πού ὑποκρίνονται ὅτι δὲν θέλουν νὰ νομισθῇ ὅτι δέχονται). Διότι ὅπως ὁ Υἱὸς κατὰ τοὺς Πατέρας, ἂν καὶ εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ Πατήρ, ἀλλὰ λέγεται ὁμοούσιος ὡς Υἱὸς πρὸς Πατέρα, ἔτσι καὶ τὸ ὁμοούσιον σῶμα τοῦ Λόγου δὲν εἶναι αὐτὸ ὁ Λόγος, ἀλλὰ διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν Λόγον· καὶ ἀφοῦ λοιπὸν εἶναι διαφορετικόν, σύμφωνα μὲ αὐτοὺς θὰ εἶναι ἡ Τριάς αὐτῶν Τετράς. Διότι ἡ ἀληθινή καὶ ὄντως τελεία καὶ ἀδιαίρετος Τριάς δὲν δέχεται προσθήκην, ἀλλὰ ἡ ἐπινοηθεῖσα ἀπὸ αὐτοὺς Τριάς.

προσθήκην, ἀλλὰ ἢ παρὰ τούτων ἐπινοημένη. Καὶ πῶς ἔτι Χριστιανοί, οἳ ἕτερον παρὰ τὸν ὄντα Θεὸν ἐπινοοῦντες;

Πάλιν γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑτέρῳ αὐτῶν σοφίσματι πολλὴν τὴν ἀφροσύνην ἔξεστιν ὁρᾶν· εἰ, διὰ τὸ εἶναι καὶ λέγεσθαι ἐν ταῖς
 5 Γραφαῖς, ἐκ Μαρίας εἶναι καὶ ἀνθρώπινον τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος, νομίζουσιν ἀντὶ Τριάδος τετράδα λέγεσθαι, ὡς προσθήκης γινόμενης διὰ τὸ σῶμα, πολὺ πλανῶνται τὸ ποίημα συνεξισοῦντες τῷ ποιητῇ, καὶ ὑπονοοῦντες δύνασθαι τὴν θεότητα προσθήκην λαμβάνειν καὶ ἠγνόησαν, ὅτι οὐ διὰ προσθήκην θεότητος γέγονε
 10 σὰρξ ὁ Λόγος, ἀλλ' ἵνα ἢ σὰρξ ἀναστῆ· οὐδὲ ἵνα βελτιωθῆ ὁ Λόγος, προῆλθεν ἐκ Μαρίας, ἀλλ' ἵνα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος λυτρώσῃται. Πῶς οὖν οἴονται τὸ διὰ τοῦ Λόγου λυτρωθὲν σῶμα καὶ ζωοποιηθὲν προσθήκην εἰς θεότητα τῷ Λόγῳ τῷ ζωοποιήσαντι ποιεῖν; μᾶλλον γὰρ αὐτῷ τῷ ἀνθρώπινῳ σώματι προσθήκη
 15 μεγάλη γέγονεν ἐκ τῆς τοῦ Λόγου πρὸς αὐτὸ κοινωνίας τε καὶ ἐνώσεως· ἀπὸ γὰρ θνητοῦ γέγονεν ἀθάνατον· καὶ ψυχικὸν ὄν, γέγονε πνευματικὸν καὶ ἐκ γῆς γενόμενον, τὰς οὐρανόους διέβη πύλας. Ἡ μέντοι Τριάς, καὶ λαβόντος ἐκ Μαρίας σῶμα τοῦ Λόγου, Τριάς ἐστίν, οὐ δεχομένη προσθήκην, οὐδὲ ἀφαίρεσιν· ἀλλ'
 20 αἰεὶ τελεία ἐστί, καὶ ἐν Τριάδι μία θεότης γινώσκεται, καὶ οὕτως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς Θεὸς κηρύσσεται, ὁ τοῦ Λόγου Πατήρ.

10. Ἐκ δὴ τούτου σιωπήσουσι λοιπὸν καὶ οἱ ποτὲ εἰπόντες τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα μὴ εἶναι αὐτὸν τὸν Χριστόν, καὶ Κύριον, καὶ Θεόν. Εἰ γὰρ μὴ Θεὸς ἦν ἐν τῷ σώματι, πῶς εὐθὺς προ-
 25 ελθὼν ἐκ Μαρίας ἐκλήθη Ἐμμανουήλ, («ὅ ἐστι μεθερμηνευσόμενον Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός»); Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ ὁ Λόγος ἦν ἐν σαρκί, Ῥωμαίοις ἔγραφεν· («Ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν»);

Καὶ πῶς λοιπὸν ἀκόμη εἶναι Χριστιανοί, αὐτοὶ ποὺ ἐπινοοῦν ἄλλον Θεὸν ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ὑπάρχει;

Καὶ εἰς τὸ ἄλλο πάλιν σόφισμά των εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστώσωμεν ὅτι ὑπάρχει πολὺ μεγάλη ἀνοησία. Ἐάν, ἐπειδὴ ὑπάρχει καὶ λέγεται εἰς τὰς Γραφὰς ὅτι εἶναι ἀνθρώπινον τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος καὶ προέρχεται ἐκ τῆς Μαρίας, νομίζουν ὅτι ἀντὶ νὰ ἔχωμεν Τριάδα ἔχομεν τετράδα, διότι τάχα συντελεῖται κάποια προσθήκη μὲ τὸ σῶμα, πλανῶνται πολὺ ἐξισώνοντες τὸν δημιουργὸν μὲ τὸ δημιούργημα, καὶ νομίζοντες ὅτι δύναται ἡ θεότης νὰ λάβῃ κάποιαν προσθήκην. Καὶ ἀγνοοῦν ὅτι δὲν ἔγινε ἄνθρωπος ὁ Λόγος διὰ νὰ αὐξηθῇ ἡ θεότης, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀναστηθῇ τὸ σῶμα. Οὔτε διὰ νὰ βελτιωθῇ ὁ Λόγος ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μαρίας, ἀλλὰ διὰ νὰ λυτρώσῃ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων. Πῶς λοιπὸν νομίζουν ὅτι τὸ διὰ τοῦ Λόγου λυτρωθὲν καὶ ζωοποιηθὲν σῶμα προσέθεσε κάτι εἰς τὴν θεότητα τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος τὸ ἐζωοποίησεν; Διότι μᾶλλον εἰς αὐτὸ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα ἔγινε μεγάλη προσθήκη λόγῳ τῆς μετοχῆς καὶ ἐνώσεως τοῦ Λόγου εἰς αὐτό. Διότι ἀπὸ θνητὸν ἔγινε ἀθάνατον, καὶ ἐνῶ ἦτο ψυχικὸν ἔγινε πνευματικόν, καὶ ἐνῶ ἐδημιουργήθη ἐκ τοῦ χοῦς διέβη τὰς οὐρανίους πύλας. Ἡ Τριάς λοιπὸν, καίτοι ὁ Λόγος ἔλαβε σῶμα ἐκ τῆς Μαρίας, εἶναι Τριάς, καὶ δὲν δέχεται προσθήκην ἢ ἀφαίρεσιν· ἀλλ' εἶναι πάντοτε τελεία, καὶ μία θεότης ἀναγνωρίζεται εἰς τὴν Τριάδα, καὶ ἔτσι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν κηρύσσεται ἓνας Θεός, ὁ Πατὴρ τοῦ Λόγου.

10. Ἐκ τούτου λοιπὸν θὰ σιωπήσουν καὶ ἐκεῖνοι ποὺ εἶπαν κάποτε ὅτι ἐκεῖνος ποὺ προῆλθεν ἐκ τῆς Μαρίας δὲν εἶναι ὁ ἴδιος Χριστὸς καὶ Κύριος καὶ Θεός. Διότι ἂν δὲν ἦτο Θεὸς ἐνανθρωπήσας, τότε πῶς μόλις ἐγεννήθη ἐκ τῆς Μαρίας ἐκλήθη Ἐμμανουήλ «τὸ ὁποῖον ἐξηγούμενον εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίνει ὁ Θεὸς μαζί μας»¹; Πῶς τότε καὶ ὁ Παῦλος, ἂν δὲν ὑπῆρχε ὁ Λόγος εἰς τὸ σῶμα, ἔγραφεν εἰς τοὺς Ρωμαίους: «ἀπὸ αὐτοὺς κατάγεται ὁ Χριστὸς κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην του φύσιν, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ τῶν πάντων Θεὸς καὶ ἐξουσιαστής, ἄξιος νὰ

Οὐκοῦν ὁμολογείτωσαν καὶ οἱ πρότερον ἀρνούμενοι τὸν ἐσταυρωμένον εἶναι Θεὸν ἐσφάλλθαι, πειθόμενοι ταῖς θείαις Γραφαῖς· μάλιστα δὲ τῷ Θωμᾷ, ὅς, μετὰ τὸ ἰδεῖν ἐν αὐτῷ τοὺς τῶν ἡλῶν τύπους, ἀνεβόησεν· «Ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου». Θεὸς γὰρ
 5 καὶ Κύριος τῆς δόξης ὣν ὁ Υἱός, ἦν ἐν τῷ ἀδόξως καθηλουμένῳ καὶ ἀτιμαζομένῳ σώματι· τὸ δὲ σῶμα ἔπασχε μὲν νυττόμενον ἐν τῷ ξύλῳ, καὶ ἔρρεεν ἀπὸ τῆς τούτου πλευρᾶς αἷμα καὶ ὕδωρ· ναὸς δὲ τοῦ Λόγου τυγχάνον, πεπληρωμένον ἦν τῆς θεότητος. Διὰ τοῦτο γοῦν ὁ μὲν ἥλιος, ὁρῶν τὸν δημιουργὸν ἑαυτοῦ ἐν τῷ
 10 ὕβριζομένῳ σώματι ἀνεχόμενον, τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε, καὶ ἐσκότισε τὴν γῆν· αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα, φύσιν ἔχον θνητὴν, ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἀνέστη διὰ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον· καὶ πέπαυται μὲν τῆς κατὰ φύσιν φθορᾶς, ἐνδυσάμενον δὲ τὸν ὑπὲρ ἄνθρωπον Λόγον, γέγονε ἄφθαρτον.

15 11. Περὶ δὲ τοῦ φαντάζεσθαι τινὰς καὶ λέγειν, ὅτι, ὡσπερ ἐφ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐγίνετο, οὕτω καὶ ἐπὶ ἓνα τινὰ ἄνθρωπον ἐκ Μαρίας ἦλθεν ὁ Λόγος, περιττόν ἐστι γυμνάζειν, φανερὰν ἐχούσης τῆς μανίας αὐτῶν τὴν κατάγνωσιν. Εἰ γὰρ οὕτως ἦλθε, διὰ τί οὕτως ἐκ Παρθένου, καὶ μὴ καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναι-
 20 κός; Οὕτως γὰρ καὶ ἕκαστος τῶν ἁγίων ἐγεννήθη. Ἡ διὰ τί, οὕτως ἐλθόντος τοῦ Λόγου, οὐχ ὁ ἐκάστου θάνατος λέγεται ὑπὲρ ἡμῶν γεγενῆσθαι, ἀλλ' ὁ τούτου μόνος; Διὰ τί δέ, καθ' ἕκαστον τῶν προφητῶν ἐπιδημοῦντος τοῦ Λόγου, λέγεται ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μαρίας, ὡς ἅπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων ἐπιδημήσαντος;
 25 Ἡ διὰ τί, ἐλθόντος αὐτοῦ, ὡς ἦλθεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἁγίοις, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες, ἀποθανόντες, οὕτω ἀνέστησαν, ὁ δὲ ἐκ Μα-

ύμνηται εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην»²; Λοιπὸν ἄς ὁμολογήσουν ὅτι ἔσφαλλαν καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι προηγουμένως ἠρνοῦντο ὅτι ὁ ἔσταυρωμένος εἶναι Θεός, καὶ ἄς ὑπακούσουν εἰς τὰς θείας Γραφάς, περισσότερο δὲ εἰς τὸν Θωμᾶν, ὁ ὅποιος, ὅταν εἶδε τὰ σημάδια τῶν καρφιῶν ἐφώνασε «πιστεύω ὅτι εἶσαι ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου»². Διότι μολονότι εἶναι Θεὸς καὶ Κύριος τῆς δόξης ὁ Υἱὸς ὑπῆρχε εἰς τὸ ἀδόξως σταυρούμενον καὶ ἀτιμαζόμενον σῶμα· τὸ δὲ σῶμα ἔπασχε μὲν ὅταν ἐκεντᾶτο εἰς τὸν σταυρόν, καὶ ἔρρεεν ἀπὸ τὴν πλευράν του αἷμα καὶ ὕδωρ, ὅμως ἐπειδὴ εἶναι ναὸς τοῦ Λόγου, ἦτο πεπληρωμένον ἀπὸ τὴν θεότητα. Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ μὲν ἥλιος, ὅταν εἶδε τὸν δημιουργόν του νὰ ὑποφέρῃ εἰς τὸ ὑβριζόμενον σῶμα, ἀπέκρυψε τὰς ἀκτίνάς του, καὶ ἐσκότισε τὴν γῆν, αὐτὸ δὲ τὸ σῶμα, μολονότι ἦτο κατὰ τὴν φύσιν θνητόν, ὑπερέβη τὴν φύσιν καὶ ἀνεστήθη ἐξ αἰτίας τοῦ Λόγου ποῦ ἦτο εἰς αὐτό. Ἔσταμάτησε ἔτσι ἡ φυσικὴ του φθορὰ καὶ ἔγινεν ἄφθαρτον, διότι ἐνεδύθη τὸν Λόγον ποῦ εἶναι ὑπεράνω τοῦ ἀνθρώπου.

11. Περὶ τοῦ ὅτι δὲ φαντάζονται μερικοὶ καὶ λέγουν ὅτι, ὅπως εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ τοὺς προφήτας ἤρχετο ὁ Λόγος, ἔτσι καὶ εἰς τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον ἦλθεν ὁ Λόγος, εἶναι περιττὸν καὶ νὰ τὸ ἀποδείξωμεν ὡς ἀσύστατον, διότι ἡ μανία των καταδικάζεται φανερὰ μόνη της. Διότι ἂν ἦλθε ἔτσι, διατί ἦλθε αὐτὸς ἐκ Παρθένου καὶ δὲν ἦλθε καὶ αὐτὸς ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός; Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγεννήθη καὶ κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀγίους. Ἡ διατί, ἂν ἦλθεν ἔτσι ὁ Λόγος, δὲν λέγεται ὅτι ὁ θάνατος ἐκάστου γίνεται ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ λέγεται ὅτι μόνον ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔγινεν ὑπὲρ ἡμῶν; Διατί δὲ ἐνῶ ἤρχετο ὁ Λόγος εἰς κάθε ἓναν ἀπὸ τοὺς προφήτας, λέγεται, διὰ μόνον τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα, ὅτι ἦλθεν ἅπαξ διὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων; Ἡ διατί, ἀφοῦ ἦλθεν αὐτὸς ὅπως ἦλθεν εἰς τοὺς προηγουμένους προφήτας, οἱ μὲν ἄλλοι ὅλοι, καίτοι ἀπέθανον, δὲν ἀνεστήθησαν ἀκόμη, ἀνεστήθη δὲ μόνον ὁ ἐκ Μαρίας προ-

2. Ἰω. 20, 28.

ρίας μόνος τριήμερος ἀνέστη; Ἡ διὰ τί, ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐλ-
 θόντος τοῦ Λόγου, λέγεται μόνος ὁ ἐκ Μαρίας Ἐμμανουήλ, ὡς
 σώματος πεπληρωμένου θεότητος, τεχθέντος ἐξ αὐτῆς; Τὸ γὰρ
 Ἐμμανουήλ ἐρμηνεύεται, «Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». Ἡ διὰ τί, εἶπερ
 5 οὕτως ἦλθεν, ἐσθίοντος ἐκάστου τῶν ἁγίων, καὶ πίνοντος, καὶ
 κοπιῶντος, καὶ ἀποθνήσκοντος, οὐ λέγεται ὡς αὐτὸς ἐσθίων, καὶ
 πίνων, καὶ κοπιῶν, καὶ ἀποθνήσκων, ἀλλ' ἐπὶ μόνου τοῦ ἐκ Μα-
 ρίας; Ἄ γὰρ ἔπασχε τοῦτο τὸ σῶμα, ταῦτα ὡς αὐτοῦ πάσχον-
 τος εἴρηται. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ πάντων λεγομένων μόνον, ὅτι
 10 ἐτέχθησαν καὶ ἐγεννήθησαν, ἐπὶ τοῦ ἐκ Μαρίας μόνου εἴρηται
 «Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο».

12. Ἐξ ὧν δείκνυται, ὅτι πρὸς μὲν τοὺς ἄλλους ἅπαντας γέ-
 γονεν ὁ Λόγος, τοῦ προφητεύειν χάριν· ἐκ δὲ Μαρίας αὐτὸς ὁ
 Λόγος, σάρκα λαβὼν, προῆλθεν ἄνθρωπος, τῇ μὲν φύσει καὶ τῇ
 15 οὐσίᾳ Λόγος ὢν τοῦ Θεοῦ, κατὰ δὲ σάρκα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ
 καὶ τῆς σαρκὸς Μαρίας γενόμενος ἄνθρωπος, ὡς εἶπεν ὁ Παῦλος.
 Τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐδείκνυε, καὶ ἐν Ἰορδάνῃ καὶ ἐν τῷ ὄρει λέγων·
 «Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα». Τοῦτον
 οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήσαντο, ἡμεῖς δὲ ἐπιγινώσκοντες, προσκνυ-
 20 νοῦμεν, οὐ διαιροῦντες τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Λόγον, ἀλλ' αὐτὸν τὸν
 Λόγον εἰδότες εἶναι τὸν Υἱόν, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ ἡμεῖς
 ἐλυτρώθημεν. Διὸ καὶ ἐθανμάσαμεν, πῶς ὄλως ἐν ὑμῖν περὶ τῶν
 οὕτω φανερῶν γέγονεν φιλονεικία. Ἄλλὰ χάρις τῷ Κυρίῳ, ὅτι,
 ὅσον ἐλυπήθημεν ἐντυγχόντες τοῖς ὑπομνήμασι, τοσοῦτον ἐχά-

ελθών, ἀφοῦ παρέμεινε τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸν τάφον; Ἡ διατί, ἀφοῦ ἦλθεν ὁ Λόγος καθ' ὅμοιον τρόπον ποῦ ἤρχετο εἰς τοὺς ἄλλους, μόνον ὁ ἐκ Μαρίας προελθὼν λέγεται Ἐμμανουήλ ἐπειδὴ τὸ σῶμά του ἦτο πεπληρωμένον θεότητος καὶ ἐγεννήθη ἐξ αὐτῆς; Διότι τὸ Ἐμμανουήλ ἐξηγεῖται εἰς τὴν ἑλληνικὴν «μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». Ἡ διατί, ἂν ἦλθε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἐνῶ κάθε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀγίους καὶ ἔπινε, καὶ ἐκοπίαζε καὶ ἀπέθνησκε, δὲν λέγεται ὅμως δι' αὐτοὺς ὅτι ἐσθίουν, καὶ πίνουν, καὶ κοπιάζουν καὶ ἀποθνήσκουν, ἀλλὰ λέγεται τοῦτο μόνον διὰ τὸν ἐκ Μαρίας προελθόντα; Διότι ὅσα ἔπασχε αὐτὸ τὸ σῶμα, αὐτὰ ἐλέχθησαν ὅτι αὐτὸς τὰ ἔπασχεν. Καὶ ἐνῶ δι' ὅλους τοὺς ἄλλους ἐλέγετο μόνον ὅτι ἐτέχθησαν καὶ ἐγεννήθησαν διὰ τὸν προελθόντα ἐκ Μαρίας μόνον ἐλέχθη «καὶ ὁ Λόγος ἔγινε σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος» ¹.

12. Ἐκ τούτων ὅλων ἀποδεικνύεται λοιπὸν ὅτι πρὸς ὅλους τοὺς ἄλλους ἤρχετο ὁ Λόγος, μόνον διὰ νὰ προφητεύουν, ὁ προελθὼν δὲ Λόγος ἐκ τῆς Μαρίας, ἀφοῦ ἔλαβε σὰρκα, ἐγεννήθη ὡς ἄνθρωπος, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν μὲν καὶ τὴν οὐσίαν εἶναι Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὡς πρὸς δὲ τὸ σῶμα ἔγινε ἄνθρωπος, ἐκ σπέρματος Δαβὶδ καὶ τοῦ σώματος τῆς Μαρίας, ὅπως εἶπεν ὁ Παῦλος. Αὐτὸν ἐφανέρωνε ὁ Πατήρ καὶ εἰς τὸν Ἰορδάνην καὶ εἰς τὸ Ὅρος λέγων «αὐτὸς εἶναι ὁ πολυαγαπημένος μου Υἱός, ὁ μονογενής μου, εἰς τὸν ὁποῖον ἔθεσα ὅλην τὴν στοργήν μου καὶ ὅλην τὴν εὐαρέσκειάν μου» ². Αὐτὸν λοιπὸν οἱ μὲν Ἀρειανοὶ ἠρνήθησαν, ἡμεῖς δὲ ποῦ γνωρίζομεν καλῶς, τὸν προσκυνοῦμεν χωρὶς νὰ ἀποχωρίζομεν τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Λόγον, ἀλλὰ γνωρίζομεν ὅτι αὐτὸς ὁ Λόγος εἶναι ὁ Υἱός, διὰ τοῦ ὁποῖου ἐδημιουργήθησαν τὰ πάντα καὶ ἐλυτρώθημεν ἡμεῖς. Διὰ τοῦτο λοιπὸν καὶ ἀπορήσαμεν πῶς μεταξύ σας διὰ τόσον φανερά πράγματα ὑπῆρξε διχογνωμία. Ἀλλὰ δόξα εἰς τὸν Κύριον, διότι ὅσον ἐλυπήθημεν μελετῶντες τὰ ὑπομνήματα, τόσον ἐ-

2. Ματθ. 3, 17.

ρημεν ἐπὶ τῷ τέλει τούτων. Μετὰ γὰρ συμφωνίας ἀνεχώρησαν, καὶ εἰρήνευσαν ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου πίστεως. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐγὼ, πολλὰ πρότερον σκεψάμενον, πέπεικε γράφαι τὰ ὀλίγα ταῦτα, λογισάμενον, μὴ ἄρα ταῦτα ἐκ τῆς σιωπῆς ἀντὶ χαρᾶς λύπη γένηται τοῖς ἐκ τῆς συμφωνίας πρόφασιν τοῦ χαίρειν παρασχοῦσιν ἡμῖν. Ἄξιῳ τοίνυν προηγουμένως τὴν σὴν εὐλάβειαν, καὶ δεύτερον τοὺς ἀκούοντας, μετὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ταῦτα δέξασθαι· καὶ εἰ μὲν τι πρὸς εὐσέβειαν λείπει, τοῦτο διορθώσασθαι καὶ δηλῶσαί μοι· εἰ δὲ ὡς παρὰ ἰδιώτου τῷ Λόγῳ μὴ κατ' ἀξίαν, μηδὲ τελείως γέγραπται, συγγνώμην πάντας τῇ ἡμετέρᾳ περὶ τὸ λέγειν ἀσθενείᾳ. Προσαγόρευε πάντας τοὺς μετὰ σοῦ ἀδελφούς. Σὲ οἱ σὺν ἡμῖν πάντες προσαγορεύουσιν. Ἐρρωμένως ἐν Κυρίῳ διάγοις, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε.

χάρημεν εἰς τὸ τέλος τούτων. Διότι ἀνεχώρησαν συμφωνοῦν-
τες καὶ εἰρηνικοὶ ἐπὶ τῇ ὁμολογίᾳ τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθοδόξου
πίστεως. Τοῦτο λοιπὸν καὶ ἐμέ, ἀφοῦ ἐσκέφθηκα πολὺ προη-
γουμένως, με ἔπεισε νὰ γράψω τὰ ὀλίγα αὐτά, σκεφθεὶς ὅτι,
μήπως αὐτὰ λόγῳ τῆς σιωπῆς δημιουργήσουν ἀντὶ χαρᾶς
λύπην εἰς ἐκείνους ποὺ παρέσχον εἰς ἡμᾶς, λόγῳ τῆς συμφω-
νίας, τὴν αἰτίαν τῆς χαρᾶς. Ἔχω τὴν ἀξίωσιν λοιπὸν πρῶτα
ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου εὐλάβειαν καὶ δεύτερον ἀπὸ τοὺς ἀκούον-
τας αὐτά, νὰ τὰ δεχθῆτε με ἀγαθὴν συνείδησιν· καὶ ἂν μὲν
λείπη κάτι ὡς πρὸς τὴν εὐσέβειαν, αὐτὸ νὰ τὸ διορθώσετε καὶ
νὰ μοῦ τὸ δηλώσετε· ἂν δὲ ἔχουν γραφῆ αὐτὰ ὄχι ὅπως ἄξι-
ζε εἰς τὸν Λόγον, ἀλλὰ ὡς εἰς κοινὸν ἄνθρωπον, ὄχι δηλαδὴ
τέλεια, νὰ συγχωρήσουν ὅλοι τὴν ἀνικανότητά μου πρὸς τε-
λείαν ἔκφρασιν. Νὰ ἀσπασθῆς ὅλους τοὺς μετὰ σοῦ ἀδελφούς.
Σὲ ἀσπάζονται ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι μαζί μου. Ὑγίαινε ἐν
Κυρίῳ ἀγαπητὲ καὶ λίαν ποθητέ.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΝ, ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

1. Ἐντυχόντες τοῖς παρὰ τῆς σῆς θεοσεβείας γραφεῖσι,
τὴν μὲν σὴν εἰς Χριστὸν εὐσέβειαν ἀληθῶς ἀπεδεξάμεθα, καὶ
5 τὸν μὲν Θεὸν προηγουμένως ἐδοξάσαμεν, δεδωκότα σοι τὴν
τοιαύτην χάριν, ὥστε καὶ τὴν φρόνησιν ἔχειν ὀρθήν, καὶ μὴ ἀ-
γνοεῖν κατὰ τὸ δυνατόν τὰς μεθοδείας τοῦ διαβόλου· τὴν δὲ τῶν
αἵρετικῶν κακόνοιαν ἐθανμάσαμεν, θεωροῦντες πῶς τοσοῦτον
εἰς ἀσεβείας βάραθρον πεπτώκασιν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰς αἰσθί-
10 σεις σώζειν, ἀλλὰ πανταχόθεν διεφθαρμένην ἔχειν τὴν διάνοιαν.
Τοῦτο δὲ τὸ ἐπιχείρημα διαβόλου μὲν ἐστὶν ὑποβολή, τῶν δὲ
παρανόμων Ἰουδαίων μίμησις. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνοι, πανταχό-
θεν ἐλεγχόμενοι, προφάσεις ἐπενόουν καθ' ἑαυτῶν, ἵνα μόνον
τὸν Κύριον ἀρνήσωνται, καὶ τὰ προφητευθέντα καθ' ἑαυτῶν ἐπι-
15 σπάσωνται, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οὗτοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς
πανταχόθεν στηλιτευομένους, καὶ βλέποντες γενομένην βδελυ-
κτὴν παρὰ πᾶσι τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐφευρεταὶ γίνονται κακῶν,
ἵνα μὴ, πανόμενοι ταῖς πρὸς τὴν ἀλήθειαν μάχαις, ἀληθῶς Χρι-
στομάχοι διαμείνωσι. Πόθεν γὰρ αὐτοῖς, ἀνένδν καὶ τοῦτο τὸ κα-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ
ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΝ, ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΑΡΕΙΑΝΩΝ

1. Ἐμελετήσαμεν ἐκεῖνα ποῦ ἐγράφησαν ἀπὸ τὴν θεοσέβειάν σου, ἐπεδοκιμάσαμεν πράγματι τὴν εἰς Χριστόν σου εὐλάβειαν, καὶ προηγουμένως μὲν ἔδοξάσαμεν τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος σοῦ ἔδωκε αὐτὴν τὴν χάριν, ὥστε καὶ ὀρθῶς νὰ σκέπτεσαι καὶ νὰ μὴ ἀγνοῆς τὰς διαφόρους μεθόδους τοῦ διαβόλου, τὴν ἀνοησίαν δὲ τῶν αἰρετικῶν ἔθαυμάσαμεν βλέποντες πῶς ἔχουν πέσει εἰς τόσον μεγάλο βάραθρον ἀσεβείας, καὶ ὅτι δὲν διατηροῦν οὔτε τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ ἀπὸ παντοῦ ἔχουν διεφθαρμένην τὴν διάνοιάν των. Τὸ ἐπιχείρημα δὲ τοῦτο ὑπαγορεύεται μὲν ἀπὸ τὸν διάβολον, εἶναι δὲ μίμησις τῶν παρανόμων Ἰουδαίων. Διότι ὅπως ἐκεῖνοι ὅταν ἠλέγχοντο ἀπὸ παντοῦ ἐπενόουν διαφόρους προφάσεις διὰ τοὺς ἑαυτοὺς των, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἀρνηθοῦν τὸν Κύριον καὶ νὰ ἐπισύρουν ἐναντίον των τὰ προφητευθέντα, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ αὐτοί, ἐπειδὴ βλέπουν τοὺς ἑαυτοὺς των νὰ ὄνειδίζωνται ἀπὸ παντοῦ καὶ παρατηροῦν ὅτι ἐγένετο μισητὴ ἀπὸ ὅλους ἡ αἵρεσίς των, γίνονται ἐφευρέται κακῶν, ὥστε νὰ μὴ παραμείνουν ἀληθῶς Χριστομάχοι, μὲ τὸ νὰ παύσουν τὰς διαμάχας πρὸς τὴν ἀληθειαν. Διότι ἀπὸ ποῦ ἀνεφάνη εἰς αὐτοὺς καὶ τοῦτο τὸ κακόν;

κόν; Πῶς ὅλως τετολμήκασι τὴν καινὴν ταύτην δυσφημίαν φθέγ-
 ξασθαι κατὰ τοῦ Σωτῆρος; Ἄλλ', ὡς ἔοικε, ποιηρὸν ὁ ἀσεβής,
 καὶ ἀδόκιμος ὄντως περὶ τὴν πίστιν. Πρότερον γάρ, ἀρνούμενοι
 τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὑπεκρίνοντο καὶ
 5 τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν ἐπιγινώσκειν· νῦν δέ, κατ' ὀλί-
 γον ὑποκαταβαίνοντες, ἐξέπεσαν καὶ ταύτης αὐτῶν τῆς οἰήσεως,
 καὶ πανταχόθεν ἄθεοι γεγόνασιν, ὥστε μήτε Θεὸν αὐτὸν ἐπιγι-
 νώσκειν, μήθ' ὅτι ἄνθρωπος γέγονε πιστεύειν. Εἰ γὰρ ἐπίστευον,
 οὐκ ἂν τοιαῦτα ἐφθέγγαντο, οἷα ἔγραψεν ἡ σὴ θεοσέβεια κατ'
 10 αὐτῶν.

2. Σὺ μὲν οὖν, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς ποθεινότατε, πρόποντα
 τῇ ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ τῇ εἰς τὸν Κύριον εὐσεβείᾳ,
 πεποίηκας, ἔλεγξας, καὶ παραινέσας, καὶ ἐπιτιμῆσας τοῖς τοι-
 οῦτοις· ἐπειδὴ δέ, παροξυνόμενοι παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ
 15 διαβόλου, οὐκ ἔγνωσαν, οὐδὲ συνῆκαν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ἀλ-
 λά ἐν σκότει διαπορεύονται, μανθανέτωσαν παρὰ τῆς σῆς εὐ-
 λαβείας, ὡς ἡ τοιαύτη αὐτῶν κακόνοια Οὐαλεντίνου καὶ Μαρ-
 κίωνος καὶ Μανιχαίου ἐστίν· ὧν οἱ μὲν ἀντὶ ἀληθείας δόκησιν εἰσ-
 ηγήσαντο, οἱ δὲ διαιροῦντες τὰ ἀδιαίρετα ἠρνήσαντο τό, «Ἦ
 20 Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν». Διὰ τί οὖν, τὰ
 τούτων φρονοῦντες, οὐχὶ καὶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν γίνονται

1. Πρβλ. Β' Τιμ. 3, 8.

2. Ψαλμ. 81, 5.

3. Δοκητισμὸς καλεῖται ἡ ἀντίληψις καὶ ἡ διδασκαλία τῶν δοκητῶν, οἱ ὅποιοι ἐδέχοντο ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶχε ὄχι πραγματικὸν σῶμα, ἀλλὰ μόνον φαινομενικόν, κατὰ δόκησιν, καὶ συνεπῶς ἠρνοῦντο τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Κατὰ τὸν β' καὶ γ' αἰῶνα ὁ δοκητισμὸς λαμβάνει μεγαλυτέραν ἔκτασιν συναναπτυσσόμενος μετὰ τοῦ γνωστικισμοῦ, καὶ ἐμφανίζεται ὑπὸ ποικίλας μορφᾶς ἀναλόγως τῶν γενικωτέρων θεολογικοσωτηριο-λογικῶν ἀντιλήψεων τῶν ἐπὶ μέρους γνωστικῶν. Κατὰ τὴν ἐπικρατεστέ-

Πῶς ἐτόλμησαν νὰ εἶπουν τὴν νέαν αὐτὴν βλασφημίαν ἐναντίον τοῦ Σωτῆρος; Ἄλλ' ὡς φαίνεται εἶναι πονηρὸς ὁ ἀσεβὴς καὶ ὄντως κίβδηλος περὶ τὴν πίστιν¹. Διότι προηγουμένως ἂν καὶ ἤρνούντο τὴν θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὁμως ὑπεκρίνοντο ὅτι ἐπιδοκιμάζουν τὴν ἔνσαρκον παρουσίαν τοῦ Κυρίου· τώρα ὁμως προχωροῦντες βαθμηδὸν ἀπεμακρύνθησαν καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν φαντασίαν καὶ ἔγιναν ἀπὸ παντοῦ ἄθεοι, ὥστε οὔτε νὰ ἀναγνωρίζουν αὐτὸν ὡς Θεὸν οὔτε νὰ πιστεύουν ὅτι ἔγινε ἄνθρωπος. Διότι ἂν ἐπίστευαν, δὲν θὰ ἔλεγαν αὐτὰ ποὺ ἡ ἰδικὴ σου θεοσέβεια ἔγραψεν ἐναντίον των.

2. Σὺ μὲν λοιπόν, ἀγαπητὲ καὶ λίαν ποθητὲ, ἔπραξες σύμφωνα μὲ αὐτὰ ποὺ ἀρμόζουν εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὴν πρὸς τὸν Κύριον εὐσέβειαν· δηλαδὴ ἤλεγξες, ἐσυμβούλευσες, καὶ κατέκρινες αὐτούς· ἐπειδὴ ὁμως, παρακινούμενοι ἀπὸ τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον, δὲν ἔχουν οὔτε γινῶσιν, οὔτε σύνεσιν ἀλλὰ περιπλανῶνται εἰς τὸ σκότος², ἄς μάθουν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σου εὐλάβειαν ὅτι ὁ παραλογισμὸς των αὐτὸς εἶναι τοῦ Οὐαλεντίνου, τοῦ Μαρκίωνος καὶ τοῦ Μανιχαίου· ἐξ αὐτῶν ἄλλοι μὲν εἰσηγήθησαν τὴν κατὰ δόκησιν ἐνανθρώπησιν ἀντὶ τῆς πραγματικῆς³, ἄλλοι δὲ διαιροῦντες τὰ ἀδιαίρετα ἠρνήθησαν τὸ «ὁ προαιώνιος καὶ ἄναρχος Λόγος ἔγινε ἐν χρόνῳ σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος καὶ ἔκαμε σκηνὴν

ραν μορφήν ἢ κοσμικὴ δύναμις ἢ ὁ «αἰὼν» Χριστὸς κατῆλθεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρου πνευματικοῦ κόσμου καὶ ἐνώκησεν ἀπλῶς εἰς τὸν ἐκ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς Μαρίας γεννηθέντα ἄνθρωπον Ἰησοῦν κατὰ τὸ βάπτισμα, χωρὶς νὰ γίνῃ πραγματικὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ μόνον φαινομενικῶς. Ὀλίγον δὲ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ ὁ αἰὼν Χριστὸς ἀπεχωρίσθη αὐτοῦ οὕτως ὥστε εἰς τὸν σταυρὸν ἔπαθε μόνον ὁ ἄνθρωπος Ἰησοῦς. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν τὸ σῶμα τοῦ Σωτῆρος εἶναι τι οὐράνιον χρησιμοποιήσαν ἀπλῶς τὴν Μαρίαν ὡς μέσον διὰ νὰ παρουσιασθῇ ἐπὶ τῆς γῆς. Μερικοὶ πάλιν ἐκ τῶν δοκητῶν ἠρνούντο παντελῶς ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶχε σῶμα ὑλικόν. Ὁ δοκητισμὸς, διδάσκων τὴν ἐπὶ γῆς ὑπαρξιν καὶ δὴ τὴν γέννησιν καὶ τὸν θάνατον τοῦ Θεανθρώπου ὡς φαινομενικά, ἀρνεῖται θεμελιῶδες χριστιανικὸν δόγμα, τὸ τῆς σαρκώσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς ἐν Χριστῷ Σωτηρίας.

κληρονόμοι; Εὐλογον γὰρ ὧν τὴν κακοδοξίαν ἔχουσι, τούτων ἔχειν καὶ τὰ ὀνόματα, ἵνα λοιπὸν Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Μαρκιωνισταὶ καὶ Μανιχαῖοι καλῶνται. Τάχα κἂν οὕτως διὰ τὴν τῶν ὀνομάτων δυσωδίαν αἰσχυνόμενοι κατανοῆσαι δυνηθῶσιν, εἰς ὅσον
 5 βάθος ἀσεβείας πεπτῶκασι. Καὶ ἦν μὲν δίκαιον μηκέτι τούτοις ἀποκρίνασθαι, κατὰ τὴν παραίνεσιν τὴν ἀποστολικήν. «Αἰρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, εἰδώς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὧν αὐτοκατάκριτος»· μάλιστα ὅτι καὶ ὁ προφήτης περὶ τῶν τοιούτων φησίν·
 10 «Ὁ μωρὸς μωρὰ λαλήσει, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μάταια νοήσει»· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν ἠγούμενον αὐτῶν περιέρονται καὶ αὐτοί, ὡς λέοντες, ζητοῦντες τίνα καταπίωσι τῶν ἀκεραίων· τούτου ἕνεκεν ἀναγκαῖον γέγονεν ἡμῖν τῇ σῇ εὐλαβείᾳ ἀντιγράψαι, ἵνα, πάλιν διὰ τῆς σῆς νοθεσίας μαθόντες οἱ ἀδελφοί, καταγινώ-
 15 σκωσιν ἐπὶ πλεῖον τῆς ἐκείνων ματαιολογίας.

3. Οὐ κτίσμα προσκυνοῦμεν· μὴ γένοιτο! Ἐθνικῶν γὰρ καὶ Ἀρειανῶν ἡ τοιαύτη πλάνη· ἀλλὰ τὸν Κύριον τῆς κτίσεως σαρκωθέντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον προσκυνοῦμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἡ σὰρξ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν μέρος ἐστὶ τῶν κτισμάτων, ἀλλὰ Θεοῦ
 20 γέγονε σῶμα. Καὶ οὔτε τὸ τοιοῦτον σῶμα καθ' ἑαυτὸ διαιροῦντες ἀπὸ τοῦ Λόγου προσκυνοῦμεν· οὔτε τὸν Λόγον προσκυνῆσαι θέλοντες, μακρόνομεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς σαρκός· ἀλλ' εἰδότες, καθὰ προείπομεν, τό, «Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», τοῦτον καὶ ἐν σαρκὶ

1. Ἰω. 1, 14.

2. Τίτ. 3, 10 - 11.

3. Ἦσ. 32, 6.

του τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν¹. Διατί λοιπὸν ἀφοῦ φρονοῦν τὰ ἰδικὰ των διδάγματα, δὲν γίνονται καὶ κληρονόμοι τῶν ὀνομάτων τους; Διότι εἶναι λογικὸν ἐκείνων τῶν ὀνομάτων τὴν κακοδοξίαν ἔχουν νὰ ἔχουν καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, ὥστε νὰ ὀνομάζωνται λοιπὸν Οὐαλεντινιανοὶ καὶ Μαρκιωνισταὶ καὶ Μανιχαῖοι. Μήπως καὶ ἔτσι, λόγῳ τῆς βρωμερότητος τῶν ὀνομάτων ἐντραποῦν καὶ δυνηθοῦν νὰ κατανοήσουν εἰς πῶσον μεγάλο βάθος ἀσεβείας ἔχουν πέσει. Καὶ ἦτο μὲν δίκαιον νὰ μὴ ἀπαντήσῃ κανεὶς εἰς αὐτούς, σύμφωνα μὲ τὴν ἀποστολικὴν παραινέσιν· «αἰρετικὸν ἄνθρωπον, ἐὰν μετὰ τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν νουθεσίαν ποῦ θὰ κάμῃς εἰς αὐτὸν ἐπιμένῃ εἰς τὴν πλάνην του, ἀπόφευγε, γνωρίζων ὅτι ὁ τοιοῦτος ἔχει διαστραφῆ καὶ ἀμαρτάνει ἔχων ὑπογράψει ὁ ἴδιος τὴν καταδίκην του»²· μάλιστα δὲ καὶ ὁ προφήτης περὶ τῶν τοιούτων λέγει· «ὁ ἄφρων θὰ λαλῆ μωρίαν, καὶ ὁ νοῦς του θὰ μηχανεῖται κακὰ»³· ἐπειδὴ ὁμως, ὅπως καὶ ὁ προϊστάμενός των⁴, περιφέρονται καὶ αὐτοὶ ὡς λέοντες, ζητοῦντες ποῖον νὰ καταπίουν ἀπὸ τοὺς ἀκεραίους⁵, ἔνεκα τούτου λοιπὸν ἐδημιουργήθη εἰς ἡμᾶς ἡ ἀνάγκη νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἰδικὴν σου εὐλάβειαν, ὥστε, ἀφοῦ μάθουν πάλιν αὐτὰ οἱ ἀδελφοὶ διὰ τῆς ἰδικῆς σου νουθεσίας, νὰ κατηγορήσουν περισσότερον αὐτοὺς διὰ τὴν ματαιολογίαν των.

3. Δὲν προσκυνοῦμεν κτίσμα· μὴ γένοιτο! Διότι ἡ πλάνη αὕτη εἶναι τῶν Ἐθνικῶν καὶ τῶν Ἀρειανῶν, ἀλλὰ προσκυνοῦμεν τὸν Κύριον τῆς κτίσεως, τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ. Διότι ἂν καὶ ἡ σὰρξ αὕτη καθ' ἑαυτὴν εἶναι ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ κτίσματα, ὁμως ἐγένετο σῶμα Θεοῦ· καὶ δὲν προσκυνοῦμεν αὐτὸ τὸ σῶμα καθ' ἑαυτὸ διαιροῦντες τοῦτο ἀπὸ τοῦ Λόγου, οὔτε, θέλοντες νὰ προσκυνήσωμεν τὸν Λόγον, ἀπομακρύνομεν αὐτὸν ἀπὸ τὸ σῶμα· ἀλλὰ γνωρίζοντες, ὅπως προανεφέραμεν, τὸ «ὁ Λόγος ἐγένετο σὰρξ, δηλαδὴ ἄνθρωπος»

4. Ἐννοεῖ τὸν διάβολον ὁ ὁποῖος προϊσταται καὶ ὑποκινεῖ αὐτούς.

5. Πρβλ. Α' Πέτρ. 5, 8.

γενόμενον, ἐπιγινώσκομεν Θεόν. Τίς τοιγαροῦν οὕτως ἄφρων
 ἐστίν, ὡς λέγει τῷ Κυρίῳ· Ἐπόστα ἀπὸ τοῦ σώματος, ἵνα σε
 προσκυνήσω; Ἡ τίς οὕτως ἀσεβής ἐστίν, ὡς μετὰ τῶν ἀφρόνων
 Ἰουδαίων διὰ τὸ σῶμα λέγειν αὐτῷ· «Διὰ τί σύ, ἄνθρωπος ὢν,
 5 ποιεῖς σεαυτὸν Θεόν»; Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ λεπρός· προσεκύνει
 γὰρ τὸν Θεὸν ἐν σώματι ὄντα, καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι Θεὸς ἦν, λέ-
 γων· «Κύριε, ἐὰν θέλῃς, δύνασαι με καθαρῆσαι». Καὶ οὔτε διὰ
 τὴν σάρκα ἐνόμισε κτίσμα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον· οὔτε διὰ τὸ
 εἶναι τὸν Λόγον δημιουργὸν πάσης κτίσεως, ἐξουθένει τὴν σάρ-
 10 κα, ἣν ἐνδεδυμένος ἦν· ἀλλ' ὡς ἐν κτιστῷ ναῶ τὸν κτίστην τοῦ
 παντὸς προσεκύνει, καὶ ἐκαθαρίζετο. Οὕτως καὶ ἡ αἰμορροῦσα
 γυνή, πιστεύσασα καὶ μόνον ἀψαμένη τοῦ κρασπέδου, ἴαθη· καὶ
 ἡ μὲν θάλαττα ἐπαφρίζουσα τοῖς κύμασιν ἤκουε τοῦ σαρκωθέν-
 τος Λόγου, καὶ πέπαιται τοῦ χειμῶνος· ὁ δὲ ἐκ γενετῆς τυφλός,
 15 πτύσματι τῆς σαρκὸς τεθεράπεται παρὰ τοῦ Λόγου. Καὶ τό γε
 μείζον καὶ παραδοξότερον (ἴσως γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς ἀσεβεστά-
 τούς ἐσκανδάλισε), καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ, κρεμαμένον τοῦ
 Κυρίου (αὐτοῦ γὰρ ἦν τὸ σῶμα, καὶ ἐν αὐτῷ ἦν ὁ Λόγος), ὁ μὲν
 ἥλιος ἐσκοτίσθη, ἡ δὲ γῆ ἐτρόμασεν, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ
 20 τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη, καὶ πολλὰ σώματα τῶν κε-
 κοιμημένων ἁγίων ἀνέστη.

4. Ταῦτα δὲ γέγονε, καὶ οὐδεὶς, ὥσπερ νῦν οἱ Ἀρειανοὶ
 τολμῶσι, διελογίσαστο, εἰ δεῖ σαρκωθέντι τῷ Λόγῳ πειθεσθαι·
 ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπον βλέποντες, ἐπεγίνωσκον αὐτὸν ὄντα δημιουρ-

1. Ἰω. 10, 33.

2. Ματθ. 8, 2.

3. Πρβλ. Ματθ. 9, 20 - 22.

4. Πρβλ. Ματθ. 8, 26.

5. Πρβλ. Ἰω. 9, 6.

καίτοι αὐτὸς ὑπάρχει εἰς τὸ σῶμα, τὸν ἀναγνωρίζομεν ὡς Θεόν. Ποῖος λοιπὸν εἶναι τόσον ἀνόητος ὥστε νὰ εἶπη εἰς τὸν Κύριον· ἀπομακρύνσου ἀπὸ τὸ σῶμα διὰ νὰ σὲ προσκυνήσω; Ἡ ποῖος εἶναι τόσον ἀσεβής, ὥστε νὰ λέγη διὰ τὸ σῶμά του μαζί με τοὺς ἀνόητους Ἰουδαίους· «διὰτί σύ, ἐνῶ εἶσαι ἄνθρωπος, κάμνεις τὸν ἑαυτὸν σου Θεόν»¹; Ἄλλ' ὅμως δὲν ἦταν τέτοιος ὁ λεπρός, διότι προσεκύνει τὸν Θεόν ὁ ὁποῖος ἦτο ἐν μορφῇ σώματος καὶ ἐγνώριζεν ὅτι ἦτο Θεός, λέγων εἰς αὐτόν· «Κύριε ἐὰν θέλης δύνασαι νὰ με καθάρῃς ἀπὸ τὴν ἀηδιαστικὴν νόσον μου»². Καὶ οὐτε λόγῳ τοῦ σώματος ἐθεώρησε κτίσμα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, οὐτε λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι ὁ Λόγος δημιουργὸς ὅλης τῆς κτίσεως κατεφρόνησε τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν· ἀλλὰ προσεκύνει τὸν κτίστην τοῦ παντὸς ὡς εἰς κτιστὸν ναόν, καὶ ἐκαθαρίσθη. Ἔτσι καὶ ἡ αἰμορροῦσα γυναῖκα ἐπειδὴ ἐπίστευσε καὶ μόνον, διότι ἀκούμπησε τὸ ἄκρον τοῦ ἱματίου τοῦ ἐθεραπεύθη³· καὶ ἡ μὲν θάλασσα τῆς ὁποίας τὰ κύματα ἄφριζαν ὑπήκουε εἰς τὸν σαρκωθέντα Λόγον καὶ κατέπαυσε τὰ κύματά της⁴· ὁ δὲ ἐκ γενετῆς τυφλὸς ἐθεραπεύθη ὑπὸ τοῦ Λόγου διὰ τοῦ πτύσματος τοῦ σώματός του⁵. Καὶ βεβαίως τὸ μεγαλύτερον καὶ παραδοξότερον εἶναι τοῦτο (διότι ἴσως τοῦτο ἐσκανδάλισε καὶ τοὺς ἀσεβεστάτους)· ἐνῶ ἦτο κρεμάμενος ὁ Κύριος ἐπάνω εἰς τὸν σταυρὸν (διότι ἦτο ἰδικόν του τὸ σῶμα, καὶ εἰς αὐτὸ ὑπῆρχεν ὁ Λόγος) ὁ μὲν ἥλιος ἐσκοτίσθη ἡ δὲ γῆ ἐσεισθη, αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν, καὶ ἐσχίσθη τὸ παραπέτασμα τοῦ ναοῦ εἰς τὸ μέσον⁶ καὶ πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων ἀγίων ἀνεστήθησαν⁷.

4. Αὐτὰ δὲ ἐγιναν καὶ κανεὶς δὲν ἐσκέφθη, ὅπως ἀποτολμοῦν τώρα οἱ Ἄρειανοί, ἂν πρέπει νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν Λόγον πού τώρα ἦτο καὶ ἄνθρωπος ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος βλέποντες αὐτόν, ἀνεγνώριζον ὅτι αὐτὸς εἶναι δημιουργὸς των·

6. Πρβλ. Λουκ. 23, 45.

7. Πρβλ. Ματθ. 27, 52.

γὸν αὐτῶν· καὶ ἀνθρωπίνης φωνῆς ἀκούοντες, οὐ διὰ τὸ ἀνθρώ-
 πινον ἔλεγον, ὅτι ὁ Λόγος κτίσμα ἐστίν· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἔτρε-
 μον, καὶ οὐδὲν ἤττον ἐγίνωσκον, ἢ ὅτι ἐκ ναοῦ ἁγίου ἐφθέγγε-
 το. Πῶς τοίνυν οἱ ἄσεβεῖς οὐ φοβοῦνται μή, καθὼς οὐκ ἐδοκί-
 5 μασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παραδοθῶσιν εἰς ἀδόκιμον
 νοῦν, ποεῖν τὰ μὴ καθήκοντα: Οὐ γὰρ κτίσματι ἢ κτίσις προ-
 σκυνεῖ· οὐδὲ πάλιν διὰ τὴν σάρκα παρηγεῖτο τὸν Κύριον ἑαυτῆς
 προσκυνεῖν, ἀλλὰ τὸν ἑαυτῆς δημιουργὸν ἔβλεπεν ἐν σώματι
 καὶ ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνν ἔκαμπε, καὶ κάμ-
 10 πει δέ, ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων, καὶ πᾶσα
 γλῶσσα ἐξομολογήσεται, κἂν τοῖς Ἀρειανοῖς μὴ δοκῇ, ὅτι Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. Οὐ γὰρ ἀδοξίαν
 ἤνεγκεν ἡ σὰρξ τῷ Λόγῳ· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον αὕτη δεδό-
 ξασται παρ' αὐτοῦ. Οὐδέ, ἐπειδὴ δούλου μορφὴν ἀνέλαβεν ὁ ἐν
 15 μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων Υἱός, ἡλαττώθη τῆς θεότητος· ἀλλὰ μᾶλλον
 αὐτὸς ἐλευθερωτῆς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως γέγονε.
 Καὶ εἰ ὁ Θεὸς δὲ ἀπέστειλε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γεννώμενον ἐκ γυναι-
 κός, οὐκ αἰσχύνῃν ἡμῖν ἐπάγει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐδο-
 ξίαν καὶ μεγάλην χαρὰν. Γέγονε γὰρ ἄνθρωπος, ἵν' ἡμᾶς ἐν ἑαυ-
 20 τῷ θεοποιήσῃ· καὶ γέγονεν ἐκ γυναικός, καὶ γεγέννηται ἐκ Παρ-
 θένου, ἵνα τὴν ἡμῶν πλανηθεῖσαν γέννησιν εἰς ἑαυτὸν μετενέγ-
 κῃ, καὶ γενώμεθα λοιπὸν γένος ἅγιον, καὶ κοινωνοὶ θείας φύσεως,
 ὡς ἔγραψεν ὁ μακάριος Πέτρος. Καὶ τὸ ἀδύνατον δὲ τοῦ νόμου,

1. Ρωμ. 1, 28.

2. Φίλιπ. 2,10 - 11.

καὶ ἐνῶ ἤκουον ἀπὸ αὐτὸν ἀνθρωπίνην φωνήν, δὲν ἔλεγον, λόγῳ τοῦ ὅτι ἦτο ἄνθρωπος, ὅτι ὁ Λόγος εἶναι κτίσμα, ἀλλὰ καὶ περισσότερον ἔτρεμον, καὶ δὲν ἀντελαμβάνοντο τίποτε ὀλιγώτερον, παρὰ ὅτι ὠμίλει ἐκ ναοῦ ἁγίου. Πῶς λοιπὸν οἱ ἄσεβεῖς δὲν φοβοῦνται μήπως, ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν προσεπάθησαν νὰ εὔρουν τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, παραδοθοῦν εἰς νοῦν ἀνίκανον νὰ διακρίνη μεταξὺ ὀρθοῦ καὶ πεπλανημένου καὶ πράξουν πράξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπαγορεύονται ἠθικῶς¹; Διότι ἡ κτίσις δὲν προσκυνεῖ εἰς κτίσμα· οὔτε πάλιν λόγῳ τοῦ σώματος ἀπέφευγε νὰ προσκυνῇ τὸν Κύριόν της, ἀλλὰ ἔβλεπεν εἰς τὸ σῶμα τὸν ἰδικόν της δημιουργόν, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκλίνε καὶ θὰ κλίνῃ εἰς προσκύνησιν πᾶν γόνου τῶν ἀγγέλων εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τῶν εἰς τὰ καταχθόνια εὐρισκομένων ὄντων, καὶ πᾶσα γλῶσσα θὰ προβῆ ρητῶς εἰς ὁμολογίαν πίστεως, καὶ ἂν ἀκόμη ἔχουν ἀντίθετον γνώμην οἱ Ἄρειανοί, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Κύριος, πρὸς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς². Διότι δὲν ἐπέφερε τὸ σῶμα εἰς τὸν Λόγον στέρησιν δόξης· μὴ γένοιτο! ἀλλὰ μᾶλλον τοῦτο ἐδοξάσθη ἀπὸ αὐτόν. Οὔτε, ἐπειδὴ ἔλαβε μορφήν δούλου ὁ Υἱός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρχεν ἐν μορφῇ Θεοῦ³, ἠλαττώθη ἡ θεότης του, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτὸς ἐγινε ἐλευθερωτῆς πάσης σαρκὸς καὶ πάσης κτίσεως. Καὶ ἂν ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τὸν Υἱόν του διὰ νὰ γεννηθῇ ἐκ γυναικός, τοῦτο δὲν ἐπιφέρει εἰς ἡμᾶς ἐντροπήν, ἀλλὰ μᾶλλον τιμὴν καὶ μεγάλην χάριν. Διότι ἐγένετο ἄνθρωπος διὰ νὰ θεοποιήσῃ ἡμᾶς διὰ τοῦ ἑαυτοῦ του· καὶ ἦλθεν ἐκ γυναικὸς καὶ ἐγεννήθη ἐκ Παρθένου διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸ πλανηθὲν γένος μας εἰς τὸν ἑαυτόν του καὶ νὰ γίνωμεν λοιπὸν γένος ἁγίον καὶ μέτοχοι θείας φύσεως⁴, ὅπως ἔγραψεν ὁ μακάριος Πέτρος. Καὶ ἡ ἀδυναμία τοῦ νόμου νὰ σώσῃ τὸν ἄνθρωπον ὠφείλετο εἰς τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς, τὴν ὁποῖαν ἐπροκάλεσεν ἡ ἁμαρτία· διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς ἔστειλε τὸν Υἱόν του εἰς

3. Πρβλ. Φιλιπ. 2,6 - 7.

4. Β' Πέτρ. 1, 4.

ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, καὶ περὶ ἁμαρτίας κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί.

5. Τὴν τοίνυν προσληφθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λόγου σάρκα, ἐπὶ
 5 τῷ πάντας ἀνθρώπους ἐλευθερῶσαι, καὶ πάντας ἐκ νεκρῶν ἀνα-
 στῆσαι, καὶ ἁμαρτίας λυτρώσασθαι, πῶς οἱ ταύτην ἐξουδενοῦν-
 τες, ἢ οἱ διὰ ταύτην κατηγοροῦντες τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς ποιή-
 ματος ἢ κτίσματος, οὐκ ἀχάριστοι φαίνονται, καὶ παντός εἰσι
 μίσους ἄξιοι; Μόνον γὰρ οὐχὶ βοῶσι τῷ Θεῷ λέγοντες: Μὴ πέμ-
 10 ψης σου τὸν Υἱὸν τὸν μονογενῆ ἐν σαρκί· μὴ ποιήσης αὐτὸν ἐκ
 Παρθένου σάρκα λαβεῖν, ἵνα μὴ λυτρώσῃται ἡμᾶς τοῦ θανάτου
 καὶ τῆς ἁμαρτίας. Οὐ θέλομεν αὐτὸν ἐν σώματι γενέσθαι, ἵνα
 μὴ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξῃται θάνατον· οὐ βουλόμεθα τὸν Λόγον
 σάρκα γενέσθαι, ἵνα μὴ ἐν ταύτῃ μεσίτης ἡμῶν γένηται τῆς πρὸς
 15 σὲ προσόδου καὶ τὰς ἐν οὐρανοῖς οἰκήσωμεν μονάς. Κλεισθήτω-
 σαν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν, ἵνα μὴ διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς
 σαρκὸς αὐτοῦ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἡμῖν ὁδὸν ἐγκαινίσῃ ὁ σὸς Λόγος.
 Αὐταὶ μὲν αἱ ἐκείνων φωναὶ μετὰ διαβολικῆς τόλμης εἰσὶ προ-
 φερόμεναι, δι' ἧς ἐπενόησαν ἑαυτοῖς κακονοίας· οἱ γὰρ μὴ θέ-
 20 λοντες σάρκα γενόμενον τὸν Λόγον προσκυνεῖν, ἀχαριστοῦσι
 τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ· καὶ οἱ διαιροῦντες τὸν Λόγον ἀπὸ τῆς
 σαρκὸς οὐδὲ μίαν λύτρωσιν τῆς ἁμαρτίας γενέσθαι, οὐδὲ κατά-
 λυσιν τοῦ θανάτου νομίζουσι. Που δὲ ὅλως οἱ ἄσεβεῖς καὶ καθ'
 ἑαυτὴν εὐρήσουσι τὴν σάρκα, ἣν ἔλαβεν ὁ Σωτὴρ, ἵνα καὶ τολμῶ-
 25 σι λέγῃ· Οὐ προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν Κύριον μετὰ τῆς σαρκός·
 ἀλλὰ διαιροῦμεν τὸ σῶμα, καὶ μόνῳ τούτῳ λατρεύομεν; Ὁ μὲν
 οὖν μακάριος Στέφανος ἐν οὐρανοῖς εἶδε τὸν Κύριον ἐκ δεξιῶν

τὸν κόσμον μὲ σάρκα ἀνθρωπίνην, ἢ ὁποῖα ὡμοίαζε πρὸς σάρκα ἁμαρτίας, ἀλλὰ δὲν ἦτο πράγματι σὰρξ ἁμαρτίας, ὁ ὁποῖος ἤλεγξεν ὡς ἁμαρτήσασαν τὴν ἁμαρτίαν καὶ κατέκρινε αὐτὴν διὰ τῆς ἰδικῆς του σαρκὸς ¹.

5. Τὸ σῶμα λοιπὸν τὸ ἔλαβεν ὁ Λόγος, διὰ νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ νὰ ἀναστήσῃ ὅλους ἐκ νεκρῶν, καὶ νὰ λυτρώσῃ ὅλους ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας. Πῶς λοιπὸν αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι περιφρονοῦν τοῦτο, ἢ αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι κατηγοροῦν ἐξ αἰτίας τούτου τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡς δημιούργημα ἢ κτίσμα, δὲν θὰ εἶναι ἀχάριστοι καὶ ἄξιοι κάθε μίσους; Διότι μόνον ποὺ δὲν φωνάζουν εἰς τὸν Θεὸν διὰ νὰ εἰποῦν· νὰ μὴ στείλῃς τὸν μονογενῆ σου Υἱὸν ἐν σώματι· νὰ μὴ κάμῃς αὐτὸν ὥστε νὰ λάβῃ σῶμα ἐκ Παρθένου διὰ νὰ μὴ λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἁμαρτίαν. Δὲν θέλομεν νὰ ἔλθῃ αὐτὸς σωματικῶς, διὰ νὰ μὴ ἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ ἡμῶν θάνατον· δὲν θέλομεν νὰ γίνῃ ὁ Λόγος σὰρξ, διὰ νὰ μὴ γίνῃ δι' αὐτῆς μεσίτης ἡμῶν διὰ τὴν πρὸς σέ ἔλευσίν μας καὶ κατοικήσωμεν εἰς τὰς οὐρανίους μονάς. Νὰ κλεισθοῦν αἱ πύλαι τῶν οὐρανῶν διὰ νὰ μὴ ἐγκαινιάσῃ δι' ἡμᾶς ὁ Υἱὸς σου διὰ τοῦ καταπετάσματος τῆς σαρκὸς του τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ὀδηγοῦσαν ὁδόν. Αὐταὶ μὲν αἱ φωναὶ ἐκείνων προφέρονται μετὰ διαβολικῆς τόλμης, διὰ τῆς ὁποίας ἐπενόησαν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των κακὰς σκέψεις· διότι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν θέλουν νὰ προσκυνοῦν τὸν Λόγον, ὁ ὁποῖος ἐγίνε ἀνθρώπος, εἶναι ἀχάριστοι εἰς τὴν ἐνανθρώπησίν του· καὶ ἐκεῖνοι ποὺ διαιροῦν τὸν Λόγον ἀπὸ τὸ σῶμα δὲν πιστεύουν ὅτι ἐγίνε λύτρωσις τῶν ἁμαρτιῶν καὶ κατάργησις τοῦ θανάτου. Ποῦ λοιπὸν θὰ εὔρουν οἱ ἄσεβεῖς μόνον του τὸ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔλαβεν ὁ Σωτὴρ, ὥστε νὰ ἀποτολμήσουν καὶ νὰ εἰποῦν· δὲν προσκυνοῦμεν ἡμεῖς τὸν Κύριον μετὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ ἀποχωρίζομεν τὸ σῶμα καὶ λατρεύομεν μόνον αὐτόν, δηλαδὴ τὸν Λόγον; Ὁ μὲν οὖν μακάριος Στέφανος εἶδε τὸν Κύριον εἰς τοὺς οὐρανοὺς νὰ στέκεται εἰς τὰ δεξιὰ τοῦ Πατρὸς ²· οἱ δὲ

2. Πρβλ. Πράξ. 7, 55.

ἐστῶτα· οἱ δὲ ἄγγελοι ἔλεγον τοῖς μαθηταῖς· «Οὕτως ἐλεύσεται ὃν τρόπον ἐθεάσασθε αὐτὸν πορευόμενον εἰς τὸν οὐρανόν». Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος εἶρηκε, προσφωνῶν τῷ Πατρὶ· «Θέλω, ὅπου εἰμὶ ἐγώ, ἵνα καὶ αὐτοὶ πάντοτε μετ' ἐμοῦ ᾧσι». Καὶ ὅλως, εἰ
 5 ἀδαιρέτος ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ Λόγου, πῶς οὐκ ἀνάγκη τούτους ἀποθέσθαι τὴν πλάνην, καὶ προσκυνεῖν λοιπὸν τὸν Πατέρα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἢ, μὴ προσκυνοῦντας, μηδὲ λατρεύοντας τῷ ἐν σαρκὶ γενομένῳ Λόγῳ, πανταχόθεν ἐκβάλλεσθαι, καὶ μηκέτι Χριστιανούς, ἀλλ' ἢ μετὰ τῶν Ἰουδαίων
 10 συναριθμεῖσθαι;

6. Ἐκείνων μὲν οὖν, καθὰ προείπομεν, ἡ τοιαύτη μαγία καὶ τόλμα· ἡμῶν δὲ ἡ πίστις ἐστὶν ὀρθή καὶ ἐκ διδασκαλίας ἀποστολικῆς ὀρμωμένη καὶ παραδόσεως τῶν Πατέρων, βεβαιουμένη ἐκ τε Νέας καὶ Παλαιᾶς Διαθήκης, τῶν μὲν προφητῶν λεγόντων·
 15 «Ἀπόστειλον τὸν Λόγον σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου»· καί, «Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει καὶ τέξεται Υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὃ ἐστὶ μεθερμηνεύμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός». Τί δὲ τοῦτό ἐστιν ἢ Θεὸν ἐν σαρκὶ γεγενῆσθαι; Ἡ δὲ ἀποστολικὴ παράδοσις διδάσκει, τοῦ μὲν μακαρίου Πέτρου
 20 λέγοντος· «Χριστοῦ οὖν ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος σαρκί»· τοῦ δὲ Παύλου γράφοντος· «Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ», ὃς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, καὶ καθαρῶσιν ἑαυτῶ λαὸν περιούσιον,

1. Πράξ. 1, 11.

2. Ἰω. 17, 24.

3. Ψαλμ. 42, 3.

4. Ἦσ. 7, 14.

5. Ματθ. 1, 23.

ἄγγελοι ἔλεγον εἰς τοὺς μαθητάς· «ἔτσι θὰ ἔλθῃ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, κατὰ τὸν ὁποῖον εἶδετε αὐτὸν νὰ ἀναβαίνει εἰς τὸν οὐρανόν»¹. Καὶ ὁ ἴδιος δὲ ὁ Κύριος εἶπε, προσφωνῶν τὸν Πατέρα, τὰ ἐξῆς· «Πάτερ, ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποῖους ἔχεις δώσει εἰς ἐμέ, θέλω ὅπου εἶμαί ἐγὼ νὰ εἶναι καὶ αὐτοὶ μαζί μου πάντοτε»². Καὶ γενικὰ ἀφοῦ εἶναι ἀδιαίρετον τὸ σῶμα ἀπὸ τοῦ Λόγου, πῶς λοιπὸν δὲν ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψουν καὶ αὐτοὶ τὴν πλάνην των, καὶ νὰ προσκυνήσουν τὸν Πατέρα εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ; Ἡ ἀφοῦ δὲν προσκυνοῦν καὶ δὲν λατρεύουν τὸν ἐναθρωπήσαντα Λόγον, πῶς δὲν ἐκδιώκονται ἀπὸ παντοῦ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς νὰ μὴ συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων;

6. Ἐκείνων λοιπὸν, καθὼς προανεφέραμεν, εἶναι τέτοια ἡ μανία καὶ ἡ θρασύτης των· ἡ δὲ ἰδική μας πίστις εἶναι ὀρθὴ καὶ ἀφορμᾶται ἐκ τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως τῶν Πατέρων καὶ ἐπικυρώνεται καὶ ἀπὸ τὴν Καινὴν καὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, διότι οἱ μὲν προφηῆται λέγουν· «ἐξαπόστειλε τὸν Λόγον σου καὶ τὴν ἀλήθειάν σου»³ καὶ «ἰδοὺ ἡ παρθένος θὰ συλλάβῃ καὶ θὰ γεννήσῃ Υἱὸν καὶ θὰ ὀνομάσῃ αὐτὸν Ἐμμανουήλ⁴, τὸ ὁποῖον ἐρμηνευόμενον εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίνει μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός»⁵. Τί ἄλλο λοιπὸν σημαίνει τοῦτο παρὰ ὅτι ὁ Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος; Ἡ δὲ ἀποστολικὴ παράδοσις διδάσκει διὰ τοῦ μακαρίου μὲν Πέτρου, ὁ ὁποῖος λέγει «ὁ Χριστὸς λοιπὸν ὁ ὁποῖος ἔπαθεν ὑπὲρ ἡμῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν του»⁶ διὰ τοῦ μακαρίου δὲ Παύλου, ὁ ὁποῖος γράφει «προσμένοντες τὴν πραγματοποίησιν τῆς πανευτυχοῦς ἐλπίδος καὶ φανέρωσιν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ»⁷, ὁ ὁποῖος ἔδωσε τὸν ἑαυτὸν του εἰς θάνατον ὑπὲρ ἡμῶν διὰ νὰ μᾶς λυτρώσῃ ἀπὸ πᾶσαν παράβασιν τοῦ νόμου καὶ μᾶς καθάρισῃ ἀπὸ τὴν ἁμαρτίαν, διὰ νὰ μᾶς καταστήσῃ ἄξιον διὰ τὸν ἑαυτὸν του λαὸν ἐκλεκτὸν ἀνήκοντα

6. Α' Πέτρ. 4, 1.

7. Τίτ. 2, 13.

καὶ ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. Πῶς οὖν δέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, εἰ μὴ σάρκα φορέσας ἦν; Ταύτην γὰρ προσενέγκας, ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν δέδωκεν, ἵν', ἐν ἐκείνῃ τὸν θάνατον ἀναδεξάμενος, καταργήσῃ τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ θανάτου διάβολον. Διὸ καὶ πάν-
 5 τοτε εὐχαριστοῦμεν ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ οὐκ ἀθετοῦμεν τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην χάριν εἰς ἡμᾶς. Ἡ γὰρ ἔνσαρκος παρουσία τοῦ Σωτῆρος θανάτου λύτρον καὶ κτίσεως πάσης σωτηρία γέγονεν. Ὡστε, ἀγαπητὲ καὶ ποθεινότατε, οἱ μὲν ἀγαπῶντες τὸν Κύριον ὑπομιμησκέσθωσαν ἐκ τούτων· οἱ δὲ τὸν Ἰούδα τρό-
 10 πον μιμησάμενοι, καὶ καταλιπόντες τὸν Κύριον, ἵνα μετὰ τοῦ Καϊάφα γένωνται, μεταπαιδευέσθωσαν ἐν τούτοις, ἐὰν ἄρα θελήσωσιν, ἐὰν ἄρα αἰσχυρθῶσιν. Καὶ γνωσκέτωσαν, ὅτι, τὸν Κύριον ἐν σαρκὶ προσκυνοῦντες, οὐ κτίσματι προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τὸν κτίστην ἐνδυσάμενον τὸ κτιστὸν σῶμα, καθὰ προείπομεν.

15 7. Ἐβουλόμεθα δὲ τὴν σὴν εὐλάβειαν πυθέσθαι παρ' αὐτῶν τοῦτο· ἠνίκα ὁ Ἰσραὴλ ἐκελεύετο ἀνέρχεσθαι εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ προσκυνεῖν ἐν τῷ ναῷ Κυρίου, ἔνθα ἡ κιβωτὸς καὶ ὑπεράνω ταύτης τὰ χερουβὶμ τῆς δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, καλῶν ἐποίουν ἢ τοῦναντίον; Εἰ μὲν οὖν φαύλως ἔπραττον,
 20 πῶς οἱ τοῦ νόμου τούτου κατολιγοροῦντες ὑπὸ ἐπιτιμίαν ἐγίνοντο; Γέγραπται γάρ· «Ὅς ἐὰν ἐξουθενήσῃ καὶ μὴ ἀναβῆ, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ»· εἰ δὲ καλῶς ἔπραττον, καὶ ἐν τούτῳ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ ἐγίνοντο· πῶς οὐκ ἀπολωλέναι πολλάκις εἰσὶν ἄξιοι οἱ μιανοὶ καὶ πάσης αἰρέσεως αἰσχιστοὶ Ἀρειανοί, ὅτι,
 25 τὸν πάλαι λαὸν ἀποδεχόμενοι διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τιμὴν, οὐ βούλονται τὸν Κύριον ἐν σαρκί, ὡς ἐν ναῷ ὄντα, προσκυνεῖν; Καίτοι ὁ πάλαι ναὸς ἐκ λίθων ἦν καὶ χρυσοῦ κατασκευασθεὶς, ὡς σκιὰ ἐλθούσης δὲ τῆς ἀληθείας, πέπανται λοιπὸν ὁ τύπος,

1. Ἐβρ. 2, 14.

ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτόν, ἔχοντα ζῆλον εἰς καλὰ ἔργα. Πῶς λοιπὸν ἔδωσεν αὐτόν ὑπὲρ ἡμῶν, ἐὰν δὲν ἔφερε ἀνθρώπινον σῶμα; Διότι φέρων τοῦτο, προσέφερε τὸν ἑαυτόν του ὑπὲρ ἡμῶν, ὥστε ἀφοῦ ἐδέχθη τὸν θάνατον εἰς τὸ σῶμά του, νὰ ἀπογυμνώσῃ ἀπὸ τὴν δύναμίν του ἐκείνον ποὺ ἤσκει διὰ τοῦ θανάτου τὴν ἐξουσίαν του δηλαδὴ τὸν διάβολον ¹. Διὰ τοῦτο καὶ πάντοτε προσφέρομεν εὐχαριστίαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ δὲν παραθεωροῦμεν τὴν χάριν ἢ ὁποῖα ἦλθεν εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ. Διότι ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Σωτῆρος ἔγινε τὸ λύτρον τοῦ θανάτου καὶ ἡ σωτηρία ὅλης τῆς κτίσεως, ὥστε, ἀγαπητέ καὶ λίαν ποθητέ, αὐτοὶ ποὺ ἀγαποῦν τὸν Κύριον ἄς ἐνθυμηθοῦν αὐτὰ ἐκ τῶν ἀνωτέρω· ἐκείνοι δὲ ποὺ ἐμιμήθησαν τὸν τρόπον τοῦ Ἰούδα, καὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Κύριον διὰ νὰ ἀκολουθήσουν τὸν Καϊάφαν, ἂν θελήσουν καὶ ἂν ἐντραποῦν, ἄς διδαχθοῦν μὲ αὐτά. Καὶ νὰ γνωρίζουν καλῶς ὅτι, προσκυνοῦντες τὸν ἐνανθρωπήσαντα Κύριον, δὲν προσκυνοῦμεν κτίσμα, ἀλλὰ τὸν κτίστην, ὁ ὁποῖος ἐνεδύθη κτιστὸν σῶμα, ὅπως προανεφέραμεν.

7. Ἡθέλαμεν δὲ ἡ εὐλάβειά σου νὰ μάθῃ ἀπὸ αὐτοὺς τοῦτο· ὅταν οἱ Ἰσραηλιῖται διετάσσοντο νὰ ἀνέλθουν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα καὶ νὰ προσκυνήσουν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου ὅπου ἦτο ἡ κιβωτὸς καὶ ὑπεράνω αὐτῆς τὰ χερουβείμ τῆς δόξης, τὰ ὁποῖα ἐσκέπαζαν τὸ θυσιαστήριον, ἔπραττον καλῶς ἢ κακῶς; Ἄν λοιπὸν ἔπραττον κακῶς, τότε διατί ἐτιμωροῦντο αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι τελείως παρημέλουν τὸν νόμον αὐτόν; Διότι ἔχει γραφῆ· «ὁποῖος θὰ περιφρονήσῃ αὐτὰ καὶ δὲν θὰ ἀναβῆ θὰ καταστραφῆ τελείως ἐκ τοῦ λαοῦ»· ἂν ὁμως ἔπραττον καλῶς, καὶ ὡς ἐκ τούτου εὐηρέστουν τὸν Θεόν, πῶς δὲν θὰ εἶναι ἄξιοι νὰ καταστραφοῦν πολλακίς οἱ μισητοὶ καὶ χειρότεροι ἀπ' ὅλους τοὺς αἰρετικούς Ἀρειανοί, διότι ἐνῶ παραδέχονται τὸν παλαιὸν λαὸν διὰ τὴν πρὸς τὸν ναὸν τιμὴν του δὲν θέλουν νὰ προσκυνήσουν τὸν ἐνανθρωπήσαντα Κύριον ὁ ὁποῖος εἶναι ὡς ὁ ναός; Καίτοι ὁ παλαιὸς ναὸς εἶχε κατασκευασθῆ ἐκ λίθων καὶ χρυσοῦ, ὡς τύπος, ὅταν ὁμως ἦλθεν ἡ ἀλήθεια, ἔπαυσε πλέον ὁ τύπος καὶ δὲν ἔμεινε, σύμφωνα μὲ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, οὔτε ἕνας

καὶ οὐκ ἔμεινε, κατὰ τὴν Κυριακὴν φωνήν, λίθος ἐπὶ λίθον ἐν αὐτῷ, ὃς οὐ κατελύθη. Καὶ οὔτε, τὸν ναὸν βλέποντες ἐκ λίθων, ἐνόμιζον καὶ τὸν ἐν αὐτῷ ναῷ λαλοῦντα Κύριον εἶναι κτίσμα, οὔτε, τὸν ναὸν ἐξουθενοῦντες, ἀπερχόμενοι μακρὰν προσεκύ-
 5 νουν· ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἐρχόμενοι νομίμως ἐλάτρευον τῷ Θεῷ ἀπὸ τοῦ ναοῦ χρηματίζοντι. Τούτου δὲ οὕτως γενομένου, πῶς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, τὸ πανάγιον καὶ πάνσεπτον ἀληθῶς, ὑπὸ μὲν τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ εὐαγγελισθέν, ὑπὸ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πλασθέν, καὶ τοῦ Λόγου γεγονὸς ἔνδυμα, οὐ προσκυνητόν;
 10 Χεῖρα γοῦν σωματικὴν ἐκτείνας ὁ Λόγος, ἤγειρε τὴν πυρέσσουσαν· καὶ φωνὴν ἀνθρωπίνην ἀφείς, ἤγειρε τὸν Λάζαρον ἐκ νεκρῶν· καὶ πάλιν τὰς χεῖρας ἐκτείνας ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ νῦν ἐνεργοῦντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, κατέβαλε, τὴν δὲ ὁδὸν ἡμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καθαρὰν
 15 ἐποίει.

8. Οὐκοῦν ὁ τὸν ναὸν ἀτιμάζων, ἀτιμάζει τὸν ἐν τῷ ναῷ Κύριον· καὶ ὁ διαιρῶν τὸν Λόγον ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀθετεῖ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν αὐτῷ. Καὶ ἀσεβέστατοι δὲ Ἀρειομα-
 νῖται μὴ, ἐπειδὴ τὸ σῶμα κτιστὸν ἐστὶ, νομιζέτωσαν καὶ τὸν
 20 Λόγον εἶναι κτίσμα, μηδὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν Λόγον κτίσμα, διαβαλλέτωσαν τὸ σῶμα αὐτοῦ. Θαυμάσαι γὰρ ἐστὶν αὐτῶν τὴν κακόνοιαν, ὅτι καὶ πάντα κυκῶσι καὶ φύρουσι, καὶ προφάσεις ἐφευρίσκουσιν, ἵνα μόνον τὸν κτίστην τοῖς κτίσμασι συναριθμή-
 σωσιν. Ἄλλ' ἀκουέτωσαν· Εἰ κτίσμα ἦν ὁ Λόγος, οὐ προσελάμ-
 25 βανε τὸ κτιστὸν σῶμα, ἵνα αὐτὸ ζωοποιήσῃ. Ποία γὰρ τοῖς κτίσμασι παρὰ κτίσματος ἐστὶ βοήθεια, δεομένου καὶ αὐτοῦ σωτηρίας; Ἄλλ' ἐπειδὴ, κτίστης ὢν ὁ Λόγος, αὐτὸς δημιουργὸς γέ-

λίθος πού νά μή κατέρευσε. Καί οὔτε λοιπόν βλέποντες τόν ἐκ λίθων ναόν, ἐνόμιζον ὅτι εἶναι κτίσμα καί ὁ ἐν αὐτῷ ὁμιλῶν Κύριον, οὔτε περιφρονοῦντες τόν ναόν, ἔφευγον μακρὰ διὰ νά προσκυνήσουν· ἀλλ' ἐρχόμενοι εἰς αὐτόν ἐλάτρευον νομίμως τόν Θεόν, ὁ ὁποῖος τοὺς ἠκροῶτο ἐκ τοῦ ναοῦ. Τοῦτο δὲ ἀφοῦ ἐγίνετο ἔτσι, πῶς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, τὸ ἀληθῶς πανάγιον καὶ πάνσεπτον, τὸ ὁποῖον εὐηγγελίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριήλ, συνελήφθη δὲ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος¹; καὶ τὸ ὁποῖον ἔγινε ἔνδυμα τοῦ Λόγου, δὲν εἶναι προσκυνητόν; Διότι ἤπλωσε τὴν χεῖρα τοῦ σώματός του καὶ ἤγειρε τὴν πυρέσσουσαν², καὶ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης φωνῆς του ἀνέστησε τὸν Λάζαρον ἐκ τῶν νεκρῶν³ καὶ πάλιν ὅταν ἤπλωσε τὰς χεῖράς του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, τὸν μὲν ἄρχοντα, ὁ ὁποῖος ἐξουσιάζει εἰς τὸν ἄερα καὶ ὁ ὁποῖος τώρα ἐπικρατεῖ καὶ ἐνεργεῖ μεταξὺ τῶν ἀπειθούντων εἰς τὸ Εὐαγγέλιον⁴, τὸν κατενίκησε, τὴν δὲ ὁδὸν πού ὀδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τοὺς οὐρανοὺς τὴν ἐκαθάρισε.

8. Λοιπόν αὐτὸς πού περιφρονεῖ τὸν ναόν, περιφρονεῖ τὸν ἐν τῷ ναῷ ὑπάρχοντα Κύριον, καὶ αὐτὸς πού ἀποχωρίζει τὸν Λόγον ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲν δέχεται τὴν χάριν ἢ ὁποῖα ἐδόθη εἰς ἡμᾶς δι' αὐτοῦ. Καὶ οἱ ἀσεβέστατοι δὲ Ἀρειομανῖται νά μή νομίζουν ὅτι καὶ ὁ Λόγος εἶναι κτίσμα, ἐπειδὴ τὸ σῶμα εἶναι κτιστόν, οὔτε ἐπειδὴ δὲν εἶναι ὁ Λόγος κτίσμα, νά συκοφαντοῦν τὸ σῶμα αὐτοῦ. Εἶναι ἐκπληκτικὸς ὁ παραλογισμὸς τῶν, διότι ὅλα τὰ συγχέουν καὶ τὰ ἀναμειγνύουν, καὶ ἀνακαλύπτουν διαφόρους αἰτίας διὰ νά συγκαταλέξουν μόνον καὶ μόνον τὸν κτίστην μὲ τὰ κτίσματα. Ἀλλὰ ὡς ἀκούσουν τοῦτο· ἂν ἦτο κτίσμα ὁ Λόγος, δὲν θὰ προσελάμβανε τὸ κτιστόν σῶμα, διὰ νά τὸ ζωοποιήσῃ. Διότι ποῖα βοήθεια ἡμπορεῖ νά δοθῇ εἰς τὰ κτίσματα ἀπὸ κτίσμα, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ ἔχει ἀνάγκην σωτηρίας; Ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ κτίστης Λόγος, ἔγινε ὁ ἴδιος δημιουργὸς τῶν

2. Πρβλ. Λουκ. 4, 39.

3. Πρβλ. Ἰω. 11, 43.

4. Ἐφεσ. 2, 2.

γονε τῶν κτισμάτων· διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων
 τὸ κτιστὸν αὐτὸς ἐνεδύσατο, ἵνα πάλιν αὐτός, ὡς κτίστης, ἀνα-
 καιώσῃ, καὶ ἀναστῆσαι τοῦτο δυνήθῃ. Κτίσμα δὲ ὑπὸ κτίσματος
 οὐκ ἄν ποτε σωθῆ, ὥσπερ οὐδὲ ὑπὸ κτίσματος ἐκτίσθησαν τὰ
 5 κτίσματα, εἰ μὴ κτίστης ἦν ὁ Λόγος. Ὅθεν μὴ καταφενδέσθω-
 σαν τῶν θείων Γραφῶν, μηδὲ σκανδαλιζέτωσαν τοὺς ἀκεραίους
 τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' εἰ μὲν βούλωνται, μεταγινωσκέτωσαν καὶ
 αὐτοί, καὶ μηκέτι τῇ κτίσει λατρευέτωσαν παρὰ τὸν κτίσαντα
 τὰ πάντα Θεόν· ἐὰν δὲ ταῖς ἀσεβείαις αὐτῶν ἐμμένειν ἐθέλωσι,
 10 μόνοι τούτων ἐμφορείσθωσαν, καὶ τριζέτωσαν τοὺς ὀδόντας κατὰ
 τὸν πατέρα αὐτῶν τὸν διάβολον, ὅτι ἡ πίστις τῆς καθολικῆς Ἐκ-
 κλησίας, κτίστην οἶδε τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν
 ἀπάντων, καὶ οἶδαμεν, ὅτι «Ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λό-
 γος ἦν πρὸς τὸν Θεόν»· γενόμενον δὲ αὐτὸν καὶ ἄνθρωπον διὰ
 15 τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν προσκυνοῦμεν, οὐχ ὡς ἴσον ἐν ἴσῳ γενό-
 μενον τῷ σώματι, ἀλλ' ὡς Δεσπότην προσλαβόντα τὴν τοῦ δού-
 λου μορφὴν, καὶ δημιουργὸν καὶ κτίστην ἐν κτίσμασι γινόμενον,
 ἵν' αὐτῷ τὰ πάντα ἐλευθερώσας, τὸν κόσμον προσαγάγῃ τῷ Πα-
 τρί, καὶ εἰρηνοποιήσῃ τὰ πάντα, τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς
 20 γῆς.

Οὕτω γὰρ καὶ τὴν πατρικὴν αὐτοῦ θεότητα ἐπιγινώσκομεν.
 καὶ τὴν ἔνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν προσκυνοῦμεν, κὰν Ἄρειο-
 μανῆται διαρρηγνύσωσι ἑαυτούς. Προσαγόρευε πάντας τοὺς ἀ-
 γαπῶντας τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐρρωσθαί σε καὶ
 25 μνημονεύειν ἡμῶν τῷ Κυρίῳ εὐχόμεθα, ἀγαπήτῃ καὶ ὡς ἀληθῶς
 ποθεινότητι, ἐὰν χρεῖα ἦ ἀναγνωσθῆναι ταῦτα Ἱερακᾶ τῷ πρε-
 σβυτέρῳ.

κτισμάτων, διὰ τοῦτο ἐνεδύθη καὶ αὐτὸς τὸ κτιστὸν σῶμα κατὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων, ὥστε πάλιν αὐτός, ὡς κτίστης, νὰ ἠμπορέσῃ νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ νὰ ἀναστήσῃ τοῦτο. Κτίσμα δὲ δὲν εἶναι δυνατὸν ποτὲ νὰ σωθῆ ὑπὸ κτίσματος, ὅπως οὔτε ὑπὸ κτίσματος ἐκτίσθησαν τὰ κτίσματα, ἐὰν δὲν ἦτο κτίστης ὁ Λόγος. "Οθεν ἄς μὴ ψεύδονται ἐναντίον τῶν θείων Γραφῶν καὶ οὔτε νὰ σκανδαλίζουσιν τοὺς ἀληθεῖς Χριστιανούς· ἀλλ' ἐὰν μὲν θέλουν, ἄς μετανοήσουν καὶ αὐτοὶ καὶ ἄς μὴ λατρεύουν πλέον τὰ κτίσματα ἀλλὰ τὸν Θεόν, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργησε τὰ πάντα ¹. "Αν δὲ πάλιν θέλουν νὰ ἐμμένουν εἰς τὰς ἀσεβείας των, ἄς ἐμποροῦνται μόνοι τους ἀπὸ αὐτάς, καὶ ἄς τρίζουσιν τοὺς ὀδόντας των ἐναντίον τοῦ πατρός των διαβόλου, διότι ἡ πίστις τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας γνωρίζει ὡς κτίστην καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ γνωρίζομεν ὅτι «εἰς τὴν ἀρχὴν πρὸ τῆς δημιουργίας ὑπῆρχεν ὁ Λόγος. Καὶ ὁ Λόγος ἦτο προαιωνίως καὶ εἶναι πάντοτε ἀχώριστος ἀπὸ τὸν Θεόν» ² προσκυνοῦμεν δὲ αὐτὸν ὁ ὁποῖος ἔγινε καὶ ἄνθρωπος διὰ τὴν σωτηρίαν μας, χωρὶς νὰ ἐξομοιωθῆ πρὸς τὸ σῶμα, ἀλλὰ προσκυνοῦμεν αὐτὸν ὡς Δεσπότην, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μορφήν δούλου, καὶ ἔγινε δημιουργὸς καὶ κτίστης διὰ τοῦ κτίσματος, ὥστε ἀφοῦ ἐλευθερώσῃ τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, νὰ ὀδηγήσῃ τὸν κόσμον πρὸς τὸν Πατέρα καὶ νὰ εἰρηνεύσῃ τὰ πάντα δηλαδὴ τοὺς ἀνθρώπους μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ μεταξὺ των καὶ τοὺς ἐν οὐρανοῖς ἀγγέλους μὲ τοὺς ἀνθρώπους ³.

"Ἐτσι λοιπὸν καὶ γνωρίζομεν καλῶς τὴν πατρικὴν του θεότητα καὶ προσκυνοῦμεν τὴν ἕνσαρκον αὐτοῦ παρουσίαν, ἀκόμη καὶ ἂν οἱ Ἄρειομανῖται διαρρηγνύουσιν τοὺς ἑαυτούς των. Χαιρέτισε ὅλους ὅσους ἀγαποῦν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Εὐχόμεθα νὰ ἐνδυναμοῦσθε καὶ νὰ μᾶς μνημονεύετε ἐν Κυρίῳ, ἀγαπητὲ καὶ ἀληθῶς λίαν ποθητὲ· ἂν χρειάζεται ἄς ἀναγνωσθοῦν αὐτὰ καὶ εἰς τὸν πρεσβύτερον Ἰερακᾶ.

2. Ἰω. 1, 1.

3. Πρβλ. Κολ. 1, 20.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΜΑΞΙΜΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ

**Τῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀληθῶς ποθεινοτάτῳ υἱῷ Μαξίμῳ
φιλοσόφῳ, Ἀθανάσιος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.**

1. Ἐντοχῶν τοῖς νῦν γραφεῖσι παρὰ σοῦ, τὴν μὲν σὴν εὐ-
λάβειαν ἀπεδεξάμην, τὴν δὲ προπέτειαν τῶν μὴ νοούντων μήτε
5 ἂ λέγουσι, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιοῦνται, ἐπὶ πολὺ θαυμάσας,
ἐβουλευσάμην ἀληθῶς σιωπῆσαι. Τὸ γὰρ ἐπὶ τοῖς οὕτω φανεροῖς
καὶ πλέον φωτὸς λάμπουσιν ἀποκρίνασθαι, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν
ἢ προφάσεις ἀναισχυντίας τοῖς οὕτως παρανομοῦσι παρέχειν.
Καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ Σωτῆρος μεμαθήκαμεν. Νιψαμένῳ γὰρ τῷ
10 Πιλάτῳ καὶ καταλαβομένῳ τὴν σκοφαντίαν τῶν τότε Ἰου-
δαίων, οὐκ ἔτι ἀπεκρίνατο αὐτῷ ὁ Κύριος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχρημά-
τιξε τῇ τούτου γυναικί, ἵνα μὴ ἐν λόγῳ, ἀλλὰ ἐν δυνάμει πιστεῦ-
ται ὁ κρινόμενος εἶναι Θεός. Τῷ δὲ Καϊάφα μὴ ἀποκρινόμενος

1. Α' Τιμ. 1, 7.

2. Πρβλ. Ματθ. 27, 24

3. Πρβλ. Ματθ. 27, 19.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΟΝ ΜΑΞΙΜΟΝ

Εἰς τὸν ἀγαπητὸν καὶ λίαν ποθητὸν υἱὸν Μάξιμον φιλόσοφον, ἐγὼ ὁ Ἀθανάσιος σὲ χαιρετῶ ἐν Κυρίῳ.

1. Ἀφοῦ ἐμελέτησα αὐτὰ ποὺ ἐγράφησαν τώρα ἀπὸ ἐσέ, τὴν μὲν εὐλάβειάν σου ἐπεδοκίμασα, λόγῳ δὲ τῆς αὐθαδείας ἐκείνων ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνονται οὔτε ὅσα λέγουν, οὔτε ἐκεῖνα περὶ τῶν ὁποίων παρέχουν κατηγορηματικὰς διαβεβαιώσεις¹, ἀφοῦ ἐξεπλάγην ἐπὶ πολὺ χρονικὸν διάστημα, ἐσκέφθηκα πράγματι νὰ μὴ ὁμιλήσω. Διότι μὲ τὸ νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς εἰς αὐτὰ ποὺ τόσον φανερὰ καὶ περισσότερον ἀπὸ τὸ φῶς λάμπουν, δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο, παρὰ δίδει προφάσεις ἀναισχυντίας εἰς αὐτοὺς ποὺ παρανομοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Καὶ τοῦτο τὸ ἔχομεν μάθει ἀπὸ τὸν Σωτῆρα. Διότι ὅταν ἔνιψεν τὰς χεῖράς του ὁ Πιλάτος εἰς ἔνδειξιν τῆς ἀθωότητός του² καὶ ἀντελήφθη τὴν συκοφαντίαν τῶν τότε Ἰουδαίων, δὲν ἀπεκρίθη εἰς αὐτὸν περισσότερον ὁ Κύριος, ἀλλὰ ἀπήντα διὰ τῆς γυναικὸς τοῦ Πιλάτου³, ὥστε ὄχι ἐκ τοῦ λόγου, ἀλλὰ ἐκ τῆς δυνάμεώς του νὰ γίνῃ πιστευτὸν ὅτι αὐτὸς ποὺ ἐκρίνετο εἶναι Θεός. Εἰς τὴν φλυαρίαν δὲ τοῦ Καϊάφα δὲν ἀπαντοῦσε⁴,

4. Πρβλ. Ματθ. 26, 63.

πρὸς τὴν φλυαρίαν, αὐτὸς τῇ ἐπαγγελίᾳ τοὺς πάντας εἰς γνῶσιν μετήγαγεν. Ἐπὶ πολὺ γοῦν ὑπεριτιθέμενος καὶ ὀρῶν τὴν τῶν ἀναιδευομένων λογομαχίαν, μόλις ἠδέσθη τὸν σὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ζῆλον, καὶ ὑπηγόρευσα οὐδὲν πλέον τῶν παρὰ σοῦ γρα-
 5 φέντων, ἵν' οἷς ἀντείρηκεν ὁ ἐναντίος, τούτοις λοιπὸν πεισθείς, παύσῃ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλη αὐτοῦ τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Καὶ γένοιτο μὲν τοὺς τοιοῦτους μηκέτι ὄνειδίσαι μετὰ τῶν παροδευόντων τότε Ἰουδαίων τὸν κρεμάμενον ἐπὶ ξύλου. Εἰ Υἱὸς ἐστι τοῦ Θεοῦ, σώσει αὐτόν· ἐὰν δὲ ἄρα μηδὲ
 10 οὕτως καταδύονται, ἀλλὰ σὺ τῆς ἀποστολικῆς μνημονεύων παραγγελίας, «αἵρετικὸν ἄνθρωπον μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νοθεσίαν παραιτοῦ, εἰδώς, ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, καὶ ἁμαρτάνει ὢν αὐτοκατάκριτος». Εἰ μὲν γὰρ Ἕλληνες ἢ τῶν Ἰουδαϊζόντων εἰσὶν τὰ τοιαῦτα τολμῶντες, ὡς μὲν Ἰουδαῖοι σκάνδα-
 15 λον, ὡς δὲ Ἕλληνες μωρίαν νομιζέτωσαν τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ· εἰ δὲ ὑποκρίνονται ὡς Χριστιανοί, μαθέτωσαν τὸν σταυρωθέντα Χριστόν, Κύριον μὲν τῆς δόξης, δύναμιν δὲ Θεοῦ καὶ Θεοῦ σοφίαν αὐτὸν εἶναι.

2. Εἰ δὲ ἀμφιβάλλουσιν, ὅτι καὶ Θεός ἐστιν, αἰδείσθωσαν
 20 τὸν Θωμᾶν τὸν ψηλαφήσαντα τὸν ἐσταυρωμένον, καὶ λέγοντα Κύριον αὐτὸν εἶναι καὶ Θεόν. Καὶ φοβείσθωσαν αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν μετὰ τὸ νύφαι τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν λέγοντα· «Ὑμεῖς φωνεῖτέ με ὁ Κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ καλῶς λέγετε· εἰμὶ γάρ». Ἐν ᾧ δὲ σώματι τυγχάνων ἔνιψε τοὺς πόδας, ἐν τού-

1. Ψαλμ. 33, 14.

2. Πρβλ. Ματθ. 27, 40.

3. Τίτ. 3, 10 - 11.

4. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 23.

5. Πρβλ. Α' Κορ. 2, 8.

ἀλλ' ἔφερον ὅλους εἰς γυνῶσιν διὰ τῆς ἐπαγγελίας. Ἐναντιῶν λοιπὸν ἐπὶ πολὺ καὶ παρατηρῶν τὴν λογομαχίαν τῶν ἀναιδῶν, ἐσεβάσθηκα τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ζῆλόν σου καὶ δὲν ὑπέδειξα τίποτε περισσότερον ἀπὸ ὅσα ἐγράφησαν ἀπὸ ἐσέ, ὥστε ἀφοῦ πεισθῆ λοιπὸν ἐκ τούτων δι' ὅσα ἀντεῖπεν ὁ ἀντιφρονῶν, νὰ φυλάττη τὴν γλῶσσαν του ἀπὸ κακοῦ καὶ τὰ χεῖλη του ἀπὸ τοῦ νὰ λαλοῦν ψεύδη ¹. Καὶ εἴθε νὰ συμβῆ ὥστε αὐτοὶ οὐδέποτε νὰ ὄνειδίσουν μαζί μὲ τοὺς συμπορευομένους τότε Ἰουδαίους τὸν ὑψωθέντα ἐπὶ σταυροῦ, οἱ ὅποιοι ἔλεγον· ἂν εἶναι Υἱὸς τοῦ Θεοῦ θὰ σώσῃ τὸν ἑαυτὸν του ². Ἄν λοιπὸν ἀκόμη καὶ ἔτσι δὲν ἐμφανίζονται πάλιν νὰ ἐνθυμῆσαι τὴν ἀποστολικὴν παραγγελίαν ἢ ὅποια λέγει «ἄνθρωπον αἰρετικόν, ἐὰν μετὰ τὴν πρῶτην καὶ τὴν δευτέραν νουθεσίαν ποὺ θὰ κάμῃς εἰς αὐτὸν ἐπιμένῃ εἰς τὴν πλάνην του, ἀπόφευγε, γνωρίζων ὅτι ὁ τοιοῦτος ἔχει διαστραφῆ καὶ ἁμαρτάνει ἔχων ὑπογράψει ὁ ἴδιος τὴν καταδίκην του» ³. Διότι ἂν μὲν εἶναι εἰδωλολάτραι ἢ ἐκ τῶν Ἰουδαϊζόντων, αὐτοὶ ποὺ ἀποτολμοῦν αὐτά, ἄς θεωήσουν λοιπὸν ὡς σκάνδαλον, ὅπως οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς μωρίαν δέ, ὅπως Ἕλληνες, τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ ⁴. Ἄν ὁμως ὑποκρίνωνται τοὺς Χριστιανούς, ἄς μάθουν ὅτι ὁ σταυρωθεὶς Χριστὸς εἶναι Κύριος τῆς δόξης ⁵, καὶ δύναμις Θεοῦ λυτροῦσα καὶ σώζουσα, καὶ Θεοῦ σοφία φωτίζουσα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ⁶.

2. Ἄν δὲ ἀμφιβάλλουν ὅτι εἶναι καὶ Θεός, ἄς ἐντραποῦν τὸν Θωμᾶν ὁ ὅποιος ἐψηλάφησε τὸν ἐσταυρωμένον καὶ ὠμολόγησεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ⁷. Καὶ ἄς φοβηθοῦν αὐτὸν τὸν Κύριον ὁ ὅποιος ἀφοῦ ἔπλυνε τὰ πόδια τῶν μαθητῶν του εἶπεν· «σεῖς μὲ ὀνομάζετε 'ὁ Διδάσκαλος' καὶ 'ὁ Κύριος' καὶ καλῶς μὲ ὀνομάζετε οὕτω, διότι εἶμαι καὶ ὁ Διδάσκαλος καὶ ὁ Κύριος» ⁸. Μὲ τὸ ἴδιον δὲ σῶμα ποὺ εἶχεν ὅταν ἔπλυνε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν, μὲ αὐτὸ ἐσήκωσε τὰς ἁμαρτίας μας ἐπὶ

6. Πρβλ. Α' Κορ. 1, 24.

7. Πρβλ. Ἰω. 20, 28.

8. Ἰω. 13, 13.

τω τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνήνεγκεν ἐπὶ τὸ ξύλον. Ἐμαρτυρεῖ-
 τό τε δεσπότης τῆς κτίσεως, συστείλαντος μὲν τοῦ ἡλίου τὰς
 ἀκτῖνας, καὶ τῆς γῆς τρεμούσης, καὶ τῶν πετρῶν σχιζομένων,
 καὶ τῶν δημίων ἐπιγρόντων, ὅτι ἀληθῶς Θεοῦ Υἱός ἐστιν ὁ
 5 σταυρωθεὶς. Οὐ γὰρ ἀνθρώπου τινὸς ἦν τὸ βλεπόμενον σῶμα ἀλ-
 λά Θεοῦ, ἐν ᾧ τυγχάνων καὶ ὅτε ἐσταυροῦντο, ἤγειρε νεκρούς.
 Διὸ οὐδὲ καλὸν ἐκεῖνο αὐτῶν τόλμημα τὸ λέγον, ὅτι εἰς ἄνθρω-
 πόν τινα ἅγιον ἐγένετο ὁ Θεοῦ Λόγος (τοῦτο γὰρ ἐν ἐκάστῳ
 ἐγένετο τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων), ἵνα μὴ καθ' ἑ-
 10 καστον γεννώμενος, καὶ πάλιν ἀποθνήσκων φαίνεται. Οὐκ ἔτι
 δὲ οὕτως· μὴ γένοιτο! Ἐπιτελεία τῶν αἰῶνων εἰς
 ἀθέτησιν τῆς ἁμαρτίας αὐτὸς ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐκ Μα-
 ρίας τῆς Παρθένου προῆλθεν ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν,
 ὡς καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἔφη· «Τί ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον,
 15 ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα); Οὐκ ἀνθρώπου τέ τινας μετέ-
 χοντες σώματος, ἀλλὰ αὐτοῦ τοῦ Λόγου σῶμα λαμβάνοντες,
 θεοποιούμεθα.

3. Ἀμέλει κακεῖνο τεθαύμακα, πῶς ὄλως κἂν ἐννοῆσαι
 τετολμήκασιν, ὅτι φύσεως ἀκολουθία γεγένηται ἄνθρωπος. Εἰ
 20 γὰρ οὕτως ἦν, περιττὴ τῆς Μαρίας ἡ μνήμη. Οὐδὲ γὰρ οἶδεν ἡ
 φύσις παρθένον χωρὶς ἀνδρὸς τίκτουσαν. Ὅθεν εὐδοκία τοῦ Πα-
 τρός Θεοῦ ὢν ἀληθινός, καὶ φύσει Λόγος, καὶ σοφία τοῦ Πατρός,
 γέγονε σωματικῶς ἄνθρωπος, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ἵν'
 ἔχων ὁ προσενέγκῃ ὑπὲρ ἡμῶν, σῶσῃ πάντας ἡμᾶς, ὅσοι φόβῳ
 25 θανάτου διὰ παντὸς τοῦ ζῆν ἔνοχοι ἦσαν δουλείας. Οὐ γὰρ ἄν-
 θρωπὸς τις ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν δέδωκεν· ἐπεὶ πᾶς ἄνθρωπος ὑπεύ-
 θυνός ἐστι θανάτῳ, κατὰ τό, «Γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ», ἐν

τοῦ σταυροῦ¹. Ἐβεβαιώοντο δὲ ὅτι ἦτο δεσπότης τῆς κτίσεως, ὅταν συνέστειλε μὲν ὁ ἥλιος τὰς ἀκτῖνάς του, καὶ ἐσειέτο ἡ γῆ, καὶ ἐσχίζοντο αἱ πέτραι, καὶ ὅταν ἀντελήφθησαν οἱ δῆμιοι ὅτι εἶναι πράγματι Υἱὸς Θεοῦ ὁ σταυρωθεὶς. Διότι τὸ βλεπόμενον σῶμα δὲν ἦτο σῶμα ἐνὸς τυχαίου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ· εἰς αὐτὸ δὲ εὐρισκόμενος ὅταν ἐσταυρώνετο, ἤγειρε νεκρούς. Διὰ τοῦτο οὔτε ἡ τολμηρὰ ἐκείνη γνώμη των ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦλθεν εἰς κάποιον ἀνθρωπον ἅγιον εἶναι ὀρθὴ διὰ τὸ μὴ φαίνεται ὅτι ὅπως ἐγεννᾶτο ὁ καθέννας ἔτσι καὶ ἀπέθνησκε πάλιν ὅταν ἀπέθνησκεν ὁ καθέννας (διότι τοῦτο ἐγίνετο εἰς κάθε ἓνα ἀπὸ τοὺς προφήτας καὶ τοὺς ἄλλους ἁγίους). Δὲν συμβαίνει οὕτω· μὴ γένοιτο! Ἄλλὰ ἅπαξ διὰ τὴν συντέλειαν τῶν αἰώνων διὰ τὴν κατανίκησιν τῆς ἁμαρτίας αὐτὸς ὁ Λόγος ἐνηθρώπησε καὶ ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας προῆλθεν ὡς ἀνθρωπος ὁμοιος μὲ ἡμᾶς, ὅπως καὶ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους εἶπεν· «διατί ζητεῖτε τὸν θανατώσετε ἀνθρωπον, ὁ ὁποῖος εἶπε εἰς σᾶς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἤκουσα ἀπὸ τὸν Θεόν»²; Καὶ βεβαίως δὲν θεοποιούμεθα μετέχοντες οἰουδήποτε σώματος ἀνθρώπου, ἀλλὰ λαμβάνοντες τὸ σῶμα αὐτοῦ τοῦ Λόγου.

3. Λοιπὸν ἔχω ἐκπλαγῆ καὶ δι' ἐκεῖνο, πῶς δηλαδὴ δὲν ἀπετόλμησαν τὸ ἀντιληφθῶν ὅτι ἐγίνετο ἀνθρωπος ἀκολουθῶν τοὺς φυσικοὺς νόμους. Διότι ἂν συνέβαινε ὅπως αὐτοὶ λέγουν, θὰ ἦτο περιττὴ ἡ μνεῖα τῆς Μαρίας. Ὅθεν λοιπὸν διὰ τῆς εὐδοκίας τοῦ Πατρὸς ἐνῶ εἶναι ἀληθινὸς Θεὸς καὶ Λόγος ὡς πρὸς τὴν φύσιν καὶ σοφία τοῦ Πατρὸς, ἐγένετο σωματικῶς ἀνθρωπος, διὰ τὴν ἰδικὴν μας σωτηρίαν, ὥστε ἔχων αὐτὸ πού θὰ προσέφερε ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν σῶσιν ὅλους ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι ἕνεκα τοῦ φόβου τοῦ θανάτου εἰς ὀλόκληρον τὴν ζωὴν μας ὑπεκείμεθα εἰς δουλείαν³. Δὲν προσέφερεν κανένας ἀνθρωπος τὸν ἑαυτὸν του ὑπὲρ ἡμῶν, ἐπειδὴ κάθε ἀνθρωπος ὑπόκειται εἰς τὸν θάνατον, σύμφωνα μὲ τὸ «χῶμα εἶσαι καὶ εἰς χῶμα θὰ ἐπιστρέ-

2. Ἰω. 8, 40.

3. Ἐβρ. 2, 15.

τῷ Ἀδὰμ εἰρημένον πρὸς πάντας· ἀλλ' οὐδὲ ἕτερόν τι τῶν κτισμάτων· ἐπεὶ πᾶσα κτίσις ὑποπτὸς ἐστὶ τροπῆς. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λόγος τὸ ἴδιον σῶμα προσήνεγκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα μὴ εἰς ἄνθρωπον ἢ πίστις καὶ ἢ ἐλπίς, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον, τὴν
 5 πίστιν ἔχωμεν. Ἀμέλει καὶ ἄνθρώπου γενομένου αὐτοῦ, θεωροῦμεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἄ γὰρ διὰ τοῦ σώματος ὑπέμεινε, ταῦτα ὡς Θεὸς ἐμεγάλυνε· καὶ ἐπέινα μὲν σαρκί, θεϊκῶς δὲ τοὺς πεινῶντας ἐχόρταζε. Καὶ εἰ σκανδαλίζεται τις ἐπὶ τοῖς σω-
 10 ματικοῖς, πιστευέτω ἐφ' οἷς ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Πυνθάνεται γὰρ ἀνθρωπίνως, ποῦ Λάζαρος κεῖται, ἐγείρει δὲ τοῦτον θεϊκῶς. Ὁθεν μὴδὲ γελάτω τις λέγων παιδίον καὶ ἡλικίαν ὀνομάζων, καὶ αὔξησιν, καὶ φαγεῖν, καὶ πιεῖν, καὶ παθεῖν, ἵνα μὴ, τὰ ἴδια τοῦ σώματος ἀρνούμενος, ἀρνήσῃται τέλος καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ἐπι-
 15 δημίαν αὐτοῦ. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἀκολουθία φύσεως ἄνθρωπος γένηται, οὕτως ἀκόλουθον ἦν σῶμα λαβόντα αὐτὸν δεικνύναι τὰ ἴδια τούτου, ἵνα μὴ ἡ φαντασία τοῦ Μανιχαίου κρατήσῃ. Ἀκόλουθον δὲ πάλιν ἦν σωματικῶς αὐτὸν χρηματίζοντα μὴ κρύψαι τὰ τῆς θεότητος, ἵνα μὴ ὁ Σαμοσατεὺς πρόφασιν εὔρη, ἄν-
 20 θρωπον αὐτὸν λέγων, ὡς ἄλλον ὄντα παρὰ τὸν Θεὸν Λόγον.

4. Ταῦτα τοίνυν κατανοῶν ὁ ἄπιστος, μαθέτω ὅτι βρέφος μὲν ἦν ἐπὶ φάτνης, τοὺς δὲ μάγους ὑπέταξε προσκυνούμενος ὑπ' αὐτῶν· καὶ παιδίον μὲν εἰς Αἴγυπτον κατήλθε, τὰ δὲ χειρο-

1. Γέν. 3, 19.

2. Ἰω. 1, 14.

ψης»¹ τὸ ὁποῖον ἐλέχθη εἰς τὸν Ἀδὰμ πρὸς ὅλους· οὔτε ὅμως καὶ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ δημιουργήματα προσέφερεν τὸν ἑαυτὸν του ὑπὲρ ἡμῶν ἐπειδὴ κάθε δημιούργημα ὑπόκειται εἰς μεταβολήν. Ἀλλὰ ὁ Λόγος προσέφερε τὸ ἴδιόν του σῶμα ὑπὲρ ἡμῶν, διὰ νὰ μὴ ὑπάρχη ἡ πίστις καὶ ἡ ἐλπίς εἰς ἄνθρωπον, ἀλλὰ νὰ πιστεύωμεν εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν Λόγον. Λοιπὸν καί-τοι ἔγινε ἄνθρωπος αὐτός, βλέπομεν ἡμεῖς τὴν δόξαν του, τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν ὡς δωρεὰν καὶ χάριν, ὅπως τὰ λογικὰ δημιουργήματά του, ἀλλ' εἶχεν αὐτὴν φυσικὴν ἀπὸ τὸν Πατέρα του ὡς Υἱὸς αὐτοῦ μονογενῆς, γεμᾶτος χάριν καὶ ἀλήθειαν μετὰ τὴν ὁποίαν μᾶς ἀναγεννᾷ καὶ μᾶς φωτίζει»². Διότι ἐκεῖνα ποῦ ὑπέμεινε διὰ τοῦ σώματος, αὐτὰ ὡς Θεὸς τὰ ὑπερύψωσε· καὶ ἐπεινοῦσε μὲν σωματικῶς, ἐχόρταινε ὅμως θεϊκῶς τοὺς πεινῶντας. Καὶ ἂν κανεὶς σκανδαλίζεται διὰ τὰ σωματικὰ τοῦ Κυρίου, ἅς πιστεύῃ εἰς ἐκεῖνα ποῦ ὁ Θεὸς πράττει. Διότι πληροφορεῖται ἀνθρωπίνως ποῦ ἔχει ταφῆ ὁ Λάζαρος³, ἀνασταίνει δὲ αὐτὸν θεϊκῶς⁴. Ὅθεν ἅς μὴ γελαῖ κανεὶς ὅταν ὀνομάζεται αὐτὸς παιδίον καὶ ὅταν ἀναφέρεται ἡ ἡλικία του καὶ ἡ αὔξησις του καὶ τὸ ὅτι ἔτρωγε καὶ τὸ ὅτι ἔπινε καὶ τὸ ὅτι ἔπαθε, διὰ νὰ μὴ, ἀρνούμενος κανεὶς τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὸ σῶμα, ἀρνηθῆ ὑπεριότερον καὶ τὴν δι' ἡμᾶς ἔλευσίν του. Καὶ ὅπως ἀκριβῶς δὲν ἔγινε ἄνθρωπος ἀκολουθῶν τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ δι' ἀγίου Πνεύματος, ἔτσι ἔπρεπε νὰ λάβῃ καὶ σῶμα διὰ νὰ δείξῃ τὰ ἰδιάζοντα εἰς αὐτό, ὥστε νὰ μὴ ἀπικρατήσῃ ἡ φαντασία τοῦ Μανιχαίου. Συνέπεια δὲ πάλιν τούτου ἦτο ὅτι ἀφοῦ ἐνηθρώπησε νὰ μὴ κρύψῃ τὰ ἰδιάζοντα εἰς τὴν θεότητα, ὥστε νὰ μὴ εὔρη αἰτίαν ὁ Σαμοσατεύς, διὰ νὰ εἰπῆ ὅτι αὐτὸς εἶναι ἄνθρωπος, καὶ ὅτι εἶναι ἄλλος καὶ ὄχι ὁ Θεὸς Λόγος.

4. Αὐτὰ λοιπὸν ἀφοῦ κατανοήσῃ ὁ ἄπιστος ἅς μάθῃ ὅτι ἐνῶ ἦτο βρέφος εἰς τὴν φάτνην ἔκαμε τοὺς μάγους νὰ τὸν προσκυνήσουν· καὶ ἐνῶ ὡς παιδί κατῆλθεν εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐν

3. Πρβλ. Ἰω. 11, 34.

4. Πρβλ. Ἰω. 11, 43.

ποίητα τῆς εἰδωλολατρείας κατήργησε· καὶ ἐσταυρωμένος σαρκί, νεκροὺς ἐκ πολλοῦ χρόνου σαπέντας ἤγειρε. Καὶ δέδεικται πᾶσιν, ὅτι οὐ δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ὑπέμεινε πάντα, ἵν' ἡμεῖς, τοῖς ἐκείνου παθήμασι ἀπάθειαν καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδυσάμενοι, 5 διαμείνωμεν εἰς ζωὴν αἰώνιον.

5. Ταῦτα δέ σοι συντόμως ἐκ τῶν σῶν, καθὼς προεῖπον, δεξάμενος ὑπηγόρευσα, οὐδὲν πλέον ἐπεξεργασάμενος, ἀλλὰ μόνον τὸ περὶ τοῦ θείου σταυροῦ μνημονεύσας, ἵνα ἐν οἷς ἐσκανδαλίσθησαν, οἱ ὀλίγωροι, ἐν τούτοις μεταπαιδευθέντες προσκνη- 10 σωσι τὸν ἐσταυρωμένον. Σὺ δὲ γνησίως τοὺς ἀπίστους πεῖθε· τάχα πως ἀπὸ ἀγνωσίας εἰς ἐπίγνωσιν ἔλθωσι, καὶ πιστεύσωσι καλῶς. Καὶ εἰ καὶ αὐτάρκη αὐτὰ τὰ παρὰ σοῦ γραφέντα, ὅμως ὑπομνήσεως ἕνεκεν πρὸς τοὺς φιλονείκους προσθεῖναι καὶ ταῦτα καλόν· ἵνα μὴ ὡς ἐλεγχόμενοι, ἐξ ὧν τετολμήκασιν, αἰσχυνθῶ- 15 σιν, ἀλλ' ὡς ὑπομιμησκόμενοι μὴ ἐπιλάθωνται τῆς ἀληθείας. Κρατεῖτω γὰρ τὰ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθέντα· ὀρθὰ γάρ ἐστι καὶ ἱκανὰ πᾶσαν ἀσεβεστάτην αἵρεσιν ἀνατρέφαι, καὶ μάλιστα τὴν Ἀρειανήν, τὴν εἰς τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ δυσφημοῦσαν καὶ ἐξ ἀνάγκης εἰς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον δυσσεβοῦ- 20 σαν. Προσαγόρευε πάντας τοὺς ὀρθῶς φρονοῦντας. Προσαγορεύουσί σε πάντες οἱ σὺν ἡμῖν.

τούτοις κατήργησε τοὺς εἰδωλολατρικούς θεοὺς· καὶ ἐνῶ ἕσταυρώθη ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ἀνέστησε νεκροὺς οἱ ὅποιοι εἶχαν ἀποθάνει πρὸς πολλοῦ χρόνου. Καὶ ἔχει ἀποδειχθῆ εἰς ὅλους ὅτι δὲν τὰ ὑπέμεινεν ὅλα αὐτὰ διὰ τὸν ἑαυτὸν του ἀλλὰ δι' ἡμᾶς, ὥστε ἡμεῖς, ἀφοῦ ἐνδυθοῦμε διὰ τῶν παθημάτων του ἀπάθειαν καὶ ἀφθαρσίαν¹, νὰ παραμείνωμεν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν.

5. Αὐτὰ λοιπὸν σοῦ ἔγραψα συντόμως, ἀφοῦ ἐπεδοκίμασα ἐκεῖνα ποὺ μοῦ ἔγραψες, ὅπως προανέφερα, χωρὶς νὰ συμπληρώσω τίποτε περισσότερον, παρὰ μόνον ἀφοῦ ἐμνημόνευσα ἐκεῖνο περὶ τοῦ θείου σταυροῦ, ὥστε δι' ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔσκανδαλίσθησαν οἱ ἀμελεῖς διὰ τούτων πάλιν ἀφοῦ διδαχθοῦν νὰ προσκυνήσουν τὸν ἕσταυρωμένον. Σὺ δὲ νὰ πείθης τοὺς ἀπίστους γνησίως, μήπως ἐκ τῆς ἀγνωσίας των ἔλθουν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας καὶ πιστεύσουν ὀρθῶς. Καὶ ἂν καὶ αὐτὰ ποὺ ἐγράφησαν ἀπὸ ἐσὲ εἶναι ἀρκετά, ὅμως μόνον καὶ μόνον πρὸς ὑπόμνησιν τῶν φιλονείκων καλὸν εἶναι νὰ προσθέσωμεν καὶ αὐτά, ὥστε νὰ μὴ ἐντραποῦν ἀπὸ τὸν ἔλεγχον δι' ὅσα ἐτόλμησαν, ἀλλὰ ἀπλῶς μὲ τὴν ὑπόμνησιν νὰ μὴ λησμονήσουν τὴν ἀλήθειαν. Νὰ ἐπικρατήσουν δηλαδὴ αὐτὰ ποὺ ὠμολογήθησαν ἀπὸ τοὺς Πατέρας εἰς τὴν Νίκαιαν, διότι εἶναι ὀρθὰ καὶ ἱκανὰ νὰ ἀνατρέψουν κάθε ἀσεβαστάτην αἵρεσιν, καὶ μάλιστα τὴν Ἀρειανικὴν, ἣ ὁποῖα δυσφημεῖ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ κατ' ἀνάγκην ἀσεβεῖ εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Νὰ χαιρετίσης ὅλους τοὺς φρονοῦντας ὀρθῶς. Σε χαιρετοῦν ὅλοι οἱ σὺν ἐμοί.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

—Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τοῦ κειμένου οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας καὶ στίχους.

—Διὰ τὰ χωρία καὶ τὰ ὀνόματα τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῶν σχολίων οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν εἰς σελίδας· εὐρίσκονται δὲ ἐντὸς παρενθέσεων.

1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις		Ἀριθμοὶ	
1	1	146,10· 192,6·	11 29 88,19
		212,11· 262,22 -	14 24 104,3
		264,1· 278,14	23 19 242,7
	2	88,16	
	27	278,15	Λευϊτικὸν
3	19	338,27 - 340,1	11 45 118,18
6	3	86,17	
8	1	102,1	Δευτερονόμιον
14	8	282,5	
	31	122,23	1 30 118,24
28	12	162,11	32 17 268,20
			29 118,18
Ἔξοδος			Κριταὶ
4	11	278,5	
8	15	280,8	3 10 88,21
32	4	264,5	11 29 88,23
	34	264,8	13 24 88,24
	35	264,15	25 88,25 - 90,1
33	1 - 2	116,17	15 14 90,1
	15	116,22	
	17	118,4	Βασιλειῶν Γ'
36	1	196,23 - 198,1	18 45 104,18

		Ἑσδρααζ Α'	103	24	202,19·	232,21
4	40	68,23		29 - 30	106,25 - 108,2·	148,17· 154,12·
		Μακκαβαίων Α'				218,11
6	22	62,8	105	30		232,22
			106	20		264,13
		Ἰώβ		25		102,5
1	6	162,10	113	3		190,10
4	18	160,13	115	12		288,5
25	5	160,14 - 190,15	125	2		160,8
			135	6		284,5
		Ψαλμοί		16		118,22
			138	7	162,4·	216,24
2	2	16,10	142	10 - 11		90,3
6	10	136,4	145	7 - 8		138,7
13	1	146,20· 212,7·	147	6		174,10
		238,14	148	5		198,11
18	2	190,9		7 - 8		102,7
	5	42,1				
23	1	190,9			Παροιμίες	
	2	186,6				
32	6	174,7· 202,16·	3	19	202,19·	232,20
		218,20· 236,3	8	9		42,27
33	14	336,6		22	84,15·	200,1
42	3	182,10· 326,15		30	50,8·	68,22
44	2	18,16· 20,5·	12	7		60,14
		198,15	26	4 - 5		232,8
	7	194,7				
	7 - 8	202,21 - 204,2			Ἐκκλησιαστικῆς	
50	12	108,12	3	11		134,7
	13	90,2	7	16		130,18
76	7	100,14				
	21	118,20			Σοφία	
77	53	118,21			Σολομώντος	
81	5	200,14· 316,14	1	5		158,23
	6 - 7	194,1		7		216,23
92	1	110,16	7	25		50,15
101	26	192,13		26		48,23
102	20	190,10	12	1	160,1 - 162,5	

			5	7	60,11
			7	2	104,12
13	4	118,18		14	106,11· 296,8·
					326,15
			11	2	156,23· 236,11
4	13	84,9· 106,5	30	1	90,7
			32	6	318,10
			45	14 - 15	194,12
				21	118,18
2	7	90,25	48	16	90,10· 120,16
			50	6	298,22
			59	21	90,12
3	1	90,26 - 92,1·	61	1	90,6· 150,22·
		176,19· 208,10·			204,3· 212,21
		302,23	63	9 - 10	90,14
				11 - 12	118,6
				14	118,9
			66	2	192,7
2	15	288,10			
					Ἰερεμίας
					Ἰερεμίας
2	4 - 5	120,19	2	13	134,26 - 136,1
					Βαροῦχ
					Βαροῦχ
			3	1	100,15
1	6	92,2· 174,25		10	136,1
		- 176,2· 220,3		12	136,2
4	1	114,8			
					Θρηνοὶ Ἰερεμίου
7	12	92,5· 176,3· 220,5			
12	1	108,14	4	20	272,19
					Ἰεζεκιήλ
					Ἰεζεκιήλ
3	6	298,2	11	24	90,20
			18	31	104,8
					Ἰεζεκιήλ
					Ἰεζεκιήλ
			27	31 - 32	108,24
			27	25 - 26	102,10
1	11	222,21	28	12	160,16
2	3	288,16	36	26 - 27	106,17

	Δ α ν ι ἤ λ (Σ ω σ ά ν ν α)		24		334,9
			40		336,9
7	10	114,25	42		262,6
	45 - 46	90,22	52		320,20
	63	100,16	54		24,1
			28	19	94,5· 116,8·
	Δ α ν ι ἤ λ (Β ἤ λ κ α ι				166,23· 196,16
	Δ ρ ά κ ω ν)				222,15· 238,16
	5	278,16			
	Μ α τ θ α ῖ ο ς			Μ ᾶ ρ κ ο ς	
			3	17	110,3
1	20	330,4		29	82,26 - 84,2
	23	306,25· 326,17		29 - 30	268,9
3	9	20,26 - 22,1	13	32	204,18· 206,10
	17	20,4· 210,1· 310,18	15	46	298,13
4	11	116,5			
8	2	320,7		Λ ο υ κ ᾶ ς	
	26	320,13		1	27
9	20 - 22	320,11		35	112,22 - 114,1·
10	20	92,22			222,6
	25	266,16		2	7
11	27	70,8· 206,18		21	296,12
	28	282,13		23	296,21
12	24	266,19		23	296,13
	24 - 25	246,4	3	21 - 22	88,2
	28	246,7		23	296,23
	31	266,21	4	1	86,24
	31 - 32	246,9		39	330,10
	32	82,26 - 84,2·	11	20	92,24 - 94,2
		226,10 - 282,9		19 - 20	274,24 - 276,2
13	41	116,4		27	296,13
	49	116,6	18	2	122,9
	54	266,8· 274,3	19	42	262,8
	55	262,3	23	45	320,18
16	16	32,18· 204,4	24	39 - 40	300,28 - 302,4
15	46	282,23			
26	45	274,16		Ἰ ω ά ν ν η ς	
	63	334,13	1	1	18,15· 36,1·
27	19	334,10			68,15· 68,20· 68,21·

	110,6· 200,20· 258,		33	280,28· 320,4
	12· 282,19· 332,13		35	192,23
3	18,19· 192,11·		38	274,12
	202,15· 218,7·	11	34	340,10
	232,19		43	330,11· 340,11
4	36,3· 102,2 - 104,15	12	35	200,15
9	136,13	13	13	336,22
12	138,1	14	6	138,16· 182,9·
14	34,25· 72,15·			282,11
	202,1· 256,8· 258,		9	36,23· 72,3·
	13· 282,19· 302,15·			188,15· 206,13
	310,11· 316,20·		10	36,22· 174,20·
	340,5			194,13· 206,14·
17	40,19			236,17
32	92,14		10 - 12	140,1
3	16	142,24	11	20,9· 256,17
	31	84,2	16	158,9
4	14	150,10	17	182,16
	23 - 24	182,3	23	138,14· 172,9
	24	50,10		174,15· 222,9
	26	110,9	26	92,17· 144,8·
5	19	218,6		234,7
	27	62,8	15	1
6	30	262,5		36,20· 38,19
	44	40,6· 40,9	5	38,11
	61 - 63	270,23	20	66,15
	63	272,10	26	92,20· 116,13·
7	15	262,4		156,23· 182,15
	19	202,2		210,7
	39	150,11	16	7
8	26	142,4		142,26 - 144,1
	40	22,5· 202,3·		12 - 13
	256,19· 338,14		13	250,5
	57	266,9	14	208,7
9	6	320,14		116,14· 142,3·
	32 - 33	268,12		144,5· 208,8
10	21	268,16	15	186,19· 196,3·
	30	20,91· 70,25·		208,16· 236,1
	72,2· 188,12· 206,13·		30	206,20
	258,6	17	4	142,2
			24	326,3
		18	23	298,21
		20	22	92,17· 116,7·

12	4 - 6	172,1· 220,18	5	170,14· 224,1·
	11	96,21· 216,9		254,21
	13	136,17· 216,15	6	166,10
15	3	304,8	24	108,18
	23	342,3	30	98,4· 212,23 -
	32	186,8		214,1
	53	300,11		
	53	300,11		

Φιλιππησίους

			1	18 - 20	98,8
				19	176,20· 220,12
			2	6	32,23 - 34,1
				6 - 7	38,1· 322,14
				6 - 8	256,9
				10 - 11	322,9
			3	3	98,14

Κορινθίους Β'

1	3	78,4
2	8	254,5
	15	152,10· 214,5
3	6	102,14
	17	9,23
8	9	38,3
12	4	142,3
13	3	176,22· 220,9
	13	172,14· 220,23

Γαλάτας

2	20	138,21
3	2	86,16
	13	302,17
	14	96,25 - 98,1
4	6	158,5· 210,3
	6 - 7	98,1
	19	152,12· 214,7·
		254,8

Έφεσίους

1	13	150,23· 212,23
	17 - 18	136,10
2	2	330,12
	15	08,18
3	6	174,17
4	3	98,7

Κολοσσαεΐς

1	15	234,2
	16	18,21
	17	216,16
	20	178,18· 332,16

Θεσσαλονικεΐς Α'

4	8	98,16
5	19	86,20
	23	100,22

Θεσσαλονικεΐς Β'

2	8	100,2
---	---	-------

Τιμόθεον Α'

1	7	334,5
2	5	202,4
3	16	158,25 - 260,1
4	1	176,15
5	21	110,27 - 112,2
6	13 - 14	122,15

	Τιμόθεον Β'			Ίακώβου	
3	8	316,2	1	17	160,3
4	1	124,14	4	11	62,2
	Τίτον			Πέτρου Α'	
2	13	326,21		9 - 11	94,23 - 96,3
3	4 - 7	148,10	1	24	336,24 - 338,1
	5 - 6	154,15	2	25	32,19
	10	126,16· 244,2		4	158,25 - 160,1
	10 - 11	228,4· 318,6· 336,11	3	19	298,9
				22	32,20
	Έβραίους		4	1	326,20
1	2	186,20· 192,1		14	158,7
	3	32,22· 136,6	5	8	318,11
	4	36,21· 40,10· 40,18		Πέτρου Β'	
	10 - 12	190,20 - 192,1· 192,13	1	4	152,13· 322,19
	14	78,14· 112,12		Ίωάννου Α'	
2	2	40,18		23	82,23
	12	38,21	2	27	150,21· 212,18
	14	328,2		29	62,8
	15	338,24	3	7	62,8
	16 - 17	296,4	4	12 - 13	138,10
3	2	36,21		13	96,3· 154,4· 214,22
	5	132,2	5	20	188,6
6	4	148,19	20	22	138,9
	4 - 5	162,21		Αποκάλυψις	
	4 - 6	248,4		8	188,3
9	8	98,18			
	13 - 14	98,24 - 100,2			
10	29	98,21			
11	6	134,15			
12	26 - 28	110,10			
13	8	192,1· 298,4	1		

2. Εύρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων

- A
- Ἄαρων 264,16
- Ἄβρααμ 22,1· 96,25· 116,19·
128,16· 130,26· 196,23· 242
11· 266,9· 296,9
- Ἄγαθος 94,23· 178,8
- ἄγίαπη 172,15· 222,1
- Ἄγγαῖος 120,19
- ἄγγελος, -οι 36,22· 40,15· 66,9·
80,1· 90,14· 112,3· 114,4·
116,1· 118,12· 120,1· 122,20·
124,2· 126,6· 160,10· 162,9·
168,19· 170,22· 190,1· 192,
19· 204,19· 214,24· 216,18·
326,1· ἄγγελος τοῦ Υἱοῦ 124,4
(ἁγιασμός 13)
- ἁγιότης 170,3
- ἄγνωσια 280,20· 342,11
- Ἄδὰμ 38,16· 190,17· 300,24·
340,1
- (Ἄδαμὰ 194)
- (Ἄδελφίος 9· 13)
- ἄδης 298,13
- Ἄδωναῖ 108,26
- Ἄθῆναι 30,12
- Αἴγυπτος 116,18· 118,18· 194,
9· 264,3· 340,23
- αἰδώς 186,17· 224,12· 238,3·
294,20
- αἰδιότης 170,4
- Αἰθίοπες 194,9
- αἵρεσις (11· 26)· 16,7· 18,4· 22,14·
26,29· 28,3· 34,7· 44,11·
46,6· 50,22· 56,11· 68,25·
70,17· 74,7· 80,16· 84,5·
154,10· 186,9· 188,20· 218,
4· 240,7· 288,1· 294,18· 314,
17· 328,24· 342,17
- αἰρετικοὶ (9· 12· 24) 44,6· 300,11
228,2· 244,2· 258,10· 292,3·
314,8· 318,6· 336,11
- αἰών 36,2
(Ἄλεξάνδρεια 12· 112)
- ἀλήθεια 26,27· 56,11· 66,13· 68,
23· 70,6· 78,9· 80,6· 84,16·
86,6· 98,9· 108,2· 118,11·
120,15· 126,3· 132,6· 156,
22· 166,14· 180,11· 182,2·
186,12· 198,8· 202,3· 210,9·
234,18· 256,19· 284,4· 300,
14· 314,18· 326,15· 328,28·
336,4· 338,15· 340,7· 342,15
- ἄμαρτια 90,9· 96,9· 102,21· 246,
10· 252,22· 254,2· 264,9·
268,11· 294,25· 304,8· 324,2·
338,1
- Ἄμμων (10)· 42,13.
- Ἄμμώνιος (9· 24)· 28,9· 34,20·
36,18· 42,21· 44,11· 70,19
- (Ἄμορᾶτοι 40)
- Ἄμώς 84,8
- ἀνακαλίσεις 148,4
- ἀνάστασις 40,3· 148,6· 272,15·
176,22· 300,17· 302,8
- ἄνθρωπος (14)· 20,1· 26,22· 30,
21· 32,2· 34,17· 36,2· 42,9·
64,14· 72,7· 74,13· 88,17·
96,14· 98,17· 100,2· 106,9·
108,16· 110,9· 122,10· 128,
3· 130,15· 132,20· 134,6·
146,13· 148,2· 160,8· 162,8·
174,19· 186,5· 194,3· 200,
23· 202,3· 204,5· 206,3· 210,

11· 216,18· 242,7· 246,12·
256,11· 260,6· 262,9· 268,1·
270,3· 278,15· 280,4· 290,
18· 300,14· 302,21· 308,13·
310,16· 316,8· 318,7· 320,4·
324,5· 332,14· 338,5· 340,15·
ἄνθρωπος καινός 108, 19·
ἄνθρωπος ψιλός 32,7

ἀνθρωπότης (13· 14)· 206,7

Ἀντιόχεια 30,7· (240· 241)

ἀπαύγασμα 34,2· 48,23· 50,7·
52,6· 56,13· 62,22· 68,6·
74,1· 128,26· 136,5· 140,19·
142,7· 172,11· 184,12· 188,
4· 212,4

(Ἀπολιναρισταί 13)

ἀπολύτρωσις 98,6· 150,24

Ἀράμ, 104,13

Ἀρειανός, -οὶ (11· 12· 13· 14·
16)· 28,21· 42,25· 46, 6·
58, 11· 62,12· 70,14· 78,11·
80,2· 84,2· 110,22· 132,9·
144,14· 164,5· 168,10· 180,4·
184,9· 186,11· 202,14· 206,
24· 242,6· 280,24· 288,3·
294,7· 310,19· 318,17· 320,
22· 322,11· 328,24

Ἀρειομανῖται 6,5· 46,16· 74,9·
180,1· 188,20· 280,21· 330,
18· 332,22.

Ἄρειος (11· 16· 44· 241)· 22,7·
26,29· 28,1· 30,21· 42,12·
44,17· 46,9· 50,22· 52,1·
56,10· 64,1· 66,10· 68,8·
132,3· 144,15

ἀρετή 60,10

Ἄριθμοὶ 88,18· 104,3

Αὐξέντιος 286,11

ἀφθαρσία 342,4

ἀφροσύνη 134,2· 306,4

Ἄχάβ 104,18

(Ἄχισαμάκ 197)

B

βάπτισμα (9· 24· 317)· 170,14·
224,2· 234,25· 244,15· 248,
12· 252,6· 254,20·

Βαρούχ 100,15· 136,1

Βεελζεβούλ 182,23· 246,5· 254,1·
260,23· 262,12· 264,19· 266,
12· 270,5· 274,7· 276,7· 278,
4· 280,14

(Βενιαμὴν 40)

(Βερνίκη 10)

Βεσελεήλ 196,24

Βηρσαβεέ 40,21· (41)

βλασφημία 78,12· 246,10· 250,
14· 252,7· 254,2· 264,6· 266,
5· 268,9· 270,12· 276,10·

Βοανεργές 110,5

Γ

Γαβριήλ 112,21· 222,3· 296,9·
330,8

Γάιος 286,12

Γαλάται 86,15· 96,25· 254,8

Γαλλία 286,9

(Γάλλος 9)

Γένεσις 88,15· 100,25

(γενητός, 10)

(Γερμανίεια 240)

γνώσις 130,15· 208,13· 216,12·
218,5· 336,1

(Γνωστικισμὸς 316)

(γνωστικοὶ 316)

Γοθονιήλ 88,21

Γολγοθᾶς 298,14

(Γομόρρα 194)

Γραφή - αὶ 20,24· 34,13· 54,11·

58,25· 84,25· 102,12· 112,
15· 114,1· 126,4· 130,5· 132,
22· 134,24· 146,2· 156,16·
176,7· 180,25· 184,12· 198,
23· 202,11· 204,10· 220,1,
234,12· 264,15· 192,28· 296
12· 304,9· 306,5· Γραφή
θεία 62,7· 100,6· 120,14·
142,11· 178,20· 200,4· 210,
15· 240,9· 256,6· 278,26·
286,5· 292,17· 300,22· 308,
2· 332,6· Γραφή θεόπνευστος
184,12

Δ

Δάν 40,21· (41· 197)
Δανιήλ 90,22· 198,13· 278,15
Δαρείος 278,16
Δαυίδ 16,16· 30,8· 32,8· 90,1·
100,13· 108,11· 110,16· 176,
11· 182,9· 194,6· 202,22·
216,24· 290,14· 310,15
(Δέκιος 24)
Δεσπότης 332,16
δημιουργός 60,2· 170,24
δημιουργός 18,14· 82,1· 278,11·
288,26· 308,9· 320,9· 322,
8· 330,27· 332,12·
διαθήκη 90,13· 98,22· 102,15
Διαθήκη Καινή 102,18· 326,14
Διαθήκη Παλαιά 326,14
διδασκαλία άποστολική 292,5· 326,
12
δικαιοσύνη 30,15· 62,8· 96,9·
108,19· 132,1· 148,12· 202,23
Διονύσιος Ἀλεξανδρείας (9· 10·
11· 44· 45· 54) 18,1· 22,7·
24,3· 26,14· 28,1· 34,6· 36,
17· 42,5· 44,4· 46,6· 48,9·

50,23· 52,1· 56,10· 60,16·
62,19· 64,9· 66,16· 68,11·
70,12· 64,6
Διονύσιος Ρώμης (10· 11· 44· 45)·
44,15· 46,2
(Δοκητισμός 326· 317)
δόξα 32,22· 42,12· 136,6· 156,
25· 158,2· 190,9· 198,21·
200,13· 244,17· 264,13· 284,
8· 322,12· 326,22· 328,18·
336,17· 340,6
δύναμις, - εις 34,13· 48,21· 50,
17· 68,17· 70,24· 74,1· 148,6·
156,24· 158,8· 200,22· 218,
22· 248,13· 260,24· 290,27·
δύναμις Θεοῦ 138,4· 156,24·
222,7· 236,10· 336,17 δύ-
ναμις Ὑψίστου 112,22

Ε

Ἐβραῖοι 32,22· 98,18· 248,4·
254,14
εἰκῶν 108,21· 142,7· 156,1· 162,
1· 234,2
εἰρήνη 98,8· 262,9
Ἐκκλησία (9· 11· 16· 24· 112)·
22,14· 26,13· 28,2· 44,12·
94,21· 124,25· 166,1· 168,
1· 240,2· 288,21· 306,21·
Ἐκκλησία καθολικὴ (11)· 28,
2· 164,25· 166,18· 178,24·
254,16· 286,15· 292,14· 332,
11
(Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 10)
Ἐλιάβ 196,24· (197)
Ἐλλην, - ες 20,1· 32,7· 60,8· 62,6·
166,20· 168,10· 230,5· 240,
20· 248,14· 276,14· 280,19·
288,5· 336,13

ἐλπὶς 98,13· 118,21· 148,16· 326'
 21· 340,4
 Ἐμμανουὴλ 106,12· 306,25· 310,
 2· 326,17
 ἐνανθρώπησις 36,4· 324,21
 ἐνέργεια 166,7· 172,12
 ἐνότης 82,2· 98,7· 170,18 ἐνότης
 ἀδιαίρετος 170,18 ἐνότης
 Πνεύματος 98,7

(ἐνσάρκωσις 316)
 ἔνωσις 306,16
 Ἔξοδος 122,23
 ἔξουσία 138,2· 278,13· 330,13
 (Ἐπικουρισμὸς 186)
 (Ἐπίκτητος Κορίνθου 9· 13)
 ἐπίσκοπος (9)· 26,11· 34,2
 (Ἐπιφάνιος 13)
 Εὐαγγέλιον 32,18· 34,22· 92,10
 (Εὐδόξιος Κων/πόλεως 240)
 (Εὐπορος 10)
 (Εὐνόμιος ἐπίσκοπος Κυζίκου 240)
 εὐσέβεια 16,4· 34,16· 36,10· 44,
 10· 312,8· 314,4· 316,12
 Εὐσέβιοι 240,6
 Εὐσέβιος (10· 25· 240· 245)
 Ἐφραῖμ 104,13· (124)
 Εὐφράνωρ (9)· 34,20· 36,17· 42,13·
 44,11· 70,17

Z

Ζαχαρίας 92,1· 108,14· 114,7·
 174,25· 220,2
 Ζοροβάβελ 114,14· 120,19
 ζωὴ 34,1· 56,17· 96,9· 102,23·
 138,16· 148,16· 150,9· 270,
 26· 272,15· 282,12· 342,5·
 ζωὴ αἰώνιος 148,16· 150,11·
 188,8· 272,15· 282,24· 342,5

H

Ἡσαίας 90,5· 104,12· 118,6·
 120,15· 150,22· 176,14· 194,
 8· 204,2· 212,21· 232,15·
 276,20· 296,8.

Θ

(Θεάνθρωπος 317)
 θεογονία 240,20
 Θεόγνωστος 246,19· 248,23
 (Θεοδόσιος 240)
 Θεομάχοι 42,12· 46,1· 84,5
 Θεὸς 28,25· 30,1· 32,9· 34,3
 36,12· 38,1· 48,10· 50,5·
 52,4· 54,9· 56,18· 60,2· 62,
 19· 64,12· 68,15· 70,11· 72,
 15· 78,4· 82,5· 84,9· 86,3
 90,22· 92,2· 96,12· 98,2·
 100,1· 102,1· 104,3· 106,16·
 110,7· 112,3· 116,17· 118,2·
 120,2· 122,25· 124,1· 128,4·
 130,12· 134,9· 136,3· 138,2·
 142,24· 146,10· 152,20· 156,
 12· 158,5· 162,13· 164,18·
 166,10· 168,5· 172,3· 180,10·
 182,6· 186,7· 188,5· 192,6·
 194,4· 196,9· 198,20· 202,
 4· 204,1· 212,1· 214,13· 230,
 17· 232,20· 234,1· 238,13·
 242,8· 248,11· 256,13· 258,
 5· 260,1· 262,12· 264,1·
 268,7· 270,1· 252,17· 274,6,
 276,12· 278,14· 280,3· 282·
 2· 288,17· 290,13· 300,5·
 306,21· 308,4· 310,4· 314,5,
 316,4· 318,19· 320,1· 322
 17· 324,1· 326,18· 330,5·

332,9· 334,13· 336,19· 338,4·
 340,8 Θεός ἀληθινός 188,5·
 194,4· (Θεός Λόγος 14)· Θεός
 τῆς ἀληθείας 68,24
 θεοσέβεια 290,29· 314,3· 316,9
 θεότης (12· 13)· 32,14· 34,12·
 36,4· 38,4· 58,21· 70,23·
 72,24· 74,10· 82,6· 114,19·
 116,10· 118,16· 120,2· 124,
 13· 128,3· 140,21· 146,6·
 158,17· 164,21· 168,7· 178,
 22· 182,2· 202,12· 204,13·
 222,12· 224,6· 234,23· 242,
 15· 244,6· 252,24· 256,17·
 258,12· 260,1· 266,11· 270,
 15· 274,8· 280,5· 288,19·
 290,10· 294,24· 300,2· 302,
 12· 306,8· 308,8· 310,3· 316,
 4· 322,15· 332,21· 340,19·
 θεότης Πατρική 332,21· θε-
 οότης τοῦ Λόγου 70,23·
 292,21· θεότης τοῦ Πατρὸς
 118,16· θεότης τοῦ Πνεύμα-
 τος (12· 13) θεότης τοῦ Ἰῶ
 (12)· 26,24
 Θεσσαλονικεῖς 86,19· 98,16· 100,2
 Θεσσαλονικεῖς 86,19· 98,16· 100,2
 Θωμᾶς 298,16· 308,3· 336,20

I

Ἰακώβ 90,24· 110,4· 116,19·
 122,27· (124)· 128,18· 198,4·
 242,13
 Ἰάκωβος 160,4
 Ἰασαί 30,9
 Ἰεζεκιήλ 90,19· 102,9· 104,8
 106,16· 108,23
 Ἰερακᾶς 332,26
 Ἰερουσαλήμ 288,17· 328,16

Ἰεροσόλυμα 94,8· 178,3· 274,15
 Ἰεφθάε 88,23
 Ἰησοῦς (317)· 28,25· 30,11· 86,
 24· 88,3· 96,10· 100,3· 284,
 7· Ἰησοῦς ὁ Ναζωραῖος 28,
 25· 30,4
 Ἰησοῦς Χριστὸς (13· 14· 272· 316·
 317)· 18,21· 30,4· 40,20·
 26,26· 98,12· 100,24· 102,
 22· 110,26· 122,16· 124,15·
 138,17· 148,7· 150,6· 154,
 17· 172,14· 174,13· 176,21·
 180,26· 188,7· 192,1· 202,5·
 214,23· 220,12· 244,16· 282,
 21· 298,4· 322,9· 326,7· 328,
 5· 332,24

Ἰλαστήριον 328,8

Ἰορδάνης (41)· 86,25· 114,25·
 310,17

Ἰουδαῖζοντες 336,13

Ἰουδαῖοι 22,9· 32,6· 40,16· 166,
 18· 176,13· 256,18· 260,17·
 266,19· (272)· 280,22· 314,
 12· 320,4· 326,9· 334,10·
 336,8· 338,14

Ἰουδαῖσμος 144,14· (184)

Ἰούδας (40· 196)· 198,5· 328,9

Ἰσαὰκ 116,19· 128,17· 196,23·
 198,3· 242,12

Ἰσραὴλ 30,11· (40)· 88,22· 108,
 25· 136,1· 194,12· 264,5·
 328,16

Ἰσραηλίται 28,24

Ἰωάννης (εὐαγγ.) 18,14· 68,15·
 72,16· 96,3· 110,4· 136,3·
 138,10· 150,19· 154,3· 188,
 6· 194,6· 200,24· 212,18·
 214,15· 252,13· 256,7· 270,
 20· 302,14

Ἰῶβ 160,12· 162,11

Ἰωὴλ 90,26· 302,23
 Ἰωνᾶς 102,2· 104,16
 Ἰωσήφ 122,17· (124)· 298,14

Κ

Καϊάφας 20,20· 144,14· 166,18·
 328,11· 334,13

Καισάρεια (241)· 244,8
 κακία 60,10

κληρονόμος Θεοῦ 98,4

κοινωνία 52,20· 172,15· 306,15

Κορίνθιοι 158,2· 170,27· 172,13·
 176,21· 304,7

Κριταὶ 88,21

κτίσις 118,15· 132,10· 152,15·
 158,11· 186,4· 236,24· 238,3·
 262,17· 318,17· 320,9· 322,6·
 328,7· 332,8· 338,2· 340,2

κτίσμα (10· 12· 14)· 18,25· 20,2·
 24,2· 44,19· 46,4· 58,28·
 60,17· 62,10· 64,7· 78,13·
 80,25· 82,3· 84,13· 104,25·
 106,2· 108,5· 110,24· 116,
 11· 118,14· 120,1· 130,10·
 132,10· 144,11· 146,3· 148,
 3· 150,2· 152,1· 154,19· 156,
 4· 158,19· 162,24· 164,4·
 168,4· 170,12· 174,1· 178,
 21· 180,5· 188,16· 192,5·
 196,12· 198,24· 200,2· 208,5·
 210,19· 212,1· 214,3· 216,3·
 218,2· 228,17· 230,16· 240,
 11· 244,9· 294,7· 318,16·
 320,8· 322,2· 324,8· 330,3·
 332,3· 340,1

Κυριακὴ φωνή 330,1

Κύριος (120· 140· 196)· 20,8·
 22,5· 32,20· 34,2· 36,2· 38,
 11· 40,2· 42,16· 46,25· 58,

21· 64,4· 66,15· 68,22· 70,
 7· 72,8· 74,12· 82,26· 84,11·
 88,20· 90,13· 92,7· 90,23·
 100,3· 102,2· 105,15· 106,
 20· 110,5· 114,13· 116,2·
 118,9· 120,18· 122,2· 130,25·
 138,7· 148,7· 150,8· 156,21·
 158,9· 162,10· 164,26· 166,
 21· 172,2· 174,7· 176,5· 178,
 6· 180,12· 186,19· 190,9·
 198,16· 200,1· 202,2· 206,9
 208,7· 212,22· 218,20· 220,7·
 222,14· 224,1· 226,10· 234,
 1· 236,4· 238,20· 244,16·
 246,6· 252,11· 256,4· 258,
 2· 262,11· 266,6· 268,1· 270,
 23· 272,16· 274,1· 278,2·
 280,2· 282,8· 284,7· 288,17·
 290,13· 300,22· 302,6· 306,
 23· 308,4· 310,23· 312,13·
 314,14· 316,12· 318,17· 320,
 2· 322,7· 324,25· 326,3· 328,
 9· 330,3· 332,25· 334,11·
 336,23· Κύριος ἡμῶν Ἰη-
 σοῦς Χριστὸς 96,20· Κύριος
 τῆς δόξης 156,24· 308,5

Λ

Λάζαρος 36,12· 330,11· 340,11
 (Λαυσά 41)

(Λιβύη 9· 26)

Λόγος (13,14· 316)

20,6· 32,10· 34,3· 36,1· 38,
 17· 40,4· 42,7· 48,1· 56,15·
 58,4· 60,22· 62,2· 64,3· 66,6·
 68,15· 70,1· 74,1· 80,7· 82,
 5· 84,3· 106,14· 108,5· 110,
 6· 114,20· 118,16· 124,9·
 126,8· 134,19· 142,19· 144,

13· 148,3· 150,16· 152,3·
 154,22· 156,6· 158,11· 162,
 1· 164,6· 166,12· 168,11·
 170,25· 172,4· 174,6· 180,5·
 184,12· 188,18· 194,21· 198,
 13· 200,21· 202,1· 212,4·
 214,22· 218,17· 224,13· 230,
 1· 232,16· 236,2· 250,3· 256,
 8· 258,12· 260,10· 272,19·
 274,21· 276,5· 278,10· 280,8·
 282,19· 288,17· 290,2· 294,
 4· 296,1· 298,15· 300,1· 302,
 7· 304,12· 306,10· 308,11·
 312,9· 316,20· 318,21· 322,2·
 324,4· 326,5· 330,10· 332,5·
 340,3· Λόγος ἀπαθῆς 300,7·
 (Λόγος θεῖος 14)· Λόγος τοῦ
 Θεοῦ 34,25· 44,20· 66,27·
 80,19· 232,18· 290,21· 298,
 7· (316· 317)· 318,18· 230,8·
 332,12· 338,8· 342,18

Λουκᾶς 88,2· 300,25

Μ

(Μανασσῆς 124)
 Μανιχαῖοι 318,3
 Μανιχαῖος 300,18· 316,13· 340,17
 Μάξιμος φιλόσοφος (9· 13· 14)·
 334,1
 Μαρία (Θεοτ.) 40,12· 112,21·
 222,3· 288,19· 290,1· 292,
 27· 294,19· 296,6· 300,21·
 302,12· 304,2· 306,25· 308,
 17· 310,2· 338,12
 Μαρκίων (112)· 316,12
 Μαρκιωνισταί 318,2
 Μᾶρκος (εὐαγγ.) 268,4
 Μαρόνεια 28)
 (Ματθαῖος 12)

Μεδιόλανα 286,11
 μετουσία 152,22· 154,6
 μίμησις 314,12
 Μιχαῖας 90,24
 Μονογενῆς 340,6
 Μωσῆς (Μωϋσῆς) 40,17· 88,19·
 116,15· 118,8· 122,24· 132,
 2· 278,13· 280,10·

Ν

Ναζαρέτ 30,21
 Ναχώρ 242,12
 (Νεκρά θάλασσα 194)
 (Νέπως (ἐπίσκοπος) 24)
 (Νεστοριανοί 13)
 Νίκαια (12)· 286,4· 290,28· 292,
 25· 342,16
 Νουάτος 254,11

Ξ

(Εὐστός, ἐπίσκοπος Ρώμης 10)

Ο

οικονομία (10· 13)· 66,23· 70,19·
 256,4
 ὁμοιότης 152,3· 154,18
 ὁμοιουσιανοί (12)· 188,21
 ὁμοίωμα 264,13· 324,2
 ὁμοίωσις 338,13
 ὁμολογητῆς 9)
 ὁμοούσιος (11· 55)· 38,12· 42,8·
 52,28· 54,9· 56,21· 58,2·
 66,20· 164,18· 194,17· 196,7·
 198,4· 210,20· 292,20· 294,4·
 302,12· 304,12
 (ὁμοουσιότης 11)
 (ὀρθοδοξία 9· 11)
 (Ὁρθόδοξοι 13· 14)

- δσιότης 80,12
 Ουαλεντινιανοί 318,2
 Ουαλεντίνος 112,6· 114,4· 316,12
 (Ούριος 196)
 Ούρσάκιος 286,11
 Ουσία (10)· 24,5· 38,13· 42,8·
 56,20· 58,27· 64,5· 66,20·
 68,1· 70,2· 144,19· 156,19·
 160,7· 164,20· 194,20· 196,
 1· 210,19· 234,20· 236,7·
 288,26· 290,6· 292,27· 304,
 15· 310,15· ουσία τοῦ Πα-
 τρός 58,27
- Π**
- (Παλαιστίνη 41· 194)
 παλιγγενεσία 252,9
 Πανονία 286,12
 Παντοκράτωρ 84,12· 92,7· 114,18·
 120,22· 176,5· 188,2· 190,12·
 196,9
 παράδοσις (12· 13)· 326,13· παρά-
 δοσις ἀποστολική 326,19
 Παράκλητος 86,6· 92,20· 112,8·
 114,4· 144,1· 158,9· 182,15·
 208,8· 210,8
 Παρθένος 36,1· 178,15· 296,8·
 308,19· 322,20· 324,11· 326,
 16· 338,13· Παρθένος Μα-
 ρία (13)· 178,15
 Παροιμίαι 84,20· 198,26
 παρουσία ἔνσαρκος 34,23· 36,8·
 38,5· 84,3· 106,13· 316,5·
 328,7· 332,22
 (Πάσχα 25)
 Πατήρ (10,11) 24,5· 26,21·
 34,4· 36,20· 38,14· 40,7·
 42,16· 46,26· 48,10· 50,24·
 52,17· 56,14· 58,6· 60,3·
 62,3· 64,19· 70,1· 72,2· 74,3·
 78,4· 80,4· 82,3· 92,18· 94,4·
 98,3· 108,7· 112,19· 116,9·
 118,16· 122,3· 124,9· 126,7·
 128,8· 130,1· 132,24· 134,18·
 136,7· 138,2· 140,1· 142,9·
 144,18· 154,17· 158,6· 166,8·
 170,7· 172,9· 174,4· 186,14·
 182,5· 186,19· 188,2· 190,18·
 192,9· 194,5· 196,3· 198,8·
 200,8· 202,20· 206,15· 208,
 10· 210,1· 212,6· 214,12·
 216,3· 218,5· 220,20· 222,11·
 224,24· 226,1· 230,3· 232,1·
 234,7· 236,1· 238,4· 240,5·
 242,4· 244,8· 248,11· 256,18·
 258,6· 264,25· 266,10· 270,4·
 280,23· 282,3· 284,7· 290,17·
 292,27· 294,6· 304,22· 310,
 17· 322,12· 326,3· 332,18·
 338,21· 340,6
 (Πατρόφιλος ἐπίσκοπος Σκυθο-
 πόλεως 245)
 Παῦλος 18,20· 30,6· 32,31· 48,3·
 86,15· 94,19· 96,5· 104,14,
 110,10· 120,9· 124,14· 130,
 23· 136,6· 138,2· 140,4· 142,
 2· 148,5· 150,23· 154,15·
 158,1· 160,15· 170,26· 172,
 13· 174,17· 176,12· 178,11·
 186,23· 190,19· 202,4· 210,
 10· 212,22· 220,9· 222,25·
 234,1· 236,15· 248,3· 256,9·
 298,3· 302,17· 304,7· 306,26·
 310,16· 326,21
 (Παῦλος Σαμοσατεύς 25)
 Πεντάπολις (9· 10· 194)· 44,9
 Πεντηκοστή 94,10
 Περιτομή 98,14
 Πέτρος 28,23· 32,16· 94,23· 150,

- 9· 152,15· 158,6· 176,6· 204,
4· 218,26· 262,9· 298,9· 322,
23· 326,19
- Πιλᾶτος Πόντιος 122,17· 334,10
- Πισιδία 30,7
- Πίστις 24,11· 26,28· 32,14· 34,15·
42,24· 48,8· 66,25· 68,12· 70,
2· 80,3· 82,21· 86,17· 94,24·
98,1· 124,6· 130,19· 142,6·
164,25· 166,20· 168,2· 170,5·
178,23· 180,21· 184,7· 196,
14· 200,19· 224,1· 234,18·
238,23· 240,21· 244,15· 254,
21· 258,18· 286,7· 292,2·
312,2· 316,3· 326,12· 332,11·
340,4 πίστις καθολικῆ 224,7
- Πνεῦμα (13,272)· 40,20· 50,15·
52,20· 78,13· 80,15· 80,20·
82,2· 84,1· 86,1· 88,1· 90,2·
92,12· 96,5· 98,2· 100,
6· 112,4· 114,1· 116,10·
118,9· 120,1· 124,10· 126,2·
130,6· 132,10· 136,10· 140,
4· 142,9· 144,2· 146,2· 148,
5· 150,5· 154,2· 156,1· 160,2·
162,14· 164,2· 166,4· 168,4·
170,11· 172,1· 174,11· 176,
15· 178,10· 180,5· 182,13·
196,15· 208,15· 210,3· 212,
24· 214,3· 216,3· 218,10·
220,1· 222,6· 224,4· 226,11·
228,11· 230,2· 232,6· 234,3·
236,6· 238,6· 240,1· 242,2·
244,7· 248,21· 250,12· 252,
3· 262,13· 264,13· 266,1·
270,13· 272,16· 274,5· 276,
8· 282,17· 286,13· 302,
23· 330,8· 342,19 Πνεῦμα
ἀγιασμοῦ 112,18 πνεῦμα
ἅγιον (9· 11·12)· 52,16·
80,5· 82,2· 84,1· 86,1· 88,4·
90,2· 92,12· 94,7· 98,5· 104,
23· 108,3· 112,22· 114,17·
116,2· 118,7· 120,5· 122,14·
124,12· 126,12· 142,15· 144,
7· 146,12· 148,13· 152,21·
158,23· 164,5· 166,6· 172,
15· 176,13· 178,4· 182,22·
184,4· 210,6· 220,14· 222,5·
224,5· 230,16· 232,15· 234,
7· 236,9· 238,6· 242,2· 244,
11· 248,6· 250,6· 252,2· 268,
10· 174,11· 282,9· 284,8 πνεῦ-
μα ἁγιοσύνης 148,4· πνεῦμα
ἀνθρώπου 96,14· 100,21·
πνεῦμα δόξης 156,25· πνεῦ-
μα δυνάμεως 156,25 Πνεῦμα
Θεοῦ 88,16· 90,25· 96,6·
98,15· 108,2· 112,18· 114,
18· 126,15· 146,14· 148,9,
152,19· 156,17· 158,8· 160·
3· 210,12· 214,14· 234,14
244,10· 246,8 πνεῦμα Κυ-
ρίου 88,22· 90,1· 96,24· 150,
22· 162,3· 216,23· πνεῦμα
σοφίας 138,5· 156,25 πνεῦμα
τῆς ἀληθείας 92,21· 116,13·
156,23· 158,9· 182,15· πνεῦ-
μα τοῦ κόσμου 146,15 πνεῦ-
μα τοῦ Πατρὸς 92,23· πνεῦμα
υἰοθεσίας 112,17· 136,22· 156,
21· 158,4· 236,9· πνεῦμα Ἰ-
σοῦ 80,26· 98,2· 124,16· 144,
12· 158,5 πνεῦμα Χάριτος
98,23· πνεῦμα Χριστοῦ 96,1·
112,18
- (Πνευματομάχοι 12)
πνευματομαχοῦντες 228,13
πνεύματος ἐπιχορηγία 98,12
ποίημα (10)· 24,7· 42,6· 44,20·

46,4· 58,28· 60,17· 62,2· 70,2·
82,1· 130,13· 134,8· 192,5·
198,11· 306,7· 324,7

ποιητής 60,5· 62,3

Πράξεις 28,23· 156,6· 178,2· 218,
26

πρόσωπον (10· 13· 14)· 18,16·
50,9· 116,20· 118,25· 148,
18· 218,14· 272,19· 298,24

(Πτολεμαῖος ὁ Φιλάделφος 28)

(Πτολεμαῖς) 9)

P

Ρωμαίους (ἐπιστολή) 96,5· 306,27

Ρώμη (9· 45· 112)· 44,14· 176,
12· 286,9

Σ

Σαβελλιανοί 72,10

Σαβελλιζόντες 42,14

Σαβέλλιος (9· 10· 11· 25· 44)· 26,12·
34,7· 36,19· 44,11· 46,7·
68,24· 70,21· 72,21· 74,16·
166,19· 240,1

Σαδδουκαῖοι 184,10

Σαμαρεῖτις 180,26· 182,3· 272,15

Σαμοσατεὺς 340,10

Σαμφών 38,24

Σαοὺλ 30,8

σάρξ 32,10· 34,25· 36,2· 60,25·
72,14· 74,16· 86,23· 88,18·
92,1· 96,6· 98,25· 102,21·
106,18· 108,12· 176,20· 202,
1· 256,8· 258,13· 260,1· 270,
25· 272,1· 274,9· 278,18·
282,16· 288,20· 290,7· 294,
9· 298,11· 302,2· 304,3· 306,
10· 310,14· 316,20· 318,19·

320,8· 322,7· 324,2· 326,5·

328,2· 338,12· 340,8· 342,1

σαρκὸς καθαρότης 98,25

(σάρκωσις 317)

(Σεραπίων 9· 11· 12)

Σεραφίμ 120,7· 164,12· 192,19·
194,9

(Σηγῶρ 194)

Σιών 288,17

Σκυθόπολις 244,9· (245)

(Σόδομα 194)

Σοδομίται 280,19

Σολομών 134,5

Σὺρ 102,10

Σοφία 34,13· 68,16· 70,24· 74,1·
84,20· 160,1· 162,5· 232,24

σοφία 46,26· 48,20· 50,8· 68,18·

70,6· 74,3· 130,19· 132,14·

134,6· 136,2· 138,3· 140,19·

142,1· 156,22· 184,12· 188,

18· 200,22· 202,19· 232,20·

236,12· 288,26· 290,11· 338,

22· σοφία δημιουργὸς 84,22

σοφία Θεοῦ 68,18· 138,4· 236,

11· 336,17 σοφία Πατρὸς 338,

22

Σπανία 286,9

(σύνοδος Οἰκουμενικῆ Ζ' 13)· (σύ-
νοδος οἰκουμενικῆ Νικαίας
240)

Στέφανος 30,16· 82,22· 324,27

Συμεὼν 296,22

συναίδιος 296,22

συνειδησις 100,2· 312,7

(Συρία 240)

σῶμα Κυριακὸν 290,15

Σωσάτης Αἰγύπτιος 28,5

(Σωτάδης 29)

Σωτήρ (317)· 20,8· 26,19· 32,11·

34,9· 36,19· 38,7· 40,5· 72,

4· 86,22· 110,20· 138,9· 148,
11· 230,11· 238,24· 240,22·
250,4· 252,25· 258,11· 260,
17· 262,1· 264,18· 266,4·
280,14· 282,21· 290,8· 298,
2· 300,14· 306,5· 316,2· 324,
24· 326,22· 328,7· 334,4
σωτηρία (13· 317)· 40,2· 94,24·
98,11· 200,23· 272,12· 300,
15· 328,7· 330,26· 332,15·
338,23

Τ

τελειότητα 182,1
Τελείωσις 94,3· 168,7· 170,10·
200,7· 244,16· 250,2
(Τελεσφόρος 10)
Τιμόθεος 160,26· 176,15
Τίτος 148,10
Τριάς 52,24· 56,19· 80,8· 82,6·
112,10· 114,23· 124,8· 130,
9· 132,5· 134,13· 144,22·
146,5· 158,1· 166,3· 166,9·
168,3· 170,2· 172,16· 178,
23· 182,21· 220,17· 222,2·
224,5· 234,23· 238,19· 244,
10· 250,23· 252,7· 290,5·
304,11· 306,18 Τριάς άγία
80,8· 130,9· 132,5· 134,13·
140,10· 142,4· 164,22· 182,
1· 240,16· 242,24 Τριάς ά-
διαίρετος 178,23· 304,26
Τροπικοί 170,19· 178,24

Υ

(Υγίνομος 112)
Υίδος (10· 11· 12)· 26,20· 34,11·
38,13· 42,6· 48,10· 50,11·
52,3· 56,20· 58,3· 60,4· 62,

13· 64,13· 66,6· 70,5· 72,
13· 74,1· 80,3· 82,2· 86,4·
94,7· 104,24· 106,3· 108,5·
110,23· 112,11· 116,4· 120,
3· 122,3· 124,5· 126,7· 128,
9· 130,1· 132,14· 136,4· 138,
3· 140,10· 142,9· 144,1· 154,
2· 156,14· 164,8· 170,8· 174,
2· 182,14· 186,22· 188,3·
190,17· 192,8· 194,4· 196,
5· 198,9· 200,5· 206,11· 208,
16· 210,2· 214,10· 216,2·
218,1· 224,3· 228,18· 230,18·
232,3· 234,2· 236,8· 238,5·
240,1· 242,4· 244,7· 250,11·
252,4· 266,2· 270,2· 280,23·
290,13· 304,21· 308,5· 310,
18· 324,1· 326,16· 332,15·
336,9· 338,4. Υίδος άνθρώπου
30,18· 116,4· 262,7· 270,13·
272,7· 274,4· 282,18 Υίδος
Θεοῦ (9· 14)· 20,23· 24,1· 26,
14· 32,18· 34,2· 46,4· 64,7·
78,12· 80,24· 98,21· 148,6·
204,4· 214,21· 282,17· 324,
7· Υίδος μονογενής 142,16·
214,23· 316,4· 324,10

υπόστασις 32,23· 136,7· 142,8
Ύψιστος 112,22· 222,7

Φ

Φαραώ 280,9
Φαρισαῖοι 182,23· 230,10· 232,
1· 246,4· 252,9· 260,9· 264,
17· 266,7· 268,8· 274,22·
280,12

φιλανθρωπία 148,11
Φιλιππησίους (έπιστολή) 32,23·
98,8
Φίλιππος 94,23· 102,24

(φρόνημα 10)
 φρόνησις 314,6
 φύσις 24,5· 68,9· 82,7· 104,23·
 106,1· 128,18· 130,21· 124,
 3· 144,9· 152,14· 154,1· 158,
 21· 162,8· 164,20· 166,7·
 170,4· 192,15· 194,1· 196,21·
 234,20· 238,10· 260,2· 278,
 12· 288,21· 290,13· 294,4·
 296,19· 298,22· 300,5· 304,
 6· 308,11· 310,14· 322,22·
 338,21· 340,15· (φύσις ἀν-
 θρωπίνη 13)· φύσις θεία 152,
 23· 154,6 φύσις Θεοῦ 238,10
 φῶς 34,5· 48,26· 50,5· 52,5· 56,
 8· 62,20· 68,6· 74,5· 136,3·
 140,19· 172,10· 186,13· 268,
 7· φῶς ἀληθινὸν 136,14

X

Χαλδαῖοι 90,20
 Χάλειβ 104,3
 Χαναναῖος 116,21
 χάρις 86,22· 94,25· 106,21· 118,5·
 124,12· 148,15· 172,12· 180,
 2· 220,23· 254,5· 258,2· 314,
 6· 328,6· 330,18· 340,7
 χάρισμα 220,17
 (Χεβρών 41)
 Χερουβὶμ 120,7· 130,16· 160,17·
 164,12· 192,19· 216,1· 328,18
 χρηστότης 148,10
 χρῆσμα 150,18· 152,2· 212,18·
 214,4
 Χριστιανός, - οἱ 22,21· 74,28· 124,
 7· 166,3· 170,13· 224,20·

230,5· 288,22· 290,2· 292,4·
 306,1· 326,9· 336,16
 Χριστιανισμὸς 200,12
 (Χριστολογικὸν δόγμα 13)
 Χριστομάχοι 16,2· 42,5· 46,5· 62,
 26· 66,13· 74,29· 282,1· 314
 18
 Χριστὸς (13,14· 317) 20,20·
 30,22· 32,2· 34,16· 42,2·
 48,20· 50,15· 54,9· 60,2·
 64,14· 68,17· 84,10· 86,3·
 96,2· 98,4· 104,20· 106,6·
 108,22· 110,8· 112,3· 114,
 22· 120,5· 124,16· 136,13·
 138,3· 140,6· 152,13· 156,7·
 174,19· 176,22· 178,13· 180,
 26· 192,2· 200,19· 202,21·
 204,4· 214,5· 220,8· 222,7·
 236,10· 254,9· 260,5· 272,
 20· 276,21· 278,27· 282,16·
 284,6· 286,7· 290,15· 302,
 17· 304,8· 306,23· 314,4·
 326,20· 336,15

Χριστοῦ αἷμα 98,26

Ψ

ψαλμός, - οἱ 174,7· 284,4
 ψυχὴ (13)· 34,3· 66,4· 94,24· 100,
 23· 104,13· 132,4· 226,7·
 300,20· 304,3 (ψυχὴ λογικὴ
 13)

Ω

(ᾠδὴ 126)
 ᾠδὴ γέννησις (9)· 246,18

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Εισαγωγή	σελ.	9
Κείμενον - Μετάφρασις	»	16
Περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας	»	16
Πρὸς Σεραπίωνα Θμουέως ἐπίσκοπον κατὰ τῶν βλασφη- μούντων καὶ λεγόντων κτίσμα εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον	»	78
Πρὸς τὸν αὐτὸν ἐπίσκοπον Σεραπίωνα κατὰ τῶν λεγόντων κτίσμα τὸν Ὑῖον	»	184
Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα ἐπίσκοπον περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος	»	208
Πρὸς τὸν αὐτὸν Σεραπίωνα ὁμοίως περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύ- ματος	»	228
Πρὸς Ἐπίκτητον Κορίνθου κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἐπιστολῇ	»	286
Πρὸς Ἀδελφίον ἐπίσκοπον καὶ ὁμολογητὴν κατὰ Ἀρειανῶν	»	314
Πρὸς Μάξιμον φιλόσοφον	»	334
Εὐρετήρια	»	345
1. Εὐρετήριον χωρίων τῆς Γραφῆς	»	345
2. Εὐρετήριον ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	»	353
Πίναξ Περιεχομένων	»	365

Τύποις: Ν. & Κ. Σουρνόπουλος, Τηλ. 535-246, Θεσσαλονίκη

Βιβλιοδεσία: Άδελφοί Βαρουσιάδη Τηλ. 839.414 Θεσσαλονίκη